

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Demokrasi Kuramlarına Giriş

Manfred G. Schmidt
Çev: M. Emin Köktaş

DEMOKRASİ KURAMLARINA GİRİŞ

Manfred G. Schmidt

Çeviren: M. Emin Köktaş

DEMOKRASİ KURAMLARINA GİRİŞ

Manfred G. Schmidt

Çeviren: M. Emin Köktaş

VADİ YAYINLARI

Dr. Manfred G. Schmidt, Heidelberg Ruprecht - L. Karls Üniversitesinde Siyaset Bilimi Profesörüdür.

Vadi Yayınları: 173
Toplum Dizisi: 51

Demokrasi Kuramlarına Giriş
Manfred G. Schmidt

Almanca'dan Çeviren
Doç. Dr. M. Emin Köktaş

Yayıma Hazırlayan
Ercan Şen

© Vadi Yayınları

1. Basım: Ekim 2001
2. Baskı: Ekim 2002

Kapak Tasarımı
Uğur Erbaş

Dizgi, Sayfa düzeni
VADİ

Montaj, Baskı ve Cilt
Kalkan Matbaası

Kütüphane Bilgi Kartı

Manfred G. Schmidt

Demokrasi Kuramlarına Giriş / 2. bsk.

Ankara : Vadi Yayınları 2002

400 s. 14x21.5 cm - (Vadi Yayınları; 173 - Toplum Dizisi; 51)

ISBN: 975-6768-27-4

I. Demokrasi, II. Demokrasi Kuramları

www.vadiyayinlari.com

VADİ YAYINLARI

Bayındır Sk. 36/B Kızılay/ANKARA Tel: 312. 435 98 65-418 65 70 Fax: 312.405 79 03

İnkılap Sk. 2/49 Kızılay/ANKARA Tel: 312.435 64 89

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş	13

Bölüm I

Modern Demokrasi Kuramlarının Öncüleri	21
1.1. Aristoteles'in İyi Devlet Yönetimi Öğretisi ve Atinalılar Devletinde Halk Meclisinin Egemenliği	25
1.2. "İlmli Demokrasi" Düşüncesi: Montesquieu	44
1.3. Radikal Halk Egemenliği Öğretisi: J.- J. Rousseau'nun Demokrasi Kuramına Katkısı	61
1.4. Özgürlük ve Eşitlik Arasında Amaç Çatışması: Amerika'da Demokrasi ve Alexis de Tocqueville	77
1.5. Liberal Temsili Demokrasi Kuramı: John Stuart Mill	92
1.6. Devrimci Doğrudan Demokrasi Öğretisi: Karl Marx ve Paris Komünü	104

Bölüm II

Modern Demokrasi Kuramları	113
2.1. Seçkin Demokrasi Kuramı: Max Weber	116
2.2. Ekonomik Demokrasi Kuramı: Joseph Schumpeter ve Anthony Downs	128
2.3. Çoğulcuların Demokrasi Kuramı	146
2.4. Sosyal Demokrasi Kuramı	155
2.5. Katılımcı Demokrasi Kuramı	164
2.6. Eleştirel Demokrasi Kuramı	175
2.7. Bütünlükçü (Komplex) Demokrasi Kuramı	196

Bölüm III

Karşılaştırmalı Demokrasi Araştırmaları	207
3.1. Parlamenter Demokrasi ve Başkanlık Demokrasisi	209
3.2. Yarışmacı ve Ortaklaşmacı (Konkordanz) Demokrasi	220
3.3. Çoğunluk Demokrasisi ve Oydaşmacı (Konsensus) Demokrasi	231
3.4. Doğrudan Demokrasi	245
3.5. Demokrasiler Ne Kadar Demokratiktir? Demokratik Devlet Yönetimlerinin Ölçümü	255
3.6. Demokrasinin İşleyişinin Sosyo-Ekonomik Şartları Kuramı	283
3.7. Otoriter Devletten Demokrasiye Geçişler	298

Bölüm IV

Demokrasinin ve Demokrasi Kuramlarının Güçlü ve Zayıf Yönleri	319
4.1. Sorun Çözücü ve Sorun Üretici Olarak Demokrasi	319
4.2. Demokrasi Kuramlarının Karşılaştırılması	350
Kaynaklar	. 361

TABLÖLAR

Tablo 1: Ostrogorski-Paradoksu	179
Tablo 2: 20 Seçim Bölgesinde 5 Partide Oyların Hipotetik Dağılımı	182
Tablo 3: Seçim Sistemlerine Göre Oyların ve Milletvekilliğinin Dağılımı	183
Tablo 4: Uluslararası Karşılaştırmalı Olarak Başkanlık Demokrasisi ve Parlamenter Demokrasi	214
Tablo 5: Sanayileşmiş Ülkelerde Yarışmacı Demokrasi, Ortaklaşmacı Demokrasi ve Karma Şeklin Karşılaştırılması	225
Tablo 6: Yarışmacı ve Ortaklaşmacı Demokratik Ülkelerde Devlet Faaliyeti ve Siyasal-Ekonomik Başarı Profili	230
Tablo 7: Lijphart'ın Çoğunluk ve Oydaşmacı Demokrasiye İlişkin Kuramsal Anlayışının Operasyonelleştirilmesi	235
Tablo 8: Demokratik Devlet Yönetimlerinde Oydaşma, Çoğunluk, Federalizm ve Tekçilik Boyutlarının Standardize Edilmiş Ortalama Değerleri	236
Tablo 9: Modern "İlmli Demokrasiler": Demokratik Anayasal Devletlerde Yürütmenin Kurumsal Sınırlılıkları	244
Tablo 10: R. Dahl'a Göre Poliarşiler ve Yaklaşık Poliarşiler. 1969'dan İtibaren	258
Tablo 11: Oy Kullanma Hakkının Demokratikleşmesi. Ulusların Karşılaştırılması	260
Tablo 12: Dünyadaki Egemen Devletlerin Demokrasi Skalaları, 1878-1994	275
Tablo 13: 1980 ve 1990'lı Yıllarda Dünyadaki Devletlerde Demokratikleşme ile İktidar Kaynaklarının Bölüşülmesi Arasındaki İlişkiler	. 289

Tablo 14: "Üçüncü Demokratikleşme Dalgası" (1973-1994)	. 303
Tablo 15: Sorun Çözücü Olarak Demokrasi - Önemli Argümanlara Genel Bir Bakış	326
Tablo 16: Sorun Üretici Olarak Demokrasi ve Aşıl Topuğu - Genel Bakış İçinde En Önemli Argümanlar	. . 331
Tablo 17: Karşılaştırmalı Olarak Demokrasi Kuramları	. 358

ÖNSÖZ

Elinizdeki bu kitap, eski ve modern demokrasi kuramlarına bir giriş niteliğindedir. Bu kitap, Aristoteles'in demokrasi eleştirisine dayanan devlet şekilleri öğretisi ve Montesquieu, Jean-Jacques Rousseau, Alexis de Tocqueville, Karl Marx, Max Weber, Joseph Schumpeter, Anthony Downs'un yazıları ile tarihsel ve uluslararası karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarında en ön safta bulunan diğer kuramcılar arasında bir köprü kuruyor. Demokrasi kuramları arasında esas itibariyle doğruyu nitcleme ve açıklamaya hizmet eden normatif -olması gerekene ağırlık veren- öğretiler ile ampirik veya "realist" kuramlar yer alır. Her iki kuram türü de bu kitapta ele alınmaktadır. Bu bakımdan demokrasi kuramı konusundaki yaygın giriş kitapları izlenmiştir.

Kuşkusuz elinizdeki bu kitap, daha fazlasını yapmak arzusundadır. Demokrasilerin karşılaştırılmasının son durumu hakkında bilgi vererek siyaset biliminin demokrasilerin karşılaştırılması ile ilgili derslerine de yardımcı olmak istiyor. Bu konu metinde kısaca karşılaştırmalı demokrasi araştırması olarak ele alınacaktır. Böylece bu kitap, bir çok kuramcı ve demokrasi konusuna giriş yazarın çoğu tarafından ihmal edilen demokrasi kuramının özellikle önemli bir dalı hakkında da bilgi vermiş olacaktır. Karşılaştırmalı demokrasi araştırması esas itibariyle çeşitli demokrasi tip-

lerinin ortak ve farklı yanları, bunların güçlü ve zayıf yönleri ile ilgilenmektedir. Demokrasinin işleyiş ve gerileme şartlarını da tartışmaktadır. Ayrıca otoriter devletten demokrasiye giden yollar ve bunun için aşılması gereken engeller hakkında da bilgi vermektedir. Karşılaştırmalı demokrasi araştırmaları, bunların dışında, demokratik olan ve olmayan devlet yönetimleri arasındaki farkın mümkün olduğunca doğru anlaşılmasıyla da ilgilenmektedir. Bu durum devlet yönetimlerinin demokratik ve mutlakiyetçi muhtevasının ve onların yönetim gerçekliğinin doğru ölçülmesini şart kılmaktadır. Meksika, Japonya, Hindistan, Rusya, Güney ve Kuzey Kore, Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti ve diğer bir çok egemen devletin siyasal sistemi ile karşılaştırıldığında Almanya ne kadar demokratiktir? Bu ve benzeri diğer bir çok soru aşağıda tartışılacak ve -1995 yılı başlangıcına kadar yapılmış olan araştırmalar bağlamında- cevaplandırılacaktır. Son olarak da elinizdeki bu kitapta demokrasinin ve demokrasi ile ilgili kuramların üstün ve olumsuz yönlerinin bir bilançosu çıkarılacaktır.

Bu anlayışla hazırlanmış olan giriş niteliğindeki bu kitap, eski ve yeni yolları izlemektedir. Konu ile ilgili en önemli giriş niteliğindeki çalışmaların -bunlar arasında C. F. Cnudde ve D. E. Neubauer (1969), W.-D. Narr ve F. Naschold (1973), F. Grube ve Richter (1975), E. Wiesendahl (1981), D. Held (1987) ve G. Sartori (1992) sayılabilir- yüksek düzeyi yakalanmaya çalışılmış ve bilhassa karşılaştırmalı demokrasi araştırmaları ve demokrasinin güçlü ve zayıf yanlarının bilançosu alanında bu çaba daha ileri götürülmeye gayret gösterilmiştir.

Bu kitap geniş bir kitle için yazılmıştır. Siyaset bilimi alanında öğrenim görenler ve mezun olanlara olduğu kadar, özellikle eğitim bilimi, tarih, felsefe, hukuk, sosyoloji ve ekonomi gibi komşu disiplinlerde öğrenim görenler ve ayrıca demokrasi sorunuyla ilgilenen herkese yöneliktir. Elinizdeki bu metin, daha önce 1992 yılında Hagen Fern Üniversitesi için yazılmış, orada 1993 yılında öğrenci metni olarak yayınlanmış ve Heidelberg Üniversitesinde ders ve seminerlerde kullanılmış ve bu arada geliştirilmiş olan metnin yeniden gözden geçirilmiş ve güncelleştirilmiş şeklidir. Kitap haline gelirken -ulaşılabildiği ölçüde- demokrasi kuramı ve uygulaması, demokratik sistemlerin karşılaştırılması konusunda 1995'in ilk üç ayında yayınlanmış alanla ilgili bilimsel yazılar -özellikle Almanca ve İngilizce yazılar- eklenmiştir. Redaksiyon işi 1 Haziran 1995'te tamamlanmıştır.

Bu kitabın hazırlanmasında benim için her zaman güvenilir olan yardımlaşmaların katkısı olmuştur. Heidelberg Ruprecht-Karls Üniversitesindeki kürsümün sekreteri Marianne Nies değişik el yazısı metinlerini güvenilir bir şekilde metin haline getirdi. Helge-Lothar Batt literatür sağlamada ve tashihte, Thomas Bauer tabloların hazırlanmasında, Christian Buschmann demokrasilerin ölçümü ile ilgili verilerin bir kısmını toplama ve sınıflandırmada yardımcı oldular. Destekleri için burada onlara candan teşekkür ediyorum.

Alman Araştırma Topluluğu'na (DFG) teşekkür ederim. DFG'nin 1995 Leibniz Araştırma giderlerinin bir kısmı, demokrasilerin karşılaştırılması ile ilgili olan üçüncü ve dördüncü bölümler için gerekli araştırmaların finansmanında kullanıldı.

Heidelberg
Haziran 1995

GİRİŞ

“Demokrasi”, siyasal ve bilimsel dilde kullanılan, Yunan kökenli özel bir ifadedir. Kavram, “demos” -Yunanca’da halk, halk kitlesi veya tam yurttaşlık anlamında bir kelime - ile “egemen olmak” veya “iktidar kullanmak” gibi anlamlara gelen “kratein” kelimelerinden oluşmaktadır. Bu bakımdan demokrasi, kısa ve özlü olarak halkın (demos) -doğrudan veya dolaylı- egemenliği veya iktidar kullanımı, halk egemenliği veya çoğunluğun egemenliği olarak tanımlanabilir (Mcier v.d. 1972). Demokrasi, daha özel anlamda, ilk kez yaklaşık olarak M.Ö. 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar Antik dönemde Yunan şehir devletlerinde uygulandığı gibi, bir halk meclisinin egemenliği veya iktidar kullanımı anlamına da gelir (Hansen 1991).

Aristoteles okulunun devlet şekilleri öğretisine göre demokrasi, çoğunluğun egemen olduğu egemenlik şekli veya devlet şeklidir. Bu öğretiye göre demokrasi, aristokrasi ve oligarşi gibi azınlığa dayanan, monarşi ve tiranlık gibi tek kişinin egemenliğine dayanan eski yönetim şekillerinden temelden ayrılır. Özellikle kamusal işlerin düzenlenmesinde geniş kitleyle iş birliği yapmak, egemenlerin egemenlik altındakilere hesap verme görevi ve tam yurttaşların aynı haklara sahip olmaları bakımından onlardan ayrılır.

Daha sonra demokrasi, siyasal düzenlerin pek çoğu için bir üst kavram olmuştur. Bu düzenlerin çok azı Antik Yunan döneminin halk meclisi egemenliğini kullanmıştır; çoğu, temsili demokrasiyle, yetişkin nüfusa katılım haklarının çok büyük bir kısmını vererek ve halk meclisinin veya parlamentoların egemenliği üzerinde yasa egemenliğini vurgulayarak Eski Yunan'dan ayrılmaktadır. Bununla birlikte eski ve modern bütün demokrasiler, devletin egemenliğini tam yurttaşın siyasal eşitliği normuna dayandırmak, bunu halkın (demos anlamında) veya en azından oy kullanan yurttaşların iradesiyle temellendirmek ve egemenlerin egemenlik altındakilere hesap verme ödeviyle ilişkilendirmek istekleri bakımından birbirine benzerdirler.

Eski ve yeni demokrasiler üzerine bir çok kuram ileri sürülmüştür. Bu kitapta bu kuramlar ve demokratik "devlet yönetimleri"nin (Staatsverfassungen) -siyasal bir sistemin anayasası ve anayasal gerçekliği için Aristoteles okulu bu kavramı kullanmıştır (Aristoteles, *Politik*:1279b) - gerçekliği ele alınmaktadır. Kitap dört temel bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde klasik demokrasi kuramları -gelişmiş demokrasilerle ilgili kuramların öncülerini incelenmektedir. Bu bölümde, Aristoteles'den başlayarak, Montesquieu, Rousseau, Tocqueville ve J. St. Mill üzerinden Marx'a kadar bağlantı kurulmaktadır. Metnin ikinci bölümü modern demokrasi kuramlarına ayrılmıştır. Bu bölümde Max Weber'in katkılarından ve ekonomik demokrasi kuramından başlanarak eleştirel ve bütünlükçü (Komplex) demokrasi kuramlarına kadar çeşitli kuramlar ele alınmaktadır.

Birinci ve ikinci bölümlerde, hem olanı (Ist-Zustände) niteleyen ve açıklayan ampirik veya "realist" demokrasi kuramları, hem de olması gerekeni (Soll-Zustände) ön plana çıkaran normatif kuramlar tartışılacaktır. Demokrasiden kimin ne anladığı ve onu nasıl değerlendirdiği söz konusu edileceği gibi, kuramcılarının hangi temel problemi esas aldıkları üzerinde de durulacaktır. Ayrıca, demokrasinin işlevsel şartları, demokrasinin üstünlükleri ve zayıflıkları sorunu ve demokrasinin "Aşıl topuğu/bamteli"nin (G. Sartori 1992: 40) ne olduğu konusu da ilgi alanımıza girmektedir. Kuramların 20. yüzyıldaki modern demokrasilerin analizinin amacına elverişliliği özellikle test edilecektir.

Kitabın üçüncü bölümünde bir perspektif değişmesi söz konusudur. Burada özellikle farklı demokrasi tiplerinin yönetim gerçekliğinin karşılaştırmalı analizleri yapılacaktır; örneğin çoğunluk demokrasisi ve ortaklaş-

macı (Konkordanz) demokrasi, temsili demokrasinden farklı olarak doğrudan demokrasi gibi; ve ayrıca demokratik egemenliğin işlevsel şartları ele alınacaktır. Kuram tipine göre bir değerlendirme yapılırsa kitabın bu bölümü, özellikle ampirik veya realist demokrasi kuramına yapılan katkıları ve karşılaştırma yöntemini kullanan katkıları içermektedir. Bundan başka, farklı demokrasi tipleri, yapı, işlev ve toplumsal grupları bütünleştirmeyi başarma yeteneği ve siyasal sorunları çözme başarısına göre araştırılacaktır. Demokrasilerin ortaya çıkışı ve işleyiş şartlarının neler olduğu sorusu da burada ele alınacak ve bu soru tarihsel ve uluslararası karşılaştırmalı araştırma bazında cevaplandırılacaktır. Otoriter devletten demokrasiye geçişte ortaya çıkan fırsatlar ve sorunlar da tartışılacaktır. Bu konu, 20. yüzyılın 70'li, 80'li ve 90'lı yıllarında gözlenen ve "üçüncü demokrasi dalgası" olarak adlandırılan (Huntington, 1991) yeni kurulmuş demokrasilerin yaşama şanslarının test edilmesi sorununu da kapsamaktadır. Bu araştırmanın üçüncü bölümü ayrıca, uluslararası karşılaştırmalı demokrasi ölçümleriyle ilgili en yeni bulguları içermektedir. Bugünkü dünyanın hükümler devletleri ne kadar demokratiktirler, 10 ya da 20 yıl önce ve hatta 100 yıldan daha önce ne kadar demokratik idiler veya değildiler? Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın siyasal sistemlerinin demokrasi içeriği, bir kaç örnek vermek gerekirse, örneğin Brezilya, Hindistan, Güney Kore ve Türkiye'nin siyasal sistemleri ile karşılaştırıldığında demokratik içerik arasındaki fark ne kadardır? Üçüncü bölümde ele alınan karşılaştırmalı demokrasi araştırmaları bu soruya da cevap verecektir.

Dördüncü bölümde, metnin ilk üç bölümünden elde edilen ip uçları, demokrasinin hangi üstünlükleri ve eksiklikleri taşıdığı sorusuyla birlikte değerlendirilecektir. Burada demokrasinin fayda ve maliyeti, güçlü ve zayıf tarafları ile onun Aşıl topuğu/bamtelisi konusu ayrıntılı olarak dile getirilecektir. Böylece demokrasi kuramları test edilmiş olacaktır: Onlardan hangileri daha iyi, hangileri daha kötüdür ve demokrasinin tecrübi bilimsel olarak temellendirilmiş sonucunu yapmaya bunlardan hangileri elverişlidir?

Bu çalışmada demokrasi, özellikle 20. yüzyılın demokratik anayasal devletleri anlamında anlaşılmaktadır. Demokrasi, egemenliğin, siyasal eşitlik ve erişkin yaştaki halkın kapsamlı siyasal katılım hakkı bazında doğrudan veya dolaylı olarak halktan kaynaklandığı ve nihayet oy verme hakkına sahip olanların tamamının veya çoğunluğun çıkarına dayanılarak uygulandığı bir kurumlar düzenidir veya küçük ve sınırlı devletlerin "dev-

let yönetimi"dir (Aristoteles, *Politik*, 1279b). Gerçi bu uygulama halkın temsilcilerinin ve hükümetin gelecek seçimde vekalet kaybına uğrayabileceği şeklindeki demoklesin kılıcı altında ve de yasama ve yürütme erkinin eylemlerinin daha güçlü anayasa hukuku ve teamül hukukuyla sınırlandırılması çerçevesinde olur. Kabul edildiği üzere bu tanım pek kullanışlı değildir. Fakat en azından şu bakımdan yararlıdır: Bu tanım, ABD başkanı Abraham Lincoln'un 1863'deki "demokrasi, halkın halk tarafından halk için yönetimidir" sözlerinde ifadesini bulan demokrasinin oldukça basitleştirilmiş Gettysburg formülünün realist olarak düzeltilmiş versiyonudur. Lincoln'un tanımı gibi bir tanım kınılmasız ve doğrudan demokratik olmayı o kadar önemsiyor ki, bu, ne onun zamanında ne de daha sonraki zamanlarda gerçekleşmiştir.

Bununla birlikte Lincoln'un demokrasi tanımının gerçekçi biçimde düzeltilmesi de ihtiyacı karşılamamaktadır. Bir çok durumda ne halkın ne de halkın temsiline egemen olduğu kanıtlanabilir, aksine daha çok, yargı gücü veya bürokrasi, bazen hükümetle birlikte egemen olmuştur. Bürokrasinin egemenliğini anlamak için Max Weber'in egemenlik sosyolojisi bilhassa yararlıdır. Ona göre demokrasi, emretme otoritesi ve itaat ödevi gereği sekülerleşmiş meşru bir egemenlik formu olarak anlaşılabilir. Bu egemenlik formu olağan veya -"plebisiter önder demokrasisi" (Max Weber) durumunda olduğu gibi- karizmatik tarzdadır; bir yönetim desteğine dayandırılır ve itaat güdüsüne göre ya legal ya da karizmatik egemenlik tipine bağlanır (Schleuchter 1988). Bu düzenin meşruluk temeli, vatandaşın, -legal egemenlik durumunda olduğu gibi- düzenleme ve işlemlerin meşruluğuna, siyasal bir önderin örneğin bir demagog gibi olağandışı özelliklerinin olmasının meşruluğuna (Weber 1976, Schleuchter 1988, Breuer 1994) veya doğrudan demokrasi veya meclis demokrasisinin sınırı noktasında egemenliğin minimize edilmesinin haklılığına inanmasıdır (bu konuda bkz: Kısım 2.1).

Demokrasi, sekülerleşmiş, dünyevi düzen içinde kendini gösteren bir egemenliktir. Demokraside, monark veya kilise, Tanrı, ilahlar veya ilahlara dayanan egemenler değil, -demos anlamında- halk, nihai olarak devlet iktidarının yegane kaynağıdır. Devlet otoritesini elinde tutma ve kullanmanın -en azından kayda değer genişlikte ve esas egemenlik işlevlerini yerine getirebilmek için- somut olarak halka dayanması ve ona karşı sorumlu olması gerekir. Bu, demokratik yönetimin ve yönetim gerçekliğinin temel şartıdır (Böckenförde 1987: 894).

Bu tespitlerle demokrasi kavramının içeriği sadece görünüş olarak açıklığa kavuşmuş olur. Aslında demokrasi denince daha önemli farklılıklar anlaşılır. Eski Yunan'da, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarına kadar demos, yani tam yurttaşlık denince, sadece yetişkin erkek nüfusun küçük bir kısmı anlaşılıyordu. Bunları da özellikle eli silah tutan, vergi ödeyen ve uzun süreden beri yerleşik olan erkekler oluşturunuyordu. Aristoteles bunlar arasında değildi. O bir yabancı idi. Demokrasinin kuram ve uygulaması aslında uzun zamandan beri bir "erkek işi" idi (Mary O'Brien, alıntı Phillips 1991). Bu anlayış daha sonra değişti. Her ne kadar radikal muhalif düşüncüler başka aşırılığa düşseler ve kendi yönlerinden sektörel olarak veya gruba özgü bir demokrasi düşüncesi geliştirmiş olsalar da, örneğin ortodoks Marksizmin "sınıfsal demokrasi" öğretisi (Lenin 1970) veya kadın hareketinin radikal kanadının "feminist demokrasi" öğretisi gibi, günümüzde demokrasi denilince, belli bir devletin yurttaşı olan ve belli bir yaşa gelmiş bütün kadın ve erkeklerin evrensel eşitlik talebi anlaşılmaktadır.

Fakat demokrasinin evrensellik talebi kabul edildiği zaman da demokrasinin somut içeriği ve etki alanı tartışılmaktadır. Muhafazakarlar daha dar bir demokrasi anlayışından yanadırlar ve kapsamlı demokratikleşmelere karşı seslerini yükseltmektedirler (von Kiermansegg 1988a). Buna karşın sola ve Yeşiller'e mensup radikal düşünürler "güçlü demokrasi"yi gözde tutuyorlar (Barber 1994). Her iki kutbun ortasında ise modern liberal kuramcılarının ılımlı demokrasi kavramı yer almaktadır (genel olarak bkz: Held 1987, Sartori 1992).

Demokrasi anlayışının ne kadar farklı olabileceği, demokrasi kavramının siyasette kullanımından da anlaşılır. Demokrasi, modern Batılı anayasal devletin, "anayasal (Konstitutionel) demokrasi"nin (Friedrich 1953 ve 1966) çekirdeğidir. Kuşkusuz demokrasi, Orta ve Doğu Avrupa'nın devlet sosyalizmine dayanan ve 1990/91'e kadar demirperde olan ülkelerin egemenlik düzenlerinde olduğu gibi, otoriter rejimlerin başlangıç niteliği içindede de vardı, Bu ülkelerde resmi nitelikle bir "halk demokrasisi" söz konusu idi. Bu kavram kelime olarak tercüme edilecek olursa "halk/ın egemenliği" anlamına gelir. Bu kullanım son derece kendine özgü bir inşaa idi ve öyle de kaldı; dikkatı artırdı ve vesveseyi besledi, son tahlilde halkın özel bir bölümü gerçek halk üzerinde egemen oldu.

Lincoln'ün demokrasi formülü olan "halkın halk tarafından halk için yönetimi" somutlaştırılmaya muhtaçtır. Bu somutlaştırma da dönemden dö-

neme ve ülkeden ülkeye tamamen farklı olmuştur. "Halk", bugünkü Batılı anayasal devletlerde bütün ergin erkek ve kadın yurttaşları kapsar. Oysa fazla uzun olmayan bir zaman önce bu durum bütünüyle farklı idi: 20. yüzyıla kadar kadınların seçme hakkı reddedildiği gibi, eğitimsizlerin, mülkü olmayanların, eli silah tutanlar sınıfında olmayanların ve hayırseverlerin ikramlarıyla bağımsız yaşayan kişilerin seçme hakkı da reddedilmiş görünüyordu. Ayrıca hükümetin, örneğin seçim, kooptasyon (görevlilerin toplanıp kendi aralarında verdikleri karara göre atama), kurayla, doğrudan veya dolaylı yolla oldukça farklı biçimlerde "halka dayandırılabilmesi" ileri sürülerek Lincoln'un demokrasi tanımına itiraz edilebilir. Bundan başka, hükümet iktidarı da halk tarafından farklı yollarla kullanılabilir; örneğin doğrudan veya temsili demokrasi yoluyla olduğu gibi. Ve "halk için" çalışmak, bilindiği gibi farklı çabalar ve amaçlarla olabilir; namusla olduğu gibi rüşvetle, titizce planlanmış siyasetle olduğu gibi kaotik siyasetle, kendine güvenen demokratların gayretle sorunları çözümleri gibi gösterişle kendilerini övmeleriyle, büyük çoğunluk lehine önlemler almakla, sadece bir azınlığa faydası dokunmak veya hiç kimseye faydası dokunmamak ve herkese zarar dokunan gibi farklı çabalar ve hedeflerle olabilir.

Demokrasi anlayışının nasıl ortaya çıktığı ve Eski Yunan'dan 20. yüzyılın kitlesel demokrasisine kadar demokratik siyasal kuramda hangi değişikliklerin olduğu bu çalışmada ayrıntılarıyla tartışılacaktır. Bu arada ortaya çıkmıştır ki, demokrasinin bugün sahip olduğu itibarın tarihi oldukça yenidir. Demokrasi kuramı ve uygulamasının çoğunlukla pozitif olarak değerlendirilmesi ilk defa 20. yüzyılda, özellikle Batılı sanayileşmiş ülkelere nasip olmuştur. Daha önce mesafeli-eleştirel bir anlayış egemendi. Filozofların, devlet bilimcilerin, siyasetçilerin büyük çoğunluğu demokrasiyi ekseriya kötü bir devlet şekli olarak, çoğu kez kaypak "avam egemenliği" olarak, olsa olsa küçük bir cemaat çerçevesinde gerçekleşebilecek bir düzen olarak gördüler ve -şayet özellikle monarşi, aristokrasi veya oligarşi gibi diğer devlet şekillerinin unsurlarıyla güçlü biçimde mezc olursa ve böylece ilümlülüşürse ancak kabul edilebilir olarak gördüler.

Demokrasi konusuna eleştirel olarak mesafeli yaklaşmaya dikkate değer bir örnek Platon'un *Der Staat* (Devlet) adlı kitabındaki öğretisidir. Platon (M.Ö.427-347) bu kitapta demokrasiyi, tamamen düzensiz olan ve "bir devletin nihai ve en kötü hastalığı"na (*Der Staat*, VIII. Kitap, 261) sahip olmayan kötü devlet yönetimleri arasında görüyor. Tiranlık devletin en son

ve kötü hastalığıdır -tabii bu duruma demokrasi yol açar-. Platon'a göre "eğer fakirler düşmanlarını yenerler ve zenginlerin kimi öldürülür, kimi yurt dışına sürülürler ve geri kalan yurttaşlar devleti ve devlet işlerini eşit şartlarla paylaşırlarsa" (*Der Staat*, VIII. kitap, 276) demokrasi ortaya çıkar. Platon, devlet şekillerini sadece karar vericilerin sayısına ve onların siyasetlerinin kalitesine göre değil, bununla birlikte onların tipik karakterlerini de göz önünde bulundurarak sınıflandırıyor. Demokrasi bu bakımdan da kötü not almaktadır. Platon'un anlam dünyasına göre demokratik insan, düzen bakımından eksik, sorumluluk bilinci bakımından yetersizdir: Demokratik insan, "günlerini canının istediğini yapmakla geçirir. Bir gün şarap içip tükü dinler, bir gün perhiz yapıp zayıflar; bir gün koşar, oynar; bir gün tembel tembel oturur. Bir bakarsınız kendini felsefeye vermiştir; bir de bakarsınız devlet adamı olmuş, kürsüye çıkmış aklına geleni söylüyor. Arada askerliğe özenir, savaştan yana olur; arada da zenginleri tutar, kendini ticarete verir. Hayatında bir düzen ve zorunluluk yoktur" (a.g.e., 282 v.d.).

Bu kitapta, demokrasi kuramlarından, demokratik devlet yönetiminin güçlü ve zayıf taraflarından ve demokrasilerin karşılaştırılmasından söz edilmektedir. Kuram, günlük dilde -ekseriya küçümsenerek- yüksek düzeyde soyut, uygulamadan uzak, hatta belki de dünyaya yabancı bir tetkik tarzı olarak anlaşılmaktadır. Buna karşılık bilimde kuram, denenmiş belli ispat yöntemleri ve ölçütleriyle elde edilen, tekrar edilebilir, kontrol edilebilir, öğretilebilir "gözleme, sorma ve cevaplama tarzı ve şekli"ni (H. Willke 1993) ifade eden özel bir kavramdır. Kuram, özellikle kavramlar, tanımlar ve olguların düzeninde ve olguların nitelenmesi ve doğru açıklanmasında, ve gerektiğinde olmuş ve olacaklar hakkında öngöründe bulunma hususlarında kullanılan, bilgiye dayalı ve test edilebilir anlatımlardan oluşan -normatif ve ampirik alanları içerecek biçimde- bir sistemi anlatmaktadır. Bu kitapta kuram kavramı tam da bu anlamda kullanılmıştır. Bu nedenle kuram kavramı hem normatif düşünce yapılarını hem de ampirik-analitik olarak yapılaşmış daha güçlü kuramları kapsamak üzere geniş anlamda tanımlanmıştır.

Bu inceleme, anayasal devlet olan demokrasinin eleştirel olarak benimsemesi perspektifinden yazılmıştır. Demokrasinin minimal tanımı olarak, Weber'in meşru egemenlik tipleri anlamında legal bir egemenlik tipine (bazen de karizmatik egemenlik tipine) dayanılmıştır. Bu tip, kurumsal bakımdan genel, özgür, eşit seçim hakkı; partiler arası rekabet; bütün yurt-

taşlar için sağlıklı bilgi edinme, düşünce, muhalefet ve koalisyon özgürlüğü; oy hakkı sayesinde yöneticilerin düzenli olarak seçimle gelme, seçimle gitme imkanına sahip olmaları ve bütün bunların devlet yönetiminin yapısına yerleşmiş olmaları özellikleriyle karakterize edilebilir. Bu egemenlik tipinin taraftarı olmanın, gelişi güzel bir bakış tarzı olmadığı aşağıdaki bölümlerde ve demokrasinin başarı yeteneğinin sınırlarının testi konusunda yapılacak ayrıntılı açıklamalarla açıklığa kavuşacağı umulur. Yazarın konumu, diğer egemenlik düzenleriyle karşılaştırıldığında demokrasinin kural olarak -ve belirli şartlar altında- bütün erişkin yurttaşların eşit hakla katılımını güvenceye alma, çatışan çıkarlara sahip toplumsal grupları bütünleştirmeyi büyük ölçüde başarma, düzenlenmeye muhtaç sorunların en azından belli ölçüde hakkından gelme bakımlarından dikkate değer bir yeteneğe sahip olduğuna ilişkin bilimsel bilgiyle desteklenen anlayışa dayanmaktadır. Şüphesiz demokrasinin güçlü ve zayıf tarafları da makul biçimde açıklanmalıdır ki, bu devlet şeklinin kayıtsız şartsız kutsanmasına vesile olunmasın. Onun Aşıl topukları/bamteli da vardır. Daha fazla bilgi aşağıdaki bölümlerde bulunmaktadır.

Bir de, bu kitabın yazarının bilimsel bakış açısına bağlı olduğu ve öğretim üyesi olduğu da okuyucuya başlangıçta belirtilmelidir. Özellikle şu özelliklere sahip siyasal bilimsel bir anlayış yazar için önemlidir: 1) Siyasal bilimsel bir anlayış bilime yabancı handikaplara itibar etmeksizin ampirik-analitik olarak sistematik ve test edilebilir nitelermeler ve açıklamalar yapmalıdır. 2) Mümkün olduğunca geniş tecrübi bilimsel temele dayanan kuramsal kaliteye sahip olmalıdır. 3) Demokrasinin hem "girdi" tarafını -öncelikle katılım tarafının- hem de "çıkıtı" tarafını, yani demokratik karar alma süreçlerinin ürünlerini ve sonuçlarını dile getirmelidir. 4) Demokrasiyi hem kuram hem uygulama bakımlarından karşılaştırmalı olarak ele almaya gayret gösteren bir anlayış olmalıdır. Bu bakımdan bu metnin yazıldığı bilimsel konum, "normatif" demokrasi kuramlarına göre "realist" kuramlara daha yakındır ve bu bakımdan da esas itibariyle demokratik düzenlerin normatif sorunlarını ve olması gerekeni (Soll-Zustände) tartışanlara göre (örneğin Habermas 1992a ve 1992) olanı ve değişeni (Ist-Zustände) nitelermeyen ve açıklayanlara (örneğin Dahl 1971 ve Lipset v.d. 1993) daha yakındır.

I. BÖLÜM

MODERN DEMOKRASİ KURAMLARININ ÖNCÜLERİ

Sadece bir demokrasi yoktur, aksine çok çeşitli demokrasiler vardır. Doğayla ilgili olarak sadece bir demokrasi kuramı değil, aksine çok çeşitli demokrasi kuramları vardır (Held 1987, Mittermaier/Mair 1995). Bu kuramlardan bazıları merkezde neyin bulunduğu realist betimlemesi ve açıklamasından hareket ediyorlar ve neden-sonuç ilişkisini keşfetmeye çaba gösteriyorlar. Bunlar “realist” veya “ampirik” demokrasi kuramlarıdır (örneğin Cnudde/Neubauer 1969). “Normatif” demokrasi kuramları ise bunlardan farklıdır. “Normatif” demokrasi kuramlarının yönelimi, olması gerekenin, belli normlar ölçüsünde arzu edilenin ne olduğunun araştırılması ve temellendirilmesidir (örneğin Pateman 1970, Habermas 1992a ve 1992b). Demokrasi kuramları, birincil olarak statik veya dinamik bir doğaya sahip olup olmamaları bakımından da ayrılabilirler. Demokrasilerin yükselme ve gerilemesi ile ilgili eski ve yeni kuramlar buna örnek verilebilir. Yazarın konumuna göre de demokrasi kuramları düzenlenebilir: Demokrasi kuramlarının çoğu, demokrasi ilkesini savunan kalemler tarafından, bir kısmı ise karşıtları tarafından yazılmıştır. Örneğin katılımcı demokrasi öğretisinin taraftan olan birisi, siyasal katılmayı ve muhalefet imkanını önemli görür-

ken, örneğin Carl Schmitt (1926) gibi başka birisi kitlesel taraftarlarının al-
kışlarıyla desteklenen faşist bir diktatör önderliği demokratik düzenler
arasında kabul etmektedir.

Aşağıda bütün bu anılan demokrasi kuramları ele alınacaktır. Fakat bu
ele alış, başka bir ayrım çizgisine göre, yani modern öncesi ve modern de-
mokrasi kuramları arasında çizilen bir çizgiye göre düzenlenmiştir. Bu ki-
tapta modern demokrasi kuramlarının öncüleri ya da ilk basamakları ile 20.
yüzyılın demokratik anayasal devletleri ile ilgili kuramlar arasında bir ayrım
yapılmıştır. Bu ayrım çizgisi, zaman bakımından yaklaşık olarak 20. yüzyıla
geçiş dönemine yerleştirilebilir; olgusal olarak ise sıkıca sınırlanmış seçme
hakkından seçme hakkının genelleşmesi, ve parti ve birlik çoğulculuğuna
dayanan bir egemenlik düzeninin ortaya çıkışına geçiş dönemi arasında çı-
zilebilir. Bundan başka, bu kitapta ele alınan demokrasi kuramları arasında
çizilen ikinci bir ayrım çizgisinin, yani süreçsel ve bulgusal yönelimli kuram-
lar arasında yapılan ayrımın önemli bir rolü vardır. Bu ayrım, Fritz
Scharpf'ın 1970 yılında yaptığı "ütopya ve uyum arasında demokrasi kura-
mı" ayrımına dayanmaktadır. Bu ayrımda siyasetin başarımlı yönünü vurgu-
lamak bakımından "girdi yönelimli" (siyasal sistemin girdileri yönü üzerin-
de duran) demokrasi kuramı ile "çıkış yönelimli" demokrasi kuramı arasın-
da bir ayrım yapılmaktadır (bkz: Kısım 2.7). Süreç yönelimli demokrasi ku-
ramları, örneğin katılımcı demokrasi kuramı gibi, öncelikli olarak iradenin
oluşum sürecine katılmamış olan veya dışarıda tutulmuş olan çıkarları ve
irade beyanlarını tartışmaktadır (bkz: Kısım 2.5). Süreç yönelimli kuramlar-
ın çoğu "eğer kararlar herkesin eşit katılımıyla mümkün mertebe hilesiz
olarak alınacaksa, bu durumda siyasal sistemi nasıl düzenlemek gerekir?"
(Scharpf 1970:25) sorusundan hareket etmektedir. Buna karşın bulgusal
yönelimli kuramlar öncelikle demokratik karar süreçlerinin sonuçlarını ve
yönetenlerin kalitesini esas almaktadır. Bunlar siyasal başarı için arzu edi-
len kalitenin normlarını koyuyorlar ve bunlardan hareketle siyasal sistemin
yapısına ilişkin diğer bütün talepleri belirliyorlar. Hem Aristoteles'in iyi
"devlet yönetimi" öğretisi (Aristoteles, *Politik*, 1279b) hem de örneğin ço-
ğunluk ilkesini kökten eleştiren modern Eleştirel demokrasi kuramı, bu
tür kuramlar arasında sayılabilir (bkz: Kısım 2.6).

Demokrasi kuramları ayrıca, katılım hakkına sahip yurttaşı mı yoksa de-
mokratik bir siyasal sistemin kurumlarını ve işleyişini mi ön plana koyduk-
larına göre de tasnif edilir (Schmitter 1983). Bunun dışında metodolojik

bakış açısı bakımından da demokrasi kuramları ayrılabilir. Bu ayrım da sadece normatif ve ampirik kuramlar arasındaki farklılık göz önünde bulundurulmamaktadır, bununla birlikte sistematik karşılaştırmadan beslenen geniş tecrübi baz ile temsil niteliği olmayan dar tecrübi temellere dayanan kuramlar arasındaki ayrım da göz önünde bulundurulmaktadır.

Nihayet, çeşitli demokrasi kuramları, siyasal-ideolojik temel akımlar olmaları bakımından da sınıflandırılabilirler. Kuşkusuz burada kuramsal pozisyon ile siyasal bir akıma mensubiyet arasında birebir bir uygunluk olduğundan söz edilemez ve bu nedenle sadece bir fikir verme bakımından demokrasi kuramları ile ilgili üç siyasal-ideolojik temel akımdan kaba bir basitleştirme ile söz edilebilir: Muhafazakar, liberal ve radikal.

Bu ayrım çizgilerini ve modern demokrasilerin yapı, süreç ve sonucunu daha iyi anlayabilmek için bunların potansiyel katkılarını test etmek bakımından aşağıdaki bölümlerde bazı kuramlar seçilmiştir. Önce modern yapılaşmış ve parti rekabetine dayanan demokrasi kuramlarının düşünce tarihi bakımından öncüleri olan eski demokrasi öğretileri ele alınacaktır. Hareket noktası, Antik dönemin Atina demokrasisinin halk meclisi egemenliğidir -ve *Atinalılar Devleti*'nde demokrasinin iyi ve kötü yönleri ile ilgili öğretiler-. Aristoteles okuluna mensup birinin Atina demokrasisi üzerine yazdığı el yazması bir metnin başlığı *Staat der Athener* (Atinalılar Devleti) şeklindedir (Dreher 1993). Kısaca "Aristoteles'in demokrasi kuramı" olarak ifade edilen bu kuram, her şeyden önce "iyi devlet yönetimi" düşüncesini, özellikle de aristokratik ve demokratik unsurların karışımı düşüncesini tartışma konusunda yardımcı olmaktadır. Ayrıca bu kuram, demokrasinin işlevsel şartlarında esas olanın ne olduğunu ve onun Aşıl topuğunu/bamtelini açıklamaktadır. Onun geniş bir tecrübi bilimsel ve siyasal ya da sosyal felsefi temele sahip olduğundan da söz edilebilir; sistematik karşılaştırmaya ve çeşitli şehir devletlerinin yönetimi ve yönetim gerçekliğinin değerlendirilmesine de dayanmaktadır.

Aristoteles'in demokrasi öğretisinin tartışılmasıyla bağlantılı olarak okuyucu, yeni döneme özgü mutlakıyetçi devlet anlayışından ve mutlakıyetçi egemenliğin Aydınlanma felsefesinden kaynaklanan eleştirisinden geçerek yüzyıllar öncesine gidecektir. Charles de Montesquieu'nün eserinde konaklama yapılacaktır. Montesquieu ne demokrasi taraftarı ne de gerçek demokrasi kuramcısı olmamasına rağmen, onun eserinin modern öncesi ve modern demokrasi öğretileri için oldukça verimli olduğu görül-

mektedir. Onun daha önceki devlet şekilleri öğretisi ile tartışması ve mutlakıyetçi devletin Fransız uygulamasını eleştirmesi "ılımlı demokrasi" (Schwan 1991:219) düşüncesinin tartışılmasına kuşkusuz yardımcı olmuştur. "İlimli demokrasi", mutlakıyetçi monarşi ile karşılaştırıldığında dikkate değer üstünlüklere sahip bir kurumlar düzenidir. Montesquieu'ye göre ilimli demokrasi daha erdemlidir; üstelik farklılaşmış bir sistemde iktidarın sınırlandırılmasına ve karma anayasaya da uymaktadır.

Jean-Jacques Rousseau -ki kitabın ilk bölümünün üçüncü klasik ismidir, doğrudan demokrasi düşüncesini savunuyor ve onu radikal halk egemenliği öğretisi ile takviye ediyor. Rousseau'nun öğretisi, Montesquieu'nün kuramındaki erken liberal anayasalı devlet modeline naziredir, fakat daha sonra John Stuart Mill'in klasik-liberal demokrasi kuramını, Alexis de Tocquevilles'in *Über die Demokratie in Amerika* (Amerika'da Demokrasi) adlı kitabını da derinden etkilemiştir. Rousseau, genel olarak doğrudan demokrasinin temsilcisi ve yöneten ile yönetilen arasında özdeşliğin olması gerektiğinin savunucusu olarak kabul edilir. En azından Rousseau'nun doğrudan demokrasi taraftarı olduğunun altı önemle çizilmelidir (krş: Kısım 1.3). Kuşkusuz o, kavram olarak halk egemenliğinden yanadır, fakat bölünemeyen halk hükümlerliğinden. Rousseau'nun öğretisinin devrimci bakış açısıyla radikalleştirilmesi, daha sonra Karl Marx'ın özellikle *Bürgerkrieg in Frankreich* (Fransa'da İç Savaş) adlı eserinde yer alan 1871 Paris Komünü üzerine yazdığı metinde geliştirdiği konsey demokrasisi organizasyonu kuramında bulunur.

Rousseau ve Marx'ın öğretisi, John Stuart Mill'in temsili hükümet kuramında savunduğu demokrasiye taban tabana zıttır. Mill, klasik-liberal demokrasi kuramının en önemli temsilcisidir ve aynı zamanda o temsili (yarı) demokratik bir düzenin temeline demokrasi öğretisini yerleştiren kimse- dir. Mill, daha önce anılan kuramlara oranla 20. yüzyılın modern ve kitlesel demokrasi dalgasına daha yakın durmaktadır. 19. yüzyılın ilk yarısında demokrasi kuramı bakımından çığır açan ve sosyal bilimsel açıdan bir demokrasi araştırması eserini sunan bir analizci çok daha dikkat çekmektedir: Alexis de Tocquevilles ve *Über die Demokratie in Amerika* (Amerika'da Demokrasi Üzerine). Dördüncü kısımda da gösterileceği gibi bu eser, aslında bir demokrasi araştırmasıdır. Onun asıl konularından biri, özgürlük ve eşitlik arasında bir temel amaç çatışması olduğu düşüncesidir. Ondan önce başka hiç kimsenin ve ondan sonra da hemen hemen hiç kimsenin yapma-

dığı Tocqueville, demokrasinin fayda ve maliyetini anlatmayı ve ölçmeyi denemektedir.

Bu altı kuram kitabın ilk bölümünün çekirdeğini oluşturmaktadır. Kabaca söylenecek olursa, Aristoteles'in demokrasi öğretisinin muhafazakar bir konuma eğilimli olduğu ifade edilebilir. O aynı zamanda zengin bir tecrübe hazinesine dayanan yapısal ve süreçsel yönelimli bir demokrasi kuramıdır. Bazı sınırlamalarla bu özellik, muhafazakar konumla monarşinin yerleşmesini savunan konum arasında orta bir bakış açısına sahip olan Montesquieu'nün öğretisi için de geçerlidir. Tocqueville de muhafazakar ve liberal konum arasında gidip gelmektedir; John Stuart Mill açıkça liberal, J.-J. Rousseau radikal ve Karl Marx ise devrimcidir.

Bu düşünürlerin demokrasi kuramları, modern demokrasi kuramının - kısmen normatif, kısmen normatif ve ampirik tarzdaki- ilk şekilleridirler. Modern demokrasi kuramları ve demokratik anayasalı devletlerin çeşitli tipleri bu kitabın II. bölümünde tartışılacaktır. Fakat ilk olarak modern demokrasi kuramlarının öncüleri üzerinde durulmuştur. Aristoteles'in *Politika* adlı eserinde ve *Atinalılar Devleti*'nde (Aristoteles 1993) ele alınan iyi devlet yönetimi ve halk meclisinin egemenliği öğretisinden daha iyi dayanak noktası başka ne olabilirdi? Atina'nın M.Ö. 7. yüzyıldan 403'e kadar olan yürürlükte olan yönetimi ve yönetim gerçekliği hakkındaki kaynak eserin başlığı *Atinalılar Devleti* şeklindedir.

Kısım 1.1

Aristoteles'in İyi Devlet Öğretisi ve Atinalılar Devleti'nde Halk Meclisi Egemenliği

Aristoteles'in devlet yönetimleri öğretisinde demokrasi öncelikle "çoğunluğun egemenliği" ve "halk meclisinin egemenliği" olarak anlaşılmaktadır. Aristoteles'in *Politika* adlı kitabında olduğu gibi (*Politik*, 1279b) demokrasi kavramı, bir egemenlik şeklini ya da devlet şeklini, bir "siyasal yönetimi"ni veya "devlet idaresi"ni karakterize etmek için kullanılmaktadır. Demokratik devlet yönetimi diğer devlet şekillerinden esas itibarıyla temel kararlara katılanların sayısının çokluğu ile ayrılır. Aristokrasi ve monarşiden farklı olarak demokraside halk, demos egemendir. Yunan "demokratia"sı anlamında "egemen olmak" iktidar yönünü, zafer, üstünlük, mutlak

egemenlik, baskınlık yönünü vurgular. Bu bakımdan, Aristoteles'in anlayışına göre bir demokrasinin kısa formülü, halk meclisinde ve demosun temsilci gönderdiği mahkemelerde halkın iktidarı temelinde karar almaktır (*Der Staat der Athener* 41,2; Bleicken 1994).

Aristoteles'in *Politika* adlı eserinin VI. kitabında bu kısa formülü oldukça aşan bir demokrasi tanımı sunulmaktadır. Bu tanım, egemenlik ana fikrini ve yasamada, yargıda ve dolaylı olarak da yürütmede demosun üstünlüğünü somutlaştırmaktadır. Orada ifade edildiğine göre demokratik yönetimin bir şartı özgürlüktür (*Politik*, 1317a). Aristoteles'e göre özgürlüğün bir belirtisi "sırayla hükmetmek ve yönetmektir. Yani demokratik olarak anlaşılan adalet, çeşitliğin liyakata göre değil sayıya göre sağlanması anlamına gelmektedir. Eğer bu adaleti sağlarsa bu durumda nicelik karar mercii olur, çoğunluğun doğru gördüğü her şey amaç olur ve adil kabul edilir" (a.g.e.). Her yurttaşın talebinin çeşit olması gerektiği için demokrasi de doğru olan "zenginlere oranla yoksulların daha belirleyici olmalıdır; çünkü onlar sayıca daha fazladır ve dolayısıyla çoğunluğun doğru bulduğuna göre karar verildiği" söylenebilir (a.g.e.). Aristoteles'e göre demokrasinin diğer bir belirtisi, köleler gibi dilediği biçimde yaşama özgürlüğüne sahip olmayanlardan farklı olarak "istediği gibi yaşama ilkesidir" (a.g.e.). Dilediği gibi yaşama, demokrasinin ikinci tanımıdır. "Bundan, mümkünse hiç kimsenin hükmetmemesi ya da hiç değilse sırayla yönetmek" (a.g.e.) sonucu çıkar.

Bunun ardından demokrasinin ne ile temayüz ettiği ayrıntılı olarak belirlenebilir. Aristoteles'in *Politika* adlı eserinden bununla ilgili yeri ayrıntılı olarak alıntılanamaz zahmete değer. Eğer özgürlük ve dilediği gibi yaşamak esas alınır, o zaman demokratiklik şöyle bir şeydir: "Bütün devlet görevlerine herkesin seçilebilmesi, herkesin herkesi yönetmesi ve herkesin herkes tarafından sırayla yönetilmesi, ya bütün görevlere yahut deneyim veya eğitim gerektirmeyen görevlere atamaların kura ile yapılması, hiç bir kamu görevi için mülkiyet sahibi olma şartının aranmaması veya mümkün olduğunca küçük bir mülkiyetin aranması, aynı kişinin aynı göreve üst üste iki kez atanmaması veya bunun nadiren olması ya da savaş sanatı gibi bazı görevler gibi sınırlı görevlerin bundan istisna olması, bütün makamlar veya mümkün olduğu kadar çok makam için görev sürelerinin kısa olması, yurttaşlar arasından seçilen ve bütün ya da çoğu sorunlar hakkında ve mutlaka anayasaya, soruşturmalara, insanlar arasındaki sözleşmelere ilişkin da-

valar gibi en öncmlü ve etkili olanlar hakkında karar vermeye hakkı olan yargıçlar; ayrıca halk meclisinin her şeye karar vermesi veya en azından kamu görevlilerinin küçük işler dışında çok önemli konularda karar vermemesi (...). Sonra halk meclisinde, mahkemelerde, devlet görevlerinde herkese veya en azından devlet görevlerinde, mahkemelerde, kurulda ve üyelerin hep birlikte yemek yemelerinin zorunlu olduğu halk meclisi veya makamlarda çalışanlara düzenli ücret ödenmesi de demokratiktir (...). Görevlerin hayat boyu devam etmemesi gerekir; eğer eski bir anayasa değişmesinden sonra bir makam kalırsa o zaman onun iktidarının elinden alınması gerekir ve önceden seçilmiş görevlilerden kura ile atama yapılması gerekir. Bütün bunlar demokrasilerin ortak özellikleridir" (*Politik*, 1317b). Uzun bir alıntı, fakat okumaya değer. Demokrasinin özü, özgürlüğün, matematiksel eşitliğin ve de yasamada, yargıda ve nihayet -görevlilerin sıkı kontrolü vasıtasıyla- yürütmede demosun egemenliğinin esas olmasıdır. Muktedir demos, halkın en azından potansiyel olarak sınırsız hükümlanlığı, M. Ö. 5. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar Atina demokrasisinin belirgin özelliği ve aynı zamanda Aristoteles'in demokrasi öğretisinin konusudur.

Aristoteles'in kuramında demokrasi, farklı perspektiflerden, örneğin önce ideal tipleştirme çalışmalarında baş vurulan devlet şekilleri öğretisinin bakış açısından ve daha sonra ampirik-karşılaştırmalı demokrasi tiplelerinin bakış açısından analiz edilmekte ve değerlendirilmektedir. İlk olarak ideal tipik devlet şekilleri veya rejimler öğretisi bakımından ele alınmaktadır. Buna göre demokrasi - bununla bilhassa frenlenmemiş halk meclisi egemenliği, radikal veya aşırı demokrasi anlaşılmaktadır- "doğru anayasalar" arasında sayılmamaktadır, aksine "anayasadan sapmalar" (*Politik*, 1279b), normal dışı şekiller arasında sayılmaktadır.

Bu ayrım, siyasal düzenlerin iki yapısal özelliğinin kesişme noktasında temellendirilmektedir: 1) Çoğunluğun ya da azınlığın yönetip yönetmediğini veya sadece bir kişinin egemen olup olmadığını gösteren yönetenlerin sayısı; 2) "Ortak yarara özen göstermenin" egemen olup olmadığını veya yönetenin "kendi çıkarı bakımından" yönetip yönetmediğini gösteren yönetimin kalitesi (Aristoteles, *Politik*, III. Kitap, 1279b). "Ortak yarara özen göstermenin" egemen olduğu devlet yönetimleri iyi, "doğru" düzenlerdir. Diğerleri ise yanlış, doğru olmayan yönetimler olarak kabul edilir: "Bunlardan hiç biri ortak yarar için görevde değildir" (a.g.e., 1279b). Aristoteles'in ilk devlet şekilleri öğretisine göre tek kişinin egemenliğinin iyi şek-

li monarşidir. Bundan sapma ise tiranlıktır, "egemenin kendi yararını gözettiği tek kişinin egemenliği"dir. Azınlığın egemenliğine dayanan iyi devlet şekli aristokrasidir, bunun kötüsü ise "zenginlerin yararını gözetkenlerin egemenliği olan" oligarşidir. Çoğunluğun egemenliğine dayanan iyi devlet şekli olarak "politie" kabul edilir. Eğer "halk, ortak yararı gözeterek devleti yönetirse" bu yönetim şekli var demektir (a.g.e., 1279b). Buna karşın, çoğunluğun egemenliğinin bozuk şekli olarak aşırı demokrasi kabul edilmiştir. Bu yönetim şekli, "yoksulların yararını gözetkenlerin egemenliği"dir ve diğer iki "anayasadan sapmış yönetim" gibi bu da ortak yarar için iş başında değildir (Aristoteles, *Politik*, III. Kitap, 1279b).

Aristoteles'in ilk devlet şekilleri öğretisinde demokrasinin kötü olarak anılması, 20. yüzyılda demokratik anayasaların büyük şöhreti göz önünde bulundurulduğunda hayret verebilir. Elbette bu yüzyıla kadar demokrasi, genel olarak ondan söz edildiğinde, egemenler ve bilim adamları arasında ekseriya kötü bir şöhrete sahip olmuştur. Çoğunlukla, çoğunluğun baskınsız, istikrarsız egemenliği kabul edilmişti. Bu çoğunluk siyaseti, bütün için anlamsız biçimde ve gelenek bilincinde olmaksızın kendi çıkarına veya genel refahı yükseltmek için ve fakat çoğu kez sistematik olarak yanlış biçimde kullanıldı. Aristoteles, demokrasiye eleştirel bakış açısı bakımından öğretmeni filozof Platon'un (M.Ö. 427-347) kuramına bağlıdır. Demokrasi, Platon'un *Devlet* adlı eserinde "Yozlaşmış Devlet Şekilleri" alt başlığıyla tartışılmıştır. Platon'un öğretisinde demokrasinin ortaya çıkışı ve kötü egemenlik düzenleri, devlet şekillerinin ve bunlara mensup insanların bozulması ile ilgili determinist bir kuram içinde ele alınır. Platon'a göre bozulma kralıkta başlar. Orada egemenlerin kavgası, özellikle devlet yönetiminin katılan filozofların kavgası, timokrazi diye nitelenen bir iktidar şeklinin ortaya çıkmasına neden olur. Yol, buradan plutokrasinin egemenliğine, yani maddi çıkara yönelimli olarak davranan para sahibi sınıfın egemenliğine çıkar. Bozulmanın dördüncü basamağı demokrasidir, yani çoğunluğun egemenliği, yaşanan anın zevkine ve değişken düşünceye dayalı sınırsız egemenliktir; nihayet beşinci basamak ise tiranlıktır (Demandt 1993: 124).

Platon'un öğretisi, Yunan yönetim tarihinin bir kısmını yansıtmaktadır. Bu öğreti, yönetimlerin, ilkel kabile krallığından aristokraziye, oradan da demokrasiye doğru geliştiğini kabul eden tarihsel-gelişmeci bir açıklamaya dayanmaktadır. Demokrasinin tiranlığa dönüşme tehlikesi devamlı ola-

rak vardır. Fakat tipik yurttaş bakımından da demokrasi iyi bir konumda değildir. Platon, demokratik insanı daha çok yetersiz düzenin anlam körü ve eksik sorumluluk bilincine sahip olarak kabul etmektedir. "Demokrasi-de Tanrı gibi rahat yaşanır" diye söylüyor Platon bir tartışmacıya. Tabii bu bir yaşama tarzıyla alay etme anlamındadır (Platon, *Der Staat*, s.277 v.d.). Daha sonraki eseri olan *Kanunlar*'da ("Nomoi") vatandaşın hukuk güvenliği ve katılma imkanları konusundaki yargısını daha yumuşatmış olsa da Platon'a göre demokrasi, toplum için iyi bir düzen değildir. Neticce olarak demokrasi, iyi devlet normundan uzaklaşmaktadır. Bu düzenin düzensizliği çok büyüktür, çökme yeteneği çok fazladır ve daha kötü devlet şekillerine de kapı açmaktadır.

Aristoteles, en azından ideal tip olarak ele aldığı ilk devlet şekilleri öğretisinde, onun öğretisinin temel tezlerini izliyor. Aristoteles'in demokrasi değerlendirmesi, özellikle aşırı demokrasiyi değerlendirmesi açıkça olumsuzdur. Aynı şekilde Aristoteles'in anlayışında, iyi düzenden demokratik sapmanın en kötü düzen olmadığı da kuşkusuz açıktır. Yani anayasadan tam anlamıyla sapma anlamında en kötü düzen tiranlıktır, onu oligarşi izler ve ardından demokrasi gelir. Bu basamaklandırma zaten Aristoteles'in *Politika* adlı eserinin başka bir yerinde oligarşi ve demokrasiyi kombine etmeye ve böylece oldukça iyi biçimde dengelenmiş karma bir egemenlik yaratmaya -çoğu kez kanışıklığa neden olan- referans gösterilir. Bu karma formun "Politie" diye adlandırılması ile çoğunluğun yozlaşmamış egemenliği ve bütün siyasal rejimlerin üst kavramının (Politeia) aynı isimle adlandırılmış olması sık sık karışıklığa neden olmaktadır (Nichols 1992: böl. 3).

Eğer iki ele alma tarzı arasında, yani üç iyi ve üç kötü siyasal yönetimi birbirinden ayıran ve demokrasiyi aşırı halk meclisi egemenliği olarak ele alan ideal tiplleştirici devlet şekilleri öğretisi ile monarşi, oligarşi ve demokrasinin çeşitli tipleri içinde aşırı ve ılımlı şekilleri birbirinden ayıran ve gerçekçi analize dayanan ampirik egemenlik şekilleri arasında bir ayrım yapılırsa, bu karışıklık hissedilir derecede azaltılabilir. İdeal tipik inceleme tarzı çerçevesinde bakıldığında, *Atinalılar Devleti*'nde demokrasi konusundaki yargı hemcın hemen tamamen olumsuzdur. İkinci ele alış tarzı çerçevesinde -reel analitik çerçevede- olumsuz yargı daha ılımlı olur. Halk meclisi ve demagoglar frenlenerek ve yasa egemenliğinin önceliği garanti altına alınarak demokrasi, ılımlı bir egemenlik karakterini ne kadar fazla benimserse, doğrusu o kadar ılımlı olur. Buna karşın, halk egemenliği karak-

teri ne kadar dizginsiz olursa ve yasa egemenliği ne kadar zayıf olursa, demokrasi o kadar sorunlu olacaktır. Halk meclisi egemenliğinin radikal şekli ile ilgili yargı özellikle olumsuzdur. Bu şekil, Aristoteles'i dehşete düşürmektedir. Örneğin Finley'in (1980), Dahlheim'in (1994) ve Roberts'in (1994:Xl) yaklaşımlarında olduğu gibi, yaygın -fakat bu eserin bütünü bakımından tam doğru olmayan- bakış açısıyla, Aristoteles'in demokrasi karşıtı olduğu anlayışı bu nefretten kaynaklanır. Aristoteles'in demokrasiye "dikkate değer bir mesafe"de durduğu yargısı daha doğrudur (Schwarz 1989: 33).

-Aristoteles'in bu konuda öğretmeni Platon'un yargısını izlediğini bir yana bırakırsak- bu dikkate değer mesafe niçin vardır? Antik demokrasinin yapı ve süreci tam analiz edilerek -bu, aşağıda M.Ö. 460-322 yılları (Bleicken 1994) ya da M.Ö. 355-322 yılları arasında (Hansen 1991) Atina demokrasisi örneğinde yapılmıştır- ve Antik dönemde demokrasiyi sorgulayan temel eleştiri ve değerlendirme ölçütleri tam kavranarak bu soruya en sağlıklı cevap verilebilir.

Atina'da demokrasi konusunda olumsuz yargının olması en azından ilk bakışta hayret vericidir. Oradaki demokrasi, özellikle M.Ö.462/461'den itibaren yerleştiği ve M.Ö.322'ye kadar, Makedonyalıların Atina'ya egemenliğin başlangıcına kadar kesintilerle devam ettiği kabul edilirse, takdire değer ve güçlü bir düzen olarak görünmektedir. Özellikle oy kullanan vatandaşların çeşitli katılma imkanlarına sahip olmaları iltifatı hak etmektedir. Basit olarak ifade edilirse, *Atinalılar Devleti*'nde -bilhassa M.Ö. 4. yüzyılda- dört kurum seçkin bir önem kazanmıştı: 1) Memurlar (yüksek memurlar), 2) Beşyüzler konseyi, yani hükümetin temsilcileri, daha doğrusu "demokrasinin hükümetin dışında sahip olduğu" temsilciler (Bleicken 1994:190), 3) Halk meclisi (Ekklesia) ve 4) Mahkemeler, özellikle jüri üyeli mahkemeler (Hansen 1991, Dahlheim 1994). Antik şehir devletinde siyasal iktidarın bölünmesi, formel olarak hükümet, parlamento, seçmen kitlesi ve bağımsız mahkemeler şeklindeki modern bölünmeyle uzaktan da olsa karşılaştırılabilir. Şüphesiz asıl hükümler halk meclisinde idi. Konsey esas itibarıyla halkın kararına sunulacak olan bütün teklifleri karara bağlama işlevini görüyordu. Ayrıca danışma ve memurların teftişi işlerini de görüyordu. Onun işlevi, modern bir hükümetin işleviyle karşılaştırılmıştır. Ancak şunu da eklemek gerekir ki, konsey, bugünkü hükümetlerden farklı olarak "halk meclisinin iradesi dışında bağımsız bir iktidara sahip değildi" (Dahl-

heim 1994: 200). Onun siyasal işlevi öncelikle vatandaşların isteklerini alıp teklifleri hükümdarın kararına sunarak ve yönetim aygıtına havale ederek "hükümdarın karar vermesini kolaylaştırmaktı" (Bleicken 1994:199).

Atina demokrasisinin yönetim gerçekliği iyice incelenirse, modern demokrasiden farklılıkları açıkça ortaya çıkar. Her şeyden önce kurumlar arasındaki iktidar dağılımı konusu zikredilebilir. Dahlheim, Atina demokrasisi ile modern demokrasi arasındaki farkı şöyle açıklıyor: "Dört ya da beş yılda bir seçim sandığına giden modern seçmenden farklı olarak Atina yurttaşları halk meclisinde fiilen ve her zaman bütün kararları elinde tutuyordu" (Dahlheim 1994:197) Bundan daha ilerisi var: Asıl hükümdar -oy kullanan yurttaş, demos-, halk meclisinde ve bir bölgeden en az otuz yaşında olmak üzere baş vuranlar arasından kura ile seçilen ve mahkeme kararını hükme bağlayan laik yargıçlara sahip jüri mahkemelerde olmak üzere iki biçimde kendini göstermektedir. Bir de, halk meclisi tarafından verilen kararların kural olarak iptal edilememesi söz konusuydu. Halkın mahkemedeki oylamada "oylama esası üzerinde egemen olduğu" ve bu bakımdan aynı zamanda devlet düzeni üzerinde egemen olduğu konusunda literatürde geniş ölçüde bir görüş birliği vardır (a.g.e., 202).

Buna göre, Atina demokrasisinin kurumlar düzeni bakımından - basit olarak söylenecek olursa - demosun, halk meclisinde ve yargıda geniş ölçüde itiraz edilmeyen rahat bırakılmış önceliği karakteristik nitelikte idi. Her ne kadar özellikle "Demostenes döneminde" (Hansen 1991) -M.Ö 355-322 arası - yasa egemenliği yeniden değer kazanmış olsa da (M.H. Hansen (1991:X) Yunan tarihinin bu dönemine ilişkin büyük araştırmasında bunu "constitutional development" olarak ifade ediyor) bu özellik, M.Ö. 462'den 322'ye kadar olan dönemin göze çarpan karakteristik özelliğidir (Bleicken 1994). Ayrıca yürütmenin kapsamlı biçimde kontrolü ve zayıflığı, konseyin halk meclisi ve jüri mahkemelere bağımlı kılınmasıyla yürütmenin zayıflaması da karakteristik idi. Üstelik memurluk da hemen hemen güçsüz bir konuma düşürülmüştü. Devşirme biçimi bu iktidarsızlığı sağlamlaştırıyordu: Bazı istisnalar dışında memurlar kura ile seçiliyordu. Yetki dağılımı da etkili idi: Kural olarak memurların yetkileri büyük ölçüde kısa süreli görevlendirmelere bölünmüştü. Bundan başka, bütün görevliler konsey önünde veya - kamusal şikayetlerde- jüri mahkemelerin önünde hesap verme durumunda idiler. Kamusal şikayet esasen sık sık profesyonel şika-

yetçiler tarafından yapıyordu. Profesyonel şikayetçiler için, girişimde bulunma zahmete değer görünmektedir: Kamusal çıkara ilişkin işler söz konusu olduğu sürece kamusal şikayet yapma maddi olarak ödüllendirilmektedir.

Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, Atina demokrasisinde hükümler serbest hareket etme imkanlarına sahipti ve iktidarını kullanma bakımından kayda değer bir engel, bölünme veya sınırlanma ile karşı karşıya değildi.

Doğrusu hükümlerin geniş olan serbest hareket alanını sonuna kadar kullanmadığına da işaret etmek gerekir. Kamusal tartışmanın ve kararların merkezinde, dış politika ve ordu politikasının yanı sıra -hatta sıklık bakımından daha fazla olan- vatandaşların, meteklerin (yerleşik yabancı) ve yabancıların ödüllendirilmesi ve onlara izzeti ikramda bulunulması vardı. Çok seyrek olarak ekonomi veya eğitim siyaseti ile ilgili konularda kararlar alınıyordu. Halk meclisinin asıl faaliyet alanı esas itibarıyla "siyasal olayların cereyan edişine bağlı olarak dolaylı biçimde ortaya çıkan aktüel durum"la (Bleicken 1994:182) ilgili olmuştur. Kuşkusuz halk meclisi belli durumlarda siyasal oyunun kurallarını da değiştiriyordu. Bu konuda yetkili idi, fakat bunu nispeten seyrek olarak kullandılar (a.g.e.: 183).

Atina demokrasisinin kurumlar düzeni ve yönetim gerçekliğine yapılacak bir kuş bakışı, orada dikkate değer özellikler bulunduğunu gösterecektir. Daha önceki egemenlik formlarından farklılık göze çarpmaktadır, erkek vatandaşlar söz konusu olduğunda özellikle zengin ve fakir arasındaki kapsamlı çitlik dikkati çekmektedir. Atina demokrasisinde, monarşi ve tiranlıkta olduğu gibi bir bireyin egemenliğinden, aristokrasi ve oligarşide olduğu gibi de azınlığın egemenliğinden kurtulma vardır. Ayrıca, muhafazakar ve sol eleştirinin düşüncesine muhalif olarak Atina demokrasisinde "cereyan eden bütün süreçlerin kurumsal olarak birbirine bağlı olması" dikkate değerdir (Bleicken 1994: 433). Modern demokrasiyi Antik dönemin Atina demokrasisinden sadece siyasal süreçlerin kurumsal olarak birbirine bağlı olması ayırır, bundan daha çok, siyasal sürecin ağırlık merkezi, kurumsal form ve katılım imkanları ayırır. Modern demokraside kurumsal olarak birbirine bağlılığın ağırlık merkezi, halk egemenliğini ve halk iradesini, örneğin kuvvetler ayrımı, nitelikli çoğunluk, diğer sınırlamalar ve güvenliklerle sınırlamakta karşımıza çıkmaktadır. Buna karşın *Atinalılar Devleti*'nde geniş ölçüde sınırsız halk egemenliği ve yurttaşların

görevlileri doğrudan kontrolü öne çıkıyordu. "Farklılık kanıtıyor ki", diye yazıyor konuyu çok iyi bilenlerden biri, "Atinalılar, halkın iradesini, bireyin ya da bir azınlığın teröre karşı güvenliğine veya çoğunluğun kaprislerine göre daha önemli görüyorlardı" (Bleicken 1994: 433).

Atina demokrasisi, doğrudan iletişimin önemi bakımından da bugünkü demokrasiden ayrılmaktadır. İrade oluşumu ve karar alınması yazılı değil sözel ifade ile oluyordu. Kamusal işlerle ilgili haberler, esas itibarıyla "tellal, ilan tahtası,...dedikodu ve... söylenti ve nihayet hemen hemen hükümet aygıtının tamamını içeren çeşitli komisyon ve toplantılarda sözlü haberler ve davranışlar vasıtasıyla yayılıyordu. Bu dünya (bugünkü anlamda) kitle iletişim araçlarına sahip olmadığı gibi, hiç bir medyaya da sahip değildi" (Finley 1980: 22). Atina demokrasisinin dünyası, önder ile kitle arasında ve siyasal kurumların üyeleri arasında doğrudan değiş tokuş dünyası idi; hemen hemen herkesin herkesi tanıdığı ve sık sık -her gün olmasa da- pazarda ve siyasal kurumlarda karşılaştıkları bir "yüz yüze toplumu" (Finley 1980) idi. Bu toplumda doğal olarak yetenekli bir konuşmacı, özellikle topluluğu etkileyebilmeyi ve duruma uygun basit açıklamalar ve davranış tavsiyeleri geliştirmeyi başarabilenler seçkin bir rol oynuyordu. Bunlar arasında sadece demagoglar değil, bunların yanı sıra, örneğin askeri şöhrete sahip olanlar, ekonomik zenginliği olanlar, bağışlarda bulunanlar veya başkalarına hamilik yapanlar gibi, seçkinliğini veya sansasyonelliğini gösterebilen kişiler de yer almaktadır (Finley 1991: 107 v.d.).

Atina demokrasisi tarzında bir siyasal sistem nasıl işliyordu? Onun işleyiş tarzına ilişkin farklı fıkırlar ileri sürülmüştür. Bazıları ona naiv bir hayranlık göstermektedir. Örneğin J.-J. Rousseau okuyucularına şu ifadelerle bilgi veriyordu: "Yunan'da halk bütün sorumluluklarını ve ödevlerini kendisi yerine getiriyordu; sürekli olarak pazar meydanında toplanıyordu. Yumuşak bir iklimde yaşıyordu, genel olarak aç gözlü değildi, işlerini köleleri yapıyordu, onun önemli işi özgürlüğü idi" (*Gesellschaftsvertrag*, III. kitap, 15. bölüm). M.I. Finley, *Das politische Leben in der antiken Welt* (Antik Dünyada Siyasal Hayat) adlı eserinde daha soğukkanlı bir bilanço çıkarmaktadır. Ona göre, Atina demokrasisinin genel olarak modern bir karşılığı yoktur. Finley şöyle yazıyor: "Belli bir zaman için resmi olarak halk meclisine teklifler sunma hak ve ödevine sahip ve belli sınırlar içinde az çok bağlayıcı kararlar alma hakkına sahip erkeklerden oluşan seçilmiş ve görevlendirilmiş grup anlamında örgütlenmiş partiler ve hükümet yoktu. El-

bette sık sık toplanan halk meclisi vardı ve konsey tarafından taslağı hazırlanmış olan karar tekliflerini görüşüyordu. Her ne kadar geniş anlamda yönetsel görevlere sahip olsa ve yasamada da bulunsa bile, erkekler arasından kura ile görevlendirilmiş olan ve yıllık olarak değişen bu Beşyüzler konseyi bugün anladığımız anlamda bir hükümet değildi. Aynı şekilde resmi muhalefet de zayıftı. Alternatif teklifler, teknik bir özelliği olmayan dar bir siyasetçi çevresinden geliyordu, çünkü bunlar örgütlenmiş bir grup değildi. Tekliflerini konseyde ve halk meclisinde kabul ettirmeyi denemeleri gerekiyordu; halk meclisi teklif nereden gelirse gelsin, kabul etmek, düzeltmek veya geri göndermek bakımından serbest idi. Belli bir sebeple bir yerde bulunan binlerce erkekten oluşan kitlesel bir toplantıda konuşmacı dinlenirdi. Bir görevi olmaksızın, resmi işlevler ve görevler üstlenmeksizin konuşan erkekler, konuşmadan sonra el işareti ile karar veriyorlardı, her şey bir günde (veya daha az bir zamanda) oluyordu. Daha münakaşalı konular uzun uzadıya ve sonucu açık olarak tartışılıyordu: "Fraksiyon baskısı, oylama sonucunu tartışma sürecinden bağımsız olarak önceden belirleyecek mekanizmalar yoktu. Bu tartışmalar siyasal önderlik için test niteliğinde idiler, burada siyasal kader karara bağlanıyordu" (Finley 1991: 99 v.d.).

Eğilim olarak Atina demokrasisini "romantikleştirenler" arasında olmakla suçlanan Finley'e (Fears 1973) oranla Antik demokrasinin yönetim gerçekliği ile ilgili mevcut bulgulara dayanarak R. A. Dahl'ın çıkardığı bilanço daha makuldür. Kanıtlar, eski Yunanistan'da siyasal hayatın çoğu kez kendi siyasal ideallerinden geri kaldığı sonucunu çıkarmak için yeterlidir. Dahl'a göre, parça parça deliller yorumlandığında, Atina ve Antik Yunan döneminin diğer şehir devletlerinde siyasetin sert, şiddetli ve mücadeleye dayanan bir iş olduğu görülecektir. Dava konuları ekseriya kişisel ihtirasa tabi idi. Bugünkü anlamda siyasal partiler henüz ortaya çıkmamıştı, fakat aile veya dostluk ilişkileri temeline dayalı fraksiyonlar etkin bir rol oynuyorlardı. Ortak yarara hizmet etme isteği, genellikle aile ve dostların daha güçlü isteklerinden sonra geliyordu. Bir yurttaşın sürgününe karar verebilen ve muhalefete mensup olma nedeniyle on yıl ülke dışına sürgüne gönderebilen halk mahkemesi vardı. Dahl'a göre yurttaş katılımının ölçüsü oldukça farklı idi. Genellikle taraftarlık benzeri katılma söz konusu idi. Kamusal işlerle ilgili konuşmalara katılma söz konusu olduğunda, söylevlerin çoğu, görece küçük sayıda önderler tarafından veriliyordu. Bu önderler, özellikle yüksek şöhret sahibi, konuşmacı olarak sivrilmiş ve aynı za-

manda demos tarafından önder olarak kabul edilen erkekler idiler. Dahl, bütün bunlardan kötümser bir tablo çıkarıyor. Yunanistan'ın demokratik şehir devletlerinde yurttaşların, modern demokratik ülkelerin yurttaşlarına oranla özel çıkarlarıyla daha az ilgilendiklerine ve daha çok kamusal refaha yöneldiklerine inanmak bir hata olurdu. Belki onlar yapıp etmelerinde daha güçlü olarak kamu yararına yöneldiler, ancak bu tahmin mevcut kanıtlarla doğrulanmamıştır (Dahl 1989: 21).

Diğer kaynak ve bilgilerden de anlaşılıyor ki, demosun her üyesi, düzenli olarak ya da zaman zaman kamusal işlerin idaresine ve kamusal işlerle ilgili konuşmalara katılmıyordu. Finley'e dayanarak, M.Ö. 5.yüzyıl Atina'sında toplam 40000 oy hakkına sahip yurttaştan yaklaşık 6000 katılımcının olduğu, M.Ö. 431'den önce durumun bu olduğu, ve M.Ö. 4. yüzyılda aktif katılımcıların sayısının daha büyük olduğu söylenebilir. Elbette seçkin konumlara sahip aktif katılımcılar ile oylamalara katılmakla yetinenler arasında büyük farklılıklar vardı. Yaklaşık on yıllık bir süre içinde her defa demosun üçte biri veya dörtte birinin Beşyüzlü konseyinin bir kez üyesi olduğu, bir yıl boyunca hemen hemen günlük olarak görüşme ve kararlara katılma görevinin neleri kapsadığı tahmin edilebilir. Oy hakkına sahip binlerce insanın jürili mahkemelere katılımı buna eklenebilir. Ayrıca yüzlerce görevli ve çarşı-pazar müfettişi vardı. Aktif katılımcı yurttaşın temsilciliği güvenceye alınmamıştı. Bunun işareti, şehirde oturanların ve daha eski yurttaşların üst düzeyde temsil edilmeleri ve köylü nüfusun ve tarım sektörünün -ekonominin en önemli bölümünün- en alt düzeyde temsil edilmeleridir (Finley 1991).

-Parçalı da olsa- mevcut veriler, oy hakkına sahip olanların siyasal katılımının dikkate değer bir düzeyde olduğunu gösteriyor. Oy hakkına sahip olanların erişkin nüfusun sadece bir kısmını kapsaması, Atina demokrasisinin kendine özgü bir özelliğidir. Antik Yunan demokrasisi evrensel değildi: Belli yaştaki bütün yurttaşları kapsamıyordu, aksine şehirde oturan ve en az yirmi yaşında olan erkek nüfusun bir kısmını kapsıyordu. Modern kavramlarla ifade edilecek olursa, Atina demokrasisinin "katılım ve dışlanmanın özel bir siyasal karışımı"na dayandığı söylenebilir (Lindsay 1992). Toplumsal bağlılık veya dışlanmanın derecesi şehir devletinden şehir devletine ve dönemden döneme değişir. Atina demokrasisinin en üst noktasında, kısaca Peleponnes savaşının başlamasından (M.Ö. 431-404) önce Atika'da (Yarımada) 250000 ile 300000 arasında insan yaşıyordu. Bunlardan

yaklaşık 170000 ile 200000'i yetişkin idi. Siyasal hayata katılanların dışında, despotik egemenlik altında bulunan köleler (yaklaşık 80000), yerleşik yabancılar (Metekler, yaklaşık 25000), ayrıca haklarını kaybetmiş yurttaşlar ve kadınlar vardı (Hansen 1991, Bleicken 1994: 393 v.d.). Buna göre, yetişkinlerin ancak yedide biri veya en iyi ihtimalle dörtte biri demos arasında sayılabilir.

Atina demokrasisi 20. yüzyılın kalıplarına göre gerçek demokrasi olarak nitelenemez, aksine -yüksek derecedeki oligarşik eğilimleri ve halk meclisi çoğunluğunun iktidarına karşı güvencelerin yetersizliği nedeniyle- en fazla "dörtte bir demokrasi" olarak değerlendirilebilir (Sartori 1992: 279). Bu bakımdan Antik demokrasiler, belli bir haklılık payıyla "seçkin oligarşiler" olarak da nitelenmiştir (McIver, alıntıl原因 Leibholz 1958: 80). Heinrich von Treitschke daha sert bir yargıda bulunmuştur: Atina demokrasisinde tam yurttaşın "kitlese aristokrasisi" köleler üzerinde egemendi (Treitschke 1898: 257). "Atinalılar Devleti"nde katılma ve dışlama mekanizmalarını tespit etmek zor değildir. Bunlar, eli silah tutma, şehir devletinin kapalı ortamı ve köleliktir: "Siyasal hak sahibi olma, eli silah tutmaya, yani erkek olmaya bağlıydı; her şehir, bir yabancınn kolayca giremeyeceği biçimde kendi içine kapalı bir hukuk çevresi idi, kaynağı savaşlar olan kölelik kurumu, bütün devletlerin birbirinden kesin olarak ayrıldıkları vatandaşlık hakkının bir derecesinin sonucudur ve köle, savaşta ele geçirilen her şey gibi savaş ganimetidir ve sahibinin hizmetindedir" (Bleicken 1994: 394). Doğrusu, Atina demokrasisini sadece "kitlese aristokrasisi", "seçkin oligarşi" veya modern demokrasiden tamamen farklı bir düzen (Sartori 1992) olarak görmek doğru değildir. Atina demokrasisi ile birlikte ortaya çıkmış olan bir yenilik, yani köken ve servetine bakılmaksızın siyasal hakkın kabul edilmesi" gözden kaçınılmaktadır (Bleicken 1994: 394). Atina demokrasisinin "radikallığı" (a.g.e.) ister fakir ister zengin olsun vatandaşın siyasal eşitliğine dayanıyordu.

Bütün bunlar saygı değeri gözüküyor. Şu ana kadar anlatılanlara göre *Atinalılar Devleti*"nde demokrasinin düzenli bir egemenlik olduğu anlaşıyor. Her ne kadar çerçevesi bugünkü taleplere uygun olmayacak düzeyde dar olsa da, özellikle oy hakkına sahip olanların geniş yelpazeli katılım imkanlarına sahip olmalarında başarılı oldukları görünüyor. Bu düzen, belli bir kaliteye sahip olmasına rağmen, Eski Yunan'ın filozofları -en azından onların büyük çoğunluğu- demokrasiye niçin eleştirel olarak mesafeli

durmuşlardır? Filozofların demokrasiye uzak durmalarının nedeni olarak, kişisel sempati veya antipati, halka şirin görünme çabası, demokrasinin muhtemel sakıncaları konusunda uyarma gayreti gibi, değişik gerekçeler gösterilmiştir (örneğin Strauss 1991, Demadt 1993, Lindsay 1994). Bunlara -daha iyi kanıtlanabilir ve tahkik edilebilir olan- tecrübe ve değer yüklü yargılar da eklenebilir. Demokrasi eleştirisinin sivri ucu özellikle siyasal eşitlik hakkı ile ilgili olmuştur. Onun salt soyut eşitlik kavramı mahzurlu bulunuyordu. -Uzmanlığı, eğitimi, kökeni, serveti veya kişisel başarıyı uygun biçimde değerlendirmeden- eşitsizliği, eleştirisiz olarak eşit işleme tabi tutmayla da kavga ediliyordu. Aşırı demokraside halkın yasaların üstünde olması ve böylece yasanın değil, "niceliğin kaprislerinin" (Bleicken 1994: 374) veya demagogların taşkınlıklarının egemen olduğu eleştirisi belli bir ağırlık taşıyordu. Halk meclisinde ve jürili mahkemelerde egemenliğin yersiz kullanılması pek de seyrek değildi. Eleştirmenler diğer örnekleri değil, daha çok bunu göz önünde bulundurdular (a.g.e.). Demokrasinin olumsuz değerlendirilmesi -üçüncü olarak- kurumların radikal eleştirisinden kaynaklanıyordu. Bilhassa hakimlerin jürili mahkemelerdeki hukuk uygulamaları hoşnutsuzluk uyandırıyor. Jürili mahkemeler, kararlarını pasif dinlemeyle ve istişare etmeksizin veren ve uzman olmayan hakimlerden oluşuyordu. Dördüncü olarak demagogların, çoğunluğu bazen şu bazen bu niyetle hareket ettiren ve kitleyi çoğu kez bütün katılımcıların zararına olarak heyecanlandıran karizmatik konuşmacıların eleştirisi söz konusu idi. 5. yüzyılın Attika (Yarımada) deniz birliğine bağlı şehirlerin işleyişinin eleştirisi buna ekleniyordu. Özellikle birliğin bir idare edilenler bölgesine dönüşmesi ve şehirlerin iç özerkliğine müdahale edilmesi, onların maddi olarak soyulması ve birlik tarafından terk edilen şehirlere baskı yapılması şiddetle eleştirilmişti. Eski Atina'da genel olarak dış politika, muhafazakar eleştiri bakımından demokrasinin bilhassa büyük zararlar gördüğü alan olarak kabul ediliyordu. Ayrıca, tek tek kişilere karşı da, özellikle sivrilmiş siyasal önderlere karşı, eleştiriler yapılmıştır. İç ve dış siyasetle ilgili tartışmaların gerginliği içinde uzun zaman Atina'nın tartışmasız "tek adamı" olan Perikles'e (M.Ö. 495-429) karşı muhalefetin demokrasi talebi, bütün vatandaşların kamusal işlerin yönetimine katılması talebi ilgi görmüyordu. Perikles, zamanının en önemli siyasal hatibi idi. Onun becerisinin ne kadar büyük olduğu hasımlarından birinin sözlerinden de anlaşılmaktadır: "Onu yere fırlatsam düştüğü şekilde yalan söyler, haklı çıkar ve onu bizzat görenleri kandırır" (Kagan 1992: 21).

Kişilerin eleştirisi bir yönüyle siyasal sapma durumlarının ve demokrasinin istikrarsızlığının eleştirisi ile birleşmişti. İnsanlar "anavatan Yunanistan'ı parçalamakla" (Hildebrandt 1973: IX), Peleponnes savaşı (M.Ö. 431-44) ve bunun sonunda Atina'yı, onun devletini ve Attika deniz birliğini yıkmakla suçlandı. Peleponnes savaşı süresince demagojik eğilimler dramatik olarak artmıştı ve bir bütün olarak demokrasi öyle zayıflamış görünüyordu ki Atinalılar M.Ö. 411 yılında demokratik düzeni isteyerek terk etmeye ikna edilmişlerdi. Bununla birlikte M.Ö. 403'de Atina'da tekrar yürürlüğe giren ve M.Ö. 4.yüzyılın son çeyreğinde Makedonyalıların egemenliğinin başlangıcına kadar belirleyici devlet yönetimi olarak kalan ılımlı demokrasi de insanlara çok şiddetli cezalar vermişti. Demokrasi, M.Ö. 399'da Platon'u dehşete düşürecek şekilde -demokrasiyi eleştirel olarak değerlendiren-filozof Sokrates'i idam etmişti.

Antik filozofların çoğunun demokrasiye eleştirel olarak mesafeli durmaları sadece temeldeki devlet siyasetine ilişkin düşüncelerinden değil, aynı zamanda gerçek eşitlik kalıbı konusundaki ilkesel anlayış farklılıklarından kaynaklanıyordu. Bu konuda, orantılı eşitlik ile aritmetik eşitlik arasındaki farklılık büyük bir rol oynuyordu. Orantılı eşitlik, liyakata, vatandaşın manevi ve dünyevi servetinin özelliklerine ve siyasal erdemine göre ölçülür, oysa aritmetik eşitlik -liyakat farklılıklarından soyutlanmış- sayısal eşitliktir (Aristoteles, *Politik*, V. kitap, 1302a). Demokrasinin radikal şekli, aşırı aritmetik bir eşitlik yorumuyla orantılı eşitlik ilkesini yarıyordu ve böylece siyasal adalet ilkesini sakatlıyordu. Bu konu, demokrasiye eleştiren filozofların, halk meclisi egemenliğine yönettikleri diğer bir temel eleştiri noktasıdır.

Filozofların demokrasiye epeyce mesafeli duruşları, siyasal-sosyolojik gözlemlerle de desteklenmiştir. Halk meclisi egemenliğinin vatandaşlar arasındaki gerginlikleri, özellikle de zengin ve fakir arasındaki gerginlikleri keskinleştirdiğini ileri sürüyordu eleştirmenler. Modern oyun kuramı kavramlarıyla ifade edilecek olursa, halk meclisi egemenliğinin fakir ve zengin arasında sık sık sıfır toplamı oyun uyguladığı söylenebilir. Bu oyunda birinin kazancı zorunlu olarak diğer grubun zararındır ve bu oyunda bütün katılanların işbirliği davranışını ve kazancını artırma bakımından güvenilir bir şans yoktur. Ayrıca şu da söylenebilir: Halk meclisi egemenliği sıfır toplamı bir oyun oynuyordu ve "sınıf mücadelesi"ni (Sartori 1992: 278) alevlendirerek demokrasiyi istikrarsızlaştırıyordu. Daha sonra geliştirilmiş

olan kuvvetler ayrımı öğretisinin kavramlarıyla ise şunlar eklenebilir: Halk meclisinin tekçi iktidar egemenliği eğiliminde olması ve kuvvetler ayrımının olmaması, siyasal düzenin ve sosyo-kültürel bünyenin temellerini istikrarsızlaştırıyordu.

Atina demokrasisi hakkında, eleştirel gözlemcilerin tanıklıklarıyla bilgi sahibi olunmuştur. Elbette bunlar da eleştirilemez değildirler. Örneğin Aristoteles'in öğretisinde Atina demokrasisinin (saf halk meclisi egemenliği yerine) yasa egemenliği boyutunu ve zenginlerin kamusal önderlik pozisyonlarını üstlenme oranını küçümseyen eleştirisi sorgulanabilir (Eucken 1990: 287 v.d.; Strauss 1991; Hansen 1991; Bleicken 1994). Demokrasi taraftarlarının tanıklıkları ve kendilerini anlatmaları ise seyrekir. Az olan demokrasi lehindeki tanıklıklar, sonuç itibarıyla demokrasi taraftarlığının, özellikle vatandaşların aktif katılımını, eğitimi, iradenin oluşumu çerçevesinde kişisel kalitenin gelişmesini ve erdemli davranışın teşvik edilmesini ve buna özen gösterilmesini, kısaca kamusal işlere katılmanın eğitici önemini vurguluyorlar (Meier v.d. 1972; Raftaub 1988: 335 v.d.). Bu bakımdan Atina demokrasisinin savunucuları, modern dönemde özellikle katılımcı demokrasi kuramları tarafından benimsenen bir argüman geliştirdiler (bkz: Kısım 2.5). Kuşkusuz bu kuramlar gibi eski öğreti de muhtasar bir bakış açısına sahipti: Bu bakış açısı öncelikle devlet düzenine değil bireylere yöneliktir. Atina demokrasisi, bireyin katılımı ile ilgili olarak bazı bakımlardan fena olmayan ve bazen de oldukça iyi dereceler elde etti. Devletin sahip olduğu özellikler bakımından onun başarı profili, vatandaşın katılım imkanlarının yolunu açmaya göre daha farklıdır ve toplam olarak da daha başarısızdır. Adalet bakımından Aristoteles'in demokrasi öğretisinin bazı üstünlüklere sahip olduğu da eklenebilir. Yani belli şartlar altında, özellikle ılımlı demokraside, çoğunluğun egemenliği "çoğunluğun hikmeti"ni ortaya koyabilir (Bookman 1992). Bu yargı, siyasetin içinde siyasetin kişisel tecrübe ile muhakeme ve değerlendirilme yeteneğinin arttığı argümanına, pek çok yoksulu kamusal işlerin dışında bırakan bir devletin, buna bağlı olarak çok düşman kazandığı ve bu nedenle istikrarsız olduğu tezine, bir bireye veya azınlığa oranla çoğunluğun daha zor kandırılabilceği anlayışına ve de azınlığın yargısına oranla çoğunluğun yargısının daha iyi olabileceği hipotezine dayanmaktadır.

Demokrasi konusunda burada, yozlaşmış devlet şekli olan halk egemenliğine ilişkin olarak daha önce ifade edilen eleştirilere göre daha yu-

muşak bir yargı söz konusudur. Her iki konum nasıl uzlaştırılabilir? Her iki konumu anlayabilmek için Aristoteles'in demokrasi öğretisinin iki tutumunu birbirinden ayırmak gerekir. Bunlardan biri, ideal tipleştirici devlet şekli öğretisine dayanmaktadır ve aşırı demokrasiyi saf tip olarak ele almakta; onu acımasızca eleştirmektedir. Devlet şekillerinin karışımını ve farklı demokrasi tiplerini ele alan ampirik-analitik, karşılaştırmalı ikinci tutum, ideal tipleştirici olan tutumdan farklıdır. Ampirik karşılaştırmalı tutumla ilgili anahtar cümle Aristoteles'in *Politik*'inin IV. kitabında yer almaktadır: "Şimdi bazıları saf bir demokrasinin olduğunu düşünüyorlar (...). Oysa bu doğru değildir" (1288b). Daha çok demokrasinin dört temel şekli bulunmaktadır. Bunlar, özellikle toplumsal bileşimleri bakımından, bilhassa topluluğun köylülük, esnafılık, ticaret, din adamlığı, askerlik, amelelik gibi üyeliklerine göre ve de yönetim görevlerine giriş kuralları, halk meclisinin ve mahkemelerin durumu gibi değişik kurumsal şartlara ve yasanın egemenliği ile iktidarın icrası arasındaki farklılıkta belirleyici olan gruplara göre birbirinden ayrılırlar (Nichols 1992: 2. bölüm).

Bu özelliklerin terkihi, ılımlı demokrasiden aşın demokrasiye uzanan bir eksenle demokrasi tiplerinin ayrılmasına izin verir (Aristoteles, *Politik*, VIII. kitap, 1293a ve 1297a). Bu demokrasi tipleri - P. Spahn'ın (1988) teklifine dayanılarak- şöyle nitelenebilir: 1) İlk ve tarihsel olarak en eski olanı ılımlı demokrasidir. Bu demokraside yönetim görevleri için servetin niteliği karakteristiktir. Onun demosu çoğunlukla çiftçilerdir, siyasal katılma zahmetini en zorunlu olanla sınırlamaya çalışırlar ve yürütmeyi seçmek ve memurların hesap vermesini sağlamakla büyük ölçüde tatmin olurlar. 2) Demokrasinin ikinci şekli de ılımlı düzenler arasında sayılır, fakat bu tip, görevleri üstlenmede vatandaşlığı servete göre değerlendirmeyi öngörmez. Yeterlilik için kural olarak sabıkasız bir aileden olmak yeterlidir. Bu demokrasi tipinde görevler maaşlı olmadıkları için, halk kitlesi, yaşamaya, adalete ve yürütmenin kontrolüne sürekli aktif olarak katılmaz. Aristoteles'e göre bunun büyük yararı vardır: Bu demektir ki bu demokraside yasa yönetir, - siyasallaşmış halk meclislerinde değişen çoğunluğun iradesi değil -. Bu demokrasi şekli ve önceki, Aristoteles'in en çok beğendiği şekildir. 3) Üçüncü demokrasi şeklinde memuriyetlere atanma bütünüyle özgür erkeklerin hakkıdır, daha doğrusu bu tipte katılma imkanları görece sınırlıdır. Özellikle ekonomik zaruretler, katılma konusundaki formel hakkın bütün vatandaşlar tarafından yeteri kadar farkına varılmamasına neden ol-

maktadır. 4) Demosun bütün üyelerinin tam katılımı ilk kez dördüncü demokrasi şeklinde, tarihsel olarak da en genç olan aşırı demokraside mümkün olmuştur. Bu demokrasi, Aristoteles'in bizzat kendisinin gördüğü demokrasidir (Hansen 1991:16). Bu demokrasi, siyasal-ekonomik olarak ma-aşlı siyasal faaliyete dayanır. Fakirler de siyasal katılımları için yevmiye alırlar. Bu nedenle şehirli nüfus ve kırsal nüfusun büyük bir kısmı siyaset için hazır bulunabilmektedir ve bu önemli bir özelliktir. Bu nedenle halk tek egemen olmaktadır, aynı zamanda zenginler sık sık siyasal meclislerden uzak kalmaktadır. Aşırı demokrasinin tipik bir özelliği de tekrar tekrar halk oyunu sağlayan, fakat bu sayede yasa egemenliği yerine az ya da çok ikiyüzlü -en kötüsü de iradi- bir egemenliği yerleştiren demagogların egemenliğidir.

Aristoteles'in devlet şekilleri öğretisi üst düzey bir öğretilerdir. Bu öğreti, "devlet yönetimi"nin (Aristoteles, *Politik*: 1279b) yönetim ve yönetim gerçekliğini araştırır. Ayrıca, "devlet yönetimleri"ni tek tek ve diğer rejimlerle karşılaştırmalı olarak inceler. Bunun dışında, siyasal rejimlerin var olma ve yıkılma şartlarını da ele alır ve bu bağlamda demokrasinin işlev şartları ile ilgili ilk kuramı geliştirir (bkz: Kısım 3.6). Aristoteles'in kuramı, bir demokratik düzen için yedi işlev şartı ileri sürer: 1) Katılım hakkına sahip yurttaşlar arasında çıkarların yeterli ölçüde ahenkli olması; 2) Örneğin zengin ve fakirler arasında kaynakların bölüşümü gibi genellikle keskin sosyal gerginlikler ve sert siyasal çatışmalara neden olan büyüklükler bakımından görece yüksek oranda homojen olması; 3) İdeal olarak yaklaşık 5000 ile 10000 arasında katılım hakkına sahip yetişkini kapsayan bir büyüklüğe sahip, kontrol edilebilen küçük bir şehir devleti; 4) Doğrudan demokratik meclislere katılmak ve kamusal çıkarlar hakkında birlikte karar vermek için demosun bütün üyeleri için fiili imkanların sağlanması; 5) Vatandaşlık bakımından, yerleşmiş ve fakat ılımlı bir katılım rızası ve daha sorumlu, ahlaki bakımdan daha meşru ve daha tutarlı amaçlara ve ortalamaya yönelme anlamında erdemli davranış ilkesine uymaya hazırlık ve kabiliyetin bulunması; 6) Sosyo-ekonomik bakımdan geniş bir orta tabaka ve 7) Siyasal, ekonomik ve askeri bakımdan şehir devletlerinin geniş ölçüde özerkliği.

Aristoteles'in demokrasi öğretisi demokrasiden, halk meclisinde ve jüri mahkemelerde demosun egemenliğini, daha doğrusu iktidar kullanımını anlıyor. Bu demokrasinin temel belirtisi demosun az ya da çok kırı-

mamış hükümleridir. Demos, kuşkusuz modern demokrasi anlayışından farklı olarak sadece yetişkin nüfusun bir azınlığını, özellikle eli silah tutan erkek yerlileri kapsıyordu. Atina demokrasisinde, katılma hakkına sahip olanların öncelikleri nasıl toparlanıp ortaya konuyordu? Bu, büyük ölçüde hemen hemen herkesin birbirini tanıdığı bir "yüz yüze toplumu (face-to-face- Gesellschaft)"nın yapıları çerçevesinde ve kamusal konuşmalar, seçim, oy verme, kura ve jüri mahkemelerin kararlarıyla başarıyordu (Finley 1980). Kuşkusuz bu yöntem çok hassas bir konuma sahiptir: Kaypak çoğunluklara ve keyfiliklere son derecede yatkındır. Bu bakımdan Aristocu okula göre, analiz edilen demokrasinin Aşıl topuğu, tam da halk meclisi egemenliği mekanizmasında bulunmaktadır. Önceliklerin birleştirilmesinin kolay olmaması, "değişken çoğunlukların" bulunma ihtimalinin yüksekliği ve aynı zamanda çoğunluğun yasamayı şekillendirme yetkisinin bulunması, olgusal olarak da yargı ve yürütmeyi geniş ölçüde şekillendirme yetkisinin bulunması, bütün bunlar sorundur. Bu sorun, çoğunluğu kontrol mercilerinin zayıf veya eksik olmaları durumunda daha da ağırlık kazanır. Halk egemenliği -bilhassa demokrasinin aşırı şekillerinde- hemen hemen sınırsızdır. Aristocu demokrasi öğretisi, örneğin aristokratik ve demokratik unsurların terkiibinden oluşan karma şekillerin olduğuna ve demokrasinin yumuşamasının artmasıyla bu kurumlar düzeninin kalitesinin, özellikle anayasa egemenliği özelliğinin arttığına da dikkati çekiyor. Farklı devlet yönetimlerinin karma şekillerinin ve farklı demokrasi tiplerinin analizi hayret verici genişlikte bir tecrübi bilimsel temele dayanmaktadır. 158 Anayasanın değerlendirilmesi, gerçek bir temel sağlamış olmalıdır. Bunlardan sadece biri nakledilmiştir: *Atinalılar Devleti*'nin metni (Dreher 1993). Aristoteles'in onun yazılmasına katılıp katılmadığı açık değildir, fakat bu metnin onun okulunda kaleme alındığı güvenle söylenebilir.

Aristoteles'in demokrasi kuramı, çağdaşı olan tanıklar arasında Atina demokrasisinin en mükemmel dokümanter analizidir. Aristoteles'in kuramında Atina demokrasisi eleştirel bir konumdan, hakikaten "dikkate değer bir mesafeden" (Schwarz 1989:33) açıklanmıştır. Bununla birlikte bu kuramın yargısı, demokrasinin frenlenmesi veya yumuşaması ile daha da yumuşamıştır. Ve o bakımdan, örneğin J. T. Roberts (1994: XI) gibi, Aristoteles'in devlet yönetimleri ile ilgili kuramını demokrasiye temelden karşı olarak görmek yanlış bir yargıdır. Ayrıca Aristoteles'in demokrasi öğretisi, Atina demokrasisini değerlendirme konusunda uzun zaman devam ede-

cek olan okullar arası tartışmaya giriş niteliğindedir. Bu tartışmanın temelinde, vatandaşlık eğitiminin siyasal katılma ile olmasını vurgulayan süreç yönelimli demokrasi anlayışının taraftarları ile -Hansen (1991) ve J. Bleicken (1994)-, özellikle devlet iktidarı ve bireysel özgürlük arasındaki antinomiye değerlendirme esası yapan muhafazakar veya katı liberal öğretinin taraftarları arasındaki gerilim yatmaktadır. Muhafazakar ve liberal anlayışa göre Atinalılar Devleti'nde her şey, halk hükümrânlığının mutlak iktidarı ve bireyin baskı altında olmasıdır. Bu durumun göze çarpan bir özelliğini göstermek için, yurttaşın eğitilmesi ycrine "bireyin devletin boyunduruğunda olmasını" (J. Burckhardt) veya "kitle tarafından bireyin terörize edilmesini" örnek veriyorlar (Bleicken 1994: 582). Demokratik kurumlar düzeninin işlev kabiliyetinin yanı sıra onun hareket tarzının değerliliğine dikkati çeken meşrutiyetçilerin anlayışı, bu yargıya terstir. Örneğin Danimarkalı eski dönem tarihçisi M.H. Hansen ve sağlam ve ölçülü bir yargıya varan J. Bleicken (1994) gibi. Bleicken'ne göre Atina demokrasisi ne dünya tarihinin bir kazasıdır ne de ideal bir devlettir, aksine "bir kitlenin doğrudan siyasal egemenliğinin radikal bir siyasal eşitliğinin işareti altında da uzun zaman gerçekten işlediğinin tarihsel kanıtıdır" (1994: 584). Bu bakımdan Aristoteles'in demokrasi öğretisi ve onun karşıtı -özellikle Atina demokrasisi- daha sonraki kuramlara ve demokrasinin pratiğine bir temel ve çok yönlü bir teşvik olmuştur.

Antik Yunan demokrasisi ile 19. ve 20. yüzyılın demokratik düzenleri arasındaki farklılık büyüktür. Bu bakımdan eski düzenlerin dencyimlerini modern döneme ancak sınırlı olarak aktarmak mümkündür. Bununla birlikte eski Yunan demokrasisi, modern anayasal demokrasilere bazı şeyler sunabilir: Bir demokratik düzenin -sınırlı da olsa- tarihsel ilk şekli ve -bilimin el attığı kadarıyla- demokratik olan ve olmayan egemenlik düzenlerinin tasviri, açıklanması ve karşılaştırılması ile ilgili son derecede farklılaşmış bir sistem. Bu nedenle Aristoteles'in demokrasi öğretisi, devlet şekilleri veya -tam ifadeyle- "siyasal yönetimler" (Aristoteles, *Politik*, 1279b) ile ilgili daha büyük bir öğretinin tamamlayıcı bir parçasıdır ve ayrıca bu öğreti, siyasal sistemleri sistematik olarak tasvir etme, karşılaştırma ve sınıflandırma denemelerinin temeli olmuştur. Aristocu okulun devlet şekilleri tipolojisi, bilhassa egemenlerin sayısı ve egemenliğin kalitesinin anahtar değişkenleri, devlet bilimi ve sosyal bilimlerle ilgilenen daha sonraki nesiller için standart araçlar olmuştur (örnek olarak krs: Jesse 1993). Örneğin

Aristoteles'in devlet şekilleri öğretisi, hem normatif kuramla hem de ampirik analizle uzlaştırılabilme yeteneğine sahiptir. Normatif bakımdan öncelikle devlet yönetimlerine özgü olan ölçünün "toplumda ahlaki bir amaçlı gerçekleştirme bakımından insana, hukuk düzenine ve genel olarak 'doğru bir hayatta' yardım etme" (Finley 1980:9) bakımından elverişli olan ölçünün test edilmesi söz konusudur. "İdeal devlet"i arama da Aristoteles'in kuramına dayanır (Demandt 1993). En iyi şehir devleti, toplumsal kurumları "akılcı hayat amacı bakımından insan doğasının tam güncelleştirilmesi için en iyi ortamı sunan" (Weber-Schäfer 1976: 58 v.d.) devlettir. Aynı zamanda Aristoteles'in rejimler öğretisinde çeşitli anayasaların ortak ve farklı yanları ampirik ve karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bunun dışında Aristocu okul, demokrasinin işlev şartlarını tartışmış ve ayrıca onlara dinamik bir bileşenin istatistiksel tetkikini de eklemiştir. Bunların dışında bu okul, siyasal olanın üç boyutunu da göz önünde bulundurdu: Kurumsal şekiller boyutu, siyasal süreçler boyutu ve özellikle yönetenin kalitesinin ele alındığı siyasetin içeriği boyutu. Bu bakımdan da Aristoteles'in devlet şekilleri ve demokrasi öğretisi -halk egemenliği sistemiyle ilişkisi mesafeli de olsa - demokratik düzenlerin karşılaştırması da dahil olmak üzere siyasal sistemlerin karşılaştırmalı analizi metodolojisinin ve kuramının taşıyıcı bir direğidir.

Kısım 1.2

"İlmlî Demokrasi" Düşüncesi: Montesquieu

Yeniçağda demokrasi üzerinde düşünmek, büyük ölçüde Antik Yunan şehir devletinde, özellikle Aristoteles'in devlet şekilleri öğretisinde halk egemenliği ile ilgili olarak yapılan yorumla sınırlı kaldı. Demokrasi her şeyden önce hemen hemen sadece bilginlerin dilinin bir sözcüğü, üstelik çok seyrek kullanılan sözcüklerden biri idi. Şayet kullanılacak olursa da demokrasi konusundaki şüphe veya en azından ondan belirgin olarak uzak durma ağır basıyordu. Onun varoluş hakkı ancak karma bir anayasanın bir kısmı olarak kabul ediliyordu. Demokrasi kavramı, genel olarak topluluklar için kullanıldığında, Hollanda'da, İsviçre'nin eyaletlerinde, bazı Alman şehir cumhuriyetlerinde ve Kuzey Amerikan sömürgeci kolonilerinde ortaya çıkmış olan siyasal düzenler için kullanılıyordu. 19. yüzyıla kadar demokrasi denilince, büyük devletlere değil, sadece küçük topluluklara uyan bir hü-

kümet şekli veya devlet yönetimi anlaşılıyordu. Burada da küçük şehir devletlerindeki halk meclisi egemenliği olarak aktarılmış olan demokrasi anlayışı izleniyordu. Demokrasi, geçmişte olduğu gibi, esas itibariyle doğrudan demokrasi olarak tanımlanıyordu.

Demokrasi kuramı Atina demokrasisinin çökmesinden ancak iki bin yıl sonra ilk kez kayda değer biçimde yaygınlaşmıştır. Özellikle doğuştan kazanılmış ayrıcalıklar düzenini ve mutlakıyetçiliği eleştiren Aydınlanma felsefesi, yavaş yavaş demokrasinin kuram ve uygulamasına ilişkin yeni bir anlayışa yol açtı. Ayrıca, Antik dönemden aktarılmış olan meclis demokrasisi anlayışı yerine temsili demokratik anayasa tasavvuru geliştirildi, örneğin 17. yüzyıldaki İngiliz iç savaşında radikal bir parti olan Levellers'in anayasa tasavvurlarında olduğu gibi. Bunun dışında, "Tanrısal ya da dünyevi olarak meşruiyet kazanmış hükümların egemenliği yerine- halk hükümlarlığı düşüncesi yaygınlaşmaya başladı. Önceden olduğu gibi halk egemenliğini iyi bir devlet yönetimi olarak görme yerine kötü bir düzen olarak gören kuşkucu-mesafeli konumun ağır bastığı dönemlerle karşılaştırıldığında demokrasi düşüncesi, olumlu değerlendirmelerden de yavaş yavaş payını almaya başladı (Mcier v.d. 19972).

Bu kısımda her iki bakış tarzına örnek olarak siyasal düşünce tarihinin önde gelen düşünürleri baş şahitler olarak ele alınacaktır. Demokrasiye eleştirel-mesafeli olarak yaklaşanların ve onun diğer devlet şekillerine göre daha büyük noksanlıklara sahip olduğu tezinin temsilcisi olarak İngiliz devlet ve toplum analizcisi Thomas Hobbes (1588-1679) üzerinde durulacaktır. Daha çok demokrasi düşüncesine teveccüh gösteren kuramcılarının temsilcisi olarak Fransız siyaset ve devlet düşünürü Montesquieu seçilmiştir (Shackleton 1961). Bu kısmın esas konusu Montesquieu'nün analizlerinin demokrasi için önemidir. Demokrasi konusu önce, şimdiye kadar egemen olan eleştirel-mesafeli konumun bakış açısından açıklanacaktır. Bu açıklama, Hobbes'un 1651 yılında yayınladığı ve alt başlığı "Bir kilise ve burjuva devletinin özü, şekli ve otoritesi" olan *Leviathan* adlı eseri örneğinde yapılacaktır. (Alıntılar Almanca baskısından yapılacaktır: Hobbes 1984). "Leviathan" şüphesiz her devlet şekli için söz konusu olan en temel konuları ele alıyor. Ancak, bu konu, burada ilgilenilen sorunsalın amacı nedeniyle bir yana bırakılacaktır. *Leviathan*'ın 19. bölümünde anlatılanlar demokrasi kuramı açısından özellikle ilginçtir. Burada farklı devlet şekilleri

"hükümler otoriteyi ele geçirme ve sürdürme" bakımından birbirinden ayrılıyor (*Leviathan*, s.145). Bu noktada Hobbes, klasik Yunan'dan bildiğimiz devlet şekilleri öğretisinde kullanılan üç devlet yönetimi ayrımını benimsiyor; yani monarşi, aristokrasi ve demokrasi. Bunlar arasındaki farklılık, "hükümlerin veya her şeyi ve herkesi temsil eden kişilerin niceliğinin farklılığından" (a.g.e., 145) kaynaklanıyor. Eğer bu temsil bir kişi tarafından yapılıyorsa, devlet şekli monarşidir. Temsil, herkesin katılımıyla yapılan toplantıyla oluyorsa söz konusu olan demokrasi veya halk devletidir ("Popular Commonwealth"). Aristokrasi, toplantının sadece halkın bir kısmıyla yapıldığı devlet şeklidir. Hobbes kestirmeden şunu da ekliyor: Başka devlet şekli olmaz, "çünkü bölünmez olan tüm egemen otoriteye ya bir kişi, ya daha fazlası veya herkes sahiptir" (a.g.e.,145).

Hobbes 'un yaptığı gibi devlet şekilleri öğretisini gereksiz yere daraltmak bir yana bırakılabilir. Bundan da Hobbes'un, Yunanlı filozofların "doğru devlet şekli" ile "anayasadan sapmış" devlet şekilleri arasında yaptıkları ayrımı (Aristoteles, *Politik*:1279b) terk ettiği çıkarılabilir. O, bu ayrımı alaya alıyor; ona göre böyle bir ayrım, ancak siyasal zihniyetle, arzu edilmeyen düzenlerden memnuniyetsizlikle ve başka gerekçelerle üstün görülen düzenlerden memnuniyetle yapılabilir. Hobbes, kendi devlet şekilleri karşılaştırması için daha büyük bir kesinlik peşindedir. Yakından incelendiğinde, onun devlet yönetimleri karşılaştırmasının girift refah kuramına matuf test sorularına dayandığı görülür. Onların temelinde gerçekten pesimist bir insan görüşü bulunmaktadır. Bazı okurlar bunu, Hobbes'un, bir devletin kurulmasından önce söz konusu olan düşünsel olarak kurgulanmış doğal durum tasviri olarak görürler. Doğal durumda insan insanın kurdudur. İnsan, öncelikle kendi hayatına önem verir, bundan sonra "kişisel yarara, ailesinin, akrabalarının ve dostlarının yararına" (*Leviathan*, s.146 v.d.) önem verir ve Hobbes'a göre kişisel yarara yönelmenin kural olarak kamu yararına engel olduğu noktasından hareket etmek gerekir. Bununla birlikte kişisel çıkarlar ile kamu çıkarları arasındaki çatışmanın bir istisnası olabilir. Bu istisna, kamusal çıkar ve kişisel çıkarın en çok denk düştükleri yerde ortaya çıkar. Durumun böyle olduğu yerde hem kamusal çıkar, hem kişisel çıkar en iyi korunur. Bu nerede olmuştur? Hobbes'un cevabı şu: Monarşide! Sadece burada kişisel yarar ile kamusal yarar birbirine denk düşer. Çünkü bir monarkın onuru, zenginliği ve iktidarı, yalnız onun uyruk-

larının zenginliği, gücü ve itibarından belli olur. Hobbes'a göre bir kral, "eğer uyrukları fakir iseler veya hor görülüyorlarsa yahut darlık içinde ya da uzlaşmazlık içinde çok zayıf iseler, bir savaşta düşmanlarına karşı mukavemet edebilmek için zengin, güçlü ve kendinden emin olamaz. Buna karşın bir demokraside veya aristokraside kamusal refah, rüşvetçi veya hırslı bir insanın kişisel servetini çoğu kez sinsi bir öğüt, hain bir davranış veya bir iç savaşa göre daha az destekler" (*Leviathan*, s. 147).

Monarşinin, aristokrasi ve demokrasiden üstün olmasının başka bir nedeni daha vardır: "Bir monark, dilediği zaman ve yerde herkese danışabilir ve bu nedenle işten anlayan insanların görüşünü dinler, kendi kararını vermeden önce işin hangi duruma ve niteliğe sahip olabileceğini düşünür taşınır" (a.g.y.). Buna karşın egemen bir mecliste ise müşavir olarak sadece en baştan hakkı olanlar mülahazaya alınır. Hobbes'a göre bunlar çoğunlukla "nasıl bilgi sahibi olunacağından çok nasıl zengin olunacağından anlayan, insanları eyleme tahrik etmek için uzun konuşan ve bunu da olağan olarak yapan, fakat yönetmeyen" halktır (a.g.e.). Monarşi üçüncü bir üstünlüğe de sahiptir. Monarşide karar verme yetkisine sahip olan kimse, çoğunlukla karar alınan meclislere göre daha az iki yüzlü olur: "Bir monarşinin kararları sadece insan doğasında olduğu kadarıyla kaypaklıktır. Buna karşın meclislerde, mevcut olanların sayısı kadar kaypaklık olur" (*Leviathan*, 147). Hobbes, monarşi lehine dördüncü bir argüman daha ileri sürer. Monarşide egemen olan bir kişi olduğu için bu kişi "kıskançlık veya kişisel çıkarı dolayısıyla kendisiyle nifaka düşmez" Fakat bu bir mecliste söz konusudur ve oldukça şiddetlidir. Hobbes, bunu zamanının İngiltere'sini örnek vererek açıklıyor "ki bundan bir iç savaş çıkmıştır" (*Leviathan*, 148).

Thomas Hobbes, genel olarak monarşinin esas kusuru olarak, örneğin halefin kim olacağına ilişkin düzenlemenin olmaması gibi, öne sürülen noksanlıkları da ayrıntılı olarak tartışmaktadır. Ona göre böyle noksanlıklar şüphesiz her yönetim şeklinde ortaya çıkar, bunlar sadece monarşie yüklenmemelidir. Hobbes'un bilançosu açıktır: En iyi devlet şekli monarşidir, özellikle de güçlü olarak yöneten, otoriter ve hiyerarşik olarak organize olmuş krallık. Diğer devlet yönetimleri -aristokrasi ve demokrasi- daha kötü devlet şekilleridirler (Flathman 1993). Thomas Hobbes'un kuramı özü itibarıyla böyledir.

-Belli ölçüde ideal tipik tutuma dayanan- bu bakış tarzının yanında Hobbes'un eseri, devlet şekillerinin karşılaştırılması ile ilgili olarak ikinci

bir perspektif sunmaktadır. Bu perspektifte saf iktidar teknisyeni ile kendisini asıl olarak hükümrانlık ve hükümrانlık aracılığıyla barışın sağlanması ilgilendiren kuramcı ön plana çıkıyor. Yani gerçekte üç yönetim şekli de, monarşi, aristokrasi ve demokrasi de meşru olabilir! Bu niçin böyledir? Hobbes'un cevabı şöyledir: Hükümrان olanın toplum içinde barışı güvenceye aldığı ve toplumu dışı karşı başarıyla savunduğu her devlet şekli meşrudur ve o, hükümrان ile egemenliğine boyun eğenler arasındaki sözleşmeyi ifa eder. Hükümrان olan sözleşmeye uyduğu için, egemenlik altındakiler de ona itaat ederler. Bu bakımdan, ama sadece bu bakımdan T. Hobbes da demokratik bir devlet şekliyle, bu devlet şeklinin istikrarlı, etkin ve fiili olarak yöneten bir devlet şekli olması, bu devletin iç barışı ve dış güvenliği sağlaması şartıyla, uzlaşabilir. Hobbes'a göre bunun bir demokraside başarıma ihtimali bir monarşie göre dikkate değer biçimde daha zayıftır. Hobbes'un toplumsal sözleşme öğretisinden anlaşıldığına göre monarşide başarılı yönetim için imkanlar önemli ölçüde daha iyidir; *Leviathan*'da devlet şekillerinin karşılaştırılmasının temel bulgusu böyledir.

Hobbes'un 17. yüzyıldaki İngiliz iç savaşı ortamında yazdığının göz önünde bulundurulması gerekir. Onun, Aristoteles'in öğretilerine karşı cephe alındığı bir ortamda yazdığını da hesaba katmalıdır. Kuşkusuz o, demokrasi söylemini ilgilendiren ne varsa hepsinin, Antik Yunan'da ve Aristoteles'in yönetim şekilleri öğretisinde temellendirilmiş olan demokrasi anlayışının aforoz edildiği bir ortamda idi. Demokrasi üzerinde düşünmek ilk kez Hobbes'dan sonra büyük değişiklikler geçirmiştir ve demokrasi özellikle 1789 Fransız devrimi sürecinde yeniden ciddi bir önem kazanmıştır. Bu sürecin sonunda demokrasinin geniş ölçüde olumlu değerlendirilmesi, ayrıca demokrasiyi bir prensip olarak görmekle yetinmeyen daha aktif bir demokrasi anlayışı ve devlet ve yönetim şekilleri öğretisini dar kalıplar içinde ele almayı aşan ve devlet ile toplumu daha güçlü bir bağlantıya sokan bir anlayış ortaya çıktı. Tabii bu, 18. yüzyılın sonunda olanlara çok genel bir bakıştır.

Önce, demokrasi konusunda düşünmenin yeni temeller kazandığı yerde, özellikle doğumdan gelen ayrıcalıklar düzeninin ve mutlakiyetçi egemenliğin eleştirisini yapan Aydınlanma felsefesinde biraz konaklamalı. Bu noktada önce genellikle John Locke (1631-1704), bilhassa onun 1690'da yayınlanmış olan *Zwei Abhandlungen über die Regierung* (Hükümet Üzerine İki İnceleme) adlı eseri akla gelir; fakat aslında Montesquieu'nün geniş

ampirik-karşılaştırmalı temele dayanan öğretisi daha verimlidir. Onun tam adı Charles de Secondat, Baron de la Brède et de Montesquieu'dür (1689-1755). John Locke gibi Montesquieu de Fransız devriminde, İngiliz kolonilerinin Kuzey Amerika'daki bağımsızlık savaşında ve Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasal düzeninin hazırlanmasında kendilerine dayanan düşünürler arasında sayılır. Onun esas eseri ilk defa 1748'de yayımlanan *De l'Esprit des Lois* (Kanunların Ruhu) adlı kitabıdır. Bu kitap, E. Forsthoff'un dediği gibi "bilimsel-öğretici (didaktik) bir kitap"tır ve aynı zamanda "anayasa siyaseti ile ilgili doğru davranış üzerine bir inceleme"dir (Forsthoff 1951: XX).

Montesquieu demokrasi taraftarı olarak kabul edilmemektedir, aksine demokratik garnitürlü, anayasal, aydınlanmış bir monarşinin taraftarı olarak görülmektedir (Pangl 1973; Richter 1994: 49). Bu nedenle onun demokrasi kuramına katkısı -J. Locke'da olduğu gibi- doğrudan değil, dolaylı biçimde olmuştur. Bununla birlikte demokrasi anlayışı konusundaki yeni düşüncelere esaslı yardımda bulunmuştur, özellikle iktidarın kontrolü ve otoritelerin frenlenmesi konularında ve böylece yumuşatılmış egemenlik konusundaki düşüncelere katkısı olmuştur. Böylece -demokratik çizgiler taşıyan meşruti bir monarşi anlamında- "ılımlı bir demokrasi", büyük devletler için de tartışma konusu olmuştur (Schwan 1991: 218). Buna bağlı olarak temsili demokratik kurumların yeniden değerlendirmesiyle bağlantı kurulmuştur.

Aristoteles'in devlet yönetimleri öğretisinin esas sorunu, ideal devlet ile yönetim gerçekliği arasındaki tenakuz ve - demokratik olarak tezahür ettiği takdirde- en iyi devlet ile halk meclisinin dizginsiz egemenliği arasındaki uçurumdur. Devlet şekilleri bakımından Montesquieu'nün siyasal yazılarının esas sorunu demokrasi değildir, aksine bir monarşinin, özellikle de Fransız mutlakiyetçi devletin dizginlenmemiş egemenliğidir. F. Neumann'ın sözleriyle ifade edilecek olursa onun sorunu "İlahi kaynağa dayanan ve mutlaklık iddiasında bulunan, bu talepler olmaksızın meşru görülmeyen bir monarşi idi. Bu monarşi, zayıf ve istikrarsız olarak hemen hemen tamamen iflas etmişti ve böylece eskimiş çıkarların esiri olmuştu" (Neumann 1986a: 151). Monarşinin anlayışına göre krallık eskiden olduğu gibi hala Tanrısallık ifade ediyordu. Bununla birlikte önceki kuramlardan farklı olarak monarşinin ilahiliğinin, onun iktidarının sınırlanması olarak anlaşılmıyordu. Monarşinin anlayışına göre, monarkın kendi vicdanının di-

şında başka hiç bir sınırlayıcı yoktur. Ancak, hükümdarlık geleneksel bir hastalıktan, yani kronik parasızlıktan sıkıntı çekiyordu. Bu sıkıntıyı gidermek için Fransız monarşisi görevlerin büyük ölçüde satılması yoluna baş vurmuştu. Böylece görevler özel mülk olmuştı ve özel mülk sayesinde görevler ele geçiriliyordu. Mal gibi alınıp satılıyorlardı ve konjonktüre bağlı olarak fiyatları azalıp artıyordu (Neumann 1986a: 152 v.d.). Görevlerin satılabilirliği yolsuzluğa kapı açmıştı ve bu durum nüfuz sahibi çıkar gruplarının isteklerini, özellikle ekonomik çıkarlarını koruma yollarını genişletmişti. Bu durum aynı zamanda burjuvazinin, görevleri ve unvanları satın alarak geleneksel hiyerarşik toplumda yükselmesini de mümkün kılmıştı. Hatta monarşi, 16. yüzyıldan itibaren asalet unvanlarını da satmaya başlamıştı. Bu nedenle bu olay -burjuvaziye karşı eleştiri olarak- burjuvazinin "para nişanı" satın alıp yükselmesi olarak adlandırılmıştır (Neumann 1986a: 153). Bu şartlar altında monarşi -ve onun tepesindeki monark- despotik siyasete yöneldi, özellikle sıradan halkın sırtından elde edilen kaynakları ölçsüz kullanma ve bazen de masrafları varlıklı tabakalara yüklenme eğilimi göstermeye başladı. Bunun dışında, mutlakıyetçi monarşiden kaynaklanan, görevlerin ve asalet unvanlarının satılmasıyla güçlenen eşitleştirme eğilimi, geleneksel hiyerarşik toplum yapısı için zehir olmuştur. Bunlara avareliğin, hainliğin ve özellikle Fransız sarayına atfedilen kralın sarayının masraflarının artmasını da eklemek gerekir. Bu bakımdan Montesquieu için devlet "içinde yasaların bulunduğu bir toplumdur" ("une société ou il y a des lois", *Vom Geist der Gesetze*, XI. kitap, 3); mutlakıyetçi devlet, içinde yasaların kullanılmadığı veya kötü oldukları bir toplumdur.

Bu arka plandan hareketle Montesquieu'nün şikayetleri *Kanunların Rubu*'nun III. kitabının 5. kısmında görülebilir: "Monarşilerde siyaset, önemli konuları mümkün olduğu kadar az erdemle halleder" Bu arka plandan Montesquieu'nün devlet şekilleri kuramı da okunabilir. Demek ki bu şekiller içinde monarşi, demokrasiye, özellikle "ılımlı demokrasi"ye (A. Schwan) karşıttır. Montesquieu'nün öğretisinin hareket noktası -Aristocu okulda olduğu gibi-, ideal tipik olarak nitelenen devlet şekillerinin veya "devlet yönetimleri"nin (Aristoteles, *Politik* 1279b) analizidir. Bu konuda onun hareket noktası keyfi değildir, aksine bilinçle seçilmiştir. Onun anlayışı temelde -daha sonra geliştirilecek olan ekonomi politik ve Marksist siyasal ekonomi anlayışında olduğu gibi ekonomiye değil ve daha sonraki sosyoloji anlayışında olduğu gibi toplumun önceliğine değil- siyasal olay-

ların dünyanın merkezi ve devletin dünya tarihinin asıl öznesi olduğu ve bu nedenle tarihin anlaşılmasının anahtarının devlet yönetimlerinin analizinde bulunduğu anlayışına dayanmaktadır.

Montesquieu, kendi devlet şekilleri öğretisini Aristocu okulun ilkelerine göre kurdu. Kuşkusuz onun karşılaştırması, Antik cumhuriyetler, İtalya'nın ve Almanya'nın küçük devletleri, yakın dönem Avrupa'sının monarşileri ve İngiliz parlamentarizmi hakkında bilgi de içermektedir. Bunun dışında Montesquieu devlet yönetimlerinin sınıflandırılması konusunda Aristoteles'in öğretisinin iki değişkenli şemasından farklı olarak üçlü bir şema kullanmaktadır: Egemenlerin sayısı, hükümlarlığın icrasının tarzı ve itidal ile despotluk arasındaki ayırım, temel değişkenlerdir (Aron 1968: 24 v.d.). Temelde despotluk, monarşi ve cumhuriyet arasında ayırım bulunmaktadır. Montesquieu için cumhuriyet "halkın bütününün ya da bir kısmının hükümlar iktidara sahip olduğu" yönetim şeklidir. Monarşi "bir insanın, belli ve ilan edilmiş yasalara göre yönettiği" bir yönetim şeklidir. Buna karşın despotik yönetimde "bir insan, kuralsız ve yasasız olarak her şeyi kendi iradesine ve hırsına göre" yönetir (*Vom Geist der Gesetze*, II. Kitap). Montesquieu, cumhuriyeti de iki alt şekle ayırıyor: Aristokrasi ve demokrasi. "Bütün halk hükümlar iktidara sahipse, bu bir demokrasidir. Hükümlar iktidar halkın bir kısmının ellerinde ise, bunun adı aristokrasidir" (*Vom Geist der Gesetze*, II. Kitap, 2. Bölüm, s.104). Montesquieu'ye göre demokrasinin karakteristik özelliği, halkın yasa koyucu iktidarı kullanması ile anayasa ve tek tek yasalar konusunda karar verme hakkının olmasıdır -devlet işlerinin sürdürülmesi için gerekli organların seçimi konusunda yönetime ve görüşmelere aracılık eder-. Burada Montesquieu bir danışma meclisi veya bir senatoyu ve bakanın halk tarafından atanmasını düşünmektedir. Montesquieu'ye göre bir de halkın oy kullanmasının açık olması gerekir. Ona göre bu "demokrasinin temel bir yasasıdır" (a.g.e., 108). Fakat yasamada ve hükümette oylama gizli olabilir -demek ki bugünkü ilişkilerden farklı bir görüş ileri sürülmüştür -.

Montesquieu için devlet şekilleri öğretisi, toplumun ve ekonominin analizine göre önceliğe sahiptir. Bununla birlikte (her ne kadar onların analizi Montesquieu'nün eserinde sadece rüşeym halinde olmuş olsa da) devlet şekilleri öğretisi -daha önce Aristocu okulda olduğu gibi- sosyal yapı ile ilişki içinde ele alınmıştır. Aristokrasi, monarşi ve demokrasi arasında bir ayırım yapıldığı gibi, sosyal yapı da aristokratik, monarşik ve halk

kavramlarıyla tahlil ediliyor. "Halk" denince Montesquieu, çağdaşları gibi tüm halkı değil, "sadece servet sahibi burjuvaziyi" (Riklin 1989: 434) anlıyor. Ona göre sıradan halk (le bas peuple) siyasal olarak önemli bir güç değildir. Ayrıca, ona göre de çağının ruhuna uygun olarak, demos erkeklerden oluşmaktadır; kadınlara seçme hakkı o vakit henüz düşünülmemektedir.

Montesquieu demokrasiden söz ettiğinde, anlam olarak yüksek derecede selektif bir demos kavramı kullanıyor demektir. Onu, Atina demokrasisinin teori ve pratiğine göre ayırıyor. Bu demektir ki Montesquieu'nün yazılarında sosyal yapı önemli modern özelliklere sahiptir: Gelişen burjuvazide görülebileceği gibi, burjuva toplumunun şkilleri yavaş yavaş ortaya çıkmaktadır. Antik öğretinden farklı olarak Montesquieu, temsili bir anayasasının gerekliliğini de vurgulamaktadır. Geleneksel kalıba göre kurulmuş bir meclis demokrasisini çok sakıncalı bir sistem olarak görüyor (*Vom Geist der Gesetze*, 11.bölüm, VI, 216). Bununla birlikte, bir demokrasinin yalnızca küçük topluluklara uygun olacağı yolundaki geleneksel anlayıştan da tam ayrılmıyor: Cumhuriyetin doğası küçük bir ülkeye uygundur, böyle diyor *Kanunların Rubu*'nun VIII. kitabında; orta büyüklükteki ülkeler özellikle monarşik, büyük ülkeler ise despotik devlet şekline elverişlidir.

Montesquieu'nün demokratik devlet yönetimi konusundaki ifadeleri, yönetim şeklinin "doğası"nın, bugünkü kullanımla "yapısı"nın kalıbını çıkarmaktan ibaret değildir. Yönetimin "doğası" ile yönetimin "ilkesi"ni birbirinden ayırmaktadır. "Yönetimin doğası, onun ne olduğunu; ilkesi ise ne yaptığını" (a.g.e.,: 117) ifade eder. Montesquieu, demokrasinin "ilkesi"nin tartışmasını şöyle başlatır: "Monarşik veya despotik bir yönetimin sürdürülmesi veya desteklenmesi için özel bir kabiliyet gerekli değildir. Bunlardan birinde yasanın gücü her şeyi düzenler veya her şeyi bir arada tutar, diğerinde ise her şeyi egemenin etkili pazu gücü düzenler. Fakat bir halk devletinde ilave bir dürtü gereklidir: erdem" (a.g.e.,: 118). Erdem salt ahlaki olarak değil, "anavatanını ve eşitliği sevmek" (a.g.e.,: 92) olarak tanımlanan siyasal erdem anlamında anlaşılmalıdır. Erdemli insan "ülkesinin yasalarını seven ve ülkesinin yasalarının sevgisiyle hareket eden" (a.g.e.,: 93) bir insandır. Yasaları sevmek ve yasalara güvenmek, geniş anlamda meşruiyet ilkesi ve yasalara itaat olarak anlaşılmalıdır. A. Schwan, yasaları sevmenin "aktif olmanın, katılmanın, bağlılığın" şifresi olarak değerlendirilmesini, "toplumsal hayatta devlet düzeninin korunmasını sağlayan bir dayanışma"

ve uzlaşma tarzı" (Schwan 1991: 215) olarak ele alınmasını öneriyor. Diğer devlet şekillerinin ilkeleri gibi demokrasinin ilkesi de "dır-nitelemesi" olarak değil, olması gereken (Soll-Zustand) olarak anlaşılmıştır. Buna ulaşmak ise elbette devlet yönetiminin istikrarına bağlıdır.

Demokrasinin ilkesi ile monarşi, aristokrasi ve despotluğun temel ilkeleri arasındaki farkı tam olarak ölçmek zahmete değer. Demokrasinin güdüsü erdem (la vertu) iken, aristokratik yönetim şeklinin "ruhu" itidaldır (modération). Monarşinin güdüsü "ön planda tutulan ve zahiri görüntünün değerinin" (Weigand 1965: 31) toplam niteliği olarak zaman zaman pejoratif olarak da anlaşılan onurdur (l'honneur). Despotluk erdemi gerekli görmez ve onur onun için tehlikeli olabilir; o, başka bir ilkeye muhtaçtır, yani korkuya (la crainte).

İlkeler bakımından demokrasi dikkate değer bir başarı kazanırken, monarşi kısmen daha iyi kısmen daha kötü notlar almıştır. Monarşi, saf monarşinin ideal tipik özelliği ile XIV Ludwig ve XV. Ludwig dönemi mutlakıyetçi Fransa'sında kraliyet sarayında olan bitenlerin eleştirisinin karışımını yansıtmaktadır. Montesquieu orada ne kadar erdemsizlik olduğunu *Kanunların Rubu*'nun çeşitli yerlerinde dokunaklı biçimde göstermektedir. Monarşide saraylılar arasında erdem konusunda iğneli sözler yaygındır ve onda "avarelik içinde ikbal hırsı, çalışma içinde alçaklık, çalışmadan zengin olma hırsı, hakikat korkusu, dalkavukluk, ihanet, yanlışlık, bütün görevlerini ihmal etme, vatandaşlık görevlerinin küçümsenmesi, egemenin erdeminden önce korku, onun zayıflığını ümit etme" ve daha pek çok şey egemendi (III. Kitap, Bölüm 5).

Montesquieu'nün devlet şekilleri öğretisi, eski kuramlardan, sadece aristokrasi ve demokrasinin cumhuriyete uygunluğu görüşü ile değil, bunun yanında devlet şekillerinin ve sosyal yapının analizinin terkibi ile de ayrılır. Ayrıca, özellikle devlet yönetimlerinin "ilkeleri" ile ilgili kısımlar gösteriyor ki, burada anayasa öğretisi ile ilgili kültürelci-bireyselci bir anlayış söz konusudur (Forsthoft 1951). Egemen olan insan tipi ya da onun siyasal karakteri devlet şeklini biçimlendirmektedir; Montesquieu'nün tezi budur. Bu tezde devlet şekilleri öğretisinin dikkate değer bireyselci bir temellendirmesi kendini göstermektedir. Doğrusu bu modern öncesi bir tezdur. Bu bilhassa, bir yandan bireysel karakter özellikleri ile davranışlar arasında, diğer yandan devlet şeklinin yapısı ile işleyiş tarzı arasında doğrudan bir ilişki olduğu varsayımında iyice görülebilir. Bu, devlet şekillerinin işleyişi-

nin esas itibarıyla kendi kurallarına, kendi yasallığına ve aracı kurumların önemine bağlı olduğunu görmezlikten gelen kahramanca bir kabuldür. Montesquieu, bir de bireysel erdemi ve kötülüğü içsel bir faktör olarak değil, devlet ve toplum tarafından şekillendirilen dışsal değişkenler olarak yorumlanması gereken büyüklükler olarak görüyor. Böyle görüşlerin, bireylerin ideolojilerin taşıyıcı ve aynı zamanda esiri olduklarını, bireyin kişisel düzeyde belli özgürlükleri (mülkiyet gibi) olduğu veya olmadığı (ücretle çalışanlar gibi) anlayışının siyaset ve devlet öğretisine ilk kez Montesquieu tarafından taşındığını da göz önünde bulundurmamak gerekir.

Montesquieu'nün eserinin demokrasi kuramı ile ilgili içeriğine dönelim. Bazıları onun devlet şekillerini karşılaştırmasından, onun demokrasi taraftarı olduğu anlamını çıkardılar (Weigand 1965:31; Mittermaier/Mair 1995: 97). Bunu söylerken kuşkusuz yayı çok gerdiler, aynen Montesquieu'nün "bütün sert eleştirisine rağmen, bireysel olarak geleneksel siyasal kurumları ve kral XV. Ludwig'i" benimsediği tezinde (Mensching 1992: 35) veya onun reaksiyoner olduğu iddiasında (Althusser 1959) olduğu gibi. Elbette Montesquieu ilerlemeci optimist değildir, aksine muhafazakardır (Aron 1968; Neumann 1986a). O, krallığın ve aristokrasinin yanında yer almaktadır. Ve fakat özgürlükçü düzenler, özellikle zamanının İngiltere'sinin düzeni onu etkilemiştir ve monarşik, aristokratik ve demokratik egemenliğin uygun bir karışımını sağlamaya çaba göstermiştir. Son tahlilde taç'dan, aristokrasi ve burjuvazi arasında toplumsal bir kuvvetler ayrımına ve devlet güçlerinin karşılıklı kontrolü temeline dayanan anayasal, aydınlanmış bir monarşiden yana olmuştur. Aristokratik ve demokratik olarak yumuşatılmış ve kuvvetler ayrımı temeline dayanan monarşi idealdir. Kuşkusuz bu demokrasi tasarısında Montesquieu'nün döneminde ve daha önce olana göre demokrasinin payına büyük bir saygı düşmektedir.

Demokrasi kuramı açısından sadece demokrasinin yeniden değerlendirilmesi Montesquieu'yü ilginç yapmamaktadır. Onun, demokratik devlet yönetiminin işlev şartlarını ve yıkılma şartlarını analizi de manidardır. Ona göre demokrasi, daha çok küçük devletlerde başarılı olmaktadır. Bu teoremle Montesquieu, teori ve pratik olarak halk meclisi egemenliğinin bir şehir devletinde veya ona benzer küçük topluluklarda olabileceğini savunan geleneksel demokrasi anlayışına uymaktadır. Demokrasinin işlev şartları konusunda, vatandaşlar arasında ilke olarak eşitliğin sağlanmasını ve korunmasını sayıyor. Bu bağlamda o, "amour de l'égalité" den, eşitlik sev-

gisinden söz ediyor. Bu sevgi ikbal hırsını sınırlar (*Vom Geist der Gesetze*, V.kitap, 3). Kanaatkarlık da demokrasinin şartları arasında yer alır: “Demokrasiyi sevme, kanaatkarlığı da sevme anlamına gelir. Demokraside her erkek benzer refah düzeyine ve benzer kazanca sahip olacağı için, benzer rahatlığa kavuşması ve benzer beklentilere sahip olması da gerekir.” Şüphesiz bu sadece “genel kanaatkarlık”ın olduğu yerde umulabilir (a.g.e.,:139). Montesquieu, “kanaatkarlık sevgisi” ile kazanç hırsının sınırlandırılması beklentisi içindedir. O, bununla mutlak eşitliği değil, sadece servet farklılıklarının dengelenmesini düşünüyordu. Montesquieu’ye göre demokrasinin istikrar kazanması, toprak sahipliğinin düzgün dağılımıyla, iktidar ve egemenlik farklılıklarının azaltılmasıyla, örnek kurumların işletilmesiyle ve örneğin “özensizlikler, tutamak eksikliği, anavatan sevgisinin az çok soğuması, sakıncalı örnekler ve yolsuzluğun başlaması” (V. kitap, 19.bölüm,170) gibi demokrasinin ilkesine -yukarıda tartışıldığı anlamda siyasal erdeme- zararlı olan her şeyin önlenmesi ile olur.

Sosyolojinin klasiklerinden bir olan Emile Durkheim, Montesquieu’yü modern sosyal bilimlerin yönteminin en önemli öncüsü olarak değerlendirmektedir (Durkheim 1953). Haklıdır! Daha sonraki sosyal bilimsel araştırmalardan oldukça erken davranarak Montesquieu, örneğin devlet şekilleri ile dini gelenekler arasındaki ilişkileri tartışmıştır. Gerçi onun bu konudaki düşünceleri sistematik değildir, - anıtsal eseri *Kanunların Ruh-u*’nda olduğu gibi- anektodlar halindedir. Kuşkusuz o didaktik (öğretici) bir tez geliştirmişti: ılımlı bir yönetim -daha açık olarak, aristokrasi veya demokrasi- Hristiyanlığa daha iyi uyarken, despotizm Müslüman toplumlara daha iyi uymaktadır. Bunun kökeninde siyasal-kültürel farklar yatmaktadır: Montesquieu, İncil’deki “hoşgörü” vaazını düşünüyor ve bunun despotik baskıdan ciddi olarak farklı olduğunu görüyordu, ayrıca Hristiyan inanç topluluklarında yasak olan çok eşliliği (ki bu, egemenin uyruklardan daha az tecrit edilmiş olarak yaşamasına neden olur) göz önünde bulunduruyordu (*Vom Geist der Gesetze*, XXIV.kitap, 3.bölüm). Katoliklik ve Protestanlık ile devlet şekilleri arasında da ilişkiler kurmaktadır. Katolik dini daha çok monarşiye, Protestanlık dini daha çok cumhuriyete uygundur. Bunun nedeni, Kuzeyin halklarının bağımsızlık ve özgürlüğe daha fazla önem vermelerinde aranabilir. Bunun da nedeni o halkların, Papalık tarzı bir önderlikle ve keskin bir kilise içi hiyerarşiyle geçinemeyen bir dine yatkın olmaları olabilir.

Montesquieu, sadece yapıyı, eylemleri yönlendiren ilkeleri ve şartları tartışmaz, bunların yanı sıra demokrasiyi bozan ve yıkan şartları da tartışır. İlk olarak, demokrasinin ilkesi -erdem -, titizlik isteyen ve zor yerine getirebilecek bir şarttır. Ayrıca demokrasi, iki türlü tehlikeyle de karşı karşıyadır: "Eğer eşitlik ruhu" kaybolursa demokrasi yozlaşır ve eğer "abartılmış eşitlik ruhu" bir kenardan yırtılırsa" demokrasi de çöker (a.g.e.,:180). "Eşitsizlik ruhu" demokrasiyi, aristokrasi veya tek kişinin egemenliğine dönüştürür; buna karşın "abartılmış eşitlik ruhu" despotik egemenliğe yol açar. Montesquieu'ye göre her devlet şeklinin yozlaşma nedeni, siyasal-kültürel temellerin erozyona uğramasıdır: Her yönetimin yozlaşması hemen hemen daima onun temel ilkelerinin yozlaşmasıyla başlar; demokraside daha fazla veya daha az eşitlik, aristokraside iktidarı keyfi kullanma, monarşide aracı güçlerin kalkması ve despotik yönetimde iç mantık sayesinde kendini tahrir etme (a.g.e.,: VIII. Kitap).

Montesquieu'nün *Kanunların Rubu* adlı kitabı anayasa öğretisi ve anayasa siyaseti konusunda da önemli bir metindir. Kitabın XI. bölümünde İngiltere'ye seçkin bir yer verilmektedir. Montesquieu burada döneminin ılımlı bir monarşisinin "meşruti mekanizma"sını (Aron 1968: 34) ele alıyor ve uzun zamandır kuvvetler ayrımı teorisi olarak yanlış yorumlanan, aslında devlet güçlerinin yasama, yürütme ve yargıda birbiriyle bağlantılı kısmi güçler ayrımı kuramı olarak ifade edilebilecek bir düşünce yapısı kuruyor. Montesquieu'nün "özgürlükçü devlet modeli"ni (Riklin 1989) kuvvetler ayrımı ve kuvvetler dengesi olarak anlamak daha uygundur. Montesquieu, *Kanunların Rubu*'nun XI. kitabında açıkça bir "certaine distribution des trois pouvoirs"dan, üç kuvvetin belli bir dağılımından söz ediyor. Bu münasebetle geliştirilmiş olan kuvvetler bölüşümü öğretisi (Imboden 1959: 9) yetkili toplumsal güçlerin -taç, aristokrasi ve burjuvazi- pay sahibi oldukları "meşruluk, temel haklar, iktidarın bölünmesi ve karma anayasa" dan (Riklin 1989: 420) oluşan özel bir sentez içermektedir. Montesquieu'nün devlet modelinin demokrasi kuramı bakımından önemi özellikle iki yönlüdür: İktidarın iktidarla sıkıca dizginlenmesi - bunun temel anlatımı "que le pouvoir arrete le pouvoir" dır, yani her devlet gücü diğeriyle durdurulur (XI.kitap, 4.bölüm) - ve karma anayasaya ve iktidarın bölünmesine dayanan bir sistemde demokratik unsurların birbirine bağlı olması.

Bu devlet modelinin ayrıntılı olarak nasıl yapılandırıldığını, özellikle A. Riklin'in mükemmel analizi ortaya koymuştur (Riklin 1989). Montesquieu'nün

ieu'nün modeli özgürlüğün, ancak bir iktidarın (devlet otoritesi anlamında) diğer iktidarlar tarafından sıkıştırıldığı devlette egemen olacağı kabulüne dayanır. Model dört parçadan oluşmaktadır: 1) Yasama, yürütme ve yargı otoritesi arasında farklılaşabilen otorite (pouvoirs, puissances); 2) Toplumu belirleyen toplumsal güçler, özellikle taç, aristokrasi ve burjuvazi; 3) Devlet organları; bunlar arasında seçme hakkına sahip olanlar, ayrıca halk meclisi, doğuştan gelen asalete dayanan aristokrat meclisi, periyodik olarak toplanan ve halk arasından kura ile seçilen halk mahkemesi, parlamentonun aristokrasi meclisinin komisyonu olarak aristokrasi mahkemesi, irsi olarak monark ve kralın danışmanı olarak bakanlar sayılabilir; 4) Yetkiler (facultés), başka yetkilerle birlikte temsilcileri seçmek ve yasaları çıkarmak, veto hakkı ve daha bir çok yetki.

Montesquieu'nün özgürlükçü devlet modelinin parçalarının birleştirilmesi için bazı kurallar gerekmektedir. Birinci kurala göre, iki veya üç otorite, yalnızca bir tek toplumsal kuvvetin veya tek başına bir devlet organının tasarrufunda olurlarsa, özgürlük egemen olamaz. İkinci kurala göre, eğer üç otoriteden biri, münhasıran bir toplumsal kuvvet veya tek başına bir devlet organı tarafından üstlenilirse özgürlük olamaz. Üçüncü kural, eğer toplumu belirleyen toplumsal kuvvetler üç otoriteden her birine uygun biçimde katılmayıp, onlara tabi oldukları sürece, özgürlük olamayacağını ifade ediyor. Dördüncü kurala göre, en önemli toplumsal kuvvetlerin - taç, aristokrasi ve burjuvazi - çitlik ve bağımsızlığı, işbirliğinin temelini oluşturur. (Riklin 1989: 429).

Montesquieu'nün üç devlet otoritesinin kesin ayrımına önem verdiği şekildeki yaygın, bununla birlikte hatalı olan fikrin aksine, Montesquieu'de üç devlet otoritesinin dengelenmesi amacıyla kuvvetler ayrımı ve kuvvetlerin sınırılması modeli söz konusudur. Riklin bu ilişkiyi şöyle ifade ediyor: "Yasama otoritesi, üç sosyal kuvvet olan halk, aristokrasi ve kralın otoritesine, bir başka anlatımla halk meclisi, aristokrasi meclisi ve monarka bölünmüştür. Burada monark en zayıf, aristokrasi ya da aristokrasi meclisi orta konuma sahipken, halk ya da halk meclisi en güçlü konuma sahiptir. Aristokrasinin orta konumu, merkezi güç ve arabulucu kuvvet anlamında olmak üzere iki anlamdadır. Teşri (yasama) aktı, bu üç sosyal kuvvetin ya da yasama yetkisi ile donatılmış üç organın hepsinin uzlaşması olmaksızın gerçekleşmez. Yürütme otoritesi de bu üç sosyal kuvvetin ya da halk meclisi, aristokrasi meclisi ve bakanları tarafından desteklenen monarkların üç

organının ellerinde bulunmaktadır. Burada elbette monark en güçlü paya sahiptir. Parlamento yürütme kararlarını engelleyemez; o bakımdan yürütmeye katılmaz (...), fakat önleyici (monarkın yasal ve finans bakımından elinin kolunun bağlanması) ve engelleyici imkanlarına (yasanın yürütmesinin kontrolü ve bakanın kontrolü ve cezalandırılması gibi) sahiptir. Hukuka uygun otorite iki sosyal kuvvete ya da dört organa (halk mahkemesi, aristokrasi mahkemesi, halk meclisi, aristokrasi meclisi) bölünmüştür. Sadece monark burada paya sahip değildir" (Riklin 1989: 433.v.d.).

Parlamentonun esas işlevi yasamadır. Ve fakat tüm yasamayı kontrol etmez. Bunun dışında, yürütme ve adaletle ilgili yan işlevler de yerine getirir. Monark ve mahkemeler için ise şunlar söz konusudur: Monarkın esas işlevi, yasaların ve devletler arası hukukun uygulanmasıdır. Kuşkusuz monark yasama otoritesini belirleyen yegane kişi değildir. Bunun dışında yürütme yan işlevine de sahiptir. Halk mahkemesi yargı gücünün bir kısmını tedvir eder; yalnız hukuki bir işlevi vardır. Aynı şekilde aristokrasi mahkemesine de yargının bir kısmı verilmiştir, fakat onun üyesi hakimlik ve parlamento üyeliği yapar (Riklin 1989: 433 v.d.).

Montesquieu'nün kuvvetler ayrımı modelinde yetkilerin (facultés anlamında) -sayı olarak 18- bir kısmı sadece bir organa, bir kısmı birbiriyle rekabet eden iki organa verilmiştir. Sadece yasaların çıkarılmasını engellemek veya onaylamak yetkisi, halk meclisi, aristokrasi meclisi ve monark olmak üzere üç organa bölünmüştür.

Montesquieu'nün kuvvetlerin bölünmesi ve kuvvetlerin frenlenmesi öğretisinin gramerini anlamak zor değildir. Devlet otoriteleri ve diğer iktidarlar karşılıklı olarak birbirlerini sıkıştırırlar. Koordine olmuş bir veto hakkı (droits d'empêcher) sistemiyle otoriteler arasında iktidar uyuşması sağlanır. Bunlar, farklı toplumsal taşıyıcılara tahsis edilerek otoritelerin bölünmesi gibi önemlidir. Ve bu, Montesquieu'nün kuvvetlerin bölünmesi öğretisinin ikinci merkezi düşüncesidir: Böylece toplumsal kuvvetler arasındaki uyuşma, devlet otoriteleri arasında iktidar uyuşmasına eklenmiş olur. Bu uyuşmada kuşkusuz halk ikinci planda kalırken, monark ve aristokrasinin ayrıcalıklı bir konumu vardır. Örneğin halk egemenliği ilkesi, kuvvetlerin dengelenmesi modeline boyun eğer. Montesquieu'nün kuvvetlerin dengelenmesi öğretisi, ne onun aristokrat yazarlığının kökenini ne de zümresel yargısını inkar eder. Hatta bu öğreti Montesquieu'nün teoreminin modernleşmiş metni olarak okunabilir ki, buna göre monarşisiz

aristokrasi ve aristokrasisiz monarşi bir hiçtir. Kuşkusuz şu önemlidir: Aristokrasi ve krallığın modernleşmiş bir koalisyonu, burjuva niteliğine açık olan ve kuvvetlerin bölünmesi ve kuvvetler dengesi sistemine dayanan, otokratik egemenliğin sürdürülmesini olağanüstü zorlaştıran bir koalisyon söz konusudur.

Montesquieu'nün kuvvetlerin bölünmesi modeli, onun İngiltere'nin siyasal kurumlarına duyduğu hayranlıkla şekillenmiştir. İngiltere'de egemen olduğunu gördüğü özgürlük onu hayrette bırakmıştır. "İngiltere günümüzde dünyanın en özgür ülkesidir" diye haykırır. Özgürdür, çünkü kral her hangi bir yurttaşa haksızlık yapma hakkına sahip değildir ve onun yetkisi parlamentonun kabul ettiği bir yasayla sınırlanmış ve kontrol altına alınmıştır. Diğer yandan, Avam Kamarası'nın egemenliği de sınırlanmıştır, bilhassa yürütmeye baskısı söz konusu değildir. Montesquieu, İngiliz kurumlarının kombinezonunda yasama ve yürütmenin eşit ağırlığa sahip olduğunu teşhis ediyor. Böylece özgürlük ve çeşitliğin namuslu halkın yararına olması onu büyülüyor: "Londra'da özgürlük ve eşitlik egemendir. Londra'nın özgürlüğü namuslu halkın özgürlüğüdür. Bu özgürlükle Venediklilerden ayrılır. Bu özgürlük, anonim olarak H...ile birlikte yaşayabilme ve onunla evlenmede kendini gösterir; aynı şekilde, Londra'nın eşitliği namuslu halkın eşitliğidir. Bu bakımdan rezillerin eşitliği olan Hollandalıların eşitliğinden ayrılır." (Montesquieu, alıntılan Desgraves 1992: 234)

Montesquieu'nün anlatımı, İngiltere'nin siyasal ilişkilerine dair en güzel fotoğrafı sunmaktadır. Örneğin orada kuvvetler ayrımı sadece İngiliz muhalefetine bir talebi idi, yönetim uygulamasının bir parçası değil. Ayrıca İngiltere'nin siyasal ilişkilerini analizinin siyasal partilere toz konurmadığı dikkati çekiyor. Bu konu ile ilgili olarak, Montesquieu'nün İngiltere yorumunun basit bir hata olup olmadığı veya Fransız ilişkilerinin eleştirisi konusunda daha iyi bir hücum noktası elde edebilmek için bilinçli olarak güzel gösterip göstermediği tartışılmıştır. Montesquieu'nün İngiltere'nin zengin bir fotoğrafını sunduğu tartışmasıdır. Özgürlük ile cezaların sertliği arasındaki farkı zevkle ortaya koyuyor: "İngiltere'de hakkında dava açılan ve sonunda idam edilecek olan bir kimse, diğer Avrupa ülkelerindeki vatandaşlara göre daha özgürdür" (alıntı: Desgraves 1992: 234). Ayrıca o, İngiltere'nin siyasal kurumlarının istidadını takdire şayan görüyor. Onların kendine özgü zaafırlıklarını karakterlerine bağlıyor: "İngilizler özgürlüklerinin değerini bilmiyorlar. Onu krala satıyorlar ve eğer kral onu onlara geri

verirse onu krala tekrar satıyorlar" (alıntı: Desgraves 1992:234). Montesquieu, İngilizlerin hayat tarzını da şiddetle eleştiriyor: "Bir İngiliz iyi bir akşam yemeğine, bir genç kıza ve refaha ihtiyaç duyar; lüks bir dünyaya rağbet göstermediği ve elinle olanla yetindiği için, kaderi kötüleşir kötüleşmez intihar eder veya hırsız olur" (alıntı Desgraves 1992: 235).

Montesquieu'nün devlet modeli, "liberalleşmiş" demokrasi (Sartori 1992) ve "ılımlı demokrasi" (Schwan 1991) olarak nitelenmiştir. Burada kullanılan "ılımlı" sıfatının altını iki kez çizmek gerekir. Çünkü Montesquieu tartışmasız olarak elbette demokratik ayrıntı ile donatılmış bir meşruti monarşi şeklini tercih ediyor. Onun devlet güçlerinin ve toplumsal kuvvetlerin dengelenmesine ilişkin kuramı daha yol göstericidir. Bu bakımdan Montesquieu'nün devlet şekilleri kuramı, genel olarak anayasalı devlet kuramına ve özel olarak anayasal demokrasi öğretisine daha önemli bir katkıdır. Elbette halkın egemenliği olarak demokrasiden daha önce olduğu gibi oldukça sınırlı anlamda söz edilmiştir: Montesquieu'de demos, sıradan halk çıkarıldıktan sonra kalan halk demektir ve ona göre demokrasi, Fransız mutlakıyetçiliğinin siyaset ve toplum anlayışının kuvvetler ayrımı kuramı açısından eleştirisinin birincil düşünsel ve programatik bir parçasıdır. O bakımdan, onu parlamenter demokrasinin manevi babası gibi görmek yanlış olur (örnek olarak bkz: Mittermaier/Mair 1995: 97).

Montesquieu'nün "despotizmi mahkum etmesi" (Fetscher 1985: 444) ve monarşinin dayandığı ilkeler hakkında aşırı suçlayıcı açıklamaları onu saraya muhalefete götürmüştür. Kilise de onun eserinden genel olarak muhtu olmamıştır. Hristiyan inancındaki zayıflama da hemen ona yüklenmiştir ve *Kanunların Rubu* adlı eseri 1748'de yayınlanmasından üç yıl sonra ilk kez Katolik kilisesi tarafından okunması yasaklanan kitaplar listesine alınmıştır (Desgraves 1992: 342-379). Bununla birlikte Montesquieu'nün eleştirileri, devlet mutlakıyetçiliğine karşı entellektüel muhalefet yapanlar tarafından büyük ilgi gördü ve eseri Fransa ve Amerika'da pratik-siyasal olarak derin etki yaptı.

Onun yazılarının içerdiği demokrasi kuramı, o zaman için tamamen radikal idi (Weigand 1965: 31 ve 37). Hatta bazıları onun "devrimci potansiyel"e sahip olduğunu düşünmektedir (Schwan 1991: 216). Gerçekten de daha sonra Fransız devriminin öncü beyinleri Montesquieu'ye manevi ata olarak dayanacaklardır. Amerika Birleşik devletleri anayasasında da onun öğretisi yer bulacaktır. Nihayet, onun eserinin bilimsel önemi de unutul-

mamalıdır. Bilimsel bakış açısıyla da Montesquieu'nün devlet şekilleri öğretisi demokrasi kuramı bakımından öğreticidir. Elbette eser normatiftir ve üstelik dağınık, kısa, anekdotlar halinde ve çoğu kez bölük pörçük ve insicamsızdır. Kitap, ampirik özellikler de taşımaktadır ve ampirik olduğu yerlerde -her ne kadar metodolojik olarak az disipline olmuşsa da- sosyal bilimsel analiz için iyi geliştirilmiş bir anlama sahiptir (Durkheim 1953). Montesquieu'nün bu konudaki yetkinliği, din konusunda Romalıların siyaseti üzerine yaptığı incelemenin (1716) ilk cümlesinde görülebilir. Orada şöyle diyordu: "Ne korku ne de dindarlık Romalılar arasında dinlerin yayılmasına neden olmuştur; muhtemelen bütün toplumların sahip oldukları zaruretlere neden olmuştur." Montesquieu'nün demokrasi öğretisinin sosyal bilimsel muhtevasının da bazı sonuçları olmuştur: Yaklaşık bir yüzyıl sonra Alexis de Tocqueville, -başka faktörlerle birlikte Montesquieu'nün düşüncelerinin de yardımıyla- Amerika Birleşik Devletleri'nde demokrasiyi eşitlik ve özgürlüğün gerilimli ilişkileri bakımından sistematik olarak analiz edecektir.

Kısım 1.3

Radikal Halk Egemenliği Öğretisi: Jean- Jacques Rousseau'nun Demokrasi Kuramına Katkısı

Montesquieu'nün temel eseri olan *Kanunların Rubu* 1748'de yayımlandığında, şimdi ele alacağımız yazar 36 yaşında idi: Fransız ahlak filozofu, yazar, kompozitör, müzik kuramcısı, İsviçreli Jean-Jacques Rousseau (1712-78). O, fikirleri modern dünyayı şekillendiren düşünürler arasında "en parlak şekillendirici" (Nonnenmacher 1989:193) olarak kabul edilir. Onun biyografisinin bir roman gibi olduğu ifade edilmiştir (a.g.e.,: 193). Rousseau, köken olarak Cenevrelili burjuva bir aileden gelmektedir. Yetimdi, mutsuz bir gençlik dönemi geçirmişti ve düzenli bir okul eğitimi almamıştı. Bir üniversite bitirmemişti. Bu özellikler onu, Oxford'da mastır yapmış Thomas Hobbes, alim John Locke, yüksek okul hocası Adam Smith ve siyasal düşünce tarihinin önde gelen beyinleri arasında yer alan diğer doktor ve profesörler gibi diğer büyük kuramcılardan ayırmaktadır.

Rousseau'nun "sade bir insan" olarak "aklını karıştıran şeyleri açıklığa kavuşturmak için" (a.g.e.,: 193) söz sahibi olma arzusu biraz ona özgü bir durumdu. Tasvir ettiği ve sert eleştiriler yaptığı, hemen hemen bütün ta-

bakalarını kişisel tecrübe ile tanıdığı toplumun ona yararı olmuştur: "Küçük burjuva bir zanaat ortamında büyüdü, (16 yaşında) baskıcı bir ustanın yanından kaçtı ve hayatını bir avare olarak sürdürdü. Hizmetçilik yaptı, sonunda -pek başarılı olmasa da- düşük asaletli bir bayana aşık oldu; hizmetçi olarak Savoyalı yüksek aristokrasinin hayatını da öğrendi. Küçük bir şehir yönetiminde katiplik, yüksek burjuva kızlarına müzik öğretmenliği, Mably ailesine özel öğretmenlik, madam Dupin'ne (zengin ve nüfuzlu bir mültezimin eşi) özel sekreterlik, Venedik'teki Fransız elçiliğinde sekreterlik yaptı. Rousseau, Ansiklopediyi hazırlayan entellektüeller çevresine mensuptu, fakat geçimini nota yaparak sağlıyordu; yazılarında yoksul halkın sefaletinden şikayet etmiştir, bununla birlikte ölümüne kadar yüksek aristokrasiden bilim ve sanatı koruyanların himayesinde kalmıştır. Rousseau, Cenevre'de doğdu, meşhur olmak için nefret ettiği entellektüel dünyanın merkezine, Paris'e geldi. Yazıları yasaklanınca - daha sonra aralarının açıldığı David Hume'un daveti üzerine- İngiltere'ye kaçtı. Daha sonra Batı İsviçre'de -o zaman Prusya'nın sınırları içinde olan- Neuchatel'e sığındı ve Fransa'da Marquis de Girardin'in çiftliğindeki villada öldü. Calvinist olarak vaftiz olmuştu, sonra (Turin'de) Katolikliğe geçti, daha sonra tekrar eski inancına döndü. Bu nedenle, doğduğu şehirde ateistlikle suçlanarak eserlerinin yakılması şaşırtıcı değildir. Rousseau, hayatı boyunca toplumsal sınıflar, mezhepler ve ülkeler arasında bir gezgin olmuştur (a.g.e.,: 193 v.d.).

Siyaset bilimi açısından Jean-Jacques Rousseau'nun özellikle siyasal-felsefi yazıları ve ahlak felsefesi ile ilgili eserleri önemlidir. Ahlak felsefesi bakımından en önemli katkıları birinci ve ikinci Söylev'de kaleme alınmıştır. Birinci Söylev'de, yani *Discours sur les Sciences et les Arts*'da (1750) Rousseau, bilimsel ve edebi aktivitelerin yayılmasının toplumun ahlakını bozduğu tezini ileri sürerek Aydınlanma felsefesine itiraz etmektedir. İkinci Söylev'de -bu kitap insanlar arasındaki eşitsizliğin kökenini ele almaktadır (1755)- Aydınlanma'yı eleştirisinin nedenlerini tartışmaktadır. Burada o, şu anlayışı savunmaktadır: İnsanlar, barış ve birlik, özgürlük ve doğal eşitlik içinde birlikte yaşadıkları doğal bir durumdan, vaktiyle doğal olarak iyi olan insanları, birbiriyle rekabet eden, kendini düşünen bir varlığa dönüştüren, diğer insanlara bilinçli olarak zarar verebilen bir eşitsizlik durumuna geçtiler. En iyi Rousseau uzmanlarından biri olan Iring Fetscher, esas alınan insan görüşünü ve bunun değişimini şöyle açıklıyor: "Asıl olarak insanlar sadece maddi olarak değil, aynı zamanda manen de kendilerine ye-

terli idiler. Çoban olarak birlikte yaşadıkları dönemde gerçi özel kabiliyet olarak bireysel tercihleri, sevgi ve hayranlıkları vardı, fakat henüz işbölümü ve özel mülkiyet yoktu; bu bakımdan sınırlarını koruyorlardı. Egemen iç güdüler özellikle yaşama iç güdüsü (amour de soi) ve merhametti (commisération). Sınıflı toplumun ortaya çıkmasıyla, Rousseau bunun yerleşmeyle birlikte olduğunu düşünüyor, bu yaşama iç güdüsü menfaatperestliğe (amour propre)", topluluğa zarar veren egoizme dönüştü (Fetscher 1985: 482).

Rousseau hem Aristocu öğretinin temel direkleri arasında kabul edilen, insanın doğal olarak sosyal olduğu şeklindeki geleneksel doktrini hem de insanların doğal durumda birbiriyle çatıştıklarını ve çıkarlarını düşündüklerini, fakat savaş durumunda birlikte yaşadıklarını savunan Hobbes'un anlayışını reddetmektedir. Bunun dışında, onun tarih felsefesi esas itibarıyla iyimser-ilerlemeci değil, aksine ciddi biçimde karamsardır. Ona göre ilkel toplumlar en iyi uygarlıktır ve modern toplumsal sistemler, özellikle de gelişen burjuva-ticari dünya, iyi olmaktan çok kötü düzenlerdir ve bu nedenle ilerlemeci filozoflardan çok yozlaşma öğretilerinin konusudurlar. J. Locke ve A. Smith'e karşıt olarak Rousseau, "ekonomik çözüm stratejisi"ni de (Nonnenmacher 1989:82 .v.d.), yani kıtlık sorununun zenginlik ve değer yaratacak çalışma ve ekonomik gelişme ile çözülebileceğini kabul etmiyor. Ona göre bu yol kurtuluşa değil felakete götürür.

Devlet felsefesi ve demokrasi kuramı bakımından da Rousseau kendine özgü bir yol izlemektedir. Aristocu öğretiden ve Montesquieu'den farklı olarak, siyasal yazılarında demokrasi kuramına vurgusunu radikal bir halk egemenliği öğretilerine oturtmaktadır. Aynı zamanda felsefi, sosyal ve ekonomik eşitliği kendinden önceki düşünürlere oranla daha kuvvetle vurgulamaktadır. Ayrıca Rousseau, erken dönem liberal siyasal düşünür John Locke ve Montesquieu'nün kuvvetlerin bölünmesi kuramına taban tabana zıttır. İktidar ayrımı öğretilerini, birbirine bağlı olanları parçalara ayırdığı için şiddetle eleştirmektedir. Rousseau, hem mutlakiyetçiliği hem de gelişen burjuva toplumunu eleştirmektedir; hatta modern uygarlığın esaslı bir eleştirmenidir. Bu eleştiri onu Aydınlanma felsefesinin esas temsilcilerinden ayırmaktadır. Kuşkusuz o, -bu bakımdan Aydınlanmanın sözleşme kuramcılarını izleyerek - anayasa veya devlet teorisini sözleşme ve egemenlik öğretisi üzerine kuruyor, özellikle de *Du Contrat Social* (Toplumsal Sözleşme) (1762) adlı eserinde. Bu eserde, insanların varoluş şartlarını,

özgürlük imkanlarını ve genel refahlarını korumak amacıyla bir sözleşme yaptıkları anlayışını savunuyor. Bu sözleşmenin sonucunda halkın yasama gücünü elinde tutmasıyla ve halka hesap vermekle görevli bir hükümetin yasayı uygulamasıyla bireysel zaafı, genel sefalet ve doğal veya toplumsal felaketlere karşı bir dayanışma, kendini yönetme ve koruma sistemi yaratıldı.

Rousseau'nun devlet anlayışı açıkça devrimcidir. Ona göre devlet, ne Tanrısal lütfat -monokratik egemenliğin klasik savunmasında olduğu gibi-, ne de halktan özgür olmayan bir sürü yapan otoriter egemenliğe -Hobbes'un *Leviathan*'ında olduğu gibi- dayanır, aksine vatandaşların özgür olarak birleşmesine dayanır. Rousseau'ya göre sadece böyle olan egemenlik meşrudur. Bu ölçüm aracıyla onun zamanının pek çok egemenlik düzeyi, meşru olmayan siyasal sistemler olmaktadır.

Sözleşme düşüncesi ve egemenlik öğretisi, Avrupa'daki din savaşları ve iç savaşlar döneminde geliştirilmiştir. Bunlar, bu çağı karakterize eden toplumsal ve siyasal kurumların zayıflıklarına, dizginsiz otoriteye, savaşlar ve toplumsal sefaletlere cevap niteliğindedirler. Her ikisi de yönetemezlik ve iç savaşlardan çıkış yolu aramadan çıkmıştır. Sözleşme kuramcıları ve egemenlik kuramcıları tarafından öncelik verilen ülke içinde barışı gerçekleştirme, kural olarak içte ve dışta egemen ve vatandaşlar tarafından meşru kabul edilecek bir devleti öngörüyordu. Rousseau, yeniçağın devlet teorisinin bu iki ilkesini de benimsedi. Hatta egemenlik düşüncesini, temel demokratik ve otoriter bir muhteva yükleyerek bir halk egemenliği öğretisi şeklinde radikalleştirirdi. Thomas Hobbes ve John Locke gibi Rousseau'dan önceki sözleşme ve egemenlik kuramcıları, egemenliğin, halktan devlete, egemene veya yönetenlere aktarılması düşüncesini kanıtlamışlardı. Rousseau kendini kesin olarak bunlardan ayırmaktadır. Bir egemenlik aktarımı -bir yorumda tam olarak böyle adlandırılıyor - "olamaz ve olmamalı; egemenlik halka aittir ve orada kalmalıdır" (Cranston 1968, alıntı: Held 1987: 75). Rousseau'ya göre egemen, her zaman egemen olandır. Ona göre egemenlik bölünemez ve devredilemez. Daha da fazlası var: Halk egemenliği tüm hukuk düzeninden önce gelir ve öncelikle onu temellendirir. Bu anlayışa göre halk egemenliği, hukukun egemenliği veya anayasanın egemenliği demek değildir, aksine tam vatandaşın kırılmamış üstünlüğüdür. Gerçek egemenlik anayasanın üstünde bir üstünlüğü içerir. Anayasanın koruyucusu olan bir kurum olarak anayasa mahkemesi ona uy-

gun değildi; eğer hükümet "egemenin hizmetçisi" ise, halkın iradesine bağlı bir kuvvet ise, ancak o zaman kabul edilebilir (Bu düşüncelerin devamı için bkz: Maus 1992a ve 1992b).

Tutarlı olarak Rousseau, sadece hükümlarlığın egemene devredilmesine karşı çıkmıyor, bununla birlikte halk egemenliğinin temsilcilerle aktarılmasına da itiraz ediyor. Özellikle ortaçağ meşruiyet öğretisinin bir dayanağı olduğu ve -iktidar yetkisi verilen kişi veya kurumun- seçilmeye ihtiyacı olmadığı için temsil fikrinden nefret ediyor. Demek ki temsil öğretisi, devamlı, geri alınamaz temsille meşrulaştırılabilir -ve uzun zaman da böyle olmuştur-. Bu Rousseau'yu öfkeliendiriyor. Bu nedenle temsile dayanan bir düzen, ancak "insani tarzın aşağılandığı ve insan sözcüğünün bir değerinin olmadığı" (*Gesellschaftsvertrag*, III. Kitap, 15. Böl.) feodal sistemin adaletsiz yönetim şekli tarafından tekrar yerleştirilebilir. Daha fazlası var: Eğer bir halk temsil edilirse, "o artık özgür değildir; o artık yoktur" (a.g.c.; 105). Bu nedenle Rousseau, daha önce Montesquieu'nün hayranlık duymuş olduğu İngiltere parlamenterizmini ayıplamaktadır "Halkın biz-zat karar vermediği her yasa, hükümsüzdür; o esasen yasa da değildir. İngiliz halkı özgür olduğuna inanıyor -çok aldanıyor, sadece parlamento üyelerini seçerken özgürdür; onları seçtikten sonra köledir, artık yoktur" (a.g.e.; 103)-. Tam da bu noktada 200 yıldan daha fazla bir zaman sonra B. Barber, "güçlü demokrasi" (strong democracy) öğretisinde, özellikle temsilin katılımı tahrip ettiği teziyle Rousseau'ya dayanacaktır (Barber 1994).

Rousseau'nun İngiliz parlamenterizmini afaroz etmesi Batılı devlet yönetimlerindeki modern demokrasiler için de söz konusu olabilir. Çünkü onun kriterlerine göre bunlar sadece kendilerini demokrasi olarak nitelemektedirler, aslında onlar kitlesel demokrasinin, seçim ve temsil yoluyla iktidarın aktarılması olan "Aşıl topuğu"ndan mustarıptır (Sartori 1992: 40). Bu bakımdan modern demokrasiler, Rousseau'nun kavramlarıyla ifade edilecek olursa, seçilmiş siyasal önderleriyle daha çok oligarşi olarak nitelelenebilirler (Dahl 1989: 225).

Rousseau'nun siyasal öğretisi, Machiavelli ve Hobbes'dan beri siyasal teoride egemen olan devlet ve toplum ya da yönetim ve halk ayrımı anlayışına karşı cephe almıştır. Bu ayrıma karşı o, siyasetin toplumsallaşması anlayışını savunur -toplumsal, ekonomik ve coğrafi olarak ne kadar olabilir-se-. Ona göre, katılım imkanları sunan ya da bunu azami seviyeye çıkaran bir devlet değil, aksine devlet işlerini vatandaşların işlerinin arasına sokan

bir toplum daha önemlidir. Böylece devlet ve toplum, vatandaşların özgür kararlarıyla yaptıkları, bütün vatandaşlara eşit muamele edildiği için meşru olan ve genelin refahını güvenceye alma amacına hizmet eden bir toplumsal sözleşmeye dayanan "bütün" olarak düşünülmektedir (Lenk 1991: 946).

Toplumsal sözleşme, "manevi ve maşeri bir bütünlük", "bütün diğer şahısların birleşmesiyle meydana gelen bir umumi şahıs" yaratır; bu umumi şahıs, üyeleri tarafından "devlet" olarak adlandırılır (*Gesellschaftsvertrag*, I kitap, 6.böl.). Rousseau'ya göre egemenliğin özü yasamadır; bu ise -milletvekilleri, parlamento veya diğer aracı merciler katılmaksızın- münhasıran halkta saklıdır. Bu bakımdan Rousseau, radikal doğrudan demokratik bir yönetim şeklinin savunucusudur. Elbette egemenin yanında bir hükümet de vardır; hükümet, -kamu yararının amaçlarını koruma çerçevesinde- yasanın uygulanması ile ilgilidir (*Gesellschaftsvertrag*, III. Kitap, 1.Böl.). Şüphesiz Rousseau'ya göre hükümet, sadece yasamanın icra organıdır. Ayrıca o, her zaman egemene hesap vermekle yükümlüdür ve egemen tarafından her zaman azledilebilir. Rousseau'nun halk egemenliği öğretisi - modern kavramlarla söylenecek olursa - baz olarak kuvvetli bir demokratik öğeye sahiptir. Bununla birlikte Rousseau kendisini bir demokrat olarak görmemiş, daha çok cumhuriyet taraftarı olarak kabul etmiştir. Bugünkü yaygın kullanımdan farklı olarak o, sadece demokrasi ve aristokrasiyi değil, yasalarla yöneten bütün devletleri cumhuriyet olarak kabul etmiştir (*Gesellschaftsvertrag*, II. Kitap, 6. Böl.). Bir monarşi de egemenin işlerini yönettiği sürece cumhuriyetçi olabilir (a.g.y.).

Rousseau, Avrupa'da monarşinin egemen olduğu bir zamanda yaşadı. Bir dereceye kadar demokratik olan toplumlar, İsviçre'deki ve Rousseau'nun anavatanı Cenevre'deki kanton demokrasilerinde olduğu gibi, kural değil istisna idi. Bu düzenleri nitelerken Rousseau, Aristoteles'in devlet şekilleri tipolojisine dayanmaktadır. Aristoteles'in ilk devlet şekilleri öğretisini izleyerek yönetim gerçekliğinde karma şekilde ortaya çıkabilen demokrasi, aristokrasi ve monarşi ayrımı yapıyor (*Gesellschaftsvertrag*, III. Kitap, 7.Böl.). Demokrasi, egemenin, hükümeti "tüm halka veya halkın büyük bir kısmına" bıraktığı devlet şeklini ifade eder; böylece "sıradan insanlardan fazla kamusal bir işle görevli yurttaşlar bulunsun" diye (*Gesellschaftsvertrag*, III. Kitap, 3. Böl.). Bir aristokrasi söz konusu olduğunda egemen, yönetimi yönetenlerden az sayıda insana verir; bu durumda kamusal

işlerle görevli vatandaşların sayısı sade vatandaşların sayısından daha az olur. Egemen, tüm yönetimi tek kişinin elinde toplarsa, bu kişi bütün iktidara sahipse, o zaman monarşi söz konusudur. Kuşkusuz burada yüksek derecede yoğunlaşmış yürütme, yasamayla karşı karşıyadır ve bu nedenle büyük ihtimalle ortak irade ile hükümet iradesinin parçalanması elle tutulur biçimde artar.

Rousseau'nun yönetim biçimleri öğretisi, daha önceki devlet şekilleri öğretisine karşı dikkate değer bir avantaja sahiptir. Bu öğreti, demokrasi unsurunun, aristokrasi ilkesinin veya monarşinin geliştirildiği farklı dereceler ve ara tonlar da içermektedir. Örneğin demokrasi "tüm halkı kapsayabilir veya halkın yarısı ile sınırlanabilir. Aristokrasi, halkın yarısından, daha küçük bir kısmına kadar, belirsiz bir sayıyla sınırlanabilir" (*Gesellschaftsvertrag*, III. Kitap, 3. Böl.).

Rousseau'nun demokrasi kavramı bugünkü demokrasi anlayışından farklıdır. Rousseau demokrasiden "yasama (...) halkın elinde bulunurken, özel bir yürütme şeklini, yani vatandaşların çoğunluğunun uygulamaya çalıştığı bir yürütmeyi" anlıyor. Oysa liberal demokratik devlet yönetimlerinde demokrasi denince, kural olarak halk egemenliğine dayanan, bununla birlikte egemenliğin esas aktının -yasama- parlamentolarda halkın temsilcileri tarafından gerçekleştirildiği ve siyasal işlerin yapılmasının onların bürokratlarına bırakıldığı bir siyasal sistem anlaşılmaktadır (Brockard 1977: 167).

Rousseau'nun demokrasi anlayışı, genellikle egemen olanlarla egemenlik altındakilerin sürüp giden özdeşliği anlamında özdeşlik kuramı olarak nitelenmektedir (örnek olarak bkz: Fraenkel 1991, eleştiri için bkz: Ballestrem 1988). Bununla birlikte tam da bu egemen olanlarla egemenlik altındakilerin böyle birbirbirine bağlanması ve yasama ve yürütmenin kurumsal bağlantısı Rousseau'ya göre son derece şüphelidir. Bu, egemenin dikkatinin -genelin refahını ihmal ederek- tek tek konularla oyalanma tehlikesini büyütebilir (*Gesellschaftsvertrag*, III. Kitap, 4. Böl.). Üstelik eğer çoğunluk yönetir ve azınlık yönetilirse bu "doğal düzene aykırı" olur (a.g.e.: 72). "Halkın kamusal işlerle ilgilenmek için devamlı olarak toplanması" da tasavvur edilemez. Ayrıca böyle bir yönetim diğerlerinde olmadığı kadar iç sıkıntılara ve iç savaşlara maruz kalabilir ve diğerlerinde olmadığı kadar şeklini değiştirme eğilimi gösterir. Ayrıca Rousseau'nun anladığı anlam-

da demokrasi aşırı şartlar gerektirir. Yani "zor bir araya getirilebilen şartlar" gerektirir: "İlk olarak, halkın kolayca toplanabileceği ve her vatandaşın diğer herkesi kolaylıkla tanıyabileceği çok küçük bir şehir; ikinci olarak, işlerin çeşitliliğini ve sakıncalı tartışmaların önünü alacak törelerde büyük bir sadelik; sonra, toplumsal konumların kapsamlı eşitliği ve hak ve nüfuz eşitliği sağlayacak kadar servet; nihayet lüksün hiç olmaması veya az olması; çünkü lüks ya zenginliğin sonucudur ya da onu gerektirir; birini mülkiyet sahibi yaparak, diğerini hırslandırarak zenginliği ve fakirliği fesada verir; ülkeyi hanım evlatlığına ve burnu büyüklüğe teslim eder; devleti, onun bütün vatandaşlarını birbirinin hizmetçisi ve herkesi egemen fikrin hizmetçisi yapmaktan mahrum bırakır" (*Gesellschaftsvertrag*, III. Kitap, 4. Böl). Nihayet dış-siyasal ve jeopolitik şartlar da demokrasiye uygun olmalıdır: Rousseau için demokrasi daha çok küçük ve daha fakir devletlere uyan bir devlet şeklidir, fakat kural olarak bu devletler ekonomik ve askeri bakımdan diğer büyük devletlere bağılırlar. Bütün bu nedenlerle Rousseau demokrasilerin yaşama yeteneklerini şüpheli görüyor: "Eğer bir halk tanrılarından oluşursa, o zaman demokratik olarak yönetilebilir" diye düşünüyor. Ve ekliyor: "Böyle mükemmel bir yönetim insanlara uygun değildir" (*Gesellschaftsvertrag*, III. Kitap, 4. Böl.).

Rousseau'nun demokrasinin uygulanabilirliğine önem vermemesi çok garip görünüyor. Bu bakımdan onun pratik-siyasal tavsiyelerinin, salt halk egemenliği teorisine göre çok daha ölçülü olması şaşırtıcı değildir. Örneğin Fransa'ya monarşik bir yönetim ile plebisiter-cumhuriyetçi bir devlet şeklini tavsiye ediyor ve hatta Polonya'ya seçme bir aristokrasi hükümet şekli içinde 33 kontlukta oluşan bir federasyon teklif ediyor.

Günümüzde yaygınlaşmış düşünce ile ele alındığında Rousseau'nun demokrasi konusunda sahip olduğu tutum nedir? O, klasik demokrasi modelinin temsilcisi midir (Schumpeter 1950; Lenk/Franke 1987: 128), radikal demokratik düşüncelerin esas temsilcisi midir (Schwan 1951), "demokrasinin büyük havarisi" midir (Friedrich 1953: 638), modern demokrasinin başlangıcında yer alan bir kuramcı mıdır (Schmitt 1926: 19), doğrudan demokrasi veya hatta "demokrasi rüyası gören" bayraktar mıdır? (Miller 1984).

Bu sorulara cevap vermek isteyen kimsenin, Rousseau'ya olduğundan çok daha fazla demokrasi taraftarlığı isnat edildiğini göz önünde bulundurması gerekir. Özellikle iki demokrasi kavramı arasında ayrım yapılması

gerekir: Dar -doğrudan demokrasi ile sınırlanmış- bir kavram ve doğrudan ve temsili demokratik yapıları içine alan geniş bir kavram olarak. Ayrıca, Rousseau'nun demokrasi ile esas itibarıyla doğrudan demokrasi, özellikle Atina demokrasisi tarzında halk egemenliği olarak kendini gösteren siyasal düzenlerin reel veya ideal tiplerini düşündüğünü de göz önünde bulundurmalıdır. Rousseau için kavramın klasik anlamının günümüzde anlaşılması zordur. Kavram, Almanya'da olduğu gibi bir temsili demokrasiyi aristokrasi veya oligarşinin bir varyantı olarak değerlendirebilirdi ve - İngiltere'nin parlamentarizmi konusunda onun sert yargısına göre hüküm vermek - muhtemelen ona dehşet verebilirdi. Bununla birlikte saf öğretiyeye göre doğrudan demokrasi onun için uygulanabilirlik gerekçesiyle hemen hemen hiç değerlendirilmedi. Bu bakımdan Rousseau kavramı, daha sonra sık sık değerlendirildiği gibi anlamadı, yani demokrasinin savunucusu olarak, daha doğrusu küçük topluluklarda doğrudan demokrasinin bayraktan olarak anlaşılmadı. Kendi anlayışına göre Rousseau cumhuriyet taraftarı idi. Onun ideal devleti -tarihsel olarak bakılırsa- Roma cumhuriyeti ve otoriter olarak yönetilen Isparta ve bundan başka -döneminde- küçük bir mekanda ahlak bakımından kusursuz bir cumhuriyet, özellikle "son klasik ütopyacı" (Shklar 1969:1) olarak onun için genel olarak ideal bir yönetim şekli olabildiği ölçüde Korsika gibi bir cumhuriyet idi. (Maihofer 1994; Richter 1994). Bilhassa *Toplumsal Sözleşme* adlı eser esas alındığında bu cumhuriyet, güçlü bir temel demokratik muhteva ve radikal demokratik bir halk egemenliği öğretisi içerir. Bu nedenle aslına yakın siyasal katılma ve bölünmez halk egemenliğini tercih eden kuramcılar ve uygulamacılar (Pateman 1970) severek Rousseau'ya dayandılar, - haklıdır- da. Şüphesiz onlar, bireyin refahı ile genel refahın ilişkisini ve bireyin iradesi, genel irade ve ortak iradenin ilişkisini son derece çetin ceviz ve itiraz edilebilir olarak yorumlayan bir teze dayanıyorlar.

Rousseau, halk egemenliğinin bölünmesini ve onun temsilcilere devrini şiddetle reddediyor. Fakat o zaman bireysel iradenin tezahürleri ile genel iradenin bağlantısı ve bireyin refahı ile genel refah arasındaki bağlantı nasıl sağlanacaktır? Bu durumda Rousseau'nun genel irade (volonté générale), ortak irade (volonté de tous) ve özel/bireysel irade (volonté particulière) öğretisi devreye girmektedir (*Gesellschaftsvertrag*, II. Kitap, 3. Böl.). Rousseau'ya göre genel irade (volonté générale) "genelin çıkarı"nı, genelin refahını amaçlamaktadır. Buna karşın ortak irade (volonté de tous) sadece

özel çıkara yöneliktir ve "bu özel iradelerin toplamından başka bir şey değildir" (Gesellschaftsvertrag, II. Kitap, 3. Böl.). Ernst Fraenkel, genel iradeyi (volonté générale) toplumun refahına yönelmiş olan hipotetik halk iradesi olarak yorumlamayı teklif ediyor (Fraenkel 1991b: 153). Genel irade, genel çıkarı, genclliği, toplumun refahını hedefler. Başkaları, örneğin Hölderlin, volonté générale'i "genelin ruhu (Gemeingeist)" olarak, bazıları "kalitatif genel irade" (Nonnenmacher de böyledir, 1989) ve F. Glum (1956) ise "genelleşmiş irade (allgemeinen Willen)" şeklinde tercüme etmişlerdir. Genel irade -kullanışlı çeviri böyledir- en azından bireylerin, özel çıkarlarına göre genel refah için çaba gösteren vatandaş çoğunluğunun iradesidir. Her vatandaşın özel iradelerinin (volonté particuliere) toplamı anlamındaki ortak irade (volonté de tous anlamında) ondan farklıdır. Ortak irade ampirik halk iradesidir (Fraenkel 1991b: 153).

Genel iradeye nasıl ulaşılır? Bu sorunun tartışılmasında Rousseau son derece şaşırtıcı şeyler söylemektedir; yani iddia ediyor ki, "genel irade daima doğru yoldadır ve kamu yararını hedefler" (II. Kitap, 3. Böl.). Ve fakat hemen ekliyor, halkın kararları her zaman aynı şekilde doğru değildir. Gerçi her zaman en iyinin olması istenir, fakat her zaman böyle olmaz" (II. Kitap, 3. Böl.). O halde genel iradeye nasıl ulaşılacaktır ve her zaman en iyinin olması nasıl güvenceye alınacaktır? İkinci hamlede Rousseau şöyle akıl yürütüyor: Eğer "birbirini telafi eden daha azlık ve daha çokluk" özel iradenin elinden alınırsa, "o zaman toplum olarak genel iradenin faklılığı kalır" (a.g.e.). Rousseau buna şunu da ekliyor: "Eğer vatandaşların birbirleriyle bağlantıları olmayacaksa, eğer halk bilinen şekilde karar veriyorsa, küçük farkların büyük sayısından daima genel irade doğru ve karar daima iyi olabilir" (a.g.e.). "Bilinen şekilde" karar vermek, bilhassa "haklı" ve "erdemli" kararlar ilgili olur, Rousseau, bununla ilgili açıklamalarını başka bir yerde, örneğin *Abhandlungen über die Politische Ökonomie*'de (Siyasal Ekonomi Üzerine İncelemeler), ifade etmektedir (*Politische Schriften*, C.I, 1997).

Rousseau'nun zımnı kabulü, her özel iradenin normal olarak genel çıkarları içerdiği anlamına gelmektedir. Rousseau'nun tam vatandaşları fiili seçimlerinde umumi menfaatleri layıkıyla göz önünde bulunduran sosiotropik seçmenlerdir; "some elements of sociotropic voting" (sosyotropik oy vermenin bazı bileşenleri) (Grofman/Feld 1988: 573). Rousseau, genel iradeye giden yol bakımından bir tartışma ve iradenin oluşum sürecini açık-

ça göz önünde bulundurulur. Bu süreçte genel çıkarın özel iradeyi kapsayan bileşenleri süzülür ve genel iradeye yoğunlaşılır. Rousseau'ya göre bu, görüşleri özgür ve engelsiz olarak açıklamakla ve bütün vatandaşların uzlaşmasıyla başanlıdır. Ki bu münasebetle vatandaşın özerk olması, eğer tam doğru bilgiye sahip değilse son derece gelişmiş uzmanlık bilgisi ve yüksek ölçüde homojenlik şart koşulur. Bu durumda yeterli özenle tezahür etmeyen bu süreçte, Rousseau böyle yorumlanabilir, özel çıkarlar sadece bireysel bileşenleri telafi eder, geriye bütüne uygun olan genel kalır (Maier 1968: 131 v.d.). Bunun için "devlette alt toplumların olmaması ve her vatandaşın sadece kendi düşüncesini temsi etmesi" şarttır (*Gesellschaftsvertrag*, II. Kitap, 3. Böl.). "Eğer alt toplumlar" varsa, -bugünkü kullanımla partiler ve çıkar gruplarından söz edilebilir- "onların sayısını çoğaltmak ve onların eşitsizliğini engellemek" gerekir. Özgür rekabet monopolden korur ve işi canlandırır! Bu "emniyet önlemleri", diye ekliyor Rousseau, "yegane doğrulardır, böylece genel irade daima aydınlanmış olur ve halk aldanmaz" (a.g.e., s.32). Buna göre Rousseau'nun kuramı, aracı merciler içermektedir - pek çok eleştirmen bunu gözden kaçırmıştır (örneğin Schwan 1991 ve Offe/Preuss 1991:150 v.d.) -.

Bununla birlikte Rousseau'nun genel iradeyi inşası sorunludur. Eğer gerçek bir genel iradenin sunulup sunulmadığı veya onun maksada uygun olup olmadığının hangi ölçütler vasıtasıyla ve nasıl belirleneceği tartışma konusu ise, onun argumentasyonu pek de selektif değildir. Rousseau'nun ampirik göstergelere sahip olduğu noktasında da durum açık değildir: "Meclislerde ne kadar fazla uzlaşma egemen olursa, yani görüşler oy birliğine ne kadar yakın olursa" diye yazıyor, "genel irade de o kadar çok egemen olur; uzun tartışmalar, görüş farklılıkları, gürültüler, özel çıkarların öne çıktığını ve devletin zayıfladığını gösterir" (*Gesellschaftsvertrag*, IV. Kitap, 2. Böl.). Fakat daha ileri gitmez, çünkü oy birliğinin, iradenin oluşum süreçlerinin ve karar süreçlerinin kaliteli olduğunun zorunlu bir işareti olması gerekmez: Duruma göre, daha saçma maksatla da yanlış bilgilendirilen oy sahipleri oy birliğine varabilirler. Rousseau'nun, "görüş farklılıkları"nın, "gürültülerin"ın ve "uzun tartışmalar"ın yanlış yolu gösterdikleri şeklindeki diğer bir iması son derece düşündürücüdür. Burada, çıkar çatışmalarını ve bunların yaygınlaşmasını uygun bulmayan bir homojenlik ve ahenk öğretisi kendini göstermektedir. Burada Rousseau'nun en iyi ihtimalle basit bir siyaset anlayışını benimsediği ve kuramcı olarak sosyal fark-

lulaşmanın zayıf olduğu topluluklar hakkında yazdığı değerlendirmesi yapılabilir. Rousseau'nun genel iradesi (volonté générale) ile olsa olsa tehlikeli iki alanda başarılı olunabilir: Özgürlüğün despotizmi alanında ve özgürlüğün paternalizmi alanında, yani özgür olmayan bir düzeni benimseyenlerin baskı altına alınmasında (Petersen 1994).

Rousseau'nun devlet yönetiminin ilkeleri ve özellikle demokrasi kuramına ilişkin önemli açıklamaları farklı şekillerde eleştirilmiştir. Birine göre o demokrasinin tellalıdır, diğerine göre demokrasinin mezar kazıcısı; bir okula göre eşitlik kuramcısıdır (Maus 1992), diğer biri ise onu "daha iyiyi geride arayan" adamlardan biri olarak değerlendiriyor (Hegel 1970: 435). Bazen ilerlemeci demokratlar arasında, bazen muhafazakar demokrasinin kuramcıları arasında sayılıyor (Lenk/Frank 1987:268); onu totaliterizmin kurucuları arasında sayanlar da az değildir. Bazıları için o "gelenekçi bir ahlakçı" (Fetscher 1968:259) ve "çağlar üstü bir düşünür"dür (a.g.e 260); ne liberal ne de totaliterdir (a.g.e.:261); diğer biri için ise "anti-pluralizmin havarisi" (Fraenkel 1991e:307) ve avam demokratik düşüncesinin öncüsüdür (a.g.e.:307). Hatta İngiliz muhafazakar düşünürü Edmund Burke, Rousseau'yu "çılgın Sokrates" olarak görüyor (Fraenkel 1991e:318), oysa katılımcı demokrasi kuramının bazı temsilcileri onu övdükleri insanlardan biri olarak (Pateman 1970; Merquior 1980) görüyor ve F. A. Hermens, onun "demokrasinin mahiyeti ile ilgili bilimsel olarak en iyi şekillendirilmiş (...) ve bugün de çok etkili olan bir idrak" geliştirdiğini düşünüyor (1931: 1).

-Genel irade yolunda ortaya çıkan sorunların küçümsemesine işaret etmek olarak- eğer Rousseau'nun siyasal kuramının özellikle kritik beş noktasına işaret edilirse, iddianın değeri daha iyi anlaşılabilir: (1) Son derece dar bir demokrasi tanımı, (2) temel hakların noksanlığı, (3) halk egemenliğinin mutlaklaştırılması, (4) yasaların hazırlanması, düzenlenmesi ve şekillendirilmesi sorunu ve (5) yasa yapıcının sorunlu rolü.

Rousseau "eksantrik bir demokrasi tanımı" yapmakla da suçlandı (Dahl 1989: 113), çünkü bu tanımda demokrasi için yetki devrinin, temsil ilkesinin caiz olmadığı açıklanıyordu. R. Dahl burada hoş bir hesap örneği veriyor. Bir demosun mütevazı büyüklüğü bile uygulanabilir gerekçelerle temsil gerektirmektedir. Bir egemenlik için temsile ihtiyaç göstermeyen kritik sınır, 1000 ya da daha az üyeli bir halktır. Daha büyük üye sayısında doğrudan demokratik organizasyonda da yetki devri ve temsil kaçınılmazdır. Demek ki Rousseau'nun modeline göre bir halk egemenliği düzeni,

onun tarafından örnek olarak gösterilen kendi zamanının Cenevre'sine de uygun düşmez, elbette bugün tanıdığımız küçük devletlere ve Hansa birliği oluşturan şehirler gibi şehir devletlerine de uymaz, aksine olsa olsa kasabalı küçük topluluklara uygun düşer. Bu bakımdan Rousseau'nun demokrasi anlayışı, milyonlarca oy hakkına sahip insan barındıran büyük devletlerde halkın siyasal katılımını örgütlemek amacı için, -yani halk egemenliğinin pratik uyarlanması- uygulanabilir değildir. İsviçre konfederasyonunu şeklinde son derece gelişmiş doğrudan demokrasi bile Rousseau bağlamında hakiki demokrasi olarak sınıflandırılmaz, çünkü doğrudan demokratik oylamaların hazırlık ve uygulaması da Rousseau'nun demokrasi anlayışının izin verdiğinden çok daha geniş ölçüde organizasyon, yetki devri ve temsil gerektirmektedir.

Fakat sorun sadece semantik bir sorun değildir, çünkü Rousseau'nun hükümet şekilleri öğretisinin diğer kavramsal yapısı da büyük devletler bazında kitlesel demokrasiyi anlamaya elverişli değildir. Rousseau, demokrasi kuramı ile ilgili ufkunun zorunlu olarak sınırlı olması bakımından -o, tamamen Antik Yunan'dan aktarılmış olan demokrasi tasavvurunun cazibesi altında idi- ve son derece merkezileşmiş Fransız mutlakiyetçiliğine karşı günlük siyasete karışması bakımından mazur görülebilir. Rousseau bu mutlakiyetçiliği daima göz önünde bulundurmuyordu ve bu mutlakiyetçilik "adeta her şeye kadir bakanları (...) ve devamlı yaygınlaşan saray kapı-kulluğu" ile ona ürküntü veriyordu (Brockard 1977: 167).

Rousseau siyasal katılımı sivil haklara tercih ediyor. Burada kapsamlı katılım hakları söz konusudur; bu haklar, yasalar konusunda oy kullanma ve egemenliğin kullanılmasına doğrudan katılma ile ilgilidirler. Elbette tam vatandaşlık -o zamanlar geçerli olduğu üzere- sadece ergin erkek nüfus için öngörülmüştür: Vatandaşın katılımı, önceleri olduğu gibi yerli erkek vatandaşların katılımı olarak telaffuz edilmektedir (krş: Held 1987: 78). Bu bakımdan Rousseau'nun katılım modeli yanlıdır: Özellikle nüfusun yarısını oluşturan kadınlar katılımın dışında bırakılmıştır. Bu nedenle Feminist kuramcılar eğer Rousseau'yu katılımcı demokrasinin veya "feminist demokrasinin" teori ve uygulamasının baş şahidi olarak kabul ederlerse, yanlış bilgilendirilmişler demektir. Ve katılımcı demokrasinin taraftarları, eğer isteklerini Rousseau'nun kuramına dayandırırırlarsa bir lütufta bulunmuş olurlar.

Rousseau'nun siyasal katılımı benimsemesinin başka bir eksikliği daha vardır: Katılım imkanlarını temel haklara dayalı alt yapıyla ilişkilendirmiyor.

Rousseau sivil hakları kabul ediyor, fakat temel hakları, yani bireye ait olan, kamusal otoriteye karşı koruma sağlayan ve özgürlük ve çıkar alanlarının bireyler arasında sınırlanması amacını taşıyan, çoğu kez temel haklar olarak anayasa tarafından belgelenen hakları kabul etmiyor. Sonuç olarak onun kuramında, devlet siyasetine ve egemenliğine karşı temel güvenceler eksiktir. Rousseau'nun kuramı, açıkça görüldüğü üzere vatandaşlığı geniş ölçüde çatışmasız homojenlik ve uyum içinde gören özel bir düşünceye dayanmaktadır. Tabii bu, tabakalar ve sınıflara, etnik ve dini gruplara bölünmüş bir toplum düzeninin çatışmacı yapısına uymaz. Rousseau için siyaset son derece basit bir iş olarak görünüyör.

Rousseau'nun kuramında halk egemenliğinin mutlaklaştırılması sorunu bununla bağlantılıdır. Ona göre halk egemenliği bireyler üzerinde en yüksek mutlak devlet otoritesidir ve onların egemenden korunması eksiktir. Bu bakımdan von Gierke'ün, Rousseau'nun "toplumsal sözleşme"si "bütün bireysel hakların egemen bütüne mutlak devri"ne dayanıyor (von Gierke, alıntı: Maier 1968: 129) şeklindeki suçlaması isabetlidir. Rousseau'ya göre halkın egemenliği "prensip olarak sınırsızdır ve sınırlanamaz - anayasalarla, temel haklarla, grupların dayanışma özgürlüğüyle sınırlanamaz" (Maier 1968: 129). Hatta uç noktada "halkın egemenliği", "bireyin egemenliğini yok edebilir" (Berlin 1969: 163, alıntı: Held 1987: 79).

Rousseau'nun siyasal kuramının dördüncü sorunu yasama modeli ile ilgilidir. Ona göre halkın, halk meclisinde ya da plebisitte yasaları karara bağlama ve çıkarma görevi vardır. Yasaları formüle etme onun yetkileri arasında değildir. Yasaların hazırlanması ve tamamlanması, halkın -kamu yararıyla görevli- danışmanı olarak çalışan uzmanlara bırakılmıştır. Bununla birlikte onların konumu fiilen "halkın öğretmeni" konumudur (Schwan 1991: 227) -bu konum, konunun uzmanının siyasal egemenliği yanıltma ve uzmanlar tarafından asıl egemenin manipülasyonu imkanını da kapsamaktadır -.

Rousseau'nun toplumsal sözleşmesinde bu inşa hatası ile sıkı bağlantı içinde yasayı hazırlayanın problematik rolü yer almaktadır. Yasa hazırlayana olağanüstü yetki verilmiştir. O danışmandır, uzmandır, anayasa yapımı için ölçütler hazırlayan ve anayasa metinlerini yazan bilgedir. Bu yasaları çıkarma ve yürürlüğe koyma yetkisi yasayı hazırlayana değil halka verilmiştir. Çünkü yasaların çıkarılması ve yürürlüğe konması egemenliğin asıl aktarı olarak kabul edilmektedir. Rousseau'nun kuramında yasayı hazırlayan

yalnız geçici olarak çalışabilir ve -eğitici olsa bile- ne egemen ne de yöneten olabilir (Burgelin 1966). Bu düşünce, uygulama bakımından gerçekçi görünmüyor. Rousseau'nun yasa hazırlayıcılara verdiği tarihsel örnekler -örneğin Cenevre belediye meclisinde Calvin ve M.Ö. 8. yüzyıldan 6.yüzyıla kadar yürürlükte kalan Isparta yasasını hazırlayan Lykurgos gibi- bunu gösteriyor.

Egemene kıyasla hükümet de ilk bakışta görülebileceğinden daha fazla hareket serbestliğine sahiptir ve bu Rousseau'nun kuramında sadece tali bir rol oynar. Rousseau, hükümetin hareket serbestliğine karşı ilgisizdir. Onun kuramı, hükümetlerin hareket serbestliğinin tam kullanılmasına ve ya genişlemesine karşı sınırlamalar öngörmüyor; yani hükümet otoritesinin serbestliği konusunda onun kuramında bir boşluk vardır.

Bu bakımdan Rousseau'nun kuramında radikal eşitlikçi ve radikal demokratik unsurlar dizginlenmemiş halk egemenliği ile birbirine karışmıştır; halk egemenliğinin serbestliğine karşı ne kuram ne kuramcılar ne de bizzat halk emin değildirler. Bu nedenle mutlakıyetçi devletin egemenliği de, onun karşıtlarından biri olarak Rousseau'nun yaptığı eleştiride hafifçe görülmektedir. C. Mayer-Tasch, toplumsal sözleşmenin demokratik egemenin yasamayla ilgili karar yetkisi bakımından "Leviathan'ın monokratik veya aristokratik egemenliğine göre daha az mutlak egemen olmadığı" ve J.-J. Rousseau'nun devlet öğretisini "hukuk tekniği ile ilgili temel yapısı bakımından aynen Thomas Hobbes'un devlet öğretisi gibi mutlakıyetçi-otoriter" olarak değerlendiriyor (1968: 104). Diğer eleştirmenlere göre ise Rousseau'nun egemeni tamamen Tanrı türü niteliklere sahiptir; Rousseau, uzun zamandır filozofların Tanrı konusunda sahip oldukları bir tasavvuru egemene yüklüyor: "Onun iradesi gerçekleşir, her şeye gücü yeter, fakat asla kötülüğü istemez" (Emil Boutmy, alıntı: Schmitt 1922: 42). -Kuşkusuz Rousseau'nun "toplumsal sözleşme"sinin egemeni en azından çoğunluk iradesine ve ilke olarak kamu yararına bağlıdır- ve bu onu mutlakıyetçi ve totaliter egemenden esas itibariyle ayırır.

"Toplumsal sözleşme"nin kamu yararı yönelimi, içinde bir çok sorunu barındırıyor. İradenin tezahürü ve çıkarların birleştirilmesi sürecinde bir çok özel iradeden adına yakışır bir genel irade kurmak zordur. Bir tek iradenin, farklı, az ya da çok açıkça formüle edilmiş irade beyanlarının bir yığılması da bazen zorlukları artırmaktadır. Bir tek iradenin tezat teşkil eden irade tezahürlerinin çelişik bir sonucu olması seyrek değildir. Esasen bunu J.-J. Rousseau da bilmiyordu. Onun, yetimhanede gördüğü beş

çocuğun yetimhaneden çıkarılmasını savunması buna klasik bir örnektir: "Eğer evdeki sıkıntılar ve gürültücü çocuklar, yararlı bir iş yapabilmek için gereken ruh sükunetimi bozarlarsa yazarlık mesleğini nasıl yapabilirim" Alıntı Micaela von Marcard'ın "Rokoko oder Experiment an lebenden Herzen" (1994) adlı derlemesinden alınmıştır. Bu cildin alt başlığı şöyledir: İdealler ve hayat krizleri.

Rousseau'nun öğretisi başarılı idi, özellikle uygarlık eleştirisi olarak ve ölümünden kısa süre sonra Fransa'yı sarsan ve bütün Avrupa'ya yayılan burjuva devriminin parolasını hazırlayan olarak başarılı idi. O öğreti, 20. yüzyıla kadar siyasal düşüncede önemli büyük düşüncelerden biri olarak kalmıştır (krş: Lieber 1991). Rousseau'nun demokrasinin kuram ve uygulamasına etkisi iki katıdır. Elbette o, "modern Avrupa demokrasisinin kuramcısı değildir" (Fetscher 1968: 260); bununla birlikte onun halk egemenliği öğretisi sağdan ve soldan yapılan demokrasi ve parlamentarizm eleştirisinin temeli olmuştur (örnek olarak krş: Angoli 1968; Barber 1994 ve Schmitt 1926). Doğal olarak demokrasi kuramının uygulayıcıları ve kuramcılar Rousseau'nun öğretisinin temel demokratik kısmına severek dayanırlar; böylece onun düşünce binasının otoriter istidatlı kısmı çoğu kez görmezlikten gelir.

Kuşkusuz Rousseau'nun demokrasi kuramına ilişkin açıklamalarının önemsenmesinin anlamı, onun kalitesi ile bilimsel bir demokrasi kuramı için verimliliği arasında göze çarpan oransızlıkta bulunmaktadır. Rousseau'nun öğretisi çoğunlukla normatiftir, tecrübi bilimsel temeli ise zayıftır. Üstelik olağanüstü daraltılmış demokrasi kavramını, gereksiz yere sadece çok küçük topluluklara göre düzenleyerek yaralamıştır. Bu bakımdan Rousseau'nun yazılarının demokrasi kuramına katkısının kalitesi ve başan gücü açıkça ondan önce ulaşılmış olan seviyenin, örneğin Montesquieu'nün seviyesinin altındadır. Bundan başka, Rousseau'nun halk egemenliği kuramı, egemenliğin serbestliğine ve egemenlikten kaynaklanan devlet otoritesine karşı hiç bir güvenliğe sahip değildir. Burada da Rousseau, Locke ve Montesquieu'nün yansıttığı seviyenin gerisinde kalıyor. Carl Schmitt'in çok öncmsediği demokrasi ve parlamentarizm eleştirisinin temellerinin Rousseau'nun demokrasi kavramının olması bir ironidir (Schmitt 1926): Onun özdeşlik kuramı ile ilgili temeli, C. Schmitt'in halk oylamasına dayanan (plebisiter) devlet önderliğinde egemen ile egemenlik altındakilerin özdeşliği düşüncesine fevkalade uymaktadır; bununla birlikte bilimsel olarak bakıldığında bu temel o kadar verimli değildir.

Kuşkusuz bu, Rousseau'nun esas mesajının keskin siyasal radikalliğini değiştirmez. Bu, şu anlama gelir: Egemenlik bölünemez ve devredilemezdir. Bu, Rousseau'nun demokrasi kuramına bıraktığı esas mirastır -ve aynı zamanda demokrasinin kuram ve uygulaması için patlayıcı maddedir-. Rousseau'nun mesajı temsil ilkesine temelden karşıdır ve çoğunluğun despotik olabileceği tehlikesine karşı güvenli değildir. Eşitliğin özgürlükle çatışabilmesi konusu Rousseau'nun konusu değildi. Bu konu açık biçimde Alexis de Tocqueville'de görülür. Gelecek kısımda o ele alınacaktır.

Kısım 1.4

Özgürlük ve Eşitliğin Amaç Çatışması:

Alexis de Tocqueville ve Amerika'da Demokrasi

Eski devlet şekilleri öğretisi "demokrasi" denince, örneğin Antik Yunan'daki şehir devletleri veya bugünkü İsviçre'deki komünler gibi küçük, kontrol edilebilir topluluklardaki doğrudan demokratik kurumlar düzenini anlıyordu. Uzun zaman demokrasi, temsil olmaksızın sadece meclis demokrasisi olarak ve sadece nüfusun erkek kısmının katılım hakkının olduğu düzenleme olarak tasavvur ediliyordu. Eski devlet şekilleri öğretisinin demokrasiyi yalnız doğrudan demokratik olarak düzenlenmiş küçük topluluk formunda tartışması tesadüf değildir: O zamanki yönetim gerçekliğinde sadece küçük devletler veya şehir toplulukları demokratik düzenlere sahipti; bunun dışında monarşik, aristokratik veya karma devlet şekilleri de demokratik unsurların izlerini taşıyarak egemen oldular. Bunun bir tek büyük bir istisnası vardır: Amerika Birleşik Devletleri büyük bir devlet olarak ilk kez demokrasiyi yavaş yavaş geliştirdi.

Sonuçları bakımından daha az etkili olmayan bir gedik, 18. yüzyılın sonunda demokrasi konusundaki harareti tartışmayla açıldı. Siyasal-sosyal dille ilgili tarihsel sözlüklere bakıldığında, 1780-1800 yıllarında demokrasi ile ilgili konularda sözcük kullanımının iki yönde değiştiği görülür: 1) "Demokrasi" artık bilginlerin kullandığı bir sözcük olmaktan çıkarak genel olarak kullanılan (ayrıca harareti tartışmalara konu olan) siyasal bir kavram oldu. Bu kavram, aynı şekilde belli parti yönelimlerinin kendilerini ifade etmelerine, anayasal kurumların niteliği gibi hizmet etmeye başladı ve az da olsa devlet belgelerinde ortaya çıkmaya başladı. 2) Sözcüğün kullanımının böyle yaygınlaşması muhtevanın da elden ele dolaşmasına neden oldu. O kadar ki "demokrasi", artık asli yönetim siyaseti ile ilgili anlamını, devlet

şeklini nitelemeyi aştı ve daha genel olarak sosyal ve tarih felsefesi ile ilgili bir muhteva kazandı. -Yeni sözcük bileşimlerinin (Hıristiyan demokrat, Sosyal demokrat gibi) ortaya çıkmasında kendini gösteren bir süreçtir bu (Maier v.d. 1972: 847 v.d.)).

Gerçi bununla birlikte demokrasiye eleştirel olarak uzak durmanın sonu asla gelmedi. Hatta, artık sadece bilginlerin kullanımıyla sınırlı kalmayıp yönetim ve yönetim gerçekliğiyle ilgili siyasal tartışmalarda yer aldığı ölçüde büyüdü bile. Fransız devrimi de -onun taraftarları genellikle demokrat ve karşıtları aristokrat olarak nitelenmiştir- "saf ya da mutlak demokrasiye karşı geleneksel rezervleri" temizlemeyi başaramamıştı (a.g.e.; 860 v.d.). Hatta bu rezervler 1789 Fransız devriminin radikal deneyimiyle daha da güçlendi. Demokrasinin doğrudan "halk otoritesi" anlamında- İ. Kant tarafından *Zum ewigen Frieden* (1795) adlı eserinde yönetim şekli (forma regiminis) bakımından "bir despotizm" olarak nitelenmesi tesadüf değildir. Çünkü demokrasi her şey üzerinde ve gerektiğinde tekrar yeniden (...) karar veren bir yürütme gücü kuruyordu" (I. Kant, alıntı yapılan baskı 1984: 14). Demokrasiden uzak durma konusunda dolaylı olarak önemli etkisi olanlar arasında G.W.F. Hegel'in devlet öğretisi de sayılır. Hegel de demokrasiyi yalnızca doğrudan demokrasi olarak anlar ve onu devrime bağlar. Böylece o, "özgürlük ruhunun kendini gerçekleştirmesinin ilerlemesi"nde (Maier v.d. 1972: 879) yerini almıştı ve fakat orada barışı sağlayamadı, aksine "yeni tefrika"ya neden oldu ve tarihsel olarak "Hegel'in hukuk felsefesi anlamında akıl devletinin ulaşılmış en yüksek basamağının gerisinde kaldı" (a.g.e.: 879). Bu devlet anlayışı Rousseau'nun anladığı anlamda halk egemenliğine yer vermiyordu. Eğer egemenlik halkta olursa ve halk kendisinin üzerinde bir monark kabul etmezse bu halk ancak "devlet olamamış şekilsiz bir yığın" olabilir (Hegel, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, prg. 279). Bu bakımdan Hegel için demokrasi, tarihsel sürecin çoktan aşılmış bir safhası idi ve bilhassa anayasalı monarşiler gibi daha yüksek devlet şekillerine yenilmişti.

Kuşkusuz bütün kuramcılar demokrasi eleştirmenlerini izlemediler. Amerika Birleşik Devletleri'nde demokratik yasalara dayanan büyük bir devletin ortaya çıkmasıyla yeni bir bakış açısı kendini gösterdi, yani tecrübi bilimsel olarak şekillenmiş ve demokrasinin ve zümresel toplumun farklılaşmasının üzerinde duran bir analiz ortaya çıktı. Alexis de Tocqueville'in *Über die Demokratie in Amerika* (Amerika'da Demokrasi) adlı eseri bu

anlayışın yolunu açtı. Bu kitabın birinci cildi 1835’de, ikinci cildi ise bundan beş yıl sonra yayınlandı. Alexis de Tocqueville (1805-1859) bu kitapla modern kitlesel demokrasinin ilk kuramcısı oldu (Fetscher 1968: 280).

Tocqueville, köklü bir Fransız-Norman aristokrat aileden geliyordu. Hukuk eğitimi aldıktan ve bir süre hakim olarak görev yaptıktan sonra Birleşik Devletlere gitti; orada bir yıl kaldıktan sonra (1831/32) Amerika kitabının ilk cildini yazdı ve bu kitap onu hemen dünyaca ünlü kıldı. Tocqueville, Amerika’daki demokrasiyi karşılaştırmalı perspektiften, özellikle 1789 devriminin taraftarları ve karşıtları arasındaki “büyük tartışma” (Siedentop 1994) ve devrim öncesi ve sonrası Fransa’sının siyasal istikrarsızlığı arka planından analiz ediyordu. Tocqueville, Fransa’nın istikrarsızlığı ile devrim ve restorasyon arasındaki bocalama tecrübelerinden çok derinden etkilenmişti. Bu bocalama, 1789-1799 yıllarında devrim düzenlerindeki hızlı rejim değişikliklerinde, konsülde ve Bonaparte’ın ilk imparatorluk döneminde (1799-1814/15), -1820’den itibaren aşırı kralcıların iktidara geldikleri- 1814-1830 arası restorasyon safhasında, burjuvazi ile işçi sınıfı arasında Louis Philippe von Orléans’ın seçimiyle birlikte başlayan anayasalı bir monarşinin mi yoksa cumhuriyetçi bir devlet şekli mi olacağı kavgasının monarşinin lehine bittiği 1830 Temmuz devriminde, kısacası istikrarsız siyasal ve ekonomik ilişkilerde kendini göstermişti (Jardin 1991). Böylece 1789 devrimi gerçi eski mutlakîyetçi rejimi yıkmış oldu, fakat arzu edilen istikrarı sağlamadı ve üstelik - Tocqueville’in *L’Ancien Régime et la Révolution* (1856) adlı eserinde gösterdiği gibi- siyasal ve siyasal-yönetmelik egemenliğin korulan merkezîyetçiliği kırılmadı. Bu arka plan nedeniyle, işlerlik kazanmış diğer siyasal sistemlerin tecrübeleri Tocqueville için özellikle önemli olmuştur. İngiltere’nin ve öncelikle Amerika’nın siyasal gelişmesi onun için bilhassa anlamlı olmuştur. İngiltere -17. yüzyıldaki devrimden sonra- yavaş yavaş modernliğe geçmenin ve Fransa’da olduğu gibi keskin bir rejim değişikliği yaşanmaksızın düzenli siyasal gelişmenin örneğidir. Fakat Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkan egemenlik düzeni daha da ilginçtir. Orada, eski ve yeni Fransız rejimine esas itibarıyla bir karşı model büyüyüp gelişti. Tocqueville için Fransız rejiminin esas kötü yönü dizginlenemeyen monarşik egemenlik ya da yüksek derecede merkezîyetçiliktir. A.B.D.’de durum farklıdır: Dizginlenemeyen monarşik egemenlik yerine demokrasi, ve merkezîyetçilik yerine merkezîdışı devlet yapıları orada paroladır.

Tocqueville, Amerika'nın yönetimini ve yönetim gerçekliğini model olarak alıyor ve orada gelişmiş olan demokrasiyi, aristokratik toplum yapısını değiştiren ve eşitliği -"égalité des conditions"- geliştiren modernliğin tarihsel-evrensel ilkesi olarak görüyor. Tocqueville'in özellikle Amerika'da ürünlerini gördüğü büyük demokratik devrim ona göre ne tesadüftür ne de ondan geri dönülebilir; demokrasi, Avrupalı ulusların kaçınılmaz kaderi olacaktır. Hegel'in öğretisinden farklılığı çok büyük olmayabilir: "Hegel'e göre dünyanın ruhu (Weltgeist) demokrasiyi geride bırakmıştı, oysa Tocqueville'e göre kader doğrudan doğruya ona götürmektedir ve ona bağlıdır" (Maier v.d.1972: 882).

Tocqueville daha sonra çoğunlukla demokrasi taraftarlığının bazen de demokrasi karşıtlığının baş şahidi olarak kullanılmıştır. Böyle tartışmalar, yazarın konumunu doğru anlayabilmek bakımından yararlıdır. Tocqueville'e göre demokrasi esas itibariyle bizatihi iyi değildir. Kuşkusuz onun kabul edilebilecek bir alternatifi yoktur ve bu nedenle kabul edilmesi gerekir (Hereth 1991: 12). Tocqueville'e göre aynı zamanda, en yüksek değer olan özgürlükle demokrasiyi mümkün olduğunca uyumlulaştırmaya dikkat etmek gerekir, yoksa sonunda eşitlik kazanır ve eşitlikle birlikte demokrasi ve özgürlük de mahvolur.

Tocqueville, farklı siyasal ve sosyal kampları birbirine bağlamıştı. Birinin iddiasına göre (Hacke 1992) o, bir "liberal aristokrat"tır; bir başkasına göre (Kahan 1992) "aristokratik liberalizm"ın esas temsilcisidir. Mittermaier ve Mair'e göre (1995: 142) o, "küçük burjuvaya mensup devrimci bir romantik"tir. İkincil kaynaklara itina gösterilmezse (a.g.e.: 1) ve birincil metinler iyice araştırılmazsa yanılmak mümkündür! Bizzat Tocqueville kendini hem aristokrasiye hem demokrasiye -makul analizlerle temellendirilmiş bir mesafeden bakan biri olarak, bazen "yeni tarz liberal" olarak nitelemektedir (Mayer 1976: 874), "Bana ardı ardına demokratik veya aristokratik önyargılar isnat ediliyor", kendisiyle ilgili yargıları böyle değerlendiriyor ve devam ediyor: "Başka bir yüzyılda veya başka bir ülkede doğmuş olsaydım, muhtemelen bunlardan biri veya diğeri olabilirdim. Fakat doğduğum dönemin özellikleri bunlardan birini veya diğeri kabul etmememi kolaylaştırdı. Eski devleti yıkmış ve hiç bir şeyi sağlam bırakmamış uzun bir devrimin sonunda dünyaya geldim. Dünyaya geldiğimde aristokrasi çoktan ölmüştü ve demokrasi henüz doğmamıştı. Bu durumda içgüdüm, bu ya da şu grubu körü körüne benimsememi engelledi. Kırk yıldan beri kesin bir karar vermeden her şeyi yeniden deneyen bir ülkede yaşıyor-

dum. Anavatanımın eski aristokrasisine mensup olduğum için ondan nefret etmiyor veya ona imrenmiyordum ve yıkıldığı için de onu artık pek sevmiyordum; çünkü ancak yaşayana severek bağlanılabilir. Onu iyi tanıyacak kadar yakındım; soğukkanlı olarak değerlendirebilecek kadar da uzaktım. Demokrasi konusunda da benzer şeyleri söyleyebilirim. Hiç bir çıkar bana demokrasiye doğal olarak eğilim duymamı telkin etmedi; kişisel olarak da asla onunla kavgaya etmedim. Onu sevmem veya ondan nefret etmem için hiç bir özel gerekçe yoktu. Bir cümle ile söylenecek olursa, kendimi geçmiş ve gelecek arasında öyle iyi dengede buldum ki, doğal ve güdüsel olarak ikisinden birine meyletmedim ve ikisini de sakın bir bakışla inceleyebilmek için büyük çaba göstermeye ihtiyacım olmadı" (*Über die Demokratie in Amerika* (Amerika'da Demokrasi), alıntı yapılan Almanca baskı:1984: 875).

Tocqueville, Amerikan demokrasini hem övüyor hem eleştiriyordu ve bunu konuya ve kendi toplumsal konumuna egemen olan bir mesafeden yapıyordu (Mill 1957: 123). Analiz, "demokratik gelişmenin akılcı ve özgürlükçü akışının yollarını göstermek" (Eschenburg 1976: 891) çabasıyla demokrasinin, eleştirel bir takdiri sonucunu vermektedir. Tocqueville'in "Amerika'da Demokrasi" adlı eseri demokrasi kuramı olmaktan daha fazla bir şeydir. Kitap, geniş bölümleriyle, Amerika'da gelişen modern toplumsal sistemin mükemmel bir yorumunu içermektedir. Kitapta Amerika'nın siyasal gelişmesi ele alındığı gibi, toplumsal yapılar, hukuk, gelenekler ve ahlak da incelenmektedir. Tocqueville, modern uygarlığın sonuçlarını demokrasinin sonuçlarıyla değiştirmekle suçlanmıştır (Sartori 1992: 18). Bu eleştiri ilk kez John Stuart Mill tarafından 1840'da Edinburg-Rewiew'de Tocqueville'in kitabının eleştirisi yapılırken formüle edildi: Tocqueville, "öyle görünüyor ki demokrasinin etkilerini uygarlığın etkileri ile değiştirmiştir. Modern ticari toplumun bütün eğilimlerini soyut bir kavramla özetledi ve adına da demokrasi dedi" (Mill 1985b: 235 v.d.). Bu durum, diye devam ediyor John Stuart Mill, Tocqueville'in modernliğin ekonomik-toplumsal gelişme sürecinde ortaya çıkan sonuçlarını yanlış olarak demokrasiye yüklediğini aklı getiriyor.

Gerçekten de Tocqueville, Amerika kitabında Mill tarafından itiraz edilen kapsamlı demokrasi kavramını kullanmıştı. Ve bu geniş anlamıyla demokrasi, eşitliğin gelişmesiyle şekillenen büyük sosyal dönüşümlerle hemen hemen özdeş görülmüştü. Eşitlik eğilimi sadece Amerika'da karşı-

mıza çıkmaz, aynı zamanda Avrupa devletlerinde de karşımıza çıkar -elbette bu köklü değişimin Amerika'da "basit ve kolay bir şekilde olması" ve bu arada "bir dereceye kadar doğal sınırlarına ulaşmış görünmesi" farkıyla- (Tocqueville 1976: 15).

Mill'in, Tocqueville tarafından modern uygarlıkla, özellikle çeşitliğin ilerleyişiyle, demokrasinin eşit görüldüğü konusundaki eleştirel yorumu doğrudur, fakat bütünüyle değil. Çünkü bunun yanında -kavramsal olarak gelişme ya da modernleşmeye dayanan geniş demokrasi kavramının yanında - Tocqueville, daha dar bir konsepti de -"social democracy" (Lively 1962)- kullanmıştır: Burada demokrasi, bir "political democracy" anlamında halk egemenliğine dayanan bir yönetim şeklinin kurumsal ve süreçsel özelliklerini ifade etmektedir (Lively 1962). Önceki devlet şekli öğretilerinden farklı olarak bu demokrasi, artık sadece küçük bölgelerdeki topluluklardaki meclis demokrasisi olarak anlaşılmamakta, aksine anayasal temsile açık bir düzen olarak anlaşılmaktadır. Bu dar anlamdaki demokrasi kavramı, Tocqueville'in dediği gibi, kurumlara ve süreçlere, "donanımlara" ve onların tam "gelişmesi"ne yönelmiştir: "Amerika'da halk yasayı yapanı ve onu uygulayanı atıyor, yasayı ihlal edenleri cezalandıran mahkemeyi bizzat kendisi oluşturuyor. Kurum ve kuruluşlar sadece esasları bakımından değil, aynı zamanda gelişmeleri bakımından da demokratiktir; halk temsilcilerini doğrudan atıyor ve onları mümkün olduğunca kendine bağımlı kılmak için genel olarak her yıl yeniden seçiyor. O gerçekten yöneten bir halktır, ve halkı temsil eden bir yönetim şekli bulunmasına rağmen, halkın düşünce, önyargı, çıkar ve tutkularının günlük olarak toplumun güdümüne girmesine mani olacak sürekli bir engelle karşılaşmayacaklarında şüphe yoktur" (Tocqueville 1976: 197). Tocqueville buna -eserin bütününe esasını oluşturan- diğer bir niteleme ekliyor: Demokrasi çoğunluk demokrasisidir. "Birleşik Devletler'de, halkın egemen olduğu diğer bütün uluslarda olduğu gibi, halk adına çoğunluk yönetir" (a.g.e.: 197).

Tocqueville, -dar ve geniş anlamda tanımlanmış- Amerikan demokrasisinden ihtirazi kayıtlı da olsa övgüyle söz ediyor. Demokrasi ve onun içinde seçilmiş önderler hata yapabilirler. Kuşkusuz bunlar "giderilebilecek hatalar"dır, örneğin iktidarda bulunanın kısa görev süresinde hemen geri alınabilecek olan kötü yasalar gibi (a.g.e.: 268). Önderin seçiminde bazı hatalar yapılmış olmasına rağmen Amerikan toplumu başarılı olmaktadır. Bunu bilhassa siyasal önderliğe karşı geliştirilmiş olan kurumsal güvence-

ler sağlamaktadır: Memurların belli bir zamanla sınırlı olarak seçilmeleri ve iktidar yetkisinin yürütmeye sınırlı bir dönem için vekalet vermesi, siyasal önderliğin serbest hareket etmesini sekteye uğratmaktadır (a.g.e.: 268 v.d.).

Tocqueville için demokrasi, sorunların çözümünde en az diğer düzenler kadar genel kabiliyete sahip bir sistemdir. Ona göre görece üstünlükler ve görece mahzurlar siyasal düzenlerin karşılaştırılmasına göre değişir. Örneğin demokraside sınıfsal yapı ile siyasal gelişmenin bağlantısı özel bir şekilde çözülür: Sadece zenginlerin tek başlarına yönettikleri ve böylece fakirlerin çıkarlarının tehlikeye düştüğü bir egemenlikten ve fakirlerin yasayı yaptıkları ve zenginlerin toplumsal konumunun tehdit edildiği bir egemenlikten farklı olarak demokrasinin asıl yararı herkesin gelişmesini korumasında değil, fakat belki "büyük sayıda insanın refahına" hizmet etmesindedir (a.g.e.: 269) Bu ve vatandaşın katılım hakkı, vatandaşlık ruhunu kuvvetlendirir, hukukun kabul edilmesini ve gerektiğinde değiştirilebilecek olan yasaya uyulmasını teşvik eder (a.g.e.: 272, 276 v.d.).

Tocqueville, Amerika'daki entrikaları, azmi ve siyasal sürecin yenilenme yeteneğini de etkili biçimde göstermektedir. Bu siyasal dünyanın "kendini devamlı yenilemedeki becerikliliği" (a.g.e.: 280) burjuva toplumunda da yayılıyor ve burada belki daha büyük yarar sağlıyor. Burada ifade edilen "kuvvet kazanma", "hareket iradesi", arayış ve deneycilik, uygun şartlarda gerçek bir "mucize"dir (a.g.e.: 281). Tocqueville'in Amerika seyahatine kadar Amerika'da demokrasinin gelişmesi, Fransa'daki yanardağ şeklindeki siyasal değişmeden belirgin farklılık gösteren gerçekten sakın ama devamlı bir seyir izlemişti.

Fakat demokrasinin sadece güçlü yanları yoktur, bunun yanında zayıf tarafları da vardır. Tocqueville tarafından bunların analizi, daha sonra "Eleştirel Demokrasi Kuramı" başlığı altında görüleceği gibi, vaktinden çok önce yapılmıştır (Bu kitabın 4. Bölüm 2.6. kısmına bakınız). Örneğin seçme hakkının genelleşmesi, ondan beklenen yararları sağlayamıyordu. Örneğin önderin seçimi kötü işliyordu. Öncü çıkan kişiler nadiren kamusal işlerin yönetimine getiriliyordu ve onlardan çok azı siyasal görevlere talip oluyordu. Bunun nedeni siyasal kariyerin çekiciliğinin zayıflığı, toplumda ve ekonomide yönetim işinin daha büyük kazanç sağlaması olabilir. Bununla birlikte demokrasinin yapısal bozuklukları asıl sorumludur: Tocqueville'e göre daha çok orta düzeyde yöneticilerin seçilmesinin en önemli nedenle-

ri arasında, adayları ve siyasal sorunları uzmanca değerlendirme konusunda seçmenlerin kalitesinin yeterli olmaması, alelacele verilen kararlar, demokrasi vasıtasıyla güçlenen kıskançlık duygusu ve arzu edilen iyiye eşit olarak herkes tarafından ulaşılamadığı için dedikodunun artması sayılmaktadır (a.g.e.: 226 v.d.).

Bu noktada başka bir sorun çıkmaktadır: Seçimlerin sıklığı vatandaşa çeşitli kaulım imkanları sunmakta; tabii bu da egemenlik düzenini, çıkarların uyuşmasını ve iyi yönetici bakımından mahzurlu olan bir "hummalı telaş" konumuna sokuyor. Amerikan demokrasisi için karakteristik bir özellik olan memurların seçimi de beraberinde bazı sorunlar getirmiştir: Seçim sadece kısa görev süreleri için yapılmaktadır. Bu ve alt memurluklar için görece yüksek ve yüksek memurluklar için görece düşük gelir öngören maaş yapısı sorun çıkarmaktadır. Kısa görev süresi, seçim mekanizması ve yönetimdeki yüksek ve daha yüksek konumların cazip olmayan maaşı ve yönetim, insan devşirme sistemine damgasını vuruyor. Özellikle ne "yüksek yeteneklere" ne de "yüksek heyecanlara" sahip olan adaylar değil, kural olarak daha çok orta düzeydeki başvuru sahipleri görevlere gelmektedir, (a.g.e.: 235). Bunun dışında, kısa görev süresi ve görevde bulunanların yeniden seçilmeme ihtimali, sonuçta seçilmiş olanların keyfi davranışlarına yol açmaktadır. Bu durum ve sık sık personel değişmesi, yönetimde istikrarsızlığa neden olmakta ve böylece yöneticilerin kalitesi düşmektedir (a.g.e.: 238). Demokratik sistemler de iyiyiciliğe ve rezilliklere karşı korunmuş değildir. Tocqueville'e göre iyiyicilik ve kötülükler, özellikle kitlesel demokratik bazda tehdit edici boyutlar kazanmaktadır. Aristokratik yönetimler ara sıra rüşvet verirler, oysa demokratik yönetimlerin kendisi rüşvetçidir Tocqueville'e göre.

Bir demokrasi, üstlendiği devlet görevlerini doldurmayı ne derecede başarmaktadır? Bu sorunun cevabında da Tocqueville eleştirel bir yargıda bulunmaktadır. Demokrasi kural olarak kamusal görevleri herkese açmaktan yanadır. Başka nedenler yanında bunun nedeni, bu görevlerin para ve diğer teberrurlarla egemenin lütfuyla kazanılma eğiliminin olması ve ayrıca eşitlikçi sistemlere özgü olan "iyileştirme ruhunun" verdiği "rahatsızlığı" ve de demokrasiler için karakteristik nitelikte olan yüksek genel kültürden kaynaklan yüksek bir talep düzeyinin olmasıdır. Buna bir de Amerikan demokrasisi ve onun sık sık değişen yönetim ve idare aygıtı için karakteristik nitelikte olan etkin olamama eklenmektedir. Bunlar ve oy hakkına sahip fa-

kir seçmenlerin devlet yardımı istemeleri, devletin görevlerini toplam olarak artırmaktadır. Öyle ki, demokratik yönetimler bu nedenle genelde haklı olarak pahalı düzenlemeler yapıyorlar (a.g.e.: 242 d.v.).

Fakat demokraside devletin etkinliği sorunu, sadece yüksek vergi yükünde ve kamusal paranın harcanması için yeterli hazırlık konusunda ortaya çıkmamaktadır. Sık sık yapılan seçimler ve görev sürelerinin kısalığı, seçilen dönemin kendine özgü yapısı, yasaların kalitesini de engellemektedir. Yasalar genel olarak aceleyle getirilmekte ve düşük kalitede olmaktadırlar (a.g.e.: 267). Burada da demokrasinin "heyecanlara egemen olma ve mevcut durumun ihtiyaçlarını gelecek lehine baskı altına alma" (a.g.e.: 258) konusundaki karakteristik zorluğu kendini göstermektedir. Kısa vadeli siyaset uzun vadeli olarak tasarlanmış önlemlerden üstündür ve şimdiki zaman lehine yapılan siyasetin geleceğin getireceği yüklere göre önceliği vardır. Tocqueville'in gelişmiş demokraside devlet eyleminin sınırları ve riskleri üzerine yazdığı bir ders kitabına göre durum budur!

Tocqueville, büyük meydan okumalara karşı demokrasilerin gösterdikleri zayıflıkları da esaslı biçimde eleştiriyor. Askeri meydan okumalar ve devamlı büyük çabalar isteyen diğer sorunlar Tocqueville'e göre demokratik olarak yönetilen bir ulusu diğer uluslara göre daha az geliştirir. Bu ulus, devamlı savaş yönetme yeteneğine, personelin organizasyonu ve sürekli hareketliliğine ve maddi kaynaklara muhtaçtır. Bu ulus, vatandaşın kısa vadeli zaman ufku ve belli ölçüde maddi sıkıntılarla karşı karşıyadır (a.g.e.: 258). Tocqueville'in bulgusuna göre "demokratik devletin kriz dönemlerindeki bir zayıflığıdır" bu (a.g.e.: 258). Burada vurgu "kriz dönemlerine"dir. Demokratik olarak yönetilen bir toplum, barış zamanlarında diğerlerine oranla daha yaratıcı olabilir, fakat askeri özellikli komşularına -onlar da demokrasi olmadıkları sürece- yenilmesi ihtimal dahilindedir (a.g.e.: 258).

Demokrasinin sorun çözme yeteneği özellikle dış politikada geri kalmıştır. Dış politika demokrasiye elverişli olan hemen hemen hiç bir özelliği gerektirmez, buna karşın olabildiğince yayılma talep eder. Demokrasi, içerde devletin bulacağı çarelerin artmasını teşvik eder; refahı yaygınlaştırır, vatandaşlık bilincini geliştirir; farklı toplumsal sınıfların yasaya uymalarını güçlendirir ve bir halkın diğer birine karşı durumunu ancak dolaylı olarak etkileyebilecek diğer konular içerir. Fakat demokrasi büyük bir girişimin ayrıntılarıyla zor bağdaşır, bir planda ısrar edebilir ve onu inatla bütün menkul mallara uygulayabilir. Önlemleri gizli alacak ve sonuçlarını

sabırla bekleyecek durumda değildir. Böyle üstünlüklere daha çok bir tek erkek veya bir aristokrasi sahiptir" (a.g.e.: 264).

Tocqueville'e göre demokrasinin bütün bu eksiklikleri, temel bir çatışmanın, genelde eşitlik ile özgürlük arasındaki, özelde çoğunluk demokrasisi ile özgürlük arasındaki çatışmanın yanında soluk kalmaktadırlar: Özgürlüğün ilerlemesi eşitliği tehlikeye düşürür ve demokrasinin despotizme dönüşme tehlikesini beraberinde getirir. Daha önce de Aristoteles, "demokratik tiranlığı" (Politik, 1291b) halk egemenliğinden kaynaklanan büyük tehlikelerden biri olarak nitelemişti. Bu konu Tocqueville'in kuramında "L'omnipotence de la majorité" başlığı altında tartışılmıştır. Çoğunluğun mutlak iktidarı "çoğunluğun tiranlığı"nı tazammun eder (Tocqueville 1976: 289). Tocqueville, "çoğunluğun tiranlığı" tehlikesini, A. Hamilton, J. Madison ve J. Jay'ın (1788) A.B.D.'in federal devletlerinde yönetimin analizini yapan "Federalist Papers"ı ile bağlantı içinde geliştirdi. Bu federal devletler o zaman Amerikan siyasetini hemen hemen bütünüyle belirliyordu. Demokrasinin sorunu Tocqueville'e göre onun yapısal ilkesinde, yani halk adına sayısal çoğunluğun yönetmesinde yatmaktadır (Tocqueville 1976:197). Elbette o, çoğunluğun, esas itibarıyla "kısmen özlemi, kısmen kişisel çıkarı nedeniyle samimi olarak ülkenin refahını arzu eden barışçı vatandaşlardan oluştuğunu" kabul ediyor (a.g.e.: 197). Sorun olan şudur: Çoğunluğun iktidarı "mutlak"tır (a.g.e.: 284). Bundan başka çoğunluğun iktidarı, doğrudan seçimle ve iktidarda olanların görev sürelerinin kısıllığıyla pekiştirilir, böylece adayların yönelimi ve görevde olanların yeniden seçilme arzusu, çoğunluğun önceliklerinin mutlaklaşmasına neden olur. Daha kötüsü ise şudur: Çoğunluk, monarşilerdeki kral gibi bir statü kazanır. Kral gibi yüceltilir ve kral gibi hatasız görülür. Daima yalnız danışmanlar yanılır (a.g.e.: 286). Tocqueville, çoğunluk egemenliğinin sonuçlarını "felaket ve gelecek için tehlikeli" olarak değerlendirmektedir (a.g.e.: 286). Çoğunluk, yaşamada ve idarede istikrarsızlığı ve yasaların uygulanmasında günü gününe uymamayı artırır. Memurların idarede ve yasaların uygulanmasında takdir imkanlarını genişletir (a.g.e.: 293)

Tocqueville, sadece Amerikan demokrasinin zayıflıklarını değil, bununla birlikte onun "dayanılmaz kuvvetliliğini" de değerlendiriyor (a.g.e.: 291). Amerikan demokrasisi o kadar büyüktür ki "düşünce üzerinde çoğunluğun geleneksel iktidarı" olarak görülmesi yeterli değildir (a.g.e.: 293). Düşünceyi "ürkütücü bir halka" (a.g.e.:294) ile içine alıyor, ona teca-

vüz edilmesi en sert araçlarla yaptırıma bağlanıyor. Tocqueville'in çoğunluk-tiranlık tezinin anahtar sözcüğü şudur: "Amerika'da beni en çok rahatsız eden şey, orada egemen olan yaygın özgürlük değil, tiranlığa karşı teminatın zayıf olmasıdır" (a.g.e.: 291). Aşırı durumda "çoğunluğun despotizmi" zulme veya hatta azınlığın fiziki olarak ortadan kaldırılmasına varır (a.g.e.: 291). Çoğunluk, iktidarı her zaman kötü kullanmayabilir! Tocqueville'in merkezi itirazı şudur: İktidarın yanlış kullanılma tehlikesi sürekli mevcuttur ve iktidarın iyi kullanılması - çoğunluğun mutlak iktidarına karşı güvenceler, kurumlar düzeninin içine yerleştirilmediği sürece - ise "sadece bir tesadüf"tür (a.g.e.: 296).

Tocqueville'in çoğunluğun egemenliğini eleştirisi daha da kapsamlıdır: Çoğunluğun tiranlığı manevi hayatı da aksatır. Amerika ile ilgili metinde gayet net olarak ifade edildiği üzere o, "genel olarak Amerika'ya oranla daha az manevi bağımsızlığın ve daha az gerçek özgürlüğün egemen olduğu" (a.g.e.: 294) başka bir ülke kabul etmez. Orada büyük karakterlerin yayılması engellenir, cesur samimiyet ve mertçe bağımsızlık kültürü seyrek ve egemen dalkavukluk eden saray adabına uygun bir ruh, sayısız olarak yaygındır. Çoğunluğun mutlak iktidarı Tocqueville'e göre "Amerikan cumhuriyeti için en büyük tehlikedir" (a.g.e.: 299).

Tocqueville'in bakışı Fransa'daki despotik egemenlik tecrübesi dolayısıyla keskinleşmiştir. O, Rousseau'yu da ciddi olarak okumuştur. Radikal halk egemenliğinin dinamikliğini ve -Fransız devrimcileri gibi- Rousseau'ya dayananların delici etkisini biliyordu. Bu nedenle devrimciler ile Tocqueville'in de geldiği aristokrasi de dahil olmak üzere eski rejimin taşıyıcı direklerinin çarpışması nedeniyle "o, Rousseau'nun öğrencilerinin hangi iktidarı reklam ettiklerini ve onların demokrasi adına hangi eylemleri yapabileceklerini gayet iyi anlayabiliyordu" (Eisenstadt 1988: 88). Despotizm sadece Ancien Régime'de ve sadece Fransız devriminde olmaz, bununla birlikte demokraside de olur. Tocqueville şimdi kendilerini eski sosyal, kültürel ve askeri otoritelerden henüz kurtarmış olan ülkenin yönetim tarzındaki yeni bir despotizme dikkat çekiyor. Eşitliğin ilerlemesi ile demokrasi, daha önce Avrupa monarşilerinde var olan bir gelişmeyi çabuklaştırarak sürdürüyor: Eşitlikçilik. Tabii monarşiden farklı olarak eşitliğin ilerleyişi ile demokraside ilave bir sorun ortaya çıkmaktadır: Eski iktidarlar yıkıldılar, fakat onlarla birlikte despotik egemenliğe karşı eski engeller de yıkılmaktadır (Tocqueville 1976: 361 v.d.).

Bundan hangi sonuç çıkar? Demokratik özgürlük veya "modern Sezarların yeni bir tiranlığı" mı? (a.g.e.: 383) Tocqueville'e göre sorunun, ülkelere özgü ilişkiler göz önünde bulundurularak cevaplanması gerekir. O, Amerikan örneğinde "çoğunluğun mutlak iktidarı"nın (a.g.e.: 393) yumuşadığını ve yavaşladığını göstermektedir. Federalist Papers yazarlarının anlattığı gibi, kurumsal güvenceler ve karşı kuvvetler bunda büyük bir rol oynamaktadır. Birleşik Devletler gerçi tipik güçlü bir merkezi hükümet kabul eder, fakat idari merkeziliği değil, aksine merkezdisici bir yönetim yapısını kabul eder. Ki bu yapıda topluluklar, mahalli hükümetler, bölgesel yönetimler (administrations des comtés), "halk iradesi seylanını durduran veya eriten gizli kayalıklar"dırlar, (a.g.e.: 303). Hatta çoğunluk topluma ve ekonomiye geniş miktarda müdahaleyi nadiren istemektedir. Birleşik Devletler'de dengeler bilhassa güçlü biçimde yerleşmiş olan "hukuk ruhu"unda (a.g.e.: 303) bulunur. "Amerikan aristokrasisini avukatların kanepesinde ve hakim sandalyesinde bulabiliriz" (a.g.e.: 303). Bu bakımdan itidal ilkesi ve makul yargı ilkesi öncelikle hukuka uygun otorite tarafında aranmaktadır. Hukuk ruhu, buradan yasamaya ve halka yayılır ve çoğunluğun gidişini yavaşlatır. İşte tarihin ironisi: Aristokratik unsurlar, demokrasinin egemenini frenlemeyi sağlamaktadır. Tocqueville, Amerikan toplumunun "arasından zaman zaman eski aristokratik renklerin parıldayarak gözüktüğü demokratik bir renkle örtülü olduğunu" (a.g.e.: 53) söylerken bunu düşünmektedir.

O halde çoğunluğun tiranlığını dengeleyen unsurlar hayat alışkanlıklarında, geleneklerde olduğu gibi yasalarda da bulunmaktadır. Bireyciliği yücelten demokratik ve cumhuriyetçi bir Hristiyanlık gibi sosyo-kültürel geleneklerin yanında federal form da sayılmalıdır. Tocqueville'in Amerika kitabının ikinci cildinde ortaya koyduğu gibi, ayrıca yayın özgürlüğü de çoğunluk iktidarını gemlemenin aracı olarak düşünülmektedir. Dernek kurma özgürlüğü, özellikle siyasal partiler de dahil olmak üzere aracı birlikler kurma özgürlüğü bunlara eklenir. Demek ki Amerika'da çoğunluk tiranlığına karşı "çareler" bulunabilmiştir (a.g.e.: 330). Bunlarda da genel olarak oldukça başarılı olunmuştur ve bu nedenle Amerikan demokrasisi tecrübesi, demokrasinin, yasalar ve geleneklerin yardımıyla despotizm tehlikesinin -tam manasıyla olmasa da- engellenebilecek şekilde düzenlenebileceğinin ümit edilebileceğini öğretmektedir. Bu durum son tahlilde ılımlı bir iyimserlik için geçerlidir. Tocqueville'in, demokratik özgürlüğün alternatiflerini ve potansiyel çoğunluk tiranlığını ölçüp biçerken bu iyimserliği fark

ettiği anlaşılmaktadır: “Amacım Amerika örneğinde yasaların ve özellikle geleneklerin demokratik bir halkın özgür kalmasına izin verdiğini göstermektir” (a.g.e.: 364). Bu bakımdan, diğer ülkeler, bilhassa Avrupa ülkeleri için de demokratikleşme sürecini düzenli ve özgürlüğü koruyacak yörüngelerde idare etme imkanı vardır. Tocqueville için bu, bir bireyin despotizminin tehditkâr tehlikesine karşı (a.g.e.: 818) veya onun boşuna uygun bir isim aradığı (a.g.e.: 814) ve kolayca paternalist otoriterizm nitelemesine uygun düşebilecek despotizmin yeni, yumuşak bir şeklinin oluşmasına karşı ehvenişer olarak görülmektedir.

Tocqueville sadece “modern kitlesel demokrasinin ilk kuramcısı” (Fetscher 1968:260) değildir, Amerika kitabıyla aynı zamanda en önemli siyasal, sosyolojik ve tarihsel analizlerden birinin yazarıdır. Wilhelm Dilthey onu “o, döneminin tarih araştırmacıları arasında bir analizcidir, ve Aristoteles ve Machiavelli’den beri siyasal dünyanın bütün büyük analizcileri arasında yer alır” diyerek övüyor *Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (Manevi Bilimlerde Tarihsel Dünyanın Kuruluşu) adlı eserinde. Tocqueville’in katkısı hem öz hem de yöntem bakımındandır. Geniş uzmanlığa dayanan ve sosyal, siyasal, hukuki ve coğrafi açıların hepsine hakim olarak kapsayıcı olan ve karşılaştırmalı perspektiften açıklama yapan hemen hemen başka bir araştırma yoktur. Tocqueville, yöntem bakımından da demokrasi öğretisini geniş ölçüde tecrübi bilimsel temele dayandırmaktadır. Bu temelde gerçekçi niteleme, sistematik açıklama ve sağlam karşılaştırma aynı ölçüde yer almaktadır. Bunun dışında o, diğerlerine göre daha erken ve bir çok analiziye oranla daha gerçekçi olarak siyasal partilerin özgürlükçü bir demokrasinin gerekli bir parçası olduklarını görmüştü (Tocqueville 1976: 199).

Tocqueville’in Amerika araştırması sadece demokrasi karşıtlarını ve taraftarlarını etkilemedi, bununla birlikte devlet biliminde, felsefede, sosyolojide ve siyaset bilimindeki bilimsel tartışmayı da derinden etkiledi (Eschenburg 1976; Eisenstadt 1988; Smith 1993). Hatta Tocqueville’in şaheserinin, bir analiz anlamında modern demokrasinin temeli olduğu bile söylenebilir. Bu analiz, ampirik ve kuramsal olarak dolgundur; normatif, tecrübi bilimsel, olay araştırması ve karşılaştırmalı olarak yapılmıştır.

Kuşkusuz Tocqueville’in eserinin de zayıf yönleri vardır. Yeni araştırmalar onun açıklamalarının bir çoğunu düzeltmiştir (örneğin Eisenstadt 1988 ve Smith 1993). Örneğin Tocqueville, Amerika’daki demokrasi ile il-

gili gözleminin sonuçlarını aceleci davranarak 19. yüzyılın ilk çeyreğine genellemiştir. Artık biliniyorki demokrasi, Tocqueville'in yanlışlıkla kabul ettiği gibi saf çoğunluk demokrasisinden ibaret değildi. Daha çok, çoğunluk demokrasisi ile diğer karar yöntemlerinin kombinasyonları söz konusudur, çatışma kurallarının uzlaşma veya oybirliği ilkesine göre düzenlenmesi gibi. Benzer şekilde demokratik sistemlerin başarı yeteneklerinin ve tehlikelerinin eleştirisinin de demokrasi tiplerine göre farklılaşması gerekebilir (Bu kitabın üçüncü bölümüne bakınız). Genel olarak, Tocqueville'in çoğunluk egemenliğinin etkinliğini ve etki sahasını, özellikle çoğunluk tiranlığı potansiyelini gözünde büyütme ve Amerikan yönetim sisteminin iktidarını dengeleyen yerleşik karşı güçlerle, güvenlik mercileri ile ve yapılarla federal alanla yeterli ölçüde ilişkilendirmemekle suçlanmıştır. Bunun dışında Tocqueville, Amerikan demokrasisinin istikrarını gözünde fazla büyüttüştür. Nitekim onun eserinin yayınlanmasından sadece yirmi yıl sonra Amerika'da bir iç savaş çıktı. Demokrasinin kendini yenileme yeteneği de onun tarafından yeterli şekilde anlaşılamamıştı. Oysa demokrasinin kendini yenileme yeteneği onun düşündüğünden daha büyüktür. Örneğin Tocqueville'in dikkati çektiği bazı eksiklikler daha sonra giderilmiştir, rekabet durumlarının yasal düzenleme bakımından eksikliklerinin giderilmesi gibi.

Tocqueville, 19. yüzyılın ilk yarısında Amerika'nın demokratikleşmesinin ölçüsünü abartmakla da eleştirilebilir. Bu zaman diliminde Birleşik Devletler yaygın bir demokrasi modeli olmaktan henüz oldukça uzaktır. Tocqueville, genel oy hakkından bazen her hangi bir şey gibi söz ediyor, üzerinde durmuyor. Seçme hakkı kadınlar için değil sadece erkeklerin bir bölümü için geçerli idi, ve zenciler ve kızıl derililer de aynı şekilde yetişkin beyaz nüfusun önemli bir kısmı gibi seçme hakkının dışında bırakılmıştı. R. Dahrendorf, Tocqueville'in kitabına göre Amerika'da seçme hakkına sahip olanların nüfusun yaklaşık %5'i olduğunu tahmin etmektedir (Dahrendorf 1968a: 35). Vanhanen'in demokratikleşme skalasına göre Tocqueville'in araştırmasının yayınlanmasından 20 yıl sonra da A.B.D.'de seçimlere katılma oranı %13,4'dür (nüfusun tamamına oranla) ve parti sisteminde rekabet derecesi %52,1 olmuştur (Vanhanen 1984: 155). Her iki büyüklüğün çarpımsal bağlantısında Vanhanen'e göre bu dönemde A.B.D. için demokratikleşme skalasında 7,0 değeri ($13,4 \text{ çarpı } 52,1 \text{ bölü } 100 = 6,98$) ortaya

çıkmaktadır. Bu bulgu 20. yüzyılın 80'li yıllarında örneğin Bolivya, Brezilya ve Singapur gibi yarı-demokratik rejimlerde ulaşılan demokrasi skalası değerine uymaktadır (Vanhanen 1989, bkz: Kısım 3.5).

R. Dahl, durumu kısa ve özlü olarak şöyle formüle ediyor: Tocqueville zamanında Amerikan demokrasisi olsa olsa "a democracy among white males" idi (Dahl 1985:11). Yani beyaz erkek nüfusla sınırlı bir demokrasi idi. Bu bakımdan Amerikan demokrasisi, özellikle Kuzey Avrupa kökenli beyaz, erkek nüfusa dayanan bir "Amerikalı azınlık" (Smith 1993: 549) demokrasisi idi ve bu bakımdan olsa olsa bir yarı demokrasi idi. Kuşkusuz Amerikan demokrasisi, Avrupa toplumlarına nüfuz etmiş olan hiyerarşiyle karşılaştırıldığında "dikkate değer biçimde eşitlikçi" idi (a.g.e.: 549). Tocqueville bilhassa bu farklılıkla ilgilenmişti. Onun zamanında Amerika'da da bulunan bütün bu hiyerarşilere önem verilmemesi veya görmezlikten gelinmesi onun çok ilgisini çekiyordu. Bu bakımdan onun Amerika resmi gerçekte çok dar ve "aldatıcı"dır (a.g.e.: 549). Bu eleştiriye karşı Tocqueville'e destek verilebilir. F. Furet, Tocqueville'in tek tarafılığının, amaç olarak öze, uzun vadeli olarak yapıyı belirleyenlere ve esaslı bozmayan ayrıntılara girmeksizin kimyasal olarak saf bir demokrasi örneği olarak Amerika'yı analiz etmeye yoğunlaşmanın sonucu olduğunu ileri sürerek bu desteği vermiştir (Furet 1981: 13 ve 18).

Tocqueville'in demokrasinin lehine veya aleyhine söylediklerinin hepsi terazinin bir kefesine konup gelişmiş demokrasiler bunlarla tartılamaz. Gelişmiş bir demokrasi ilk kez Tocqueville'in Amerika kitabından on yıl sonra serpilmiştir. O kadar dikkate değerdir ki, Tocqueville'in gözlem ve açıklamaları, modern demokrasilerin yapı ve işleyiş tarzlarında sayısız kullanışlı teşvik ve kavrayışa aracılık etmiştir. Tocqueville gerçekte "kitleleşme çağı peygamberi" olarak görülmektedir, Karl Piza'nın 1984'de onun hakkında yazdığı bir yazının alt başlığı böyledir. Tocqueville'in Amerika analizinin demokrasiye fazla sahip çıktığı, eşitliği gözünde büyüttüğü ve eşitsizliği küçümsediği göz önünde bulundurulsa dahi, demokrasinin üstünlükleri ve eksiklikleri konusundaki bir tartışma, -bu kitabın son bölümünde de görüleceği gibi- Tocqueville'in mükemmel eseri *Über die Demokratie in Amerika* (Amerika'da Demokrasi) olmaksızın anlamlı olarak sürdürülemez.

Kısım 1.5

Liberal Temsili Demokrasi Kuramı: John Stuart Mill

19. yüzyılın ikinci yarısında liberalizmin en önemli kuramcılarında biri olan John Stuart Mill (1806-1873), demokrasi öğretisini, erken gelişme safhasında modern kitlesel demokrasinin liberal-aristokrat kuramcısı olan Tocqueville'in demokrasi kuramı ile ilgili eserine dayandırır. Mill, Tocqueville'in Amerika araştırmasını biliyordu. Bu eser onu heyecanlandırmıştı ve bu eserin demokrasinin beraberinde getirdiği karakteristik tehlikeler, özellikle çoğunluğun tiranlığı konusundaki tanıklığı onu son derece rahatsız etmişti (Mill 1957: 123). Her ne kadar Mill'in birincil tecrübi arka planını Amerika'nın ve Fransa'nın siyasal gelişmeleri değil, öncelikle İngiltere oluştursa da o, Tocqueville'in Amerika araştırmasında iyice belirmiş olan, örneğin sanayi toplumunun ilerleyişinin, artan toplumsal eşitliğin, seçme hakkının yavaş yavaş yaygınlaşmasının, siyasal partilerin sivrilmemesinin, bir yandan eşitlik ile diğer yandan özgürlükle demokrasi arasındaki gerilimli ilişkilerin bilgisinin ve orta sınıflar ile alt toplumsal katmanların siyasal hareketliliğinin başlaması ve siyasetin büyük meydan okumalarla karşı karşıya kalmasına duyarlılığın getirdiği sorunlara yoğunlaştı.

Daha önceki devlet şekilleri öğretilerinde olduğu gibi John Stuart Mill'de de en iyi yönetim şekli sorunu düşüncenin hareket noktasıdır. Bu konuda Mill, "ılımlı demokrasi" (Schwan 1991) geleneğine dayanır. Bu gelenek J. Locke tarafından ortaya atılmış, özellikle Mostesquieu tarafından geliştirilmişti. Mill, İngiliz filozofu Jeremy Bentham'ın faydacılık kuramını -buna göre vatandaşların en büyük sayısının en büyük mutluluğunun sağlanması, ahlaki bakımdan doğru davranışın ilk ölçütüdür- geliştirerek ve bunu temsili demokratik ve katılımcı kuramsal düşüncelerle irtibatlandırarak faydacılık geleneğini sürdürür. Burada esas mesele "toplumun birey üzerinde meşru iktidar icrasının sınırları sorunu" ve temel problem sayısal çoğunluğun tiranlığıyla bireyin özgürlüğünün tehdidir (Schumacher 1994:10). John Stuart Mill'e göre en iyi yönetim, yönetenin karakterinin ve alinyazısının ıslahını sağlayan ve aynı zamanda bir topluluğun üyesinin erdem ve istidadından optimal olarak yararlanan ve geliştiren yönetimdir (Shields 1958; Thompson 1976: 175). Bu iki ölçütü en iyi kamusal işler konusunda karar ve irade oluşumu ile ilgili bağımsız fikir sahibi olan vatandaşların mümkün olduğunca çok geniş katılımını -ideal olarak herkesin-

sağlayan bir yönetim sistemi gerçekleştirebilir. Siyasal katılma ve liyakat, Mill'in ideal devletinin anahtar kavramlarıdır. Siyasal katılma, vatandaşların çıkarlarını korudukları ve aynı zamanda devlet yetkililerini takviye ettikleri bir mekanizma olarak kabul edilir. Mill, liyakata da taraftardır, çünkü yalnız böylece mevcut erdem ve kabiliyetlerden kamu yararı için optimal tarzda yararlanılabilir (Thompson 1976:54 v.d.). Bu noktada iki tür liyakat söz konusudur: Araçsal liyakat, yani daha ziyade bireysel çıkarlara en fazla uyan hedeflerin ayırdına varma ve amaca ulaşmak için en iyi araçları seçme yeteneği; ve ahlaki liyakat, yani genel olarak birey ve toplum için yüksek değerlerde olan amaçları görme yeteneği.

Küçük bir şehre göre daha büyük olan her toplulukta vatandaşların tamamı veya büyük bir kısmı, kamusal işlerle ilgili olsa olsa sınırlı sayıda karara kişisel olarak katılabildikleri için bundan iyi bir yönetim şeklinin çerçevesi olarak daha ziyade bir temsil düzeninin olduğu sonucu çıkar (Mill 1958: 55). Rousseau'dan farklı olarak Mill, halk egemenliğinden temsile dayanan egemenliği anlıyor. Ona göre temsil vazgeçilmezdir ve yine yönetim, kuşkusuz çoğunluğun çıkarlarına uyan ve çoğunluk tarafından kontrol edilen azınlık tarafından yerine getirildiği için temsil vazgeçilmezdir. Mill, liyakatli ve sorumlu siyasetçileri iktidara getirdiği ve 'Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı kitabında sözünü ettiği kitlesel demokrasinin yan sonuçlarına karşı etkili bir araç olduğu gerekçesiyle temsili yönetimi de savunur. Tocqueville'in analizi, tam gelişmiş saf bir demokrasinin arzu edilebilirliği ve iktidar olabilirliği konusunda Mill'in eleştirel tutumunu kuvvetlendirir (Mill 1957: 123). Demokrasinin yayılmasının durdurulamaz olduğu ve aynı zamanda örneğin siyasal önderlerin kalite bakımından eksiklikleri, görev süresinin süresizliği ve özellikle çoğunluğun tiranlığı sorunu gibi zayıflıklarının arttığı tezi onu özellikle etkiledi. Bu nedenle bilhassa bu despotizm, Tocqueville gibi Mill'i de korkutuyordu; çünkü despotizm, Tocqueville'in Amerika kitabını tanıtırken yazdığı gibi, fiziki tarzdaki tiranlığın yanında manevi-entellektüel tarzda bir tiranlık da ihtiva edebilir, bir "tyranny not over the body but over the mind (beden üzerinde değil, zihin üzerinde tiranlık)" (Mill 1985b: 216).

Sayısal çoğunluğun despotluğu sorunu Mill'i o kadar çok rahatsız etti ki, kararlı biçimde seçme hakkının genişlemesini savundu. Çünkü şimdiye kadar toplumun dışında kalmış grupların katılım imkanlarının artmasını ve kontrol edilmiş biçimde açılmasını siyasal otoritenin yanlış kullanılması-

na karşı bir araç olarak görüyordu. Kuşkusuz John Stuart Mill'de siyasal katılımın maksimize edilmesi söz konusu değildi, aksine temsili yönetimin kontrol edilebilir şekilde artırılması ve aynı zamanda diğer üç sorunun mutluluk verici şekilde çözüldüğü kurumsal bir düzenin kurulması söz konusudur: Kaliteli bir siyasal önder tabakasının seçilmesi, çoğunluğun frenlenmesi, özellikle çoğunluk despotizminin engellenmesi, ve ehliyetsiz vatandaşların liyakatsizliğine karşı etkin önlemlerin alınması.

Bunun için Mill, siyasal kurumların reformu konusunda bir dizi teklif sunmaktadır (Burns 1957). Bu teklifler ilk kez 1861'de yayınlanan *Representative Government* (Temsili Yönetim) başlıklı kitapta derli toplu biçimde ortaya kondu. Bu metnin özelliği -Mill'in otobiyografisindeki ifadeyle- "the best form of a popular constitution (Popüler anayasanın en iyi biçimi)" ifadesiyle derli toplu bir şekilde ifade edilmiştir (Mill 1957: 169). John Stuart Mill'in ideal temsili yönetime ilişkin görüşlerinin temel özellikleri 13 kural halinde özetlenebilir.

Birinci kural, başarılı bir temsili yönetimin belli toplumsal şartları olduğunu ifade etmektedir. Özellikle halkın, kamusal işler konusundaki tartışma ve oylamalara katılmaya hazır, arzulu ve ehil olması gerekir. Bir halkın demokratik bir düzene uygun olup olmadığının kritik testi, yoğunluğu ülkeden ülkeye değişen ikili zıt çabadan görece hangisinin kuvvetli olduğudur; yani başkaları üzerinde iktidar uygulamaya çalışmak ile diğerlerinin iktidarın boyunduruğu altına girmekten uzaklaşma çabaları arasındaki güç ilişkisindedir. Sonuncu durumun belirleyici olduğu bir halk, Mill'in reçetesine göre temsili yönetime belli ölçüde uygundur (Mill 1958: Böl. 4).

İkinci kural şöyledir: Temsili meclis, kendi çekirdek işlevlerine yoğunlaşmalıdır. Mill'e göre temsili meclis, eğer diğer kurumlara göre daha iyi yerine getirdiği görevlere önem verirse çok etkili olur. Bir meclis, örneğin müzakerelere, kamusal tartışmalara elverişlidir. Bu nedenle o, bireysel aktörü olmayan bir güce sahiptir. Diğer yandan onun eylem kabiliyeti bireysel bir aktörden farklı olarak çok daha dardır. Bu nedenle temsili meclis, örneğin hükümet işlevlerini yerine getirme gibi, eylem kabiliyetini şart koşan hiç bir yetkiyi elde etmek arzusunda olmamalıdır. Bunlar, son derece iyi yetişmiş uzmanlar tarafından çok daha iyi yapılır. Yasama konusunda da Mill temsili meclise, geri durmasını ve mümkün olduğunca çok uzmanı veya meclis komisyonlarını kullanmasını tavsiye ediyor. Burada temsili meclisin oldukça küçültülmüş kopyaları olan parlamento komisyonlarında yasa-

ma tekniği ve ayrıntılarını temsil eden bir "iş parlamentosu" tavsiye ediliyor.

Üçüncü kural şöyledir: Temsil düzeninin potansiyel aksaklıklarına karşı güvenlikler inşa edilmelidir. Mill'e göre potansiyel bir eksiklik onun görece yetki zayıflığındadır: Vatandaşlar gibi temsil düzeni de elde ettiğine oranla daha fazlasını elde etmeye çalışma eğilimindedir. Diğer bir aksaklık, genel çıkarın mahzurlu olduğu konusunda temsili meclisi etkileyen özel çıkarların çoğu kez başarılı olmasından kaynaklanmaktadır. Mill'e göre buradan sınıfsal yasama, yani yasama mekanizmasının bir toplumsal sınıf lehine istismarı sonucu çıkmaktadır. Bu nedenle Mill, sanayileşmiş toplumun iki büyük sosyal sınıfı, yani sermaye ve işçi sınıfı arasında olduğu gibi, parlamentoda da bir sınıfsal dengenin egemen olmasına büyük önem vermektedir. Çatışan çıkarlar, her sınıf ya da temsili mecliste onun temsili, bir çoğunluk elde edebilmek için diğer sınıfın desteğine muhtaç olacak şekilde dengelenmelidir. Modern kavramsal çerçevede ifade edilecek olursa, Mill'in üçüncü tavsiyesinin arkasında, kamu yararını koruma konusunda çıkar çatışması bakımından birbirine karşı olan toplumsal sınıfların ve onların temsilcilerinin işbirliği davranışına sokulması gereği ve gerekirse buna zorlanmaları düşüncesi bulunmaktadır.

Dördüncü kural şudur: "Yanlış" demokrasi ile mücadele edilmeli ve "doğru" demokrasi desteklenmelidir. Mill, temsili yönetimin bilhassa tehlikeli sonuçları arasında "sahte demokrasi"yi (false democracy) saymaktadır. Bu demokrasi, azınlıkların olgusal olarak vatandaşlık haklarından, daha doğrusu seçme haklarından mahrum bırakıldıkları, ayrıcalıklara dayanan bir yönetim sistemidir. Azınlıkların uygun şekilde temsil edilmedikleri saf çoğunluk hükümetinin durumu özellikle budur. Buna karşın gerçek demokrasi, "true democracy", Mill'e göre, sıkı bir nispi temsil usulü temelinde azınlıkların uygun temsiline dayanan bir siyasal düzendir. John Stuart Mill, Thomas Hare'in nispi temsil usulünü savunmasını hararetle benimsemiştir (Kern 1972: 313 v.d.).

Mill, beşinci kuralla genel, fakat bununla birlikte meziyetlere göre derecelere ayrılmış bir seçme hakkını savunuyor. Ona göre temsili yönetimin en önemli görevleri arasında halk meclisinde sayısal çoğunluğun iktidarı kötüye kullanmasının güvenli şekilde engellenmesi bulunmaktadır. Erken liberalizmin propagandasını yaptığı gibi, sınırlı bir seçme hakkı bu sorunu çözmez. Aksine seçme hakkının sınırlanması veya onun daraltılması sıkın-

tılar çıkarır. Uyuşmazlıklara neden olmak, üstelik vatandaşların kamusal işler konusundaki kararlara katılmalarnın potansiyel eğitsel bir değerini görmezlikten gelmek olur. Kuşkusuz Mill için oy hakkı zorunlu olarak eşit oy hakkı demek değildir. O, her vatandaşa oy hakkı vermeye istekli olabilir, fakat eşit oy hakkı değil. O, seçme hakkını daha çok belli niteliklere bağlıyor. Seçme hakkı sadece okuma, yazma ve hesap yapma bilen ve doğrudan vergi ödeyen vatandaşlar için geçerli olmalıdır. Okur-yazar olmayanlar bunun dışındadır; ayrıca doğrudan vergi ödemeyenler ve papazların ve cemaatlerin sosyal hizmetlerine bağımlı olan kişiler, yani maddi olarak cemaate yük olanlar da seçme hakkının dışında kalırlar. Fakat seçme hakkı sadece siyasal katılma konusunda nitelikli oldukları gözüken vatandaşlara verirse sınıfsal temele dayanan yasama tehlikesi varlığını sürdürecektir. Bu sorunun çözömlenmesi için Mill, çoğul oy hakkı (plural voting) kurumunu teklif ediyor. Bu eşit olmayan oy hakkını ifade etmektedir. Yani özel yeteneğe sahip seçmenler iki veya daha fazla oy kullanırken, diğer oy kullanma hakkına sahip olanlar sadece bir oy kullanacaktır. Nispi (orantılı) eşitlik anlayışı (krş: kısım 1.1) ve Tocqueville'in Amerika'da demokrasi analizi bu teklife vaftiz babalığı etmiştir. -Amerika Birleşik Devletleri'nde uygulandığı şekliyle- siyasal eşitlik ona göre yanlış bir inançtır ve üstelik ahlaki ve entellektüel gelişme için zararlıdır. Çünkü siyasal eşitlik aklın payını almasını engellemektedir. Oy hakkı, bilgi ve zekaya göre verilmelidir. Bunun temeli asla zenginlik olmamalıdır -J.S.Mill dar görüşlü bir ekonomik liberal değildir-, aksine manevi-ahlaki üstünlük olmalıdır ("mental superiority").

Böyle bir üstünlük nasıl tespit edilebilir? Mill, bunun için mesleki konumu, özellikle eğitim düzeyini öneriyor. Bu bakımdan o, seçme hakkını ve siyasal olgunluğu eğitim patentlerine göre ölçen "yazarların çok sevdikleri düşü" (Weber 1988a: 248) izlemektedir. Kuşkusuz Mill, oyların ölçsüz biçimde ayrı ayrı toplumsal sınıflarda toplanmasına karşı güvenceler öngörüyordu. Çoğul oy hakkı, örneğin aydınlar gibi bir sınıfı, bütün diğerlerine göre çoğunluk haline getirecek bir durumla sonuçlanmamalıdır. Elhette, gelişmiş demokrasilerin bakış açısından bakıldığında, çoğul oy hakkı konusunda gerçekten demokratik olmayan bir durum söz konusudur. Buna rağmen J.S.Mill'in erken liberalizmi ve ekonomik liberalizmi nasıl aştığı buradan anlaşılır: Ona göre mülkiyet hakkı ve onun korunması öncelikli değildir, aksine liyakat ve katılma imkanlarının en iyi noktaya çıkarılması

önemlidir. Bu reform programında "meritokratik (liyakatçi) reformculuk" söz konusudur (Smart 1990: 308). Onu kalite, başarımlı, liyakat ilgilendirmektedir ve Mill, kendi görüşünü açıklamayı ihmal etmiyor: En fakirlere de mükerrer oy hakkı verilebilir. Bunun için adayın bilgi ve kültür olarak arzu edilen standarda ulaştığının kanıtlanması şarttır.

Mill, çoğul oy hakkına hiç itiraz etmedi. Bu bakımdan onun siyasal felsefesi zümresel, burjuvazi öncesi tarzıdır. Bu durum, Mill'in zümresel ve modern burjuva toplumu arasındaki eşikte bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte başka bakımdan onun programı açıkça yıkıcı bir radikalliğe sahiptir: O, o zaman yaygın olan -babasının da savunduğu-, çıkarlarını babaları veya kocaları savunduğu için kadınların siyasal seçme hakkının dışında tutulması gerektiğini savunan anlayıştan uzaklaşmıştı. Mill'e göre seçme hakkı sadece erkeklerin olmamalı, kadınlara da açık olmalıdır. Gelişmiş demokrasilerin bakış açısından bakıldığında onun temellendirmesi makul görünmektedir: Vücut büyüklüğü ya da saç rengi gibi cinsiyet de seçme hakkından mahrumiyet için bir gerekçe olmamalıdır. Mill'in sisteminde kadınların seçme hakkına taraftar olma, seçme hakkı ile ilgili olarak daha önce tartışılan handikaplarla bağlantılıdır: Seçme hakkına sahip olmanın şartı, genel çıkarlar konusunda olduğu gibi, bireysel çıkarlar konusunda da bilgiyle, anlayarak özerk karar verme kabiliyetine sahip olmaktır.

Altıncı kural şöyledir: Dolaylı seçimler olmamalıdır! Mill'e göre dolaylı seçimler çoğu kez arzu edilmeyen sonuçlar doğurur. Örneğin milletvekillerinin, seçici olarak atanan erkek seçmenler tarafından seçildiği dolaylı seçimler, halkın, devlet işlerinin yönetimine etkisini azaltır. Mill, bu sistemi benimseyemedi; üstelik bu sistem doğrudan seçimlerle karşılaştırıldığında da siyasal bilgilendirmenin işleyişine, kamusal tartışmaya ve katılım hakkına sahip olanların eğitimine hemen hemen hiç katkıda bulunmamaktadır.

Yedinci kurala göre oylama, kural olarak açık olmalıdır. Gizli oy kullanma arzu edilmemektedir. Gizli oy kullanma, kişisel çıkarları kuvvetlendirir. Bir seçim döneminin tümü, seçenle seçilen arasındaki güven ilişkilerinin üretilmesi ve korunmasının söz konusu olduğu bir turnuva şeklinde olmalıdır ve bunlar bütün açıklığıyla yapılmalıdır. Mill, böylece bilhassa sorumlu seçmen davranışının da gerçekleşeceğini ummaktadır.

Sekizinci kurala göre seçim mücadelesinin finansmanı ölçülü olmalı ve milletvekili harcamaları kısıtlı olmalıdır. Mill, seçmenler karar verirken uy-

gunsuz etkiler altında uygunsuz biçimde şekillenmemeleri için adayların seçim mücadelesi çalışmalarını tütiz biçimde sınırlamak istiyor. Ayrıca parlamento üyeleri ödenek almamalıdır. Bir milletvekili maaşı Mill'i en çok korkutan şeydir. O maaş nedeniyle çoğunlukla bencil, sıradan insanlar ve demagoglar seçilmektedir. Diğer taraftan kaliteli adaylar veya kaliteli milletvekilleri için belli gelir yerine, örneğin seçmenlerin kesesinden subvanse edilmeleri gibi özel düzenlemeler düşünüyor.

Dokuzuncu kural, milletvekillerinin görev sürelerinin sınırlı olması gereğini anlatmaktadır. Bir milletvekili seçimi kazandıktan sonra görevde ne kadar kalmalıdır? Mill, bu konuda orta yol taraftandır: Yasama dönemi o kadar uzun olmamalı ki, milletvekili kamusal refaha karşı sorumluluğunu unutmasın; fakat çok kısa da olmamalı ki, kayda değer bir şeyler yapma imkanına sahip olunsun. Mill, bir yasama dönemi olarak üç ile beş yıl arasında bir zaman dilimini düşünüyor. Duruma göre yedi yıllık bir dönem de tartışılabilir. Yeniden seçilme imkanı her halükarda korunmalıdır, çünkü yeniden seçilmenin yasaklanmasına oranla bunun daha fazla yararı ve daha az maliyeti vardır.

Mill, onuncu kuralla emredici vekalet karşı çıkıyor. Edmund Burke'ün klasik-liberal temsil kuramıyla uzlaşarak, milletvekilinin özgür karar vereceğine fazla güveniyor. Bu, temsilcilerin parlamentodaki oylamalarda temsil ettiklerinin belli emir ve talimatlarına bağlı olan emredici vekaletin kabul edilmemesi anlamına gelmektedir. Emredici vekalet sıkıntılara neden olmaktadır; milletvekilinin seçmenlerine karşı gerçek sorumluluğunu engeller ve aynı zamanda halkı temsil ödevini, uzmanlık ve özgür tartışmanın kalitesini ve eylem alternatiflerinden birini seçmeyi engellemektedir.

On birinci kurala göre parlamentoda ikinci bir meclis gerekli değildir. Mill'e göre iki meclisli sistem, eğer birinci mecliste çoğunluğun sınıfsal çıkarları başka şekilde engellenemezse ancak o zaman yararlı olabilir. Fakat egemenliğin efektif olarak frenlenmesi meselesi söz konusu olduğunda iktidardan sevk ve idare etmenin en uygun yolu tek meclistir, iki parlamento meclisine bölünme değil. Mill, iktidarın yayılmasının temel aracı olarak seçme hakkını, özellikle nispi temsil usulünü ve çoğul oy kullanma hakkını görüyor. Ona göre seçme hakkı, devlet iktidarını etkili olarak frenleyebilmenin anahtarıdır.

On ikinci kural şöyledir: Otorite yürütmede yoğunlaşmalıdır. Mill'e göre genel kural olarak otorite ve kararların sorumluluğu bölünmemelidir.

Onlar daha çok bir araya toplanmalı ve bireysel bir aktöre veya bir kurula verilmelidir. Kuşkusuz bakanlar ne halk ne de milletvekili meclisi tarafından seçilmelidir, çünkü hükümet işlerinin yönetilmesi çoğu kez seçimlerde pek göz önünde bulundurulmayan özel nitelikler ister.

On üçüncü kurala göre merkezileşmiş bir devlet federal devlete tercih edilmiştir. Mill, burada da federalistlerden çok merkezîyetçiler ve üniter devlet kuramcıları tarafında yer almaktadır. O, federalist kuram ve uygulama konusunda Büyük Britanya'nın siyasal kuramcılarının büyük çoğunluğu gibi ihtiyatlı bir tutuma sahiptir. Kuşkusuz Mill, federalizmin yararlı olduğunu esas itibarıyla reddetmiyor: Bölgeler arasındaki ve bazı halk grupları arasındaki karşıtlıklar çok büyükse, o takdirde federalizm tercih edilebilir. Bununla birlikte istikrarlı bir federasyon, ülkenin bütün insanları arasında, ayrıca yaklaşık olarak eşit güçteki federal devletler arasında ve bir büyüklüğe üye devletlerin yabancı devletlerle özel ilişkiler kurmasını engelleyen bir denge bulma konularında temel uzlaşmayı gerektirir.

John Stuart Mill'in en iyi yönetim şekli konusundaki siyasal anlayışına gelince. Durum şöyle görünüyor: Mill'in temsili yönetim kuramı, bir yandan modern demokrasiye doğru gelişme için açık görünen ve diğer yandan çoğunluğun tiranlığına karşı, aynı şekilde vatandaşların yanlış bilgilendirilmesine ve gelişmesini engellemeye karşı önlemler alan bir düzen için reform teklifleri tavsiye etmektedir. Mill'in projesi, demokrasi ilkesi konusunda pek çok sınırlamalar ve sayısal çoğunluğun egemenliğine karşı pek çok dengeler içeren bir egemenlik düzeni öngörmektedir. Bu bakımdan *Representative Government*'in (Temsili Yönetimin) demokrasi öğretisi, gerçekte bir "kalifiye" temsili demokrasi kuramı"dır (Göhlcr/Klein 1991: 460).

Mill'in demokrasi kuramı, siyasette ve bilimde farklı tepkiler almıştır. Bazıları onu 19. yüzyıl İngiliz liberalizminin klasik temsilcisi ve İngiliz kapitalizminin yükselen orta sınıfının mümessili olarak gördü (Shields 1958). K. Mittermaier ve M. Mair'e göre Tocqueville ile birlikte Mill, temsili yönetim ile gerçek demokrasiyi aynı görerek "bugün savunulan demokrasi ideolojisi"nin yolunu açmışlardır (1995: 156). Radikal eleştirmenler, onun demokratikleşme planlarının, istisnasız "işçi çoğunluğunun siyasal iktidarı ele geçirmesine karşı" araç olarak ortaya çıktığı eleştirisini yapıyorlar (Bartsch 1982: 238). Bilhassa seçme hakkının okur-yazar olma ve hesap yapmayı bilme yeteneğine bağlanması zorunlu olarak çalışan nüfusu seçme hakkının

dışında tutuyordu ve böylece -en azından Mill'in liberalizmine göre- "seçmen işçiler sorununu pratik olarak ortadan kaldırıyordu" (a.g.e.: 239: benzer görüş için bkz: Smart 1990: 317). Kuşkusuz Mill'e yönelik bu radikal eleştiri herkes tarafından kabul görmemiştir. Onun belli siyasal gruplaşmalara ve belli toplumsal sınıflara görevler yüklediğini ileri sürerek eleştirilere karşı ona destek verenler de vardır. Örneğin Kurt L. Shell onu, iktidarda olanlara ve hiç bir sınıfa karşı yükümlülüğü olmayan ve yayımlanmış bilimsel çalışmalarında gerçeği aramayı arzu eden, özgür dolaşan bir entellektüel olarak değerlendiriyor (1971: 9). J.S. Mill'in kendisi de buna benzer düşünüyordu; çoğunlukla o da kendini orta ve sonraki çalışma dönemlerinde açıkça demokrat olarak görüyordu (Mill 1957; Thompson 1976). Ayrıca o, kendi reform politikasına ilişkin arzularını ve başarı, yetenek ve yararlılığa yaptığı vurguyu da delil olarak göstermektedir. "Meritokratik reformculuğun üstünlüğü" formülüyle Paul Smart, Mill'in bakış açısını kavramlaştırmıştır (1990: 308).

Eleştirel yorumlar yapılırken Mill'in kendi açıklamaları da göz önünde bulundurulmalıdır. Onun, halk egemenliğinin henüz hiç kabul edilmediği, aksine büyük bir muhalefetle ve düşmanlıkla karşı karşıya olduğu bir çağda temsili yönetimi ve temsili demokrasiyi savunduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Onun temsili yönetim anlayışını Büyük Britanya'da 1867'deki ikinci seçme hakkı reformunun arifesinde ve "İngiliz temsili yönetiminin oligarşik geçmişi ile onun demokratik geleceği arasında...yarı yolda" (Kielmansegg 1988: 48) oluştuğunu gözden ırak tutmamak gerekir. Seçme hakkı hala erkek nüfusun pek ufak bir kısmıyla sınırlı idi ve ülkede oy kullanma asla daha kapsamlı demokratikleşmenin lehine olmuyordu. K. Shell, bu durumu şu ifadelerle anlatmaktadır: "Fransız devrimi İngiltere'de -ne fiziksel ne manevi olarak- başarılı olmamıştı. Seçme hakkı -'büyük reform' denen 1832'den sonra bile- erkek nüfusun pek küçük bir kısmıyla sınırlı kalmıştı ve 'Considerations' (1861) { Considerations on Representation and Government (Temsili Yönetim Üzerine Düşünceler) olarak görünen ikinci -daha büyük- seçme hakkı reformu geleceğe kalmıştı (1867). Toprak sahibi aristokrasi, gözü yüksekte olan ticaret ve sanayi burjuvazisi ile sıkıntılı şekilde de olsa uzlaşmaya başlamıştı. Gerçi eski ayrıcalıklar düzeninin geleneksel koruyucu desteği olan Taç ve Lordlar Kamarası (House of Lords) artan şekilde Avam Kamarasının (House of Commons) ağırlığıyla sınırlandırılmıştı. Fakat çalışan halkın büyük bölümü, özellikle büyüyen sanayi prole-

taryası, hala meşru siyasal etki sahibi olmanın dışında idi (Shell 1971: 9). Seçim tarihi ile ilgili araştırmalar da John Stuart Mill'in Britanya'sında demokrasinin ne kadar sınırlı ölçüde olduğunu açıklığa kavuşturmuştur. 1867 tarihli seçme hakkı reformundan önce İngiltere ve Galler'deki kırsal kontluklarda seçme hakkına sahip olanların oranı (nüfusa oranla) yaklaşık %4 olarak ve kentsel seçim bölgelerinde ancak %6 olarak hesaplanmıştır. Reformdan bir yıl sonra bu değerler %7 ile 8 arasında veya ancak %13 oranında olmuştur (Setzer 1973: 73). Biraz daha düşük değerler T. Vanhanen'in 1860-69 yılları için demokratikleşme indeksinde görülmektedir. Vanhanen'e göre seçimlerde oy kullanan seçme hakkına sahip olanların nüfus içindeki payı %2,8'dir ve partiler sisteminde rekabet derecesi %55,7'dir. Sonuç olarak Vanhanen her iki büyüklüğü çarpma suretiyle elde ettiği demokratikleşme derecesini 1.6'lık bir değer olarak bulmuştur. Bu değer bugün otoriter rejimler ve demokrasi olmayan rejimler için söz konusudur (Bu kitabın 3. bölümüne bakınız).

Mill'in yazdıkları sadece siyasette farklı tepkiler almadı, bilimde de farklı tepkilerle karşılaştı. Mill'in demokrasi öğretisinin alıntılanması uzun zaman ne elit kuramı tarafından (örneğin Shields 1958 gibi) ne de katılımcı kuram tarafından ilgi gördü (örneğin Duncan/Lukes 1963). Buna bağlı olarak da onun uzantıları farklı sonuç verdi: Bazıları için Mill'in temsili yönetimi bir "demokratik elit egemenliği kuramı" idi (Ballestrin 1988: 55), yani seçkinci demokrasi kuramının bir örneği idi (Smart 1990: 317 v.d.); buna karşın diğer bazıları (örneğin C. Pateman 1970) onu katılımcı demokrasi kuramının yolunu açan olarak gördüler. Bu iki konumun arasında bulunanlar -olguya daha uygun olarak- Mill'in temsili yönetiminin demokrasi kuramının sistematik bir izahı olduğunu vurguladılar (Thompson 1976). Yakından bakıldığında Mill'in, demokrasinin üç işlevini iyimserleştirmeyi denediği ve bu nedenle sosyal liberalizm olarak nitelenebilecek (Göhler/Klein 1991: 496) bir konum geliştirdiği açıklık kazanır. Ona göre -ilk olarak- siyasal katılmanın eğitici bir işlevi vardır; Mill'e göre bu, vatandaşın eğitiminin ve reşit olmasının tamamlayıcı bir parçasıdır. Bunun ardından -ikinci olarak- himaye işlevi, yani ihmal veya istismara karşı vatandaşların çıkarlarının savunulması boyutu gelir. Üçüncü işlev olarak sevk ve idare işlevi söylenebilir, yani öncelikle siyasal sevk ve idareye liyakatli olmayı, ve kaliteli ve siyasal görevleri üstlenmeye yetenekli vatandaşların siyasete mümkün olduğunca fazla nüfuz etmelerini ve eğitsel ve himayeci işlevlerin korunmasını garanti altına almaları işlevi.

Mill, siyasal katılmayı esasen bireysel yarar hesabı ve egemenlikte sorumlu pay sahibi olma iyimserliği perspektifinden tartışıyor. Siyasetin makro ve mikro alanı da aynı surette faaliyete geçer. Bu, demokrasinin himayeci işlevinin belirlenmesi için de geçerlidir. Radikal eleştirmenler önderlik işlevi bakımından Mill'i, sadece orta sınıfın çıkarlarını düşünmekle suçladılar. Onun yazdıkları tam incelendiğinde, onun liberal demokratik bir doğaya sahip, burjuva özgürlüklerine yer veren ve bunları korumak isteyen bir siyasal düzeni kabul ettiğini düşünmenin daha uygun olduğu görülecektir. Bu bakımdan Mill, liberal bir devlet yönetimi taraftarıdır, fakat belli bir toplumsal sınıfın sözcüsü değildir.

Elbette Mill'in temsili yönetiminde ve onun eserinin demokratik içeriğinde zayıf yönler de vardır. Bugünkü bakış açısıyla Mill'in demokrasi kavramı -her ne kadar onun zamanı için ileri olsa da- dardır. 20. yüzyılın demokrasi anlayışı bakımından Mill'in çoğul oy hakkı anlayışı, açık oy kullanma ve seçme hakkının ödenen vergiye bağlanması lehindeki görüşü bir ayıptır. Mill'in temsili yönetiminin de ciddi ölçüde aristokratik renkler taşıyan temsil kuramlarından etkilendiği aşikardır. Ayrıca onun öğretisi, bazen amaç çatışmaları, sorunlu varsayımlar, belirsizlikler ve körlükler de içermektedir. Mill'in daha önce anlatılan amaç, katılma ve liyakat görüşünü dengelemek için onun temsili yönetim öğretisi, siyasal katılmaya kıyasla son tahlilde yönetenin liyakat ve etkinliği ve böylece anılan eğitsel işlevleri öne çıkarılmıştır. Garip bir şekilde Mill, siyasal sevk ve idarenin mümkün merteye serbest olduğunu görmezlikten gelmiş görünüyor. Onun serbestliğine karşı temel güvenceyi seçme hakkında görüyordu. Tabii bu, temsilin özelliklerine -"demokrasinin Aşıl topuğu" (Sartori 1992: 40)- oranla çok kısa olarak ele alınıyor. Mill'in, örneğin federalizmde devlet otoritesinin gemlenmesi için ileri sürülen alternatif kuvvetler ayrımını geniş ölçüde ret etmesi de kısaca ele alınıyor. Onun kuramsal sistemindeki kavramsal belirsizlikler de ele alınmıştır. Örneğin umumi refah Mill'in servet ölçümünde ve yargıda bulunmasında önemli kuramsal ölçüm aracıdır. Bununla birlikte bu anahtar anlayış ampirik olarak hem özel olarak soluk ve belirsiz kalmıştır hem de çok dar olarak tanımlanmış, örneğin uzun vadeli rasyonal ekonomi siyaseti göstergesi vasıtasıyla ölçülmüştür (Shell 1971: 18). Bundan başka, Mill, temsili yönetim konusundaki kitabında bir dizi sorunlu varsayımda bulunmaktadır. Örneğin aydınlar için çoğul oy hakkının savunulması kuşkulu öncüllere dayanmaktadır. Bu anlayışın temelinde, ilave

oy gücünün otoriteyi ve ayrıcalıkların yararını büyütmeyeceği anlayışı ve ayrıca yüksek ölçüde formel niteliğin, çıkarıcı düşünme ve eylemde bulunmadan kurtaracağı varsayımı bulunmaktadır. O zaman siyasette objektif gerçek, objektif doğru ve genel refaha elverişli olanlar görülebilecektir (a.g.e.: 21). Fakat bir fizik veya filoloji doktorunun siyasal olgunluk bakımından durumu gerçekten nedir? Max Weber bu sorularla daha sonra Mill'in görüşlerine benzeyen önermeleri araştırdı. Weber şunu da ekliyordu: "Özgür mücadele içinde ekonomik varoluş için devletin yapısını her gün bedeninde hisseden her işveren ve her sendika yöneticisi, devleti, aldığı eğitimin sağladığı diploma sayesinde tabakasına uygun, güvenli, sonunda emeklilik sağlayan bir gelir elde ettiği bir kasa olarak görenlere oranla siyasetten daha iyi anlar" (Weber 1988a: 248).

Mill, ayrıca, bireysel düşünce ve davranışın toplumsal bağlantıları konusunda belli bir "körlük" içinde olmakla suçlanabilir (Shell 1971: 21). Mill'in, vergi ödemeyenlerin veya hayırsever kurumlara bağımlı olarak yaşayanların seçme hakkını kabul etmemesi, genelin refahına aykırı düşen bireysel-servet sahipliğine dayalı bir ölçüm çitasını gösteriyor.

Representative Government'in yazarının ciddi siyasal olaylar konusunda da açık olmadığı görülüyor. Bu olaylar, onun seçme hakkının genişletilmesini savunduğu zamanının İngiltere'sinde büyük ihtimalle ortaya çıkmıştı; yani siyasal partilerin güçlenmesi ve buna bağlı olarak bireysel milletvekillerinin konumunun zayıflaması gibi. *Representative Government*'in yayınlanmasından altı yıl sonra Walter Bagehot'un *The English Constitution* (İngiliz Anayasası) (1867) adlı eserindeki değerlendirmesine göre John Stuart Mill, yönetimin "etkili yönünü" (efficient parts) gözden kaçırmıştı ve "ağırbaşlı yönünü" (dignified parts) gözünde büyütmüştü. Mill, siyasal karar sürecinin gerçek mekanizmasının artık monarşi ve Lordlar Kamarası (House of Lords) gibi yönetimin eski saygıya değer kısımlarında değil, kabinede aranabileceğini gözden kaçırmıştı. Ayrıca reform tekliflerinin tam da bu "efficient parts" mekanizmasını güçlendirebileceği ve parti siyaseti ile doldurabileceği konusunda açık değildir.

Nihayet, metodolojik bakımdan hemen hemen bütün eksiklikler *Considerations of Representative Government*'daki hipotezlerin ve açıklamaların karşılaştırmalı olarak ele alınması ve karşılaştırmalı olarak test edilmesindeki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu konu, John Stuart Mill'in metodolojik yazılarında savunduğu bilim kuramıyla ilgili tavsiyelere kendisi

uymadığı için kayda değerdir. Temsili yönetimle ilgili eserinde Mill, kuramını farklı ülkeler ve zaman dilimleri için geçerli olabilecek genellikte sunmaktadır. Yine de kural olarak onun tecrübe kalıbı ve tecrübe konusu nihayet sadece İngiliz siyasetine ve İngiliz tarihine dayanmaktadır; ara sıra özellikle Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı kitabında sunduğu tecrübe hazinesiyle tecrübesini zenginleştirmiştir. Bu bakımdan C. Shields'in, Mill'in demokrasi öğretisinin çan kulesi perspektifine uyduğu şeklindeki katı hükmü haklıdır (1958: XXXIV). Lakin bu belli ölçüde çağın ruhunun bir özelliği idi. Diğer kuramcılar da -yanılarak- Büyük Britanya'yı bütünü temsilcisi olarak değerlendirdiler. Örneğin Karl Marx'ın kapitalizm analizi, İngiliz örneğinin araştırılmasına dayanarak diğer bütün sanayileşen ülkelerin gelecekteki ekonomik-sosyal gelişmelerini ortaya koymak istiyordu! Mill gibi Marx da İngiliz gelişmesinin kendine özgü özelliklerini görmezlikten gelmişti ve Büyük Britanya örneğinin genelleştirilebileceği konusunu abartmıştı.

Kısım 1.6

Devrimci Doğrudan Demokrasi Öğretisi:

Karl Marx ve Paris Komünü

John Stuart Mill gibi Karl Marx da (1818-1883) İngiltere'de burjuva sanayi toplumunun yükselmesinden derinden etkilenmiştir. Bununla birlikte onun siyasal konumu, onu Mill'den köklü biçimde ayırır (Duncan 1973). Mill, liberal ve demokratır; buna karşın Marx komünisttir. Mill için ılımlı temsili demokrasi burjuva topluma yakışan devlet şeklidir. Buna karşın Marx için demokrasi ya burjuvazinin sınıfsal egemenliğinin bir aracı ya da devrimci işçi hareketinin siyasal hükümlerliği elde etmesinin yararlı aracıdır ve tarihin kurtuluş tarihi olarak yorumlanmasının sonu ile eş anlamlıdır. Marx bunu özellikle insanın siyasal olarak kendini gerçekleştirmesiyle eşit görüyor. Daha sonra bunun yerine komünist temele dayanan "özgürlük devleti"nin siyasal-ekonomik öğretilerine geçer. Demokrasi "gerçek devlet" olabilir, diyor Marx, 1843'de yayınlanan *Kritik des Hegelschen Staatsrechts*'de (Hegel'in Devlet Kuramının Eleştirisi) Hegel'in anayasalı-monarşi ideal devletine karşı çıkararak. Bu kitapta Marx, Hegel'in reddettiği demokrasiyi 1789 Fransız devriminin cumhuriyetçi safhası anlamında savu-

nur. Ona göre orada demokrasi, halkın kendini gerçekleştirmesi olarak, "içerik ve form" olarak ve yönetim "insanın özgür üretimi" olarak gerçekleşmişti. (Marx 1972a: 231). Demokraside ilk kez "özelin ve genelin gerçek bütünlüğü" (a.g.e.:231) sağlanıyordu ve bundan hareketle "siyasal devletin ortadan kalktığı" (a.g.e.: 232) da söylenebilirdi.

Bazı yazarlar Marx'ı "demokrasinin ateşli savunucusu" olarak nitelendirmişlerdir (Springborg 1984: 538). Ancak, Marx'ın ilgi duyduğu demokrasi, Tocqueville'in veya Mill'in ilgi duydukları demokrasi değildir. Onun dikkati, burjuva toplumunu ortadan kaldıracak bir demokrasiye yönelikti. Yani Marx'ın erken dönem eserinde ve daha sonraki çalışma döneminde demokrasi öncelikli bir konumu veya bir kurumlar düzeninin sürecini ifade etmez, aksine esas itibariyle bir kurtuluş olarak yorumlanan bir geçiş veya nihai durumu, öncelikle devlet ve toplum ayrımının kalkması anlamında, *Komünist Manifesto*'daki ifadeyle "proletaryanın egemen sınıf konumuna yükselmesi" (Marx/Engels 1970: 44) anlamında ve daha sonra gerçek özgürlük ve gerçek eşitlik anlamında ve bu ikisinin Marx'ın anlayışına göre ancak kapitalizmin aşılmasından sonra komünizmde gerçekleştirileceğini ifade eder. Bu bakımdan Marx'ın demokrasi taraftarlığı, proleter demokrasisi için parti hareketi olarak ortaya çıkmaktadır ve ondan insanın kendini gerçekleştirmesini ve kurtuluşu beklemektedir. "Demokrasi bugün komünizmdir (...) Demokrasi proleter ilkedir" -Friedrich Engels'in denklemi düşüncüyü bu noktaya getirdi (Engels 1959: 612).

Marx'ın yazdığı eserlerin ağırlık noktası elbette genel olarak siyasetin ve özel olarak demokrasinin analizi değildir, aksine kapitalist üretim tarzının yapısı ve dinamiğinin araştırılmasıdır. Onun bu konudaki en önemli eserinin -*Das Kapital* (1867)- kelime indeksinde demokrasi ile ilgili hiç bir kayıt bulunmaması tesadüf değildir. Ancak Marx, günlük siyaset yazıları çerçevesinde, demokrasi öğretisinin siyasal sonuçları yönünde önemli bir katkı sağlamıştır. Yani o, sosyalist devrimci doğrudan demokrasi kuramı konusunda yapıtaşları hazırladı, bilhassa 1871'de yayımlanan *Der Bürgerkrieg in Frankreich* (Fransa'da İç Savaş) adlı incelemesinde Paris Komünü'nü analizinde olduğu gibi (Marx 1970b).

Komün, Alman-Fransız savaşında mütareke ilanından sonra Paris'deki ayaklanmanın ardından sosyalist ve komünistler - komün taraftarları - tarafından Mart-Mayıs 1871 arasında kurulan devrimci şehir rejimidir. Karl Marx yazılarında komünü kutlamaktadır. Onların tarihsel hizmetlerinin,

özellikle geleneksel sınıf egemenliğinin siyasal şeklinin yıkılması ve bunun yerine "işçi sınıfının yönetiminin" (Marx 1970: 490) kurulması olduğunu düşünüyordu.

Friedrich Engels, Paris Komünü'nün bir "proleterya diktatörlüğü" olduğunu yazıyordu 1891'de Marx'ın İç Savaş kitabının girişinde. Marx'ın kendisi Komünle ilgili kitabında diktatör kavramını kullanmadı, fakat anlaşıldığına göre Paris Komünü gerçekte proletaryanın sınıfsal egemenliğidir. Marx ve Engels'in uzlaştığı şekliyle spesifik anlamıyla, yani burjuva toplumunun "siyasal devleti"nin yok edilmesi olarak, özellikle işçilerin ve komünist işçi hareketinin bastırılmasının aracı olan devletin yok edilmesi olarak Komün proletaryanın temsilcisidir (Sartori 1992: 444).

Marx, Paris Komününün egemenlik şeklini, doğrudan demokrasi olarak, Paris'li işçilerin ve onların temsilcilerinin ve yoldaşlar birliğinin sıkı biçimde iyice yerleşmiş egemenliği olarak; ayrıca, siyasal, toplumsal ve ekonomik düzene radikal müdahale sistemi olarak nitelirmektedir. Marx, Komünün kurumlarını ve uygulamasını sınırsız rızaya dayandırıyor. Marx tarafından onun yönetimi ve yönetim gerçekliği şöyle ifade edilmektedir: "Komün, Paris'in farklı bölgelerinden genel oyla seçilmiş şchir kurullarından oluşur. Onlar sorumludurlar ve her zaman azledilebilirler. Onların çoğu işçiler arasından çıkmaktadır ve işçi sınıfının kabul edilmiş temsilcileridir. Komün, bir parlamento değil, bir işçi meclisidir; yasama ve yürütme aynı zamanda yapılır. Şimdiye kadar devlet yönetiminin aracı olan polis, derhal bütün siyasal özelliklerinden sıyrılır ve Komünün sorumlu ve her zaman azledilebilir aracına dönüşür. Aynı şekilde memurlar da diğer bütün idari görevlerinden kurtulurlar. Komün üyeleri tarafından kamusal hizmete işçi ücreti verilmesi gerekiyordu. Yüksek devlet görevlerinde bulunmuş olanların kazanılmış hakları ve temsil gelirleri bizzat bu makamlarla birlikte ortadan kalktı. Kamusal görevlerin, merkezi hükümetin yardımcılarının özel mülkiyeti olması sona erdirildi. Sadece şchir yönetimi değil, aynı zamanda şimdiye kadar devlet tarafından kullanılan insiyatfın tamamı Komünün ellerine geçti" (Marx 1970: 487 v.d.)

Komünün asker, polis, adalet siyaseti ve kültür-politik önlemleri daha az radikal değildi. Onun ilk kararnamesi, mevcut ordunun tasfiye edilmesi ve onun yerine silahlı halkın geçmesini içeriyordu. "Eski yönetimin en önemli aracı olan" (a.g.e.: 488) ordu ve polis ortadan kaldırılınca, onun yerine, eski yönetimin siyasal-ideolojik iktidarını kırmak için Komün geçti.

Marx'a göre Komün etkili biçimde "manevi baskı aracını, yani papazların iktidannı (...)" da yıktı; bütün kiliselerin kurum olarak sahip oldukları mülklerini kamulaştırarak onları itibardan düşürdü. Papazlar, inananların sadakalarıyla beslenmek üzere öncüleri olan keşişler gibi yaşamaya döndürüldüler. Ders verdikleri bütün kurumlar parasız olarak halka açıldı ve aynı zamanda devlet ile kilisenin birbirine karışmaları engellendi. Böylece sadece okul eğitimi herkese açılmadı, bunun yanında bizzat bilim de sınıfsal yargı ve yönetim otoritesi tarafından dikte edilmiş zincirlerden kurtarıldı. Hakimlik görevini yapanlar, birbirini izleyen yönetimler altında sadece dalkavukluklarını örtmeye yarayan görünüşteki bağımsızlıklarını kaybettiler (...) Bütün diğer kamu hizmetlileri gibi sorumlu ve azledilebilir olarak göreve atandılar" (a.g.e.: 488).

Marx için Komünün tarihsel önemi, sadece onun doğrudan demokratik olan ve devlet-toplum farklılaşmasını ortadan kaldıran özelliğinde değil, bunun yanı sıra burjuva-kapitalist toplumun tarihsel belirleyiciliğini ortadan kaldırmayı vaat etmesinde yatmaktadır. Yani "mülkiyet sahibinin mülkünü kamulaştırmayı" (a.g.e.: 491) ve böylece burjuva toplumunun ekonomik hakimiyetini yıkmayı amaçlıyordu. Ayrıca Marx için Komün, gelecekteki sosyalist siyasal düzenin çekirdek şekli idi. Bu nedenle Marx, Paris Komünü hakkındaki incelemesini, işçi sınıfının konsey demokrasisi şeklinde örgütlenmiş bir egemenliğin temel şeklini geliştirmesi gerektiği arzusuyla tamamlamıştı. Bu egemenlik şeklinin -devrim amacına bağlı bir doğrudan demokrasinin- örgütlenme ilkeleri, dokuz temel özellik içermektedir (bunlar için öncelikle bkz: Bermbach 1973 ve 1994): 1) Esas olan öncelikle, siyasal egemenliğin, kaynaklandığı ihata edilebilecek birlikler içinde toplumun tabana yakın olarak örgütlenmesi fikridir (Tabanda örgütlenme ilkesi). 2) Bunun ardından temel iradenin uygulanması ilkesi gelir. Daha önce Rousseau tarafından geliştirilmiş olan ortak siyasal kurumların esas itibarıyla sadece temel iradenin uygulayıcıları oldukları düşüncesi yeni düzenin destekleri arasında kabul edilmektedir. 3) Üçüncüsü bütün görevlilerin doğrudan seçilme ilkesidir: Bütün kamusal görevler, ilk kademe seçmenler tarafından aday gösterilenler arasından doğrudan seçimle doldurulacaktır. 4) Devrimci doğrudan demokrasinin yapısal özellikleri arasında emredici vekalet de yer almaktadır. Kamusal göreve sahip olanlardan her biri, seçmen tabanının talimatlarına bağlıdır, devamlı kontrole tabidir ve ilk seçmenlerin oylarıyla her zaman görevinden alınabilir. 5) Bunun ar-

dından -beşinci olarak- ortalama gelire göre görevlilere ücret ödeme ilkesi gelir. Devrimci doğrudan demokrasi, burjuva toplumunu karakterize eden devlet vatandaşı (Bürger in Citoyen-Staatsbürger) ile burjuva (Bourgeois-der Bürger als Wirtschaftssubjekt) arasındaki ayrımı, siyasal işlevleri topluma kaydırarak ortadan kaldırır. Görev yapanların ortalama gelire göre ücret almaları bu proje içinde yer alır. Kamusal hizmet için "işçi ücreti" (a.g.e.: 488) ödenmesi gerekir -görev sahiplerinin ekonomik ayrıcalıklarını veya onların bağımsız hareket etmelerini engellemek için-. 6) Ayrıca devrimci doğrudan demokrasi, yönetici tabakanın serbestliğine ve bürokratikleşme eğilimine karşı kurumsal barikatlar kurmak istiyor. Bunun anahtarı, görevlilerin rotasyonudur, yani görevlilerin kısa aralıklarla nöbet değiştirmesini sağlamaktır. 7) Sosyo-kültürel bakımdan temsil söz konusudur: Konseylerin, halkın sosyal yapısını, bilhassa şimdiye kadar boyunduruk altına alınmış toplumsal sınıfların siyasal bakımdan merkezi konumlarını yansıtmaları gerekir. Marksist kuram bağlamında bunun anlamı şudur: Konseylerin çoğunluğu, doğrudan proletarya arasından veya "işçi sınıfının kabul edilmiş temsilcileri" çevresinden devşirilmelidir (a.g.e.: 487). 8) Doğrudan demokrasinin konsey demokrasisi şeklinde örgütlenmesinin karakteristik özelliği, örneğin kişisel çıkarların partiler ve birlikler ve kuvvetler ayrımı şeklinde örgütlenmesi gibi, toplumun homojenliğine aykırı düşen bütün yapıların ve işlemlerin açıkça kaldırılmasıdır. Toplumsal tektipleşme ve gücün tek elde toplanması esastır; buna karşın çoğulculuk, kuvvetler ayrımı veya kuvvetlerin frenlenmesi kötüdür. 9) Nihayet, devrimci doğrudan demokrasi evrenselci bir siyaset anlayışına dayanmaktadır. Bu anlayışa göre doğrudan demokratik işlem tarzları, eski anlayışa uygun olarak kamusal işlerle sınırlanamaz, aksine evrensel tarzda işlerler. Onlar, siyasetin örgütlenmesi için ve buna bağlı olarak toplum ve ekonominin örgütlenmesinin esasıdır. Devrimci doğrudan demokrasi projesi temelde "her şeyi siyasileştirme" temelfikrine dayanmaktadır (Guggenberger 1995: 87).

Devrimci doğrudan demokrasi kuramı daha sonra bazıları tarafından benimsenmiş, bazıları tarafından da mahkum edilmiştir. Yönelim bakımından öncelikle demokratik yönelimli solu, anarşist-sendikalist çabaları, ayrıca -komünist partinin işçilerin öncüsü olduğu düşüncesini tamamlamak için- Marksist-Leninist parti ve devlet kuramlarını etkilemiştir (Lenin 1970). Liberal ve muhafazakar akımların yanı sıra işçi hareketinin ılımlı kanadı, özellikle sosyal demokrasi ve ayrıca liberal ve muhafazakar devlet ve demokrasi kuramcıları onun esas karşıtları arasında sayılırlar.

Devrimci doğrudan demokrasi kuramı, uygulamada ancak alınlmamış şartlar altında ve ancak kısa süre devam edebilmiş bir örgütlenme şeklinin kuramıdır. O, küçük bir mekanı, sınırlı topluluğu, yüksek derece siyasal hareketliliği, yüksek bilgilenme derecesini ve ilk seçmenler yönünden kapsamlı bir zaman bütçesini şart koşar. Tarihsel tecrübenin öğrettiği gibi, konsey demokrasisi veya konsey benzeri örgütlenme şekilleri ancak sınırlı bir süre yaşama imkanı bulmuşlardır. Adeta sistematik olarak önlerine koydukları hedefleri gerçekleştirememişlerdir. Nerede konsey benzeri örgütler ortaya çıkmışsa, uzun süre yaşama yeteneğinde olmadıkları hemen görülmüştür. U. Bermbach'ın gösterdiği gibi bu, büyük ölçüde konsey anlayışının reel olarak yerine getirilebilecek hipotezlerinin olmamasıyla bağlantılıdır: "Vatandaş düzeyinde, geniş bilgi sahibi olma ve angajman yeteneğinin özel çıkarları evrensel toplumsal gelişmenin gereklerine göre yönlendiren bir anlayışla bir arada bulunması; örgüt düzeyinde ise karar ve eylem alternatiflerinin ayıklanması (...) gerekliliğinin olumsuzlanması -ki bu, kaçınılmaz olarak fraksiyonlaşmaya ve sonunda özel çıkarların öne çıkmasına; bundan daha fazla olarak bilgiden yararlanma konusunda imtiyazlı bir durumda olmanın öneminin farkına varılmamasına ve bununla bağlantılı olarak görevde bulunanların selektif güdüm ve manipölasyon imkanlarına sahip olmalarına; nihayet merkezi örgüt ve temel örgüt ilişkisinin hatalı olarak değerlendirilmesine ve de günümüzde bütün toplumların büyük ölçüde uluslararası bağlantılarının olduğu olgusunun hemen hemen tamamen ihmal edilmesine neden olur-" (Bermbach 1994: 131).

Marx'ın demokrasi kuramına katkısı, onun devrime elverişli olduğunu ileri sürmesidir. Bu bakımdan onun kendine özgü açık yanı ortaya çıkmaktadır: Konsey demokrasisi, büyük ölçüde ölçsüz hareket edebilen kamusal bir otorite ortaya koymaktadır. Bu bakımdan halka dayanan devlet iktidarı eğilim olarak bütüncü (total) olmaktadır! Devrimci doğrudan demokrasi kuramı, devlet iktidarının serbestliğine karşı etkili bir güvenlik öngörmemektedir -emredici vekaletin demokratik temelde geri alınması istisnasıyla, ancak bu da bütün olarak devlet iktidarıyla değil, temsilci ve yönetici personelle ilgilidir-. Bu bakımdan devrimci doğrudan demokrasi kuramı sadece aşırı eşitlikçi unsura değil, bunun yanı sıra açıkça otoriter bir unsura da sahiptir (krş: Femia 1993). Böyle dizginsiz bir siyasal egemenlik düzeninin nasıl istenmeyen sonuçlar verebileceği Paris Komününün hareket tarzından da belli olmuştur. Paris Komününün hesabında bilindiği üzere

sadece Marx'ın kutladığı devrimci siyaset değil, bunun yanında 64 rehinenin idamı da vardır. Marx ise bununla ancak alay etmiştir: Ne yapalım ki "tutuklanan rehinelere Prusya geleneğine" ilticası denememi (Marx 1970: 507).

Sadece Marx'ın Komün yorumunun sinizm olup olmadığı tartışılmıştır. Bu yorum, siyasal bakımdan devrimcileri, reformcuları ve muhafazakarları kutuplaştırmıştır. Onun bilimsel muhtevası da tartışmalıdır. Bazılarına göre o, somut olarak siyasal bilimsel-sosyolojik sınıf çatışması analizinin temeldir (örneğin Hennig v.d. 1974); diğerleri ise onu esas itibarıyla sadece "günlük mücadele metni" (Schieder 1991: 16) olarak gördüler. *Fransa'da İç Savaş* kitabı bir tarihçinin ürünü olarak anlaşılmalı, aksi-ne Paris Komününe "saygı" olarak, "hakikat ile hayal arasında bir anlatı" olarak anlaşılmalıdır (Wenturis 1980: 168). Marx'la daha fazla ilgilenmiş olan analizciler de Komün kitabının sunuşunun tarihsel olarak doğruluğu konusundaki kuşkularını dile getirmişlerdir (örneğin Hennig 1974: XC). Marx'ın Paris Komünü incelemesi, heyecanlı kimseler ve devrimci zihniyet tarafından desteklenmiştir. Kuşkusuz onda yeni düzenin zayıflıklarının, eksikliklerinin ve baskı potansiyelinin eleştirisi eksiktir. Bu bakımdan onda, Marx'ın *Das Kapital*'de kapitalizmin yapısal analizinde ortaya koyduğu realist, acımasız analiz maharetinin yokluğu hissedilmektedir. Komün metninde eleştiri konusu, yeni düzenin savunulmasının gerisinde kalmıştır; Marx için onun savunulmasının nedeni, toplumsal zenginliğin sayıları az olan sahipleri yerine "bütün modern proletaryanın", çalışan çoğunluğun çıkarına yeni bir egemenlik şekli kurmasında bulunmaktadır (Marx 1970: 509).

Marksizm'e dayanan siyasal örgütlerin ve devlet iktidarlarının yapıp ettiklerinden Marx'ın kuramları sorumlu tutulmamalıdır. Buna rağmen bunlarla Marx'ın öğretisi arasında içsel bir bağ vardır. Marx'ın demokrasi kuramı, yasama ve yürütme gücünün konsey demokrasisi ile meşrulaştırılmış bir birleşimini savunmaktadır. Bu ise Rousseau'nun radikal halk egemenliği öğretisi ile benzerlik göstermektedir. Bu kuram aynı zamanda yasama ve yürütmenin bağımsızlığını aşırı durumda hükümet iktidarının muhalefete karşı terörist araçlar kullanımına varıncaya kadar engelleme yoludur. Bu bakımdan 19. yüzyılın klasik sosyalist siyasal kuramların bağlantı çizgileri, örneğin Lenin'in *Staat und Revolution*'u (Devlet ve Devrim) (Lenin, 1970) gibi Marksist ve Leninist parti ve devlet siyasetine kadar ve 20. yüzyılın 80'li yıllarının sonuna kadar Orta ve Doğu Avrupa'nın sosyalist devletle-

rinin halk demokrasilerinin kuram ve uygulamasına kadar uzanmaktadır (krş:Heuer 1990).

Ancak bu durumda, anayasal devlet kuramcılarının (örneğin Böckenförde 1987 ve Fraenkel 1991) ve anarşizm kuramcılarının kendilerini Marx'dan niçin kesin olarak ayırdıklarını anlamak mümkün olur. Rus anarşisti Michail Bakunin, Marx'ın "otoriter bir komünist" olduğunu yazmaktadır (1969: 178). Burada sadece Bakunin'in Marx'a kişisel kırgınlığı değil, bunun yanında siyasal konum bakımından temel farklılık da ifade edilmektedir.

Marx'ın devrimci doğrudan demokrasinin -Marksist-Leninist parti ve devlet siyasetinin gösterdiği sonuçlar bakımından pek yararlı olmasa da- siyasal bakımdan son derece etkili olduğu görülmektedir. Saf bilimsel bakış açısından, devrimci doğrudan demokrasi kuramı çürük temellere dayanmaktadır. Bu tespit hem ampirik hem de kuramsal olarak açıklanabilir. Ayrıca, Paris Komünü hakkındaki metin klasik Marksizm'in toplum analizinde çok temel bir eksiklik içermektedir: Ampirik ve kuramsal olarak temellenendirilmiş bir siyasal kuram eksikliği.

Eğer Marx'ın kendine esas aldığı "karşı ideal" (Sartori 1992:439) bilinirse, ancak o zaman radikal devrimci doğrudan demokrasi öğretisi anlaşılabilir. G. Sartori bunu şu cümlelerle anlatmaktadır:"Ekonomik bolluğa dayanan, devletten özgür, kendiliğinden (spontane), ahenkli bir toplum pozitif idealdir. Siyasal olarak, siyasetin görünmezliğiyle (...) ulaşılabilecek tam özgürlük, ekonomik olarak bütün ekonomik baskılardan kurtuluş sağlayacaktır -bunun ekonominin görünmezliğiyle sağlanabileceği de söylenebilir-. Yani eğer 'zorunluluk', darlık, kıtlık, çalışma yoksa, o zaman siyasetin krallığı gibi ekonominin krallığı da iyice ölmüş demektir" (a.g.e.: 439 .v.d.)

Her şey kaybolmuş ve ölmüşse, diye ekliyor Sartori, geriye sadece "semavi bir krallık" kalır. Ancak yine de bir karşı ideal "mücadele ettiği idealin daha üstünde dolaşan üst ideal" olarak meydana çıkar. O zaman sorun şudur, diye devam ediyor Sartori, "semavi krallık, yeryüzü krallığıyla karşılaştırılmaz" (1992: 440).

BÖLÜM II

MODERN DEMOKRASİ KURAMLARI

Ş u ana kadar tartışılan kuramlar klasik demokrasi öğretileridir ve bunlar kitlesel modern demokrasi kuramlarının öncüleridirler. Onların tamamı -geniş devletlerdeki gelişmiş demokratik yönetimler ve yönetim gerçekliği tecrübesi olmaksızın- 20. yüzyıldan önce ortaya çıktılar. Gelişmiş demokrasi ve buna bağlı demokrasi öğretisinin bakış açısından bakıldığında, eski kuramların kendine has belli kısıtlamaları olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin ergin nüfusun sadece bir kısmının-çoğu kez küçük bir kısmını- halk (demos) olarak kabul etmişlerdir. Bundan da anlaşılacağı gibi büyük nüfus grupları -yabancılar, uzun süreden beri yerleşik olan göçmenler ve (John Stuart Mill'in farklı düşüncesi hariç) kadın nüfus- esas itibarıyla katılımın dışında tutulmuştur. Genel olarak klasik demokrasi kuramlarının hiç birinde eşit seçme hakkından söz edilmemiştir. Ayrıca, klasik anlayışların çoğunda demokrasinin ancak küçük devletlerde gerçekleştirilebileceği anlayışı savunulmuştur. Klasik demokrasi öğretileri -Tocqueville gibi daha modern varyantları hariç- siyasal partilerin, parti görevlerinin ve parti önderliğinin ön plana çıkmasından da ancak kenarda köşede söz etmişlerdir ve o da pejoratif anlamda. Her ne kadar özellikle radikal liberallerde ve "proletarya demokrasisi" taraftarlarında yavaş yavaş değiştiği gözlenirse de demokrasi, bir yüz akı olarak görülmemiştir. Bu akımların dışında demokrasi düşüncesi kuşkuyla karşılanmıştır. Hatta bu durum

Tocqueville'in çıkardığı Amerikan demokrasisinin üstünlüklerinin ve eksikliklerinin gerçekçi bilançosuna saygı duyanlar için de geçerlidir. Bunun bir örneği Alman devlet bilimcisi Robert Mohl'dür. O, Tocqueville'in *Über die Demokratie in Amerika* (Amerika'da Demokrasi) adlı eserini tanıyor-du ve bu eserin yazarına hayrandı. Bununla birlikte, Tocqueville'in anlattığı demokratikleşme sürecinin çekirdeği olan eşitliğin ilerleyişi ona ters gelmişti ve demokrasi olarak monarşik-parlamentar bir sistemin yapılarını aşan ne varsa hepsini reddetmişti. Bu reddetmenin kökeninde, diğer nedenler yanında demokrasinin hem siyasal-kişisel hem de siyasal-kurumsal ve genel olarak manevi bakımdan zorunlu olarak orta dereceliliği ortaya çıkardığı düşüncesi yatıyordu. Kim eleştirmenlere, topluluklara veya kantonlara dayanan İsviçre demokrasisi örneğini ileri sürerse, hemen kendisine böyle bir düzenlemenin belki küçük topluluklar için uygun olabileceği, fakat monarşik olarak yönetilen büyük devletlere uymayacağı anlatılıyor-du.

Bilhassa Almanya'da -daha önce zikredilen radikal liberal öğreti ve proleter demokrasinin taraftarları istisna olmak üzere- halk egemenliği hakkında pek iyi şeyler düşünülüyordu. "Demokrasi, hakiki gelenekselliğin son basamağı ve tezahürü değildir, aksine gelişmiş bir devlet şeklinin ilkel ilk basamağıdır" Siyasette ve toplumda eşitliğe çok önem verilen yerde "genel olarak orta derecelilik saygınlık kazanır" Tarihçi Heinrich von Treitschke'nin (1834-1896) değerlendirmesi böyledir ve demokrasiyi eleştirme konusunda yalnız da değildir (Meier v.d. 1972:892 v.d). Almanya'ya da yeni bir demokrasi anlayışı yavaş yavaş ayak bastı. Sosyal demokrasi (bu konuda bkz:kısım 2.4) veya devrimci doğrudan demokrasinin (kısım 1.6) çaba gösterdiği işçi hareketinin yanı sıra özellikle liberal akımlarda da demokrasi taraftarlığı vardı. John Stuart Mill, İngiltere'de demokrasi öncesi liberalizmin bir temsilcisidir ve 20. yüzyılın başlarından itibaren "sanayi kesimi"nin monarşi ile koalisyon kurması için çaba gösteren Friedrich Naumann, daha çok demokrasiyi el yordamıyla arayan Alman liberalizminin temsilcilerinden biridir (Naumann 1900).

Demokratikleşme çabaları, eski demokrasi öğretilerinden ancak sınırlı düzeyde bir şeyler öğrenilebilir. Bu konu demokrasinin işlev şartları bakımından araştırılırsa, çoğunlukla tartışmanın, küçük topluluklarla sınırlanmasıyla ve demokrasinin, örneğin hayat ilişkilerinin büyük ölçüde tekdüzeliği ve homojenliği gibi son derece iddialı şartlara sahip olduğu teziyle karşılaşılır.

Kuşkusuz Kuzey Amerika devletlerinin bağımsızlık bildirgesi, Fransız devrimi ve seçme hakkının mülkiyet sahibi olmayan toplumsal sınıflara yavaş yavaş yayılması, monarşilerin siyasal yapısında da büyük değişimlerin olduğunu göstermektedir. Özellikle 20 yüzyılda seçmen oylarının, siyasal programların, sorunların çözümünün ve adayların pazarlık ettikleri bir siyasal pazarın ortaya çıkması; ayrıca, çıkarların birleştirilmesinde, hükümet eylemlerinin kontrolünde ve bundan başka anayasal devletin yapılarına yarı demokratik veya demokratik düzenlemeleri yerleştirmede parlamentonun rolünü artıran parlamentolaşma, bu değişimler arasında sayılabilir.

Bu temelde hangi demokrasi kuramları ortaya çıkmıştır? Bu kuramlar küçük ve büyük devletlerde ortaya çıkan kitlesel demokrasi kuramlarıdır ve siyasal hareketliliğin, ekonomik gelişmenin artması, toplumsal ve ekonomik sürece yoğun devlet müdahaleleri ile nitelenen toplumsal sistem kuramlarıdır. Bu bağlamda gelişmiş olan, bilimsel ve pratik siyaset bakımından önemli olan demokrasi kuramları bu kitabın ikinci bölümünün konusudur. Bu bölümün hareket noktası, Max Weber'in çığır açan anlayışıdır. Weber demokrasiyi, kendisinin egemenlik sosyolojisi çerçevesinde ve Alman imparatorluğunun "siyasal işletme"sinin (M. Weber) sorunlarının çok keskin bir analizi bağlamında yorumluyor. Weber, özellikle iktidardan pay alma, taraftar toplama için propaganda, daha ehil önderin rekabet ve ayıklanması konularıyla ilgileniyor. Bu bakımdan onun eseri ile öncelikle J. Schumpeter tarafından şekillendirilmiş olan ve daha sonra A. Downs tarafından geliştirilmiş olan ekonomik demokrasi kuramı anlayışı arasında paralellikler vardır. Bunun ardından -üçüncü olarak- kıta Avrupası varyantı, özellikle E. Fraenkel tarafından geliştirilmiş olan çoğulcu modern demokrasi kuramı gelmektedir. Bu kuram temel esaslar bakımından "anayasal (konstitutionellen) demokrasi"nin (Friedrich 1966) teori ve pratiğine dayanmaktadır. Bu kuram, çoğulcu toplumsal yapı ile yerleşmiş anayasal devleti birbirine bağlayan demokrasiyi vurgular ve diğer modern demokrasi kuramlarına oranla eski demokrasi öğretisinin "ılımlı demokrasi" geleneği ile daha yakından ilgilenir. Ekonomi, çoğulculuk ve elit sorununa ağırlık veren kuramlardan farklı olarak katılımcı demokrasi kuramının taraftarları, vatandaşların siyasal katılım imkanlarının maksimize edilmesine önem verirler. Bu bakış açısına göre demokrasinin anlamı ve amacı, özellikle katılımın özel değerinde ve aydınlanmış tartışmaya dayanan irade oluşumunda görülmektedir. Daha önce zikredildiği gibi, 19. yüzyıldan be-

ri mevcut duruma ilişkin, özellikle de işçi hareketinin ortaya çıkmasına bağlı olarak çeşitli demokrasi tasavvurları ortaya çıkmıştır ve çıkmaktadır. "Sosyal demokrasi" kuramı, reform politikaları ve devrimci aktivizmleri benzer olmakla birlikte bazı yönlerden farklı olan bu tür demokrasi anlayışları için bir şemsiye kavramdır. Bunlar dördüncü kısımda tartışılacaktır. Bazıları, sosyal demokrasi kuramını, Eleştirel demokrasi kuramını ve bu kitabın ikinci bölümünün sonunda "bütünlükçü (Komplex) demokrasi kuramı" (Scharpf 1970) başlığıyla ele alınacak kuramla birlikte ele almaktadır. Kuşkusuz Eleştirel kuramlar diğer iki okula da dayanmaktadır: Ekonomik siyaset kuramına ve Frankfurt Okulu'nun Eleştirel kuramına. Kitabın birinci bölümünde olduğu gibi, bu ikinci bölümde de demos (halk) kavramı, demokrasi analizinin yöntemleri, bu kısmın girişinde yapıldığı gibi sadece bazı temel soruları hatırlatmak üzere demokrasinin işlevsel şartları ve zayıflıkları ele alınacaktır.

Kısım 2.1

Seçkin Demokrasi Kuramı: Max Weber

Max Weber'in siyasal yazılarının ve egemenlik sosyolojisinin demokrasi kuramına katkısının kısa bir nitelemesi yapılmak istendiğinde, öncelikle "seçkin demokrasi kuramı" etiketi gündeme gelir. Çünkü Weber'in asıl ilgisi, egemen (ya da egemenler) ile egemenlik altındaki (veya egemenlik altındakiler) arasındaki ilişkiler konusuna, siyasal görevler için rekabet mücadelesine ve siyasal seçkinlerin ya da bir siyasal önderin yapıp ettiklerine yöneliktir. Ünlü Fransız siyaset bilimci M. Duverger'nin bir keresinde söylediği gibi, seçkin öğretide demokrasi, halkın yönetimi olarak ele alınmaz, aksine "halkın, halkın arasından çıkan bir elit aracılığıyla yönetimi" olarak ele alınır (Duverger 1959: 431). Bunun, Lincoln'un "halkın, halk tarafından halk için yönetimi" şeklindeki demokrasi tanımından ne farkı vardır! Elbette Weber'in katkıları arasında yer alan klasik demokrasi öğretilerinden farklı eğilim olarak tüm yetişkin nüfusu kapsayan bir halk (demos) kavramı, seçkin bakış açısına eklenir. Bu nedenle seçkin demokrasi kuramı saf bir elit kuramı değildir, aksine taraftarlık için rekabet mücadelesi bağlamında elit-kitle ilişkilerini tartışan bir kuramdır. Bu kuramın öne çıkan temsilcileri arasında Almanca yazarlar içinde bilhassa Max Weber (1864-1920) ve Joseph A. Schumpeter (1883-1950) sayılabilir. Gerçi Schumpeter,

Weber'den farklı olarak ekonomik demokrasi kuramının düşünce yapısına daha fazla bağlıdır ve bu nedenle bu düşünce tarzından ayrı olarak da ele alınabilir (bkz: kısım 2.2).

Max Weber "sadece" demokrasi kuramıyla ilgilenmiyor. Demokrasi kuramı daha çok onun egemenlik sosyolojisinin bir parçasıdır ve özellikle onun *Siyasal Yazılar*'ının (*Politische Schriften*) tamamlayıcı bir kısmını oluşturur. Bu Yazılar, daha ziyade günlük siyasete yazıyla müdahale anlamında yazılardır, fakat aynı zamanda monarşinin yıkılışından (1918/1919) sonra ortaya çıkan siyasal düzenin ve imparatorluk Almanyası'nın "siyasal işletme"sinin (Weber 1988c: 541) öğretici analizini de yaparlar. Max Weber, *Siyasal Yazılar*'da -özellikle 1917'den sonra şiddetle- Almanya'daki siyasal kurumların yapısal reformunun taraftarlığını yapmaktadır. Onun taraftarlığı üç yönlüdür: İlk olarak seçme hakkının demokratikleşmesi, bilhassa siyasal ve sosyal bakımdan ulusun birliğini güvenceye almak amacıyla Prusya'da uygulanmakta olan üç sınıflı seçme hakkının kaldırılmasıdır. İkinci olarak Weber, parlamentonun bütçe ve partilerin uzlaşmasını sağlama işlevi gibi, kontrol, müzakere ve yöneticiyi seçme işlevlerinin güçlendirilmesi için Almanya'nın tam anlamıyla parlamentolaşmasını savunmaktadır. Böylece Weber bilhassa idarenin birliğini ve yönetimin bütünlüğünü güvenceye almak istemektedir. Weber üçüncü olarak, halkın adlandırma bakımından ürperdiği bir demokrasi tipini ısrarla savunmaktadır. O, güçlü biçimde örgütlenmiş ve Amerikan "parti makineleri" tipinde birbiriyle rekabet eden partiler temelinde "plebisiter önder demokrasisi"ne yer açmak istiyordu (Weber 1976: 157). Weber, plebisiter -parlamenter değil- olarak seçilen bir devlet başkanlığında "önderlik ihtiyacı için supap"ın (Weber 1988c: 544) arandığı bir "plebisiter demokrasi"nin kurulmasını savunuyor. Bu reformun bir sonucu, siyasette bilhassa imparatorluk Almanya'sının parti politikasında eşrafın varlığının parçalanmasıdır.

"Önderi doğrudan seçme hakkı" Weber'e göre "demokrasinin magna karta'sı"dır (1988d: 501). Weber buna istikrarlaştırmacı siyasal özellikler de yüklüyor: Halk oylaması (Plebisit) yoluyla seçilen devlet başkanı, monarşinin yıkılması ve 1918/1919'da sürekliliğin kırılmasıyla ortaya çıkan "meşruiyetin geçerlilik boşluğunu" doldurmaya yardım edebilir (Mommsen 1974a: 63). Konuyu daha iyi anlamak için, Weber'in "önder demokrasisi (Führerdemokratie)" kavramını tarafsız olarak kullandığını vurgulamak gerekir. O, Wilhelm imparatorluğundan demokrasiye geçiş döneminde yazı-

yordu, yani nasyonal sosyalizmde olduğu gibi bir önder egemenliğinin serbestliğinin ne anlama geldiğini bilmiyordu. Ayrıca onun "önder demokrasisi" ile meşru egemenlik kuramı arasında sıkı bağlantı vardır. Önder demokrasisi, meşru egemenlik şekillerinden biridir, yani "egemenlik altındakilerin iradesinden üretilen ve sadece onunla yaşamaya devam eden bir meşruiyet formu altında gizlenen" karizmatik egemenliğin bir varyantıdır. Bu tür egemenlikte önder "kendi siyasal taraftarlarının onun kişiliğine sadakati ve güveni sayesinde" egemen olur (Weber 1976: 156).

"Önder demokrasisi"nin övülmesi, Weber'den sonra yetişmiş ve nasyonal sosyalizmi kişisel tecrübesi ile veya anlatılanlarla bilen bir kitleyi öfkeliendirmiştir. Weber nasıl olur da "önder demokrasisi" ile kayırmacılığı, memur egemenliğini veya rehbersiz demokrasiyi -bu demokrasi, meslekten siyasetçilerin içsel eğilimi ve içsel karizmatik kalitesi olmaksızın egemenliği ve aynı zamanda klik egemenliği olarak tanımlanır (Weber 1988c: 544)- sevmek için baskı yapar? Bunu daha iyi anlamak için Weber'in siyasal konumu ve Almanya'da siyasal kurumların yapısal aksaklıkları konusundaki görüşü üzerinde durmak yararlı olur. Bir Weber uzmanı olan Rainer Lepsius, Weber'in siyasal görüşlerini şu ifadelerle karakterize ediyor: "O, 1864-1920 yılları arasında yaşadı ve bir insanın yaklaşık olarak 16 yaşından itibaren siyasete aktif olarak katıldığı kabul edilirse, bu durumda Weber'in 1880-1920 arası Alman siyasetinin, yani Bismark'ın başkanlığının sonundan Weimar Cumhuriyeti'nin kurulması arasındaki dönemin oldukça iyi bir gözlemcisi olduğu söylenebilir. Bu dönem, Almanya'da siyasal sistemin temelden değiştiği oldukça dramatik bir dönemdir. Weber'in kökeni ulusal-cı-liberal burjuva geleneğine dayanıyordu. Berlin'de büyümüştü ve belediye meclisi üyesi, Reichstag ve Prusya parlamentosunda ulusal-cı-liberal milletvekili olan babası aracılığıyla başkentin siyasal sürecinin doğrudan tecrübesine sahip olmuştu. Bu gelenekten gelmesine rağmen Weber, 1920 yılına kadar geçen zaman içinde siyasal tasavvurlarında köklü değişiklikler yaptı. O, ulusal-liberal bir burjuva gelenekten gelip demokratik bir sistemi savunan, parlamentarizm ve onun iyi işleminde önemli olan ve salt siyasetin idaresine değil, güçlü ve sorumlu bir siyasal önderliğin teşekkülüne devamlı itina gösteren partiler konusunda eleştirel fakat sistematik olarak pozitif bir tutuma sahip olan pek az insan arasında yer alıyordu. (Lepsius, in: Gneuss/Kocka 1988: 25).

Bu fikir değişikliğinin temelinde ne yatmaktadır? Weber seçme hakkının demokratikleşmesini, parlamenterleşmeyi ve plebisite dayanan önder demokrasisini niçin savunmaktadır? Elbette onun teklifi siyasal istikrarı sağlama amacına dayanmaktadır. Genel olarak o, siyasal bakımdan potansiyel tehlike taşıyan katmanların, özellikle savaştan yurduna dönen askerlerin ve mülkiyeti olmayan işçilerin eşit seçme hakkıyla sisteme dahil edileceğini ümit etmektedir. Buna ilave olarak rekabete, mücadeleye ve ayıklanmaya büyük önem vermektedir. Ayrıca, dayanan siyasal felsefi geleneği de göz önünde bulundurmak gerekir. Weber, doğal hukuki nedenlerle kitlesel demokrasi taraftarı değildir; doğal hukuka dayalı eşitlikçi yönden çok Avrupa liberalizminin bireyselci-aristokratik yönü onda daha kuvvetlidir (Bendix 1964; Mommsen 1974a). Böylece o, liberalizmin, “çoğunluk prensibinin ‘kör’ biçimde hüküm sürmesinin aksine, ekonomik ve toplumsal olarak bağımsız kişiliklerden oluşan bir elitin bütün ulusu temsilen konuşmasının daha uygun olduğu” (Mommsen 1974a: 46 v.d.) şeklindeki temel düşüncesini benimsemiştir. Ayrıca, “ulusal ilkenin önceliği” (a.g.e.: 49) dikkate değer bir rol oynamaktadır. Weber ulusal liberaldir. O, iç siyasal şartların Almanya’nın başarılı bir dünya siyaseti için kullanılmasını istemektedir ve bunun için yetkin bir siyasal önder tabakanın seçilmesi ve hazırlanmasını kaçınılmaz görmektedir. Weber’in çaba gösterdiği “güçlü devlet”, kuvvetli bir siyasal yönetime ve efektif bir siyasal önder tabakaya muhtaçtır. Her ikisi de Almanya’da eksiktir. Weber’in değerlendirmesine göre Alman imparatorluğu daha çok kurumlar düzeni bakımından ciddi yapısal aksaklıklar göstermektedir. Bu nedenle o, “siyasal işletme”nin yapısal eksikliklerini ve genel olarak Almanya’da liberal temelli kapitalizmin yerine geçmiş olan “otoriter temelli bir kapitalizmin” (Schluchter 1980) eksikliklerini göz önünde bulundurmaktadır.

Almanya’da siyasal işletmenin ilk yapısal eksikliği “parlamentoların güçsüzlüğü”dür (Weber 1988c: 541). Gerçi genel seçimle oluşmuş bir meclis (Reichstag) vardır, ancak şansölyeyi ve hükümeti o değil, imparator belirlemektedir. Güçsüz parlamentonun en ciddi sonucu şu olmaktadır: Partilerden ve meclisten siyasal işlerde başarılı seçkinler çıkmamaktadır. Böylece Alman siyasetinin etkin siyasal yönetiminin vazgeçilmez bir şartı eksik kalmaktadır; başka bir ifade ile parlamento, yetkin ve sorumluluğunun bilincinde siyasal önderin ayıklanmasının yeri olarak yetersiz kalmaktadır.

İkinci olarak: Parlamentonun güçsüzlüğü konusu ayrıca çok önemlidir, çünkü bu güçsüzlük nedeniyle Almanya'da da bürokratikleşme çerçevesinde gelişmiş olan memur egemenliğine karşı bir denge unsuru yoktur. Memur egemenliği o kadar kuvvetlidir ki, uzmanlar "sadece uzmanlık konumlarını değil, bakanlık görevlerini de ellerinde tutmak istemektedir" (a.g.e.: 451). Weber'e göre memurluk gerçi günlük yönetim işlerinin yerine getirilmesi için gereklidir, fakat o, aktif siyasal yönetim işlerini de bütünüyle üstlenmiştir. Bu nedenle siyaset, idare konusunda bile perişan olmaktadır. Bu durum öyle iyi işliyor ki sosyal demokrat muhalefet bile onu alkışlıyor (krş: Stampfer 1947). Oysa diğer yandan Almanya'da siyasetin özelliği "negatif siyaset"dir (Weber 1988b: 351), ve bu demektir ki siyaset son tahlilde kısa vadeli, tasarlanana göre daha kötü, ekseriya acemicedir. Burada Weber sadece iç siyaseti değil, bununla birlikte daha çok Almanya'nın dünya siyasetindeki yerini güçlendirmekten çok zayıflatan ve ayrıca rakip devletlerin koalisyon yapmasını sağlayan dış politikayı göz önünde bulundurmaktadır. Bunun için -Weber'in gösterdiği gibi- bilhassa dış politikanın yönetilmesinden monark kişisel olarak sorumludur ve onun çizgisi danışmanlar, bürokrasi ve monarşiyi destekleyen çevreler tarafından korunmaktadır.

Üçüncü olarak, siyasal partilerin de ciddi eksiklikleri vardır: Onlar çoğunlukla "fikir partileri", sınıfsal temele veya mezhep esasına dayanan dünya görüşü partileridirler ve ayrıca onlardan en önemli iki tanesi -Merkez Partisi ve Sosyal Demokrat Parti- siyasal bir "getto"da inzivaya çekilmiştir ve böylece üretken güçlerini zincire vurmuşlardır (a.g.e.: 366).

Dördüncüsü, Alman siyaset mesleğini yapan insan tipinin sahip olduğu noksanlıktır. Bu tip, Almanya'da siyaset işletmesinin kurumsal şartları nedeniyle ne iktidara ne de sorumluluğa sahiptir. Bu nedenle kural olarak kişisel insiyatifi olmayan oldukça alt düzeyde bir eşraf rolü oynamaktadır ve bunun sonucu olarak partilerin dışında kalmaya ve parlamentoda ise sadece loncalar oluşturmaya, yani rekabete ve açık mücadeleye kapalı ve sonuç olarak kendi görevini yapan örgütler kurmaya eğilimlidir (Weber 1988c: 542 v.d.).

Bu suretle Wilhelm İmparatorluğunda -beşinci noksanlık- "öndersiz bir demokrasi" ortaya çıkmıştır (a.g.e.: 544). Böylece ortaya çıkan vasat egemenlik, federal konseyin yeniden canlandığı ve böylece uygun şekilde meclisin (Reichstag) iktidarını ve "önderin seçilme yeri" (a.g.e.: 544) olarak onun önemini sınırladığı ölçüde güçlenebilir de. Weber'in "öndersiz de-

mokrasinin tipik tezahürü" olarak değerlendirdiği nisbi temsil usulü de aynı yönde etki edebilir; "sadece eşrafın kötü trampasını koruduğu için değil, bununla birlikte ileride çıkar birliklerine memurlarının listelere girmesini sağlama ve böylece gerçek önderliğin yer bulamadığı siyasi olmayan bir parlamento yaratma imkanını sunduğu için" (a.g.e.: 544).

Weber'in imparatorluk eleştirisi Almanya'daki otoriter özellikli kapitalizmin eleştirisini de kapsar. W. Schluchter'in gösterdiği gibi, Weber burada Alman İmparatorluğu ile geç Roma İmparatorluğu hakkında yapılan araştırmalar arasında bir paralellik görmektedir. Roma monarşisinin, bürokrasisinin ve meslek grubunun antik kapitalizmi boğması gibi, "Alman İmparatorluğunun hanedana dayalı ordu ve idari devleti, modern kapitalizmi boğmakla tehdit ediyor" (Schluchter 1980:135). Aslında iktidarın merkezine gelişen kapitalizmi yerleştirmek gereğini duyan şehir burjuvazisi, "toprak gelirinde kazanç sermayesi anyor" ve buna bağlı olarak "burjuva tutumu feodal tutuma dönüştürmeye" çalışıyor. Bu suretle "hanedana dayalı askeri ve idari devlet eğilimi" (a.g.e.: 167) kendiliğinden güçleniyor. Daha kötüsü bizzat burjuvazinin güç kaybetmesi ve onun feodal tutum yönündeki çabasının, feodal olmayan diğer toplumsal tabakalara da, yani çiftçilere, işçilere, özel veya kamusal görevlilere sığramasıdır. Weber bu süreçte yönetim siyaseti ile ilgili teklifleri ile karşı çıkmaktadır. O, teşhis ettiği sorunların çözümünü, diğer çözümlerin yanı sıra "liberal özellikli bir kapitalizm" yolunun açılmasında görüyordu (Schleuchter 1980: 168). Weber'in ideal liberal özellikli kapitalizmi ve buna uygun siyasal yapı, kısaca ifade edilecek olursa, şöyledir: Ranttan önce kânn, memuriyetten önce siyasal rekabetin, değer hiyerarşisinden önce değer çatışmasının ve uyumdan önce özerkliğin önceliği. Temel motif (Leitmotif) ise şöyledir: "Kapitalizmin patriarkal feodal vesayetten özgürleşmesi ve siyasetin bürokratik baskılardan kurtulması" (a.g.e.: 115), ki bu da zaten bürokratik egemenlik çağında bir dereceye kadar mümkündür.

M. Weber demokrasinin inanmış bir taraftarı mıdır? Örneğin Iring Fetscher (1970:42) gibi bazıları bu soruya olumlu cevap verirken, Georg Lukacs (1962: 533 ve 538) gibi diğerleri, Weber'in önder tipini öne çıkarmasına dikkati çekerek olumsuz cevap veriyorlar. Weber'in siyasal düşüncesinin geçirdiği pozisyon değişiklikleri göz önünde bulundurularak bu soruya şöyle cevap verilebilir: Weber, özellikle I. Dünya Savaşı esnasında Wilhelm İmparatorluğuna ilişkin olarak yaptığı analizlerinde demokrasi

fikrini artarak somutlaştıran ve geniş çerçeveli bir anlayışla açık bir toplumu savunan ve ulusal liberal anlayışını geri bırakan bir kuramcıdır. O, çatışma ve rekabeti, güç kıyaslamasını ve ayıklanmayı vurgulayarak Alman seçkinlerinin siyasal düşüncesinden ayrılmaktadır. Çıkar çatışmalarının en iyi yalnız seçkinler tarafından çözümlenebileceği inancına karşın Weber, "parlamentarizmin, sosyal demokratlar da dahil bütün partilerin siyasal sürece katılma hakkının, işçilerin çıkarlarının sendikalarda özgürce örgütlenmelerinin, partiler ile kültürün kurumlarda şekillenen çeşitli değer alanları arasındaki rekabetin piyasada olmasının, yani açık toplumun" (Lepsius in: Gneuss/Kocka 1988: 46) tarafını tutmaktadır. Bunlar demokrasi düşüncesinin somutlaşmasıdır (a.g.e.). Weber elbette böylece aynı zamanda ulusal değerlerin ve bürokrasi konusundaki vasıtaların korunması ve güçlendirilmesini ümit etmektedir -nihayet ona göre demokrasi biziatihi amaç değildir- (Anter 1995: 87 v.d.).

Modern kitlesel demokrasi için partinin gerekliliğini kabul ederek Weber, klasik demokrasi kuramlarının düşüncesini geniş ölçüde aşmaktadır. Weber, büyük bir devletin demokratikleşmesinin mümkün olmasını normal kabul ediyor ve demokrasinin plebisiter ve temsili esasa dayanması ona apaçık görünüyor. Weber'e göre demos da modernliğe uygun bir büyüklüktür. Demos artık bütün yetişkin nüfusu içine almaktadır. Weber, egemenlik şekilleri bakımından da demokrasinin, kamusal iradenin oluşmasının kurumlarına ilişkin özellikle siyasal yönetim konularının seçimle elde edilmesini ve seçimle terk edilmesini sağlayan belli bir düzen olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca ona göre, Robert Michels'e 4.8.1908'de yazdığı bir mektuptan anlaşıldığı üzere, halk iradesi veya halkın gerçek iradesi gibi inşaların "kuruntu"dan başka bir şey olmadığında kuşku yoktur (alıntı: Anter 1995: 85). Weber, modern bürokratik devlette demokrasinin -halk egemenliğinin- oyun alanının oldukça sınırlı olduğunu da başkalarına oranla daha iyi biliyordu. Kamusal hayatla ilgili pek çok konuda halk değil, bürokrasi egemendir.

M. Weber'in demokrasi kuramına katkısı bunlardan ibaret değildir. Demokrasinin egemenlik sosyolojisi içinde yararlı biçimde ele alınmasını da ona borçluyuz. Kuşkusuz Weber'in açıklamaları bizi zaman zaman bir "labirent"e (Breuer 1994: 176) sokmaktadır. Elbette burada da yararlı kavramsal araçlar bulunmaktadır. Kuşkusuz Weber'in egemenlik sosyolojisinin bakış açısından demokrasi, otoriteye dayanan egemenliğin bir alt durumudur,

yani örneğin tekelci durumlarda olduğu gibi, çıkarların birleştirilmesiyle sağlanan egemenlikten farklı olarak kendilerine açıklama yapılabilen bir insan grubunda emretme gücü ve itaat ödevi sayesinde belli emirlere (veya bütün emirlere) itaat bulma imkanı sağlayan bir alt durumdur. (Schluchter 1988). Kuşkusuz belli bir demokrasi tipi, "bir kişiye ve onun karizmasına duygusal bağlılık temelinde", özellikle büyüsel yeteneklerle, vahiy veya kahramanlıkla, manevi iktidarla veya hitabete elde edilen karizmatik egemenlikte de bulunmaktadır (Weber 1988e: 481). Plepiser önder demok-rasisi bir örnektir. Seçimle geline memurluk denen memurluğun -doğ-rudan demokratik olarak seçilen bir yüksek memurun- Weber'in anladığı anlamda legal bir egemenlikle demokratik yönetim işiyle meşgul olduğu da tartışmasıdır. Bu durumda egemenliğin benimsenmesi, "yürürlükteki düzenlerin ve egemenliğin uygulanması konusunda onlar vasıtasıyla görevlendirilmiş olanların talimat verme hakkının meşruluğuna inanmaya" (Weber 1976: 124) dayanmaktadır.

Weber'in egemenlik öğretisi, legal, karizmatik ve geleneksel egemenlik olmak üzere üç meşru egemenlik tipine ayrılır. Sonuncusu "yürürlükteki geleneğin kutsallığına inanmaya ve onun aracılığıyla yetki kullananların otoritesinin meşruluğunun sağlanmasına" (a.g.e.:124) dayanır, örneğin bir aile reisinin, akraba büyüğünün veya köy ağasının patriarkal egemenliği gibi. Pek çok Weber uzmanını şaşırtan biçimde Max Weber, geçici olarak üçlü egemenlik tipolojisinden uzaklaşır ve 1917'deki bir konuşmasında görüldüğü gibi demokrasiyi dördüncü meşruiyet fikri olarak tartışır. Bu konuşmada o, modern Batılı devletin gelişmesinin dördüncü bir meşruiyet düşüncesinin "yavaş yavaş ortaya çıkmasıyla karakterize olduğunu (...), bu egemenliğin en azından resmi olarak meşruluğunu egemenlik altındakilerin iradesinden aldığı" gösterir (alıntı Breuer 1994: 176). "Demokratik meşruiyet" kavramı açıkça tekrar 1920'de egemenlik sosyolojisinin son kısmında, yani *Wirtschaft und Gesellschaft*'ın (Ekonomi ve Toplum) III. bölümünde "karizmanın egemenliğe yabancı yorumu"nu tartışırken zikredilir. Karizmanın, egemenliğe yabancı veya anti-otoriter biçimde farklı şekilde yorumlanmasının çeşitli sonuçları olmuştur. Egemenlik altındakiler tarafından egemenliğin kabul edilmesi, meşruiyetin neticesi olarak değil, aksine meşruiyet nedeni olarak telakki edilir. Bu takdirde egemen "egemenlik altındakilerin tevaccühü dolayısıyla egemen" (Weber 1976: 156) olur.

Stefan Breuer, demokrasi kuramı konusunda Weber'in yapıtaşlarının sistematikleştirilmesi konusunda bir öneri sunmak için anti-otoriter, egemenliğe yabancı etkinlik olarak demokrasiden heyecan verici bir öğreti çıkardı. Breuer, her ne kadar Weber dördüncü meşruiyet fikrini nihayet tekrar klasöre koymuş olsa da, Weber'in demokratik meşruiyete, egemenliğe yabancı prensip olarak bakış açısını geliştirmenin mümkün olduğunu düşünmektedir. Egemenlik altındakilerin iradesine dayanan ve egemenleri onların iradesinin zincirine vurduran bir hareket gerçekten devrimcidir. Weber'e göre bu hareket, egemenlerin haklarında gedik açılması ve devrimci zorla alma ile aynı anlama gelir (Weber 1976: 742, 749). Böyle bir hareket, iyi tanımlanmış roller, haklar ve görevlerle bir egemenlik yapısının, bu "yapı karşıtlığı"yla (Antistruktur) yer değiştirdiği bir durumu amaçlar (Breuer 1994: 179). Bu "yapı karşıtlığı"nda günlük kurallar ve düzenler güçsüz kalırlar. Normal olarak onda, belirlenmiş sosyal ilişkiler "açık ve seyyal" bir duruma dönüşür ve bireyler rollerin ve rol sçmenlerinin taşıyıcısı olarak bu durumla yüzleşmezler, aksine bütün olarak, somut bireyler olarak yüzleşirler" (a.g.e.: 179). Normal olarak böyle bir "yapı karşıtlığı"nda alışılmamış bir durumun görece daha az devam etmesi söz konusudur. Breuer, bu noktada demokrasinin farklı şekillerinin iki bakış açısından ele alınmasına ilişkin bir öneride bulunuyor: İlk olarak "demokrasinin farklı şekillerinin yapı karşıtlığında kalıp kalmadıkları veya yapıya doğru adım atıp atmadıkları"na göre; ikincisi "onların daha fazla kişisel veya kişiler üstü (olgusal) çözümleri tercih edip etmedikleri"ne göre. Bu iki boyutun kesişmesinden dört tip ortaya çıkar. İlk tip, devamlı yapı karşıtlığı ve egemenlerle egemen olunanlar arasındaki ilişkinin kişiler üstü tanzimiyle tanımlanmıştır. Burada doğrudan demokrasi tipi söz konusudur, örneğin lokal alanda olduğu gibi. İkinci tip, yapı karşıtlığı ile kişisel karizmanın bir araya gelmesinden kaynaklanır. Weber bu tipi, dini hareketler ve savaş kahramanlarının bağlılarına atfen tartışmaktadır. Breuer, bu noktadan devam ediyor ve burada ortaya konan bağıllık demokrasisi (Gefolgenschaftsdemokratie) tipini, faşist bir önder ile "halk topluluğu" olarak yorumlanan tabi olanlar arasındaki bağlantının prototipi olarak da görüyor. Üçüncü demokrasi tipi, (yapı karşıtlığı yerine) yapı ile egemenlik sorununun nesnel, kişisel olmayan tanziminin kesişmesiyle ortaya çıkmıştır. Buradan temsili demokrasi veya legal egemenlik tipi ortaya çıkar. Bu tipte temsilciler, mil-

letvekilleri merkezi konumdadır. Nihayet dördüncü tip, (yapı karşılığı yerine) yapının, egemenlik ilişkisinin kişisel tanzimi ile kesişmesiyle kendini gösterir. Buradan plebisiter demokrasi tipi, daha doğrusu plebisiter önder demokrasisi ortaya çıkar. Breuer'e göre demokrasi bu saf dört tipi çeşitli alt tiplere de ayrılabilir. Örneğin kuvvetler ayrımının olması ve olmaması, ve partilerin önemli veya görece önemsiz bir rol oynadığı liberal ve otoriter egemenlik şekilleri gibi.

Bunlar yararlı önerilerdir ve Weber'in demokrasi kuramına ilişkin mesajının "labirent"inden çıkarılmışlardır. Breuer'in tipolojisinin sonuna gelindiğinde Weber'in doğrudan demokrasi tarzındaki dördüncü meşruiyet tipinden niçin vazgeçtiği daha iyi anlaşılmaktadır. Breuer'in demokrasi tipleri, demokrasi sadece egemenliğe yabancı veya anti otoriter prensip olarak yorumlanamayacağını açıklığa kavuşturmaktadır. Hem görece anti otoriter demokrasiler, yani tabilere veya tabana yakın demokrasiler hem de görece egemenliğe dayalı demokrasiler vardır. Demokrasi doğrudan-halk egemenliğine dayalı şekillerden ne kadar fazla çözümlerse ve temsili duruma ne kadar fazla geçerse, egemenliğe yabancı o kadar zayıf olur ve egemenlik o kadar kuvvetli olur. Bu durum yine -W. Schlucter'in gösterdiği gibi (1988)- Weber'in meşru egemenlik şekillerine ilişkin geleneksel üçlü tipolojisi ile yorumlanabilir.

Weber demokrasi kuramına -yukarıda açıklandığı gibi- özel katkıda bulunmuştur. Kuşkusuz onun demokrasi öğretisine katkısının zayıf yanları da vardır. Bilhassa dört zayıflık göze çarpmaktadır: İlk olarak, onun katkısı spekülasyon bir unsur içermektedir. Gelişmiş bir kitle demokrasi nasıl işlediğini Weber henüz bilmiyordu, çünkü bizzat onun pozitif örnekleri bile -A.B.D. ve kısmen İngiltere- I. Dünya Savaşı döneminde bugünkü standartlar bakımından yarı-demokrasi idiler (krş: Vanhanen 1984). Ve Almanya'da bir demokrasi nasıl işleyebileceğini onun zamanından hiç kimse bilemezdi, belki sadece sezebilirdi. Bu bakımdan Weber'in Almanya'nın demokratikleşmesi ve parlamenterleşmesi için partiyi kabul etmesi tecrübe ve umuda dayanmaktadır. Bu bakımdan soğukkanlı, yararlı analizleri ile meşhur olan Weber'in demokrasisi "kurtarıcı gelecek beklentilerinin örneği" (Meier v.d. 1972: 895) olmuştur.

Weber'in demokrasi öğretisinin ikinci problemi, karmaşık siyasal sistemlerin ve çok üyeli toplumların analizi için yetersiz olan hiyerarşik siyaset modelinde görülebilir. Weber, önderlik konumundaki kişilerin meşru-

iyet ve entegrasyon güçlerini (Heidorn 1982) ve güçlü karizmatik bir önderin serbest hareket etme gücünü de küçümsedi. Yetkin önder tabakanın oluşmasında demokratik rekabetin yeteneğini gözünde büyütüştür. Bu konuya daha önce Tocqueville kuşkuyla yaklaşmıştı ve Weber'in ölümünden kısa süre sonra Carl Schmitt, Weber'in parlamentonun yeni bir siyasal seçkin oluşturacağı öngörüsü ile alay etti (Schmitt 1926: 8). Weber'in öğretisinde demos ihmal edilmiştir; bu bakımdan onun favori gördüğü egemenlik düzeninin istikrar ve istikrarsızlığı çok az aydınlatılmıştır. Doğrusu Weber'in zamanında siyaset sosyolojisinin sahip olduğu bilginin çok sınırlı olduğunu ve buna bağlı olarak siyasal katılmanın şartları ve sonuçları hakkındaki bilginin yetersiz olduğunu da eklemek gerekir.

Üçüncü olarak, Weber'in siyaset kavramının merkezinde mücadele, rekabet ve icra kavramları bulunmaktadır. "Siyaset mücadeledir" diyor Weber bir yerde (Weber 1988b: 329, not 1). Bununla tutarlı olarak bir ülkenin siyasal yapısını, bu yapının rekabet mücadelesinin yaygınlaşmasına ve uygun önder kişilerin ayıklanmasına uygun bir düzen olup olmadığı bakımından inceliyor. Fakat Weber burada sert rekabet mücadelesinin, yetenekli siyasal önderin sıynıp çıkmasının ve beğenilenlerin seçilmesinin güvenceye alınmasının doğru mekanizması olduğunu varsayıyordu. Weber'in mutlakiyetçi devletle ilgili memur egemenliği modelini eleştirisi, ayıklanma sürecinin karşı üretim yapabileceği konusunun geniş ölçüde farkına varmamıştır. Sadecce halk ve medya etkinliğine önem veren adaylar zafer kazanırken, örneğin göreve talip olan yetkin kişilerin bu rekabet mücadelesinin dışında kalabileceği konusu da aynı şekilde pek aydınlatılmamıştır. Weber bunun yerine sert rekabet ve sert mücadelenin ayıklama işlevinin özel bir ahenkleştirme işlevi olduğu bakış açısına bağlı kalmıştır. Prensip olarak kendi istikrarını kendi sağlayan pazar ekonomisi modeli tasavvuru, onun siyasal olayların eksikliklerine bakışını tanınmaz hale getirmiş gibidir.

Dördüncü olarak Weber'in demokrasi öğretisi, egemenin frenlenmesi bakımından eksiktir. İktidarı seçme hakkına sahip olanların oylarını almak için yapılan rekabet mücadelesi ile kazanan önder tabaka iktidarı -Weber modeli içinde- geniş ölçüde engelsiz olarak kullanabilir. Weber'in kitlesel demokrasi analizinde siyasal önderlik ve devlet iktidarı konusunda genel olarak kurumsal sınırlamalardan ve karşıt güçlerden söz edilmemesi, iktidar sahibi parlamento ile plebisiter meşruiyete dayanan önder arasında vaktiyle olduğu varsayılan dengenin sonunun kestirilmesindendir. Weber,

Sezar tipi bir önderin iktidara tam sahip bir parlamento tarafından fiilen kontrol edilebileceğini ve aşırı durumda ise dikkate alınmayacağını muhtemelen kabul ediyordu. Böylece o, "kitlenin güvendiği adam" (a.g.e.: 395) olan siyasal bir öndere karşı bir parlamentonun birlik ve beraberliğini, eylem ve icra yeteneğini abartmıştı.

Kısım 2.2

Ekonomik Demokrasi Kuramı:

Joseph Schumpeter ve Anthony Downs

Alexis de Tocqueville'in *Über die Demokratie in Amerika* (Amerika'da Demokrasi) kitabı modern demokrasinin üstünlük ve eksikliklerinin analizi konusunda çığır açmıştır. Max Weber'in katkılan otoriter düzenlerin yapısal eksikliklerinin araştırılması çığırını açmıştır ve özellikle bu katkılar demokrasi analizini egemenlik sosyolojisi içine yerleştirmiştir. Modern demokrasi kuramının diğer bir sınır taşı bu kısımda ele alınacaktır: Joseph Schumpeter ve Anthony Downs'un seçmen oylarına ve olgusal olarak siyasetin insan sunumuna göre işleyen demokratik pazarın siyasal-ekonomik analizi. Schumpeter, siyasal ekonomiye, eski ve yeni elit kuramlarına ve Max Weber'e dayanır; ekonomik demokrasi kuramının ikinci büyük öncü düşünürü olan Anthony Downs ise açıklanacağı üzere Schumpeter'e dayanır.

2.2.1 Schumpeter'in "Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi"si

Schumpeter'in katkısını öncelikle onu dünya çapında ünlü kılan eserinden izlemek gerekir: *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie* (Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi). Bu kitap 1938-1941 yıllarında yazıldı ve ilk kez 1942'de yayımlandı. Gerçekte bu eser Schumpeter'in "Business Cycles" konusundaki ekonomi bilimi ile ilgili büyük eserinin küçük ve genel anlamda tamamlayıcısı idi. *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie* bilhassa "Business Cycles"da arka planda kalmış olan kurumsal analiz kısmını tamamlıyordu. Schumpeter orada araştırdığı dönemde -1787'den 1938'e kadar- kapitalizmin kurumlarının esas itibarıyla sabit kaldıkları anlayışını savunmuştu. *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*'de bu anlayışı terk ederek -etkinliği, özellikle büyük patronların ve devamlı yenilenmelerin ortaya çıkması bakımından- kapitalizmin kökten değiştiği ve kendinin

altını oyduğu tezini savunmuştur. Bunun dışında Schumpeter, bu dönüşüm sürecinde patronluk işlevinin eskidiği, kapitalizmi destekleyen toplumsal tabakaların parçalandığı ve pazar ekonomisinin kurumsal çerçevesinin de içten çürüdüğü anlayışını savunmaktadır. Kapitalist temelli pazar ekonomisine karşı entellektüellerin düşmanlığının artması da buna eklenir ve demokrasi de Schumpeter'e göre kapitalizmin mezarlığı olacaktır.

Demokrasi kuramı ile ilgili açıklamalar *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*'nin dördüncü bölümünde yer almaktadır. Bu açıklamaları anlamak için Schumpeter'in delillendirmesinin ana çizgisini göz önünde bulundurmak gerekir. Schumpeter, kitabın ilk bölümünde Marx'ın kapitalizmin gelişmesine ilişkin kuramını tartışmaktadır. Orada Marx'ı bir peygamber, bir bilimsel analiz temsilcisi olarak yorumluyor; ikinci yorum bakımından sosyolog olarak Marx ve ekonomi-politikçi olarak Marx ayrımı yapıyor. Kitabın ikinci bölümünde Schumpeter, kapitalizmin varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği sorusunu ortaya atıyor. Onun cevabı, sırf ekonomik gerekçelerle kapitalizmin varlığının güvenceye alındığı; ve fakat kurumların dönüşümü nedeniyle altının oyulduğu ve böylece Schumpeter'in genel olarak istemediği bir düzenin, yani sosyalizmin yolunun açıldığı şeklindedir. Kitabın üçüncü bölümü bu konuya ayrılmıştır. Sosyalizm işleyebilir mi? Schumpeter bu soruya olumlu cevap veriyor. Hatta sosyalizmde büyük ölçüde makro ekonomik bir etkinlik beklenebilir, çünkü o başka özellikler yanında konjonktür değişmelerinden ve kapitalist pazar ekonomisinin depresyonlarından kaçınmaktadır. Kitabın dördüncü bölümünde Schumpeter sözü sosyalizm ile demokrasi ilişkisine getirir. Burada da gürültü çıkarmak bir tez, yani sosyalizm ve demokrasinin uyum içinde oldukları tezi ni geliştirir. Sosyalizm siyasal- kültürel olarak zorunlu bir sonuç değildir. Bu, beklenmedik bir durumdur, çünkü Schumpeter sosyalist değildi. Onun biyografisini yazan Richard Swedberg, onun siyasal konumunu şöyle anlatmaktadır: Birinci Dünya Savaşı esnasında Schumpeter kendini muhafazakar, ulusalci, Britanya yanlısı ve Avusturya-Macaristan monarşisi yanlısı kralcı olarak tanımlamaktadır. Bu bakımdan Schumpeter bütün hayatını muhafazakar bir konumla özdeşleştirdi. Faşist ve nasyonal sosyalizm taraftarı olmakla suçlanmasına rağmen bazen açıkça ulusal yönde ilerlemeğe cesaret etti. Kuşkusuz dünyanın siyasal geleneklerinden çok etkilendi, I. Dünya Savaşından önce Don monarşisinden etkilendiği gibi. Savaş sonrası dünyada, özellikle Batı'da pek çok hayat alanının ticarileşmesi açıkça ona

dehşet vermişti. "A world had crashed. A Jazz civilization emerged and this was so everywhere" (Bir dünya çöktü. Bir caz uygarlığı doğdu ve bu her yerdedir), böyle alıntılanıyor Swedber'de (1991: 146). Fakat Doğu da ona pek teselli vermemişti. Sosyalizmden tiksiniyordu. Ve ona göre Lenin "kana bulaşmış bir Moğol despotu"dur ve Sovyetler Birliği "oryantalist despotizm" örneğidir (Swedberg 1991).

Bu bilgiler Schumpeter'in demokrasi tartışmasındaki bilimsel konumunu anlamak için önemlidir. Schumpeter bu kitapta "Ekonomik Demokrasi Kuramı" başlığı altında ele alınmıştır, fakat onun girişiminin önemli bir kısmı "seçkin demokrasi kuramı" olarak da ele alınabilirdi. Max Weber gibi Schumpeter de siyasal önderlik kadrolarını incelemelerinin merkezine yerleştirmiştir. Ve fakat önderlik konumları için rekabetin ve adayların ayıklanmasının kurumsal olarak düzenlenmesini Weber'e oranla daha kuvvetle vurgulamıştır. O, demokrasiyi, özellikle bir kurumlar düzeni veya halkın siyasal önderin seçimine ve görevden alınmasına katıldığı siyasal kararların alınmasının yöntemi olarak tanımlar. Böylece Schumpeter, Weber'e göre esas itibarıyla daha açık biçimde çerçeve içine alınmış bir demokrasi kavramına sahiptir; üstelik siyasal olanın üç unsurdan oluşan bir demokrasi kavramını planlı olarak hedef tahtasına yerleştirmiştir: şekil unsuru (veya kuramlar düzeni), süreç unsuru (Schumpeter'e göre özellikle mücadele ya da rekabet) ve bağlayıcı siyasal kararlar unsuru. Buna ilave olarak Schumpeter demokrasilerin işlev şartlarını da tartışır ve bu bakımdan da Weber'i aşar.

Gerçekten de Schumpeter'in demokrasi kuramına katkısı, asla mevcut olmayan bir öğreti ile kendi geliştirdiği bir öğreti arasında yaptığı çok alıntılanan bir aynıyla meşhur olmuştur. Schumpeter kendini 18. yüzyılın "klasik demokrasi öğretisi" olarak adlandırdığı bir konumdan ayırmaktadır. Onun çok alıntılanan formülüne göre klasik öğretinin değerlendirilmesi bakımından demokratik yöntem "siyasal kararların alınmasına ilişkin bir kurumsal düzendir. Bu düzen, halkın tartışma konularında karar vermesini sağlar ve toplanıp onun iradesini uygulayacak kişileri seçerek kamu yarannı gerçekleştirir" (Schumpeter 1950: 397)

Schumpeter'in, bu tanımın 18. yüzyılda demokrasinin felsefesini anlattığı iddiası ölçsüz olarak abartılmıştır. Bu tanım haklı olarak bir "mitos" olarak nitelenmiştir (Pateman 1970). Kuşkusuz bu tanım, en iyi Schumpeter'in kendi girişimini daha iyi aydınlatmaya yarar: yani o, siyasal rekabeti

vurgulayan bir demokrasi tanımı teklif etmektedir. Bu tanımı o şöyle formüle etmektedir: "Demokratik yöntem, siyasal kararların alınmasını sağlayan kurumlar düzenidir. Bu düzende bireyler halkın oyları için bir rekabet mücadelesi yaparak karar yetkisini elde ederler" (Schumpeter 1950: 428). Doğrusu bu tercüme zayıftır. İngilizce orijinalinde bu "power to decide" olarak geçmektedir ve bu "karar yetkisi" ifadesinden daha kuvvetlidir.

Schumpeter'e göre "klasik öğretisi" zayıf direklere dayanmaktadır. Bu direklerden biri kamu yararı tezidir. Schumpeter, "bütün halkın rasyonel argüman sayesinde üzerinde uzlaştığı veya birlik oluşturduğu belli bir kamu yararı gibi bir şey yoktur" (a.g.e: 399) diyerek bu teze karşı çıkmaktadır, çünkü genel refah konusunda bireyler ve grupların düşünceleri hep farklı olmuştur. İkinci olarak, Schumpeter şöyle düşünmektedir: Yeterli derecede belli bir kamu yararı bulunsa bile, örneğin ekonomik ihtiyacın maksimum tatmini gibi, ve bu norm herkes tarafından kabul edilebilir görünse de "kabul edilen bu amaca ulaşmanın aracı konusunda daima şiddetli tartışma olacaktır" (a.g.e.: 400). Üçüncü olarak, devam ediyor Schumpeter, az önce söylenenlerden, özel bir kavram olan halk iradesinin veya genel iradenin (volonté générale) buharlaştığı sonucu çıkmaktadır, çünkü bu kavram açıkça belli ve herkes tarafından kabul edilmiş olan bir kamu yararını şart koşmaktadır. Schumpeter'e göre -dördüncü nokta- "klasik demokrasi"nin ve liberalizmin, bireylerin güçlü akla sahip oldukları ve karar alternatiflerinden birini akli olarak seçtikleri şeklindeki kabulü de sorunu çözücü değildir. Evrensel olarak geçerli bir rasyonellik yoktur (universal pattern of rationality), neyin akli olduğu çağdan çağa, mekandan mekana farklılık gösterir.

Her şeyden önce rasyonel yönelimli eylemin kabul edilmesi, siyaset için tipik olan sorunlarda başarılı olamaz. Seçmenler, doğrudan kişisel yarar ve zararlarına olan işlerde görece rasyonel hareket etseler de pek çok siyasal sorunla ilgili olarak kötü veya ahlaki olmayan yön izlemişlerdir, hatta "kendi uzun vadeli çıkarlarının farkında olmamaları" (a.g.e.: 414) durumu da seyrek değildir. Schumpeter, erişkin vatandaş öğretisinin taraftarları ile alay etmektedir. Kişisel çıkarlardan uzak siyasal konular söz konusu olduğunda vatandaşlarda sık sık gerçekçiliğin zayıfladığı, sorumluluk duygusunun azaldığı ve irade beyanlarının bağlantısızlaştığı gözlenir. Schumpeter'in iddiasına göre tipik vatandaş, siyasal alana girer girmez "yoğun derecede düşünsel bir işle karşılaşır. Kendi gerçek çıkarları söz konusu olduğunda çocuksu olmaktan daha ciddi kabul edilebilecek bir şe-

kilde deliller ileri sürer ve analiz yapar. Sonra tekrar ilkelleşir. Düşüncesi topluma bağlı ve heyecanlıdır" (a.g.e.: 416). Schumpeter'e göre "klasik demokrasi öğretisi"nde halkın iradesi kendi başına bağımsız bir büyüklüktür. O, bu anlayışı doğru bulmaz. Ona göre halkın iradesi bağımlı değişkendir -siyasal sürecin bağımsız değişkeni değildir-. Halkın iradesi "siyasal sürecin dürtüsü olarak değil ürünü" (a.g.e.: 418) olarak ortaya çıkar. Schumpeter'e göre bireylerin iradesi ya da kolektif irade, siyasal sürecin dışsal değil içsel ürünüdür, yani imal edilmiş bir büyüklüktür, ve iradenin oluşum sürecinin başlangıcından önce bulunan bir büyüklük değildir. Schumpeter'in demokrasi kuramının belki de en önemli katkısı içsel halk iradesi tezi olarak kabul edilebilir. Elbette bu düşünce tam anlamıyla yeni değildir: Antik Yunan'daki demokrasilerle ilgili eski kuramlarda da kurumlar düzeninin insanları şekillendirdiği (Hansen 1991: 320) ve bu bakımdan kurumların bireysel yararlarla birlikte belirlendikleri ortak iyi anlayışı vardı. Örneğin Platon'un şiddetle eleştirdiği "demokratik insan" istisnai bir durum değildir, çünkü kurumlar düzeni kusurludur. (Bu kitabın giriş bölümüne bakınız)

Schumpeter'in *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie* (Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi) eserine tekrar dönelim. Schumpeter'in, siyasal kararların rekabet mücadelesi ile alınması yöntemi şeklindeki demokrasi tanımı siyasal önderlik konumları için ne anlam ifade etmektedir? O, en önemli gerekçe olarak -birincisi-, bu tanımın demokratik olan ve olmayan yönetim şekillerini ayırmak için kullanışlı bir ölçüt olduğu kanıtını ileri sürmektedir. İkinci olarak, klasik demokrasi kuramı önderlik konumlarını görmezlikten gelirken, bu tanım, siyasette önderlik konumlarını aşan rolleri uygun biçimde göz önünde bulundurur. Üçüncü olarak, seçmenlerin irade beyanları artık gerçekçi olarak yorumlanabilir ve bunun dışında, pek çok irade beyanının çoğunlukla uzun süre etkisiz kaldıkları ve siyasal önderler tarafından belli şartlar altında etkili faktörler şekline sokulmaları artık göz önünde bulundurulur. Dördüncü olarak, yeni demokrasi anlayışı, demokrasi ile bireysel özgürlük arasındaki ilişkiyi tam olarak aydınlığa kavuşturur. Gerçi önder kişilerin ayıklanması zorunlu olarak daha fazla özgürlük yaratmayabilir, ancak ayıklanma alanında seçmen oyları için rekabet mücadelesi vasıtasıyla büyük ölçüde "herkes için tartışma özgürlüğü"nü (Schumpeter 1950: 432) teminat altına alır. Beşinci olarak, siyasal önderliğin seçmen tarafından kontrol edildiği ölçü artık gerçekçi olarak sınırlıdır:

Kontrol ancak istisnai durumlarda yapılabilir, örneğin eğer görevde bulunanların tekrar seçilmesi veya seçilmemesi söz konusu ise. Altıncı olarak, gerçekçi demokrasi tanımı, rekabet mücadelesinden çıkan iradenin sadece çoğunluğun iradesi olduğunu ve halkın iradesi olmadığını açıklığa kavuşturur.

Schumpeter'in *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie* adlı eseri, kitlesel siyasetin travmatik tecrübesinden ve bazı demokrasilerin faşizm ve nasyonal sosyalizm sistemine dönüşmesinden etkilenmiştir. Bunun dışında Schumpeter, demokrasi kavramıyla ilgili olarak Weber'in bürokratikleşme, parlamenterleşme ve demokratikleşme konularındaki analizlerine dayanmaktadır ve onları kurumlar teorisi, rekabet teorisi ve kitle psikolojisi boyutlarıyla tamamlamıştır. Demokrasi kuramına ekonomik siyasal kuram fikrini de eklemiştir: Bir pazar olarak siyaset tasavvuru, örneğin iktidarın elde edilmesi ve korunması, soyut değişim değerinin artırılması maksadıyla kullanım değerine ağırlık veren bir pazar biçiminde işlemektedir. Schumpeter'e göre iktidar ve görev için rekabet mücadelesi, yasalar veya kararnamele hazırlanması gibi tartışmasız yararlı toplumsal işlevler yerine getirir. Bu adeta yan ürün olarak gerçekleşir -"kazanç elde etmenin yan tezahürünün ortaya çıkardığı ürünle aynı anlamda-" (a.g.e.: 448). "Biri petrolle uğraşiyor, diğeri seçmen oylarıyla" diye alıntılıyor Schumpeter bir siyaset adamının görüşünü başka bir yerde. Ycni düzen, "Jazz civilization" tamamen böyledir.

Schumpeter, siyasal görevler için rekabet mücadelesinin sorunlu sonuçları olduğunu biliyordu. "Yönetme enerjisinin azalması" bunlar arasındadır; ayrıca rekabet, hükümetin esasen sadece siyasal olarak kullanılabilir projelere girişmesini gerektirir. Bunun dışında rekabet mücadelesi sorumlu aktörleri kısa vadeli siyasete yönlendirir ve ulusun uzun vadeli çıkarlarını göz önünde bulundurmaya ve "uzun vadeli amaçlar" (a.g.e.: 456) için çalışmayı zorlaştırır. Diğer bir zorluk da demokrasi ile bağlantılıdır: İyi yönetici personel kazanmak da demokraside büyük bir sorundur. Haliyle demokraside başkanlar veya şansölye pek de iyi bir figür vücuda getiremediler. Bir demokraside başbakan "atla gezintisinin bir planı olmayan bir bincinin kendini semerde tutmaya uğraşmasına veya orduda emirlerinin yerine getirilmesini sağlamakla uğraşan bir generalin stratejiyi bir yana bırakması"na benzer. (a.g.e.: 456 v.d.).

O bakımdan modern demokrasinin sosyal ve siyasal şartları problemli-
dir. Diğer yandan Schumpeter demokrasi taraftarlarına teselli verir. "Hü-
kümetin yetersizliğinin daha aşağı bir düzeyde" olması tam da arzu edilen
şey olabilir. Özellikle zayıf bir hükümetten memnun olunabilir. Eğer hü-
kümet kötü işlerse, onun diktatörce icraatı da berbat olur ve bu durum iyi
işleyen, son tahlilde diktatörce kapasiteleri de kullanan bir hükümete gö-
re esas itibariyle daha iyidir.

Schumpeter, her zaman az önce alıntılanan yerde olduğu kadar kötüm-
ser değildir. Son tahlilde bütün alternatifler ölçüp biçildiğinde demokrasi
meselesinin önemi artmaktadır (a.g.e.: 459). Bununla birlikte, demokrasi-
nin işlerlik yeteneği belli şartlara bağlıdır. Schumpeter bunları altı madde-
de ifade ediyor: 1) Yüksek nitelikli parti çalışanı, milletvekili, bakan; 2)
Toplumda ve ekonomide devlet müdahalesinin frenlenmesi; 3) İtibar, ge-
lenek, görev duygusu ve topluluk ruhuna sahip yüksek nitelikli bürokrasi-
nin varlığı; 4) Yüksek derecede demokratik oto-kontrol; 5) Seçmenler ve
parlamento yönünden yüksek bir entellektüel ve ahlaki düzey; 6) Her top-
lumsal sınıfta büyük çoğunluğun "demokrasi oyunu"nun kurallarına uyma
hazırlığı (a.g.e.: 478).

Schumpeter, Karl Marx ve Max Weber'in de dahil oldukları ekonomi-
politik okuluna mensup bir analizcidir. Rekabet kuramı ile ilgili unsurlar ve
fayda-maliyetle ilgili düşünceleri ekonomi-politikten kaynaklanmaktadır.
Organizasyon, bürokrasi ve siyasal liderliğin önemine ilişkin öğretiyi We-
ber'den aldı. Burjuva toplumunun yıkıcı dinamiği düşüncesi Marx'a daya-
nır. Schumpeter bütün bunları demokrasi kuramına ilişkin açıklamalarında
birleştirir. Demokrasi (siyasal önderlik için rekabet anlamında) "siyasal ve
kurumsal değişme sürecine" öncülük etmiştir. "Bu süreç sayesinde burju-
vazi, iktidarı ele geçirmesini sağlayan sosyal ve siyasal yapıyı dönüştürmüş
ve bu süreç sayesinde kendi konumunu rasyonelleştirmiştir: Demokratik
yöntem bu yeniden insanın siyasal aracı olmuştur" Ve modern demokrasi
"kapitalist sürecin bir ürünü"dür (Schumpeter 1950: 471). Girişimcilik ve
kapitalizmin, kendilerinin geliştirdikleri demokratik yöntemle genel olarak
nasıl başa çıktıkları sorusunu ayrı ele almak gerekir. Schumpeter'in bu ko-
nudaki cevabı tamamen kuşkucudur. Siyasal süreç, çıkar grupları arasında-
ki mücadelenin her tarafa yayılması nedeniyle sürekli tehlike içindedir. Si-
yasal pazarda pazarı terk etme eğilimi yaygındır. Daha da tehlikelisi burju-
va toplumunun kendini tahrip etme dinamiğinin ağır basmasıdır. Burjuva

toplumu, “burjuva asıllı olamayan kişileri siyasal sınıfa aktararak, siyasal önder olarak başarılı olan bireyler ortaya çıkararak, fakat kendi başarılı siyasal sınıfını yaratamayarak” (a.g.e.: 474) demokratik yöntemin bir işlev şartını tahrip etmiştir. Yani burjuvazi siyasal mezar kazıcılarını kendi üretmiştir. Özellikle sosyalist kuramcılar, uygulayıcılar ile onların partileri ve örgütleri örnek olarak verilebilir.

Schumpeter'in demokrasi kuramı, Weber'in öğretisi gibi, önderin ayıklanmasının şartlarına uygun cılız bir demokrasi kavramından muzdariptir. Demos ile siyasal önderlik konumu arasındaki partiler, birlikler, kiliseler ve yurttaş insiyatifleri gibi aracı kurumların ciddi şekilde ihmal edilmesi, hemen hemen ikisi için de geçerlidir. Ayrıca Weber gibi o da yasama ve yürütmeye karşı siyasal-hukuki güvenceleri ihmal etmiştir. Seçmenlerin ve genel iradenin irade beyanlarının bağımlı değişken oldukları -ve bağımsız büyüklükler olmadıkları- tezi bakımından da eleştirilmiştir. O, demokrasi-nin öğretici işlevlerini de gözden kaçırmıştır: bunlar pazar ve forumdur (Held 1987: Böl.5). Schumpeter'in demokrasiyi klasik sosyal felsefenin prensiplerinden türetmekten sarfınazar etmesi ve böylece “kurumların nesnel anlamını onların soyut gayeleriyle” değiştirmesi ve ayrıca, demokrasiyi hukuk devleti ve halk egemenliği temel ilkesinden çıkarsama yerine sadece “olguşal araçsallığı”yla tanımlaması da uygunsuz bulunmuştur (Habermas v.d. 1969: 13 v.d.). Ancak bu inandırıcı değildir, çünkü hukuk devleti, yarım ve çeyrek demokrasi ile birlikte de olabilir ve halk egemenliği de -doğrudan demokratik olarak örgütlenebilen çok küçük toplulukların ötesinde- “kurumsal bir araca” muhtaçtır.

“Schumpeter'e özgü bir dilemma”ya (Santona 1993: 130) dikkati çekmek daha inandırıcıdır. Kabiliyetsiz seçmenler doğru önderi seçmede nasıl kabiliyetli olabiliyorlar? Bu dilemma içkin olarak çözülmemiştir. Aynı şekilde, Schumpeter'in seçmen gruplarının farklı kaynaklarını ve bileşenlerini özenle ayırmadığı eleştirisi de isabetlidir. Ayrıca bugünkü katılım araştırmaları ışığında, onun seçmenlerin ehliyetsizliği konusundaki toptancı olumsuz yargısı artık savunulamaz. Bunun dışında Schumpeter -Weber gibi- özellikle saf rekabetçi demokrasi tipini göz önünde bulundurmıştır. Bu nedenle, örneğin rekabetçi ve ortaklaşmacı demokrasilerin farklı yapıları, süreçleri ve başarı profilleri gibi demokratik düzenlerin çeşitliliğini gözden kaçırmıştır. Ayrıca, Schumpeter'in siyaset kavramını mübadele değerine yoğunlaştırmasının da eleştirilmesi gerekir. Elbette iktidarı ele ge-

çirme ve koruma siyasal meşguliyetin merkezi amacıdır. Her iki konuda da kullanışlı değer yönelimli siyasal edim olmaksızın başarılı olunamaz. Bu bakımdan iktidarı elde etme ve siyasal edim en azından aynı değerde büyüklükler olarak ele alınmalıdır (Budge/Keman 1990). Bu noktada Max Weber'in parti kuramı Schumpeter'in parti kuramından kapsam bakımından ileridedir. Weber'e göre siyasal partiler, "siyasal mevkilere seçilmek için veya oylama ile oluşan bir heyet içinde yer almak için oy alma propagandası" amacıyla ve "görev partonajı" ve fakat "olgusal hedefler" için mücadele gayesiyle serbest olarak kurulan ve özgür propaganda ile taraftar elde etmeye çalışan örgütlerdir (Weber 1988b ve 1988c). Son olarak, Schumpeter'in demokrasi kuramının salt normatif öğretilerden farklı olarak "realist bir demokrasi kuramı" olduğu iddiasına bir soru işareti konmalıdır. Kendi sözleriyle ilzam edildi ve Schumpeter'in kuramının eksik olan realizmi öne çıkarıldı, çünkü o sadece pazarı göz önünde bulundurmuydu. Demokrasinin pazar ve aynı zamanda forum olduğunun farkına varamadı (Elster 1986). Orada hem mallara hem de argümanlara işlem yapılır ve orada seçmenler en azından iki rol içinde davranırlar: Fayda-maliyet ilkesine yönelik ekonomik insan (homo economicus) rolünde ve iletişimsel eylemde bulunan, uzlaşma yönelimli ve katılımın değeriyle ilgilenen vatandaş rolünde (Brennan/Lomasky 1993).

2.2.2 A. Downs'un Ekonomik Demokrasi Kuramına Katkısı

Max Weber ve Joseph A. Schumpeter, demokrasi kuramına pazar kurumunu yerleştiren bir okulunun beynidirler. Pazarda ve onda faaliyette bulunan rekabet ilkesinde her iki kuramcının ittifak etmelerinin siyasette verimli sonuçları olmuştur. Weber'e göre rekabet, yetkin siyasal önderin ayıklanmasına ve formasyonuna imkan sağlar ve Schumpeter'e göre seçmen oyunları için rekabet mücadelesi fonksiyonel gerekliliği, yani tüm toplumu ilgilendiren konularda karar verme iktidarını kullanan görevlilerin seçilmesi ya da seçilmemesini teminat altına alır.

Kuşkusuz demokraside pazarı ve rekabeti verimli kurumlar olarak görmek kesinlikle normaldir. Özellikle modern ekonomik demokrasi kuramı, siyasette demokrasi ile pazarın esas itibarıyla istikrarsız olan ilişkisini göstermeye yardım edecektir (örneğin Riker 1980a ve 1982). Bu konu eleştirel demokrasi kuramının düşüncesinde ayrıntılı olarak tartışılacaktır (bkz: Kısım 2.6). Bu konuda ikisinin arasında orta bir yol tutmak tavsiye edilmek-

tedir. Özellikle Anthony Downs'un *Economic Theory of Democracy* (Ekonomik Demokrasi Kuramı) (1957) adlı eseri bunun için değerlendirilmeye layıktır. Bu kitap Almanca olarak 1968'de "Ökonomische Theorie der Demokratie" başlığıyla yayınlanmıştır. Eleştirel demokrasi kuramından farklı olarak Downs'un ekonomik demokrasi kuramı hemen hemen hiç eleştirel değildir, hatta geniş ölçüde olumludur. Weber'in ve Schumpeter'in, rekabet ve demokrasinin birbirlerini etkiledikleri kuramı biraz daha ileri götürüldüğünde görülmektedir ki, siyasal konumlara aday olanların, eğer sunumları seçmenlerin önceliklerinin dağılımına uygun olursa ve bu rekabet sunumunda baskın çıkarsa, ancak o zaman başarı şansları vardır. A. Downs'un anlayışı "ekonomik siyaset kuramı" adını taşır. Bu anlayışın belirtisi, fayda-maliyet esasına göre dengeli hareket eden bencil-rasyonel aktör düşüncesinin siyaset dünyasına aktarılmasıdır.

Schumpeter gibi Downs da demokrasi incelemesinin merkezine partiler, rekabetinin, seçimler ve seçmenlerin öncelikleri ile ilişkisini yerleştirmiş, rekabet eden partilerin siyasetini de buna eklemiştir. Schumpeter gibi ona göre de rekabet ve seçimler demokrasinin asli unsurlarıdır. Downs'a göre bir hükümet sistemi şu şartları yerine getirdiği takdirde demokratik kabul edilebilir: 1) Gelişmiş bir partiler rekabetinin olması ve kamusal görevlerin esas itibarıyla genç seçimlerle doldurulması; 2) Belli aralıklarla yapılan seçimlerin yapılma zamanına sadece hükümetteki parti karar vermemeli; 3) Ergin nüfusun genel seçme hakkı (bununla birlikte kadınların ve ülkede oturan yabancı ülke vatandaşlarına seçme hakkı bakımından sınırlamalar konulması gerekebilir), eşit seçme hakkı ve özellikle eşit oy hakkı; 4) Seçim sonuçlarının kabul edilmesi ve seçimi kazanan ve kaybedenlerin illegal ve güce dayanan vasıta kullanmaktan vazgeçmeleri (Downs 1957: 23 v.d.).

A. Downs, demokrasi kuramıyla açıkça Schumpeter'e dayanır. Schumpeter'in *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie* adlı eseri ona "ilham" vermiştir ve "temel" sağlamıştır (a.g.e.: 28 ve 284 v.d.). Schumpeter gibi A. Downs da normatif demokrasiyle alay etmekten hoşlanmaktadır. Bireylerin esas itibarıyla kişisel çıkarlarını maksimize ettikleri kabulünden hareket edenler siyaset analizinde yerli yersiz kamu yararından söz etmektedir. Downs, aktörlerin kamu yararına yönelik hareket ettikleri düşüncesine itiraz etmektedir. Siyasal olanın analizinde de mümkün mertebe kişisel çıkarıya göre hareket edildiği noktasından hareket edilmelidir. Tüm toplumu ilgilendiren konuların normal olarak ancak kişisel çabalara dayanan eylemin

yan ürünleri olarak görülmesinin siyasette de kabul edilmesi gerçekçi olur. Downs, ekonomi biliminin düşünce dünyasını kendi demokrasi kuramına taşımıştır, özellikle rasyonel davranan (kendi çıkarını maksimize eden) tüketici ve üreticiler anlayışını partiler arası rekabete ve hükümetler, partiler ve seçmenler arasındaki ilişkilere aktarır. Buna göre siyaset, "karmaşık bir değişim sistemi" (Lehner 1981: 21) olarak, aynen kendi çıkarını maksimize eden iş adamının (karşılığı: partiler) ve alıcıların (karşılığı: seçmenler) ilişkiye girdikleri bir siyasal pazar olarak ele alınır. Bunun, düşünsel inşaya dayanan bir model olduğunu vurgulamak gerekir; bu model yardımıyla siyasetin temel yapılarını ve süreçlerini daha iyi ortaya koyma denenmektedir. Bu modele göre aktörler, yalnız fayda-maliyet bilançosunu göz önünde bulundurarak alternatif kararların rasyonel ölçülülüğü temelinde hareket ederler. Downs, ekonomik demokrasi kuramında, eylemde bulunanların - özellikle seçmenler, partiler ve hükümet- karar alternatifleri ve onların sonuçları hakkında hemen hemen tam bilgi sahibi olduklarını varsayar. Ayrıca bir aktörün, daima, davranış alternatiflerinden faydası maliyetinden en geniş ölçüde baskın çıkana seçtiği kabulüne dayanır.

Rasyonellik ilkesi ışığında demokrasi, partiler arası rekabet ve seçmenler ile hükümetler arasındaki ilişkiler yeni profiller kazanır. A. Downs, kendi anlayışını şu noktaya yoğunlaştırmıştır: "Bizim temel tezimiz, demokratik siyasal sistemlerde partilerin, kâr amaçlı bir ekonomik düzende iş adamlarına benzer olduklarıdır" (Downs 1957: 295). Onların siyaseti, siyaset alternatiflerinin en uygun fayda-maliyet ilişkisine uygundur. Onlar için esas olan seçim zaferi kazanmak ya da iktidarı ele geçirmektir. Bu nedenle oyların artırılmasına ağırlık verilir. Bu demektir ki siyasal partiler, kendilerini ifade ettiklerinden veya her hangi bir normatif kuramın salık verdiğinden farklı davranırlar: Siyasal partiler, ticarethaneden başka bir şey değildirler; ürünlerini salt ürün elde etmek için değil, siyasal kazanç elde etmenin aracı olarak üretirler. Marx'ın kapitalizm eleştirisinde olduğu gibi Downs'un siyaset analizinde de birincil olarak kullanım değeri değil, değişim değeri önemlidir. Somut siyasal önlemler ve programlar, savunmalar ve buna benzer şeyler, soyut değişim değerine -iktidarı kazanma ve koruma amacıyla oylan artırmaya- matufturlar.

A. Downs, partilerin oylarını artırmak istemeleri hipotezinden test edilecek bir dizi önerme ("propositions") türetir. İlk temel önermeye göre, parti üyelerinin motivasyonu, özellikle görev elde etme ve iktidarı kazan-

mada bulunan faydaları elde etmeye yöneliktir ("to obtain the intrinsic rewards of holding office", Downs 1957: 296). Bu nedenle onlar siyasetlerini belli siyasal projeleri gerçekleştirmenin aracı olarak değil, görev elde etme ve iktidarı kazanma amacının aracı olarak formüle etmişlerdir. Burada şu vardır: Görevi elde etme ve iktidarı kazanmanın önceliği tezi ve siyasetin muhteva olarak oluşturulmasının ikinci derecede rolü olduğu tezi. Eski Alman Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker siyasal partileri iktidar düşkünlüğü olarak eleştirirken (von Weizsäcker 1992; Hofmann ve Perger 1992), doğrudan Downs'un bu hipotezine dayanıyordu.

Downs'un ikinci tezi şöyledir: İki partili bir sistemde partilerin siyasal konumu vatandaşların çoğunluğu tarafından öne çıkarılan bütün tartışma konularını bir noktaya yaklaştırır. Burada da şu tez vardır: Partilerin geniş ölçüde siyasal yakınlaşması tezi. Bu tez, örneğin Johannes Agnoli'nin savunduğu, modern anayasal devletin halk partilerinin "bir tek partinin çoğulcu çerçevesi"ni (Agnoli 1968: 40) oluşturdukları tezini karşılamaktadır.

Downs'un oyları artırma tezinden türettiği üçüncü tez şöyle ifade edilir: İki partili bir sistemde partilerin siyaseti (policy anlamında) çok partili bir sistemden önemli ölçüde farklıdır; bunun dışında, çok partili bir sistemde olduğundan farklı olarak, rekabet eden partilerin siyasetleri birbirine daha benzerdir ve doğrudan bir siyasal ideolojiye daha az dayanır. Burada şu durumla karşılaşırız: İki partili sistemde ideolojikleşmeden arınma ve çok partili sistemde ideolojikleşmenin devamlılığı tezi.

Dördüncü hipoteze göre, bir koalisyondan teşekkül eden ve çok partili bir sistemde hareket eden bir hükümetin siyasetleri, iki partili bir sistemin hükümetlerine göre daha az bütünlleştirici ve daha az dayanıklıdır. Ayrıca bu hükümetler, temel toplumsal sorunları çözmeye daha az çaba gösterirler. Burada da şu tez vardır: İki partili sistemin sorun çözme yeteneğinin daha iyi olduğu tezi. -Sözde daha istikrarlı ve daha iyi iş görme yeteneğine sahip- Anglo-Amerikan iki parti sistemine dayanan demokrasi ile -sözde daha istikrarsız- Weimar tarzı çok partili sisteme dayanan demokrasi arasındaki eski cepheleşme burada benimsenir.

Beşinci önerme, yeni partilerin sivrilmesi konusunda bir hipotez içermektedir. Downs'a göre, şu üç şarttan biri gerçekleşirse yeni partiler ortaya çıkar: 1) Seçme hakkında büyük bir değişiklik; 2) Savaş, devrim, hiper enflasyon veya ağır depresyon gibi tipik büyük dönüşümlerden dolayı seçmenlerin oylarındaki ani bir değişme; 3) İki partili bir sistemde bir parti

önemli bir tartışma konusunda daha ılımlı bir tutuma sahip olursa onun üyelerinin bir kısmı daha aşırı bir bakış açısının kabul edilmesi konusunda ana partiye baskı yapmak için yeni bir parti kurarlar.

Nihayet, partiler ile devletin işleyişinin ilişkisi konusundaki iki hipotez de üzerinde durulmaya değerdir. İlk tez, demokraside hükümetlerin zenginlere oranla fakirlere daha fazla dağıtma eğiliminde olduklarını ifade eder. İkinci önerme, demokratik hükümetlerin yapıp ettiklerinde tüketici-lerden çok üreticilere faydası dokunduğunu ileri sürer.

Bunlar, partilerin oylarını maksimize etme tezinden türetilmiş en önemli önermelerdir. Fakat bunlar Downs'un eserinde bulunan birinci temel tezdır. İkinci temel tez -bazen doğrudan öncül olarak nitelenmiştir-, vatandaşın siyasette de ekonomik insan (*homo economicus*) anlamında rasyonel davrandığı tezidir. Downs bundan da bir dizi önerme türetmektedir. Bu kısmın çerçevesini aşmamak için burada ancak çok önemli olanlarına değinilecektir. Temel düşünce, vatandaşların ekonomide ve siyasette benzer bir rol oynadıklarıdır, yani rasyonel olarak dengelenmiş, fayda-maliyeti göz önünde bulunduran davranış rolünü oynarlar. Bu nedenle vatandaşlar üretim ve tüketim sorunlarında olduğu gibi siyasette de kendi yararlarını esas alırlar. Ve yine alışveriş veya tüketim kararlarını fayda-maliyet dengesine bağlı olarak aldıkları gibi, siyasette de böyle davranırlar. Bu noktada dengenin nasıl sağlanacağı sorusu ortaya çıkmaktadır. Downs'un cevabı, iki partili sistemin basitliğini ve seçmenlerin sağlıklı bilgiye sahip olmasını varsaymaktadır. Seçmenlerin karar alternatifleri arasında dengeyi sağlaması, seçime katılan adayların ve partilerin karşılaştırılması ve değerlendirilmesi, partilerin farklılaşması beklentisine ("expected party differential") dayanmaktadır. Partilerin farklılaşması beklentisi, seçmenin, A partisinin zaferinden ve B partisinin zaferinden beklediği faydalar arasındaki farklılık olarak tanımlanır. Seçmen, B'ye oranla A'dan daha fazla yarar beklentisi içinde olduğunda oyunu A'ya verir; A'ya oranla B'den daha fazla beklentisi varsa oyunu B için kullanır. Partilerin farklılaşması beklentisi sıfır ise seçmen ilgisiz olur. Hiç bir şey değişmeyecekse seçime katılmaz.

Bir seçmen, partiler arasında farklılaşma olduğunu nasıl anlar? Downs'a göre burada üç büyüklük düşünülebilir: Olgusal olarak partilerin farklılaşması ("current party differential"), eğilim faktörü ve seçmen için ideal bir iktidar partisinin sağlayacağı durum ile mevcut durumun karşılaştırılması. Bu faktörler arasında en önemlisi partilerin olgusal olarak fark-

lışmasıdır. Bu farklılaşma, seçmenin mevcut iktidar partisinin faaliyetinden elde ettiği yarar ile o andaki muhalefet partisinin hükümet olduğunda yapacağı muhtemel çalışmadan elde edeceği yarar arasındaki farklılık olarak tanımlanır. Buna değişiklik yapma eğilimi faktörü eklenir. Bu faktör, bir seçim dönemindeki önemli olayları göz önünde bulundurur, örneğin yeni göreve başlayan bir hükümetin görev döneminin başlangıcında seçmenin onun hataları için bonus (ikramiye) vermesi gibi. Üçüncü faktör yönetim karşılaştırmasına (performance rating) dayanır. Burada seçmen, idealindeki iktidar partisinden elde edeceği yarar ile iktidar partisi veya diğer bir partiden elde ettiği yararı karşılaştırır.

Buraya kadar anlatılanlardan, Downs'un iki partili bir sistemin varlığını ve aktörlerin sağlıklı bilgiye sahip olduklarını varsaydığı anlaşılmaktadır. Çok partili bir sistemde ve seçmenlerin kötü bilgilendirildikleri ve buna bağlı olarak daha fazla belirsizlik ve yanılgı olasıyla karşı karşıya oldukları yerde ilişkiler daha karmaşıktır. Ayrıca buna ek olarak, çok partili sistemde seçmenlerin tercih ettikleri parti ve diğer partilerin başarı şanslarının da hesaba katılması gerekir. Koalisyon hükümetlerinde buna diğer bir karmaşıklık eklenir, çünkü bu durumda tercih edilen partilerin koalisyon şansları, koalisyondaki ağırlıkları ve koalisyon hükümetinin siyasetindeki etkileri dengelenmelidir. Eğer bilgi temeli çok zayıf ve belirsizlik büyük ise, durum daha da çapraşık demektir. Her iki durum ancak, örneğin bir partinin propagandasına ve reklamına yönelme, bazı danışmanların veya kamusal mercilerin seçim tavsiyelerine veya partilerin siyasal ideolojilerine yönelme yardımıyla atlatılabilir.

Eğer Downs'un anladığı anlamda rasyonel davranmak istiyorlarsa partilerin ne yapmaları gerekir? Oyları artırma siyasetinin başarısı neye bağlıdır? Downs'a göre bu özellikle seçmenlerin önceliklerinin dağılımına ve diğer bazı faktörlere bağlıdır. O ayrıca oldukça basit bir kabulden de yararlanır: Seçmenlerin öncelikleri siyasal alanın biricik boyutuna, yani sağ-sol skalasına göre şekillenir. Gerçekte ise siyasal alan daha karmaşıktır, fakat tek boyutluluğun kabul edilmesi analizi kolaylaştırmaktadır. Bu handicap çerçevesinde bir ve iki zirveli dağılım arasında seçmenlerin önceliklerinin dağılımına göre ayırım yapılması gerekir. Eğer seçmenlerin büyük çoğunluğu sağ-sol skalasının ortasında yer alırlarsa ve küçük seçmen grupları skalanın sağ ya da sol uçlarına eğilimli olursa, bu tek zirveli bir dağılım demektir. Bu durumun grafiksel ifade bakımından, sağ-sol skalası yatay ola-

rak ve bu eksenle seçmenlere tesadüf eden pozisyonların sıklığı dikey olarak çan şeklinde bir dağılım eğrisi ortaya çıkar: Seçmenlerin çoğu siyasal-ideolojik yelpazenin ortasında bulunurlar, bunun sağında ve solunda sıklıklar azalır ve asimetrik olarak yatay çizginin aşırı kutupları birbirine yakınlashır. Önceliklerin tek zirveli dağılımında Downs'a göre iki parti arasındaki rekabet, her iki partinin siyaset (policy anlamında) bakımından sağ-sol skalasında dağılımın zirve noktasının altında mümkün merteye yakın bir pozisyon elde etmeye çaba göstermelerine neden olur, çünkü ancak bu alanda oyları optimal artırma şansı vardır. Pratikte bunun anlamı şudur: Partiler, program ve ideolojik olarak birbirlerine yakınlashırlar. Bu durumda O. Kirchheimer'in (1965) anladığı anlamda mükemmel bir "sıradan partiler"le karşı karşıyayız demektir: Aynı malları -belki farklı paketlerde- sunan benzer partiler.

Seçmen önceliklerinin tek zirveli dağılımı pratikte en iyi şişkin orta tabakasıyla modern bir sanayi toplumunun göstergesidir. Buna karşın iki zirveli bir dağılım özellikle şiddetle yarılmış çifte kutuplu bir sınıflı toplumda varolur. Bu durumda dağılım eğrisi çan eğrisi değildir; daha çok iki zirve noktası vardır, örneğin bir tanesi ortanın sağında ve bir tanesi ortanın solunda. Bu dağılımda ve iki partili bir sistem temelinde iki zirve noktası rekabet eden partilerin oylarını artırma stratejileri için mümkün olduğu kadar iyi pozisyonları işaret eder, çünkü oyların çoğu böyle kazanılabilir. Diğer her şey benzer olduğu takdirde partiler, programlarıyla ve siyasetleriyle sağ-sol aksında mümkün olduğunca bu zirve noktalarının birine yakın yer almaya çalışacaklardır. Bu şartlar altında partiler arasındaki siyasal-ideolojik farklılık, siyasal yakınlashmanın egemen olduğu tek zirveli dağılıma zıt olarak çok büyüktür.

Siyasal partiler, hükümet otoritesini elde ettiklerinde ve korumak istediklerinde ne yaparlar? Bu soruya cevap verebilmek için Downs'un parti tanımını bilmek gerekir. Tanım, görev gelme ve görevi koruma olmak üzere ikiye bölünmüştür: "a political party is a team of men seeking to control the governing apparatus by gaining office in a duly constituted election" (Downs 1957: 25) - Bir siyasal parti, anayasaya uygun olarak yapılan seçimlerde görevi elde ederek hükümet aygıtını kontrol altına almaya çalışan insanlardan oluşan bir birliktir-. Downs'a göre hükümet, alternatif programlardan daha çok oy kazanma ve kaybetmeyi dikkate alan programı uygular. Kural olarak bu, hükümetin zenginlere oranla daha çok fakirlerin ge-

lirlerini artırmasına neden olur. (Downs 1957: Kısım 10). Diğer yandan demokratik hükümetler, daha zayıf olan tüketici çıkarlarına oranla örgütlenme gücüne sahip, oy gücünü kullanan ve çatışmaya yetenekli üretici çıkarlarına daha fazla dikkat ederler (a.g.e.:Kısım 13). Daha yoksul tabakadan olan seçmenlerin ekseriya partilerin yapıp ettikleri hakkında bilgiye ulaşmanın yüksek bedelinden ürktükleri ve bu nedenle sık sık oy kullanmadıkları da buna eklenir. Bu nedenle rekabet eden partilerin ve hükümetin hesabı bakımından onların önemleri azalmıştır (a.g.e: Kısım 10).

Downs'un kuramı çeşitli bakımlardan radikaldir. Siyaset mekanizması bütün çıplaklığıyla analiz edilmiştir. Downs, hiç tereddüt gösterilmeksizin demokrasinin ahenkli olduğu şeklindeki anlatımlara ve onun böyle savunulmasına aldırmaz. Onun özel ilgisi, genel bir toplumsal davranış kuramı çerçevesinde ekonomik olanın analizini siyasal olanın analizi ile kaynaştırmayı denemeye yoğunlaşmıştır. Bunun dışında Downs'un kuramı, özellikle kuramın prensip olarak test edilebilir türevlerini açıklamak gibi tecrübi bilimsel bir unsura sahiptir. Örnek olarak partiler arasındaki mesafenin çok partili sistemlere göre iki partili sistemlerde daha dar olduğu tezi verilebilir. Diğer bir konu ekonomik demokrasi kuramına yardımcı olur: Bu kuram -olumlu anlamda- tutumlu bir kuramdır, yani tasvir ve açıklamaya elverişli bir düşünce yapısıdır. Bu düşünce yapısı, diğerleriyle karşılaştırıldığında daha az kavramla, hipotezle ve daha az külfetle tetkiklere, tasvirlerle ve açıklamalara hatırı sayılır bir randıman sağlar.

Bir çok insan Downs'un ekonomik demokrasi kuramının büyük bir yararının da onun yöntem olarak bireycilik ilkesinden hareket etmesinde olduğunu düşünmektedir. Yani, Marksist siyasal ekonomi örneğinde olduğu gibi, sosyal yapı konusundaki açıklamaların bireysel davranışlara değil, bu yapıların ve toplumsal organizasyonun özelliklerine indirgendiği (metodolojik holizm) alternatif kuramlardan farklı olarak, toplumsal yapı ve süreçlerin bireysel motivasyonlar ve davranışlar hakkındaki açıklamaların yardımıyla açıklanabileceği ve açıklanabildiği anlayışından hareket ettiğini düşünmektedir.

Yöntem olarak bireycilikle ister bağlantılı olsun ister olmasın Downs'un "ekonomik demokrasi kuramı" tartışmasız büyük bir başarıdır. O, -daha önce açıklandığı gibi- dünyadaki demokratik temelli siyasetin daha ileri düzeyde araştırılması konusunda ilginç ve verimli hipotezler ileri sürmüştür. Downs'un, demokrasi kuramını ilave üç hipotezle tamamladı-

ğı da bunlara eklenebilir. Bu hipotezler, iki temel tezin -partilerin oylarını artırmaya çalışmaları ve seçmenlerin rasyonel seçim davranışında bulunmalarının- birbirini etkilemesinden çıkarılmıştır. Bu hipotezlerin en önemli iki tanesi, hem eksiksizliği hem de partilerin ve devletin faaliyetlerini araştırmak için önemleri nedeniyle zikredilmeye değerdir. Bu tezlerden birincisi, oylarını artırmak isteyen partilerin rasyonel davranan seçmenlerle yüzleşmeleri durumunda, seçim başarılarının ardından, ellerinden geldiği kadariyle seçim vaatlerinin veya programlarının çoğunu gerçekleştirme eğiliminde olduklarını ifade eder. Diğer yandan bu, vekalet kuramının temel şeklidir. Bu kuram Downs'tan uzun yıllar sonra karşılaştırmalı analiz testini başarıyla geçmiştir (Klingemann v.d. 1994) ve bu kuramın esas mesajına göre partiler, seçimden sonra seçimden önce seçmenlere verdikleri sözlerde geniş ölçüde dururlar. Downs'un 24. önerme olarak ileri sürdüğü ikinci hipotez de üzerinde durmayı hak etmektedir. Bu hipoteze göre siyasal partiler -çok etkili bozgunlar yaşamadıkları sürece- ideolojik konumlarını korumaya eğilimlidirler. Bozgun yaşadıkları takdirde ideolojilerini onları bozguna uğratan partiye intibak ettirirler. Hoş bir hipotez! Bu hipotez, örnek olarak 1959 tarihli Godesberger programında SPD'nin yolunun tasvirine ve açıklanmasına uymaktadır.

Elbette Downs'un "ekonomik demokrasi kuramı" sadece övülmemiştir, bununla birlikte eleştirilmiştir de. Bu kuramı sert biçimde eleştiren uzmanların sayısı az değildir. Bazıları kuramın insan görüşünün düzenli olmadığına, bu insan görüşünün özellikle toplumla uyum içinde bir siyasal insan (homo politicus) gerektiren bir demokrasinin işlev şartlarıyla uyumlu olmamasına üzülmiştir. Diğerleri, siyasetin pazara analogi ile kavranamayacağını ileri sürerek Downs'u eleştirmiştir (örneğin Fetscher 1984: 198 v.d.). Bunlara göre siyaset, içinde çok az partinin cirit attığı, üstelik yeni açılabilir program paketlerinin veya siyasal anlayışların sunulmadığı yüksek derecede oligopolik bir pazardır (a.g.e.). Bundan başka oyunun kuralları hakkındaki uzlaşmanın analizi eksiktir ve bu analiz yapılmaksızın işleyebilecek bir rekabetçi demokrasi ortaya konamaz (a.g.e.: 198 v.d.). Tam isabet! Hakikaten bir temel uzlaşma gereklidir, yoksa kimse oyunun kurallarına uymaz. Kuşkusuz o zaman da Downs'un modeline göre bir demokrasi uzun süre işleyemez (Habermas 1992a). Diğer taraftan oligopolik pazara işaret o kadar inandırıcı değildir. Oligopolleşme Downs'un demokrasi kuramı için yabancı bir sözcük değildir; onun modelini sakatlamaz.

Diğer eleştirmenler daha çok esasa ilişkin eleştiriler yaptılar. Bunlar Downs'un anlayışının esas itibarıyla yanlış olduğunu ve pek isabetli olmayan aksiyomlara dayandığı eleştirisini yapmışlardır. Onlara göre Downs ampirik-indüktif olarak hareket etseydi ve buradan hareketle genelleme yapsaydı daha iyi olurdu. Partiler araştırmasını öncelikle kurumsal ve kültürel gelenekten hareketle yapan bir eleştirmenin temel cümlesi böyledir (Rogers 1959). Downs, aksiyomlar yerine modeller çerçevesinde hipotezler kullandığını ileri sürerek Rogers'e itiraz ediyor. Bu savunma kabul edilebilir olsa da, modele için itirazlar ve hipotezlerin ekonomik demokrasi kuramından türetilmiş olan açıklama eksiklikleri devam etmektedir (Ichner 1981: 36 v.d. ve McLean 1987: 3. böl.) Onun ben merkezli karar modelinde (Habermas 1992b: 404) siyasetin kurumsal ve kültürel şartları gözden kaçırılmıştır (Lipset/Rokkan 1967; Lehmbruch 1975: 250 v.d.).

Örneğin rasyonel seçmen tezi, ülkeden ülkeye farklı ölçüde yanılırlara neden olacak kahramanca bir basitleştirmedir. Bu tez, siyasal pazarın görece "akıcı" olduğu ve seçmenlerin sosyal-ahlaki çevrelere bağlılıklarının zayıf olduğu yerde muhtemelen en zararsız olur. Rasyonel, çoğu kez kısa vadeli tartışma sorunlarına ve konulara yönelmiş seçmen tezi, seçmenlerin sosyal-ahlaki çevrelere bağlılıkları ne kadar kuvvetli olursa o kadar değersiz olur. Kuşkusuz Downs'un tezi, iktidarı ele geçirme ve koruma çabasına da fazla önem vermiştir. Bilhassa, siyasal programın uygulanmasından önce seçim kazanma amacının önceliği pek de çürütülemez değildir. Pek çok analiz göstermiştir ki, seçim kazananlar programların uygulaması ile ilgilenenler olmuştur (Budge/Keman 1990). Bundan başka, hükümetlerin parti politikası ile ilgili farklı bileşimlerin son derece farklı siyasetleri harekete geçirdikleri ispatlanmıştır (Castles 1982; Schmidt 1995a).

Seçmen davranışları ve siyasal partiler konusunda ki araştırmalara göre Downs'un seçmenler ve partilerin ilişkisi konusundaki analizleri de yetersizdir. Bu analizlerde seçmen davranışlarını belirleyen dört girift faktörün makul ölçüde göz önünde bulundurulması eksiktir: Seçmenlerin tartışma konularına (Issues) yönelimi, partilere yüklenen sorun çözme yetkinliğine yönelme, seçmenlerin partilerin adaylarına kadirşinaslığı ve seçmenliğin sosyo-yapısal temelli bağlarının uzun vadeli etkisi. Bu durumda rasyonellik ilkesi olsa olsa seçmen davranışının ampirik olarak doğru analizi yolunda bilgiyi tıkama olarak ortaya çıkabilir. Bunun dışında, A. Downs'un genel bir kuram içinde ekonomi ve siyasetin analizini birbiriyle irtibatlandır-

ma şeklindeki övgüye değer niyetine, bu düşünce yapısının normatif bakımdan muhtasar olduğu itirazı yapılmıştır: Downs'un anladığı anlamda rasyonel aktörler, kelimenin tam anlamıyla demokrasi oyununun kurallarına uyan yeterli temellere sahip değillerdir (Habermas 1992b:358).

Nihayet, "ekonomik demokrasi kuramı"nın siyaset analizi pek karmaşık değildir. Downs'un model dünyası siyasal olanı hassas bir yere yerleştirmiştir: Seçmenler, partiler ve hükümetler onun içinde cirit atmaktadır, seçme hakkı oyunun kenarında kalmaktadır. Kuşkusuz bu tercih istenen bir basitleştirmeyi yansıtır, fakat kahramanca bir basitleştirme olarak kalır. Bu basitleştirmede, örneğin hükümetler ile seçmenler arasında, hükümetlerde ve partilerin ve seçmenlerin seçim davranışları öncesinde etkili olan bütün siyasal kurumların ve süreçlerin analizi kurban edilir.

Ekonomik siyaset kuramının yürüncesinde kalınsa bile Downs'un kuramı eleştiriye karşı güvenli değildir. İki itiraz özellikle dikkate değerdir. Birincisi, Downs'un kuramının, rekabet kuramı ile oligopolik kuramın konsolidasyonu arasındaki çözülemez gerilimle ilgilidir. Partiler oligopolist olurlarsa -Downs'un modelinde durum budur-, bu durumda kuşkusuz rekabetin yararı asla gerçekleşmez, çünkü oligopolist pazarlar sunumlara tüketicilerin çıkarlarının ihmal edilmesi imkanı verir (Strom 1992). Downs'un modeline karşı ikinci merkezi itiraz, Brennan ve Lomasky (1993) ile birlikte şöyle formüle edilebilir: Fayda-maliyet dengesini göz önünde bulunduran bireysel veya ortak aktör —ekonomik insan (homo economicus)—, örneğin ekonomik işlerde olduğu gibi kişisel tüketim konusundaki kararlar için akılcı bir modeldir, fakat siyasette olduğu gibi kamusal işlerdeki seçim davranışının mantığı anlaşılmak isteniyorsa yetersizdir. Downs bir karar verme durumunda da haksız olarak Schumpeter'e dayanıyor. Oysa Schumpeter bireysel öncelikleri dışsal büyüklükler olarak değil, siyasal sürecin içsel ürünleri olarak ele almıştı. Bu bakımdan Downs geri kalmıştır (Przeworski 1990: 25). Yani o, bireysel öncelikleri dışsal büyüklükler olarak ele almaktadır. Buna göre bireysel öncelikler sabittir. Bu konudaki karşı argüman, önceliklerin bizzat siyasal süreçte biçimlendikleri ve bağımsız öğrenme sürecinde değişebilecekleri şeklindedir.

Downs'un, siyasetçilerin esas itibarıyla siyasal destek için rekabet ettikleri varsayımı da sorunludur. Bu nedenle iktidarda olanların, ideolojik veya programa yönelik hareket etmek şeklindeki özerk çabaları ve örneğin heyecan veya gelenek temelinde, yerleşik değerler ölçüsüne göre veya araç-

lar ve amaçların ya da araçlara karşı amaçların sistematik dengesine göre hareket etmek gibi diğer davranış yönelimleri ihmal edilmiştir (Weber 1976). Özellikle koalisyon araştırmaları, Downs'un esas aldığı siyasetçilerin öncelikle destek için yarıştıkları şeklindeki varsayımın doğruluğu için inandırıcı bir kanıt bulunmadığını göstermiştir (Laver/Schofield 1990). Diğer bir varsayım da, yani demokratik süreçte oy hakkına sahip olanların en azından karar verilecek bütün hususlarda ve karar verilecek kurumlarda temsil edildikleri varsayımı da sorunludur. Bu da hatalıdır. Tüm toplumu ilgilendiren bazı önemli kararların partilerde veya hükümet sistemlerinde alınmadığı, aksine seçim mekanizmasının dışında bulunan alanlarda, örneğin devlet ve birliklerin paslaşmasıyla, bir merkez bankasının kurullarında veya özerk anayasal bir kuruluşun kurullarında alındığı bilinmektedir. Son olarak, seçilmiş bir hükümetin, neye göre seçmenlerinin az ya da çok mükemmel ajanı olduğu konusu da sorunludur. Bu varsayım, devletin özerk olmadığını ve siyasetinde topluma ve ekonomiye karşı görece özerk olmadığını varsaymaktadır. Bu da doğru değildir. Bu bakımdan "ekonomik demokrasi kuramı"nın kurulmak istendiği taban oldukça kumsaldır.

Kısım 2.3

Çoğulcuların Demokrasi Kuramı

A. Downs'un "ekonomik demokrasi kuramı"nda modern kitlesel demokrasi tecrübesi özellikle Amerika örneğine göre ele alınmıştır. Çoğulcu kuram, gencl çoğulculuk kuramına dayanan çoğulcu demokrasi kuramının Anglo-Amerikan varyantı ile bu tecrübe temeli paylaşır. Çoğulcu demokrasi kuramı ilk ortaya çıktığında, özellikle A. F. Bentley (1908) ve D. B. Truman'ın (1951) Amerika Birleşik Devletleri'nde siyaset konusuyla ilgili araştırmalarında geliştirmiş oldukları grup çoğulculuğu anlayışı şeklinde idi. Buna göre siyasetin cereyan edişi ve içeriği esas itibarıyla, örgürlenmiş çıkarlar arasındaki işbirliği, çatışma ve kuvvetler ayrımına indirgenir. Bu kuram, ilke olarak bütün çıkarların seslendirilebileceği ve örgütlenebileceği ve bu bakımdan çıkarlar arasında bir denge sağlanabileceği varsayımına dayanmaktadır. Bilhassa Ernst Fraenkel'in (1991) katkılarıyla Anglo-Amerikan çoğulculuk kuramı, Anglo-Amerikan siyasal tarihinin ve 20. yüzyılın kıta Avrupası ülkelerinin tecrübelerini içine alan ampirik ve normatif bir kuram şeklinde gelişmiştir.

Bu kuramın -çoğulculuğun- anahtar kavramı, monizm ve dualizme karşıt olarak genelde çok üyeliliği ifade eder. Çoğulculuk sosyolojide modern toplumların yapısını anlatmak üzere kullanılan özel bir kavramdır. Bu yapıda -ileri derece farklılaşma, sayısız (kısmen üst üste konmuş, kısmen kesişen) çatışmalar ve çeşitli hayat tarzları temelinde- vatandaşlar kendi çıkarları doğrultusunda toplumu, ekonomiyi ve siyaseti etkilemek için çeşitli özerk hareketler, birlikler, partiler ve dernekler halinde örgütlenirler. Çoğulculuk modern siyaset biliminde daha çok, çok üyeli olarak örgütlenmiş, monist olmayan irade oluşum şekillerini ve siyasal düzenleri nitelenmek üzere ampirik ve normatif bir kavram olarak anlaşılmaktadır. Örneğin otoriter veya totaliter siyasal sistemler gibi monist bünyeye sahip düzenler ve katı sınıflı toplumlar gibi dualist egemenlik şekilleri bunun karşıtıdır. Saf çoğulculukta siyasal iktidar, hukuk, kurumsal kontroller ve yürütme ile ilgili kurumsal dengeler vasıtasıyla frenlenmiştir. Çoğulculukta vatandaşlar ve örgütlenmiş çıkarlar büyük ölçüde özerkliklerini sürdürürler ve bu durum ilke olarak farklı çıkarlar arasında uzlaşmanın olmasına olduğu gibi çatışmanın yaygınlaşmasına da açıktır.

Çoğulculuk kuramcıları kendilerini, rekabet halindeki çeşitli akımlardan ayırırlar; kendilerini sadece klasik liberal kuramdan değil, özellikle atomize olmuş bireylerin bir araya gelmesinden oluştuğu düşünülen bir toplum ile devlet arasında düşünsel olarak inşa edilmiş devlet-toplum karşıtlığından da ayırırlar. Buna karşın çoğulcular, devlet ve toplum ile -devlet ve toplum arasında aracılık yapan- aracı kurumların çok üyeli olmasının gereğini vurgularlar. Monist düzenlere ve bunlara eğilim gösteren filozoflara da cephe alırlar. Erken çoğulculuk kuramında devletçi okları devletin, bilhassa demokratik olmayan bir devletin egemenlik taleplerine yönelik idi. Anti-liberalizm ve anti-devletçilik (Anti-etatismus) konusuna, otoriter devlet ile komünist ve nasyonal sosyalist uygulamanın totaliterliğine karşı cephe almak eklenmiştir. Bu bakımdan çoğulcular, sadece XIV. Ludwig'in "devlet benim" cümlesinde klasik ifadesini bulan eski mutlakiyetçi egemenliğe değil, bununla birlikte totaliter sistemlere de karşıdırlar. Genel çoğulculuk kuramından doğan çoğulcu demokrasi kuramı, klasik liberal kuramın temsili demokrasi anlayışı ile şu bakımdan ortak bir amaca sahiptir: Totaliter egemenliğin engellenmesi, halk egemenliğinin frenlenmesi, daha doğrusu devlet ve toplumun frenlenmesi. Bu anlayış onları, örneğin seçkinci kuram, ekonomik demokrasi kuramı, Rousseau'nun halk

egemenliği öğretisi ve Marksizmin buna dayanarak temellendirdiği radikal demokrasi, parti ve devlet kuramları gibi çoğunluğun veya halk iradesinin oluşması ve icrasına büyük değer veren demokrasi öğretileri ile keskin karşıtlığa götürür.

Çoğulcu demokrasi kuramının taraftarları başka iki cephede daha savaşırlar. Onlar temsili düzene kuvvetle taraftardır ve plebisiter demokrasiye şiddetle karşıdırlar. Çoğulcu demokrasi kuramının esas aldığı model (Leitmodell) egemenler ile egemenliğe tabi olanların ayniyeti değildir, aksine "sorumlu temsilciler vasıtasıyla seçmenleri temsil"dir (Neumann 1986b: 133). Biraz önce kendisinden alıntı yapılan Franz Neumann'ın başka bir yerde yazdığına göre bu kuram için demokrasi, "doğrudan halk egemenliği değil, sorumlu parlamento ve hükümet egemenliğidir" ve aynı zamanda "önderlik ilkesine dayanan siyasal bir iktidarın sorumsuzluğuna da karşıdır" (Neumann 1986c: 259). Nihayet çoğulcular, örneğin burjuvazi veya işçi sınıfı gibi özel bir sosyal sınıfın hakikaten demokrasinin garantisi olduğu anlayışına karşı konumda yer alırlar. Çoğulcu kuramcıların görüşüne göre demokrasinin mutluluk ve felaketi için belirleyici olan, hangi sosyal sınıfın egemen olduğu sorusu değildir, daha çok bir ülkenin sosyal yapısının ve siyasetinin çoğulcu biçimde düzenlenmesidir. Çoğulcu kuram bu anlayışla hem B. Moore'un demokrasinin ortaya çıkması ile sınıfsal yapı arasında ilişki olduğu kuramına hem de bundan türetilmiş olan sınıfsal çatışma kuramı ile ilgili katkılarla (örneğin Rueschemeyer v.d. 1992) kesin karşıtlık içinde bulunmaktadır.

Çoğulcu kurama göre modern demokrasi, -aşağıda yapılacak analizler Fraenkel'in analizlerine dayanmaktadır- diğer devlet şekillerinden özellikle egemenliğin meşrulaşınma tarzı, toplumsal sistemin yapısı, hükümet sisteminin örgütlenmesi ve hukuk devletinin üstünlüğü bakımından ayrılan bir "devlet şekli"dir (Fraenkel 1991d:326). Fraenkel'in olumlu ilgi noktası "özerk olarak meşrulaşmış, heterojen olarak yapılaşmış, çoğulcu olarak örgütlenmiş hukuk devleti" (Fraenkel 1991d:326) ideal tipidir. Çoğulcu demokrasi ideal tipinin karşıtı diktatörlüktür. Diktatörlük ideal tipi, özerk olmayan meşruluk, tek tip yapılanma, tekçi (monist) düzen ve siyaset olanın müdahalesine tabi hukukla karakterize edilmiştir.

E. Fraenkel, demokrasi ile diktatörlüğün karşılaştırmasını Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR) ile Federal Alman Cumhuriyeti'ni (BRD) karşılaştırarak somutlaştırmıştır. Fraenkel'e göre Federal Almanya'nın siyasal

düzeni otonom olarak meşrulaştırmıştır: "Kendini kamu yararını gerçekleştirmekle görevli hisseden ve kendini buna yetkili gören, kamu yararının mevcut olduğu, bunun mutlak olarak geçerli olduğu ve nesnel olarak bilinebileceği varsayımına dayanan (apriori kamu yararı) ve heteronom olarak meşrulaşmış bir demokrasinin karşısına, otonom olarak meşrulaşmış, genel geçer soyut adalet ve hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde ve bu ilkeleri göz önünde bulundurarak kamusal yararın sağlanması konusunda müzakereler, tartışmalar ve uzlaşmalarla, pragmatik mülahazalarla belirlenen somut sorunların çözümüne katkıda bulunabilme talebinde bulunmakla yetinen bir demokrasiyi (aposteriori kamu yararı)" koyar (Fraenkel 1991d: 330). Fraenkel'e göre ayrıca Federal Almanya'nın toplumsal sistemi heterojen yapılanmayla kendini gösterir, bu nedenle burada çoğulcu bir toplumun çok üyeli bir devlet halkına dayanılmaktadır. Buna karşın DDR gibi diktatörlükler homojen bir devlet halkı modelini örnek almaktadırlar. Bundan başka egemenliğin tekçi (monist) ve çoğulcu (pluralist) örgütlenmesi arasındaki farklılık önemlidir. Federal Almanya'nın egemenlik düzeni çoğulcudur; o açıkça -diktatörlükte siyasalın tamamen veya eğilim olarak tekçi yapıda olmasından farklı olarak- devlet, toplum ve aracı alanlarda çok üyeliliğe dayanmaktadır. Nihayet hukuk devleti olma -Fraenkel'in dördüncü ölçütü- Federal Almanya için karakteristik bir özelliktir, çünkü bu ülkede, DDR gibi yargının siyasete tabi olduğu çoğulcu olmayan bir sistemden farklı olarak, yargı bağımsızlığı ve "yargı yolu-devlet" tercih edilmiştir.

Çoğulcu demokrasi kuramı kendini, alternatif demokrasi anlayışlarından diğer özellikler yanında devlet ve toplumun çok üyeliliğini vurgulama bakımından ayırır. En azından onun halk kavramı, ayrıca çıkar grupları konusundaki yeni anlayışı ve devletin rolü konusundaki anlayışı yakından incelendiğinde onun vurgusu gayet açık olarak görülür.

Egemenlik düzenine katılma hakkına sahip olan halkı ifade eden demos kavramı çeşitli şekillerde anlaşılmıştır. E. Fraenkel, dört demos kavramını birbirinden ayırmaktadır: Muhafazakar, liberal, faşist ve çoğulcu demos. Muhafazakarlara göre demos anlamında halk, "tarihsel olarak gelişmiş, organik bir bütünlük", "ya kusursuz 'halk ruhunu'nun (Volksgeist) emsalsizliğiyle kendini gösteren ya da bir genel irade (volonté générale) olarak ortaya çıkan kendine özgü bütünlleştirici bir iradeyle kişileri aşan bir 'bütünlük' "tür (Fraenkel 1991d: 344). Buna karşılık liberal devlet ve toplum ku-

ramı demosu şöyle tanımlamaktadır: "Esasen bir tek devlette yaşayan fakat geniş ölçüde birbirinden yalıtılmış olan bireylerin toplamıdır. Bu bireyler asla kırıcı olmayan rasyonel argümanları kullanmakta ve tartışmalarla bütün kamusal işlerde bir fikir birliğine ulaşmaya çalışmaktadırlar" (a.g.e.: 344). Faşist devlet ve toplum anlayışında da bir demos kavramı görülür. Bu kavram, "modern reklam tekniklerini kullanarak kitleleri manipüle eden bir kitlesel etkilme vasıtasıyla konformizm, hayat alışkanlıkları ve düşünce tarzında bir consensus omnium (herkesin uzlaşması) üreten bir siyasal birliğin taraftarlarından oluşan şekilsiz (amorphe) bir kitle"yi esas alır. "Bunun karakteristik ifade şekli alkıştur (acclamatio)" (a.g.e.: 344 v.d.). Buna karşılık çoğulcu demokrasi kuramının demos kavramı "çok çeşitli kurullarda, partilerde, gruplarda, örgütlerde ve birliklerde bir araya gelen üyelerin farklılaşmış bir topluma mensubiyetlerini" vurgular. "Bu mensubiyetten ortak alanda ya zımni uzlaşmalarla ya da açık birleşmelerle sonuç alınmaya, yani uzlaşmalarla yönetmeyi başarmaya çaba göstermesi beklenir" (Fraenkel 1991d: 345).

Çoğulcu demokrasi kuramının diğer bir yeniliği, çıkar birliklerinin yeniden değerlendirilmesidir. Hatta kural olarak onların rolü olumlu bulunur. Bu anlayışla çoğulcu demokrasi, Marksist konsey demokrasisi, liberalizm, eski ve yeni muhafazakar devlet öğretisi tarafından çıkar birliklerinin eleştirilmesine muhalefet eder. Çoğulcuların birlikleri kayıtsız şartsız övmeleri bir şey değildir. Buna ilaveten onların özel çıkar siyasetlerini de olumlu kabul ederler. Bundan başka, "birliklerin egemenliği" (Th. Eschenburg) uyarısının yapıldığı da yaygındır. Birlikleri eleştirenlere karşı olarak Fraenkel'in çoğulcu kuramı, özerk çıkar gruplarının ve partilerin istikrar sağlayıcı işlevlerini de tartışmaktadır. Onlar çoğulcu demokrasinin iki tehlikesine karşı etkin koruma sunmaktadırlar: Tehlikeli-despotik ilişkilerin bir neo-faşizm şeklinde ortaya çıkma tehlikesine karşı ve "iyi yürekli bir despotizm" (Fraenkel 1991d:352 v.d.) içinde siyasal uyumsuzluk ve ilgisizlikten kaynaklanan hissizleşme tehlikesine karşı. Çıkar gruplarının ve partilerin bu şekilde istikrar ve koruma işlevlerini yerine getirmelerinin şartı, elbette bu örgütlerin sadece özel çıkarları değil, aynı zamanda genel çıkarları da göz önünde bulundurmalarıdır.

Birliklerin istikrar ve koruma işlevlerinin diğer bir şartı, çeşitli toplumsal grupların "silah eşitliğine" sahip olmalarıdır (a.g.e.: 358). Çoğulculuk kuramına göre böyle bir eşitliğin sağlanması devlete düşmektedir. Devle-

tin ortak çıkarların koruyucusu olarak davranması gerekir ve "sosyo-ekonomik iktidarın monopolist taşıyıcısı olmasa da oligopolist iktidarın ölçüsüz etkisine" karşı çıkması gerekir (a.g.c: 358). Bunun dışında devlet, "çıkarlarını korumak için yeter derecede güçlü birlikler oluşturacak ve işlev kabiliyeti kazandıracak durumda olmayan bütün halk kesimlerinin nüfuz sahibi olmadan payını almasını" sağlamalıdır (a.g.e.: 358). Bu durumda E. Fraenkel'in yeni çoğulcu demokrasi öğretisinin, meslektaş ve mücadele arkadaşı Franz Neumann'ın demokrasi kuramıyla ilgili açıklamalarına nasıl sarıldığı daha iyi görülmektedir (Buchstein 1991). Neumann, 50'li yılların başlarında, modern demokrasinin "toplumsal hayatın bütün alanlarında özgür sosyal birliklerin çoğulculuğunu", onların üretim, bölüşüm, kültür ve spor yapmalarının şart olduğu anlayışını savunmuştu. Neumann'ın 1949'da yazdığına göre, gerçekten varolabilecek bir çoğulculuktan ancak, yaklaşık bir denge, "toplumsal güçler arasında bir denge" varsa söz edilebilir (Neumann 1986a: 181). Bu denge ancak alt toplumsal tabakaların çıkarlarının kayırılması ve sınıf mücadelesinin aşılması konusunda sosyal-politik müdahalelerle gerçekleştirilebilir. Neumann ve daha sonra E. Fraenkel'e göre bunun için bağımsız ve özerk sosyal ve ekonomik birlikler ve de sosyal politika ve ekonomi politik ile ilgili işlerde şekillendirme gücüne sahip bir devlet gerekmektedir.

Devletin bu görevi üstlenebilmesi için, onun (esas itibarıyla düzen siyasetiyle sınırlı olan) liberal hukuk devletinde (liberal hukuk devletine ilave-ten iş hayatı, sosyal ve ekonomik alanlarda da görevler üstlenen) sosyal hukuk devletine dönüşmesi gereklidir. Liberal hukuk devleti kendini yargı yolunun açık olması ve üyesinin özgürlük alanlarına tecavüzlere karşı hukuki korumanın sağlanması ile sınırlar. Buna karşın sosyal hukuk devleti daha geniş görevlere sahiptir. Onun "koruyucu olarak siyasal, ekonomik ve özellikle toplumsal kayıtların oluşumunu önlemesi gerekir; bunlardan hukuk devleti ilkesine bir tehlike gelmesini engellemesi gerekir" (Fraenkel 1991d: 359).

Bu durumda çoğulcu demokrasi kuramının, klasik, seçkin ve ekonomik demokrasi öğretilerini nasıl aştığı açıklığa kavuşmaktadır: Çoğulcu demokrasi kuramı sadece geniş devletlerdeki kitlesel demokrasiyi değil, bununla birlikte partilerin seçmenler için rekabetini, bunun ardından çıkar birliklerinin anlamlı rollerini ve devletin ekonomik ve toplumsal alanlara karışmasının artmasını -esas itibarıyla olumlu olarak değerlendirilmiştir-

tartışmaktadır. Bu bakımdan bu kuram -en azından Fraenkel tarafından savunulan varyant- gelecek kısımda ele alınacak olan "sosyal demokrasi" kuramına yaklaşmaktadır.

Çoğulcu kuram ayrıca eski demokrasi öğretilerine istikrarlı bir demokrasinin çatışma ve uzlaşmayı şart koştuğu gözlemini ilave eder. Nihai olarak her iki unsurun terkibi gereklidir. Fraenkel bunu "tartışmacı sektör" ve tartışmacı olmayan sektör" kavram çiftiyle anlatmayı denemiştir. Tartışmacı olmayan sektör, demokratik bir düzenin istikrarında vazgeçilmez olan genel uzlaşmanın temelini ifade eder. Bu sektör, daha sonra David Easton'ın siyasal sistem analizinde söylendiği gibi (bkz: Fuchs 1989), geçerli kabul edilmiş az çok soyut bir değer kodeksine (düstur), siyasal sistem için "yaygın destek"e dayanır. Fakat bununla birlikte açık her siyasal düzen tartışmacı bir sektöre de sahiptir. Bu sektör, farklı çıkarların çatışmalarını aktardıkları savaş meydanı, "geleceğin devlet ve toplum düzeninin mümkün olan en iyi kuralı için mücadele eden bireysel/partiküler iradelerin çarpıştıkları ve birbirlerini etkiledikleri sahne..."dir (Fraenkel 1991e: 248).

Her iki sektör arasındaki sınır çizgisi sabit değil, değişkendir. Bu sınır, bir ülkenin siyasal kültüründeki değişiklikleri yansıtan değişmelere uygun olarak çizilir. Bununla beraber her iki sektörün bütünü istikrarı için gerekli olan büyüklük düzeni yaklaşık olarak belirlenebilir: İşleyen çoğulcu bir demokrasi söz konusu olduğu sürece uzlaşma sektörünün çok daha büyük sektör olması gerekir (a.g.e.: 248 v.d.).

Çoğulculuk kuramı, örneğin çıkar örgütlerinin ve devletin istikrar sağlayıcı işlevleri hakkındaki görüşü derinleştirmek gibi güçlü yönleri sahip olmasına rağmen onun kendine mahsus 'zayıf' yanları da vardır. Özellikle Fraenkel tarafından şekillendirilmiş olan varyant, komünist ve nasyonal sosyalist totaliterizm tecrübesiyle şekillenmiştir. Bu varyant, bu rejimlerin mevcut durumunu, bilhassa Batılı anayasal devletlerin olması gereken durumuyla karşılaştırmıştır. Bu noktada normatiflik ara sıra mevcut durumun realist bilançosuna üstün gelmiştir. Demokrasinin gerçekçi analizi tam anlamıyla payını alamazken, Fraenkel'in esrinin bir çok paragrafındaki övgü söylevleri, Batılı ülkelerin siyasal yapısına, özellikle onların anayasa normlarının takdirine, olması gereken değerlerine ve bunların bağımsızlıklarına dayanmaktadır. Örneğin Fraenkel'in çok yönlü Federal Almanya ve -DDR- karşılaştırması ilk bakışta ideal tipik olarak tasvir edilen Federal Almanya ile gerçekçi olarak tasvir edilen DDR'in karşılaştırılması şeklinde yapılmıştır.

Diğer bir sorun, toplumsal gruplar arasında "silah eşitliği" bulunduğu anlayışından kaynaklanmaktadır. Çıkar grupları arasındaki dengenin, işleyen bir demokrasinin şartları arasında sayılması tezi makul olmakla birlikte kavram Fraenkel'de net değildir. Yerine getirilmesi gereken, böylece bir dengeden sözedilebilecek şartların tam bir açıklaması Fraenkel'in analizinde eksiktir. Bu bakımdan onların ampirik olarak formüle edilmesi pürüzlüdür. Ampirik olmakla ve operasyonellikle (yani kavramların gözlemlenebilir ve ölçülebilirliği ile) ilgili sorunlar, bir yandan Fraenkel'i etkileyen Weimar demokrasisinin yıkılışı ile ilgili siyasal tecrübe ile diğer yandan iki savaş arasında ve savaş döneminde Anglo-Amerikan demokrasilerinin yaşama yeteneği ile ilgili siyasal tecrübe ile zaman zaman birbirine karışmaktadır. Bu, Doğu ile Batı arasındaki soğuk savaş ve Almanya'nın bir kısmı Batılı liberal demokratik ve diğer kısmı Doğulu otoriter-sosyalist olarak yönetilen iki kısma ayrılması, Fraenkel'in çoğulculuk kuramının tecrübe temelini oluşturmaktadır. Onun kavrayışı bunları çok iyi bilmektedir. Ve fakat bu kavrayış, örneğin diğer büyük ve geniş devletlerde ve küçük Avrupa ülkelerinde olduğu gibi birbiriyle karşılaştırılabilecek devletlerin çeşitli demokrasi varyantlarını yeterli düzeyde kavrayacak ve onların güçlü ve zayıf taraflarını göz önünde bulundurarak demokrasi kuramına yerleştirecek kadar açık değildir. Bu bakımdan Fraenkel'in demokrasi kuramı daha çok demokratik anayasal devlet ile otoriter ve totaliter devlet arasındaki temel düzen siyaseti ile ilgili farklılıklara yoğunlaşmıştır.

Fraenkel'in öğretisi de dahil çoğulculuk kuramları, 60'lı ve 70'li yıllarda zaman zaman sert eleştiriler almıştır. Onların demokrasinin noksanlıkları ve bamteline karşı özel bir körlükleri olduğu, eleştirinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Eleştirenler bazen açıkça gereksiz tepki göstermişlerdir. Özellikle Olson (1965) ve Offe (1972) tarafından ileri sürülen, çıkarların uygulanma imkanlarının, örgüt ve çatışma yeteneğinin farklı olması nedeniyle son derece farklı şekilde olduğu deliline, bir çok çoğulcu, sadece ampirik itirazın normatif kuram olarak çoğulcu kurama zarar vermeyeceğine işaret ederek cevap verdiler. Diğer yandan o kuramın mimarının tecrübi bilimsel bir gözden geçirmeyi (revizyonu) prensip olarak kabul ettiğine göre çoğulculuk kuramcılarının bu bakımdan onların eleştirilerine karşı savunulması gerekir, -bu durumda çoğulcu demokrasi Fraenkel'in kuramında olduğu gibi artık lekesiz görünse de- Bunun dışında çoğulcular,

çoğulcu yapıların, eleştirmenlerin varsaydığından daha açık olmalarıyla övünebilirler. Eleştiride şu argüman uzun süre büyük bir rol oynadı: Özel çıkarlar iyi örgütlenme yeteneğine ve kayda değer çatışma yeteneğine sahiptirler ve bu nedenle taleplerinin karşılanmasını sağlamak için ortalamanın üstünde büyük imkanlara sahip olmuşlardır. Buna karşın, örneğin kamusal mallar gibi, temiz bir çevre gibi, özelleşemeyen genel çıkarlar, örgütlenme konusunda büyük sorunlar yaşarlar ve bütün olarak dikkat çekecek kadar az çatışma kabiliyetine sahiptirler. Buna bağlı olarak böyle genel çıkarların karşılanmasını sağlama imkanı daha az olacaktır.

Tam da çevreyi koruma ile ilgili çıkarların tezahür etmesi ve örgütlenmesi örneği, çoğulcu demokrasinin, böyle genel çıkarlara tamamen açık olduğunu göstermektedir: Partilerin rekabetinde ekolojik tartışma konularının yer alması, çevreyi koruma düşüncesinin yerleşik partilere kadar yaygınlaşması ve ekolojik hareketlerin ve partilerin sivrilmesi bunun göze çarpan örnekleridir (Czada/Lehmbruc 1990; Müller-Rommel 1993). Üstelik çoğulculuk kuramı ilke olarak temelinde siyasetin olduğu toplumsal yapıların çok üyeli bir analizine açıktır. Bu kuramdan hareketle, partiler ve birlikler vadisinde ve seçmenlerin hayat dünyasında araştırmalar yapılmıştır. Bunların seçkinci ve ekonomik demokrasi kuramlarına benzemeyecek derecede karmaşık oldukları hemen anlaşıldı. Örneğin seçmenlerde, basit fayda-maliyet maksimi değil, aksine ekonomik alanda ekonomik insan (homo economicus) olarak, siyasal alandan daha çok siyasal insan (homo politicus) olarak (Lipset 1960) hareket eden bireyler söz konusudur. Bu bireyler örneğin birbiriyle kesişmeyen sosyal çevrelere bağlıdır, sadece tek boyutlu bir öncelik yapısına değil, çok çeşitli önceliklere sahiptirler ve seçme kararını verirken kural olarak beş büyüklüğe yönelirler: 1) Sosyal yapıda ve bununla ilgili çatışma çizgilerinde katmanlaşmaya, yani sürekli olarak siyasete aktarılan sosyal çatışmalara; 2) Önemli tartışma konuları bakımından partilerin konumunun değerlendirilmesine; 3) Partilerin önde gelen adaylarının karşılaştırmalı değerlendirmesine; 4) Yanışa: adaylara yüklenilen sorun çözme yeteneğine; 5) Daha canlı hareket eden seçmen davranışı bakış açısına (Brennan/Lomasky 1993).

Çoğulculuk kuramından ilham alan analizler demokrasinin işlev şartlarına da önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu açıdan S. M. Lipset'in demokrasinin sosyo-ekonomik şartları kuramı (Lipset 1960; Lipset v.d.1993), Dahl'ın (1971) poliarsî kuramı ve ondan ilham alan demokrasinin sosyal,

siyasal ve ekonomik işlev şartları konusundaki araştırmalar ve ayrıca MDP toplum öğretisi önemlidir. MDP öğretiline göre modern (M), dinamik (D) ve pluralist (P) bir toplum, yüksek yatay ve dikey hareketlilikle demokrasiyi kolaylaştıran şartlar arasında yer alır (Dahl 1989). Bu kuramlar bu kitabın 3.6'ncı kısmında ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Çoğulculuk kuramının değerlendirmesine göre demokrasinin varoluş şartları şimdiye kadar bilinen demokrasi kuramlarının görüşüne göre umulandan ciddi olarak daha karmaşıktır. Bu konuda sadece görece yüksek sosyal farklılaşma ve siyasal çok üyelilik önemli değildir, bunlarla birlikte demokrasinin, ancak, hem toplum ve devlet kurumları hem de bu alanlara aracılık eden kurumlar bir denge durumunda bulunduklarında yaklaşık olarak dengede olduğu tezi de önemlidir. Eğer toplum ve devlette böyle bir denge eksik ise demokrasinin imkanları uygun değil demektir. Eğer aracı kurumlarda arzu edilen denge yoksa, çoğulculuk kuramına göre en azından bir imkan vardır: Bu durumda devletin, örneğin örgütlenmiş çıkarlar arasında "mücadelede eşitlik" sağlayarak denge konusuyla ilgilenmesi gerekir.

Kısım 2.4

Sosyal Demokrasi Kuramı

Sosyal demokrasi kuramı, şimdiye kadar ele alınan kuramlardan özellikle aktivist ve genişlemeci demokrasi anlayışıyla ayrılır. Bu kurama göre devlet, toplum ve ekonomiyi ıslah etmek, siyasal demokrasiyi topluma yaymak ve eşitliği sağlamak amacıyla iktidar ve bölüşüm yapılarını kontrol etmek demokrasinin işidir. Bu kuramın temsilcileri, kamusal kurumlar çerçevesinde mevcut olan formel hukuk ve özgürlükten memnun değildirler. Bu durum "ancak" siyasal demokrasi olabilir. Onlar daha fazlasını istiyorlar. Siyasal hak ve ödevlerin toplumsal ve ekonomik kurumlara ve ekonomik süreçlere yaygınlaştırılmasıyla -ilk olarak- sosyal ve ekonomik demokrasi istiyorlar; -ikinci olarak- hukuki hakların tanzimi ve genişletilmesiyle sosyal icraatlarda sosyal devlet demokrasisi istiyorlar; -üçüncü olarak- toplumda ve ekonomide çıkarların özerk ve demokratik olarak örgütlenmesini istiyorlar. Sosyal demokrasi kuramının temsilcilerinin iddiasına göre, eğer bunlar güvenceye alınırsa, ancak o zaman toplumsal ve ekonomik iktidarların ekonomik ve toplumsal bakımdan zayıf olan vatandaşların hayatı üzerinde potansiyel despotluğuna etkin olarak engel olunur (Bernstein 1899; Hartwich 1970; Hirst 1994).

Sosyal demokrasi öğretisi aktivist bir siyaset kavramına dayanır. Bu siyaset kavramı, Dolf Sternberger'in siyaset tipolojisinin üçüncü kavramıyla örtüşür. O, siyaseti "toplumsal değişme süreci olarak ve bu süreci hazırlama, ilerletme ve harekete geçirme tarzında faaliyet olarak" tanımlıyor. Bu tanım diğer iki tanımdan farklıdır. Birinci tanıma göre siyaset, "devletle, kamusal-la, birliktelikle ilgili olarak, burjuva özelliği olarak, düzenlenmiş durum olarak" anlaşılmaktadır. İkinci tanımda siyaset, "özel bir hesap olarak, önderlik ve egemenliğin akılcı kullanımı olarak, davranışın amacına uygun araçların zekice planlanması olarak" anlaşılmaktadır (Strenberger 1984: 383).

"Sosyal demokrasi" kavramı Almanca'da ilk kez 19. yüzyılın ilk yarısında işçi-kalfa birliğinde kullanıldı. 1848 devriminden sonra Lorenz von Stein bu kavramla anayasal monarşinin ve sosyal devlet yönetiminin reformcu siyasetinin bileşimini anlatıyordu (von Stein 1972:10) ve 19. yüzyılın ikinci yarısında "sosyal demokrasi" yavaş yavaş belli bir siyasal parti yönünün, özellikle işçi hareketi ile (burjuva) demokrasisi arasında bir koalisyon kurmaya çalışan ve ayrıca -özel olarak- sosyal demokrasinin kuram, uygulama ve örgütlenmesi için çalışan siyasal parti yönünün işareti oldu (Meier v.d. 1972: 886 v.d.; Rosenberg 1972). 20. yüzyılın ilerlemeci (progressive) demokrasi kuramları içinde kural olarak "sosyal demokrasi"nin sosyal reformcu talepleri korunmuş, fakat çoğu kez sosyal demokratların partisiyle sıkı bağlantı kurmasından kaçınılmıştır. Örneğin C. B. Macpherson (1973 ve 1977) ve D. Held'in (1987: 72 v.d.) katkıları gibi. Bu yazarlar, "gelişimci demokrasi"den (developmental democracy) söz ederken, yani insan kaynaklarının gelişmesini, kapsamlı bölüşümü ve yeniden bölüşümü gaye edinen bir kurumlar düzeninden söz ederken esas itibariyle bir sosyal demokrasiyi savunuyorlardı. Ve -özellikle yeni Anglo-Amerikan demokrasi tartışmasında yaygınlaşmış olan- daha yeni "birleşimci demokrasi" (assoziativen Demokratie) kuramları da sosyal demokrasi kuramı içinde kabul edilmiştir (Hirst 1994; Cohen/Rogers 1992). Özellikle örneğin özerkliğinin tanzimi ve genişletilmesiyle, bölgesel ekonomi siyasetinin merkez dışılaştırılmasıyla ve demokratikleştirilmesiyle, işletme içinde ve işletme dışında birliktelikte karar vermenin tanzimi ve genişletilmesiyle devlet ve toplum arasındaki orta alanın demokratikleştirilmesi için eski kooperatif ve özerklik öğretilerinin daha ileri götürülmesi onlara uygun gelmektedir.

Sosyal demokrasi kuramı öteden beri sadece katılım yönelimli değil, aynı zamanda devletçi olan bir bileşen de içermektedir. Onun devletçiliği

kuşkusuz çeşitli radikal hareketlerle olduğu gibi reformcu hareketlerle de birleşmektedir. Bu bakımdan sosyal demokrasi kuramı, aşırı devletçi ve reformcu-devletçi kuramlara ayrılabilir. Burjuva ilişkilerini dönüştürmeyi çok iyi bilen Marksist demokrasi düşünceleri, örneğin Marx'ın devrimci doğrudan demokrasi öğretisi gibi, bu kuramın aşırı varyantları arasında yer alır (bkz: Kısım 1.6). Buna karşın özellikle Batı Avrupa'nın sosyal demokrat partilerinin teori ve pratiği (Castles 1992), Avrupa'daki Katolik işçi hareketinin ve Hristiyan demokrat partilerin devlet ve özellikle sosyal devlet öğretileri (Röbrök 1993), anayasa siyaseti ve kamu hukuku öğretisi içinde yer alan sosyal hukuk devleti kuramı (bkz: Heller 1971a ve 1971b; Kempen 1976; Forsthoﬀ 1968), ve onun daha yeni sosyal devlet kuramlarında siyaset bilimsel olarak daha ileri götürülmesi (Hartwich 1970), tüm bunlar reform politikasına dayanan sosyal demokrasi kuramı içinde kabul edilirler. Anayasal devlet olan demokrasilerde sosyal demokrasi kuramının ılımlı reformcu varyantı özellikle etkili olmuştur. Bu varyant üzerinde aşağıda ayrıntılı olarak durulacaktır.

Radikal-devletçi varyanttan farklı olarak reformcu kuramda devletçilik, anayasal devletle, federalist dengelerle ve karşı güçlerle dengelenmiştir (Meyer 1991). Bu durum devlet güçlerinin ve hükümet siyasetinin oyun alanını ciddi biçimde daraltır; bu suretle yasama ve yürütmenin tecavüzlerine karşı bireyler ve çıkar örgütleri korunur. Sonuçta ekonomik ve sosyal iktidara karşı korunma düşüncesinin yanı sıra eski kuvvetler ayrımı öğretisinin (bkz: Kısım 1.2) ve liberal kuramın (bkz: Kısım 1.5) temel düşüncelerini benimseyen bir demokrasi anlayışı ılımlı-reformcu anlayışa uymaktadır. Bu durum, özellikle 19. ve 20. yüzyılda sosyal demokrat partilerin reform politikası yanlısı kanadının teori ve pratiğini açık şekilde yansıtmaktadır. Bu anlayışın temsilcisi Eduard Bernstein'in *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (1899) (Sosyalizmin Şartları ve Sosyal Demokrasinin Ödevleri) adlı çalışmasıdır. Bernstein'e göre demokrasi hem amaç hem araçtır: "Demokrasi, sosyalizmin mücadele aracıdır ve sosyalizmi gerçekleştirme şeklidir" (1899: 178). Sosyalizmin radikal kuramcılarının ve daha sonraki Marksizm-Leninizmden farklı olarak Bernstein demokrasiyi, birincil olarak stratejik hesaplara değil, aksine sosyalist hareketin demokratik burjuva haklarının evrensellik talebini gerçekleştireceği postulasından hareketle sosyalist siyasetin amacı ve aracı olarak temellendirir (a.g.e.: 170 v.d. Benzer durum için bkz: Kautsk'nin demokrasi

kuramı, bunun için Euchner 1992: 222). Bu nedenle demokrasiye iki katlı bir işlev yüklenmiştir. Bu durum, Bernstein ile ilgili bir yorumda O. Kallscheuer tarafından açık biçimde ortaya konmuştur: "Bernstein için demokrasi (...) sadece bir yönetim şekli değildir, aynı zamanda eşit katılım hakkına sahip olma ölçütüyle ilgili toplumsal örgütlerin yönetici fikridir. Böylece demokrasi çift anlamlı olarak sürekli demokratikleşme taleplerini içerir: Demokratik eşitlik hakkının gittikçe fazla özneye yaygınlaştırılması olarak ve demokratik karar tekniklerinin gittikçe fazla toplumsal işlev alanlarına yaygınlaştırılması olarak" (Kallscheuer 1986:552 v.d.). Bu bakımdan Bernstein'e göre demokrasinin siyaset, ekonomi ve kültürde kayıtsız şartsız kulanılması sosyalizmin mahiyeti gereğidir.

Bu demokrasi anlayışı ile Marx ve Engels'in demokrasi öğretisi arasındaki farkın ne kadar büyük olduğunu -20. yüzyılın "halk demokrasisi" hiç söz konusu edilmeyen- Bernstein'in devlet kuramı da göstermektedir. Marx ve Engels'den farklı olarak Bernstein, sosyalist toplumda "devletin yavaş yavaş ortadan kalkacağı"nı kabul etmez ve Leninizm'e karşıt olarak "devletin yok edilmesi"ni amaçlamaz. İdarenin merkezileştirilmesinin ve ekonominin tümüyle planlanmasının işlerin egemenlikten bağımsız idaresi olduğu inancına da katılmaz. Bernstein için modern toplumların devlet şeklinde örgütlenmesi gerekli en küçük kötülüklerden biridir. Devlet işlevlerinin merkezileştirilmesinin, yerel ve "mesleki demokrasi"yle önlenmesi gerekir (Bernstein 1899: 192 v.d.; krş: Kallscheuer 1986: 554). Buna uygun olarak devlet otoritesi ve demokrasinin sınırları dardır. Her ikisi de katı sınırlarını özgür bireyin haklarında bulurlar.

Bernstein'e göre demokratikleşme devlet yetkilerinin zorunlu olarak genişletilmesi anlamına gelmez, aksine vatandaşların karar verilecek konularda özgür tartışma ile karar verebilmesi için maddi ve hukuki şartların üretilmesi anlamına gelir. Bu nedenle onun kuramı, merkezi devlet bürokrasisine ve ekonomik planlamaya denge olarak federalizm ve cemaat sosyalizminin yerleşmesini öngörmektedir. Bu durumda da devlet ve toplum ilişkisinin liberal şekillenmesiyle paralellikler görülür. Açıkça Marksizm ve Marksizm-Leninizm'in radikal-devletçi devlet ve demokrasi anlayışına karşıt olarak ortaya çıkması değersiz değildir.

Sosyal demokrasi kuramının etkin bir varyantı 20. yüzyılda Almanya'da "liberal" ve "sosyal hukuk devleti" konusundaki tartışmada şekillendi. "Liberal hukuk devleti" ile siyasetini, hukukunu ve idaresini, esas itibarıyla iç-

te düzeni sağlama işlevi ve dışta savunma ile sınırlı tutan bir devlet tipi anlaşılmaktadır. Buna karşın "sosyal hukuk devleti", sosyal düzenin -liberal hukuk devleti, mutlakıyetçi devlet ve halkın işe ve bakımının üstlenen devlete karşıt olarak- belli hedeflerinin (özellikle sosyal eşitlik hedefinin) hukuk devleti düzeni çerçevesinde müdahaleci devlet aracılığıyla şekillendirildiği bir devlet tipidir (tartışmalar konusunda bkz: Forsthoﬀ 1968; Heller 1971a; Kempen 1976). Liberal ve sosyal hukuk devleti arasındaki farklılık hem nitel hem niceldir. Fraenkel bunu şöyle karakterize etmektedir: "Bireysel özgürlük alanlarına vuku bulan tecavüzlere karşı hukuki bir güvence sağlamakla yetinen eski hukuk devleti düşüncesine karşıt olarak çağdaş hukuk devleti düşüncesi, koruyucu olarak siyasal, ekonomik ve özellikle sosyal sınırlamaların oluşumunu önlemek, bunlardan hukuk devleti ilkelerine bir tehlike gelmesini engellemek gibi ilave görevler üzerinde durur" (Fraenkel 1991d: 359). Fraenkel, böylece toplumsal gruplar arasında mücadele eşitliği sağlanabilsin diye demokrasiyi sosyal demokrasiye doğru genişletmeyi de temellendiriyordu. Herkesin sosyal sorunlara bir çözüm getirmesi isteniyorsa, toplumsal gruplar arasındaki ortak alanda "silah eşitliği"nin sağlanması gerekir (a.g.e.: 358).

Sosyal hukuk devletinin taraftarları da aktif bir sosyal devlet anlayışına eğilim gösterirler. Özellikle örneğin W. Abendroth (1967) ve H.-H. Hartwich (1970) gibi anayasa siyasetinin toplumsal eleştirisi okulu, sosyal devlete esas teşkilat kanunu bakımından üstünlük vermek ve onu sosyal ve ekonomik düzenin aktif-reformcu biçimde şekillendirilmesiyle görevlendirmek ister. Bu bakımdan o, sosyal devlete sadece esas teşkilat kanunu altında yer ve değer veren ve onu genel olarak dizginlemek isteyen muhafazakar devlet öğretisinden bariz biçimde ayrılır (Forsthoﬀ 1968 ve 1971). Buna karşın sosyal devlet kuramına bağlı toplumsal eleştiri okulu, özellikle Heller'in devlet kuramını (Heller 1971a ve 1971b) sürdürenler, siyasal demokrasinin sosyal demokrasiye doğru geliştirilmesini savunuyorlar. Bu okul "maddi hukuk devleti düşüncesinin çalışma ve mallar düzenine genişletilmesini" (Heller 1971a: 451) istiyor. Bunun için okul, dizginlenmemiş pazar ekonomisinin ekonomik hayatın daha adil bir düzen ile yer değiştirmesini sağlayarak saf hukuk devletini demokratik-sosyal refah devletine dönüştürmeyi savunuyor. Bunun gerçekleşmesinin en önemli şartının özgürlüğün, vatandaş eşitliğinin ve bunların sonucu olarak siyasal demokrasinin tam gerçekleşmesi olduğunu düşünüyor. Özgürlük sadece

devlete karşı özgürlük değildir, özgürlük daha çok "genelde ancak devlet aktivitesi ve planlamasıyla gerçekleşir" - bu formüle M. Greiffenhagen (1973: 37) aktivist sosyal devlet anlayışını ekledi; bu -hemen görüleceği gibi- muhafazakar ve liberal devlet kuramcılarını öfkeliendirmiştir.

Sosyal devlet kuramında, katılımcı demokraside olduğu gibi (gelecek kısma bakınız) siyasal demokrasinin toplumsal demokrasiye doğru genişletilmesi savunulmaktadır. Bu savunma, siyasal ve bilimsel bakımlardan şiddetli tartışmalara neden olmuştur ve olmaktadır. Tartışma, statükoyu savunanlar ile devlet, toplum ve ekonomide sürekli reformu, hatta bazen devrimci değişimi savunanlar tarafından çıkarılmıştır. Orta-sol ve sol partiler genellikle değişimin bayraktarları arasında sayılırlar, hukuki eşitlik ve sosyal liberal düzenleme meselelerinde de ekseriya sol-liberal partiler vardır. Demokrasi ilkesi ekonomide de gerçekleştirilmek istendiğinde liberal partiler sosyal demokrasiye muhalefet ederler. Buna karşın bu tür değişim konusunda sol partiler ve Hristiyan demokrat partilerin işçi kanadı anlaşılabilirler. Diğer yandan Hristiyan demokrat partilerin demokrasi ilkesinin topluma yayılmasını kabul etmeleri sol partiler ve liberallerden daha zordur.

Bilimsel alanda yapılan tartışma da liberal, merkez ve sol partiler arasında parti siyaseti bakımından varolan ayrım çizgisini yansıtmaktadır. Bununla birlikte bilimsel alanda yapılan tartışma bütünüyle parti siyaseti ile ilgili cepheyle ilgilenmez. Sosyal demokrat kuram da esas itibarıyla istikrar siyaseti ve cegemenlik sosyolojisi ile ilgili düşüncelerle eleştirilmiştir. Bu eleştirinin merkez noktası üç tez halinde özetlenebilir: (1) Sosyal demokrasi, devlet olmanın çekirdeğini tahrip ediyor; (2) Çelişik işlevlere sahiptir; (3) "Sinsice gelişen sosyalizm"; (4) Siyasal-sosyal durgunluğa neden olur ve (5) Yapısal çatışmaların üstünü örter.

Eleştirmenler, sosyal demokrasinin arzu ettiği demokratikleşmenin sağlanmasının "kapsamı sınırsız" (Hennis 1973: 59) bir proje olduğu konusunda aynı fikirdedirler. Burada "siyasal ile siyasal olmayan alanlar arasındaki sınır için mücadele" (a.g.e.: 61), özellikle siyasal olmayan sosyal alanın içine doğru sınırın genişletilmesi için mücadele söz konusudur. Fakat bu "sosyal alanın siyasallaşması, ...bu alanın, siyaset alanıyla ilgili ilkelere tabi olması" ve ayrıca eşitlik, demokrasiyle ilgili olduğu halde "bu sosyal alanda faaliyet gösteren herkes için eşitliğin sağlanması" demektir (a.g.e.: 59).

Birinci tez -devlet olmanın tahrip edilmesi- muhafazakar kamu hukuku öğretisinden kaynaklanmaktadır. Bu konudaki esas katkılar özellikle E. Forsthoff'dan (1968 ve 1971) gelmiştir. Sosyal devlet ve bununla ilgili demokrasi modelleri konusundaki tartışmada çatışan dünya görüşü konumlarının önemle kaydedilmesi gereği de ondan kaynaklanmaktadır: "Sosyalist, ayrılmak istemediği için sosyal devleti savunacaktır; liberal, güçlerin özgür oyununun sosyal devleti massedeceği umuduyla ona tahammül edecektir; muhafazakar, sosyal devleti aşma iradesiyle onu kabul edecektir" (Forsthoff 1976: 64).

Forsthoff, sosyal devlet ve sosyal demokrasi kuramını eleştirmiştir. Ona göre sosyal devlet ve hukuk devleti denk olarak görülmemelidir; ikincisi daha üstündür. Bununla birlikte bu üstünlük, kuvvetli ve fazla genişlemiş bir sosyal devletle tahrip edilebilir; bu durum vatandaşların özgürlüklerinin potansiyel olarak sınırlandırılması anlamına gelir. Devletin hareket alanı da dramatik olarak daraltılabilir. Gelişmiş bir sanayi toplumunda genişletilmiş sosyal devlet ve güçlü birliklerle devlet, "sanayi toplumunun devleti" olur. E. Forsthoff'un bir incelemesinin başlığı böyledir (1971). Bunu devletin benlik ve şekil verme yeteneğinden soyutlanmış bir halayık olarak sanayi toplumunun bağımlı değişkeni olduğu şeklinde anlamak gerekir. Bu kuramın bakış açısına göre devlet, artık otonom sevk ve idare, himaye altına alma ve düzen kurma mercii değildir, aksine kişisel çıkarlar tam anlamıyla yağmalanma konusu olmasa da güçsüzlük örneğidir. Devlet bir baskı altına girdiği için bu devletin ne sorumlu bir yönetim sağlaması ne de kamusal işlerle ilgili olarak güçlü şekillendirme gücünü kullanması mümkündür.

Diğer vurguyu E. Böckenförde sosyal demokrasinin programını eleştirel olarak değerlendirirken yapmaktadır. Böckenförde, demokratikleşme kavramının "çelişik"liğini vurgulamaktadır (Böckenförde 1976: 413). Bu nokta, sosyal demokrasi kuramına karşı ileri sürülen ikinci esaslı itirazdır. Böckenförde'e göre demokratikleşme, eğer devlete ilişkin karar gücünün demokratik yapısının düzeltilmesi ve başkalarının özgürlüğünü veya bizzat demokratik devleti tehlikeye düşüren toplumsal iktidar pozisyonlarının kontrol altına alınmasını amaçlıyorsa, ancak o zaman anlamlı bir talep olabilir. "Buna karşın, bütün toplumsal özgürlük alanlarının kısmi (tikel) kolektifliğin 'demokratik' belirleme gücünün emrine verilmesi, bir yandan toplumun devletten 'özgür' kılınması, diğer yandan böylece demokratik-

leşmek anlamına geliyorsa bu demokratikleşme totaliterizmin yol işareti-
dir. O zaman bu tür demokratikleşme, siyasal karar gücünün bireysel öz-
gürlüğü güvenceye almak için gerekli bir şart olan devlet örgütüne yo-
ğunlaşmasını tikel toplumsal kolektivitenin güdüm ve standartlaştırma ta-
leplerine karşı güvenceye almak için gevşetir" (a.g.e.:413 v.d.).

Sosyal demokrasinin muhafazakar eleştirisi ve çelişiklik-risk argümanı
konusuna -üçüncü olarak- liberal konum tarafından savunulan okulun gö-
rüşü katılır. Bu okula göre sosyal demokrasi "gizlice ilerleyen sosyalizm-
dir" Ekonominin etkinliğini azaltır ve özgürlüğü tehdit eder. Bu sosyal
demokrasinin taraftarları demokratikleşmenin artmasının iradi veya gayri
iradi ekonomik sonuçlarını vurguluyorlar; örneğin onlar sosyal demokrasi-
nin sadece zayıf grupları değil, çatışma ve örgütlenme yeteneğine sahip
çıkarları korumayı da güvenceye aldığı tezini savunurlar. Evet, bu koruma
bir siyasal düzenin ömrünü uzatır, hatta kamu yararının maliyetini artıran
kişisel çıkarların sayısını ve gücünü artırır (Olson 1982). Bunlar ve örneğin
yüksek vergiler ile sosyal harcamaların birlikte gelişmesi, ekonominin ye-
nilenme ve başarımlı yeteneğinin azalması sonucunu doğurur (örneğin
Olson 1982; Weede 1990).

Max Weber'e kadar geri giden sosyal demokrasinin eski bir eleştirisi de
demokratikleşmenin durgunlaştırıcı etkilerini vurgular. Fazla olarak We-
ber, özellikle devlet bürokrasisi tarafından meşrulaştırılan ve (sözde) kont-
rol edilen çıkar birliklerinin "şirket özerkliğinin aktif taşıyıcısı ve devlet
yüklerinin pasif taşıyıcısı" oldukları durumda ekonomik demokrasi konu-
sunda öneriler sunmuştu. Ayrıca özel ekonomik girişimciliğin dışta tutul-
masından değil, aksine büyük ve küçük kapitalistler, mülksüzler, küçük
üreticiler ve ücretlilerin kazanç imkanlarının siyasal olarak tayin ve tahdit
edilmesinden ve tekelci olarak garanti edilmesinden endişe etmek gerekir.
Weber ilave ediyor, sosyalizm, "eski Mısır'ın 'yeni krallık' devleti ile yaklaşık
olarak aynı anlamdadır. 'Demokrasi', kitlenin iradesinin bu şirketsel eko-
nominin yönetim tarzına ağır basması sağlanırsa ancak o zaman var olabi-
lir" (Weber 1988b: 396). Bir parlamento formunda güçlü bir halk temsili ol-
mazsa şirket halinde birleşmiş ekonomiden "güvenceye alınmış bir lonca
siyasetinin, yani statik bir ekonomi ve ekonomik rasyonelleşmenin dışta
bırakılmasının gelişmesi beklenir" (a.g.e.:396). Sosyalist ve demokratik ge-
lecek idealinden sonuç olarak çok şey kalmaz -"sermayesiz ve zayıf serma-
yeli kazanç için lonca tarzı örgütlenmiş nafaka garantisi" dışında-
(a.g.e.:396).

Demokratikleşmenin toplumsal ve ekonomik durgunluğa neden olacağı tezi tartışmalıdır. Kuşkusuz katılım imkanlarının yaygınlaşması ve ekonomik veya sosyal politik amaçlarla himayeli gümrük vergilerinin konması, ekonomik önceliği azaltabilir ve aşırı durumda bir ülkenin ekonomi politığının çökme eğilimlerini artırabilir. Diğer yandan durum, M. Weber'de merkezde bulunan ulusal liberal eleştirinin ve bayraktarlığını örneğin M. Olson ve E. Weede'nin yaptığı liberal ekonomik eleştirinin tavsiye ettiklerinden ciddi olarak daha karmaşıktır. Eğer, sermayesiz ve zayıf sermayeli kazanç sahipleri için görece emniyet altına alınmış kazanç imkanları anlamında "güvenceye alınmış bir kazanç" (Max Weber), devlet, merkez bankası ve sendikalar tarafından koordineli bir ekonomi, finans, para ve ücret politikası ile desteklenirse siyasal istikrar sağlayıcı ve ekonomik üretim gücü olarak da etkili olabilir. Eğer böyle olursa ve bu suretle bir ekonomi politığın koordinasyonu iyi bir şekilde sağlanırsa, uzun vadede başarılı ekonomik gelişmenin imkanları koordinasyonsuz ekonomi politığa göre ciddi olarak daha fazla olur (krş: Schonfield 1965 ve Schmidt 1989).

Sosyal demokrasi öğretisi Marksist kuram tarafından da yoğun biçimde eleştirilmiştir. Yapısal çatışmaları örtmekle, iki aşırılığın, bilhassa sermaye ve emeğin birbirini yok etmemesi, "aksine onların karşıtlığını hafifletmek ve ahenk şekline sokmak" (Marx 1960: 141) için demokratik kurumları araç olarak kullanmakla suçlanmıştır.

Ayrıca sosyal demokrasi kuramı sadece karşıtları tarafından değil, aynı zamanda taraftarları tarafından da eleştirilmiştir. Bunlar arasında sosyal demokrasinin programının yeteri kadar gerçekleştirilemediği düşüncesi yaygındır. Onlar, önemli kurumların ve ayrıca kontrol ve karar işlevlerinin, siyasette, toplumda, ekonomide ve hukukta hiç bir katkıda bulunma ve birlikte belirleme imkanına sahip olmadıkları veya bunun yetersiz ya da çok yetersiz olduğu eleştirisini yapıyorlar. Anayasal yargı, idari yargı ve genel olarak hukuk devleti ve yargı yolu ilkesiyle devlet otoritesinin frenlenmesi bu perspektifte güçlü karşı güçler ve dengelerdir. Bununla birlikte, bu şekilde yapılan kontrol ve düzeltme işlevlerinin egemen tarafından -halk ya da temsilcileri tarafından- yapılmaması, aksine mahkemeler tarafından yapılması demokrasi kuramı açısından sorunludur (Örnek olarak bkz: Maus 1991 ve 1992a).

Sosyal demokrasi kuramı kuşkusuz sonucu önemli bir şarta, yani siyasal katılma, demokratik iradenin oluşması ve demokratik olarak meşrulaş-

tınılmış karar alma süreçlerinin büyük itirazlar olmaksızın cereyan ettiği varsayımına dayanmaktadır. Tabii bu kahramanca bir varsayımdır, çünkü örneğin bireysel önceliklerin kolektif kararlarda şekil değişimine uğraması gibi paradokslar türünden demokrasinin yapısına içkin itirazlar vardır. Bunların analizi başka bir yerde, öncelikle katılımcı demokrasi öğretisinde ve eleştirel demokrasi kuramında yapılacaktır. Bu kuramlar, bir sonraki ve daha sonraki kısımların konusudur.

Kısım 2.5

Katılımcı Demokrasi Kuramı

Demokrasi kuramları, başka özellikler yanında demokrasinin toplumsal erimine göre de sınıflandırılabilirler. Bir kuram grubunda dar olarak tanımlanmış bir demokrasi kavramına ve doğrudan veya dolaylı halk egemenliğinin dengelenmesine ve hakların ve özgürlüklerin korunması, çoğulculuk ve yönetebilirlik gibi başka hedeflere değer verilir. Bu anlayış, demokrasi kuramlarını muhafazakar, liberal veya merkezci konuma bağlılıkla niteler. Buna karşın ikinci bir kuram grubunun yönetici motivasyonu (Leitmotiv) "katılımcı demokrasi kuramı" (Pateman 1970; Bachrach 1970; Bachrach ve Botwiniek 1992), "genişlemeci (expansive) demokrasi" (Warren 1992: 8 v.d.), "güçlü demokrasi" (Barber 1994), "birleşimci (associative) demokrasi" (Hirst 1994) ve yeni olarak "kozmopolit demokrasi" (Archibugi/Held 1995) olmuştur. Bu okulda, katılıma, katılım imkanlarının maksimize edilmesine ve örneğin iş dünyası (otantik birlikte belirleme anlamında "workplace democracy"), eğitim sektörü ve özellikle yeni feminist demokrasi kuramına göre (Phillips 1991) özel alan gibi henüz demokratik düzenin nezareti altında bulunmayan toplumsal ve ekonomik alanların demokratikleşmesine özel bir değer verilir.

Daha yakından bakıldığında katılımcı demokrasinin iki temel okula ayrıldığı görülür. Bunlardan biri öncelikle ampirik-analitik yönelimlidir, diğeri ise daha çok normatif toplum ve siyaset kuramıyla ilgilidir. Normatif okul, genişlemeci veya katılımcı demokrasi anlayışına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu nedenle o, bu kısmın merkezinde yer almaktadır. Bu okulda olması gereken durum, form, şartlar ve etkiler olarak incelenir. Örneğin kamusal işlere mümkün olduğu kadar fazla katılım ve çıkarların buluşmasının, çıkarların uyuşmasının, iletişimin, uzlaşmanın ve oy kullanma

hakkına sahip olanlar arasında barışçı anlaşmanın tarzı olarak katılma gibi.

Katılımcı demokrasi kuramı, oy kullanma hakkına sahip olanlar çerçevesini genişletmek ve oy verenlerin kamusal işler konusunda konuşma, irade oluşturma ve karar vermeye katılımını yaygınlaştırmak ve yoğunlaştırmak ister. Bu taleplerin çeşitli gerekçeleri vardır. Bunların en önemlilerinden biri, seçmenlerin önceliklerinin dışsal değil, daha çok siyasal sürecin içsel büyüklükleri, yani kamusal fikir alışverişi ve irade oluşturma süreciyle ve bu süreç içinde yer alan aydınlanma süreciyle ortaya çıkan ve değişebilen değişkenler oldukları tezidir. İçsel öncelikleri kabul eden katılımcı demokrasi, her vatandaşın ve oy kullanma hakkına sahip olanların tümünün siyasal iradesinin, siyasal iradenin oluşum sürecinin ve karar sürecinin önünde bulunmadığı, aksine esas itibariyle bu sürecin ürünü olduğu şeklindeki yol gösterici tezi izler (Schumpeter 1950; ayrıca bkz: Hansen 1991: 320). Bu nedenle katılımcı demokrasi kuramına göre bu önceliklerin kamusal temaslar ve irade oluşumunda şekillenme süreci mümkün mertebe akıllı örgütlenmelidir. Mümkün mertebe demek sahih katılımın azami bir sevide olmasının amaçlanması demektir. Bu talepler, katılımcı demokrasi kuramının ikinci bir çabasıyla, genelleşme yeteneğine sahip çıkarların, yani topluluk çıkarlarına mümkün mertebe uygun olan ve şekil olarak temsil edilebilir olan çıkarların açığa çıkması ve hareketliliği ile örtüşür. Katılımcı demokrasi kuramının bazı temsilcileri buna daha katı temellendirmeler eklemektedir. Örneğin J. -J. Rousseau'ya dayanarak temsil katılımı tahrip eder ve böylece demokrasinin temelleri dinamitlenir tezini formüle eden B. Barber (1994) gibi. Bu anlayışa göre geleneksel (eski) liberal temsili demokrasi, esas itibariyle sadece vatandaşın katılımsızlığını ve yabancılaşmasını getiren ve demokrasiyi içten tahrip eden cılız bir demokrasidir.

B. Barber, katılımcı kuramcılar arasında en angaje olmuş olanlardan biridir. Fakat katılımcı demokrasinin taleplerini haklı göstermek için Barber ve ondan önce Rousseau'ya kadar gitmeye de ihtiyaç yoktur. Örneğin R. Dahl (1994) katılımcı demokrasiyi, onun sadece siyasetin ve ekonominin artan uluslararasılaşması ve küreselleşmesiyle ortaya çıkan demokratik olmayan düzene karşı bir denge unsuru olduğunu ileri sürerek temellendirmektedir. Örneğin uluslararası veya ulusüstü örgütler, küresel sorunların çözülmesinde büyük ölçüde vazgeçmezdirler, fakat demokrasi eksiklikleri nedeniyle bu sorunları demokratik düzenin talepleri ile çatışarak ulusal devlet alanına taşırlar. Uluslar arası veya ulusüstü alanda sorunları

efektif olarak çözüme ile vatandaş katılımı dilemması ancak, uluslararası ve ulusüstü örgütlerin demokrasi noksanlığının tartışma, katılım ve birlikte karar verme imkanlarının ulusal devlet alanında veya ulusüstü alanda yaygınlaştırılarak telafi edilmesiyle çözülebilir. "Kozmopolit demokrasi"nin (Archibugi/Held 1995) -ütopya olarak değerlendirilen- normatif kuramına göre bütün olarak daha gerçekçi bir pozisyon!

Katılımcı demokrasi kuramları, sadece normatif ve ampirik-analitik yönelim ayrımı bakımından sınıflandırılmazlar, bunun yanında savunulan siyasallaşmanın gücüne göre de ayrılırlar. İlimli varyantlar, örneğin "workplace democracy"yi savunanlar gibi, katılım imkanlarının toplumun bazı sektörlerinde ve lüzumu halinde ekonomiye de dozu ayarlanmış şekilde genişlemesine çaba göstermektedir. Buna karşın katılımcı kuramın radikal varyantında kapsamlı siyasallaşma önde tutulur. B. Guggenberger'in ifadelerinde görüldüğü gibi burada "total siyasallaşma" (1995: 87) için çaba gösterilir. Bu yönelime göre siyasal olmayan bireysel ve toplumsal alan yoktur. Her şey siyasaldır. Aşırı "genişlemeci bir siyaset kavramı" (a.g.e.: 87) bu demokrasi anlayışına dayanmaktadır; en aşırı noktada 1796 ve 1800 arasında devrimci İtalya'da siyasal bir formül olan "gökyüzünün demokratikleşmesi"nin (alıntı Maier 1985: 200) istenmesi bu anlayışı yansıtır. Bunun ilgili olduğu demokrasi kavramı, kurumsal ve özellikle süreçsel vurgulu bir tarzdır ve aşın durumda saf "eğilim ve hareket kavramı"dır (Meier v.d. 1972: 861). Demokrasi, Vilmar'ın Batılı ülkelerde demokratikleşme stratejileri ve demokratikleşme potansiyelleri konusunda yaptığı incelemede paradigma olarak adlandırdığı üzere "tüm toplumu ilgilendiren süreç"tir (Vilmar 1973: 21). Vilmar'a göre "evrensel bir demokratikleşme" (a.g.e.: 99) programının uygulanması gündeme bağlıdır. Gereğinden fazla egemenlik ve meşru olmayan egemenlik şekilleri asgari düzeyde olduğunda bu talebin savunulmasının farkına varılır (a.g.e.: 22). Buna göre, esas alınan demokratikleşme kavramı temelde normatif ve ayrıca genişlemecidir: Kavram, "amacı otoriter egemenlik yapılarının yerine, 'alttan' egemenliğin kontrolünü, toplumsal birlikte belirlemeyi, yardımlaşma şekillerini ve -ne kadar mümkün olursa- özgür benliği geçirmek olan bütün aktivitelerin somutlaşması" (a.g.e.: 21) olarak tanımlanmıştır. Bu bakış açısına göre demokratikleşmenin hedef alanı aşağı yukarı sınırsızdır: Ailenin ve eğitimin demokratikleşmesi savunulduğu gibi, okulların ve yüksek okulların, kitle iletişim araçlarının ve sanatın, ekonominin ve sendikaların, kiliselerin, hasta-

nelerin ve cezanın infazının demokratikleşmesi de savunulmaktadır (Vilmar 1973).

Elbette bu, katılımcı demokrasi kuramının biricik varyantı değildir. Diğer varyantlar daha mütevazı siyasallaşmaya çaba gösterirler ve öncelikle iradenin tezahürünün yoğunlaşmasına ve işlenmesine, fikir alışverişine ve irade oluşumuna önem verirler. Örneğin C. Pateman (1970), C. Offe ve U. K. Preuss (1991), J. Habermas (1992a ve 1992b) ve C. Offe (1995) gibi. Katılımcı demokrasi kuramları arasındaki bütün farklılıklara rağmen hepsi diğer demokrasi öğretilerinden derin bir hendekle ayrılmıştır. Özellikle M. Weber, J. A. Schumpeter ve A. Downs'un seçkinci-rekabetçi öğretilerinin demokrasi kuramındaki farklılık dikkat çekicidir. Eğer biri demokrasiyi rekabetin ve önderin ayıklanmasının siyasal yöntemi olarak anlıyorsa, öbürü demokrasiyi "siyasal yöntem ve ahlaki amaç" (Bachrach 1970: 118) olarak kabul etmektedir; eğer biri öncelikle kesin sonuçla ilgileniyorsa, diğeri kesin sonuç ve süreçle ilgilenmektedir; eğer biri fırsat eşitliğini vurguluyorsa diğeri öncelikle "iktidar dengesi"ne önem vermektedir (a.g.e.: 118); seçkinci ve rekabet yönelimli okul dar biçimde sınırlanmış bir siyaset kavramıyla çalışırken, katılımcı öğreti genişlemeci bir siyaset anlayışı ile donatılmıştır; modern toplumun elit-kitle yapısı birine göre esas itibarıyla değişmez iken, diğeri onu reform edilebilir görmektedir; seçkinci ve rekabet yönelimli kuram seçkinleri sistemin istikrarının garantisi olarak görürken katılımcı kuram, demokratik düzenlerin yaşama yeteneği ve istikrarını "demokratik süreçlerin yaygınlaşması ve kökleşmesine" güvenle temellendirmektedir (a.g.e.: 118).

Bundan başka katılımcı demokrasi kuramı, vatandaşın nitelikleri ve siyasal yetkinliğiyle ilgili olarak, seçkinci ve ekonomik demokrasi kuramlarını da etkilemiş olan liberal demokrasi kuramının resminden radikal olarak ayrılan bir resme sahiptir. Bu farklılık stilize edilirse şöyle nitelenebilir: Liberal bakış açısına göre devlet yurttaşı, birincil olarak siyaset öncesi çıkarlarla tanımlanır. Bu çıkarlar ya iyice yerleşmiş, adeta doğal olarak mevcut öncelikleri yansıtırlar yahut siyasal alanın dışında, örneğin çevreye özgü sosyalleşme veya sınıfsal çıkarlar gibi, toplumsal kurumlar aracılığıyla şekillenirler. Bu bakış açısına göre demokrasi, öncelikle siyaset öncesi şekillenmiş çıkarların kümelenmesi konusunda bir mekanizmadır, üstelik onun etki sahasını sınırlayabilecek bir mekanizma; çünkü o bir araç, bir vasıta; bir amaç, azami hadde çıkarılacak bir iyi değildir (Warren 1992). Buna kar-

şın katılımcı demokrasi kuramının yurttaş modeli ya ortalama yurttaşın daha fazla ve daha iyi katılıma yetenekli olduğunu yahut, onun, iradenin oluşum süreci ile ilgili örgütler aracılığıyla ehliyetli kılındığını vurgular. Birinci varyant -nitelikli yurttaş varyantı- B. Barber'in demokrasi anlayışına dayanmaktadır. *The Conquest of Politics* (1988) (Siyasetin Fethi) adlı kitabında o, demokrasiyi, vatandaşlarının kamusal işlerde katılımın uzmanı veya ustası oldukları bir düzen olarak tanımlıyor. Bu vatandaşlar sosyal etkileşim sanatında "biz"-düşünme tarzının gereklerini "ben"-düşünme tarzından ayırma konusunda eğitilmiş ve yeteneklidirler (Barber 1988: 210). Katılım kuramcılarının tümü vatandaşların böyle yetkinliklere sahip olduğunu kabul etmez. Bu görüşte olmayanlar, bununla birlikte böyle bir kabiliyetin geliştirilebileceğini kabule eğilimlidirler. Yani öğrenme ve aydınlanma süreciyle, vatandaşın hem kendisinin hem de başkalarının çıkarları için neyi daha fazla bileceği ve neye daha duyarlı olacağı sağlanabilir ve bu suretle onun vatandaşlık ruhu ve böylece topluluğun çıkarları için sorumluluk oluşturulabilir.

Alanla ilgili yeni literatürde bu perspektif "self-transformation" tezi olarak ifade edilmektedir (Warren 1992: 11 ve aynı yazar 1993: 209). Serbest tercüme edildiğinde bu tez, kendini gerçekleştirme, vatandaşın katılım sürecinde dönüşümü (transformasyon), fikir alışverişi ve kamusal iradenin oluşum tezidir. Vatandaşın tam gelişmiş devlet yurttaşına dönüşmesi, Warren (1992) ile birlikte ifade edilecek olursa öncelikle dört türlü olabilir. Birincisi, yurttaşın çıkarlarının ve siyasal kabiliyetlerinin, esas itibariyle siyaset öncesi faktörlerle değil, bununla birlikte -veya öncelikle- siyasal kurumların baskıları ve imkanlarıyla belirlendikleri düşüncesidir. Bu bakış açısına göre bunun belirtileri, genellikle demokrasiye zararlı olanörneğin aşırı kendini beğenme, ilgisizlik (apatie) ve yabancılaşma, daha fazla demokrasi ile giderilebilecek olan siyasal söylem ve aksaklığı sınırlı etkileme imkanlarının üretilmesi gibi belirtilerdir. İkinci ayak, demokrasinin kendini savunmasının, kendini geliştirme ve özerklik imkanlarının maksimize edilmesi olduğu ve -liberal bakış açısında olduğu gibi- siyaset öncesi şekillenmiş olan ihtiyaç veya önceliklerin kümelenmesi olmadığı görüşüyle temellendirilir. "Demokrasi", böyle ifade ediliyor *Student und Politik* (Üniversite Öğrencisi ve Siyaset) adlı ünlü araştırmanın girişinde, "insanlığın bağımsızlığı için çalışır, biri gerçekse diğeri de doğrudur. O zaman siyasal katılma özerklikle özdeş olur" (Habermas v.d. 1969: 15). Dönüşüm te-

zinin üçüncü koruyucu desteği, demokrasinin çifte karaktere sahip olduğu tezidir. Ona sadece araçsal değil, aynı zamanda asli bir değer yüklenir. O, sadece bireysel iradenin tezahürüne aracılık etmez, daha çok irade tezahürlerinin ortaya konduğu, değiş tokuş edildiği, tartışıldığı ve ideal durumda koordine edildiği öğrenme ve aydınlanma süreçlerinin sonucu olarak bireysel ve kamusal iradeyi üretir. Dördüncü olarak, daha fazla demokrasinin bir topluluğun yönetilebilirliğini engellemediği, kolaylaştırdığı argümanı da dönüşüm (transformasyon) tezine dahildir. Katılımın artması anlaşma yönelimli çatışmanın bir karara bağlanması imkanlarını artırır ve katılanları kamu yararıyla uyumlu davranışa sevk eder.

Katılımcı demokrasi kuramının güçlü ve zayıf yönleri konusunda yoğun tartışmalar olmuştur. Kuram hakkında Lehmbruch (1975), Lindner (1999), Fraenkel (1991) ve Sartori (1992) daha ziyade eleştirel, Habermas (1992a ve 1992b) ve Warren (1992 ve 1993) daha ziyade olumlu ve Linder (1994) tarafsız olarak görüş açıklamışlardır. Bu arada katılımcı demokrasi kuramının standart eleştirisi olarak bilhassa altı kanıt ileri sürülmektedir: 1) Normatifliğin önceliği (primat), 2) gerçekçi olmayan insan görüşü, 3) Tocqueville'in problemi, 4) yüksek hareketlilik nedeniyle istikrarsızlık, 5) tek boyutluluk ve 6) vatandaşın yetkinliğinin abartılması.

Katılımcı demokrasi kuramının öncelikli olarak veya tamamen normatif olması pek nadir değildir. Çoğu kez olması gereken değerlere (Soll-Werthe) saplanıp kalır, yani gerçekçi olmaz. Bunun tipik örneği Bachrach'ın iddiasıdır: "Bireylerin çoğunluğu, topluluğun önemli kararlarına aktif bir katılımı ancak özgüven kazanabilir ve yetenekleri daha iyi gelişebilir. Bu nedenle halk genel olarak çifte siyasal ilgiye sahiptir -kesin sonuçlara ilgi ve katılım sürecine ilgi-" (Bachrach 1970: 119 v.d.). Alıntı yapılan iddialardan hiç biri P. Bachrach tarafından veya başka bir yerde ampirik olarak inandırıcı biçimde test edilmemiştir. Bachrach tarafından genel geçer olduğu varsayılan bu iddia, bazı gruplar ve bazı dönemler için isabetli olabilir, örneğin post-materyal değer yönelimli (Inglehart 1990), iyi eğitim görmüş genç vatandaşlar için olduğu gibi. Bununla birlikte, bu ifadelerin geçerli oldukları ve onların ampirik olarak doğru olduklarını kanıtlayacak şartları zikretmek gerekirdi (Offe 1995: 27 v.d.). Üstelik katılımın fayda-maliyet matriksinin gruplara göre farklılaşması gerekebilir: Siyasal katılım olayı savunulurken toplumda siyasal katılım için ödül ve teşvikin son derece farklı olarak dağıtıldıkları gözden kaçırılmıştır (Elster 1986; Sartori 1992: 118). Bu nokta ilk eleştiri noktasıdır.

Bunun ardından ikinci eleştiri gelir: Katılımcı öğreti çok iyimser bir insan görüşüne dayanmaktadır. Özellikle vatandaşın bireysel çıkarını maksimize eden biri olduğunu ve ancak özel şartlar altında topluluk yönelimli dayanışmayı istediğini ve bunu yapabileceğini gözden kaçırmıştır (Elster 1986).

Üçüncü olarak, Tocqueville'in sorunu katılımcı kurama da yansımıştır. Buna göre kapsamlı demokratikleşme azınlık veya çoğunluk despotizmi tehlikesini güçlendirir. Kapsamlı demokratikleşme aşırı durumda, kendini görevlendirmiş öncü bir vatandaşlığın veya bir toplumsal sınıfın despotizmine varır, örneğin tüm toplumun değil, işçi sınıfının uzun vadeli çıkarlarının koruyucusu olduğu iddiasında bulunan Marksist-Leninist bir partide olduğu gibi.

Dördüncü eleştiriye göre genişlemeci bir demokrasi, siyasal sisteme karşı hakkından gelinemeyen bir fazlalıkta katılım ve talep üretir ve böylece çatışma ve uzlaşma arasında ve aktivizm ile ilgisizlik arasında olması arzu edilen denge tahrip olur. Katılma ile ilgili bir aşırılık vatandaş erdemlerini ortaya çıkarmaz, aksine siyasal düzenin istikrarını bozar.

Beşinci olarak, katılımcı demokrasiye tek boyutluluk, özellikle etkinlik sorunlarının ve hedef çatışmalarının ihmal edildiği suçlaması yapılmıştır. Bu kuramda, açıklandığı gibi, katılımın en üst düzeye çıkarılması söz konusudur. Bu süreçte üretilen siyasal kararların kalitesi ve sonuçları geniş ölçüde ihmal edilmiştir. Bu bakımdan bu demokrasi kuramının diğer hedef büyüklüklerini göz önünde bulundurmayan saf bir "hedef model" olması söz konusudur (Naschold 1968, 1969a, 1969b ve 1971).

Nihayet katılımcı demokrasiye, onun ortalama vatandaşın siyasal yetkinliğini ve kaynaklarını gözünde büyüttüğü suçlaması yapılmıştır. Bu suçlama, hem siyasal olaylar, karar alternatifleri hakkında -çoğu kez zayıf- bilgi sahibi olma ve kamusal işler konusunda çok önemli oylamalara mümkün merteye kapsamlı bir katılmaya aykırı düşen sınırlı zaman bütçesi bakımından, hem de seçme hakkına sahip olan bir çok insanın kapsamlı katılmaya yeterli hazırlıklarının olmaması bakımından geçerlidir.

Katılımcı öğretinin anladığı anlamda işleyen bir demokrasinin, müzakere ve karar alma konusunda titiz prosedürleri vardır ve bu prosedürlere katılanların ehliyetli olmalarını şart koşar (Offe 1995). Bu prosedürler arasında sadece -eski katılımcı kuramlar tarafından çoğu kez ihmal edilmiş olan- küçük, gözlenebilen gruplarda iletişimi düzenleyen kurumlar yer al-

maz; bununla birlikte örgüt içi veya parti içi demokrasi ve güvenceye alınmış vatandaş haklarında olduğu gibi anayasal devlet kurumları da yer alır. Bu konuda özellikle J. Habermas'ın görüşleri, daha önce alıntı yapılmış olan siyasal katılma konusundaki değerli katkıları (Habermas v.d. 1969), daha sonra özellikle *Theorie des kommunikativen Handelns*'in (İletişimsel Eylem Kuramı) (Habermas 1981) geliştirilmesinde ve son olarak "deliberativen Politik" (Habermas 1992a ve 1992b) konusundaki ayrıntılı açıklamalarındaki katkıları, yol gösterici olmuştur. Deliberaüf (görüşmeci, oydaşmacı) siyaset, meşrulaştırıcı gücünü, sonuçları rasyonel olduğu için bütün katılımçıların beklentilerini karşılayabilen fikir ve irade oluşum yapısından alan, kamusal işlerde bir irade oluşum ve uzlaşma şeklindedir. Bu anlayışa göre örneğin çoğunluk ilkesi gibi bir demokratik usulün artı puanı, sadece çoğunluğun egemen olmasında değildir, aksine daha çok düşünce açıklama, tartışma, fikir alışverişi ve başkalarını ikna etmeye çalışma keyfiyetinden kaynaklanır. Bu nedenle J. Habermas için kamusal tartışmada söylem düzeyi, prosedürlere özel bir değer veren demokrasi ("prosedürel demokrasi") anlayışının en önemli değişkenini oluşturur.

"Prosedürel demokrasi" ve ona ait bir kavram olan deliberatif siyaset, müzakere ve karar alma ile ilgili ideal bir prosedür tasavvuruna bağlıdır. Prosedürel demokrasinin ve deliberatif siyasetin en önemli usul özellikleri arasında şunlar sayılır: 1) Enformasyon ve gerekçelerin katılanlar arasında argümentatif değiş tokuş şekli; 2) Kamusal olan ve katılım hakkına sahip olan herkesi kapsayan müzakere, en azından müzakereye eşit katılma ve giriş fırsatı; 3) Müzakerede iç ve dış baskının olmaması ("ideal konuşma durumu"); 4) Müzakerelerin esas itibarıyla sınırsız devam etmesi veya -kesintiye uğrama durumunda- müzakerelere tekrar başlanabilmesi ilkesi; 5) Herkesin çıkarına olan düzenlemelerle ilgili tartışmaların bütün maddeleri kapsamaması ilkesi; 6) Müzakerenin ihtiyaçların yorumu ve siyaset öncesi tutum ve öncelikleri de kapsayacağı ilkesi; 7) Tartışmayı düzenleyen yönetim siyasetine razı olunması ve 8) Toplumdaki -dar anlamda siyasal kurumların dışında- müzakere ve irade oluşumu ile düzenlenmiş irade oluşum ve karar alma kurumlarındaki, özellikle parlamentodaki müzakerenin birbirini etkilemesi.

Habermas'a göre prosedürel tarzda işleyen bir demokrasinin merkezi işlev şartı, sivil toplumla ilgili yapılarla, yani sivil toplum alanında ihtiyari olarak girilen, yönetsel ve ekonomik olmayan birlikler ve örgütlerle temel-

lendirilen bir kamusalılığın, parlamenter alanda ve mahkemelerin karar pratiklerinde hukuk devleti vasıtasıyla kurumsallaştırılmış düşünce ve irade oluşumunun paslaşmasıdır (Habermas 1992b). Bu bakımdan prosedürel demokrasinin çekirdeği, halk egemenliğinin hukuki olarak kurumsallaşmış ve kurumsallaşmamış ikili formunun birlikte hareket etmesinde görülebilir (Maus 1992a ve 1992b). Böylece prosedürel demokrasinin kuramcılarının anlayışına göre "hukukun demokratik oluşumu konusundaki anahtar" (Habermas 1992b:532) da elde edilmiş olunur. Demek ki demokratik olarak temellendirilmiş hukuk sisteminin gerçekleşmesi için verimli vasatlar "sivil toplumdan ve siyasal kamusalılıktan kaynaklanan ve demokratik usullerle iletişimsel iktidara aktarılan iletişim akımları ve yaygın etkilerdir" (a.g.e.: 532 v.d.). Bunun şartı, özerk kamusalılığın korunması, vatandaşın işbirliği yapma imkanlarının genişletilmesi ve fikir yürütme imkanlarının korunması, medya iktidarının frenlenmesi ve ayrıca "devletleştirilmiş siyasal partilerin aracılık işlevi"dir (a.g.e.: 533). Bu anlayışa göre enformel (gayri resmi) düşünce oluşumunun ve düzenlenmiş irade oluşumunun birlikte hareket etmesi ya da parlamenter uzlaşma süreçlerinin ve parlamento dışı, devlete ilişkin olmayan alanlardaki sahih uzlaşma süreçlerinin yardımlaşması, iletişimsel olarak üretilmiş iktidar vasıtasıyla yönetsel olarak kullanılan iktidar tipi dönüştürülerek seçim kararları ve yasama kararları dahil olmak üzere bütün kararların görüşmelerle alınmasını sağlar (Habermas 1992b).

Katılımcı demokrasi kuramcılarının, özellikle prosedürel demokrasi kuramcılarının her bir vatandaşa ve halka (demos) titizlik gösterdikleri görülmektedir. Kuşkusuz vatandaşlardan istedikleri de az değildir. Hatta istekler o kadar yüksektir ki, vatandaşların çoğu -özellikle onlar arasındaki iyi eğitilmiş olmayanlar ve iyi konuşamayanlar- bunlardan yoksundur. Bunun dışında katılımcı demokrasinin ilerlemiş varyantları, yani Habermas'ın prosedürel demokrasi öğretisi, dil ve iletişimin oydaşma kurucu gücüne aşırı önem vermiştir. Habermas'ın söylemsel demokrasi ideali, daha çok bilişsel (kognitif) boyutlara ve daha az duygusal yönere dayanır. Bu nedenle, her ne kadar akıl, ideal bir konuşma konumu olsa da, onun aklın motivasyonel güçleri bakımından aşırı optimist olduğu suçlaması yapılmıştır (Warren 1993: 221). Ayrıca bireylerin, egemenlikten özgür söylem içinde çatışmaları demokrasiyle uyuşan uzlaşma yoluyla çözmeye çaba gösterdikleri de kesin değildir. Eğer bütün katılımcılar böyle bir konuşma konumunda

ittifakla karar alırlarsa, çatışmalar demokratik değil diktatörce çözülmüş olmaz mı? Katılımcılar ideal bir konuşma durumunda düşünüp taşınarak ittifakla karar alırlarsa, ardından hemen konuşmaya başlamaları değil susmaları gerekmez mi?

Sonuç olarak, katılımcı demokrasi kuramının bütün varyantları, grup kararlarında veya kolektif kararlarda bireysel önceliklerin dönüşümü konusundaki usullerde ufak tefek değişmelerin son derece farklı sonuçlar ortaya çıkardığını ve bunun zafer ve hezimet konusunda çoğu kez etkilerde bulunduğu sorununu laubali bir şekilde görmezlikten gelmekle suçlanmışlardır. (Ayrıntılar için bkz: Kısım 2.6). Sonuçların böyle yollara bağlı olmasının, katılımcı demokrasi kuramının çok fazla vurguladığı iletişim ve aydınlanma sürecini devamlı rahatsız etmesi şaşırtıcı değildir.

Katılımcı demokrasi kuramının eleştirisi öncelikle onun normatif varyantı ile ilgilidir. Normatif varyantın yanı sıra kuşkusuz katılımcı demokrasi kuramının normatif kuramın çoğu temsilcisi tarafından kısmen ele alınmış (Habermas 1992) veya hiç üzerinde durulmamış (Offe 1995) ampirik bir varyantı da vardır. Habermas ve diğerleri (1969) ile Scharp (1970) takdire değer istisnalardır. Katılımcı kuramın ampirik varyantı, siyasal katılma konusundaki araştırmalarda az ya da çok açıkça ele alınmıştır (genel olarak bkz: Kaase 1992a). Bu araştırma yöneliminin en önemli sonuçları arasında, Batılı ülkelerde siyasal katılma fırsatlarına büyük bir talebin olduğunu ve seçme hakkına sahip belli gruplarda katılım imkanlarına rağbetin, sunulan kurumsallaşmış katılım imkanlarını aştığını, bunun özellikle genç, iyi eğitim görmüş ve post-materyal yönelimli vatandaşlar arasında ve kendilerini siyasal yelpazenin sağ-sol skalasına göre ortada ve ortanın solunda görenler arasında yaygın olduğunun kanıtlanması sayılabilir.

Özellikle uzlaşımalsal (konvansiyonel) olan ve olmayan siyasal katılma konusundaki araştırmalar bu konuda önemli katkılar sağlamıştır: Hem katılımın uzlaşımalsal-legal ve meşru şekilleri ciddi ilgi görmektedir, hem de, özellikle 60'lı yılların sonunda, uzlaşımalsal olmayan şekiller, yani kural olarak legal, fakat çoğu kez meşru olmayan gösteriler ve akademisyenlerin oturma eylemleri gibi katılım şekilleri ilgi görmektedir (Barnes/Kaase 1979; Kaase 1992a ve 1992b). Siyasal katılma fırsatlarına talebin artması, siyasal katılmanın standart modelleri tarafından da ortaya konmuştur (Dalton 1988: 50 v.d.). Standart model, vatandaşların katılma hazırlığındaki farklılıkları açıklar ve niçin bazı vatandaşların siyasete istekli olduklarının ve

yoğun olarak katıldıklarının, diğerlerinin niçin ilgisizlik içinde olduklarının nedenlerini sunar. Standart modele göre bu farklılık, vatandaşların "kaynak donanımları"ndaki, siyasal sisteme karşı güçlü pozitif tutumlarının gücündeki farklılıklarla ve siyasal bakımdan etkili olabilmek konusundaki düşünce farklılığına indirgenir. Bu modele göre yüksek bir siyasal katılma düzeyi öncelikle üç büyüklüğe dayanmaktadır: (1) Temelde sosyo-ekonomik kaynaklarla yüksek bir donanım düzeyi bulunmaktadır. Bu düzey, formel niteliğin yüksekliği, meslek prestiji ve gelirin yüksekliğiyle ölçülür: Nitelik düzeyi, mesleki konum ve ekonomik gelir düzeyi ne kadar yüksek olursa kaynak donanımı o kadar yüksek olur. (2) Bu kaynak donanımı ne kadar iyi olursa vatandaşın siyasete karşı olumlu tutumu eğilim olarak o kadar kuvvetli olur. (3) Bu kaynak donanımı ne kadar iyi olursa bireysel katılımı siyasal olarak belli bir ölçüde etkili olunabileceği kanaati o kadar fazla olur ("political efficacy"). Bu üç faktör birlikte alındıklarında -kaynak donanımı, siyaset konusundaki tutumlar ve bireysel davranışın etkili olduğu kanaati-siyasal katılmanın yaygın olduğu eğilimini göstermektedirler. Eğer kaynak donanımı zayıf ise, siyasete karşı tutumlar genel olarak daha az pozitif olur ve çoğu kez olumsuz tutum göze çarpar; her şey aynı kalacaksa genelde siyasal olarak etkili olma kanaati de zayıf olur ve siyasal katılma az olur.

Siyasal katılmanın standart modeli genişletilebilir ve farklılaştırılabilir. Örneğin yaş, cinsiyet ve partiye özdeşleşmenin gücü de katılma eğilimini etkiler. Bu nedenle katılım eğilimi, 30-35 yaş arasında kural olarak belirlenir ve daha fazla olur, bunun ardından yaklaşık üç onluk dönemlerde oldukça istikrarlı olur ve ondan sonra belirgin biçimde düşer. Katılımcı demokrasi kuramına göre özellikle eğitim sisteminin, daha önce yüksek eğitimin dışında kalmış olan tabakaların istifadesine açılması, okul ve eğitim süresinin uzun olması nedeniyle Batılı ülkelerde özellikle 60'lı yıllardan beri vatandaşların kaynak donanımının ciddi olarak düzeldiği gözlemi merkezi önemdedir. Böylece formel nitelik düzeyinin yükselmesi ve bilişsel kaynakların artması etkin katılım fırsatlarına talebin artmasının belirleyici faktörleri arasında sayılırlar. 60'lı ve 70'li yılların öğrenci protestoları bunun heyecan uyandıran bir anlatımı idi; diğer bir anlatımı 70'li yıllarda yurttaş inisiyatiflerinin sayısının artması ve uzlaşım sal olan ve olmayan katılımın artmasıdır, örneğin atom santrallerine karşı hareketler, barış hareketleri ve ekolojik hareketler çerçevesinde olduğu gibi. Katılım talebi bilhassa genç-

ler, iyi eğitim görmüş ve dini bağlılığı olan ve post-materyal yönelimli yaş gruplarında belirgin biçimde yaygındır. Ve bunlar katılımcı demokrasinin seçkin kısıtlandırırlar - sosyal temel ve esas aktörleridirler-.

Kısım 2.6

Eleştirel Demokrasi Kuramı

"Eleştirel demokrasi kuramı", Th. W. Adorno, M. Horkheimer, H. Marcuse ve "Frankfurt Okulu"nın diğer temsilcilerinin "Eleştirel Kuram"ı yazma tarzına bağlı olarak bu kitapta büyük E ile yazılmıştır. "Eleştirel demokrasi kuramı" kuşkusuz sadece Frankfurt okulunun ürünü değildir, bunun yanı sıra kuram ve yöntemdeki bütün farklara rağmen ampirik ve normatif demokrasi kuramı ile iki noktada ortak yönü olan bütün katkıları ifade eder: İlk nokta, demokratik iradenin oluşması süreçlerinin ve karar süreçlerinin taleplerinin ve iç yapılarının, özellikle onların "bamtelî"ni (G. Sartori 1992: 40) göz önünde bulundurarak bütün çıplaklığıyla eleştirel analizidir ve İkinci nokta, rekabet halindeki demokrasi kuramlarına bunların yerleşik demokratik düzenlerin değerini abarttıkları ve bu düzenlerin tutarsızlıklarını, yapısal eksikliklerini ve sonuç alma sorunlarını gözden kaçırdıkları şeklinde yapılan suçlama.

Eleştirel demokrasi kuramı iki ayak üzerinde durmaktadır. Eleştirel demokrasi kuramı ilk olarak, bireysel önceliklerin grup kararlarına veya kolektif kararlara dönüşümü sorununa kuramsal ve ampirik yönelimli katkılara dayanır. Bu katkılar, öncelikle ekonomik siyaset kuramından (Olson 1965; Riker 1982), karar süreçleri ile ilgili ekonomik kuramdan (Buchanan/Tullock 1962) ve siyaset bilimsel seçim sistemi araştırmalarından etkilenmiştir. Eleştirel demokrasi kuramının ikinci ayağı, siyaset kuramı ve anayasa sosyolojisinin kapitalizm ve demokrasi eleştirisine dayanır. Bunun Almanca literatürde tartışılması bakımından bilhassa Claus Offe'un katkıları önemlidir. (Offe 1972; Guggenberger /Offe 1984; Offe 1986, 1991 ve 1992).

2.6.1 Eleştirel Demokrasi Kuramının Birinci Ayağı:

Bireysel Önceliklerin Kolektif Kararlara Dönüşüm Sorunları

Bireysel önceliklerin kolektif kararlara dönüşümüne katkıları konusunda - Eleştirel demokrasi kuramının birinci ayağı- öncelikle bireysel (örneğin seçmenler) önceliklerin tahrif edilmeksizin grupların kararlarına veya ko-

leküf kararlara (örneğin bir başkanlık seçimi veya bir parlamento seçim sonucu) dönüştürölüp dönüştürölümeyeceğı (ve gerektiğinde bunun nasıl olacağı) sorusu önemlidir. Örneğın Aristoteles'in şehir-demokrasisi öğretisi ve çoğunluğun egemenliğinin, doğal istikrarsızlığa sayıların istikrarsızlığını eklediğini savunan (Leviathan, S.149) Thomas Hobbes gibi, keskin bakışlı kuramcılar, oy kullanma hakkına sahip olanların fazlalığının istikrarsızlık ortaya çıkardığını ifade etmelerine rağmen, eski ve modern demokrasi kuramlarının esas temsilcileri bu soruya -onu soru olarak gördükleri sürece- kural olarak olumlu cevap vermektedirler. Bireysel önceliklerin kolektif kararlara dönüşmesi kuramı bu noktada oldukça kuşkucudur. Öncelikle karar süreçleri ile ilgili ekonomik kuramın gösterdiği gibi, kolektif üyenin iradesini ya da önceliklerini demokratik karar mekanizmalarında temsil etmek ve aynı zamanda bireysel önceliklerin dağılımını aynı değerde yanlışsız yapmak hedefi çok zor gerçekleştirebilmektedir (genel olarak bkz: Lehner 1981, böl.2; Riker 1982 ve McLean 1987).

Asgari talepleri demokratik mekanizmalara yaklaştıracak ve aynı zamanda itirazla karşılaşmayacak ortak kararlar ve karar teknikleri bulmanın zor olduğunun ispat edilmesi, siyasette istikrarlı çoğunluk oluşturma ve bunu koruma, nesnel olarak sağlam siyasal programlar geliştirme ve uygulama imkanının az olduğu hipotezini akla getiriyor. Daha önce kararlara ilgili ekonomik kuramın gösterdiği gibi, istikrarlı çoğunluk ve nesnel olarak sağlam programlar bulma imkanları, toplumsal farklılaşma ne kadar büyük ve oy verme hakkına sahip olanlar ne kadar heterojen olursa o kadar az olur.

Eleştiri, demokrasiye yapılan yaygın bir övgünün zayıflığını anlatmaya yarayabilir. Övgü açısından demokrasi, halkın iradesini etkili biçimde yansıtmaması ve hukuka dayanması bakımından sık sık övölmüştür. Daha yakından bakıldığında bu kanıtın çürük olduğu görülür: Halkın iradesinden söz edilmez. Bütün kurallarda daha çok - çoğu kez pek de istikrarlı olmayan- çoğunluklar ve azınlıklar söz konusudur; üstelik bunlar iradeyi oluşturan ve karar alan kurumlar tarafından etkilenen son derece farklı güdülerden beslenirler. Bu nedenle daha basiretli övgücüler demokrasiye yeteneğinden dolayı övmekle, en azından çoğunluğun iradesine yanlış yapmama özelliğı yüklemekle yetinmişlerdir. Fakat Eleştirel demokrasi kuramı bu övgüyü de uygunsuz bulmaktadır. Yani çoğunluk ya da çoğunluk iradesi - Aristoteles ve Hobbes'da ayrıntılı olarak okunabileceğı gibi- "hata yapılabilir ve yanlışabilir" (Offe 1992). Özellikle rasyonel seçim kuramının gösterdiği

gibi, demokratik usuller ve oy kullanmalar da bir çoğunluk iradesinin yanlış ve sağlam olarak ortaya çıkmasının ilkelerini yaralamaktadır. W. H. Riker bu durumu şöyle dile getirmiştir: Çoğunluk kuralı bazında toplumu bağlayıcı kararlar, "kural olarak mantiki insicama sahip veya 'toplum' veya 'halk' gibi bir... büyüklüğün sonucu olarak anlaşılabilir" (Riker 1980b: 456). Çoğunluk kararları ilkesel bir eşitsiz ağırlık durumundan muztarip olmuşlardır. Kısım değışen şartlara bağılı olarak diğcr alternatifler seçilme konusu olabilir ve (çeşitli şekillerde bir araya gelmiş olan) bir çoğunluğun rızasını kazanabilir. Genel olarak görölmektedir ki, "çoğunluk kararının ürünü muhtemelen nadiren istikrarlı veya -karar önceliklerine rağmen- seçmen kitlesinin 'doğru' oylaması olarak anlaşılabilir" (a.g.e.). Demokrasinin esas sorunu, diye devam ediyor Riker "istikrarsızlık (Inkonsistenz) değil, karar sürecinin yapı, işleyiş ve kontekstindeki ufak değışikliklerin farklı sonuçlar vereceğı anlamında çoğunluk kararlarının sonuçlarının manipule edilebilir olmasıdır" (a.g.e.: 457). Riker'e göre manipule edilebilirlik bakımından çoğunluk kararlarının sonuçlarına istikrarlı bir anlam yüklenememesi ihtimal dahilindedir (a.g.e.: 457). Bu, demokrasinin değıersiz olduğı anlamına gelmez, lakin değıer başka yerdedir, yani oy verme hakkına sahip olanların veto vasıtasıyla görevlilerce zorla kabul ettirdikleri hakların himayesindedir (Riker 1982).

Bundan başka, oylama sonuçlarında meydana çıkan çoğunluk ekseriyetle istikrarsız olarak görünmektedir. Bazen devri (çevrimsel) denen, Condorcet paradoksu olarak da adlandırılan çoğunluklar ortaya çıkar. Devri çoğunluk durumu en iyi, A, B ve C alternatiflerini oylayan üç oy sahibinden her birinin durumuna istinaden açıklanabilir. A, B ve C farklı siyasal programlara sahiptir. Örneğin A enerji sağlanması için yağmur kaynaklarının kullanılmasını; B, enerji sağlanması için yerli kömür ve linyit kömürünün kullanılmasını ve C ise atom santrallerinin kurulmasını önermektedir. Oy kullanma hakkına sahip olanların öncelikler düzeni şöyle olabilir: İlk seçmen A'yı ilk sıraya, B'yi ikinciye ve C'yi üçüncü konuma yerleştirir. Onun öncelikler düzeni kısaca $A > B > C$ olarak yazılabilir. İkinci seçmen A'dan önce C'ye öncelik verir ve B'yi üçüncü konuma koyar ($C > A > B$). Üçüncüsü, B'yi C'den ve C'yi A'dan favori görür ($B > C > A$). Enerji politikasının hangi varyantı çoğunluk kazanmıştır? A ve B oylarırsa 2:1 ile A kazanır. Bundan sonra A ve C'nin oylamasında A kaybeder, 2:1 ile C kazanır. Bu durumda nihai zaferin C'nin olduğı düşünülebilir ve ço-

ğunluğun iradesini en iyi ve açıkça bu programın temsil ettiği sanılabilir. Fakat çok yanlış! Yani ardından C ve B oylanırsa C kaybeder ve B kazanır. Oysa daha önce B, A'ya karşı kaybetmişti ve A oylamada C'ye yenilmişti. Bu, devri çoğunluğun, istikrarsız çoğunluğun ortaya çıkması demektir. İlk defa yağmura bağlı enerji taşıyıcısı kazanmıştır, sonra yerli kömür ve üçüncü olarak nükleer enerji. Bunların hepsi doğru olabilir! Kuşkusuz çoğunluklar "devri olmaktadır" Oylama sonuçlarından hiç biri çoğunluğun istikrarlı ve yanlışsız iradesi olarak görülemez. Demek ki asıl ulaşılacak neyse onda sistematik olarak hata yapılmaktadır, yani bireysel önceliklerin kolektif kararlara yanlışsız ve istikrarlı yansıtılmasında. Dolayısıyla sağlam bir halk iradesi sonucunun elde edilebileceğini kabul etmek de -arzu edilmekle birlikte yanlış olan - çıkar yol değildir.

Çoğunluk bazen, örneğin çok eskiden beri demokrasi taraftarları gibi karıştırlarının da ilgilendiği "çoğunluğun tiranlığı" (A. de Tocqueville 1976) gibi başka nahoş sorunlar üretir. Daha da fazlası şudur: Demokrasi, belli şartlar altında azınlığın çoğunluğa egemen olmasına da neden olabilir. Bunun bir örneği doğrudan demokrasi olarak düzenlenmiş bir toplulukta görülür. Bu toplulukta halkın temsilcisi, beş seçim bölgesinde çoğunluk sistemine göre her seçim bölgesinde oy kullanma hakkına sahip beş kişinin oyuyla ve seçmen önceliklerinin sonraki dağılımıyla seçilir: İlk üç seçim çevresinde her seçim bölgesinden üç seçmen A partisinin adayı için ve iki seçmen B partisinin adayı için oy kullanır, dördüncü ve beşinci seçim çevresinde A sadece birer oy kazanır; oysa B dörder oy elde eder. A ve B'nin bütün seçim çevrelerinde aldıkları oylar birlikte sayıldığında B 14 oy, A ise 11 oy elde etmiş olur. Böylece B'nin zafer kazandığı düşünülebilir. Bu ancak, eğer oylar seçim çevrelerinin tümü itibarıyla hesaplanırsa olabilir. Gerçekte ise her bir seçim çevresinde çoğunluk sistemine göre seçimi A kazanmıştır! Yani ilk üç seçim çevresi A'ya gidiyor ve B sadece dördüncü ve beşinci seçim çevresinde kazanıyor. Böylece A, B'ye karşı 3-2 kazanıyor! Bunların hepsi doğru olabilir. Kuşkusuz bireysel önceliklerin kümelenmesinin ortak kararlara yansması ile ilgili olarak kullanılan yöntem, özellikle seçim çevresinin bölünmesi ve her seçim çevresinde oyların mahsup edilmesi usulü (çoğunluk kuralı) beklenmedik bir sonuç ortaya çıkarmıştır: Böylece azınlık, bütün seçim bölgelerinde seçimi kazanan olmakta ve çoğunluğa egemen olmaktadır.

Burada kullanılan örnek -partiler konusunda araştırma yapmış olan Morse Ostrogorski'ye atfen (1854-1891)- Ostrogorski paradoksu olarak ad-

landırılır (Offe 1984: 163 v.d.; McLean 1987). Karar alternatifleri ve karar kuralları üzerindeki oylama tarzının, seçim sonucuna hâle getirebildiği ve galibiyet ve yenilgi üzerinde tesirli olabildiği görülmektedir. Örneğin eğer partilerin sayısı seçimde gündemde olan siyasal tartışma konularının sayısından daha az olursa, partiler dünya görüşü partileri değil, görece zayıf siyasal-ideolojik profile sahip pragmatik gruplaşmalar iseler ve seçmenler oylarını sosyal çevreye bağlı parti sadakatine göre değil, esas itibarıyla tartışması yapılan konulara (Issues) göre kullanıyorlarsa, bu paradoks bir seçimde ortaya çıkabilir. Bu şartlar altında Tablo 1'de ifade edilen durum ortaya çıkar.

Tablo 1: Ostrogorski- Paradoksu

Tartışma noktalarına bağlı parti öncelikleri					
Seçmen Grupları	Oran	Tartışma noktası 1	Tartışma noktası 2	Tartışma noktası 3	Seçmen gruplarında seçimin galibi
A	%20	X	Y	Y	Y
B	%20	Y	X	Y	Y
C	%20	Y	Y	X	Y
D	%40	X	X	X	X
Tartışma noktalarına göre oylamada seçimin galibi		X	X	X	

Tablo 1'de görülen durumda Ostrogorski-paradoksu, eğer bir seçimin süresince bütün tartışma noktaları ayrı ayrı değil toptan oylamaya konursa Y partisinin zaferi, ve eğer tartışma konuları ayrı ayrı oylanırsa ve bunu müteakiben sonuçlar toplanırsa bu partinin başarısızlığı şeklindeki garipliği ortaya çıkarır. Bu nedenle başarı ve başarısızlık oylama tarzıyla bağlantılıdır. Bu bakımdan Y'nin galibiyeti, onunla rekabet eden X'in zaferi gibi sun'ıdır. Bununla beraber yöntemin sağladığı fark büyüktür: Zafer veya mağlubiyet, kazanma veya kaybetme! Küçümsenemeyecek bir farklılık! Hepsi doğru olabilir! Ostrogorski paradoksu, saygın demokratik usullerin büyük sorunlar çıkardıklarını ve onların sonuçlarının kabul edilmesinde haklı tartışmaya fırsat verdiklerini açığa çıkarmaktadır. Ayrıca bu örnek, halk iradesinin -oylama sonucuna nispetle- istikrarlı önceliklere rağmen

son derece farklı şekiller alabildiğini göstermektedir! Halk ne istemişti: Y'nin veya X'in seçim zaferini mi? Cevabın şöyle olması gerekir: Soru yanlış sorulmuştur, çünkü halk iradesi de oylama tarzının bir ürünüdür ve bu nedenle oylama yönteminin bağı olarak başka bir şekil alabilir.

Ostrogorski paradoksu durumunda oylama tarzı -bütün tartışma konularında toptan ya da her tartışma noktasında ayrı ayrı oylama bazında sonucun tahkikinde simultan, oylama- zafer veya mağlubiyet konusunda belirleyicidir. Devri çoğunluklar durumunda oylamada yer alan alternatif çiftlerin durumlarına göre değişen istikrarsız çoğunluklar ortaya çıkmıştı. Oy kullananların esas aldığı öncelikler değişmemesine rağmen kesin sonuçlar son derece farklı olmuştu. Bu nedenle hatasız olan ve bireysel tercihleri de dengeli biçimde dönüştüren bireysel önceliklerin ideal bir şekilde birleştirilmesi belli ki gerçekleşmemektedir.

Demokratik kararlarla ilgili ekonomik kuramın yaygın bakış tarzına göre esasen bu ideale ancak bir topluluğun bütün üyelerinin grup kararına rıza göstermesini şart koşan ve bu nedenle her üyeye mutlak bir veto hakkı veren oybirliği ilkesi ile ulaşılabilir (Buchanan/Tullock 1962). Bu kurama göre oybirliği ilkesi topluluk üyelerine mümkün olan en yüksek yarar sağlar. Buna karşın oybirliği ilkesinden uzaklaştıran her usul, topluluk üyelerinin ya da az çok büyük bir kısmı için harici masraflar çıkarır: Harici (externe) masraflar, bir topluluğun üyelerinin bir kısmının topluluğun karardan diğer topluluk üyeleri gibi yarar sağlamaması veya aynı ölçüde sağlamamasında ortaya çıkan sakıncalardır. Örneğin onlar diğer bütün üyeler gibi aynı ölçüde topluluk kararının masraflarına katılırlar, fakat kararda onların öncelikleri aynı ağırlıkta yer almayabilir. Kurama göre bir toplulukta (örneğin bir ülkenin bütün seçmenleri) oybirliği ilkesinden ne kadar uzaklaşırsa ortaya çıkan harici masraflar o kadar büyük olur. Eğer topluluk kararlarını sadece bir üye dikte ettirirse maliyet en büyük noktaya çıkar.

Diğer taraftan her karar prosedürü ikinci bir maliyet tipiyle bağlantılıdır: Karar masrafları. Kararların hazırlanması ve uygulaması, zamandan ve başka şekilde yarar sağlayacak aktivitelerden fedakarlık yapmak ister. Buna göre zaman maliyetleri arasında alternatif aktivitelerin gözden kaçan faydalarının maliyeti -fayda maliyeti- sayılabilir. Kuşkusuz karar masrafları harici maliyetlere göre diğer bir dinamiğe bağlıdır: Bir topluluğun karara çağrılan üye sayısı ne kadar büyük olursa masraflar da o kadar yüksek olur. Karar maliyetleri en yüksek noktaya oybirliği durumunda ulaşır, çünkü burada uzlaşmanın oluşum maliyeti, harcanan zaman ve gözden kaçan fayda-

lar özellikle yüksektir. Ekonomik karar kuramına göre üçüncü bir maliyet tarzı da göz önünde bulundurulmalıdır: Karşılıklı bağımlılık masrafları. Bunlar, harici masrafların ve karar maliyetlerinin toplamı olarak tanımlanmıştır ve optimal karar kurallarının bir kriteri olarak görülürler. Karşılıklı bağımlılık masraflarının minimum olduğu nokta, optimum noktadır, yani harici maliyetlerin ve karar masraflarının toplamının diğer bütün kombinasyonlara oranla daha düşük olduğu nokta, optimum noktadır.

Ampirik araştırmanın görevi, neyin optimal karar kuralı olduğunu ve karşılıklı bağımlılık masraflarının minimum noktasından sistematik sapmaların nerede ortaya çıktıklarını ortaya koymaktır. Örneğin oybirliği kuralı sürekli yüksek karar maliyetleri üretmektedir; karar sürecinin ablukasıyla son bulması da mümkündür. Bununla birlikte klasik çoğunluk kuralı da, özellikle basit çoğunluk, optimumu ekseriya yanıltan bir karar kuralıdır. Çoğunluk kuralının kullanılması -daha önce zikredildiği gibi- devri çoğunluğa ve azınlığın egemenliğine neden olabilir.

Oyların dağılımının, seçim sistemi ve vekillik dağılımıyla bağlantısından anlaşılacağı gibi, bunun siyasal önemi çok büyüktür. Seçim sisteminin seçmen oylarının temsile tahvilini ne kadar kuvvetli şekillendirdiği, kurgusal -fakat asla realite dışı olmayan- bir örnek vasıtasıyla görülebilir. 20 milletvekilinden oluşan bir parlamentonun, her biri 100 oy hakkına sahip 20 eşit büyüklükte seçim çevresine ayrılmış bir seçim bölgesinden seçildiğini düşünelim. Her seçim çevresinde A, B, C, D ve E partilerinin bir temsilcisi aday olsun ve oyların dağılımı da Tablo 2'de görüldüğü gibi olmuş olsun (bkz: Tablo 2).

Tablo 2'de görülen oy dağılımı milletvekilliğine tahvil edilirse ne olur? Cevap şöyledir: Sonuçlar seçim sisteminden seçim sistemine değişir! Bunu açıklığa kavuşturmak için Tablo 2'nin verileriyle oyların milletvekilliğine tahvili, beş yaygın dönüşüm kuralı (seçim sistemleri) vasıtasıyla ele alınabilir: 1) Hare ve Niemeyer'ın nispi temsil sistemi; 2) d'Hondt'un nispi temsil sistemi; 3) %10'luk barajlı nispi temsil sistemi; 4) Tek kişilik seçim çevrelerinde basit çoğunluk sistemi ve 5) Tek kişilik seçim çevrelerinde mutlak çoğunluk sistemi. Aşağıda basitleştirerek, oyların temsilde hesaplanmasının yalnızca seçim bölgesinin tümünde oyların dağılımının nispi temsil sistemine göre yapıldığı varsayılmıştır.

(1) Hare ve Niemeyer'ın matematik orantılar sistemine uygun nispi temsil sistemine göre her parti için verilmiş geçerli oyların sayısı, verilmiş bütün oylara bölünür ve vekillerin sayısıyla çarpılır. Böylece elde edilen tam

sayılar vekillerin partilere dağılımının ilk turunu belirler: Sandalye sayısı tam sayının büyüklüğüyle ölçülür. Bundan sonra kalan vekillikler kesir sayısına göre virgülden sonrasına göre dağıtılır. Tablo 2 örneğinde A partisi buna göre önce 7 vekillik (A'nın oylarının oranı ve oyların tam sayısı çarpı vekillerin sayısı: $0,393 \cdot 20 = 7,86$) kazanır ve kesirli sayılar bazında ikinci dağılım turunda virgülden sonrasıyla diğer bir vekillik kazanır.

(2) d'Hondt'un birer birer sayma esasına dayanan nispi temsil sistemi durumunda parlamenterler d'Hondt'un en yüksek sayılar usulüne göre dağıtılır. Partiler tarafından kazanılan oylar 1,2,3,4,5 v.d. şeklinde tam bölen dizisinde bölünür ve buna bağlı olarak parlamenter sayısı en yüksek kalan sayıya göre düzenlenir.

Tablo 2: 20 Seçim Çevresinde 5 Partinin Hipotetik Oy Dağılımı

Seçim Çevresi	Partiler				
	A	B	C	D	E
1	52	37	8	2	1
2	48	49	2	1	0
3	33	35	20	8	4
4	29	30	36	4	1
5	38	31	12	10	9
6	57	37	5	1	0
7	41	42	10	6	1
8	40	41	10	8	1
9	36	24	37	2	1
10	32	33	20	7	8
11	36	37	11	12	4
12	40	43	8	8	1
13	51	40	7	2	0
14	23	24	23	7	23
15	28	31	30	8	3
16	47	48	3	0	2
17	52	39	8	1	0
18	46	47	6	1	0
19	43	45	10	1	1
20	12	17	9	32	30
Oy oranları	%39,2	%36,5	%13,8	%6,0	%4,5

Kaynak: Lehner 1982: 57. Küçük değişikliklerle

(3) %10'luk barajlı bir nispi temsilde -bu, tüm seçim çevresiyle ilgilidir- oyların belli bir asgari miktarını alan partiler -bu örnekte %10- parlamenter sayısının dağılımında göz önünde bulundurulur.

(4) Tek kişilik seçim çevresinde basit çoğunluk sistemine göre her seçim çevresinin bir parlamenterisi vardır. Bu da bu seçim çevresinde diğerlerine oranla en çok oyu alan partinin olur. Örneğin A, B ve C partilerinden her biri %24 oranında oy alsa, D partisi oyların %28'ini alsa, basit çoğunluk kuralına göre milletvekilliğini D kazanır.

(5) Tek kişilik seçim çevresinde mutlak çoğunluk sistemine göre oylamaya katılanların oylarının yansından fazlasının üzerinde birleştiği alternatif seçilmiş kabul edilir. Basitleştirerek ifade edilecek olursa, burada partilerin ilk seçim süresinde koalisyon teşkili içinde -B ve C bir yanda ve A, D ve E diğer yanda - aday gösterdikleri varsayılmıştır.

Siyaset bakımından önemli bir olay olan oyların sandalyeye dönüşümünün anlamı şudur: Seçim sistemine göre parlamentoda ne kadar farklı sandalye dağılımı ortaya çıkarsa, buna bağlı olarak o kadar farklı temsil kalıpları elde edilir. İktidar partisi veya muhalefet partisi olma fırsatı çok güçlü biçimde seçim sistemine bağlıdır. Seçim sisteminin tam etkisi konusunda - Tablo 2'ye göre oyların dağılımı temelinde- Tablo 3'de bilgi verilmektedir.

Tablo 3: Seçim Sistemlerine Göre Oyların ve Vekilliklerin Dağılımı

Seçim Sistemi	Parti (Vekillerin sayısı ve oy oran)					Vekillik bakımından en güçlü parti	Hükümet Oluşturma ¹
	A	B	C	D	E		
	%39,3	%36,5	%13,8	%6,8	%4,5		
Saf nispi temsil: Hare/Niemeyer'e göre vekillik dağılımı	8	7	3	1	1	A	A+C
Nispi temsil: d'Hondt'a göre vekillik dağılımı	8	8	3	1		A+B	A+C veya B+C
%10 barajlı nispi temsi	9	8	3			A	B+C
Basit çoğunluk	5	11	3	1		B	B
ADE/BC koalisyonu ile mutlak çoğunluk sistemi	9	11				B	B
En uygun ve uygun olmayan sistem arasındaki farklılık	4	4	23	1	1		

Kaynak: Lehner 1981, s.59, tamamlanarak. Oyların dağılımı Tablo 2'den alınmıştır.

1) Partinin mutlak çoğunlukla tek başına hükümet etmesi veya mümkün olan en küçük koalisyon ölçütüne ve vekillerin mutlak çoğunluğu ölçütüne göre koalisyon hükümeti kurması.

Tablo 3, oyların vekillik tahvilinde seçim sisteminin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Önce her partiye düşen vekillik en azı ve en fazlasına bakalım. A partisinin vekil sayısı seçim sistemine göre 5 ile 9 arasında değişir. B partisinin durumunda da aynı şekilde kanatların arası büyüktür: En kötü durumda (saf nispi temsil sisteminde) 7 sandalye kazanır, en iyi durumda (basit çoğunluk sisteminde) 11 sandalye kazanır. Daha küçük partilerde de anlamlı farklılıklar ortaya çıkar. C partisi mutlak çoğunluk sisteminde 3 sandalye kazanır. D ve E gibi küçük partilerin durumunda da seçim sistemi parlamentoya girme konusunda belirleyicidir. %10 baraj sistemi geçerli olursa küçük partilerin hiç biri parlamentoya giremez; seçim sisteminde baraj olmazsa onların bir sandalye kazanma şansı fazladır.

Tablo 3, öğretici olarak hangi seçim sisteminin vekillik bakımından daha güçlü partiyi seçtiği sorusuna cevap ta vermektedir. Hare/Niemeyer'ın nispi temsil sistemine ve %10 barajlı nispi temsil sistemine göre A partisi en güçlü parti olur. Buna karşın basit veya mutlak çoğunluk sistemine göre seçim yapılırsa B partisi en güçlü parti olur. d'Hondt'un yüksek sayılar tekniğine göre saf nispi temilde A ve B partileri eşit durumda olurlar.

Daha önemlisi hükümeti oluşturma meselesidir. Eğer asgari %50'den fazla sandalye payına dayanılıyorsa ve en küçük koalisyon imkanı ölçütü %50 sınırının üstünde ise ve de genel koalisyon yetencğinin kabulü bununla birleştirilirse, Tablo 3'den aşağıdaki sonuçlar çıkarılabilir. Saf nispi temilde seçimi kazanan (parti, ya da hükümeti oluşturan koalisyon anlamında), A ve C partilerinin bir koalisyonudur. d'Hondt'cu en yüksek sayılar tekniğine göre sayım yapılırsa, ya tekrar A ve C'nin veya B ve C'nin koalisyonu gündeme gelir. Eğer %10 barajlı nispi temsil sistemine göre sayım yapılırsa, B ve C hükümeti üstlenir. Eğer basit çoğunluk sistemi geçerli olursa B tek başına yöneten parti olur. Bu durumda A ve C - şimdiye kadar tartışılan tekniklerden farklı olarak - hesap yoluyla hükümeti üstlenme imkanına sahip değillerdir. Koalisyonlu mutlak çoğunluk durumunda B belirleyici hükümet partisi olur. Çoğunluk sisteminin geçerliliğinde (ve Tablo 2'ye göre oyların dağılımı bazında) B'nin seçimin kesin galibi olduğunu kabul etmek zor değildir. Halbuki (%10 baraj olmaksızın) nispi temsil geçerli olursa, A belirleyici parti olur. Bu durumda B muhalefette kalır. Eğer çoğunluk sistemi egemen olursa, A partisi muhalefete düşer. Seçim sistemi bu suretle hangi partinin hükümeti, hangi partinin muhalefeti üstleneceği konusunda kesin şekilde belirleyici olmaktadır. Demek ki seçim sistemi gerçekten büyük bir farklılık yaratmaktadır!

Başka bir formülasyon şöyledir: Bireysel önceliklerin kümelenmesi ve ortak kararların dayandığı karar alma kuralları ile ilgili olarak yukarıda tartışılmış olan bütün teknikler centilmencedir ve meşrudurlar; bununla birlikte son derece farklı sonuçlar üretirler. Bir durumda A partisi hükümet partisi olur, başka bir durumda B partisi; bir durumda örneğin sol bir parti, diğer bir durumda sağ bir parti. Kullanılan tekniklerden her biri centilmencedir ve bu tekniklerin her birinde işler yolunda gidebilir. Bununla birlikte bu tekniklerle üretilen karar muhtevaları göze batacak şekilde farklıdır. Bunların içinde daha vahim, meşruiyet bakımından fevkalade sorunlu bir yön dikkati çekmektedir: Bireysel önceliklerin ortak kararlara dönüşümünü düzenleyen tekniklerin küçük varyasyonları son derece farklı sonuçlara neden olabilir. O bakımdan bir tekniğe bağlı olarak kaybedenler, olumlu gerekçelerle Buchanan/Tullock'un anladığı anlamda (1962: 45 v.d.) harici masrafların meşruiyet açısından problemliliğini delil olarak gösterilebilirler. Başka bir teknik kullanılırsa, kaybedenler kazanan olabilir. Zaten bu, katılımcı demokrasi kuramının farklı varyantları için hoşagitmeyen bir sonuçtur, bununla birlikte bunlar, toplumsal müzakere ve karar almanın eğitsel ve iletişimsel işlevlerinden ümitlidirler. Bu kuram için hazmı zor problem şudur: Başarılı uzlaşmada da bireysel öncelikler ile grup kararları arasında aracılık eden kurumlardaki küçük değişimler, son derece farklı sonuçlar üretebilir ve zafer veya yenilgi üzerinde belirleyici olabilirler. Bunların hem müzakereyi hem de karar almayı en azından sonrakı turlarda fevkalade rahatsız etmeleri şaşırtıcı değildir.

İstikrar politikası bakış açısından, demokratik usullerin başarıları ve sınırlarının anlaşılması konusuna karar kuramının hangi katkısı sağladığı düşündürücüdür. Demokratik süreçlerin sonuçları -Riker'in teşhislerini hatırlayarak- ne zorunlu olarak oy kullanma hakkına sahip olanların önceliklerinin centilmence ve sahici karışımıdır ne de oylama sonuçları daima anlamlı ve anlamlandırıcı olarak yorumlanabilir (Riker 1980a, 1982). Sonunda devri çoğunluklar ortaya çıkabilir, bazen de azınlığın çoğunluğa egemenliği gündeme gelebilir. Böyle bir değişkenlik karşısında ne yapılabilir? Hiçbir şey yapmamak riskli olabilir. Demokratik oylamadan vazgeçmek, kaç yapayım derken göz çıkarmak demektir. Kuşkusuz orta yollar da vardır; örneğin çoğunluk ilkesini, demokratik müzakere ya da rekabetçi demokrasi ile ilgili çatışma düzenlemeleri sayesinde (bkz: bu kitabın 3.2 ve 3.3. kısımları) veya yeni oylama teknikleri kullanılarak tamamlamak gibi.

Yeni oylama tekniğine örnek olarak aşamalı toplama kuralı verilebilir. Bu teknik oy sahiplerine, önceliklerinin yoğunluğunu beklenmedik yollarla, veto oylamalarıyla veya bir vergi dolayısıyla yapılan oylamalarla dışa vurmalarına izin verir (Frey/Kirchgassner 1994: 158 v.d.). Bundan başka, ekonomik kuramın rasyonel seçim anlayışı -hemen hemen devamlı olarak sonuna kadar direnen oy birliği ilkesi dışında- özellikle liberal erdemleri ve kurumları tavsiye etmektedir. Bunlar arasında özellikle şunlar yer almaktadır: 1) Kolektif kararların eriminin sınırlanması, örneğin hükümetin eriminin sıkıca sınırlanması ve seçilmiş karar alternatifleri ya da seçilmiş iktidar sahiplerine karşı güvenlikler ve karşı güçlerin yerleştirilmesi, 2) devlet faaliyetlerini en azla sınırlama, 3) vatandaşın, demokratik otoritelerin uygulamaları nedeniyle ortaya çıkan zararları tazmin ettirme hakkı, 4) temel hakların değişmezliğinin garanti altına alınması, 5) devletin, örneğin federalizm şeklinde desentralizasyonu, 6) hukukun tek tek vatandaşların veya vatandaş gruplarının yasama inisiyatiflerine tevcih edilmesi, 7) bütün yasalar veya en azından bazı yasalarla ilgili olarak parlamentodaki oylamaya ilave olarak halk oylaması ve 8) engelsiz göçün açık tutulması (örnek olarak bkz: D. Bernholz/F. Breyer 1994, Riker 1982).

Bu terapi teklifleri çoğunlukla liberal veya muhafazakar konumlardan gelmektedir. Kuşkusuz bunları, yolun bir kısmında karar konusundaki ekonomik kuramla birlikte giden, fakat daha ilerici bölgelerde dolaşan demokrasi kuramcıları pek beğenmemişlerdir; özellikle, devlet kuramı ve anayasa sosyolojisi ile ilgili analizlerini Frankfurt okulunun sosyal eleştirel çalışmalarını ilerleterek geliştiren Claus Offe böyledir.

2.6.2 Demokratik İrade Oluşum ve Karar Süreçlerinin Ayıklanması - Eleştirel Kuramın Siyasete Katkısı

Ekonomik siyaset kuramı, toplum ve siyaset eleştirisi anlayışlarına pek çok teşvik sağlamıştır. Örneğin bu kuram, C. Offe'un Frankfurt okulu çevresiyle, modern Anglo-Amerikan siyaset bilimiyle ve sosyolojisiyle ilgili araştırmalarında sürdürüp geliştirdiği analizlerinde derinleştirilmiştir (Offe 1972, 1984, 1986, 1991 ve 1992). C. Offe'un siyasal analizlerinde özellikle 70'li yıllardan sonra içerilen eleştirel demokrasi kuramının temel tezleri şöyle özetlenebilir: Demokrasi, siyasal hakların, bireylerin zümresel ayrıcalıklar düzenini karakterize eden sosyal statüsüne bağlılığını ortadan kaldı-

rır. Demokraside seçme hakkının sınıfsal bağıllığından, siyasal görevlerin kalıtsallığından veya satın alınabilirliğinden olduğu gibi çok az söz edilir. Kuşkusuz demokratik irade oluşumu sürecinde daha önce olduğu gibi disiplin ve sınırlama mekanizmaları etkili olur. Partiler sisteminde kartel oluşması, partilerin siyasal-ideolojik profilinin düzleştirilmesi ve onların siyasetinin seçmen oyları pazarına, özellikle sırf bu maksat için şişirilmiş güncel tartışma konularına ağırlık vermesi ve azınlıkta olanlara pek fırsat tanımayan parti içi yapı gibi.

Birlik sisteminde ve tek tek birliklerde irade oluşum süreci de süzgeçten geçirilir. Gruplar çoğulculuğu kuramının, bütün çıkarların örgütlenebilir ve potansiyel olarak eşdeğer oldukları varsayımına karşıt olarak çıkarların örgütlenme ve çatışma yeteneğinde büyük farklılıklar ortaya çıkar. Örneğin özelleşmiş ve bireysel hayat için önemli olan çıkarların yüksek örgütlenme ve çatışma yeteneği, çiftçiler, işçiler, hizmetliler, memurlar ve orta sınıf gibi görece büyük ve homojen statü gruplarının çıkarlarının siyasette genel çıkarlara oranla daha iyi temsil edilmelerinden birlikte sorumludurlar. Buna karşın "açık biçimde belirlenebilen statü veya işlev gruplarının değil, pazar ve bölüşüm alanlarının dışında toplumsal olarak birlikte yaşamının fiziki, ahlaki ve estetik şartlarıyla ilgili olan bireylerin tümünü ilgilendiren" ihtiyaçlar daha zor örgütlenebilir veya hemen hemen hiç örgütlenemez (Offe 1972: 146). Süzülme parlamentoda da etkilidir, partilerin ve fraksiyonların bilhassa ilkesel meselelerde güçlü görüş birliği temelinde ve partilerin "yüzeysellik-farklılaşma ve görünüş-polemik" vasıtasıyla profilini vurgulayan törensel denemelerden ötürü etkilidir (Offe 1972: 151).

Siyasal irade oluşumu içinde depo edilmiş olan "filtre sistemleri" (a.g.e: 151) nasıl etki etmektedir? Offe'a göre onlar aracılığıyla çıkarların belli bir sınıfı, esas itibarıyla çoğulcu sistem tarafından örgütlenen çıkarlar dışarıda bırakılır. Bu durum, özellikle "genel olan ve statü gruplarına bağlı olmayan; sermaye ve iş gücünden yararlanma sürecinde işlevsel öneme sahip olmadıkları için çatışma yeteneği olmayan ve ütopyik olarak tarihsel sistem sınırlarını aşan, bu bakımdan pragmatik müzakere anlayışı kurallarına fazla riayet etmeyen "ihtiyaç devşirmeleri..." (Offe 1972: 148) için geçerlidir.

Eleştirel siyaset kuramının bütün bunlardan çıkardığı sonuç endişe vericidir: Demokratik anayasal devletin siyasal irade oluşturan kurumları ilke olarak siyasal güdülerin kayıtsız şartsız iletilmesini teminat altına almıyor-

lar. Olgusal olarak, irade oluşturan kuramlarda belli ihtiyaç kategorileri siyasal devşirme imkanından mahrum bırakılmaktadır. Offe'a göre siyasal devşirme imkanı özellikle "sadece dayanışmacı irade oluşturma ve ortak refleksiyon (teemmül) kurumlarında dile gelebilen" (a.g.e.: 151) çıkarlarla ilgilidir. İrade oluşum sürecinde bastırılan ihtiyaç kategorileri C. Offe tarafından şöyle tasvir ediliyor: "Bazı pratik normlar vardır, bunların formüle edilmesini sosyal etkileşimin ve ihtiyaç karşılamanın yeni formları, kısaca tarihsel ilerleme sağlayabilir, çünkü bunlar geleneksel uygulamadaki başarı boyutlarına ve geleneksel statü taleplerine bağlı değildirler" (a.g.e.: 152).

Fakat Eleştirel demokrasi kuramı sadece siyasal olanın girdi yanını ilgi alanına almamaktadır, bunun yanı sıra ödev veya çıktı boyutunu da ilgi alanına almaktadır. Onun değerlendirmesine göre demokrasi, yalnız erişkin nüfusun katılım imkanları ve çıkarların devşirilme ve kümelenmesi niteliğiyle değil, bunun yanı sıra açıkça meşru olmayan egemenliğin etkin biçimde frenlenmesiyle, ve sosyal ve müdahaleci devletle ilgili değerleri yüksek seviyede sağlamanın hazırlanmasıyla ölçülür (Offe 1986). Siyasal bir sistemin çıkışının, onun iç yapısı ve siyasal girdisi tarafından şekillendirildiğini savunan daha önceki siyasal sistem analizi tezini Eleştirel demokrasi kuramı da izler. Bununla birlikte bu teoreme başka bir teorem ekler: Kurumlar düzeninin aksaklıkları devletin işleyişindeki aksaklıklara yayılır. İrade oluşum sürecine yerleşmiş olan filtre sistemlerinin devletin işleyişine etkileri vardır. Bu durum öncelikle siyasal irade oluşum sürecinin filtre sistemlerini aşındıran çıkarlar ve ihtiyaçlarda söz konusudur. Üstelik devletin işleyişi, bazı istikrar politikası kuralları gerektirir. Devlet faaliyeti, güncel ve gözden kaçabilen, istikrar bakımından riskli bölgelere yoğunlaşmıştır, özellikle kişisel çıkarını devlet kurumlarıyla alakalandıranlara (Offe 1975). Diğerleri yanında bunlar arasında ekonomik büyümenin kompleksliği, dış politika, dış ekonomik siyaset ve ordu siyasetinin yanı sıra kitlesel sadakatin sağlanması ve korunması sayılabilir. Offe'un kuramına göre ayrıca devletin işleyişi hususi olarak yoğunlaşmış bir rüçhanlar şemasına dayanmaktadır. Devletin işleyişi esas itibarıyla sadece bir istikrar problemine ve ya daha çok riskli istikrar problemleriyle ilgili olan ve aynı zamanda "devletin bizzat kendi çıkarıyla" (Offe 1975) uyumlu olan konulara tepki gösterir. Hükümet siyaseti bu rüçhanlar şeması ile yatay bir eşitsizlik sistemi, hayat alanlarında bir farklılık üretir. Yani hayat alanları arasında büyük bir seviye

farkı üretir. Bu hayat alanlarının bazıları istikrar bakımından önemli problemlere yakındırlar (ve bu nedenle devletin işleyişi tarafından kayırılırlar, örneğin kuvvetli pazar, örgüt ve seçmen oylarının gücüne dayanan gruplar gibi) ve bazılarının siyasal veya siyasal-ekonomik istikrar problemleri anlamında ağırlıkları yoktur ve bundan dolayı devlet siyaseti tarafından ihmal edilirler, örneğin küçük pazar, örgüt ve seçmen oylarının gücüne dayanan gruplar ve bunlarla ilgili sorunlar gibi.

2.6.3 Eleştirel Kuram Açısından Çoğunluk Kuralı

Eleştirel demokrasi kuramı ile ilgili olarak eski bir tartışmanın 80'li yıllarda B. Guggenberger ve C. Offe tarafından sürdürülerek gündeme getirilmesini ifade eden çoğunluk kuralının eleştirisi konusu da ele alınmalıdır (Guggenberger/Offe 11984). Çoğunluk ilkesi, bilindiği üzere ortak kararların alınmasıyla ilgili temel bir kurumdur. Hatta bazıları demokrasinin çoğunluğun egemenliği ilkesiyle tanımlanmasının yeterli olacağını bile -yanlış olarak- düşünmektedir, örneğin zımnen Schumpeter (1950), açık biçimde J. Bryce (1923, C.1: 26) ve son zamanlarda Jones v.d. (1995: 137) gibi. Çoğunluk kararı -bununla çoğunlukla oy kullanma hakkına sahip olanların mutlak veya göreceli çoğunluğu anlaşılmaktadır-, yaygın anlayışa göre özellikle verimli bir karar ilkesidir. Çoğunluk kuralının yüksek hürmet görmesinin yeterli gerekçesi vardır (Zippelius 1987; Frey/Kirchgaessner 1994: 143 v.d.). Vatandaşın eşit olması bakımından alternatif karar kurallarıyla - emir, kura, kehanet, kaliteli azınlık ve uzman oyları gibi- karşılaştırıldığında dikkate değer biçimde onlardan ayrılmaktadır. Çoğunluk kararları aynı zamanda "kolay anlaşılabilir"dirler (Frey/ Kirchgaessner 1994: 146). Ayrıca çoğunluk kuralının "her zaman, kısa zamanda ve güvenilir kararlar üretilebilme" (Offe 1984: 152) gibi yararı da vardır. Bundan başka o, "genel olarak bir kararla ilgili olan maksimum kesinliği görece önemsiz karar maliyeti ile" (a.g.e.:152) birleştirir. Çoğunluk ilkesinin gücü olarak onun, farklı, fakat hiyerarşik bir düzen içinde bastırılmamış insanlık ölçütlerini göz önünde bulundurma yeteneği de sayılır. Ayrıca, çoğunluk kuralının yüksek meşrulaştırıcı gücünden de söz edilir, çünkü o - gizli ve genel oy hakkıyla - "bağımlılık ve nüfuz ilişkilerinin dolaylı etkisini nötralize eder"; kararlar ilgili olanların tümünü hilesiz şekilde karara katılanlar arasına da katar" ve ayrıca azınlığın gelecekte seçim kazanma imkanını açık tutar (a.g.e.: 153).

Çoğunluk kuralı bu şekilde övülmekle birlikte başlangıçtan itibaren eleştirilmiştir de (genel olarak bkz: Zippelius 1987). Seçkin zihniyette olanlar çoğunluk ilkesinden hiç memnun olmamışlardır ve kim vatandaş olarak eşitliği ve toplumsal eşitliği kabul etmemişse, her halukarda karar yöntemi olarak çoğunluk kuralını da kabul etmemiştir. "Çoğunluk nedir? Çoğunluk anlamsızdır, muhakeme kabiliyeti her zaman ancak az insanda bulunur" (Schiller, Demetrius, I,1, Vers 461 v.d.) ifadeleri bu eleştiriye bir örnektir. Çoğunluğun haklılığı ve makullüğü konusunda az olmayan ciddi kuşkuyu J. W. Goethe *Maximen und Reflexionen*'de şöyle dile getirmiştir: "Hiç bir şey çoğunluktan daha can sıkıcı değildir; çünkü o pek güçlü olmayan örneklerden, rahatına düşkün serserilerden, asimile olmuş zavıflardan ve ancak bir azınlığın ne istediğini bilerek hareket ettiği kitleden oluşmaktadır"

Modern Eleştirel kuramın çoğunluk kuralını eleştiride seçtiği başlangıç noktası esas itibariyle bundan farklıdır. Onun üzerinde durduğu nokta seçkin yorumu dayanan bir toplum düzeni değildir; aksine eleştirel olarak ele alınmış bir işlevselciliktir. Eleştirel kuram çoğunluk kuralının kuram ve uygulamasının öncelikle çoğunluk kuralının kendine özgü eşitlikçi talebini baltalayıp baltalamadığını ve altını oyup oymadığını -ve cevap olumlu ise bunu nasıl yaptığını- araştırıyor. Eleştirisinin temel tezine göre kendi talebinin böyle baltalanması ve dinamitlenmesi çoğunluk kuralının problemidir. İlk olarak Eleştirel kuram tarafından çoğunluk kuralının eleştirisi -öncelikle C. Offe (1984) ve B. Guggenberger'in (1984) katkılarıyla şekillenmiş hali- iki türlü ortaya konmaktadır. Eleştirel kuram, çoğunluk kuralının (ve ona dayalı olarak ulaşılmış olan siyasal düzenin) ampirik olarak ciddi ölçüde taraftar ve destek kaybettiği tezine dayanmaktadır: "Biz...uzun süreden beri gittikçe birlikte az iş yapan, çok defa artık aynı dili konuşmayan, gerçekte her biri başka ölçekleri (kalıp) kullanan ve her biri başka kategoriler içinde anlamlandıran, tamamen farklı arzular, beklentiler ve emeller peşinde koşan iki topluma sahibiz" B. Guggenberger 70'li ve 80'li yılların Almanya'sında atom enerjisine karşı hareketin ve barış hareketinin yükselmesinin besbelli derin etkisini böyle yorumluyor (1984: 184). Eleştiri, çoğunluk kuralının kabulünün azaldığı tezi yanında ikinci olarak, çoğunluk demokrasisinin içkin (immanent) problemlerini de vurguluyor; bu problemlerin öncelikle devletin topluma ve ekonomiye ve "risk toplumunun" (Beck 1986) yükselmesine daha fazla müdahalesiyle bağlantılı olduğunu vurguluyor.

Eleştirel kuramda çoğunluk kuralına şiddetle saldırılmıştır. İlgili literatürde şu yedi tez dikkati çekmektedir:

(1) Çoğunluk kuralının yüksek değerde olduğu son derece kuşkuludur, çünkü çoğunluklar kural olarak istikrarsız, yanılabilir ve yanıltılabilirler (Offe 1992), çünkü onlar çoğu kez, geniş ölçüde oligopolleşmiş, seçkinler veya sistem-kültürel olarak temellendirilmiş baskılarla şekli bozulmuş bir irade oluşum ve karar sürecinin sahipsiz olmayan ürünüdürler (bkz: Kısım 2.6.2) ve çünkü ayrıca kurumlardaki ufak tefek varyasyonlar son derece farklı oylama sonuçlarına sebebiyet verebilir (bkz: Kısım 2.6.1).

(2) İkinci olarak, çoğunluk kuralına, onun soyut katılım eşitliği fiksinin (hayal) dayandığı ileri sürülerek itiraz edilebilir. Çoğunluk kuralı oyları tartmaz, sayar. Oy eşitliği söz konusudur: "one man, one vote" Lakin bu bir fiksiyondur. O, her oyun eşit ağırlıkta olduğu ve herkese yaklaşık olarak eşit bir seviyede uzmanlık, taahhüt ve sorumluluk düşüğü düşüncesine dayanır. Çoğunluk kuralını eleştirenler için bu, "yerine getirilemez bir arzu"dur (Guggenberger 1984: 191). Bu, devletin toplumsal ve ekonomik alanda artan ilerlemesiyle daha da sorunlu hale gelir: "Devlet ve siyaset her şeyle ne kadar fazla ilgili olursa, o ölçüde apatik, kötü bilgilendirilmiş ve bariz kişisel ilgisi olmayan bütünüyle ilgisiz çoğunlukların, angaje olmuş, uzmanlaşmış ve yüksek derecede ilgili azınlıkla karşı karşıya kaldıkları bir durumla karşılaşılırız. Böylece kötü veya yanlış bilgilendirilmiş, daha ziyade mcraksız, çoğu kez en ufak direnç göstermeyen ve kısa vadeli çıkar yönelimine önem veren çoğunlukların 'zafer' ile bağlantılı olan siyasal kararların savaş alanından geriye birinci derecedeki çıkarları söz konusu olduğunda çoğunluğa itaati kabul etmeyen yoğun ilgili azınlıklar kalmaktadır" (a.g.e.: 191). -Görüldüğü gibi modern eleştirel demokrasi kuramı ile eşitliğin liberal aristokratik eleştirisi ve Aristocu "orantılı eşitlik" arasında göze çarpan paralellikler bulunmaktadır- (bkz: kısım 1.1, 1.4 ve 1.5).

(3) Üçüncü tez, hedef tahtasına, kamusal ile özel alan arasındaki sınırların bulanıklaşmasını yerleştirir. Yeni dönemlerin anayasal devletinin şartları arasında ve demokraside çoğunluk kuralının geçerliliği konusunda özellikle kamusal ve özel alan arasında açık bir sınır çizmek yer almaktadır. Çoğunluk kuralı özel alan için değil, kamusal alan için karar kuralıdır. Elbette bu titizce ayırım artık modern refah devletleri ve müdahaleci devletlerin yapısına ve gelişme dinamiğine pek uygun değildir. Yani burada ka-

musal ve özel alan arasında "geniş bir kesişme alanı" (Offe 1984: 159) bulunmaktadır, kürtajla ilgili yasal düzenlemede, sanayii yerleştirme siyasetinde ve konut yapımı ve kentler kurma siyaseti ile ilgili önlemlerde olduğu gibi. Kamusal alan ile özel alan arasında çizilmesi zor olan sınır çizgisi sonuçta bir dizi problem üretir: Özel alanla ilgili sonuçları olan devlet kararları, çoğunluk ilkesinin kullanımına dayansalar da rasyonel olarak meşrulaştırılamazlar.

(4) Bunların ardından, aşırı zamana bağımlılık problemi gelir. Çoğunluk ilkesi, kararların hızlı, güvenilir bir şekilde alınmasına uygundur. Eleştirimlere göre bunun için ödenen bedel kuşkusuz yüksektir: O bedel "kararın aşırı bir zaman bağımlılığından" (Offe 1984: 165) kaynaklanır. Bu durum özellikle zamana bağımlı olaylar, oylamalar, algılar ve aslında uzun vadeli etkisi olan hassas durumlarla ilgili olan hesaplarda kendini gösterir.

(5) "Tekrar gözden geçirilebilir, geri dönülebilir ve düzeltilebilir kararlar ilkesinin yaralanması" çoğunluk kuralını eleştirenlerin beşinci tezidir. Bu yaralanma, uzun vadeli etkilere sahip demokratik irade oluşum ve karar süreçlerinin sinirine dokunur. Demokrasinin esaslı bir özelliğinin, onda hiç bir şeyin ilk ve son defa olarak karara bağlanmamış olması olduğu bilinir (Przeworski 1991b). Halbuki çoğunluk kuralını eleştiren Eleştirel kuram, tekrar gözden geçirilebilir, geri dönülebilir ve düzeltilebilir karar ilkesinin eğilim olarak artan ölçüde yaralandığı, bilhassa atom enerjisi ve ordu siyaseti gibi büyük teknolojiler konusundaki kararlarla yaralandığı görüşünü savunur. Bu kararlar, taşıdıkları geri dönülemez riskler ve tehditler nedeniyle tekrar gözden geçirilemez olgular üretir ki bunlar gelecek nesillerin karar vermede hareket serbestliğine ve problem bütçesine olağanüstü ağır yük yüklerler. Geleceğin çıkarları günün çıkarlarına kurban edilir. Bu nedenle çoğunluk kuralını eleştirenler gelecek boyutunu genişletmek için Kant'ın kategorik emperatifini teklif ediyorlar: "Bir nesil gelecek nesillere artık bizzat kendisinin bulduğundan daha tersinmez kararlar miras bırakmamalıdır" (Guggenberger 1984: 190).

(6) "Katılanlar ile karardan etkilenenler arasındaki ve kararın yetkisi ile kararın etki sahası arasındaki nispetsizliğin artması altıncı tezin temel cümlesidir. Bu tez, kamusal kararlara katılanlar çevresi ile onlardan etkilenenler arasındaki nispetsizliği ve kararın yetkisi ile kararın etki sahası arasındaki farkı vurguluyor. Her iki çevre arasındaki boşluk ve yetki-menzil boşluğu, sosyal ve müdahaleci devletin karışması ve uluslararası bağımlılıkların art-

masıyla daha da büyür. Özellikle bir yandan ulusal devlet biçiminde örgütlenmiş siyasal egemenlik ile siyasal katılma arasındaki farklılık ve diğer yandan örneğin Birleşmiş Milletler veya Avrupa Birliği'nin karar yetkisi önemlidir. Hayatı sürdürme konusunda büyük öneme sahip bir çok konuda üye ülkelerin hükümetlerinin temsilcilerinin işbirliğiyle uluslararası ve ulus üstü seviyede karar alınabilmektedir -diğerlerinde olduğu gibi Avrupa Birliği seviyesinde de-, tabii Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin nüfusu vasıtasıyla doğrudan demokratik meşrulaştırma dışta tutulmaktadır. Böylece çoğunluk kuralını savunmanın diğer bir temeli de yıkılmaktadır: Ulusal olarak aynı kadere paylaştan insan topluluğu fiksiyonu. Böyle bir topluluk, modern demokrasilerde "artan biçimde yok olmaktadır" (Offe 1984: 170).

(7) Çoğunluk kuralını eleştirme ile ilgili yedinci tez, özel siyaset ile kamusal siyaset arasındaki gerilime dayanır. Bu tezle "çoğunluk kararlarının en önemli ve en sorunlu geçerlilik şartı" (a.g.c.: 171) hedef alınır. Bu şarta göre çoğunluk kararları ancak "eğer yalnız kamusal konuları, fakat aynı zamanda istisnasız bütün kamusal konuları ve bu konuları bütün yönleriyle kapsarlarsa sorumlu tutma gücüne sahip olurlar (...) Çoğunluk kararlarının özel alana el atmasına ne kadar az izin verilirse, özel alan da onların özel toplumsal iktidar pozisyonlarının önceliklerini o kadar fazla hazmeder. Çoğunluk kararlarına, eğer bu kararlar 'kamusal konuların' tümü için kullanılırsa, her ne olursa olsun özel iktidar pozisyonlarının çoğunluğu sağlamak için kamusal kararları eşit mücadele yolundan başka türlü etkilemesi etkin olarak engellenirse, ancak o zaman itaat edilir" (a.g.e.: 171). Eleştirenlerin yargısına göre bu şartlar yerine getirilmemiştir -ve devletin topluma müdahalesi ne kadar fazla olursa bunların yerine getirilmesi imkanı o kadar azalır-.

Eleştiriden anlaşıldığına göre genel olarak çoğunluk kuralı, oldukça etkili olan, etkin ve meşrulaştırma yeteneğine sahip bir karar tekniği olarak görülmektedir; bununla birlikte ayrıntılı analizler onun elverişliliğinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Para, iktidar, nüfuz ve ayrıcalıklar vasıtasıyla kontrol edilen maddeler konusundaki kararlara ve yüksek temel uzlaşma ile ilgili periyotlara görece iyi uygunluk sağlamaktadır. Bununla birlikte "tarihsel boyutu ve düşüncüyü kutuplaştırma yönclimli kararlar ve köklü değer çatışmaları" (Guggenberger 1984: 185) söz konusu olduğunda çoğunluk ilkesine dayanan bir parti ve hükümet sistemine fazla yük yüklenmiş olmaktadır.

Böyle bir durumda ne yapılabilir? Çoğunluk kuralını eleştirenler bu konuda uzlaşmış değillerdir. Örneğin B. Guggenberger çoğunluğa dayanılarak karar alınmasını açıkça şüpheli görmek istemiyordu. Ona göre "daha iyisi" yoktur ve günümüz şartları altında çoğunluk kararına göre "karar almaktan daha kabul edilebilir ve daha efektif bir yöntem bulunmamaktadır" (Guggenberger 1984: 187). Buna karşın C. Offe, çoğunluk ilkesinin en azından kuramsal olarak düşünülebilecek biçimde genişletilmesi veya sınırlandırılması üzerinde ana hatlarıyla durmaktadır. Ona göre alternatif karar teknikleriyle sınırlamalar yapılabilir, örneğin federal karar teknikleri, desentralizasyon, nispi temsil sisteminin güçlendirilmesi, azınlık konumlarının sağlamaştırılması, temel hakların genişletilmesi, seçmenlerin ya da milletvekillerinin özerkliğinin ve karar yetkisinin güvenceye alınması, siyaset ve buna benzer konulara karşı özel tehdit potansiyelinin önlenmesi gibi. Ayrıca, örneğin çoğunluk ilkesinin kendisi kullanılarak çoğunluk ilkesinin genişletilmesi de anılmalıdır; öyle ki oy kullanma hakkına sahip olanlar, gerektiğinde ne zaman ve nasıl çoğunluk ilkesine göre karar alacaklarına ve alıp almayacaklarına da karar verebilirler.

Çoğunluk demokrasisinin eleştirisi, demokrasinin temel bir kurumunun köklerine kadar uzanmaktadır. Sadece bu bile bu eleştirinin neden sert karşı eleştiriyi tahrik ettiğini gösterebilir (Örneğin Zippelius 1987, Kiemansegg 1988a, Sartori 1992: 38 v.d.) Eleştiri karşıtı bir teze göre Eleştirel kuram daha kabul edilebilir ve uygulanabilir alternatifler ortaya koymamıştır. Fakat talepleri yükseltmiştir: Eski ve yeni şekliyle Eleştirel kuram önceliği uygulamaya değil eleştiriye vermişti. Karşı eleştiri, eğer çoğunluk kuralını eleştirenleri, onların kuramının uygulanabilir ve makul bir ordu ve enerji politikasının uygulanmasını dinamitlemekle suçluyorsa çok yüzeysel kalıyor demektir (Kiemansegg 1988a). Ampirik karşı-eleştiri daha iyi noktadadır: Bunlara göre Eleştirel demokrasi kuramının iddia ettiği her şey ampirik olarak isabetli değildir. Çoğunluk kuralının eleştirisinin esas itibarıyla söz konusu ettiği dönemde -70'li ve 80'li yıllarda- Almanya'da müşterek minimum görüş birliğinin gençler olarak erozyona uğradığından söz edilemez (örnek olarak bkz: Fuchs 1989 ve Gabriel 1986, 1989 ve 1994). Siyasal pazarların iktidarı ile geçirdiği tezi de Batılı ülkelerin parti sistemlerinin yeni konular ve yeni örgütlenmeler için fevkalade açık olduğunu küçümsemektedir (Czada/Lehmbruch 1990; Müller-Rommel 1993). Çoğunluk kuralı ile ilgili Eleştirel kuramın kavramsal belirsizliği de bunla-

ra eklenmelidir. Eleştirel kuram, çoğunluk kuralının temel formları -relatif, mutlak ve kalifiye çoğunluk- arasında makul bir ayırım yapmıyor ve çoğunluk kuralına yapılan eleştiri, özellikle karar kuralı kalifiye çoğunluk tipine ne kadar yakın olursa ve kalifiye olma engelleri ne kadar yüksek olursa o kadar az isabet kaydeder. Örneğin eğer çoğunluk dalgası, oy kullanma hakkına sahip olanların üçte ikisini içine alıyorsa, çoğunluk kuralını eleştirenlerin itirazlarının önemli bir kısmı geçerliliğini kaybeder. Ve eğer Almanya'nın "üçte ikilik çoğunluk demokrasisi" (R. Leicht 1992) ve "büyük koalisyon devleti" (Schmidt 1995b) olduğu tezi savunulursa, o takdirde onun siyasal yapısı ne çoğunluk demokrasisi anlayışı ile ne de çoğunluk kuralını eleştirenlerin anlayışı ile doğru olarak anlaşılabilir.

Özellikle yüksek risk taşıyan projeler söz konusu olduğunda, gelecekle ilgili çıkarlarının sakatlandığı tezi de sorunludur. Çoğunluk kuralını eleştirenler böyle projelerde kararsızlık ve dokunulmazlığın lehinde konuşmaktadırlar. Kuşkusuz kararsızlık da bir "karardır" (Böckenförde 1987: 925), yani status quo lehine karar vermemedir. Eleştirinin Almanya'nın siyasal düzenine doğrudan tatbikinin yanıltıcı olduğu tezi de tamamen karanlıkta kalmaktadır. Alman Anayasası açıkça "çoğunluk dostu olmayan bir anayasadır" (Kielmansegg 1988b: 105) ve bu anayasada çoğunluğun herkesi bağlayacak karar verme hakkı, başka faktörlerle birlikte bir tür "sınır muhafızı" (a.g.e.:107) olan anayasa yargısı tarafından "çeşitli biçimlerde sınırlanır ve göreceleştirilir" (a.g.e.: 107 v.d.). Bu tez, çoğunluk kuralının eleştirisini incelemeyen genel olarak demokrasinin eleştirisi konusuna yayan eleştirel demokrasi kuramı varyantı için tam isabet sağlar. Kuşkusuz karşı-eleştiri, çoğunluk kuralını eleştirinin C. Offe (1984) tarafından formüle edilen varyantını kapsamaz. C. Offe, eğilim olarak ideal biçimde ele aldığı bir çoğunluk ilkesinin ve ideal tipik bir çoğunluk demokrasisinin yapı ve dinamiğini tartışmaktadır.

Çoğunluk kuralının eleştirisi elbette reel olarak mevcut olan siyasal sistemlerin analizinde kavramsal ve kuramsal araçları da hazır bulundurmamak istiyordu. Kuşkusuz bu, çoğunluk kuralı ile ilgili Eleştirel kuramın şimdiye kadar yapmadığı bir analiz girişimini şart koşmaktadır: Demokratik düzenlerin ortak ve farklı yanlarının sistematik karşılaştırmasını. Siyasal bir sistemde -örneğin iyilikle uzlaşma, hiyerarşi ve oy birliği gibi- alternatif karar tekniklerinin ve çoğunluk ilkesinin birlikte mevcut olmaları ölçüsünün analizi de buna dahildir. Fakat böyle bir analizi yapabilmek için karşılaştır-

malı demokrasi araştırması lüzumludur. Karşılaştırma, ampirik ve normatif demokrasi kuramı konusundaki büyük sayıdaki katkılar takdire şayan istisnalar hariç, tarafından şimdiye kadar ihmal edilmiştir. İstisnalar arasında Aristoteles ve -sınırlı olmakla birlikte- Tocqueville sayılabilir, yeni katkılar arasında ise bazı çoğulculuk ve modernleşme kuramı ile ilgili yaklaşımların bazıları, örneğin S. M. Lipset (1960, 1981) ve R. Dahl (1971 ve 1989) gibi ve ayrıca karşılaştırmalı kurumlar araştırması, özellikle A. Lijphart'ın analizleri gibi, (bkz: bu kitabın III. bölümü) sayılabilir.

Kısım 2.7

Bütünlükçü (Komplex) Demokrasi Kuramı

"Bütünlükçü (Komplex) demokrasi kuramı", Fritz Scharpf'ın 1969'da yeni kurulan Konstanz Üniversitesinde verdiği açılış dersinin yeniden yazılmış metninin 1970'de yayınlanmış şekli olan *Demokratietheorie - Zwischen Utopie und Anpassung* (Demokrasi Kuramı- Ütopya ve Uyum Arasında) adlı çalışmasının 4. bölümünün başlığıdır. Bütünlükçü demokrasi kuramı, ampirik ve normatif kuramların çok katmanlı bağlantısını amaçlar ve hem demokrasinin siyasal sürecinin girdi yanını (uzmanlık dilinde "Input") hem de onun ürün yönünü (uzmanlık dilinde "Output" veya "Politik-Output") analiz etmek ister. Bu nedenle onda siyaset kuramı ve sosyal felsefeyle ilgili tartışmalar ve de ciddi ampirik-analitik araştırma faaliyete geçer; ve o, girdi yönelimli katkılarının bilgi düzeyine olduğu kadar çıktı yönelimli kuramlarının bilgi düzeyine de dayanır. Çıktı yönelimli kuramlar öncelikle yönetenin kalitesini veya siyasal yönetimi araştırır. Bunlar arasında Aristoteles okulunun yanı sıra (bkz: 1.1. kısım) her şeyden önce tiranik azınlık veya çoğunluk egemenliğinin dışlanması imkanını arayan (örneğin Montesquieu gibi, bkz: 1.2. kısım) yeni çağın kuvvetler ayrımı ve güçlerin dengelenmesi kuramları, liberal temel haklar ve hukuk devleti kuramları ve de örneğin J. S. Mill'in temsili demokrasiye katkılarında olduğu gibi (bkz: 1.5. kısım), temsil kuramları yer alır. Temsili kuramlar eski çıktı yönelimli kuramlardan farklı olarak sadece tiranlık özelliği taşıyan kararların dışlanması türünden belli bir grup kararın dışlanmasına değil, bunun yanında, örneğin fikirlerin engelsiz rekabeti ve siyasal birlik veya partilerin özgür rekabeti gibi yüksek ölçüde siyasal bir rasyonellik ortaya çıkaracak tarzda siyasal kurumlar düzeni sağlamaya çaba gösteririler.

Bütünlükçü demokrasi kuramı, F. Naschold'un (1968, 1969a ve 1969b) anlayışını sürdürerek daha titiz bir ampirik ve normatif kurama ulaşmaya çalışır. Bu, karmaşık gerçekliği basitleştirerek fakat hakikate uygun olarak yansıtmak için dahili olarak yeteri kadar karmaşık olabilir. Bütünlükçü demokrasi kuramı her şeyden önce "bir dizi normatif talebe" tepki veren bir kuram da olmalıdır, diye yazıyor Scharpf (1970: 66). Bu normatif talepler arasında öncelikle katılım postulası ve bireysel kendini geliştirme ve özerkliğinin özel bir değeri olduğu aksiyomu, iktidarın itidali, azınlıkların korunması, kurumsallaşmış uzlaşma arayışı, ayrıca "karar süreçlerinde alt tabaka çıkarlarının daha iyi temsili" (a.g.e.: 71), bundan sonra çok canlı demokratik siyasal bir kültürün istikrarının sağlanması ve -Scharpf'in özellikle 90'lı yıllardaki katkılarına göre- ortak refahın terkibi, otantikliğin korunması ve mühim katılım fırsatlarının ve seçme imkanlarının güvenceye alınması sayılabilir (Scharpf 1993a ve 1993b).

Scharpf'in 70'li yıllardaki bütünlükçü demokrasi kuramı dozu ayarlanmış bir çokluğun katılımını, ferasetli ve basiretli siyasal-yönetmel bir idareyi savunuyordu. Katılım, meşruluk ve siyasal-yönetmel davranışlar sayesinde problem çözmenin etkililiği konuları bütünlükçü demokrasi kuramının yazarını meşgul etmektedir -ve örneğin katılımcı demokrasi kuramının temsilcileri (bkz: 2.5. kısım) gibi sadece mümkün olduğu kadar çok kimsenin mümkün olduğu kadar çok konuda mümkünse gece-gündüz yardımlaşması ve birlikte karar vermesi değil -. Bütünlükçü demokrasinin savunusu realist veya ampirik demokrasi kuramı vasıtasıyla disiplin altına alınmıştır. Ona göre siyasal katılmanın maksimize edilmesi söz konusu değildir, aksine "ütopya ve uyum" arasında bir denge sağlamak söz konusudur ki, Scharpf'in 1970'deki demokrasi kuramının alt başlığı böyledir. Kuramın "Ütopya" kısmı ile Batılı ülkelerdeki demokratik irade oluşum ve karar alma durumunu (Ist-Zustand) aşmak isteyen kısım, kuramın gerçekliği "uyum"u ile demokratik sistemlerin yönetim gerçekliğinin analizinde kuramın tarihsel-ampirik bağlantısı düşünülmüştü.

Bütünlükçü demokrasi kuramı, ampirik veya realist demokrasi kuramından katılımcı demokrasi kuramının geniş ölçüde gerçekçi olmayan şartlarla temellendirildiği, katılımın öncelikle çok küçük siyasal topluluklarla sınırlandırıldığı, sınırlamanın sadece sınırlı sayıda insanın siyasal olarak karar vereceği konularda olduğu anlayışını ve vatandaşın zaman bütçesinin ilke olarak çok büyük olduğu varsayımını iktibas etti. Oysa kural olarak bu

şartlar mevcut değildir. Çoğu kez küçük devletler değil büyük devletler söz konusudur, genellikle siyasetin gündemi ile ilgili sorunlar az değil çoktur, üstelik bircylerin zaman bütçesi sınırlıdır ve kamusal konulara katılma için harcadıkları zaman bakımından gerekli olduğu kadardır. Sadece bu nedenle vatandaşın kapsamlı siyasal katılma konusundaki motivasyonu genellikle yeterli değildir. Sadece bundan dolayı herkes, eğilim olarak siyasal kararları bütün vatandaşların eşit ortaklığıyla temellendirmek isteyen modellerin gerçekleştirilmesine karşı çıkıyor (Scharpf 1970: 63).

Elbette bu durum, Batı demokrasilerinde geçerli olan siyasal katılma imkanlarının yeniden değerlendirilmesini asla dışta bırakmaz. Bu kitabın 2.3. kısmında görüldüğü gibi, çoğulcu demokrasi model ve gerçekliği, Batı demokrasilerinde katılım konularını bütünlükçü demokrasi kuramına göre daha fazla aşındırmıştır. Daha da fazlası var: Demokratik devlet yönetiminin siyasal-kültürel istikrarını sağlamanın aracı olarak demokrasinin yoğunlaşması şiddetle tavsiye edilmektedir. Scharpf, 1970'de yayınlanmış olan çalışmasında, siyasal süreçte seçmen kararının ağırlığının artmasını savunmuş, ayrıca aktif angajmana liyakatli ve hazır olan herkes için eşit katılım fırsatlarının yaratılmasını ve ilke olarak demokratikleşebilir alanlarda demokratikleşmenin imkanlarının kullanılmasını savunmuştu (a.g.e.: 66).

Kuşkusuz katılımcı demokrasiye oranla bütünlükçü demokrasi kuramı ile daha fazla ilgilenilmiştir. Bütünlükçü demokrasi kuramı açıkça siyasal sistemin yalnız katılım veya girdi yönünü değil, bununla birlikte idari başkan-çıkartı yönünü de sistematik olarak dikkate almak istiyordu. O ayrıca, sadece çoğulcu olan ve katılım fırsatları sunan değil, bununla birlikte reform ve yenilenmeye yetenekli olan bir siyasal sisteme ulaşmaya çalışıyordu. Bunun da iki şartı vardır: İlk olarak, çoğulcu irade oluşum sürecinin dışında "kararların, örgütlenmiş çıkar gruplarının ve onların siyasal kurumlardaki müttefiklerinin baskılarından görece bağımsız olarak alınabilmesi ve uygulanabilmesi"nin güvenceye alınması gerekir. Bundan başka, "bu alanda siyasetin çoğulcu karar yapılarında yeteri kadar dikkat edilmemiş olan her ihtiyaç, çıkar, sorun ve çatışmaya tepki vermesinin" (a.g.e.: 75) garanti edilmesi gerekir. Başka bir ifade ile söylenecek olursa, katılımın artmasına rağmen hükümet ve idarenin görece özerkliğini sağlamak ve onların "aktif siyaset" (R. Mayntz/F. W. Scharpf 1973), yani uzun vadeli planlar yapan, paylaştıran ve bölüştüren bir siyaset yapma yeteneğini geliştirmek. Buna göre bütünlükçü demokrasi kuramı, saf bir çoğulcu modelden daha fazla

"yüksek seviyede karar alma yeteneğine sahip ve değerlere riayet etme potansiyeli yüksek olan" siyasal bir sisteme ulaşmaya çalışmaktadır (Scharpf 1970: 75; ayrıca bkz: Naschold 1971).

Bu hedefler nerede ve hangi şartlar altında en iyi şekilde gerçekleşebilir? Klasik Anglo-Amerikan görüşüne göre bunun için ya Westminster modeli veya Amerika Birleşik Devletleri örneğine göre bir devlet yönetimi en uygundur. Bütünlükçü demokrasi kuramı bu konuda aynı düşünceyi taşımamaktadır ve özellikle kuramın daha sonraki varyantlarında iki partili sisteme dayanan çoğunluk demokrasisinin eleştirilmesi eğilimi vardır (örneğin Scharpf 1993a). Gerçi şartlara bağlı olarak Westminster modeline uygun iki partili bir sistem de yüksek seviyede karar alma yeteneğini ve değerlere daha fazla riayeti gerçekleştirebilir; ancak İngiliz modeli bir çoğunluk demokrasisi kural olarak demokratik müzakereye göre düzenlenmiş güçlü bir sistem olarak düşünülmemiştir (Scharpf 1970: 76 v.d. ve 1993a). İrade oluşum ve karar süreçlerinin yüksek derecede merkezileşmiş olması nedeniyle merkezi devletin önder kadrolarının siyasal sürecin engelleri olmaları tehlikesi çoğunluk demokrasisini özellikle tehdit etmektedir. Bu nedenle 70'li yılların bütünlükçü demokrasi kuramı problemin bilincinde olmanın ve karar almanın temsilini merkezi devletin altında yer alan, eyaletler, bölgeler ve belediyeler veya Amerikan örneğinde olduğu gibi federal hükümet tarafından önceden belirlenmiş çerçeve içinde kendi programını kendi sorumluluğunda geliştiren özerk mahalli hükümetler gibi alt sistemlere bırakmayı önermektedir. Bundan başka, bütünlükçü demokrasi kuramı, saf çoğulcu demokratik devlet yönetiminin bilgiyi işlemesine mukavemetle karşılık verebilmeleri için merkezi devlet kurumlarının bilgi toplamaları ve bilgiyi işlemelerinin gereğini ısrarla savunmaktadır (a.g.e.: 83). Scharpf'ın 70'li yıllarda dönemin özelliği olan optimist planlar çerçevesinde ifade ettiğine göre bu, öncelikle veri bankalarının, hükümet ve parlamento için merkezi bilgi sistemlerinin kurulması ve geliştirilmesiyle; merkezi planlama, koordinasyon ve kontrol sistemlerinin kurulması ve geliştirilmesiyle, orta ve uzun vadeli siyasal planlamanın geliştirilmesiyle olur (Mayntz/Scharpf 1973, Scharpf 1973).

Bütünlükçü demokrasi kuramı başlangıçtan itibaren aynı zamanda kapsamlı eleştirel demokrasi kuramının bir parçası olmuştur. Eğer hükümet ve idare tarafından bilgi ve karar temelleri devamlı olarak düzeltilirse, bu durumda düzeltilmiş idare imkanlarının toplumsal ihtiyaçları örtmek için

kullanılma tehlikesi değil, aksine “çatışmadan sakınma ve çatışmayı püs-kürtmenin manipülatif stratejisi için” kullanılma tehlikeleri ortaya çıkar (Scharpf 1970: 85). Buna karşın bütünlükçü demokrasi 1970’de özellikle - bu bakımdan katılımcı kuramı izleyerek- aktif kamusalılığı, ayrıca -seçkinci kurama dayanarak- bilim, ekonomi ve devlet idaresi arasında personel değişiminin kolaylaştırılmasını ve -seçkinçilerin uzmanlığa önem veren düşüncelerini destekleyerek- kamusal konularda kararların hazırlığı ile ilgili olarak danışma gruplarının, planlama kurumlarının ve araştırma komisyonlarının kurulması ve geliştirilmesini önermektedir.

Bu arada bilindiği gibi -F. W. Scharpf’ın siyasal planlamanın sınırları ve koordine edilmiş iş ve işçi bulma piyasası ve ekonomi siyasetinin zorlukları konusunda ilgili analizleri nedeniyle - bütünlükçü demokrasi kuramının projesinin uyarlanması fevkalade zordur. Akılcı yapılmış devlet planlaması ve demokratikleşme çabalarının engelleri konusundaki araştırmaların gösterdiği gibi temel bir zorluk -ısrarlı siyasal katılmadaki tıkanmalar yanında- öncelikle aktif siyasal yönetimin esas teşkilat hukuku ile veya başka şekilde sınırlandırılmasında bulunmaktadır (Mayntz/Scharpf 1973, Lehmbruch 1976, Schmidt 1978, Scharpf 1987). Bu sınırlamalar, finans siyaseti ile bilgi konusundaki sınırlamalardan hükümet ve onun parlamento çoğunluğunun hukuki handikaplarla ve siyasal irade oluşumu ve karar kurumları vasıtasıyla göz hapsine alınarak eylemlerinin sınırlandırılmasına kadar uzanır (örneğin olarak bkz: Scharpf 1973 ve 1987). Bu bakımdan geçmişe bakarak bütünlükçü demokrasi kuramının 1970’lerdeki varyantına, onun normlara çok fazla ve ampirik-tarihsel dayanağa çok az ağırlık verdiği şeklinde itiraz edilebilir.

Dürüstlük gereği olarak eklemek gerekir ki, F. W. Scharpf demokrasi kuramında düzeltilebilir ve geliştirilebilir tezler öne sürmüştür. O, açıklamalarının “deneme” olarak anlaşılmasını istiyordu (a.g.e.: 93). Ayrıca onun, 1970’lerin çok yönlü mimari anlayışını -ampirik ve normatif, girdi ve çıktı yönelimli ve tek amaçlılık yerine çok amaçlılığı hedefleyerek- benimsediğini ve daha sonra bunu siyasetle ilişkilendirme kuramı ve müzakere sistemleri kuramı çerçevesinde geliştirdiğini göz önünde tutmak gerekir (Scharpf v.d. 1976; Scharpf 1985 ve 1993a). Kuşkusuz Scharpf’ın demokrasi kuramına daha sonra yaptığı katkılarında demokrasinin sınırlandırılması vurgulanmış ve gelişmiş katılım düşüncesi arka plana atılmıştır. Bu katkılar demokrasinin imkanları konusundaki derin kuşkudan etkilenmiştir. Bu

kuşku, toplumsal analizlerin daha yeni bulgularına ve uluslararası ilişkilerle ilgili araştırmalara, yani bir yandan sosyal farklılaşmanın artması sürecine ve diğer yandan ekonominin, iletişimin, güvenlik siyasetinin ve hayat risklerinin uluslararasılaşmasının artması sürecine bağlı olan bir teze dayanmaktadır. Scharpf'a göre farklılaşma ve aynı zamanda küreselleşmenin ortak bir sonucu vardır: Farklılaşma ve küreselleşme nedeniyle ulusal devlet, "vatandaşlarının ortak kaderi üzerindeki kontrolünü yavaş yavaş" (1993b: 165) elden kaçırmaktadır. Böylece, Scharpf tarafından "biz-kimliği"ne sahip bir topluluğun üyelerinin kendi ortak kaderleri üzerindeki özerkliği olarak tanımlanan demokrasi de kuşkusuz tehlikeye düşmektedir (1993a: 26; 1993b: 167).

Toplumsal son derece farklılaştığı ve ekonominin, iletişimin, ulaşımın, güvenlik risklerinin ve çevre sorunlarının son derece uluslararasılaştığı bir çağda demokratik olarak meşrulaşmış yönetimler, ulusal, uluslararası veya ulusüstü düzlemde, örneğin çoğulcu, dayanışmacı veya yönetimler arası müzakere sistemlerinde, görüşme sistemleri temelinde gerçekleştirirler (Scharpf 1991). Karşılıklı olarak birbirine bağımlı bir dünyada sınırları aşan bir çok sorun, ancak sınırları aşan siyasetle, örneğin Avrupa Birliği'nin parçalara ayrılmış olarak toplumsallaşmış devletler birliği gibi ulusüstü teşekküller veya uluslararası örgütler çerçevesinde çözümlenebilirler (Lepsius 1991; Hommelhoff/Kirchhof 1994). Scharpf'a göre sorun, Batılı ülkelerde bir yandan ülkelerin demokratik bağımsızlığının siyasetin yegane meşruiyet temeli olarak kabul edilmesi, diğer yandan "yakın gelecekte demokratik meşruiyetin ulusal devlet düzeyinin dışında beklenmesinden" (Scharpf 1993b: 165) kaynaklanmaktadır. Bu suretle uluslararası veya ulusüstü örgütler çerçevesinde üye devletler için bağlayıcı kararlar alındığında, örneğin Avrupa Birliği'nde alınan kararlar gibi, demokratik meşruiyetin merkezi şartları yaranacaktır: Kararla ilgili tarafların söylemde uzlaşması veya en azından böyle bir uzlaşma imkanının olması ve de demokratik meşruluğun üyeler tarafından kolektif özdeşleşme olarak kabul edilen bir topluluk içinde kök salması (Weidenfeld 1994).

Bütünlükçü demokrasi kuramına göre bütün bunlardan temel bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Bir yandan küreselleşme çerçevesinde efektif problem çözme artarak ulusal devletin üstünde veya dışında aranmaktadır. Diğer yandan demokratik meşruluk vazgeçilmezdir, lakin bu meşruluk ulusal devletin üstünde veya dışında değildir veya henüz değildir. Bu bakım-

dan problem çözmenin efektifliği ve siyasal meşruiyeti yüksek derecede "karmaşık karşılıklı bağımlılık" (Kcothane/Nye 1989) çağında zor çözümlenebilir gerilimli bir ilişki içindedirler. Eğer uluslararası ve ulus ötesi örgütlerde dış politikaya ya da sorun çözmeye öncelik verilirse, bütün iç siyasal aktörler tasdikçi durumuna düşecektir. Üst düzeyde alınan karar ya uygulanacaktır veya karara bağlanan projeyi muhtemelen problem çözümlerini kısa ve orta vadede torpillemenin bedeli olarak reddetmek gerekecektir. Eğer iç siyasete öncelik verilirse, bu durumda da büyük sıkıntılar ortaya çıkacaktır. Güçlü bir demokrasi dış politika ve uluslararası ilişkililer düzeyinde görüşmeleri bloke edebilir ve uluslararası veya ulus ötesi seviyede etkin sorun çözmeyi engelleyebilir.

Scharpf, bu efektiflik-meşruluk ikilemini, gafil avlayan bir ilişki olarak yorumladı. Ona göre bir yandan (uluslararası ve ulusötesi) sorun çözümlerinin efektifliği ile diğer yandan ulusal ve ulus altı kararların ve de demokratik meşruluğun bağımsızlığı arasında güçlü olumsuz bir ilişki bulunmaktadır. Daha da fazlası var: "Ulusötesi koordinasyonun yoğunluğunun artması, ulus devlete dayalı demokrasiye zarar verir, ve demokratik katılım taleplerinin ve kendini haklı görme taleplerinin şiddetinin artması, ulusötesi problem çözme fırsatlarını sekteye uğrattır" (Scharpf 1993b: 176). Bunlardan birinde demokrasi noksanlığı şeklinde bir maliyet ortaya çıkarken, diğerinde bütün katılanların elde edebileceği ortak yararların iyice bilinememesi nedeniyle harici koordinasyon noksanlığı söz konusudur. Bunun nedeni efektiflik-meşruluk ikileminin sık sık -öncelikle daha karmaşık çatışma yapılarında- işbirliği yapılmamasında yatmaktadır (ayrıntılar için bkz: Scharpf 1993b). Kuşkusuz işbirliğinin olmaması çoğu kez optimum refah altında bulunan bir çözümdür; işbirliğinin olmaması uygun olmayan durumlarda son derece tehlikeli olabilir, örneğin bütün katılanların etkin olarak karşı koymasını gerektiren tehlikeler karşısında olduğu gibi.

Efektiflik-meşruluk ikilemi tezi bütünlükçü demokrasi kuramında bir yasa olarak değil, istatistiksel bir eğilim olarak açıklanmıştır. İstatistiksel bir eğilim, saf doğa-bilimsel yasadan farklı olarak büyük trendden az ya da çok sapmaları ifade eder. Bütünlükçü demokrasi kuramının çabası tam da bu sapmaların, onun tarafından gösterilen ikileme rağmen demokrasiyle uyumlu işbirliği şekillerini aramakla ilişkilidir. Scharpf bu yolda, özerkliğe özen gösteren ve toplulukla uyumlu işbirliğinin ve kurumsal düzenlemenin sağlanması konusunda "yumruk kuralı"nı geliştirmiştir (Scharpf 1993b: 177). Dikey olarak bütünleşmiş karar üniteleri arasındaki ilişkiler

çerçevesinde -örneğin federal merkez ve eyaletler arasında ve Avrupa Birliği, federal merkez ile eyaletler arasında- karar yapılarının dağıtılmasının bütün imkanlarını iyice incelemek ve her alanın sorumluluklarını açık biçimde düzenleme tavsiyesi bunlar arasında yer alır. Bu, Federal Almanya tarzında siyasetin birbirine bağlılığına karşı ve siyasetin dağıtılması ve Amerika Birleşik Devletlerinin dual-federalizm tarzında görev, finansman ve idare sorumluluğu verilmesi lehine bir görüştür. Ve bu aynı zamanda Avrupa bütünleşmesinin aceleci bütünleşme siyaseti yerine özerkliğe özen gösteren siyaseti lehine bir savunmadır.

Demokrasiyle uyumlu işbirliği olarak eşit biçimde düzenlenmiş karar üniteleri arasındaki ve bağımsız devletler arasındaki yatay ilişki için özerkliğe özen göstermenin gereği olarak, örneğin çok taraflı görüşmelere oranla daha çok iki taraflı görüşmeler tavsiye edilmiştir. Bu çerçevede ayrıca mecburi görüşme sistemlerine oranla daha çok gerektiğinde ayrılmaya imkan tanıyan serbest görüşme sistemleri önerilmiştir. Örneğin uluslararası örgütlerde veya Alman federalizmi tarzında karar almada olduğu gibi, ortak problem çözme çerçevesinde bütünlükçü demokrasi kuramı, görüşmeye katılan hükümetler ve parlamenterlerin doğrudan nüfuz imkanlarını maksimize etmekten daha çok doğrudan ve sürekli güdümden vazgeçmelerini tavsiye ediyor.

Bu bakımdan bütünlükçü demokrasi kuramı doğumundan 20 yıl sonra problem çözme ile siyasal katılma ve meşruiyeti uyumlulaştırma konusunda ciddi olarak daha kuşkucu olan bir değerlendirme fırsatı yakaladı. Etketifliğin ıslahı ile birlikte aynı zamanda katılım fırsatlarını genişletmek yerine demokrasiyi tehdit eden büyük baskı durumlarının farkına vardı. Bu durumdan bu yana örgütler arası, federal, devletler arası veya ulusüstü düzlemde sık sık gündeme gelen talep edilen karar birleştirilmesi çok çeşitli sonuçları olan bir demokrasi açığı ile birlikte gitmektedir. Trend budur. Kuşkusuz bu trend yumuşatılabilir. Özerkliğe özen gösteren işbirliği şekilleri ve düzenlemeler mümkündür. Bundan başka -Scharpf'a göre (1993: 44)- demokrasi-efektiflik ikilemi, çoğulcu demokrasi kuramının bilinen bir gözlemiyle, yani çeşitli çıkar gruplaşmalarının üyelikleri yan yana konularak yumuşatılabilir. Bunu anlatmak için iki örnek yardımcı olabilir: Aynı zamanda hem işçi, hem sol bir parti taraftarı olan ve hem de düzenli olarak kiliseye giden biri için kültür savaşının anlamı yoktur. Ve Avrupa'da yaşayan, komşu devletlerle iyi geçinen ve buna rağmen pekiştirilmiş Avrupa Birliği konusundaki planları son derece limoni bir şekilde destekleyen bi-

ri, Avrupa dışında bulunan bir iktidar vasıtasıyla gerçekleşecek olan yabancı egemenliğine oranla muhtemelen Avrupa Birliği Komisyonu'nun ve Avrupa Birliği Danışma Konseyi'nin memur egemenliğine daha severek boyun eğecektir. Bu bakımdan etkinlik-meşruluk ikilemine rağmen bütünlükçü demokrasi kuramından itidalli bir optimizm duyulabilir. Kuşkusuz pesimist bir ses de duyulabilir: Uygulanan siyasetin bütün yönleriyle birleştirilmesi mutlaka zaruri olan bir ölçüye indirilemezse, bugünkü tehlike ortaya çıkar. Bu tehlike "demokrasinin... ya problemlerin birbirine bağımlılığının evrensel olarak artmasıyla akamete uğraması yahut örgütler arası, federal ve ulusötesi bağılıklar tarafından gittikçe büyüyen bir fundalıkta boğulması" tehlikesidir (Scharpf 1993b: 181).

Bütünlükçü demokrasi kuramı ileride rekabet edebilecek bazı tekliflere sahiptir: O, ampirik ve normatif analizlerin terkibine ulaşmaya çalışmaktadır ve demokrasi kuramına F. Naschold tarafından yapılan katkıları (1968, 1969a, 1969b ve 1971) geliştirerek sistemin amacıyla ilgili daha karmaşık modelleri veya sistemin daha uzun ömürlü olmasıyla ilgili daha karmaşık modelleri basit amaç modelleri ile değiştirmektedir. Ayrıca siyasal süreçlerin girdi ve çıktıları için keskin bir bakışa sahiptir. Onun, devlet ötesi ve uluslararası ve ulusüstü düzlemde siyasetin birbirine bağlanması maliyetini eleştirel olarak tartışması öncelikle Federal Almanya'da siyasetin arka planını göstermesi bakımından akla yakındır. Bu durum, federal devlet, eyaletler ve toplulukların karar yapılarının yüksek derecede birbirine bağlı olmasıyla ve Avrupa Birliği'nin karar yapılarının dikkate değer biçimde birbirine bağlı olmasıyla kendini göstermektedir. Amerikalı bir Almanya uzmanının Almanya'yı "yarı egemen devlet" olarak değerlendirmesine neden olan merkezi devletin "Calut"luğunun gemlenmesinin gözlenmesi tesadüf değildir (Katzenstein 1987). Bütünlükçü demokrasi kuramının özellikle güçlü bir yanı, onun diğer modern demokrasi kuramlarının çoğuna göre demokrasinin karşı karşıya olduğu tehlikeler konusunda açık bir bakışa daha fazla sahip olmasında görülebilir. O, küreselleşme ile ulus devlete dayalı siyaset arasındaki gerilimi gözünde büyütmüş olsa da haklı olarak görüşme sistemleri trendine, onların demokrasiye uygunluğunun kuşkulu olduğuna dikkati çekmiştir.

Kuşkusuz 90'lı yılların bütünlükçü demokrasi kuramı, etkinlik-meşruluk ikilemini ne kadar basiretli analiz etmiş ise, 70'li yılların bir zayıflığına da o kadar ortak olduğu göze çarpmaktadır: Kuramın ampirik olarak temellendirilmesi bütün bakımlardan inandırıcı değildir. Kuram, -daha son-

ra meydana çıktığı gibi- 1970'de ikna edici değildi, çünkü planlı siyasal eylemler ve kararlarda karşılaşılan tıkanmaları küçümsemişti ve siyasal katılma imkanları fazla önemsenmişti. Buna karşın 90'lı yıllarda kuram, demokratik olarak meşrulaştırılmış irade oluşumunun ve karar almanın sınırlarını daha fazla vurgulama eğilimine sahiptir. Her şeyden önce temelde bulunan ulus-devletin, uluslararasılaşma ile vatandaşının ortak kaderi konusundaki kontrolünü "yavaş yavaş" elden kaçırdığı hipotezi (Scharpf 1993b: 165) bilimsel olarak tartışmalıdır (örnek olarak bkz: Cooper 1986; Armingeon 1994). Ulusal devlet düzeyindeki siyasal kurumların ve siyasal süreçlerin, uluslararasılaşma gibi "şoklar"a asla sadece pasif olarak tepki göstermediği ileri sürülerek bu hipoteze itiraz edilmiştir. Harici olarak ortaya çıkan değişmeyi pasif olarak kabul etme, diğerleri yanında sadece bir imkandır. Bunun yanında başka opsiyonlar da vardır: 1) Çamurlukta giderek harici şoklardan yararlanmak; 2) Savunma, örneğin koruyucu siperler şeklinde savunma; 3) Ulusal devlette dayalı araçlar merciler temelinde uluslararası pazarlarda saldırgan stratejiler geliştirme ve 4) Kurucu esneklik, yeni meydan okumalardan reform konusunda fırsatlar olarak yararlanma (Cooper 1986: 9-12). Bütünlükçü demokrasi kuramının, pasif kabullenmeden başka bir alternatif olmadığı varsayımının aksine bu dört tepki şeklinin hepsi seçilebilir.

Bu durum, bütünlükçü demokrasi kuramının adresine ikinci eleştirel notun gönderilmesine neden olmaktadır. Daha önce olduğu gibi şimdi de onun ampirik temeli iki önemli noktada zayıftır: Demokrasinin işleyiş şartları yalnızca küreselleşme, efektiflik ve meşruluk arasındaki gerilimli ilişkiler göz önünde tutularak ele alınmıştır, oysa diğer sosyo-ekonomik temeller ve sosyo-kültürel faktörler istikrarlı veya istikrarsız demokrasiyi ortaya çıkarmaktadır (bu konuyu krş: 3.6. kısım). Bütünlükçü demokrasi kuramına şimdiye kadar ele alınmış olan modern demokrasi kuramlarına yapıldığı gibi diğer bir eleştiri yapılabilir: Uluslararası ve tarihsel olarak karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarının adeta bütünüyle göz ardı edilmesi ve böylece bütünlükçü demokrasi kuramına pek uygun olmayan varyasyonlar tarafından karartılması gibi. Bu konu, bu giriş kitabının üçüncü bölümünde daha fazla ele alınacaktır. Üçüncü bölüm demokrasilerin karşılaştırılması ile ilgili olacaktır.

BÖLÜM III

KARŞILAŞTIRMALI DEMOKRASİ ARAŞTIRMALARI

Bu kitabın birinci ve ikinci bölümlerinde görüldüğü gibi, bir tek demokrasi kuramı yoktur, aksine bir çok demokrasi kuramı vardır. Normatif ve ampirik, karşılaştırmalı ve örnek olay tarzında, statik ve dinamik, demokrasi dostu ve demokrasi karşıtı, girdi ve çıktı yönelimli kuramlar ve demokrasiyi yalnız doğrudan demokrasi veya esas itibarıyla temsili olarak kabul eden anlayışlar bunlar arasında sayılabilir. Kuramlardaki bu çeşitlilik gibi, demokratik devlet yönetimi uygulamaları da farklıdır. Lakin bu çeşitlilik, pek çok demokrasi kuramında makul düzeyde göz önünde bulundurulmamıştır. Bunlardan bir çoğu demokratik anayasaların ve yönetim gerçekliğinin farklılığı konusuna duyarlık gösterme bakımından eksiktir ve kurumlar hakkında bilgi veren önceki çalışmalar (örneğin Bryce 1926 ve Loewenstein 1975 gibi) ve yeni karşılaştırmalı analizler (örneğin Lehmbruch 1967 ve 1992; Dahl 1971 ve Lijphart 1984 gibi) çeşitli bağlantı imkanları sunmalarına rağmen, tarihsel karşılaştırma konusunu -ulusların karşılaştırılması konusunda tamamen susarak- ihmal eden demokrasi kuramı da az değildir. Bu kitabın üçüncü bölümünde ele alınacak olan tipolojiler ve kuramlar, karşılaştırmalı demokrasi araştırması konusundaki noksanlığı gidermeye

daha fazla yardımcı olabilirler. Bunlar demokrasilerin karşılaştırılması konusunda ampirik ve kuramsal malzeme sunmaktadırlar. Kitabın bu bölümü sadece demokrasilerin karşılaştırmalı gözlemini güçlendirmeye hizmet etmemektedir; ayrıca önceliği kurumsal bilgiye veren demokrasi araştırmaları ile önceliği karşılaştırmalı devlet işleyişi araştırmalarına veren araştırmalar arasında köprüler kurmaya da yardımcı olmaktadır (genel olarak bkz: Schmidt 1988 ve Schubert 1991). Çeşitli demokrasiler toplumsal sorunları düzene sokma ve çözme bakımından neyi başarmışlardır ve neyi başaramamışlardır? Siyasal sistemlerin başarımlarını yeteneğini aşılamaya da yardım eden bu ve benzeri sorular daha sonraki kısımlarda ele alınacaktır.

Kurumlar bilgisine dayanan eski öğretide Batılı ülkelerin demokrasileri -anayasal devlet veya "anayasal (konstitutionellen) demokrasiler" (Friedrich 1953 ve 1966)- yönetim ve yönetim gerçekliğinin farklı tiplerinin yardımıyla açıklanmıştı. Örneğin K. Loewenstein, *Verfassungslehre* (Anayasa Öğretisi) adlı eserinde altı demokrasi tipinden söz etmektedir: 1) Seçmenlerin iktidar sahibi olduğu doğrudan demokrasi; 2) Parlamente'nin yürütme konumunda olduğu meclis hükümeti; 3) Parlamentarizm; 4) Kabine hükümeti; 5) Başkanlık ve 6) İsviçre örneğinde olduğu gibi Kollegial (ortaklaşa) hükümete dayanan direktoral demokrasi (Loewenstein 1975: 69).

Kurumlar bilgisine dayanan eski öğretinin kavramları bugün de kullanılabilir, lakin bu kavramlar kural olarak yeni karşılaştırmalı analizlerden elde edilen görüşlerle tamamlanmalıdırlar. Temsili demokrasi ile doğrudan demokrasi ve parlamento hükümet sistemi ile başkanlık sistemi (Steffani 1981 ve 1992) şeklindeki eski ayırım ve örneğin rekabetçi demokrasi ile ortalaşmacı (Konkordanz) demokrasi arasındaki farklılık (Lehmbruch 1967 ve 1992) ve Lijphart'ın anladığı anlamda (Lijphart 1984 ve 1994b) çoğunluk demokrasisi ile oydaşmacı (Konsensus) demokrasi arasındaki ayırımın yanı sıra siyasal sistemlerin uluslararası karşılaştırması da verimli bir konudur. Karşılaştırmalı demokrasi araştırmasında "Poliarşi" (Dahl 1971) özellikle son derece önemli rol oynamaktadır. "Poliarşi", çoğunluğun egemen olduğu ve iktidar merkezlerinin çeşitli olduğu bir devlet şeklini anlatmaktadır. Poliarşi ayrıca, mükemmel bir demokrasi idealine uygun olmamasına rağmen diğer siyasal sistemlere göre ona daha yakın olan bir siyasal sistemi anlatmak için kullanılan bir kavramdır.

Bu kitabın III. bölümünde öncelikle farklı demokrasi tiplerinden ve devletlerin demokratikleşme derecelerinden söz edilecektir. Bu konunun başlangıcını başkanlık demokrasisi ile parlamenter demokrasi arasındaki farklılık oluşturmaktadır. Bunun analizi, onların sorun çözme güçleri ve sorun çözmedeki yetersizlikleri meselesini kapsamaktadır. Bu konu, izleyen üç kısmın da programıdır. Bu programın merkezinde rekabetçi ve ortaklaşmacı demokrasi, oydaşmacı demokrasi ve çoğunluk demokrasisi arasındaki ve de doğrudan ve temsili demokrasi arasındaki farklılıklar bulunmaktadır. Bunun ardından egemen devletlerin demokrasi muhtevasının ölçümünün en son durumuna genel bir bakış yapılacaktır. Bu konuyu demokrasi-nin sosyo-ekonomik işleyiş şartları konusundaki araştırmaların bilançosu izleyecektir. III. bölümün sonuncu kısmı otoriter devletten demokrasiye geçişin yolları ve şartlarının sondayına yönelik en yeni araştırma yönüne ayrılmıştır.

Kısım 3.1

Parlamenter Demokrasi ve Başkanlık Demokrasisi

Başkanlık demokrasisi ile parlamenter demokrasi arasındaki ayrım, karşılaştırmalı kurumlar araştırmasının saygıya değer eski ayrımları arasında yer alır. Bu iki tip, geniş anlamda tanımlanan parlamentarizmin, yani parlamentonun yasamada, devlet bütçesinin kontrolünde, hükümeti seçmede ve gerektiğinde hükümetlerin düşürülmesinde esaslı rol oynadığı sistemin temel şekilleridirler. Parlamenter demokrasi ile bunun başkanlık şekli arasındaki temel farkın belirtisi, hükümetin veya hükümet başkanının yasama tarafından azledilmesi veya azledilmemesidir. Parlamenter demokrasi-de hükümetin görevde kalması ve görevini sürdürmesi esas itibarıyla parlamento çoğunluğun güvenine bağlıdır. Bu tür demokrasi-de parlamento çoğunluğu, hükümeti görevden azletme hakkına sahiptir. Bu sistemde parlamento çoğunluğu ile hükümet arasındaki bağlantı olağan olarak sınıktır. Hükümet, parlamentodan veya onun çoğunluğundan çıkar ve parlamento çoğunluğunun fraksiyonları kural olarak kendi çıkarları için hükümetin istikrarını ve devamını temine çalışırlar. Buna karşın başkanlık siste-

minde, hükümet ve parlamento birbirinden görece bağımsızdırlar. Hükümetin görevine devam etmesi kural olarak anayasayla bağlayıcı olarak tespit edilmiştir. Parlamento çoğunluğu, görevini ciddi biçimde kötüye kullanması söz konusu olsa bile hükümeti siyasal nedenlerle görevden alamaz. Bu sistemde parlamento, parlamentodaki çoğunluk ilişkilerine rağmen başkan görevi süresinde desteklemeyebilir. Başkanın, muhalefet partisinin çoğunluğu elinde bulundurduğu bir parlamentoya karşı karşıya kalması mümkündür. Olgusal olarak bu durum, ikinci dünya savaşının sonundan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde bir çok başkanın durumunu karakterize etmektedir.

Başkanlık demokrasisinin en önemli örneği olarak genellikle Amerika Birleşik Devletleri verilir. Orada demokrasinin ideal tipik başkanlık şeklinin özellikleri toplu biçimde bulunur: Yasama ve yürütmenin kapsamlı biçimde ayrımı, tekçi yasama, hükümet ve devlet başkanlığının tek kişide toplanması, başkanın halk tarafından doğrudan veya bir seçmen kurulu vasıtasıyla dolaylı seçilmesi, yürütmenin görev süresince (görevden el çekirme davası hariç) görevden alınamaması, başkanların parlamentoyu fesih hakkının olmaması ve de zayıf parti disiplini ve nispeten gevşek bünyeli partiler (Steffani 1981 ve 1992; Lijphart 1992b ve 1992c).

Buna karşın demokrasinin parlamento şekli ile ilgili olarak 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başlangıcında İngiltere'de şekillenen oyunun kuralları karakteristiktir. Bunlar arasında, özellikle hükümetin düşürülebilmesi ve resmi olarak hükümet çoğunluğunun parlamento içi rakibi olarak tepki gösteren parlamento bir muhalefetin bulunması yer alır. Parlamento demokraside parlamento ve hükümet karşı karşıya bulunmazlar, aksine kural olarak parlamento muhalefet bir yanda, parlamento çoğunluğu ve bu çoğunluk tarafından desteklenen hükümet diğer yanda bulunur. Parlamento demokraside muhalefet önderine, özellikle İngiliz örneğinin gösterdiği gibi, doğal olarak önemli bir rol yüklenir. Bu durum başkanlık sisteminden tamamen farklıdır. Başkanlık sisteminde karakteristik tarzda İngiliz örneğinde olduğu gibi muhalefet önderi yoktur.

Parlamento demokrasi ve başkanlık şekli, alt tiplere ayrılabilir temel şekillerdir. İnceden inceye tetkik edilmiş bir tipolojiyi W. Steffani sun-

maktadır (1981 ve 1992) (bkz: Tablo 4). Steffani, bu tipolojiyi hükümetin veya hükümet başkanının düşürülüp düşürülmemesine ve hükümet başkanı ile devlet başkanı olmanın aynı kişide toplanıp toplanmamasına dayandırmaktadır. Parlamenter hükümet sisteminin nitelikleri, hükümetin düşürülebilmesi ve çifte yürütmedir: Bu yürütme, örneğin Şansölye (Kanzler) veya başbakan gibi hükümet başkanı ile örneğin bir devletin başkanı gibi devlet başkanı tarafından gerçekleştirilir. Buna karşın saf başkanlık sisteminde hükümet düşürülemez ve yürütme kapalıdır. Hükümet başkanı ve devlet başkanı görev ve işlevi başkanda toplanmıştır.

Bu temel şekillerden farklı tipler üretilebilir. Örneğin başkanlık şekli, sadece iktidarın başkanlıkta toplanmasından anlaşılmaz, bununla birlikte başkanlık otoritesine katı sınırlar getiren bakanlar kurulunda başkanın zayıflatılmış durumu gibi durumlarda da görülür. Bu durumda başkan, hükümet başkanıdır ve direktif yetkisini kullanır; bununla birlikte onun, bir bakanlar kurulu veya devlet konseyi ile temas içinde olması gerekir. Bu sistem örneğin Meksika ve Brezilya gibi bir çok Latin Amerika ülkesinde yürürlükte idi ve halen yürürlükte dir.

Steffani, İsviçre Konfederasyonunun federal hükümetini karakterize eden ve diğer araştırmacıların ara form olarak sınıflandırdıkları (örneğin Lijphart 1992c ve 1994b) Kollegial (ortaklaşa) sistemi de kapalı yürütme nedeniyle başkanlık hükümet sistemi olarak kabul etmektedir. İsviçre hükümeti, yani federal konsey, devlet başkanının, hükümet başkanının ve hükümetin işlevlerini kendisinde toplamaktadır. Yedi konsey üyesinden biri, yıllık olarak sırayla Konfederasyon başkanının ve federal konsey başkanının görevlerini üstlenir. Federal konseyin üyeleri federal meclis tarafından seçilir, fakat onun tarafından görevden alınamaz. (Federal meclis, 200 üyeyi kapsayan ulusal konsey ve 46 Kantonun temsilcilerinden oluşan Kantonlar meclisi olmak üzere iki kamaradan oluşur). Steffani'nin tipolojisine göre, federal konseyin görevden alınamaması, İsviçre hükümet sisteminin yani başkanlık karakterine sahip olduğunu göstermektedir (bkz: Tablo 4).

İsviçre ve daha önce zikredilen başkanlık sistemleri, başkanlık demokrasisinin cumhuriyetçi şekilleridirler. Monarşik şekilleri bunlardan ayırmak gerekir. Bunlar, örneğin 1871'den önceki Alman İmparatorluğu gibi

anayasal monarşilerde somutlaşır. Parlamenter demokrasi için de cumhuriyetçi ve monarşik ayrımı geçerlidir. Monarşik form, başta bulunanın veya Şansölyenin belirleyici olduğu veya hegemonyayı elinde tuttuğu ve temsilen Taç'ın uhdesinde olduğu yerde gerçekleşir. Büyük Britanya ve İsveç bunun örnekleridir. Parlamenter demokrasinin cumhuriyetçi şekline göre devlet başkanı ile hükümet veya hükümet başkanı arasındaki yetki dağılımı dört alt tipe ayrılır: 1) İtalya ve III. ve IV. Fransa cumhuriyetinde olduğu gibi, devlet başkanı ile hükümet arasında yetki dengesi şeklinde kendini gösteren yürütme işbirliği; 2) Örneğin Almanya'da olduğu gibi ("Şansölye demokrasisi"), Şansölyenin (başbakan) baskınlığının sonucu olarak yetkinin hükümet başkanına kayması; 3) V. Fransa cumhuriyetinde, Finlandiya'da, Yunanistan'da ve Weimar cumhuriyetinde olduğu gibi başkanın baskınlığı veya başkanlık hegemonyası, yani tek taraflı yetkinin devlet başkanına kayması ve 4) Örneğin Fransa'da 1793'deki konvansiyon anayasasında ve gelişmiş bir konsey demokrasisi sisteminde olduğu gibi meclisin baskınlığı veya meclis hegemonyası, yani yetkilerin tek taraflı olarak parlamentoya kayması.

Steffani'nin başkanlık demokrasisi ve parlamenter demokrasi tipolojisi, demokratik düzene sahip toplumlar sınıflamasına fevkalade uymaktadır. Bununla birlikte bütünüyle tartışılmaz da değildir (bkz: Tablo 4). Bütün durumlar ona tam uymaz. Örneğin ona göre Fransa parlamenter hükümet sistemi olarak kabul edilir, çünkü anayasa hukuku bakımından temel özelliği -hükümetin görevden alınabilirliği veya çifte yürütme- vardır. Yürütme, başkan ve hükümet başkanı tarafından gerçekleştirilir. Normal olarak orada başkan, yürütmeye baskındır. Kohabitasyon denen durum (başkan ile hükümet başkanının uyum içinde olması) istisnadır. Başkanın yürütme-y baskın olması, hükümet başkanı başkanın partisinden değil muhalefetten olduğu zaman söz konusudur. Bu durum 1986-88'de ve 1993 ulusal meclis seçiminden 1995 başkanlık seçimine kadar geçen süreçte ortaya çıkmıştı; sol devlet başkanı -F. Mitterand-, parlamenter çoğunlukla ve orta ve sağ hükümet başkanıyla karşı karşıya kalmıştı ve böylece bir "Fransız tarzı büyük koalisyon (Grosse Koalition a la française)" yürürlüğe girmişti. Normal durumda Fransa başkanı şüphesiz fevkalade kuvvetli bir konuma

sahiptir. Bu konum, diğer özellikler yanında onun doğrudan seçilmesinden ve hükümet başkanını atamasından kaynaklanır. Onun konumu o kadar kuvvetlidir ki, Fransa'nın parlamenter demokrasi tipine uygun olup olmadığından hep kuşku duyulmuştur. Bazıları Fransa'nın hükümet sistemini parlamenter değil başkanlık demokrasisi olarak kabul etmiştir, örneğin Powell (1982) ve F. Lehner (1989: 77 v.d.) gibi. Buna karşın bu iki değerlendirmenin arasında bir konumu olan bazıları, Fransız hükümet sisteminin karma karakterini vurgulamışlardır: Onun bir "parlamenter-başkanlık hünsa bünyesi" olduğu (von Beyme 1970: 381 v.d., krş: Brunner 1979: 105 v.d.), onun daha ziyade "yarı başkanlık hükümet sistemi" (Duverger 1980 ve 1990) olarak veya "ara form" (Lijphart 1992) olarak nitelenebileceği ifade edilmiştir.

Fransa'dan farklı olarak -ve yine Finlandiya'dan da farklı olarak- Federal Alman Cumhuriyeti'nin başkanlık demokrasisi ve parlamenter demokrasi tipolojilerindeki yeri tartışmalı değildir. Federal Alman Cumhuriyeti, Şansölyenin (başbakanın) üstünlüğü ve başkanın zayıflığıyla çifte yürütmeye sahiptir. Bu durum, Weimar İmparatorluk anayasası ile yaşanan olumsuz tecrübeden etkilenmiş olan anayasa siyaseti ile ilgili bir gevşek durumun sonucudur. Anayasa konusunda "anayasa yapma aşkı" diyordu Thomas Ellwein, hükümete aittir, "fakat sıkıntı parlamentoya ve büyük güvensizlik devlet başkanına" (Ellwein/Hesse 1987: 332; ayrıca bkz: Hesse/Ellwein 1992). Hükümetin istikrarı ve onun iş yapma yeteneği yasa koyucu için özellikle yüksek değere sahipti. Bu amaca ulaşma konusunda en önemli kaldiraç, Şansölyenin konumunu kuvvetlendirmek, federal başkanın yetkilerinin belirgin biçimde budanması ve parlamentonun değerini artırmaktır. Ancak fevkalade şartlar altında federal başkana etkili bir konum verilir, örneğin eğer federal meclisin üyelerinin çoğunluğu bir şansölyenin seçilmesinde uzlaşamazlarsa. Bundan başka Federal Cumhuriyet, tamamen Şansölye hegemonyası olmasa da onun üstünlüğü ile birlikte parlamenter bir hükümet sistemi olarak nitelenmiştir. Bu nedenle Federal Cumhuriyet bazen "Şansölye demokrasisi"nin örneği olarak değerlendirilmiştir -güçlü Şansölyenin olması ve büyük bir koalisyonun olmaması şartıyla- (Nielauß 1988).

Tablo 4: Uluslararası Karşılaştırmalı Olarak Başkanlık Demokrasisi ve Parlamenter Demokrasi

A.B.D.	Başkanlık	Cumhuriyet	Saf Başkanlık
Avustralya	Parlamenter	Monarşi	Saf Parlamenterizm
Avusturya	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
Belçika	Parlamenter	Monarş	Saf Parlamenterizm
Büyük Britanya	Parlamenter	Monarşi	Saf Parlamenterizm
Danimarka	Parlamenter	Monarşi	Saf Parlamenterizm
Federal Almanya	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
Finlandiya	Yarı-başkanlık	Cumhuriyet	Karma Form
Fransa	Yarı-Başkanlık	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
Hollanda	Parlamenter	Monarşi	Saf Parlamenterizm
İrlanda	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
İsviçre	Parlamenter	Monarşi	Saf Parlamenterizm
İsviçre	Başkanlık	Cumhuriyet	Karma Form
İtalya	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
İzlanda	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
Japonya	Parlamenter	Monarşi	Saf Parlamenterizm
Kanada	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
Lüksembourg	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
Norveç	Parlamenter	Monarşi	Saf Parlamenterizm
Portekiz	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
Yeni Zelanda	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm
Yunanistan	Parlamenter	Cumhuriyet	Saf Parlamenterizm

Sütun 1: Ülke adları

Sütun 2: "Başkanlık": Steffani'ye göre (1992) başkanlık hükümet sistemi, "parlamenter": Steffani'ye (1992) göre parlamenter hükümet sistemi. Finlandiya ve Fransa, "Yarı-Başkanlık" öğretisine göre yarı-başkanlık rejimi olarak ele alınmıştır.

Sütun 3: Monarşi veya cumhuriyete dayalı devlet şekli

Sütun 4: İlavelerle Lijphart'a göre (1994a: 94) rejim tipleri: Parlamenter, başkanlık veya karma demokrasi şekilleri. Lijphart'ın tipolojisi, Kollegial (ortaklaşa) yürütme ve tek kişinin yürütmesi arasındaki ayrıma (bu da parlamentonun güvenine bağımlılık veya parlamentonun güveninden bağımsızlık arasındaki ayrımla) ve yürütmenin yasama tarafından seçilmesi veya yürütmenin seçmenler tarafından seçilmesine dayanır.

Başkanlık demokrasisi ile parlamenter demokrasi arasındaki fark, yasama ve yürütmenin ilişkisinin farklılığından daha fazlasını ifade eder. Parlamenter demokrasi ve başkanlık demokrasisi aynı zamanda karakteristik siyasal süreçlerdir ve hükümetin işleyişinin kendine özgü profilleridirler

(Lijphart 1992b; Linz/Valenzuela 1994; Moe/Caldwell 1994). Partilerin başkanlık demokrasisinde ve parlamenter demokrasiye siyasal süreçler bakımından farklı değeri vardır. Parlamenter hükümet sisteminde partiler, her şeyden önce görece iyi örgütlenmiş partiler ve parlamentoda disiplinli parti grupları, sistemin işleyişi için vazgeçilmezdirler; bu sistem içinde hükümet kural olarak görece birlikte hareket eden bir çoğunluk partisi grubunu veya çoğunluk partileri gruplarını şart koşan parlamento çoğunluğuna dayanır. Muhalefet de böyle şartlar altında daha ziyade birlik içinde davranır. Bu nedenle parlamenter sistemde muhalefet partisi ile hükümet partisi veya partiler arasındaki cephleşme keskin olabilir, örneğin ortaklaşmacı demokrasi ve federalist düzenlemeler gibi başka mekanizmalar tepkisel eğilimleri yumuşatmadıkları sürece (bkz. Kısım 2.2 ve 2.3). Genel olarak parlamenter sistemler, kamusal irade oluşumunda, hükümet oluşturmada, hükümet uygulamalarında ve kamusal görevleri doldurmada partilerin anahtar konumlara sahip oldukları "parti devleti" yönüne daha kuvvetle sürüklenirler (Linz 1994). "Parti devleti"nde partilerin iktidar mevkiinde olmaları savunulabilir veya doğru bulunmayabilir: İktidar konumunda olma, kitlesel demokrasi çağında parlamenter hükümet sisteminin zorunlu bir sonucudur (Budge/Keman 1990; tartışma için Leibholz 1958 ve 1975; von Weizsäcker 1992). Bundan farklı olarak başkanlık sisteminde parti devleti karakteri ve partilerin kapalılığı kural olarak daha önemsiz olmuştur. Başkanlık sistemleri, özellikle A.B.D., gevşek bünyeli partilere ve düşük ölçüde devamlı ve sert parti rekabetine sahne olabilirler, ve orada parti sisteminde ve seçmen davranışlarında büyük ölçüde "akışkanlık" gözlenmesi belli ölçüde sistemin özelliğidir. Burada parti disiplini ve parti grubu disiplini, parlamenter sistemde olduğu gibi yapısal gereklilik ölçüsünde değildir. Buradan hareketle, kıta Avrupa'sının daha fazla dayanışma, disiplin ve örgütlenme yeteneği ve de seçmenlerin çevre ve partilere yüksek ölçüde bağlılık gösterdikleri parti sistemleri ve partilerinden farklı olarak, bilhassa A.B.D.'de partiler sisteminin gevşek yapılanmış, zayıf örgütlenmiş ve idolojik olarak genellikle yüzeysel ideolojik profille sağ heterojen partilerden oluştuğu söylenebilir. Amerikan hükümet ve parti sistemi, büyük ölçüde belli bir çevreye ve parti kampına bağlı olmayan seçmenlere dayanır. A.B.D.'de seçime kaulmanın daha düşük düzeyde olmasının ve büyük ölçüde tartışma konularına göre oy vermenin bir nedeni burada yatmaktadır.

Parlamenter demokrasi ile başkanlık demokrasisi, her ne kadar pek çok başka kurumsal ve süreçsel faktörlerin göz önünde bulundurulması

gereksiz de siyasal önderlik ve hükümet pratiği bakımından da birbirinden ayrılırlar (kırs: Nohlen/Fernandez 1991; Nohlen 1991). C. J. Friedrich, demokrasi konusundaki çalışmasında egemenlik ve hayat tarzı olarak demokrasinin başkanlık şeklinin esas tehlikesinin, "diktatörlük eğilimi" taşımasında bulunduğu anlayışını savunmaktadır (1966: 30 ve 31). Ona göre "bakanlar kurulu şeklinin", yani çoğunluk egemenliğinin esas tehlikesi istikrarsızlık, "parlamento şeklinin" esas tehlikesi anarşi ve İsviçre'de olduğu gibi "konsey şeklinin" tehlikesi ise bürokratikleşmedir (a.g.e.:30 v.d.). Şüphesiz Friedrich'in başkanlık şeklinin esas tehlikesinin onun diktatörlük eğiliminde olduğu tezi, muhtemelen Weimar Cumhuriyeti'nin yıkılmasından ve Latin Amerika başkanlık sistemlerinin istikrarsızlığından oldukça etkilenmiştir. Muhakkak ki başkanlık şekli, görevde bulunan iktidar kaynaklarının çokluğuyla donatabilir, bununla birlikte hareket alanı oldukça sınırlanmış başkanlıklar da vardır. Bundan başka, bir devlet başkanının üstünlüğü diğerleri yanında kurumsal çerçeve şartlarla da sağlanabilir, örneğin 1986/88 Kohabitasyon öncesi ve sonrası Fransa'da veya şansöyenin üstünlüğüne dayanan hükümet sistemlerinde olduğu gibi parlamenter sistemde başkanın üstünlüğüyle. Ayrıca, başkanın iktidarı, anayasal esasa dayanan güvenceler, karşıt kuvvetler ve yönetim gerçekliğinde bulunan bağımlılıklarla kural olarak sınırlanmıştır. Örneğin Amerikan başkanlığının analizleri göstermektedir ki, Amerikan başkanlarının pek çok formel ve enformel yasalar, yasaklar ve davranış engelleri ile başa çıkması gerekmektedir (Lösche 1989a ve 1989b: 106 v.d.). O, bölünmüş bir yürütme ile karşı karşıyadır ve başkanlık bürokrasisi ile bakanlık bürokrasisi arasında derin bir uçurumla kendini gösteren siyasal-yönetsel bir aygıtla iş birliği yapmak zorundadır. Diğer yandan, düzenli parti grubu olarak örgütlenmemiş, aksine kararlarını sık sık değişen koalisyonlar temelinde parti sınırları ötesinde alan çok güçlü bir yasama ile karşı karşıyadır. Kongrenin devlet işleyişini bloke etmeye varıncaya kadar gücünü ispatlayabildiği durumlar az değildir. Önceki A.B.D. başkanı George Bush'un 1992 ilkbaharında Kongreyi şu sözlerle suçlaması sadece seçim mücadelesi konuşması değildi: "Kongre, siyasal sadaka, siyasal ayrıcalıklar ve siyasal menfaatler, yandaşlık ve total kötürümleştirme kurumudur" (FAZ v.23.3.1992:15).

Formel olarak A.B.D. başkanı partisinin önderidir. Kuşkusuz bu önderlik, parlamentoda ve siyaset üretmede genellikle zayıf bir güçtür. Kongre üyelerinin sadakati ekseriya milletvekillerinin siyasal ve ekonomik olarak bağlı oldukları bölgesel veya yerel çıkarlarla bağlantılıdır. Bu nedenle baş-

kan, büyük uzlaşma gerektiren her kararda değişik koalisyonlar -ekseriya parti sınırlarının ötesinde- yapmak zorunda kalır. Bu durum uzlaşmanın oluşmasının maliyetini artırır. Buchanan ve Tullock'un (1962) terminolojisiyle, buradan yüksek düzeyde karşılıklı bağımlılık maliyeti ortaya çıkar, özellikle karar maliyetinin yüksekliği nedeniyle. Bu nedenle başkanlık sisteminde yekpare bir devlet faaliyeti teşvik görmekten çok engelle karşılaşır. Amerika Birleşik Devletleri tarzında bir başkanlık sisteminin iş yapma yükümlülükleri kendine özgü hükümet uygulamaları ortaya çıkarır. Bu uygulamalar, kısa soluklu, *ad hoc* (duruma göre) tasarlanmış programlar, popülist yönelimli önlemler ve yüksek ölçüde siyasallaşma ile karakterize edilmektedir. Bu durum başkanın her şeyden önce ilave olarak üç aracı verimli kullanmasını sağlayan kurumsal şartlardan anlaşılmaktadır. Birincisi kamusal etkisi olan mesaj ve reklam amaçlı gösteri, yani siyaseti hükümetin doğrultusunda sahneye koymak. Buna rağmen aracın amaca dönüştüğü durumlar az değildir. O zaman ihtimal ki siyasal çözümlerin olguya uygunluğundan önce desteğin harekete geçirilmesi ve popülerliğin derinleştirilmesi öncelik kazanır. Parçalanmış bir yürütme ile yüzleşme yüzünden başkan, iktidarı başkanlık ofisinde yoğunlaştırmaya ve kurumsallaştırmaya ve oradan esas bakanlık yönetimine ve çıkar birliklerine nüfuz etmeye ağırlık verir. Bu ikinci araçtır. Üçüncü araç, idareyi revaçta tutmak için hükümet görevlerinin ve idari görevlerin doldurulmasında görev patronajını sürdürmeyi çaba göstermektir. Bu sonuncusu kuşkusuz bir dizi sorun çıkarır, yani yönetimin kalitesine hâlâ getiren son derece siyasallaşmış bir yönetim gibi.

Bu nedenle Amerikan tarzı başkanlık sistemleri, hem çeşitli siyasal alanların iş birliğini hem de uzun vadeli tasarlanmış bir siyaseti engelleyen bir yapı içerirler. Böyle bir yapıdan, sebatsızlık eğiliminde olan, akıllıca düşünülmüş uzun vadeli problem çözümleri yerine daha ziyade aceleci problem terapilerini önde tutan ve kalın kalasları ısrarla delmekle uğraşmak yerine daha ziyade ani darbeleri tercih eden bir hükümet pratiği çıkar. Bu bakımdan çoğunluk egemenliğiyle paralellikler ortaya çıkar, özellikle "değişken", istikrarsız ve devamlı değişen çoğunluğun egemenliğiyle (bkz: kısım 2.6).

Böyle bir hükümet pratiği sorunludur. Onun istikrarsızlık potansiyeli büyüktür. Küçük bir devlet söz konusu olduğunda, değişken ve kararsız hükümet pratiğinin etkileri kural olarak önemsizdir. En kötü ihtimalle sı-

nırlı bir bölgede küçük komşu devletleri sınırlı bir telaşa düşürür. Bununla birlikte eğer kararsızlık büyük, ekonomik ve siyasal olarak etkili bir devletin, A.B.D. gibi, hükümet pratiğinin programı olursa durum daha endişe vericidir, çünkü bu durumda içteki kararsızlık sadece iç politikanın sorunu değil, bunun yanında uluslararası ilişkilerle ilgili bir sorun olur.

Şimdiye kadar söylenenler, yerleşik demokrasi bölgelerindeki başkanlık sistemlerinin, siyasal yapıda ve sorun çözme yeteneğinde karakteristik zayıflıklara sahip olduğu varsayımını kuvvetlendirdiğini göstermektedir. Bu sonuç, Linz (1990a ve 1990b) ve Linz/Valenzuela'nın (1994) bulgularına yakındır. (Bu tezin eleştirisi için bkz: Horowitz 1990; Nohlen/Fernandez 1991 ve Thibaut/Skack 1994, sonuncusu özellikle Latin Amerika ile ilgilidir). Bu sonuç, daha önceki bir öğretiye dayanarak başkanlık sisteminde kuvvetli, tek elde toplanmış yönetim için ve uygulanabilir, iyi planlanmış siyaset için kurumsal garanti görenler için sürpriz olacaktır. Bununla birlikte yekpare bir siyaset özel bir durum olarak daha ziyade istisnadır -başkanlıkta ve özellikle de onda-. Ve J. J. Linz (1994) ve diğerlerinin gösterdikleri gibi, başkanlığı başka problemler de rahatsız etmektedir: Başkan ve Kongrenin çifte meşruiyeti, yürütmede ve yürütme ile yasama arasında çatışmalı ilişkilerin yüksek olma ihtimali, böyle çatışmaları güvenilir biçimde düzenleyebilen mekanizmaların eksikliği, başkanlık seçimlerinin sıfır toplamı karakteri, ayrıca çoğunluk egemenliği (aşırı durumda bu, seçmenlerin çoğunluğunun uygun olmayan temsiline sürmesine neden olabilir), bunun dışında kutuplaşma potansiyeli ve sıkı biçimde belirlenmiş görev süresi ve tekrar seçilmenin sınırlılığıyla gündeme gelen katılımı gibi sorunlar. Başkanlığın etkilerinin özellikle kutuplaşmış bir parti sistemiyle benzerlik göstermesi bilhassa sakıncalı görünüyor (Valenzuela 1993). Ayrıca, karşılaştırmalı geçiş araştırmalarında başkanlık, kurumsal katılımı ve sıfır toplamı oyun karakteri nedeniyle demokrasinin sağlamlaşma fırsatlarını ciddi olarak zedeleyen bir sistem olarak görülüyor (Linz/Valenzuela 1994; Hadenius 1994; ayrıca bkz: Kısım 3.7).

Karşılaştırmaların bilançosu Lijphart'ın yeni araştırmalarında da başkanlığın lehine olmaktan çok aleyhine sonuçlar çıkıyor. Lijphart, başkanlık demokrasisi ve parlamenter demokrasinin hükümet pratikleri ile ilgili olarak yaptığı bir karşılaştırmada parlamenter sistemlerin temsil, azınlıkların korunması, seçmen katılımı ve ekonomik sorunlarla mücadelede genel olarak daha iyi not aldıklarını göstermektedir (krş: Linz 1990a). Lijphart'a göre

makul nispi temsil usulü ve bir bakışta ihata edilebilecek sayıdaki partileri ile parlamenter demokrasilerin bilançosu, örneğin Almanya ve İsveç gibi, daha iyidir (Lijphart 1991, 1992c, 1994b).

A. Lijphart ve J. Linz'in eserlerinin içerdiği, sanayileşmiş ülkelerin başkanlık konusunda karşılaştırılmasıyla varılan görece eleştirel yargı, B. Powell'in karşılaştırmalı araştırmasıyla da desteklenmektedir. Powell'e göre de başkanlık rejimleri övgüden çok eleştiriye hak etmektedirler (Powell 1982; Huber/Powell1994). Gerçi kural olarak yeterli ölçüde hükümet istikrarına sahiptirler ve düzenli biçimde iktidar değişimini mümkün kılmışlardır; diğer yandan başkanlık sistemlerinin hükümetleri, ekonomi siyasetini seçim takvimine göre diğer demokrasilere oranla daha sık manipüle etmişlerdir. Böylece "siyasal konjonktür çevrimleri", yani sonraki dönemlerdeki ekonomik gelişmeye genel olarak istikrarsız etkilerle birlikte seçim takvimine yönelik ekonomi ve finans politikası döngüsü oluştu.

Bundan başka başkanlıkta, yasama ve yürütmenin sistem gerçeği ayrımı ayak bağı olarak görülebilir. Böylece yasama tamamen bloke edilmese de devamlı zorlaştırılmaktadır. Başkanlık sistemlerinin diğer yapısal bir sorunu, onların işleyiş şartlarının zor gelişmesi ve başkanlığın işleyişi nedeniyle onların güçlü olmaktan çok zayıf olmasıdır. Oyunun kuralları bakımından yönetenlerin tolerans ve uyum temayülü, ve muhalefetin sırasını bekleme ve işbirliği temayülü. Bununla birlikte başkanlık sisteminde siyaset, kural olarak iş birliği ve pozitif toplamı oyuna yönelik değildir, aksine çatışmaya, değişen koalisyonlar ile sıfır toplamı oyun arasında sert rekabete yöneliktir (Przeworski 1990; Linz 1994). Sıfır toplamı oyunlarda ya-ya da türünden kararlar söz konusudur. Bu oyunda bir partinin kazancı diğer partinin kaybı demektir. Bu şartlar altında iş birliği yararlı olmaz. Pozitif toplamı oyunlarda durum farklıdır. Bunlarda işbirliği bütün katılanlar için yararlı olabilir, özellikle iş birliğinin yapılmadığı duruma oranla birlikte hareket etmenin yarannın büyük ölçüde bölüşüldüğü durumlarda yararlı olur.

Böylece karar alma kuralları ile karar maliyeti arasında, aşağıda tartışılan demokrasi tipleri -yarışmacı ve ulaşmacı demokrasi, yahut çoğunluk demokrasisi ve oydaşmacı demokrasi- için de önemli olan bir ilişki gündeme gelmektedir. Bu ilişkinin analizi, parlamenter demokrasilerin de kesinlikle bütün sorunları çözmüş ve onlardan kurtulmuş olmadıklarını göstermektedir. Onların da karakteristik zayıflıkları vardır. Parlamenter demokra-

sinin tipik bir özelliği olan partilerin üstünlüğü, çağdaş bütün parti iktidarlarında (krş: von Arnim 1992) ve bezirganlık-kliğinde (Scheuch/Scheuch 1992) arsız patronajla, dolgun parti finansmanı (Landfried 1994) ve parti politikasıyla örtülmüş rüşvetçilikle yozlaşabilir. Elbette böyle olması zorunlu değildir. Sorunları çözmek veya sorun çıkarmak ve sorunları ağırlaştırmak kapasitesi, parlamenter demokrasi ile başkanlık demokrasisi ayırımının gösterdiğinden daha aşağı seviyede bir çok şarta bağlıdır. Bir sonraki ve ondan sonraki kısımlarda görüleceği üzere, yarışma yahut ortaklaşma derecesi, çoğunluk ve oydaşma ilkesinin gücü de bunda rol oynamaktadır.

Kısım 3.2

Yarışmacı ve Ortaklaşmacı (Konkordanz) Demokrasi

Her şeyden önce Anglo-Amerikan karşılaştırmalı siyaset biliminde, sadece Anglo-Amerikan devletlerinin, özellikle Büyük Britanya'nın ve A.B.D.'nin yolunun "demokrasinin Roma"sına (Lehmbruch 1987: 3) çıktığı varsayımı uzun zamandan beri yaygındır. Yaygın bakış açısına göre demokrasinin barışçıl olarak ilerleyişi ilk kez orada cereyan etmişti ve seçmen oyları için mücadele ve oyların milletvekili temsiline yansımalarının centilmence kuralı orada ortaya konmuştu. Ayrıca bu ülkelerde -en azından 20. yüzyılda- bir seçimi kaybedenin gelecek seçimi kazanma imkanına sahip olabileceği şekilde iktidar değişmesi mümkün olmuştu. Fakat Anglo-Amerikan demokrasileri, bir çok ülkede demokrasinin çöktüğü ve örneğin İtalya ve Almanya'nın faşizm ve nasyonal sosyalizmine boyun eğdiği özellikle iki dünya savaşı arasında kritik bir dönem yaşadılar. Sadece istikrar bakımından değil, bunun yanı sıra başarımların kabiliyeti bakımından da Anglo-Amerikan demokrasilerinin önemi tasdik edilmiştir, örneğin muhalefet için gerçek fırsatların korunması, azınlıkların desteklenmesi ve daha önce engellenmiş siyasal ve toplumsal grupların entegrasyonu gibi.

Bu bakış tarzı, Talcott Parsons'un yapısal-işlevsel sosyolojisiyle, sosyolojik modernleşme kuramıyla ve Amerikan çoğulculuk kuramıyla bağlantılı siyasal sistem analizleriyle oluşmuş olan karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarının etkin bir bölümünü yansıtmaktadır. (Örneğin Almond/Powell 1966). Bu düşünce tarzına göre istikrarlı ve verimli demokrasi ihtimali öncelikle görece homojen ve sekülerleşmiş bir siyasal kültürün bulundu-

ğu yerde yüksektir. Bunun için uzun zaman Anglo-Amerikan demokrasileri model olmuştur (Almond/Verba 1963). Kıta Avrupa'sı ülkelerinin iki dünya savaşı arasındaki siyasal istikrarsızlığı -örneğin Fransa, Almanya ve İtalya gibi-, özellikle onların siyasal kültürünün birbirine düşman dünya görüşü "kamp"larına bölünmesi ve nispi temsil sistemi vasıtasıyla partiler sistemine aktarılan dağınıklıklar gibi kurumsal aksaklıklarla açıklanmıştır.

Seçim sistemi bakımından da Anglo-Amerikan ülkeleri (1993'den beri Yeni Zelanda hariç) çoğunlukçu seçim sistemi ile siyasette muhalefet, iktidar değişmesi ve yenilenme imkanlarının korunması nedeniyle daha etkin ve daha efektif görünüyor. Ayrıca onların partiler sisteminin yapısı - kıta Avrupa'sının çok partili sistemleri yerine iki partili sistem-, siyasal istikrarın kaynağı olarak yorumlanmıştır. Bu suretle çoğunluk sistemi yahut Yeni Zelanda ve Avustralya da dahil Büyük Britanya'nın ve A.B.D.'nin yarışmacı demokrasisi, çok canlı, başarı gücü yüksek bir demokrasinin en iyi garantisi olarak kabul edilmiştir. Saf yarışmacı veya rekabetçi demokrasinin -en azından bir çoğunluk demokrasisinin- en iyi demokrasi olduğu anlayışı, kıtadaki liberal düşüncede de kabul gördü, örneğin R. Dahrendorf'da olduğu gibi (1968a, 1983: 64 ve 1992a).

İyice dinleyen farkına varır ki, Anglo-Amerikan demokrasisi üzerine olan övgü türküsünü bazıları yüksek sesle ve bazen yanlış olarak söylemektedirler. Ne de olsa demokratikleşme süreci hararetle iç siyasal tartışmalarla, hatta A.B.D.'de bir iç savaşla birlikte gitmişti ve yavaş yavaş demokratikleşen İngiliz sömürgelerinde yeni bir toplum kurma, yerlilerin ekonomi ve toplum yapısını tahrip etmişti. Bunun dışında bilhassa Amerika Birleşik Devletleri uzun zaman son derece dışlayıcı bir seçim sistemine sahip olmuştu ki, bu sistem, öncelikle zenci nüfusun ağırlığını bastırıyordu. 1971'de bile R. Dahl, A.B.D.'yi aksak bir poliarşi olarak değerlendiriyordu ve ona göre poliarşi esasen henüz tamamlanmamış bir demokrasi ile eş anlamlı idi (Dahl 1971: 197 v.d.). Özellikle 60'lı ve 70'li yılların karşılaştırmalı siyaset araştırmalarının gösterdiği gibi, yarışmacı demokrasi övgüsü tek gözlü bir bakışa dayanıyordu. Bilhassa Kıta Avrupa'sının siyaset biliminin karşılaştırmalı araştırmaları meydana çıkardı ki, İngilizce konuşan sanayileşmiş ülkelerin yarışmacı demokrasisine yüklenmiş olan olumlu nitelikler -siyasal istikrar, devamlılık yeteneği ve başarı yeteneği-, başka bir demokrasi tipi tarafından da pekala gerçekleştirilebilir, örneğin ortaklaşmacı demokrasi tipi tarafından. Bu konuda öncelikle G. Lehmbruch'un

(1967, 1970, 1987 ve 1992) ve A. Lijphart'ın (1968 ve 1948) katkıları öncülük yapmıştır.

"Ortaklaşmacı (Konkordanz)" kavramı, Latince "concordantia"dan gelmektedir. Bu kelime mutabakat anlamına gelmektedir. Buna göre ortaklaşmacı (konkordanz)) demokrasisi kelime olarak "mutabakat demokrasisi" anlamını ifade etmektedir. Bu anlama uygun olarak, bağlayıcı kararlar üzerinde bir oydaşma sağlamak için -çoğunluk ilkesi yerine- müzakere yolunda belli uzlaşma tekniklerinin kullanıldığı bir müzakere demokrasisi düşünülmüştür. Ortaklaşmacı demokrasiyi yarışmacı/rekabetçi demokrasiden esas itibarıyla ayıran çatışma kuralının tarzıdır. Yarışmacı demokrasi, çatışmaları esas itibarıyla çoğunluk ilkesi yardımıyla çözümler; buna karşın ortaklaşmacı demokrasi ise çatışmaları ne çoğunluk ilkesine göre ne de emirle yoluna koyar, aksine 17. ve 18. yüzyılda Almanya ve İsviçre'nin din barışı kararındaki uzlaşma (kompromi) tekniklerini hatırlatan iyilikle uzlaşma karar maksimlerinin yardımıyla yoluna koyar (Lehmbruch 1967 ve 1992). Ortaklaşmacı demokraside azınlıklar karar süreçlerine güvenle ve veto hakkıyla katılırlar, örneğin büyük bir koalisyon hükümetine veya bütün partileri kapsayan bir koalisyon hükümetine muhalefet partilerinin dahil edilmesi gibi. Ortaklaşmacı demokrasinin karar kurallarının geçerlilik alanında azınlıklar az çok iyice yerleşmiş veto hakkına sahiptirler, sınır durumunda oy birliği ilkesi her oy sahibine bir veto hakkı sağlar.

Ortaklaşmacı demokrasinin karakteristik bir özelliği de kamusal görevlerin doldurulmasında formel nispi temsil kuralı veya haklarda eşitlik kuralı vasıtasıyla uzlaşmanın ("nispi temsil (Proporz) demokrasisi") ve kamusal hizmette ve de ekonominin devlet tarafından kontrol edilen alanlarında patronajın güvenceye alınmasıdır. Haklarda eşitlik ve nispi temsilin, devlet teberrularından pay almayı ve kitle iletişim araçlarına girişi kapsadığı durumlar az değildir (bkz: Lehmbruch 1967; Müller 1988 ; Dachs v.d. 1991).

Ortaklaşmacı demokrasi önce kıta Avrupa'sının küçük ülkelerinde gelişti. Bilhassa İsviçre ve Hollanda bu tipe örnek oldu ve uzun süre Avusturya ve Belçika da ortaklaşmacı demokrasisi pratiğinin örneği olarak kabul edildi. Kuşkusuz bu arada Belçika'nın üslup tartışmaları nedeniyle ve Avusturya'nın 1965-83 yıllarında büyük koalisyonlar pratiğinden vazgeçmesi ve zihniyet kamplarının yumuşaması nedeniyle ortaklaşmacı demokratik karakterlerinin zayıfladığına işaret etmek gerekir (Luther/Müller 1992).

Ortaklaşmacı demokrasi ile ilgili unsurlar, özellikle iç savaş öncesi Lüb-

nan'da olduğu gibi, bazı Avrupa dışı ülkelerde de görülmüştür ve bu unsurlar, Avrupa Birliği'nin, özellikle nitelikli çoğunluğu şimdiye kadar bas-
kın olan oybirliği ilkesinin yerine koyan Tek Avrupa Senedi'nin devreye gi-
rişinden önceki karar yapılarının önemli bir kısmını da karakterize etmek-
tedir. Almanya'nın siyasal sisteminde de ortaklaşmacı demokratik yapılar
küçümsenmeyecek bir rol oynamaktadır. Bunlar arasında örneğin eğitim
alanında, eyaletlerin kendi koordinasyonlarında, federal merkez ile eyalet-
ler arasındaki ilişki örgüsünde (Lehmbruch 1976), yüksek federal mahke-
menin doldurulmasında, federal parlamentoda oy kullananların üçte iki ço-
ğunluğunu ve federal konseyde oyların üçte iki çoğunluğunu şart koşan
anayasa değişikliğinde, muvafakata ihtiyaç gösteren yasamada, kamusal-
hukuki yayın kurumlarındaki patronaj siyasetinde ve eyaletlerin koordinas-
yonlarında geçerli uzlaşma teknikleri sayılabilir. Bununla birlikte siyasal sis-
temin bütünüünün ortaklaşmacı demokrasi olarak nitelenmesinden kural
olarak ancak "merkezi hükümet alanındaki önemli karar süreçlerinde par-
lamento dışı uzlaşmanın formel veya informal süreçleriyle iyilikle uzlaşma
maksiminin etkisi" (Lehmbruch 1992: 208) olduğunda söz edilmektedir.
Bu bakımdan Federal Almanya, yarışmacı demokrasiden ortaklaşmacı de-
mokrasiye uzanan eksende karma form olarak (Abromeit 1993), karma de-
mokrasi olarak ve bu bakımdan Aristoteles'in devlet şekilleri öğretisi anla-
mında bir karma yönetim olarak değerlendirilmiştir (bkz: Tablo 5).

Ortaklaşmacı demokrasinin başarıları ile ilgili olarak onun siyasal istik-
rarı ve farklı toplumsal grupları bütünleştirme yeteneği sayılmaktadır. Par-
çalanmış bir siyasal kültür temelinde bile şayet ilgili toplumsal "kamplar"a
mensup aydınlar iş birliği içinde davranırlarsa ortaklaşmacı demokrasiler
istikrarlı kalabilirler. Ortaklaşmacı demokrasiler normal olarak toplumsal
gruplar arasındaki kökleri derin çatışmalara mukavemct etme ve onları
frenleme konusunda çoğunluk demokrasilerine göre daha yüksek bir ka-
pasiteye de sahiptirler (özet olarak bkz: Luthardt 1988b: 242 v.d.).

Bu durumda çatışma yönetimi hangi şartlar altında başarılı olur veya
başarısız kalır ve seçkinler hangi şartlar altında çatışan kampları bir araya
getirebilirler sorusu ortaya atılmıştır. Araştırmalar bu konuda üç argüman
sunmaktadır. İlk argüman Hollandalı siyaset bilimci A. Lijphart'tan gelmek-
tedir. Ona göre eğer rekabet eden kampların elit grupları o zamana kadar
yoğun ve istikrarı tehdit eden çatışmaları uzlaşma teknikleriyle aşmaya
başarlarsa ortaklaşmacı demokrasiler ortaya çıkar. Lijphart, Hollanda'yı,

özelikle 1917 olaylarını örnek olarak vermektedir. O zamanlar büyük partilerin önderleri, Hollanda siyaset sahnesine egemen olan çatışmaların, özellikle eğitim sistemi ve seçme hakkı meselesiyle ilgili çatışmaların kuralları üzerinde uzlaşmışlardı. Bir çözüm paketinde anlaşılmıştı. Bu paket, genel bir nispi temsil sistemini ve kamusal okullar gibi mezheplere ait özel okulları da devletin finanse etmesini öngören bir okul siyasetini kapsıyordu. Çatışmanın böyle çözülmesinin temeli, sorumlu seçkinlerin hareket serbestliği sayesinde gerçekleşen sosyo-teknolojik bir yönetim idi.

İkinci bir okul, bu görece iradeci bakış tarzına karşın tarihsel olarak gelişen geleneğin ağırlığını vurgulamaktadır. Buna göre ortaklaşmacı demokrasi ancak uzlaşma sağlama tekniklerinin uzun zamandan beri uygulanana geldiği yerde işlemiştir, örneğin seçkinlerin şehir birliklerinde iş birliği yapmış olmaları gibi (Lehmbruch 1993).

Ortaklaşmacı demokrasi ile ilgili olarak seçkinler-işbirliği konusunun açıklanması konusundaki üçüncü hipotez -ikinci öğretinin tarihsel gelişmecî anlayışını tamamlayarak- can alıcı noktayı, oyunun kuralları ile ilgili bir repertuarı öğrenmede ve durumu açıklama tekniklerinde ve de katılan aktörlerin fayda-maliyet hesaplamasında görmektedir. Bu anlayışı G. Lehmbruch geliştirdi (Lehmbruch 1976, 1987 ve 1992). Onun konuyla ilgili en belirleyici metin parçası şöyledir: "Kültürel olarak parçalanmış toplumlarda dikey olarak bütünleşmiş 'kamplar'ın teşekkülüyle karakterize edilen gelişme safhasında ortaklaşmacı demokrasiler, birbiriyle rekabet eden siyasal kampların çoğunluk stratejilerinden bel bağlanabilecek bir kazanç beklemeyen örgüt elitlerinin stratejik hesabından kaynaklanır. Bu durum mevcut bir siyasal geleneğe daha uzun vadeli işlev yeteneğine sahip yarışmacı demokrasi tecrübelerinin olmamasıyla (Avusturya 1945) veya potansiyel muhalefet gruplarının merkezi hükümetin çoğunluk kararlarını akamete uğratmak için kurumsal araçlara sahip olmasıyla (İsviçre) bağlantılı olabilir. Fakat ortaklaşmacı demokrasi özellikle katı gruplara ayrılmış toplumlarda olabilir, çünkü bu toplumlarda seçmenlerin siyasal kamplara bağlılıkları son derece istikrarlıdır ve seçmenlerin değişme potansiyelinin zayıflığı nedeniyle oyları artırma stratejileri pek ümit verici değildir. (...) Bu durum, 'katı' örgüt ağlarının ortaya çıkmasının, toplumsal değişmeye karşı bizzat bu örgüt ağlarının elit gruplarının pozisyonunu kurumsal güvenceye almakla ilgili bir stratejiyi ifade ettiği hipoteziyle bağlantılıdır" (Lehmbruch 1992: 210).

Tablo 5: Sanayileşmiş Ülkelerdeki Yarışmacı Demokrasi, Ortaklaşmacı (Konkordanz) Demokrasi ve Karma Şekiller¹

A.B.D.	Yarışmacı demokrasi
Almanya	Karma şekil
Avustralya	Yarışmacı demokrasi
Avusturya	Ortaklaşmacı demokrasi ²
Belçika	Ortaklaşmacı demokrasi ²
Büyük Britanya	Yarışmacı demokrasi
Danimarka	Karma şekil
Finlandiya	Karma şekil
Fransa	Yarışmacı demokrasi
Hollanda	Ortaklaşmacı demokrasi ²
İrlanda	Yarışmacı demokrasi
İspanya	Yarışmacı demokrasi
İsveç	Yarışmacı demokrasi
İsviçre	Ortaklaşmacı demokrasi ²
İtalya	Karma şekil
İzlanda	Yarışmacı demokrasi
Japonya	Yarışmacı demokrasi
Kanada	Yarışmacı demokrasi
Lüksemburg	Ortaklaşmacı demokrasi
Norveç	Yarışmacı demokrasi
Portekiz	Yarışmacı demokrasi
Yeni Zelanda	Yarışmacı demokrasi
Yunanistan	Yarışmacı demokrasi

1) Tablo 5'deki kayıtlar (notlar) 50'li yıllardan 90'lı yılların ortalarına kadar olan dönemde ortaklaşmacı yahut yarışmacı demokratik yapıların temel özelliklerine dayanmaktadır. Yunanistan, Portekiz ve Belçika ile ilgili kayıtlar (notlar) bu ülkelerin 70'li yıllarda başlayan demokratikleşmeleriyle ilgilidir. Bazı dönemler bakımından farklılaşmalar için özellikle Belçika, Hollanda ve Avusturya için metin kısmına bakınız. Tabloda ülkelerin sınıflandırılması özellikle Lehmbruch (1975, 1992 ve 1993), Lijphart (1968, 1977, 1984 ve 1989a), Abromeit (1993) ve Kleinfeld/Luthardt'a (1993) dayanmaktadır.

2) Bu ülkelerin demokrasileri "(ortaklıkçı) demokrasi (Consociational Democracy)" tipinde kabul edilmektedir. (bu konuda gelecek kısma bakınız)

Araştırmalar, ortaklaşmacı demokrasi ile yeni korporatist çıkar aracılığı arasında bir ilişki olduğunu da göstermiştir. Bu ilişki çerçevesinde devlet ve güçlü çıkar sahipleri, özellikle sendikalar ve işveren demekleri, siyaset üretme ve bunu uygulamada işbirliği yapmaktadırlar: Ortaklaşmacı de-

mokratik yapılar ne kadar sağlam kuruluurlarsa, yeni korporatizm de eğilim olarak o kadar güçlü olur, yani örneğin ücret politikasının koordinasyonu, Merkez bankasının para politikası ve merkezi hükümetin finans politikası gibi bir çok siyaset alanında siyaset üretme ve bunu uygulamada devlet ve birlikler arasındaki az ya da çok formel iş birliği güçlü olur (Lijphart ve Crepaz 1991; Lehmbruch 1993; yeni korporatizm konusunda bkz: Schmitter/Lehmbruch 1979 ve Lehmbruch/Schmitter 1992).

G. Lehmbruch, ortaklaşmacı demokrasi ile yeni korporatizmin ilişkisini açıklama konusunda akla yatkın bir hipotez de ileri sürmektedir: Ortaklaşmacı demokratik yöntemlerin temrinle öğrenilmesi korporatizme geçişi kolaylaştırabilir. Bunun dışında yeni korporatizm, örgütlenmiş işçilerin egemenlik düzeniyle bütünleşmesini sağlar ve ortaklaşmacı mekanizma da bunun yollarını açar. İskandinav ülkelerinde işçilerin özellikle kalkınma konusunda bir araya gelmeleri sosyal demokrat partilerin uzun süre hükümet partisi olmalarını sağlamıştır. "Buna karşın sosyal demokrat partilerin çoğunluk stratejilerinin pek ümit verici görünmediği merkezi Batı Avrupa'nın ideolojik olarak parçalanmış toplumlarında işleyen bir korporatizmi güvenceye almak için onları ortaklaşmacı demokratik düzenlemelere dahil etmek önemli bir siyasal şart olmuştur" (Lehmbruch 1992: 211); İsviçre metal endüstrisinin 1937'deki barış anlaşmasında yazıya dökülmüş sosyal ortaklık ve İsviçre Sosyal Demokrat partisinin büyük Kantonların hükümetlerine ve daha sonra İsviçre Konfederasyonu hükümetlerine kabul edilmesi bunun örneğidir. Bu hipotez, Tablo 5'de yer alan 23 ülkenin karşılaştırılmasından elde edilen bulgularla da desteklenmektedir: Yarışmacı demokrasilerle karşılaştırıldığında ortaklaşmacı demokrasilerde muhafazakar veya liberal partilerin hükümete katılmalarının ortalamanın altına olduğu görülmektedir, oysa onlarda merkez partilerin hükümete katılmaları ortalamanın üstündedir.

Azınlıkların desteklenmesi ortaklaşmacı demokrasinin üstünlükleri arasında sayılır. Bu demokraside çıkarların birleştirilmesi ve siyasal karar sürecine aktarılması potansiyelinin, çoğunluğun çıkarlarına öncelik veren yarışmacı demokrasilere göre ve -daha önce görüldüğü gibi- çatışmacı siyaseti programlayan başkanlık rejimlerine göre daha yüksek olduğu değer-

İcra etmesi de yapılmıştır. Ayrıca, sıfır toplamli oyunun -sadece zafer veya yenilginin kabul edildiği ve işbirliğinin zahmete değer görülmediği karar durumları- kural olarak onda uygulanmaması, aksine işbirliğine katılanların çaba gösterdikleri ve bunun karşılığı olarak ilave yararlar elde ettikleri sıfır toplamli olmayan oyunun uygulanması ortaklaşmacı demokrasiye yaramaktadır. Bunun dışında, alınmış kararların uygulanması safhasında ortaya çıkan masrafların çoğunluk sistemi veya hiyerarşi vasıtasıyla çatışmaları düzenlemeye göre kural olarak çok daha az olması, ortaklaşmacı demokrasinin hesabına eklenmelidir.

Kuşkusuz ortaklaşmacı demokrasinin de ciddi mahzurları vardır. Çoğunluk eşliğinin yüksek olması veya oy birliği ilkesi nedeniyle karar alınmaya kadar ortaya çıkan karar maliyetleri yüksektir. Karar süreçleri ile ilgili ekonomik kuram izlenirse (bkz: Kısım 2.6) vakia oy birliği ilkesine yakınlığın artmasıyla "harici masraflar" azalır, fakat bu suretle uzlaşmayı sağlama masrafları yükselir. Her ne kadar Buchanan ve Tullock'un ortaklaşmacı demokraside "chven fiyatla" uygulama yapılabileceğini gözden kaçırmakla eleştirildiklerini eklemek gerekirse de Buchanan ve Tullock'un terminolojisine göre karar masrafları fazladır. Ortaklaşmacı demokraside uyuşmanın olmama ihtimali tartışmasızdır ve kararları bloke etme ihtimali daha da büyüktür. Ortaklaşmacı demokratik düzenlemeler çerçevesinde kararları gerçekleştirmek için genel olarak uzlaşma tekniklerine başvurulur. Bu teknikler arasında, karar süreçlerini uzatma, münakaşalı bölüşüm veya yenden bölüşüm projelerini azaltma, önlemleri realize etmeyi zamana yayma, kararları erteleme, bir meselede tavizlerin ve başka birinde kazançların "yer aldığı" mübadile ve "paket kararlar" yer alır. Kuşkusuz bu durum, özellikle siyaseti birleştirme kuramının gösterdiği gibi problem çözme yeteneğine son derece zararlı olabilir, (Scharpf v.d. 1976; Scharpf 1985).

Oydaşma oluşturma eşliğinin yüksekliği nedeniyle ortaklaşmacı demokraside irade oluşturma ve karar süreci, işbirliğini arzu etmeyen gruplar tarafından kolay ve etkili biçimde bloke edilebilir. Bu bakımdan ortaklaşmacı demokrasi, çoğunluk demokrasisinin "çoğunluğun tiranlığı" problemine benzer bir problemle karşı karşıya kalmıştır: Azınlığın tiranlığı problemi. Buna bir diğeri eklenir: Kararları bloke etme eşliğinin dışın-

da da ortaklaşmacı demokrasiler kendilerine özgü noksanlıklara sahiptirler. İrade oluşturma ve karar için ortaklaşmacı demokrasilerin harcadıkları zaman büyüktür. Çözümüne yardımcı oldukları problemlerle ilgili kararlarında sık sık ciddi gecikmeler meydana gelir. İsviçre’de toplumsal problemlere karşı devlet siyasetinin tepkisinden “geleneksel Helvetik gecikme” olarak söz edilmesi tesadüf değildir (örnek olarak bkz: Kriesi 1980; Abromeit/Pommerehne 1992; Abromeit 1995).

Bu bakımdan ortaklaşmacı demokrasi -diğer şartlar benzer olduğu takdirde- karşıt değerli bir başarı profiline sahip bir sistem olarak görülmektedir. Kısa vadede hızlı uyum, yenilenme ve daha büyük rota değiştirme isteyen durumlar ve meydan okumalar ona ağır gelir. Bu eksiklik, uyum ve modernleşme problemleri ve böylece devamlı ciddi gelişme riskleri üretebilir (Kriesi 1980; Lehner 1989: 93 v.d.). Demokrasi kuramının bakış açısından ortaklaşmacı demokrasinin eleştiriyi sineye çekmesi gerekir: Bir çoğu onda seçkinlerin baskın oldukları bir süreç, temelsiz düzenleme, başkasının yüküyle ilgili bir mekanizma görmektedir. Hatta bazılarına göre o, “halksız demokrasi”dir (German 1976: 438). Ortaklaşmacı demokrasi kuşkusuz sistematik başarı zayıflıklarına sahiptir, fakat diğer yandan farklı toplumsal grupları -hatta aşırı durumda toplumsal “kamplar”ı- barışçı bir tarzda bir devlet içinde birlikte var kılma yeteneğine de sahiptir.

Ortaklaşmacı demokrasi, başarı testinde başarı ve başarısızlıklar göstermektedir. Onun zayıf ve güçlü yanları alternatif yarışmacı demokratik modelin başarı ve başarısızlıklarıyla karşılaştırılabilir. Temsili demokrasinin klasik problemlerini güvenilir biçimde çözmesi onun üstünlükleri arasında sayılmaktadır. Yarışmacı demokrasi normal olarak görece istikrarlı hükümetleri güvenceye almaktadır. Yarışmacı demokrasi ayrıca bazı ihtimaller dahilinde iktidar değişimini mümkün kılmaktadır. Bu nedenle siyasal yenilenme için fırsatlar yaratır. Bundan başka, bireysel önceliklerin kolektif kararlara açık ve etkin olarak aktarılmasını ve de açık ve seçmenler tarafından kontrol edilebilir biçimde iktidarın paylaşılmasını ve hesap verme sorumluluğunu sağlar.

Kuşkusuz yarışmacı demokrasinin de ciddi mahzurları vardır. Seçim tarihleri arasında çoğunluk büyük bir hareket serbestliğine sahiptir. Bu ser-

bestlik kamu yararına uygun amaçlarla kullanılabilir, fakat yersiz olarak da kullanılabilir. Yarışmacı demokrasinin çoğunluğun serbestliğine elverişli olduğu vurgulanmalıdır. Bu durum "çoğunluğun tiranlığı" (A. de Tocqueville) sınır çizgisine kadar uzanabilir. Yarışmacı demokrasinin zayıflıkları arasında, kolektif kararlarda -seçimler gibi- kaybedenleri bütünleştirme yeteneğinin eksikliği de sayılmaktadır. Çoğunluk ilkesi nedeniyle yarışmacı demokrasinin azınlıkları özümsemesi de zordur. Eğer sosyal sınıflara, mezhep topluluklarına ve etnik gruplara mensubiyet gibi farklı toplumsal "kamplara" ayrılmış bir toplumun birlik ve beraberliği söz konusu ise, bunu başarmak yarışmacı/rekabetçi demokrasiye gücünü aşan yük yüklemektir. Böyle bir toplumla yarışmacı demokrasiyi yan yana koymak yangına körükle gitmek demektir. Ayrıca yarışmacı bir demokraside kararın uygulanması safhasında ortaya çıkan masraflar önemli miktardadır. Yani bu durumda reel olarak ortaya çıkan uygulama masraflarının, irade oluşum sürecinde ortaya çıkanların ağırlığında olmamalarının ve olsa olsa öyle kabul edilmelerinin acısı çıkarılmaktadır. Yarışmacı demokrasi bilhassa siyasetin rekabetçi ve çatışmacı karakterini kuvvetlendirir. Kuşkusuz bu durum siyaseti eğlenceli yapar ve mücadeleyi vurgulayan siyaset anlayışına -"siyaset mücadeledir" diyordu Max Weber (1988b: 329)- uygundur. Elbette böyle bir mücadele tutkusu belli şartlar altında istikrarı bozucu olarak etkili olabilir. Eğer rekabet sert biçimde karşı karşıya gelmeye, çoğunluk tiranlığına ve "stop and go" siyasetine ve böylece belli ölçüde uzun vadeli istikrarsızlık sonuçları olan kararsızlık ortaya çıkaran pek çok hükümet değişikliğine neden olursa, durum örneğin budur. Sonuç olarak yarışmacı demokrasilere yapılan övgüden geriye eski karşılaştırmalı siyaset biliminin yargısına oranla pek fazla bir şey kalmamaktadır. Yarışmacı demokrasi ile karşılaştırıldığında ortaklaşmacı demokrasi aşağıda sunulan bilançoda gerçi parlak olmayan, fakat en azından düzgün notlar almaktadır (Lehmbruch 1967, 1992, 1993; Abromeit/Pommerehne 1992; Kleinfeld/Luthardt 1993).

Tablo 6: Devletin İşleyişi ve Yarışmacı ve Ortaklaşmacı Demokratik Ülkelerde Siyasal-Ekonomik Başarı Profili

Bağımlı Değişkenler	Korelasyon katsayısı r^1	
	Ortaklaşmacı demokrasi ²	Yarışmacı demokrasi ³
Ekonomik Büyüme⁴		
1960-89	-.33	.37
1973-79	-.38	.37
1979-89	-.23	.23
Enflasyonla Mücadele⁵		
1950-85	-.44	.31
1973-79	-.42	.42
1979-89	-.39	.41
Sosyal Devlet⁶		
1960-7)	.37	.46
1980-8)	.65	.43
1989-9)	.47	-.37

- 1) Paerons Produk-Moment korelasyon katsayısı. Eksi işareti ters ilişkiyi (X ne kadar kuvvetli olursa Y o kadar zayıf), pozitif işaret doğrudan ilişkiyi (X ne kadar kuvvetli olursa Y de o kadar kuvvetli) gösterir. Katsayılar minimum -1.0 ve maksimum +1.0 arasındadır. 0.0'a yakın değerler istatistiksel ilişkinin hatasını gösterir. Aksi belirtilmediği sürece 23 ülkenin durumu not edilmiştir (Tablo 5'de ele alınan devletler).
- 2) Ortaklaşmacı demokrasiye sahip olan ülkeler "1" ile, diğer ülkeler "0" ile kodlandı (temel Tablo 5)
- 3) Yarışmacı demokratik ülkeler "1" ile, diğerleri "0" ile kodlandı (temel Tablo 5).
- 4) Fiyatı ödenmiş yıllık üretim hacminin bir önceki yıla oranla yıllık ortalama büyümesi. Veri tabanı: OECD: OECD Economic Outlook - Historical Statistics, Paris (farklı baskılar).
- 5) Tüketim fiyatları endeksi. Önceki yıla göre yıllık ortalama değişimler. Veri tabanı: OECD: OECD Economic Outlook - Historical Statistics, Paris (farklı baskılar).
- 6) Sosyal başan kotasıyla yapılan ölçüm (ülke içi brüt üretim oranı içinde kamusal sosyal görevler)
- 7) ILO.N=22 sınırlamasına göre sosyal ödevler.
- 8) ILO.N=22 sınırlamasına göre sosyal ödevler
- 9) OECD açıklamalarına göre sosyal transfer. Kaynak: OECD Economic Outlook Historical Statistics, Paris (farklı baskılar). N=21.

Kuşkusuz verilen bu bilançolar bazı noktalarla ilgilidir ve eksiktir. Öncelikle "karma demokrasiler" de dahil olmak üzere bütün ortaklaşmacı ve yarışmacı demokratik sistemlerin başarı ve zayıflıklarının sistematik karşılaştırmalı bir analizi (bkz: Tablo 5) eksiktir. Bu kitabın yazarının araştırma-

larından elde edilen kesin olmayan bulgular, yarışmacı demokrasilerle karşılaştırıldığında ortaklaşmacı demokrasilerin daha iyi dereceler kazandıkları tezini desteklemektedir ve bu tez test edilmelidir (bkz: Tablo 6). Örneğin ortaklaşmacı demokrasilerde piyasadaki partileri arasındaki çatışmalar tipik yarışmacı demokrasilere göre genel olarak daha az sert ve daha az sayıdadır. Bunun dışında, ortaklaşmacı demokrasiler, yarışmacı demokrasilerce göre çoğunluk egemenliğine karşı daha yüksek bariyerlere sahiptirler. Ortaklaşmacı demokrasilerin diğer demokrasilere, özellikle yarışmacı demokrasilere göre fiyat artışlarını daha iyi kontrol altına alma eğiliminde oldukları da göze çarpmaktadır. Ayrıca ortaklaşmacı demokrasiler, yarışmacı demokrasi ile yönetilen ülkelere göre sosyal devlet eğilimini epeyce daha kuvvetle taahhüt altına almışlardır.

Genel olarak bakıldığında kuşkusuz yarışmacı demokrasilerin ekonomik büyümede yararlı oldukları görülür: Onların ekonomileri diğer ülkelere, özellikle ortaklaşmacı demokrasi ile yönetilen ülkelere göre daha hızlı büyüme eğilimindedir. Bu istatistiksel ilişkiler, ortaklaşmacı demokrasilerde etkinlik ve eşitlik arasındaki hedef çatışmasının (Okun 1975) yarışmacı demokrasilerden farklı biçimde aşıldığı -başka yerde test edilmesi gereken- tezinin daha inandırıcı olduğunu gösteriyor. Yani ortaklaşmacı demokrasilerde adil bölüşüm amaçları (bunun için diğerleri yanında sosyal başarı kotası bir ölçektir) açıkça daha yüksek değerlendirilir, oysa yarışmacı demokrasilerde ekonomi siyaseti ile ilgili etkinlik (enflasyon düzeyi ve ekonomik büyüme gibi genel ekonomik göstergelerle ölçülür) üzerinde ısrarla durma, adil bölüşümü arka planda bırakır.

Kısım 3.3

Çoğunluk Demokrasisi ve Oydaşmacı (Konsensus) Demokrasi

Karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarında farklı tutumlar gündeme gelir. Bir ülkenin araştırılması çerçevesinde en sık niteliksel değerlendirme teknikleri kullanılır. Standardize edilmiş gözlem yöntemlerini ve istatistiksel değerlendirme tekniklerini kullanan ve bütün demokrasileri mümkün olduğunca temsil edebilecek bir örneklemin analizine çalışan demokrasi araştırmasının niceliksel yaklaşımlarını niteliksel değerlendirmeden ayrılmalıdır. Örneğin niteliksel yaklaşım, önceki kısımda tartışılmış olan ortak-

laşmacı demokrasi ile ilgili araştırmalarda gündeme gelir. Buna karşın niceliksel yaklaşım şimdiye kadar özellikle Amerikan siyaset biliminin katkılarında kullanılmıştır, örneğin bu yaklaşım B. Powell'in *Contemporary Democracies* (1982) (Çağdaş Demokrasiler) ve Hollanda'lı siyaset bilimci A. Lijphart'ın *Democracies* (Demokrasiler) başlığı altında 1984'de yayınlanmış olan anayasal demokrasilerin karşılaştırılmasına öncülük eden esrinde kullanılmıştır. *Democracies* adlı eser, Batılı sanayileşmiş ülkelerdeki demokrasilerin yapılarını sistematik olarak karşılaştırarak inceleyen ciddi bir denemedir. Bu araştırmanın hareket tarzı ve en önemli bulguları bu kısımda ele alınacak ve eleştirel olarak değerlendirilecektir. Ayrıca, Lijphart'ın araştırmasının eleştirel olarak sürdürülmesi çerçevesinde modern demokrasilerdeki kurumsal çoğulculuğunun ölçülmesi konusunda bir teklif sunulacaktır.

Democracies'in hareket noktası, demokrasinin iki ideal tipinin, "Westminster" yahut "çoğunluk demokrasisi" modeli ile "oydaşmacı demokrasi" modelinin karşılaştırılmasıdır. Lijphart'a göre saf çoğunluk demokrasisinin dokuz temel özelliği vardır: (1) Yüksek derecede yoğunlaşmış yürütme iktidarı, bilhassa çoğunluk partisinin tek başına yönetmesi veya çoğunluk partisinin belirleyici olduğu mümkün merteye küçük koalisyon hükümeti. (2) Çoğunluk iktidarının yasama kaynaşması ve hükümetin parlamentoya karşı üstünlüğü. (3) İki partili sistem veya önemli partilerin sayısına göre ona yakın bir tipi. (4) Sadece temelinde tek bir çatışma çizgisi bulunan bir sistem anlamında tek boyutlu parti sistemi (bir çatışma çizgisi toplumsal bir çatışmanın var olmasıyla tanımlanır, bu çatışmadan kaynaklanan çatışan partiler seçmenleri ile birlikte her defa bir siyasal parti ile sağlam bir koalisyon kurarlar). (5) Çoğunlukçu seçim sistemi. (6) Asimetrik iki meclisli veya tek meclisli sistem, yani içinde ya sadece bir meclis bulunan veya alt meclis (yahut eş değerde) ikinci bir meclis, örneğin Senato veya Federal Konsey gibi, bulunan bir parlamento yapısının belirleyici olması. (7) Tekçi (Üniter) ve merkeziyetçi devlet yapısı. (8) Yazılı olmayan bir anayasa ve parlamento egemenliği ya da parlamento çoğunluğunun kapsamlı egemenliği. (9) Doğrudan demokratik düzenlemeleri adeta bütünüyle dışarıda bırakan kesin olarak temsili demokratik bir düzen.

Çoğunluk demokrasisinin karşısında, Lijphart'ın seçtiği nitelemeyle "oydaşmacı demokrasi" (consensus democracy); galiba tam, özellikle yanlış anlaşılacak şekilde çevisi yapılsa "müzakere demokrasisi" yer al-

maktadır. Lijphart'a göre oydaşmacı demokrasi ideal tipi sekiz özellikle karakterize edilmiştir: 1) Yürütme bakımından iktidarın bölünmesi, bilhassa örneğin büyük bir koalisyonda olduğu gibi hükümet eden bir çok partinin iktidarı paylaşması; 2) Formel veya informal kuvvetler ayrımı ve yasama ve yürütmenin görece ayrılığı; 3) Çok partili sistem; 4) Sınıfsal ve dini çatışma çizgileri gibi bir çok çatışma çizgisinin varlığı anlamında çok boyutlu parti sistemi; 5) Nispi temsil sistemi; 6) İki meclisli sistem, özellikle ikinci meclisin güçlü konumu; 7) Federalist ve yerel yönetimci devlet yapısı ve 8) Oldukça zor değiştirilebilen yazılı bir anayasa; bu anayasanın değişmesi güvence alınmış veto hakkına sahip azınlıkların rızasını şart koşmaktadır. Çoğunluk demokrasisinin nitelenmesinin aksine temsili ve doğrudan demokrasi arasındaki farklılık, Lijphart'ın oydaşmacı demokrasi ideal tipinde kabul görmez.

Lijphart'ın çoğunluk demokrasisi ile oydaşmacı demokrasisi arasındaki farklılık büyüktür: Çoğunluk demokrasisini parlamento çoğunluğu sağlar ve ondan çıkan yürütme, siyaseti şekillendirmede geniş ölçüde özgür hareket eder; oysa oydaşmacı demokrasi, çoğunluğun ve yürütmenin hareket alanını oldukça sınırlar. Oydaşmacı demokrasi, iktidarın, kuvvetler ayrımı, iki meclis ve partilerin sayısının fazlalığıyla bölünmesini vurgular, ve çoğunluk ve azınlığa iktidardan pay alma fırsatlarının verilmesini ister. Bunun dışında, nispi temsil sistemi vasıtasıyla seçmen oylarının parlamenter temsile doğru dürüst dönüştürülmesinin önemini vurgular. Ayrıca teritoryal olarak veya olmayarak örgütlenmiş grupların iktidara temsili yollarını sağlar. Bundan başka yasama ve yürütmeye kurumsal sınırlılıklar getirir, örneğin azınlıkların askıya alma veya mutlak veto hakkı gibi.

Oydaşmacı demokrasiinin, önceki kısımda tartışılmış olan ortaklaşmacı demokrasi ile aynı şey olmadığı not edilmelidir. Lijphart bu iki demokrasi arasındaki farkı şöyle belirtmektedir: Oydaşmacı demokrasi iktidarın paylaşılmasını hedef edinir, buna karşın ortaklaşmacı demokrasi iktidarın paylaşılmasını gerektirir ve aynı zamanda bütün önemli grupların göz önünde bulundurulmasını gerekli görür. Ayrıca, oydaşmacı demokrasi toplumsal segmentlerin özerkliğini korur, buna karşın ortaklaşmacı demokrasi böyle bir özerkliği şart koşar (Lijphart 1989b: 41).

Çoğunluk demokrasisi ile oydaşmacı demokrasi arasındaki fark konusuna dönelim. Batı ülkeleri bu ideal tiplere hangi ölçüde uymaktadırlar? Bu sorunun cevaplandırılması için doğru ölçümler şarttır ve bu, kavramların

gözlemlenebilir ve ölçülebilir özenli büyüklüklere dönüştürülmesini gerektirir. Bu konu ile ilgili bilimsel uzmanlık alanında bu konudan operasyonelleştirme (işlemsellik) olarak söz edilir. Bu terim, yöntem öğretisinin bir kavramı tanımlamak için kullandığı özel bir terimdir. Bu tanım, ya kavramsal olarak nitelenen bir olguyu anlamak için yapılacak araştırmanın adımlarını (operasyonları) göstererek veya bu olgunun var olduğunu gösteren olayların tespit edilmesiyle yapılır: Operasyonelleştirmede kavramlar için göstergeler gereklidir. Bir örnek: Lijphart, çoğunluk demokrasisi ve oydaşmacı demokrasi ile ilgili ideal tiplere tartışmasında devlet yapısının merkezileşme derecesini değişebilen bir büyüklük olarak kullandı. Merkezileşme derecesi kuramsal bir konsepttir, genellikle tüm toplumu bağlayan kararlar alma yetkisinin devletin zirvesinde (kural olarak merkezi devlette ya da federal merkezde) toplanma ölçüsü olarak tanımlanır. Merkezileşme derecesi doğru olarak nasıl ölçülebilir? Lijphart bunun için finans istatistiklerine dayanan verilerin ve özel bir göstergenin yardımıyla bir operasyonelleşme yapılmasını teklif ediyor: O, merkezileşme derecesini, merkezi devletin payına düşen vergilerin yüzdesinin, merkezi devlet ve üye devletlerin topladıkları vergilerin tümü içindeki yeriyle ölçüyor. Merkezi devlet, bütün vergileri kendi kasasına koyuyorsa merkezileşme göstergesi 100 değerini gösterir; eğer merkezi devlet vergilerin sadece ufak bir kısmını alıyorsa merkezileşme derecesi 0'a yakın bir değer olur.

Lijphart'ın demokrasileri karşılaştırması bakımından merkezileşme derecesi sadece bir anahtar değişkendir. Diğer değişkenlerin operasyonelleştirilmesi konusunda Tablo 7 bilgi vermektedir.

Lijphart'ın demokrasileri karşılaştırması hangi bulguları ortaya koymaktadır? Tablo 8'deki veriler bu soruya özet halinde bir cevap vermektedir. Bu tablo, Batılı devletlerin -Tablo 7'nin göstergelerine dayalı olarak anlaşılabilen- demokrasi yapılarının dayandığı iki önemli faktör hakkında bilgi veriyor: Çoğunluk-oydaşma faktörü ve federalizm-tekçilik (Üniterizm) faktörü. Oydaşma-çoğunluk faktörü, Tablo 7'nin ilk beş göstergesinin standartlaştırılmış esas değerlerinin standartlaştırılmış bir ortalama değeridir (Yürütme iktidarının yoğunlaşması, yürütmenin üstünlüğü, partiler sisteminin yapısı, partiler sisteminin ve seçme hakkının boyutluluğu). Federalizm-tekçilik faktörü de Tablo 7'nin kalan üç değişkeninin standartlaştırılmış esas değerlerinin standartlaştırılmış ortalama değeridir: Bir veya iki meclis sistemi, devlet örgütlenmesinin merkezileşme derecesi ve anayasanın değişmesinin zorluk derecesi.

Tablo 7: Lijphart'ın Çoğunluk Demokrasisi ve Oydaşmacı Demokrasi ile İlgili Kuramsal Kavramlaştırmasının Operasyonelleştirilmesi¹⁾

Kavramlaştırma	Gösterge
Yürütme iktidannın yoğunlaşması	Mümkün olan en küçük koalisyonun hükümet ettiği sürenin payı
Yürütmenin üstünlüğü	Kabinelerin aylık olarak ortalama yaşama süresi
Partiler sisteminin yapısı	Yasamada yer alan önemli partilerinin Laakso-Taagepera göstergesiyle ölçümü
Partiler sisteminin boyutluluğu	Çatışma çizgilerinin sayısı ²⁾
Oyların ve parlamentodaki sandalye dağılımının seçme-seçilme hakkına bağlı oransızlığı	Ulusal seçimlerde iki büyük partinin oylarının ve sandalye sayısının payının ortalamadan sapması
Tek meclisli veya iki meclisli sistem	0'dan 4'e kadar olan skala (0= güçlü iki meclislilik, 4= tek meclisli yasama)
Merkezileşme derecesi	Toplanan bütün vergilerden merkezi devlete düşen payın yüzdesi
Anayasayı değiştirmenin zorluk derecesi	0'dan 3'e kadar olan skala (0= yazılı olan ve çok zor değişebilen anayasa, 3= yazılı olmayan anayasa, yani çoğunluk için daha geniş hareket serbestliği)

1) A. Lijphart'ın demokrasi tiplerini ampirik analizlerinde göz önünde bulundurulmamış olan referandum demokrasisi değişkeni olmaksızın.

2) Burada şu çatışma çizgileri birbirinden ayrılmaktadır: Sermaye- emek, dindar seçmenlere karşı dindar olmayanlar, kır-kent ve etnik-kültürel-dilsel çatışma çizgileri.

Kaynak: Lijphart 1984.

Tablo 8: Demokratik Anayasal Devletlerde Oydaşma- Çoğunluk ve Federalizm-Tekçilik (Unitarismus) Boyutlarının Standartlaştırılmış Ortalama Değerleri

Ülke	Oydaşma-Çoğunluk Boyutu	Federalizm-Tekçilik Boyutu
ABD	0,97	-1,62
Avustralya	0,95	-0,99
Avusturya	0,84	-0,37
Belçika	-0,74	0,19
Büyük Britanya	1,30	1,40
Danimarka	-0,89	0,49
Federal Almanya	0,11	-1,79
Finlandiya	-1,65	0,46
Fransa V. Cumhuriyet	0,11	0,36
Hollanda	-1,58	0,33
İrlanda	0,73	0,76
İspanya	0,11	-0,23
İsveç	-0,14	-0,06
İsviçre	-1,88	-1,53
İtalya	-1,18	0,01
İzlanda	-0,38	0,81
Japonya	-0,01	-1,11
Kanada	1,55	-1,22
Lüksemburg	0,30	0,79
Norveç	-0,30	-0,08
Portekiz	-0,50	0,61
Yeni Zelanda	1,36	2,16
Yunanistan	0,90	0,64

Veriler, standartlaştırılmış (z-dönüştürülmüş) esas ölçüm değerlerinin standartlaştırılmış (z-dönüştürülmüş) ortalama değerleridirler. Oydaşma-çoğunluk boyutu Tablo 7'deki 1'den 5'e kadar olan niteliklere ve federalizm- tekçilik boyutu ise Tablo 7'deki 6'dan 9'a kadar olan niteliklere dayanmaktadır.

Oydaşma-Çoğunluk Boyutu: Düşük değerler (eksi işaretleri) kuvvetli bir oydaşmacı demokratik yapıyı (örneğin İsviçre) göstermektedir; yüksek değerler kuvvetli çoğunluk demokrasisi yapılarına işaret etmektedir (örneğin Büyük Britanya, Yeni Zelanda ve Kanada).

Federalizm-Tekçilik Boyutu: düşük değerler (eksi işaretleri) kuvvetli bir federalizmi bileşenini (örneğin ABD, İsviçre, Almanya ve Kanada) göstermektedir; yüksek değerler (pozitif işaretler) yüksek bir merkezileşme derecesini göstermektedir (örneğin Yeni Zelanda ve Büyük Britanya).

Kaynak: Hesaplamalar Lijphart (1984) ve Lijphart v.d.'nin (1988) verileri tanımlanarak yazar tarafından yapılmıştır. Lijphart'ın verileri savaş sonrasında 1980'e kadar olan dönemin ortalama değerleridir (daha genç demokrasiler olan Yunanistan, Portekiz ve İspanya onun çalışmasında yoktur. Bunların ölçüm değerleri 70'lerin ortalarından 1986'ya kadar olan dönem itibarıyla alınmıştır).

Standartlaştırma, z- transformasyonu denen esasa dayanmaktadır. Bunun yardımıyla farklı değer ölçüm dizileri standartlaştırılır ve böylece karşılaştırılabilir hale getirilir. Teknik olarak bu işlem, bir değer ölçüm dizisinin esas değer ölçümünün ($\bar{X}$) ortalama değerden (O) sapmaya dönüştürülmesi ve sonra onun değer ölçüm dizisinin standart sapmasıyla (S) bölünmesi şeklinde yapılır. (Standart sapma, her değer ölçümünün aritmetik ortalamadan kare kökü alınan sapmasının değer ölçümünün sayısıyla bölünmesiyle elde edilen toplamın kare köküdür). Böylece elde edilen z-değeri, ölçülen değerlerin normal olarak dağılmış (standartlaştırılmış) bir popülasyonda ölçülen bir değerlin göreceli durumu hakkında bilgi verir (bkz: Tablo 8).

Tablo 8'den çıkan dört sonuç özellikle kayda değerdir.

- (1) Batılı sanayileşmiş ülkelerin demokrasi yapıları oldukça farklıdır. Farklılık o kadar büyüktür ki, aslında "demokrasi"den ancak kaba basitleştirme düzeyinde söz edilebilir. Bu nedenle oydaşmacı demokrasi ile çoğunluk demokrasisi arasında ideal tiplleştirilmiş farklılık ampirik olarak da anlamlı görünüyor.
- (2) İsviçre ile Yeni Zelanda ve Büyük Britanya gibi Westminster modeldeki devletler arasındaki farklılık bilhassa büyüktür. İsviçre oydaşmacı demokrasinin örneği ve Büyük Britanya ile Yeni Zelanda ise araştırmanın yapıldığı dönem olan 80'li yıllara kadar çoğunluk demokrasisinin prototipidirler. (1993 yılında nispi temsil sistemini kabul ettikten sonra Yeni Zelanda saf çoğunluk demokrasisinden uzaklaşma yolunda hareket etmiştir, bkz: Nagel 1994).
- (3) Oydaşma ya da çoğunluk ilkesinin ve federalizm ya da merkezileşme derecesinin güçlü olup olmamasına göre dört tip demokratik sistem ayrımı yapılabilir: a) Merkezizetçi çoğunluk demokrasisi (bu, Yeni Zelanda'da 80'li yılların sonuna kadar ve Büyük Britanya'da hemen hemen saf şekliyle gerçekleşmiştir). b) Federalist çoğunluk demokrasisi (özellikle Kanada, A.B.D. ve Avustralya). c) Merkezizetçi oydaşmacı demokrasi (Hollanda ve Fillandiya bunun örnekleridir). d) Federalist oydaşmacı demokrasi (en saf şekli İsviçre tarafından gerçekleştirilmiştir).
- (4) Bazı ülkeler orta bir yerde bulunmaktadır: İsveç, Norveç ve İspanya, oydaşma ve çoğunluk skalasında aritmetik ortalamaya yakın bir yerde bu-

lunmaktadır. Almanya'nın demokrasisi de -daha önceki ortaklaşmacı ve yarışmacı demokrasinin karşılaştırılmasında görüldüğü gibi (Kısım 3.2)- karma form olarak kabul edilebilir. O, çoğunluk demokrasisi ile oydaşmacı demokrasinin aşırı kutupları arasında ortaya çok yakın bir yerde bulunmaktadır. O, daha uygun olarak karma demokrasi olarak nitelenebilecek kendine özgü bir demokrasi tipi kurmuştur. Eyalet sisteminin dayanan yapısı ve Federal Anayasa Mahkemesi'nin seçkin önemi nedeniyle Federal Almanya, Lijphart'ın federalizm-tekçilik skalasında tipik federalist bir konuma sahiptir. Bu durum, onun siyasal sisteminin Westminster modelden ne kadar uzak olduğunu da açıklamaktadır. Federal Almanya çoğunlukçu ve oydaşmacı demokrasidir; -Westminster modelden farklı olarak- merkezi hükümet ile parlamento çoğunluğunda zıt kuvvetler ve dengelerden oluşan son derece farklılaşmış bir sistem onun esas yapısal özellikleri arasında sayılır. Sonuç olarak Almanya'da demokrasinin yapısı, Westminster modele uygun kalıplarla anlamlı olarak ölçülüp değerlendirilemez (Lehmbruch 1976; Schmidt 1991 ve 1992).

Lijphart'ın *Democracies* adlı kitabı sadece modern kitlesel demokrasinin yapılarını nitelemeye elverişli değildir. Bu araştırma hangi demokrasinin belli bir toplumsal sisteme daha uygun olduğu sorusunun cevaplanmasının ip uçlarını da verir. Lijphart'a göre örneğin çoğunluk demokrasileri, nispeten homojen topluma sahip ülkelere daha iyi uyar; yani örneğin derin sınıfsal karşıtlıklar veya mezhepsel çatlamalarla dolu olmayan bir toplum gibi birbirinden keskin biçimde ayrılmış alt kültürlerle veya "kamplar"a bölünmemiş devletler için geçerlidir. Bir çok alt kültürün veya "kampların" bulunduğu toplumlar için ilke olarak oydaşmacı demokrasi bütünleşme ve de siyasal irade oluşmasına ve karar almaya daha uygundur -ortaklaşmacı demokrasi kuramında tartışılan şartların geniş ölçüde yerine getirilmesi şartıyla- (krş: Kısım 3.2). Diğer yandan Lijphart'ın araştırması, çok partili sistemlerin, yaygın bir düşünceye (örneğin Hermens 1931) karşın zorunlu olarak istikrarsız olmadıklarını göstermektedir. Onların istikrarlı veya istikrarsız olup olmadıkları partilerin sayısına bağlı değildir, aksine diğer pek çok kurumsal ve kültürel faktöre bağlıdır (Powell 1982; Lipset v.d. 1993; Berg-Schlosser/DeMeure 1994a ve 1994b).

A. Lijphart, 90'lı yılların başında, oydaşmacı demokratik yapının korporatizmin güçlü yanıyla ilişkiye girdiğini, yani karşıt birliklerle, özellikle sermaye ve emekle ilgili ekonomik birliklerin en azından bazı siyasal alanlarda devletle birlikte siyaset geliştirme ve uygulamada bir üçlü olarak iş birliği yaptıklarını ortaya koydu. Bir siyasal sistemin oydaşmacı demokratik içeriği ne kadar kuvvetli olursa, orada korporatizm o kadar kuvvetle gelişir; çoğunlukçu demokratik yapı ne kadar kuvvetli olursa korporatif ağ o kadar zayıf olur. Böylece ortaklaşmacı demokrasisi kuramında geliştirilmiş olan bir hipotez, yani korporatif siyasal gelişme ile ortaklaşmacı ya da oydaşmacı demokrasinin tarihsel gelişmesi arasında ilişki olduğu şeklindeki hipotez desteklenmiştir (krş: Kısım 3.2)

Lijphart'ın demokrasileri karşılaştırmasının önemli bir bulgusu, çoğunluk demokrasisinin, demokrasinin mümkün olan en iyi şekli olduğu şeklindeki yaygın kabulün çürütülmesidir. Bu kabul özenli bir araştırmaya dayanmamaktadır. Lijphart daha çok, oydaşmacı demokrasinin, hem istikrar hem de sorun çözme gücü bakımından çoğunluk demokrasisine direnebildiğini veya hatta onu aşabildiğini kanıtlamaktadır (Lijphart 1989b: 47 v.d. ve 1991). Lijphart, demokrasilerin başarı ya da başarısızlığını karşılaştırılması kolay olan verilere dayanan bazı göstergelere istinaden ölçmüştür. Bunların özellikle önemlileri şunlardır: 1) Ekonomi siyasetinin başarısının göstergeleri (ekonomik büyüme, işsizlik oranının yüksekliği ve enflasyon oranıyla ölçülmüştür). 2) Demokrasi kalitesinin ölçümü (özellikle Dahl'ın Poliarşi indeksi, bu konuda bkz: kısım 3.4 ve seçime katılma). 3) Azınlıkları destekleme ve azınlıkların temsili (Lijphart'ın kadınların parlamentoda temsili ve aile siyasetinin yoluna konması konusundaki -aldatıcı- nitelemesi burada yer alır). 4) Siyasal rahatsızlıkların sayısı ve sıklığı. İlk değerlendirmelere göre oydaşmacı demokrasiler, çoğunluk demokrasileriyle karşılaştırıldıklarında genel olarak daha iyi düzenlerdir. Grup ortalama-sına göre değerlendirildiğinde oydaşmacı demokrasilerde daha fazla başarı elde edilmektedir; özellikle işsizlik ve enflasyonla mücadelede, kadınların talep mücadelesinde ve demokrasinin kalitesi bakımından. Bu nedenle seçim zor değildir. Oydaşmacı demokrasiler, özellikle nispi temsil ile parlamenter hükümet sistemlerine sahip oydaşmacı demokrasiler, çoğunluk demokrasileri ile karşılaştırıldığında "daha büyük yararlar" ("the greatest benefit") (Lijphart 1994b: 12) sunmaktadırlar.

Bu ilginç bir tezdır. Kuşkusuz üç soru işaretinin giderilmesi gerekir. İlk olarak, oydaşmacı ve çoğunlukçu demokrasiler arasındaki farklılıklar grup farklılıklardır; bu nedenle grup içi farklılıkları örterler. İkincisi, gruplar arasındaki farklılıkların yaklaşık yarısı nispeten küçüktür. Üçüncü olarak, diğer belirleyici faktörlerin ayrıntılı tetkiki yapılmaksızın gözlenebilir farklılıkların köklerinin oydaşmacı yahut çoğunluk demokrasisinde olduğu asla kesinlik kazanmaz. Bundan dolayı oydaşmacı demokrasilerin içinde bir çok sorunun çoğunluk demokrasilerine göre daha iyi çözümlendiği varsayımı el sürülmemiş olarak kalmaktadır. Burada vurgu "içinde" konusunaadır; vurgunun bu şekilde olması köken ve etki meselesini dışarıda bırakmaktadır.

Eğer Lijphart'ın Batılı demokrasiler ile ilgili analizleri, iktidar değişmesinin sonuçları konusunda devletin işleyişi ile ilgili araştırmalarının bulguları ile ilişkilendirilirse (Schmidt 1991), nedensel analiz bakımından daha sağlam olan bir hipotez ileri sürülebilir. Çoğunluk demokrasileri, hükümet ile muhalefet arasındaki bir iktidar değişmesinden, devletin işleyişinde daha büyük rota değişmelerinin beklenebildiği ülkelerdir. Bu ülkelerde çoğunluklar, kendilerine karşı daha az karşıt kuvvetler, kontrol mercileri, yardımcı veya yan hükümetlere sahiptiler; bu sebepten onların kurumsal bakımdan hareket serbestliği çok büyüktür. Siyasal irade ve beceriyi olabildiğince kullanırlar. İngiliz İşçi Partisi'nin ve Muhafazakar Parti'nin hükümet siyasetinin 80'li yıllarda gösterdiği gibi hareket serbestliği ekseriya tam olarak kullanılmıştır (Moon 1995).

Bir oydaşmacı demokraside veya güçlü oydaşmacı demokratik bileşenlere sahip bir ülkede radikal bir rota değişikliği için hareket serbestliği oldukça dardır. Bu ülkelerde kural olarak büyük hükümet değişmesi devletin işleyişinde daha büyük bir rota değişmesini ortaya çıkarmaz, çünkü açık veya örtük büyük koalisyonların siyaset değişikliklerinde uzlaşmaları gerekir. Bu durum, örneğin İsviçre gibi güçlü oydaşmacı demokratik yapıya sahip ülkelerde veya Federal Almanya'da gibi karma oydaşmacı ve çoğunlukçu demokratik kurumlar düzenine sahip ülkelerde sağ veya sola göre radikal rota değişmesine uygun olmayan şartların niçin egemen olduğunu açıklar. Böylece 70'li yıllarda SPD ile F.D.P.'nin sosyal liberal koalisyonunun "iç reformlar siyaseti"ni, daha sonra CDU/CSU/F.D.P. hükümetinin muhafazakar-liberal bir "değişim" programını uygulamasının niçin zor olduğu daha iyi anlaşılır (Schmidt 1978; Lehmbruch 1989). Oydaşma-

cı demokratik sınırlar hükümet siyasetinde büyük rota değişiklikleri yeteneğini dışta bırakmaz. Federal Almanya'nın tarihi bunu gösterir. Bu rota değişmesi anayasa değişikliklerini veya muvafakata dayalı yasaları gerektirdiği sürece, kuşkusuz onlar Federal Parlamentonun çoğunluğunun ve Federal Konsey'in çoğunluğunun ve federal hükümet ve muhalefetin formal veya informal olarak büyük bir koalisyon oluşturmalarını şart koşar (Schmidt 1995b).

Lijphart'ın *Democracies* adlı eseri çığır açan bir eserdir. Onun açıklığı ve tahkik edilebilirliği de övgüye değerdir. Çünkü o, o kadar iyi tahkik edilebilir ki, kuşkusuz eleştiri işini kolaylaştırır. Lijphart çok geniş tutulmuş bir demokrasi kavramına dayanmaktadır, onu belli ölçüde doldurmuştur. Demokrasinin ölçümünde sadece halkın irade oluşumuna katılması ve önderlik tabakalarına seçilme ve görevden alınma ve de siyasetin rekabetçi karakteri ile ilgilenmez, bununla birlikte anayasal devletin yapısal unsurları ve devlet örgütünün merkezîyetçilik yahut federalizm derecesini de kapsar. Hatta daha sonra Lijphart buna devlet-birlikler ilişkisi kalıbını eklemiştir (Lijphart/Crepaz 1991, aynı şekilde Mair 1994). Bu durum oydaşmacı demokrasi tipini zenginleştirir, fakat daha çok konzeptün doldurulmasına hizmet eder.

Bunlara başka bir konu da eklenebilir. Lijphart tarafından demokratik anayasal devletlerde vatandaşın katılım imkanları arasında önemli bir farklılık olduğu orijinal olarak zikredilir, fakat fazla göz önünde bulundurulmaz: Katılım imkanları bakımından temsili ve doğrudan demokrasi arasındaki farklılık. Bu bakımdan tipik doğrudan demokratik katılım hakkına sahip ülkelerin demokratik muhtevası Lijphart'ın tipolojisinde ihmal edilmiştir (bkz: Kısım 3.5). Eğer doğrudan demokrasi göz önünde bulundurulursa, A. Lijphart'ı öfkeliendirmesi gereken bir bulgu gündeme gelir: Ona göre İsviçre oydaşmacı demokrasi tipine en yakın olanıdır, ancak -ideal tipe karşı olarak- tipik plebisiter demokratik özellikler de İsviçre'ye uyar! O, sadece oydaşmacı, ortaklaşmacı ve nispi temsil demokrasisi değildir, aynı zamanda "referandum demokrasisi"dir (Nef 1988)!

Escriin içeriğini tetkik çerçevesinde ileri sürülen eleştirel düşünceler de isabetlidir. Bazı göstergeler düzeltilmeye ve tamamlanmaya muhtaçtır. Lijphart'ın tekçilik-federalizm boyutunu ölçümü (bkz: Tablo 7 ve 8), yasama ve yürütme ile ilgili federalizm kuramına dayalı sınırlamalar ile federal

devlete dayalı farklı anayasa siyasetinden kaynaklanan sınırlamaları bir potaya koymuştur. Bu olabilir, ancak bu, federalizm yahut tekçi devletlerin yalnız yarısıyla yapılabilir. Lijphart'ın tekçilik-federalizm ayrımı için kullandığı değişkenlerin ortak olması başka bir konudur. Onlar arasında demokrasinin yumuşatılması veya "itidali" ortaktır -seçilmiş halk temsilcilerinin ve ondan kaynaklanan yürütmenin iktidarına karşı veya - başkanlık durumunda -doğrudan veya ikinci seçmenler tarafından seçilen başkanın iktidarına karşı karşıt güçlerin etkisi anlamında-.

O bakımdan Lijphart'ın federalizm boyutunun dayandığı göstergeleri tamamlamak gerekir. Bunun için öncelikle yürütmenin itidali veya frenlenmesi konusunda örneğin özerk bir merkez bankası, güçlü özerk anayasa mahkemesi veya oy kullanan vatandaşların referandum yetkisi gibi destekler veya yardımcıları türünden diğer önemli kurumların değerlendirilmesi gerekir. Bütün bunlar, eski, modern öncesi demokrasi kuramının bir temel düşüncesini çağrıştıran "ılımlı demokrasi"nin modern varyantlarının destekleri olarak etkide bulunurlar (bkz: Kısım 1.1 ve 1.2). Karşılaştırmalı araştırmaların gösterdiği gibi, yürütme iktidarının frenlenme ve sınırlanma ölçüsü bakımından Batılı demokrasiler arasında kuşkusuz büyük farklar vardır (örnek olarak bkz: Landfried 1988). Bu farklar kısmen Lijphart'ın tekçilik-federalizm boyutunda bütün açıklığıyla gösterdiği demokrasiler arasındaki farklılıklarla kesismektedir, kısmen onlardan sapmaktadırlar. Özellikle Tablo 9'un gösterdiği gibi, yürütmenin frenlenmesi -yazarın kurumlar indeksiyle (Schmidt 1995a), Huber ve diğerlerinin "constitutional structure" indeksiyle (1993) ve "kurumsal çoğulculuk" indeksiyle (Colomer 1995) ölçülmüştür- bilhassa İsviçre'de, Federal Almanya'da ve A.B.D.'de oldukça ilerlemiştir. Buna karşılık Büyük Britanya'nın ve Yeni Zelanda'nın klasik çoğunluk demokrasilerinde ve ayrıca diğerlerinin yanında İsveç'te ve İrlanda'da ve de Yunanistan'da yürütme ve onun yasamadaki çoğunluğu ancak zayıf olarak frenlenmiştir (bkz: Tablo 9).

Democracies'in eleştirilebilecek yönleri arasında yazarının sahip olduğu bazı anlayışlar da vardır. Örneğin Lijphart'ın federalizm-tekçilik (unitarizm) skalası, federalizm ve tekçilikle ilgili geleneksel anlayışa uymuyor. Bu skala devlet yapısının kurumsal parçalanmışlığının, eyaletler arasında ve de federal devlet ile eyaletler arasında son derece yaygın olan birbirine bağıllıkla aşılabilir (yatay ve dikey "siyaseti birleştirme"), ve federal devlet yapısına

rağmen tekçi bir yasama uygulanan -örneğin Federal Almanya'da olduğu gibi, isabetli olarak bu devletten "tekçi bir federal devlet" olarak söz edilmektedir (Hesse 1962; bkz: Scharpf/Schnabel/Reissert 1976)- federal devletleri anlamaya tam elverişli değildir. Bundan başka Lijphart'ın çalışmasının bazı demokrasi göstergeleri, ancak onların ölçmek istedikleri kuramsal konseptlerin anlaşılmasıyla bağlantılıdır (Pennings 1995). Partiler sisteminin ve toplumsal çatışma çizgilerinin yapıları ilke olarak iyi operasyonelleştirilmiştir. Üstelik yasama ve yürütme arasındaki iktidar bölüşümünün ölçülmesi oldukça basitleştirilmiştir. Tek başına yönetim ile koalisyon hükümeti arasındaki fark da mümkün olan en küçük koalisyon anlayışıyla tam olarak kavranamaz. Nihayet, devlet örgütlenmesinin merkezileşme derecesinin ölçümü bütün kuşkuları giderememiştir. Eğer ölçüm derecesinin sayacı için ölçüm aracı olarak sadece vergiler değil, vergiler ve sosyal güvenlik harcamaları kullanırsa, devlet örgütünün merkezileşmesi daha iyi anlaşılabilir. Örneğin İsveç ve Büyük Britanya gibi vergileri finanse eden bir sosyal devlete sahip ülkeler, Federal Almanya, Avusturya ve İsviçre gibi sosyal politikaları her şeyden önce sosyal güvenlik katkılarıyla finanse edilen devletlere göre daha yüksek bir merkezileşme değeri alırlar.

Kuşkusuz eleştirel yorumlar *Democracies* adlı eserin ve bu araştırmanın devamı niteliğindeki araştırmaların (Lijphart 1991, 1994a ve 1994b) başarılarıyla karşılaştırılabilir. Başarılar büyüktür. *Democracies* ve onun 90'lı yıllarda devamı niteliğindeki çalışmalar, Batının anayasal demokrasileri arasındaki ciddi farklar ve benzerliklerin olağanüstü değerli analizleriyle demokrasi konusunda yapılan pek çok araştırma arasında yerini almıştır. A. Lijphart bu araştırma ile ondan önce hemen hemen hiç kimsenin yapmadığı şekilde ampirik ve normatif demokrasi kuramı arasındaki bir boşluğun doldurulmasına katkıda bulunmuştur. Onun araştırmalarını sürdürmesi -örneğin Lijphart (1994b)- hala hırslı bir çabanın varlığını gösteriyor: Bu araştırmalar hangi demokrasi tiplerinin sorunları daha iyi çözdüğü ve hangilerinin bu bakımdan daha kötü donanımlı oldukları sorusuna cevap vermeye yardımcı olabilirler. Bu nedenle A. Lijphart, karşılaştırmalı devlet işleyişi araştırmalarından ve Powell'in 1982'deki demokrasileri karşılaştırmasından ilham alarak hükümetlerin yapıp etmelerinin analizi konusuna bir köprü kuruyor ve böylece karşılaştırmalı demokrasi araştırmasının en ön safında yer alıyor.

Tablo 9: Modern “İlimli” Demokrasiler: Yürütmenin Kurumsal Sınırlılıkları ve Demokratik Anayasal Devletlerde Kurumsal Çoğulculuk

Ülke	Lijphart	Schmidt	Huber v.d Colomer
ABD	-1,62	5	7
Avusturya	-0,37	2	1
Avustralya	-0,99	3	4
Belçika	0,19	3	1
Büyük Britanya	1,40	1	2
Danimarka	0,49	2	0
Federal Almanya	-1,79	5	4
Finlandiya	0,46	0	1
Fransa V	0,36	1	2
Hollanda	0,33	1	1
İrlanda	0,76	1	0
İspanya	-0,23	2	
İsviçre	-0,06	0	0
İtalya	-1,53	5	6
İzlanda	0,01	3	1
Japonya	0,81	2	
Kanada	-1,11	2	2
Lüksemburg	-1,22	3	4
Norveç	0,79	2	
Portekiz	-0,08	2	0
Yeni Zelanda	0,61	1	
Yunanistan	2,16	0	
	0,64	1	

Sütun 1: Lijphart'ın federalizm-tekçilik boyutu (Kaynak: Tablo 8).

Sütun 2: Schmidt'e göre (1995a) 1960'dan 1980'in sonuna kadar olan dönemde yürütmenin sınırlılıkları indeksi (Institutionen-Index). Yüksek değerler pek çok önemli sınırları göstermektedir. İndeks, öncelikle Lijphart (1984), Landfried (1988), Gallager/Maier/Laver (1992) ve Merkez bankasının özerkliği için Bucsh (1995) temelinde 6 Dummy değişkeninin ağırlıksız toplamına dayanmaktadır (Kodlama 1 veya 0 şeklindedir, "1" sınırlı anlamına gelmektedir): 1) Ulusal devlet siyasetinin Avrupa Birliği üyeliğiyle sınırlandırılması (=1), 2) Merkezleşme derecesi (1=federalist, 0=diğer), 3) Anayasanın değişmesi (1=bilhassa yüksek engeller, 0=diğer), 4) iki meclisli sistem (özellikle güçlü ikinci meclis=1 (diğer=0), 5) Merkez bankasının özerkliği (=1) (diğer=0), 6) referandum demokrasisi (kuvvetli=1, diğer=0).

Sütun 3: Huber/Ragin/Stephen'a göre "Constitutional Structure" indeksi (1993: 728). Toplam indeks şunlardan elde edilmiştir: 1) Federalizm (0=federal değil, 1= zayıf, 2= kuvvetli), 2) Parlamenter hükümet sistemi (=0) veya başkanlık sistemi yahut Kollegial (ortaklaşa) hükümet (=1), 3) Nispi temsil/tekli seçim çevresi (=0, değişiklik yapılmış nispi temsil=1, tek seçim çevreli çoğulculuklu seçim sistemi=2), 4) Çift meclislilik (1= zayıf, 2=kuvvetli), ve 5) referandum (0= referandum yok veya seyrek, 1=sık). İsviçre'nin değerleri 1970'den itibaren (daha öncesi:1).

Sütun 4: Colomer'e (1995:20) göre "kurumsal çoğulculuk" indeksi (minimum 0, maksimum 7). Temelde dört ölçüm aracı bulunmaktadır (0'dan 2'ye kadar olan yoğunluğa göre, 0 veya 1 ile kodlanan başkanlık değişkeni dışında): Etketif partilerin sayısı, çift meclislilik, seçilmiş başkan ve merkezdışıcılık.

Kısım 3.4

Doğrudan Demokrasi

Modern öncesi kuramlarda demokrasi, doğrudan halk egemenliği olarak tanımlanmıştı. Bu anlayışa göre tam vatandaş, kamusal işlerin görüşülmesine ve bunlarla ilgili kararlara katılan kimse idi (Held 1992). Bu demokrasi modeli alan bakımından büyük devletlerde uygulanabilir değildir; bununla birlikte bu tür devletler demokratik olarak yapılanmak istediklerinde temsili demokratik kurumların kurulması zorunludur. Her ne kadar T. Jeantet, modern demokrasiyi doğrudan demokrasi ile eşit görerek abartmış olsa da (Jeantet 1991: 205 v.d.) temsili demokrasi, doğrudan demokratik kurumları tamamen dışta bırakmaz. Doğrudan demokratik kurumların faaliyetinde olup olmadıkları -cevap eğer oldukları şeklinde ise- hangi ölçüde oldukları pek çok faktöre bağlıdır.

Federal Almanya, merkezi devlet alanında temsili demokratik unsurun fevkalade güçlü ve doğrudan demokratik unsurun ise çok zayıf olduğu ülkeler arasında sayılır. Federal devlet alanında doğrudan demokratik oylama sadece iki durumda öngörülmüştür. İlk kullanım durumu Anayasanın 146. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre esasen şarta bağlı olarak düşünülmüş bir durum olarak anayasa, "Alman halkının özgür kararıyla kabul ettiği bir anayasa yürürlüğe girdiğinde" geçerliliğini kaybeder. Bunun dışında Anayasa, vatandaşın doğrudan demokratik katılımını sadece federal bölgenin yeni üyeliğinde öngörmüştür. Anayasanın 29. maddesi eyaletlerde, onların bölgelerinde veya bölgelerinin bir kısmında yeni bir eyalet oluşturma yolunda bir halk girişiminin şartlarını ve çerçevesini, ve teklif edilen değişikliğin eyalette mensup olanlar tarafından kabul edilip edilmediği konusundaki halk oylamasının usullerini düzenlemektedir.

Konuyu tamamlamak bakımından şimdiye kadar literatürde değinilen diğer bir zayıf doğrudan demokratik kurumun varlığına da işaret edilebilir. Vatandaşların Anayasanın 17. maddesine göre sahip oldukları ortak dilekçe verme hakkı, halk inisiyatifinin zayıf bir varyantı olarak anlaşılabilir (Kriele 1992:12). Bundan başka Federal Almanya'nın anayasal gerçekliğinde -diğer parlamenter demokraside ve başkanlık demokrasisinde olduğu gibi- "halk oylaması mekanizmasının yeni bir şekli" (Nicolauß 1992: 14) bulunmaktadır; örneğin Şansölye adayları ile ilgili olarak konu veya kişi plebisiti olan bir federal parlamento seçimi gibi (Nicolauß 1988, 1992; Jaeger

1992). Otto Kirchheimer daha 1960'larda F.K. Fromm'un anayasa konusundaki araştırmasına yazdığı eleştiride, federal parlamento seçiminin olgusal olarak "Federal Almanya başbakanının seçilmesinin doğrudan bir halk seçimi" şeklinde gelişebileceğini görmüştü (*Neue Politische Literatur* 1960, s.1103).

Doğrudan demokratik kurumlar, Federal devlet alanından farklı olarak eyaletlerin anayasalarında daha fazla ağırlığa sahiptir. (Jürgens 1993), özellikle daha sınırlı kanun tasarıları konusunda kanun teklifi hakkı ve halk oylaması yapılması gibi. Örneğin Baden-Württemberg eyalet anayasasında, eğer eyalet meclisi kanun tasarısını değiştirmeden onayacaksa bir kanun tasarısının takirinde kanun teklifinde bulunma hakkı ve bu tasarı konusunda halk oylaması kabul edilmiştir (m.60). Ayrıca m.43'de eyalet meclisinin vaktinden önce feshini bir halk oylamasına bağlı olarak öngörmektedir: "Eğer seçmenlerin altıda biri tarafından talep edilir ve altı hafta içinde yapılacak olan halk oylamasında seçmenlerin çoğunluğu bu teklifi kabul ederse, eyalet meclisi seçim dönemi tamamlanmadan önce hükümet tarafından fesh edilir" (m.43). Aynı şekilde Bayer eyalet anayasası da bir yasanın çıkarılması konusunda halkın talebini ve halk kararını öngörmektedir (m.74) ve 18. maddenin 3. paragrafına göre bir milyon seçmen tarafından verilecek dilekçeyle eyalet meclisi azledilir. Devlet bütçesi konusunda halkın karar vermesi kuşkusuz yasaklanmıştır (m.73). Yasa tasarıları konusunda halkın talepleri ve karar vermesi Hessen eyalet anayasasında da (m.124) kabul edilmiştir ve Nordrein-Westfalya anayasasının 68. maddesinde yasaların ibra, değiştirme ve kaldırılması konusunda halkın talep ve kararı konusu düzenlenmiş, aynı şekilde doğrudan demokratik halk katılımı öngörülmüştür. Benzer düzenlemeler bütün diğer eyaletlerin anayasalarında da bulunmaktadır. Yeni eyaletlerde doğrudan demokratik yapılar, özellikle Brandenburg eyalet anayasasında göz önünde bulundurulmuştur: Orada 76. maddeden 78. maddeye kadar olan maddeler halk inisiyatifi, halkın talebini ve halkın kararı konusunu düzenlemektedir. Bu tür hukuki kurumları Mecklenburg-Vorpommern (m.59 ve 60), Sachsen (m. 80 ve 81), Sachsen-Anhalt (m. 80 ve 81) ve Thüringen (m. 81 ve 82) anayasaları da öngörmektedir. Komünlere doğrudan vatandaş katılımı da bunlara eklenebilir. Doğrudan halk katılımı Federal Almanya'nın bazı eyaletlerinde görece kuvvetli gelişmiştir, örneğin Baden-Württemberg gibi. Örneğin Güney Almanya konsey anayasasında belediye başkanının doğrudan seçilmesine halkın doğrudan katılımı öngörülmüştür ve doğrudan demokratik tekniklerin

ciddi bir önem kazanması lokal seviyede halk talebi ve vatandaş kararında görülebilir, Baden-Württemberg belediye yasasında olduğu gibi.

Almanya'da Federal devlet düzeyinde temsili demokrasinin çok güçlü ve doğrudan demokrasinin çok zayıf olduğu bulgusu, kuşkusuz eğer uluslararası karşılaştırma ölçü olarak alınırsa doğrudur (Butler/Ranney 1994; Luthardt 1994). Bu konuda Federal Almanya yalnız değildir: Benelüks devletleri, İsrail, Yunanistan ve federal devlet düzeyinde Kanada ve A.B.D. de hemen hemen dışlayıcı temsili demokratik anayasalı devlet arasında yer alırlar. Kuşkusuz özellikle A.B.D.'de lokal düzeyde federe devletlerde doğrudan vatandaş katılımı çok kuvvetli yapılanmıştır (Billerbeck 1989; Luthardt 1994; Stelzenmüller 1994).

Ulusal düzeyde doğrudan demokratik yöntemler ikinci bir ülkeler grubunda ciddi olarak büyük bir ağırlığa sahiptir: Özellikle İtalya, Fransa, İrlanda, Danimarka, Avustralya ve Yeni Zelanda bu tür ülkeler arasında yer alır. Örneğin Fransız Anayasası belli yasalar için halk oylamasını ve anayasa değişiklikleri için zorunlu referandumu öngörmektedir, İtalya Anayasası yasama ve anayasa değişiklikleri için ihtiyari bir referandumu içermektedir.

Anayasal devletler arasında doğrudan demokrasi konusunda lider, tartışmasız İsviçre'dir. Hem ulusal düzeyde hem Kantonlar düzeyinde ve topluluklarda doğrudan demokrasi olağanüstü kuvvetli ölçüde yerleşmiştir (Kobach 1994; Linder 1994). Doğrudan demokrasi bakımından İsviçre ile diğer anayasal demokrasiler arasındaki mesafenin ne kadar büyük olduğunu örneğin 1945'den 1989'a kadar olan zaman diliminde ulusal referandumların sayısı gösterir. Bu dönem içinde İsviçre'de 227 referandum yapılmıştır. Bunun ardından ikinci olarak Avustralya (23), ardından Yeni Zelanda (17), İtalya (15), Danimarka (12) ve İrlanda (11) gelmektedir. Fransa'nın V. Cumhuriyeti (7) ve IV. Cumhuriyeti (4), İsveç (4) sonuncu sırada yer almaktadır -bu dönemde bir kez referandumun yapıldığı ülkelerden önce (Avusturya, Belçika, Norveç, Büyük Britanya)-. Anılan ülke gruplarının ardından maksimum temsili demokrasi ve minimum doğrudan demokrasiye sahip ülkeler gelir: Federal Almanya, İzlanda, İsrail, Japonya, Lüksemburg, Hollanda ve ulusal düzeyde Kanada ve A.B.D. gibi (temel: Lijphart 1984; Gebhardt 1991: 22). Finlandiya da 1945-1989 dönemi bakımından bu grupta yer alır, beş yıl sonra burada son derece önemli bir referandum yapılmıştır, Finlandiya'nın Avrupa Birliği'ne girişi konusunda halk oylaması yapılmıştır.

Halkın sık sık sandık başına çağrıldığı ülkelerde çok önemli olan ve olmayan konular oylanır; buna karşın halk oylamasının seyrek yapıldığı ülkelerde çoğu kez son derece önemli konularda karar verilir (Butler/Ranney 1994; Luthadt 1994). Örneğin İtalya'da halk, boşanma hakkı, kürtaj, partilerin finansmanı ve nükleer enerji siyaseti gibi şiddetli tartışmalara neden olan konularda sandığa çağırılmıştır. Boşanma hakkı ve kürtaj, İrlanda'da da (1983 ve 1986) ulusal halk oylamasının konuları olmuştur. 1980'de İsveç'te nükleer enerjiden çıkış konusunda oylama yapılmış ve İspanyol seçmenler 1986'da ülkenin NATO'ya üyeliği konusunda karar vermiştir. Ceza-yir'le olan savaşın bitirilmesi konusunda Fransa'da 1960'da halk oylamasıyla karar verilmiştir. Bilhassa Avrupa Topluluğu veya Avrupa Birliği'ne üyelik meselesi ve Avrupa bütünleşmesinin tarzları konusu halk oylamasının merkezinde olmuştur, Norveç (70'li yıllarda ve yeniden 1994'de çoğunluk Avrupa Topluluğu'na yahut Avrupa Birliği'ne üyelik önermesine karşı oy kullanmıştır), Büyük Britanya, Danimarka (Haziran 1992'de Maastricht anlaşmasının daha sonra düzeltilen reddinde büyük dikkat çekmişti), aynı şekilde vatandaşların Eylül 1992'de Maastricht sözleşmesi konusunda oy kullanmaya çağrılan ve az bir çoğunlukla onu kabul eden Fransa'da, Finlandiya, Avusturya ve 1994'de İsveç'te olduğu gibi.

Doğrudan demokrasinin çapı Federal Almanya'da federal alanda niçin bu kadar dardır? Weimar Cumhuriyeti'nin çöküşü ve nasyonal sosyalizmin yükselişi göz önünde bulundurulmaksızın Federal Almanya'nın temsili demokrasiye vurgu yapan yapısı anlaşılabilir. Yasa yapıcı, anayasaya doğrudan demokratik yöntemlerin neden olacağı potansiyel istikrarsızlığa karşı bilinçli olarak sağlam güvenceler koymuştur. Bunun nedeni, halk kararını hakiki "hükümlerlik aktı" olarak (Schmidt 1927: 47) değerlendiren otoriter devletin teori ve pratiğine sınırlama getirme, otoriter devletin ilke olarak alkışlamaya yakın duran yöntemi ile araya mesafe koyma düşüncesi idi (Adam 1992: 79). Almanya'nın temsili demokratik düzeninin bir nedeni olarak Weimar Cumhuriyetinin doğrudan demokratik kurumlarının ilk Alman demokrasisinin çöküşünden sorumlu oldukları şeklindeki yaygın anlayıştan da söz edilir. İlk Alman Cumhuriyetinin istikrarsızlığı -yaygın bir anlayıştır- plebisiter-otoriter Weimar devlet yönetimine dayandırılır, özellikle başkanların halk tarafından seçilmesinin kombinezonuna; başkanın hemen hemen sınırsız olarak parlamentoyu fesih hakkı, halk kararı ve halk talebi ve devlet başkanının atanması ve görevden alınmasının başkanlık

yetkisinde olmasına dayandırılır. Yasa koyucu anayasayı böyle plebisiter unsurlardan korumak istiyordu.

Weimar Cumhuriyeti'nin doğrudan demokrasisinin olumsuz olarak değerlendirilmesi artık yeni araştırmalar tarafından pek paylaşılmamaktadır (krş: Jung 1987 ve 1994); vatandaşın doğrudan katılımı konusunda siyasal etkiye bulunan doğrudan demokrasinin "demagoglar için bir ödül" sunduğu anlayışı da -eski Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss gibi- eskiden olduğu kadar savunulmamaktadır. Bilindiği üzere fikirlerin yaygınlık derecesi ve güçlülüğü, onların zorunlu olarak muhteva olarak da doğru olmaları anlamına gelmez. Doğrudan demokrasi konusundaki araştırmaların verdiği bilgiler, doğrudan siyasal katılım şekillerinin genelde istikrarsızlıklar olarak küçümsenmesine artık izin vermemektedir (Jürgens 1993; Butler/Ranney 1994; Jung 1994; Luthardt 1994; Linder 1994). Günümüzde doğrudan demokrasinin yapısal reform işlevinden çok (Max Weber'de 1918/19 böyle idi, bkz: Weber 1988a:290) yapıyı koruyucu ve bütünleştirici işlevi vurgulanmaktadır. İsviçre'de siyaset analizlerinde yapıyı koruma ve güvenlik supabı işlevinin özellikle etkili olduğu görülmektedir. İsviçre'nin siyasal sistemi, doğrudan demokratik katılımın çevresel ölçüde büyük bir örneğini sunmaktadır (Butler/Ranney 1994).

Kuşkusuz doğrudan demokrasinin çeşitli bakış tarzları zorunlu olarak dışta bırakılmaz. Eğer doğrudan demokrasinin istikrar sağlayıcı veya istikrarı bozucu sonuçları hakkında hüküm verilecek olursa bağlam şartlarının göz önünde bulundurulması gerekir (Stelzenmüller 1994; Luthardt 1994). Amerika'da olduğu gibi yarışmacı bir demokraside doğrudan düzenlemeler, federal devlet alanında manipulasyona ve "capture"a, yani özel çıkarlar vasıtasıyla sömürülmeye veya esir alınmaya elverişlidirler (Stelzenmüller 1994). "Capture", İsviçre'de olduğu gibi, doğrudan demokrasinin, ortaklaşmacı demokrasinin tamamlayıcı bir parçası olduğu yerde de gündeme gelir; kuşkusuz kamu yararıyla uyumlu istikrar başarıları da bundan kaynaklanır.

İsviçre'nin doğrudan demokrasisi, doğrudan halk egemenliğinin siyaset üretme ya da çıktı yönü gibi girdi yönlerini de boyunduruk altına almıştır (Neidhart 1970; Hertig 1984; Linder 1994). Doğrudan demokrasinin dört aracı federal alanda İsviçre vatandaşının emrine amadedir: (1) İhtiyari yasa referandumu, (2) anayasal inisiyatif, (3) devletin sözleşmenin referandumun ihtiyari olması ve (4) herkesi bağlayan ivedi federal kararlar için zorunlu referandum.

İhtiyari yasa referandumu federal düzeyde uygulanan ilk doğrudan demokrasi kurumu idi (1874). Onunla 50.000 (1977'ye kadar 30.000) vatandaş tarafından veya sekiz Kanton tarafından imzalanarak belgelenen talep olduğu takdirde parlamento tarafından hazırlanan yasalar ve geneli bağlayan federal kararlar (federal düzeyde yürürlük süresi süresiz yasalar) halk oylamasına sunulur. 1891'de ihtiyari yasa referandumuna anayasal inisiyatif eklendi. Bu, kısmi bir anayasa değişikliği konusunda halk oylamasını mümkün kılıyordu. Bunun şartı 100.000 (1977'ye kadar 50.000) vatandaş tarafından imzalanarak belgelenen bir talep olmasıdır. Eğer bir halk inisiyatifi gündeme gelirse parlamento ve hükümetin anayasa değişikliği teklifini görüşmesi gerekir, lüzum görüldüğü takdirde karşı bir teklif hazırlar ve bundan sonra teklifi (ve gerekirse karşı teklifi) halkın ve zümrelerin, yani 26 Kantonun yahut yarı Kantonun oyuna sunar.

20. yüzyılda İsviçre'nin doğrudan demokrasinin yönelimleri yeniden yapılandırıldı. 1921'de devletin yapacağı sözleşmenin referandumun ihtiyari olması benimsendi; böylece halk oylaması özellikle yürürlük süresi sınırsız olan uluslararası sözleşmelerle sınırlandı ve 1977'den sonra da İsviçre'nin hangi uluslararası örgütlere gireceğini öngören veya çok yönlü bir hukuk birliğine katılmayı sağlayan sözleşmeler buna eklendi. 1949'dan beri zorunlu referandum bulunmaktadır. Bütün anayasa değişiklikleri ya da anayasa tarafından belirtilmemiş geneli bağlayan ivedi federal kararlar, yani federal devletin belli bir süre için mecbur kaldığı yasal düzenlemeleri, örneğin 1930'lardaki ekonomik kriz esnasında İsviçre hükümetinin tam yetkili rejime geçişteki yasamada olduğu gibi, belli anayasa değişiklikleri zorunlu referandumla yapılır. Böyle herkesi bağlayan ivedi federal kararların, yürürlüğe girdikten bir yıl sonra halka ve zümrelerin oyuna sunulması gerekir. Eğer reddedilirse yürürlükten kalkarlar.

Bir yasama inisiyatifinin uğraştığı tasarının federasyonun federal alanında bazen realize edilemediğini de belirtmek gerekir. Diğer yandan İsviçreli vatandaşlara Kanton ve komünlerde diğer doğrudan demokratik katılım şekilleri açık olmuştur. Hatta Kanton düzeyinde doğrudan demokratik yönelimler federal düzeye göre daha farklı yapılandırılmıştır (Kriesi 1991; Linder 1994). Kanton düzeyinde yasama inisiyatifinin yanında finans referandumu da bulunmaktadır. Kantonların çoğunda hükümetlerin harcamaya kararları belli bir miktarı aştığı takdirde zorunlu olarak referanduma sunulmaktadır. Onlar otomatik olarak halkın -Kantonun oy kullanma hakkına sahip olanlarının- oyuna sunulurlar. Diğer Kantonlarda ihtiyari finans

referandumu öngörülmüştür. Ayrıca Kantonların çoğunun anayasaları referandumu Kantonlar arası sözleşmelerin aktı durumunda da öngörmektedir. Komündeki oylamalar da buna eklenebilir. Bilhassa vergi tasarıları konusunda da halk kararı bulunmaktadır ki, İsviçre’de niçin vergi yükünün Kantondan Kantona, komünden komüne oldukça farklı olduğunun bir nedeni burada bulunmaktadır. Bu suretle İsviçreli vatandaş, kamusal alt yapının, kamusal olarak finanse edilen bina projelerinin, okulların, hastanelerin v.b. finansmanı gibi pek çok konuda karar vermektedir.

İsviçreli vatandaşlar ve siyasetçiler doğrudan demokrasi sayesinde hangi tecrübelerle sahip olmuşlardır? Elbette doğrudan demokrasi katılım fırsatlarını genişletmiştir. Bununla birlikte bu fırsatlar her zaman kullanılmamıştır. Ancak yoğun olarak tartışılan konular oy kullanma hakkına sahip vatandaş çoğunluğunu harekete geçirebilmiştir. Fakat pek çok durumda oylamalara katılma düşük olmuştur. Ayrıca doğrudan demokratik araçlar siyasal sistemin bütünleştirme yeteneğini geliştirmiş ve bunun yanı sıra esas itibarıyla kararların meşruluğunu güvenceye almıştır. Madalyonun öbür yüzünde siyasal karar sürecinin karmaşıklığı bulunmaktadır: Doğrudan demokratik mekanizmalar yüksek bir uzlaşma oluşturma ihtiyacını gerektirmektedir ve bu, siyasal karar sürecini zorlaştırmakta ve uzatmaktadır.

Bu nedenle Buchanan ve Tullock’un (1962) anladığı anlamda “karar maliyetleri” yüksektir. Bunun bir nedeni İsviçre siyasetinde genellikle üzüntüyle karşılanan “Helvetik gecikme”dir: Hükümetlerin hızlı siyasal tepkileri enderdir ve -genel olarak uzlaşma sağlansa bile- oydaşmanın olgunlaşması çok zaman almaktadır.

Doğrudan demokrasinin etkileri kullanılan araçtan araca farklı olmaktadır. Bu nedenle de İsviçre demokrasisi ile ilgili öğretiler öğreticidirler (Neidhart 1970; Linder 1994). Tarihsel olarak daha eski olan ihtiyari veya zorunlu referandum ile halk inisiyatifi arasındaki farklılık özellikle önemlidir. Oy kullanma hakkına sahip olanlar referandumun yardımıyla parlamenter karar sürecinin tamamlanmasından sonra kararın içeriğine müdahale etme fırsatına sahip olmaktadır. Böylece referandum “veto niteliği” kazanmakta; “vatandaşlara uygun bulmadıkları bir tasarının uygulanmasını engelleme imkanı veren bir güvenlik supabı” (Kriesi 1991: 45) olmaktadır. Referandum, konulara özgü muhalefete imkan tanır. Bu şekilde doğrudan demokrasiden kaynaklanan muhalefet, Max Weber’in arzu ettiği (1998a: 290) ilerlemeyi engelleyebilir, fakat gerilemeyi de engeller. Neidhart’a göre İsviçre’de siyasal karar sürecinin güvenlik supabı olarak referandum kök-

lû biçimde değişmiştir. Bir yasamanın muhtemel veya gerçek sonuçlarında anlaşılmayan çıkar grupları, ihtiyari referandumun varlığı nedeniyle bir halk oylaması yapmakla tehdit etme ve böylece bütün yasama tasarılarını tehlikeye atma fırsatını yakaladılar. Referandum, muhalefetin eline bir tehdit aracı vermektedir. Bir yasama tasarısını güvenceye almak için yasa koyucunun tasarımı "referanduma götürme yeteneğine sahip" örgütlere karşı "referandumdan geçecek şekilde" hazırlaması gerekmektedir. Bu ise referanduma götürme yetkisine sahip çıkarlar, önceden yasama sürecine dahil edilerek yapılmaktadır. Neidhart'ın temel tezine göre (1970) bu şekilde plebisiter demokrasi İsviçre siyasal sistemini, parlamento tarafından hemen hemen değiştirilemeyecek, referandumu sağlama alacak uzlaşmaların müzakere edilerek sağlandığı sürekli bir müzakere demokrasisine dönüştürmüştür. Tarihsel olarak bakıldığında bu müzakere demokrasisinin önemli bütünleşme başarıları sağladığı görülmektedir: Örneğin Katolik-muhafazakar muhalefet kampının sisteme eklenmesi, çiftçi muhalefetinin entegrasyonu ve II. Dünya Savaşı esnasında ve ondan sonra sosyal demokrasinin de ortaklaşmacı demokrasisinin içine alınması gibi.

Anayasal inisiyatif başka bir yönde de etkiye bulunmaktadır. Siyasal sürecin çıktısını değil girdisini halkın kontrolüne tabi kılmaktadır. Vatandaşlar anayasal inisiyatifle siyasete itici güç verebilmekte, bu itici güçle siyasal sorunlar yerleşik siyasetin gündemine girmekte ve böylece siyasal önder katmanının bir konuyu üstlenmesi için baskı yapılmaktadır. Üstelik inisiyatif vatandaş bakımından bağlayıcı bir vaziyet almayı gerektirmekte, bu ve oylama mücadelesi kamusal kamu oyununun oluşmasını kuvvetlendirmektedir.

Anayasal inisiyatifin siyasal sistemin arzu edilen düzeyde açılmasını sağlayıp sağlamadığı ve bunu nasıl başardığı konusu farklı değerlendirilmiştir. Eleştirmenler inisiyatif konusuna girişme engelinin yüksekliğinden şikayet ediyor. 100.000 imzanın toplanması için gereken kaynaklar, önyak olanların örgütlenme ve finans gücü olarak çok şey istemektedir. Oylama mücadelesinin maliyetini karşılamak için gereken örgütlenme ve finans ihtiyacı daha da büyüktür; bu nedenle, daha çok örgütlenme gücüne ve çatışma imkanına sahip çıkar grupları kazançlı çıkmaktadır. Kuşkusuz anayasal inisiyatif de -referandum gibi- gizli bir bütünleştirme işlevine sahiptir. Onun İsviçre barış hareketini etkilemesinde açığa çıktığı gibi, inisiyatif kural olarak örgütsel ve ideolojik olarak parçalayıcı olan muhalefetin programını ve taleplerini toparlanmaya zorlamaktadır. Muhalefet gruplarından

ödünler ister. Aynı zamanda muhalefet güçlerinin dikkate değer bir kısmını engeller. Böylece muhalefet güçlerinin eylem repertuarını sık sık sınırlar. Özellikle Epple-Gass'ın tezine göre (1988) bu süreçte bazen muhalefette de merkezîyetçi ve bürokratik bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan bazı eleştirmenlere göre doğrudan demokrasi anlaşmazlık duygusuna neden olmaktadır: Doğrudan demokrasi, katılım imkanlarını genişletmektedir, fakat "bir sünger gibi" (Kriesi 1991:47) etkiye bulunmaktadır. Siyasal sistem doğrudan demokrasi sayesinde farklı taleplerin özümsemesine açılır, bu talepleri güvenilir biçimde üstlenir, fakat onları somut kararlara dönüştürme bakımından sınırlı durumdadır.

Konfederasyonun siyasal bileşenleri konusunda yapılan araştırmalar, İsviçre'nin doğrudan demokrasisinin esasen zayıf yönlerini de açığa çıkarmaktadır: Oy kullanma konuları bakımından fazla yük yüklenen vatandaşlar az değildir. Bu durum esas itibarıyla dünya görüşü meseleleriyle ilişkili tasarılar için az söz konusudur; oy kullanma yaşı, İsviçre ordusunun kaldırılması veya korunması ve yabancılar siyaseti ile ilgili konularındaki oylamalar gibi. Devlet müdahalesi ile ilgili karmaşık kararlarda da bir çok vatandaş ağır yük yüklendiğini hisseder. Bu durum her şeyden önce ekonomi siyaseti için geçerlidir. Örneğin 1978'de konjonktür siyasetinin araçsallığı için temel oluşturacak bir anayasal hüküm konusundaki oylamada görüşü alınanların üçte ikiden fazlası oylamaya konan konjonktür maddesinin içeriğini yaklaşık olarak da olsa anlamaktan aciz kalmıştı (Kriesi 1991: 52).

Oy kullanma hakkına sahip olanların çoğunun eğilim olarak ağır yük yüklenmesinin, doğrudan demokratik oylamalara katılmanın gerilemesinin nedeni olup olmadığı yoğun olarak tartışılmıştır. Hiç kuşkusuz oylamaya konan maddeler ile yurttaşların katılımı arasında karşılıklı ilişkiler vardır. Oylamada olumsuz rekor, diğerleri yanında katılımı konjonktür maddesi konusundaki (1975) ilk oylamada katılım oranının sadece %28 olmasıyla elde edilmiştir. Siyasal olarak hararetle tartışılan konularda daha yüksek katılım sağlanmıştır, özellikle vatandaşın günlük hayatını daha yakından ilgilendiren konularda. İsviçre ordusunun kaldırılması ile ilgili insiyatif konusunda 1989 sonbaharında yapılan oylama gibi "yabancılar siyaseti" konusundaki oylamada da seçmenlerin %70'den fazlası oy kullanmıştır.

İsviçre'nin demokrasisi oldukça öğreticidir. Ondan, başka şeyler yanında kuvvetli bir doğrudan demokrasinin modern karmaşık toplumsal sistemlerde de mümkün olduğu ve bunun ne anarşi ne de devlette daima tedrici reformun gerektirdiği öğrenilebilir. Şu bulgu da itiraza uğrama-

miştir: İsviçre'nin doğrudan demokrasisi büyük ölçüde kuvvetler ayrımını gerçekleştirmiş ve ortaklaşmacı demokrasisini de kuvvetlendirmiştir (Frey 1992; Linder 1994). Kuşkusuz böylece ancak kapalı kapılar ardında doğru işleyen ve uzlaşmalar nedeniyle bir referanduma gitmekten vazgeçmeyle sonuçlanmasının seyrek olmadığı pazarlık sistemleri de kuvvetlenmiştir. İsviçre tarzı doğrudan demokrasinin ulusal meclis ile ilgili seçimlerin anlamını ve siyasal partilerin önemini azalttığı tartışmasızdır. Almanya'da yaygın bir tez olan doğrudan demokrasi istikrarsızlığa neden olur veya "demagoglar için bir ödül" (Theodor Heuss) olur görüşü doğrulanmamıştır. Onun "vatandaşın elinde bir silah" olduğu (Smith 1983: 127) görüşü ise kuşkusuz sadece yarım hakikattir. İsviçre'nin "referandum demokrasisi" (Nef 1988) yahut onun "yarı doğrudan demokrasisi" (Neidhart 1992: 35), -fikir belirtme hakkının yaygınlığı ve çoğunluk eşiğinin yüksekliği ve buna bağlı olarak azınlıkların korunması nedeniyle- bütünleştirici ve muhafazakar-istikrar sağlayıcı etkide bulunmaktadır. -Federal devletten önce Kantonları, çoğunluktan önce Latin İsviçre'yi, sürüp giden devlet müdahalelerine ve haksız bölüşümlere karşı güvence olarak haksız dağıtımdan önce Almanca konuşan Kantonları ve eski müstemleke topraklarını destekleyerek (Neidhart 1970, 1988a: 51, 1992) muhafazakar-istikrar sağlayıcı etkide bulunmaktadır-. İsviçre'de doğrudan demokrasi "demagoglar için ödül" olarak işlemiyor, aksine istikrarı sağlayanlar için ödül olarak ve ortaklaşmacı demokratik azınlıkları korumanın aracı olarak işlev görüyor. Doğrudan demokrasinin esas efekti "daha ziyade muhafazakar" ve "anti-devletçi (anti-etatist) ve anti-merkeziyetçi" olmaktır; bunun yanında "sosyal ve siyasal olarak bütünleştirici ve böylece siyasal olarak tatminkâr" etkide bulunmaktadır (Neidhart 1992: 32).

Doğrudan demokrasinin ilerlemeci işlevi olduğu tezine karşı bir de A.B.D.'nin federe devleti Kaliforniya'da kapsamlı biçimde kurulmuş plebisiter demokrasinin bulgularından söz edilmektedir. Orada plebisiter yöntemler çok defa anti-devletçi bir populizmin aracı olarak kullanılmaktadır; "bu yöntemlerin orada gözden düşenler tarafından savunma ve devlet tarafından sağlanan sosyal bütünleşmenin savunulması"nın aracı olarak kullanılması da seyrek değildir (Fijalkowski 1989: 12).

Bazen temsili demokrasiler, doğrudan demokratik unsurlarla sağlam biçimde karıştırılarak ayağa kaldırılmak istenmektedir (von Arnim 1994). İsviçre'nin doğrudan demokrasisinin tecrübelerine göre değerlendirilirse bu sıfır maliyetli olamaz. Kuvvetli bir doğrudan demokrasi, parti sistemle-

ninin ve parti rekabetinin rolünü ciddi olarak zayıflatmaktadır. -İsviçre'de olduğu gibi- Kantonlar yahut eyaletler ve komünler düzeyinde daha üst düzeyin müdahalelerine karşı plebisiter güvenlikler bulunmadığı takdirde benzer şartlar altında federalizmi de zayıflatır. Diğer her şey aynı ise doğrudan demokrasi parlamenterizmi de geri iter ve doğrudan siyasal katılımı kuvvetlendirir, muhtemelen siyasallaşma derecesini de yükseltir ve aynı zamanda yeni meydan okumalara karşı siyasetin devingenliğini azaltır. Bu durum, oydaşma oluşturma yüksek maliyeti ve karar maliyeti gibi göz önünde bulundurulmalıdır. Üstelik, eğer İsviçre tarzı bir doğrudan demokrasi, Almanya tarzında anayasanın ve anayasal yargının önceliği ile çatışsa ve böylece halk egemenliği ile "anayasanın egemenliği" (Abromeit 1995) çatışsa daha büyük gerginlikler ortaya çıkar. Bu bakımdan doğrudan demokrasiyle, özellikle onun İsviçre tarzı ile Federal Almanya'nın siyasal kurumlarının yapısal nitelikleri arasında büyük gerilimler ortaya çıkmaktadır. Yerleşik doğrudan demokrasi, kuvvetli bir temsili demokrasi ile, işleyen bir parti rekabeti ile ve güçlü ve kendine güvenen anayasa mahkemesi tarafından yasama ve yürütmenin sağlam bir şekilde frenlenmesi ile iyi geçinemez. Konfederasyon tarzında doğrudan bir demokrasi ile Federal Almanya'nın "yürütme federalizmi"yle paralellikler gösteren Avrupa Birliği'nin devletler birliği gibi mürekkep bir devletin siyasal karar süreçleri arasında da kuşkusuz büyük gerginlikler ortaya çıkar. Elbette bu gözlem beylik bir söze gönderme yapmaktadır: Siyasal kurumlar bir yerden alınıp başka bir yere sorunsuz olarak yerleştirilemezler; kim buna dikkat etmezse büyük sonuç maliyetini ödemek zorunda kalır.

Kısım 3.5

Demokrasiler Ne Kadar Demokratiktir?

Demokratik Devlet Yönetimlerinin Ölçümü

Federal Almanya'nın anayasa ve yönetim gerçekliğine göre bir demokrasi olduğunu kimse tartışmaz. 1933-45'de Nasyonal sosyalist olarak yönetilen Almanya'nın siyasal düzeninin demokratik olmadığı anlayışına karşı bir itiraz da beklenmez ve hemen hemen hiç bir uzman bilim adamı, Orta ve Doğu Avrupa'nın sosyalist devletlerinin halk demokrasilerinin, Batılı anayasal devletlerle birlikte demokrasi adına sadece tabaka olarak sahip oldukları tespitine karşı itiraz etmez. Örnekler gösteriyor ki, demokratik olan ve ol-

mayan egemenlik düzenleri arasındaki büyük farklılıklar çıplak gözle görülebilir. Ancak çıplak gözle görmek her zaman yetmez. Egemenlik düzenlerinin bilimsel olarak karşılaştırılmasında mümkün olduğunca güvenilir, sağlam, standardize edilmiş ölçüm aletlerine ihtiyaç vardır ve sadece gözle görmeye güvenmemek gerekir. Bu kısımda egemen devletlerin siyasal sistemlerinin demokrasi içeriğinin doğru kavranması konusundaki yeni karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarının en önemli ölçüm araçları ele alınacak, açıklanacak ve tartışılacaktır.

Demokrasiyi doğru ölçmek kolay değildir. Buna rağmen demokrasiyi ölçme çabasında karşılaştırmalı siyaset bilimi, özellikle R. A. Dahl'ın "poliarşi" konusundaki çığır açan araştırması (1971, 1989) ve onun öncülük ettiği araştırmalar (örneğin Inkeles 1991) bereket versin ki yardımcı olmaktadır. "poliarşi" kelime anlamıyla "çokluğun egemenliği" anlamına gelmektedir. Kavram, bu anlamıyla R. Dahl'dan çok önce, 17. yüzyılın bir düşünürü olan J.H. Alstedius tarafından kullanılmıştı. O, poliarşiyi en yüksek iktidarın halkın elinde olduğu bir düzen olarak tanımlamıştı (Maier 1985: 190). Buna karşın R.Dahl'ın kullandığı anlamda poliarşi, oligarşiye ve -daha sonra açıklanacağı üzere- demokrasinin ideal formuna karşıtlığı vurgular. Açık siyasal rekabetin ve siyasal katılmanın güvenceye alındıkları bir düzen olarak oligarşik olmayan bir egemenlik veya "devlet yönetimi" poliarşi olarak nitelenir.

Eğer yetişkin nüfusun büyük bir kısmı medeni haklara sahipse ve vatandaşlık hakları, efektif muhalefet yapma ve en yüksek devlet görevlerinde bulunanları görevden alma imkanını kapsıyorsa, tam gelişmiş poliarşiden söz edilebilir. Dahl'a göre yetişkin nüfusun katılımı poliarşiyi, esas itibarıyla muhalefete izin verilmiş olmakla birlikte hükümet ve ona legal muhalefet yapmanın, katılanların küçük bir grubuyla sınırlı olduğu, örneğin genel seçim hakkının yaygınlaşmasından önce Batı Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, kuvvetli dışlayıcı egemenlik sistemlerinden ayırır. Dahl bu tipi "rekabetçi oligarşi" olarak niteliyor. Dahl'e göre efektif muhalefet imkanı ve siyasal önderlerin görevden alınması şeklindeki ikinci nitelik poliarşiyi, modern otoriter rejimlerde olduğu gibi her ne kadar formel olarak katılım hakkını kabul etseler de vatandaşların muhalefet hakkının ve en yüksek görevlerde bulunanların görevden alınmaları imkanının olmadığı rejimlerden ayırır (Dahl 1971 ve 1989: 220). Bu rejimler, siyasal katılım hakkını sadece

azınlığa veya çoğunluğa tanıyıp tanımama bakımından "kapalı hegemonyalar" (closed hegemonies) yahut "dahil edici hegemonyalar" (inclusive hegemonies) olarak gruplandırılırlar. Bu bakımdan Dahl ile birlikte demokratik bir devlet yönetimi öncelikle iki ölçümle anlaşılabilir: Katılım derecesi (seçme hakkına sahip yetişkin nüfusun katılımıyla ölçülür) ve siyasal çıkarların tezahürü ve irade oluşum sürecindeki rekabet derecesi ("contestation") (bkz: Tablo 10).

R. Dahl, başka bir yerde tam gelişmiş bir poliarşinin daha tam olarak yedi özelliğin varlığıyla belirlenebileceğini açıklıyor: 1) Görevde olanların seçilmesi; 2) Serbest, centilmence ve düzenli olarak yapılan seçimler; 3) Bütün veya hemen hemen bütün yetişkinlerin siyasal görevlerde bulunanların seçimine katılma hakkına sahip olmaları anlamında kapsayıcı bir seçim sistemi; 4) Bütün veya hemen hemen bütün yetişkinler için edilgen seçme hakkı; 5) Düşünce özgürlüğü; 6) Haberleşme özgürlüğü; 7) Örgütlenme ve koalisyon özgürlüğü, özellikle bağımsız siyasal partilerin ve çıkar gruplarının oluşturulması özgürlüğü (Dahl 1989).

Dahl'ın poliarşi anlayışı sadece ampirik değil, aynı zamanda eleştirel-normatif amaçlara da hizmet eder. Poliarşi sadece oligarşiye karşıt bir kavram değildir, bunun yanı sıra hiç bir yerde gerçekleşmemiş ideal bir demokrasi modeli ile reel olarak uygulanmakta olan demokrasiler -poliarşiler- arasındaki farklılığa da dikkati çeker. Kavramın ampirik olmasının yararı bilinmektedir. Dahl, poliarşi kavramıyla bir demokratik kalitenin ne ölçüde egemen olduğunun anlaşılması gibi, bir demokrasinin varlığının anlaşılabilmesi için göstergeler sunmaktadır. Demokrasi bu tarzda doğru olarak ölçülebilir. Bu önemli bir adımdır. Bunun ardından sayıları az olmayan Dahl eleştirileri de gerilemiştir, özellikle katılımcı demokrasi kuramının taraftarları böyledir. Dahl'ı zayıf bir demokrasi kavramını kullanmakla suçlamak da esasen haksızlıktır. Eleştirmenler, Dahl'ın sadece ampirik-özenli bir demokrasi kavramını değil, bunun yanında geniş bir demokrasi kavramını savunduğunu gözden kaçırmaktadırlar (Dahl 1985, 1989 ve 1994).

**Tablo 10: Dahl'a Göre Poliarşiler ve Yaklaşık Poliarşiler:
1969'dan İtibaren.**

I. Tam Gelişmiş Poliarşiler	II. Özel Durumlar: Seçim Siyaseti İle İlgili Kısıtlamalar	III. Yaklaşık Poliarşiler
Avustralya	ABD	Dominiken Cumhuriyeti
Avusturya	İsviçre	Kübn
Belçika	Şili	Kolombiya
Büyük Britanya		Malezya
Danimarka		Türkiye
Federal Almanya		Venezuela
Filipinler		
Finlandiya		
Fransa		
Hindistan		
Hollanda		
İrlanda		
İsrail		
İsveç		
İtalya		
İzlanda		
Jamaika		
Japonya		
Kanada		
Kosta Rika		
Lübnan		
Lüksemburg		
Norveç		
Trinidad ve Tobago		
Uruguay		
Yeni Zelanda		

Dahl'ın ülkeleri sınıflandırması seçme hakkına sahip olanların genel yetişkin nüfus içindeki payı ile ilgili göstergelere ve muhalefet imkanı ve hükümetlerin görevden alınabilme imkanı (contestation") ile ilgili göstergelere dayanmaktadır. Sonuncular özellikle şu ölçütlere dayanmaktadır: (1) Yayın özgürlüğünün ölçüsü, (2) Rejimin anayasaya göre statüsü (a: anayasal, b: otoriter, c: totaliter); (3) Seçim sisteminin yarışmacılık derecesi (a: rekabetçi, b: parçalı-rekabetçi, c: rekabetçi değil); (4) Muhalefet gruplarının özgürlük derecesi; (5) Birlikler tarafından çıkarların devşirilme düzeyi (a: anlamlı, b: makul, c: sınırlı, d: düşük (minimal)); (6) Siyasal partiler tarafından çıkarların devşirilme düzeyi (a: anlamlı, b: makul, c: sınırlı, d: önemsiz); (7) Yasama meclisleri tarafından çıkarların toplanması (a: anlamlı, b: makul, c: sınırlı, d: önemsiz); (8) Partiler sisteminin niceliksel yönü (a: çok parti sistemi, b: iki partili sistem veya efektif iki partili sistem, c: bir buçuk parti sistemi, d: dominant bir parti sistemi, e: tek partili rejimler, f: partinin olmaması veya bütün partilerin illegal veya etkisiz olması); (9) Yatay iktidar bölüşümü (a: anlamlı, b: sınırlı, c: önemsiz); (10) Yasama meclisinin statüsü (a: tam efektif, b: kısmen efektif, c: geniş ölçüde efektif değil). Diğer ayrıntılar için bkz: Dahl 1971: 238-240.

Poliarşi kuramı ve onun demokrasi ölçümü hangi bulguları gündeme getirmektedir? Bu sorunun münakaşasına en iyi Dahl'ın *Polyarchy* (1971) adlı eseriyle başlanır. Bu kitapta R. Dahl, 60'lı yılların sonunda 26 tam gelişmiş poliarşi, seçim siyasetiyle ilgili büyük kısıtlamaları olan üç özel durum ve altı yarı poliarşi tespit etmişti. Ayrıntılar Tablo 10'da görülebilir. 60'lı yılların sonunda poliarşiler arasında ekonomik olarak son derece gelişmiş Batılı sanayileşmiş ülkeler ve bu arada Lübnan sayılmıştı. Seçim siyaseti ile ilgili ciddi sınırlamalar getiren ülkeler arasında öncelikle İsviçre ve Amerika Birleşik devletleri sayılabilir: İsviçre'de ulusal seçimlerde kadınlara oy hakkı ilk kez 1971'de verildi ve A.B.D.'de ölçümün yapıldığı zamanda -60'lı yılların sonu- hala seçmeyle ilgili sınırlamalar özellikle zenci nüfusun aleyhine güney eyaletlerinde yürürlükte idi.

Tanım dolayısıyla genel eşit oy hakkının eskiliği ile bir poliarşinin yaşı arasında sıkı bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bugün düzenli, az ya da çok demokratik seçimler ile ilgili uzun bir geleneğe sahip olan uluslar kural olarak poliarşi olarak kabul edilmektedir. Kuşkusuz genel oy hakkının eskiliği ile poliarşinin yaşı arasında bire bir bir uygunluk yoktur, örneğin A.B.D. ve İsviçre'nin durumlarında görüldüğü gibi. Tablo 11 bu konuda bilgi vermektedir. Bu tablo çağdaş demokrasilerin sıralamasını, ilk kez düzenli olarak halk oylamasının gerçekleştiği tarihe göre yapmaktadır. Karşılaştırmada görüleceği gibi bu sıralama, Tablo 10'daki poliarşilerin ve yarı-poliarşilerin sıralanmasına uymamaktadır. Tablo 11, 60'lı yıllarda demokrasilerin başarı bakımından karşılaştırılmasında görece pek başarılı olarak görülmeyen (Dahl 1970) A.B.D.'den başlamaktadır. A.B.D.'yi Norveç, Belçika, Britanya Birleşik Krallığı, Hollanda ve İsviçre izlemektedir. Listenin en alt kısmında nasyonal sosyalizmin egemen olduğu, iki dünya savaşı arasında ve II. Dünya Savaşında İtalya, Japonya ve yeni kurulan devletler gibi, otoriter olarak yönetilen rejimler yer almaktadır.

**Tablo 11: Oy Kullanma Hakkının Demokratikleşmesi -
Ulusların Karşılaştırılması⁽¹⁾**

Ülke	Halkın kesinleşmiş oy kullanmaya başlaması	Erkekler için genel seçme hakkı (başlangıç)	Kadınlar için genel seçme hakkı (başlangıç)	Kadınların seçme hakkının başlangıcında gecikme ²
ABD	1788	1848	1920	72
Norveç	1814	1897	1913	20
Bekçika	1831	1919	1928	10
Büyük Britanya	1832	1918	1929	2
Hollanda	1848	1917	1928	10
İsviçre	1848	1848/79	1971	123/92
Yeni Zelanda	1852	1889	1893	4
Danimarka	1855	1915/18	1918	3/0
İsveç	1866	1921	1921	0
Kanada	1867	1920	1920	0
Lüksemburg	1868	1918/19	1919	1/0
İzlanda	1874	1915	1915	0
Avustralya	1900	1903	1908	5
Finlandiya	1906	1906	1906	0
İrlanda	1921	1918/22	1918/22	0
Avusturya	1945	1907	1918	11
Fransa	1946	1848	1946	98
Yunanistan		1877	1952	85
İtalya	1946	1912/18	1946	34/28
Japonya	1946	1925	1947	22
Federal Almanya ³		1949	1869/71	1919 50/48
Potekiz ³	1976	1911	1974	63
İspanya ⁴	1977	1869/1907	1869/1931	0/24

1) OECD üyesi ülkelerde poliarşiler. Ülkelerin sıralaması düzenli yapılan genel seçimlerin başlangıcına göre yapılmıştır.

2) Erkeklerin genel seçme hakkının başlangıcı ile kadınların genel seçme hakkının başlangıcı arasındaki zaman farkı.

3) Devletin 1949'da kuruluşu. 1949'dan önceki adı: Almanya.

4) Dahl 1971 s.249'daki sıralamasında mevcut değildir.

Kaynak: Dahl 1971: 249 (düzeltmelerle ve poliarşi olmayanlar göz önüne alınmaksızın), Nohlen 1990: 33, 35; Fischer Weltalmanach '92.

Bundan başka -az ya da çok demokratik kalite ile- düzenli genel seçimlerin yapılması zamanı ile genel seçme hakkının başlangıç zamanı karıştırılmamalıdır. Seçme hakkının tam demokratikleştirilmesi kural olarak daha sonra başarılmıştır. Tablo 11 bu konuda da bilgi vermektedir. Örneğin erkeklerin genel seçme hakkı ilk olarak yaklaşık 100 yıldan beri vardır. A.B.D.'de, Fransa'da, İsviçre'de, Almanya'da ve Yunanistan'da ve de Yeni Zelanda'da görece daha erken gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşına kadar Avustralya, Finlandiya ve Avusturya ve savaş esnasında ve savaştan kısa süre sonra diğer bütün Batılı sanayileşmiş ülkeler onları izlediler. Kadın nüfusun aktif ve pasif seçme hakkını elde etmesi daha geç gerçekleşti. Kadınların seçme hakkı ilk kez Yeni Zelanda'da (1893) kabul edildi, 20. yüzyılın başında onu Avustralya, Finlandiya ve Norveç, I. Dünya Savaşından sonra Danimarka, Almanya, İrlanda, Kanada, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, İsveç ve A.B.D. izledi. II. Dünya Savaşından sonra Belçika, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Portekiz ve 1971'de İsviçre bu gruba katıldılar (Nohlen 1990: 33 v.d., ayrıntılar için bkz: Tablo 11).

Seçme hakkının demokratikleşmesi iki aşamada başarılmıştır. Seçme hakkı önce yukarıdan aşağıya doğru yaygınlaşmıştır. Seçme hakkı başlangıçta sadece üst tabakalara ait idi, sonra seçme hakkına sahip çevreler yavaş yavaş sosyal tabakalar pramidinde aşağıya doğru yaygınlaştı. Kadınlarla erkeklerin seçme hakkının başlangıç tarihleri karşılaştırıldığında görüleceği gibi, kuşkusuz kadınlar bir çok ülkede ciddi gecikmelerle oy hakkına sahip oldular (Tablo 11, sütun 5). Bunun istisnası öncelikle (Norveç'in dışında) Kuzey Avrupa ülkeleri, Kanada, İrlanda ve Hollanda'dır ki, bu ülkelerde kadınlar ve erkekler için seçme hakkı yaklaşık aynı zamanda tanınmıştır. Avustralya ve Yeni Zelanda'da erkeklerin seçme hakkının kabul edilmesini bir kaç yıl sonra kadınların seçme hakkı izlemiştir. Bütün diğer ülkelerde kadınların erkeklerle aynı siyasal hakları elde edebilmesi için çok yıllar gerekti. Kadınların seçme hakkını elde edebilmesi için İsviçre'de ve Fransa'da yaklaşık 100, Yunanistan'da 85 ve A.B.D.'de yaklaşık 72 yıl geçmesi gerekti. Fakat Portekiz, Almanya ve A.B.D.'de de zaman aralığı yarım yüzyıldan daha fazla idi.

Poliarşiler, her ne kadar daha eski bir geçmişe sahip olsalar da esas itibariyle 20. yüzyılın bir fenomenidirler. R. Dahl, poliarsşilerin gelişmesini üç döneme ayırmaktadır: (1) 1776-1930, Amerikan ve Fransız devriminden iki savaş arası döneme kadar olan dönem; (2) 1950-1959, özellikle sömürge-

leştirmeden vazgeçmenin başlaması ve böylece demokratikleşme sürecine giriş (II. Dünya savaşıdan sonra otoriter ve totaliter sistemlerin yeniden demokratikleşmesi buna eklenebilir) ve (3) 20. yüzyılın 80'li yıllarında Latin Amerika'da yeniden demokratikleşmenin başlaması, Orta ve Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkelerinin pazar ekonomisine ve demokrasiye geçme rotasını çizdikleri 90'lı yıllar da buna eklenebilir.

Kuşkusuz demokrasinin gelişme dönemleri durgunluk ve daralma dönemleri tarafından kesintiye uğratılmıştır, örneğin 20'li ve 30'lu yıllarda İtalya'da faşizmin zafer kazanması, 1926'da Polonya'da Pilsudski diktatörlüğü, 1930'da Arjantin'de ordunun iktidarı ele geçirmesi ve 30'lu yıllarda Almanya'da, Avusturya'da, İspanya'da ve de -Alman askerlerinin işgali sonucu- diğer Avrupa ülkelerinde demokrasinin çökmesi gibi (Berg-Schlosser/DeMeure 1994a ve 1994b). 40'lı yıllarda da geri tepmeler oldu, özellikle II. Dünya Savaşıdan sonra Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya otoriter rejimlerin egemenliğine girdiler. 50'li ve 60'lı yıllarda da özellikle üçüncü dünyada bazı demokrasiler çöktü. 70'li yılların başından itibaren başladığı ifade edilen dönemi anlatmak üzere çok alıntılanan "üçüncü demokrasi dalgası" (Huntington 1991) döneminde de bazı demokratik veya yarı demokratik devlet yönetimleri kazaya uğradı: Arjantin (1976-83), 1973'den 80'li yılların sonuna kadar Şili, Gana (1980/81'den beri), 1975 ve 1976 yıllarında Hindistan, 70'li yılların ortalarından itibaren Lübnan, Nijerya (1983'den beri), Peru (1991/92'den itibaren), 70'li yılların ortalarından itibaren Tayland ve 80'li yılların ilk yarısında Türkiye örnek olarak verilebilir (değerlendirmenin temeli: Jagers/Gurr 1995, aşağıdaki Tablo 12'ye bakınız).

R. Dahl'ın poliarşiler konusundaki kitabı, demokratik siyasal sistemlerin ölçümü ve demokratikleşme dalgalarının kalıbını çıkarmaktan daha geniş bir kapsama sahiptir. Demokrasilerin işlevsellik şartları meselesine cevap verme konusunda da çok önemlidir (Dahl 1971: 200 v.d.). Bu konu gelecek kısmın konusu olduğu için burada sadece Dahl'ın istikrarlı demokrasilerin oluşması ve devam etmesi için sosyo-ekonomik şartların yanı sıra siyasal-kültürel faktörlerin de anahtar rol oynadığına ve bu nedenle tartışma durumunu ciddi olarak zenginleştirdiğine işaret etmekle yetinilecektir.

Dahl'ın *Polyarchy*'si ayrıca tarihsel ve uluslararası karşılaştırmalı demokrasi ölçümüyle uğraşan araştırma kolunu da canlandırmıştır (örneğin Inkeles 1991). Bu bağlamda T. Vanhanen'in karşılaştırmalı araştırma-

ları (1984, 1989, 1994) özellikle zikredilmeye değerdir ki, R. Dahl'ın demokrasi kuramı konusundaki yeni çalışmaları (Dahl 1898) açıkça bunlara dayanmaktadır. R. Dahl, Vanhanen'den (1984) hareketle bütün siyasal sistemlerde demokrasilerin payının 80'li yılların sonuna kadar en fazla %41'e ulaştığını bulmuştu. Bu 1950 ve 1959 arasındaki durumdu. Daha önce ve daha sonra poliarşilerin payı daha küçüktü: 70'li yıllarda %31, 60'lı yıllarda %34 ve 40'lı yıllarda %33, iki savaş arası dönemde (%34) ve 90'lı yılların başında oran benzerlik göstermektedir (%34) (yazarın Vanhanen 1994'ü temel alarak kendinin yaptığı hesaplama). Önceki on yıllık dönemlerde poliarşiler daha da azınlıkta kalmıştır: 1910-19'da %29, önceki on yılda %17 ve yüzyıldan önceki iki on yılda %14 yahut %10 (Dahl 1989: 239-241). Bu gruplandırmanın müsamahakar bir sınıflandırmaya dayandığı eklenmelidir. Bu gruplandırma poliarşiler arasında sadece tam gelişmiş poliarşileri değil, yarım, üçtebir, çeyrek demokrasileri de saymaktadır; şart olarak Vanhanen'in demokrasi endeksinden en az 5.0 değerini almayı kabul etmektedir (hesaplama için bkz: Tablo 12).

Poliarşi kuramı demokrasiyi yalnız seçme hakkı göstergesi ile değil, ayrıca geniş bir göstergeler yelpazesi ile ölçmek istiyor. R. Dahl bu konuda 60'lı yılların başında Lipset'in *Political Man* (Siyasal İnsan) adlı eseriyle (Lipset 1960, 1981) ilk kez yüksek bir noktaya ulaşmış olan karşılaştırmalı araştırma okuluna dayanmaktadır. Özellikle 80'li yıllarda ve 90'lı yılların başlarında geniş ölçüde Dahl'dan hareket eden ve ulusları karşılaştırmaya temeline dayanan bir dizi demokrasi ölçümü geliştirildi. Bu yol gösterici katkılar arasında özellikle -kronolojik sıraya göre- Bollen (1979 ve 1980), Vanhanen (1984 ve 1989), Bollen (1990), Coppedge/Reinicke (1990), Gastil (1990), Gurr ve diğerleri (1990), Vanhanen (1990), Inkeles (1991), Hadenius (1992), Bollen (1993), Lipset v.d. (1993), Beetham (1994), Freedom House (1994), Vanhanen (1994), Vanhanen ve Kimber (1994), ayrıca Jagers ve Gurr (1995) tarafından yapılan araştırmalar sayılabilir. Bu çalışmalarda farklı demokrasi tanımları ve farklı ölçüm araçları kullanılmakla birlikte araştırma sonuçları bir noktaya toplanabilir (ayrıntılar için aşağıdaki tabloya bakınız: Tablo 12). Örneğin Batılı anayasal devletlerin demokrasi skalasında en ileri grupları oluşturdukları konusunda görüş birliği vardır. 80'li yılların sosyalist ülkelerinin tek partili devletlerinin sistem olarak çok dar veya tamamen yanlış demokrasi oldukları konusunda da aynı düşünülmektedirler. Kuşkusuz bu iki uç grup arasında bulunan ülkelerde farklı demokrasi değerleri ölçülmüştür.

Demokrasi ölçümleri, belli bir ülkenin yarı demokratik, tam demokratik veya demokratik olmayan şeklinde ele alınıp alınamayacağı konusunda öğretici bilgiler ve değerlendirme ölçüleri sunmaktadır. Bu konuda bilgi veren demokrasi skalalarından dördü aşağıda ele alınacak ve tartışılacaktır: (1) Vanhanen'in demokratikleşme endeksi (Vanhanen 1984, 1989 ve 1994); (2) Coppedge ve Reinicke'in (1990) Dahl'in poliarsî kuramına dayanan poliarsî skalası; (3) Gurr ve diğerlerinin (1990) ve Jagers/Gurr'un (1995) demokrasi ve otokrasi skalası; (4) Freedhom House'un (Gastil 1990, Freedhom House 1993, 1994 ve 1995) demokrasi ve özgürlük skalası.

Finlandiyalı bir sosyal bilimci olan T. Vanhanen, modernleşme kuramı ile ilgili düşüncelere ve poliarsî kuramına dayanarak 150'den fazla devlet için 19. yüzyıldan 1990'lı yıllara kadar olan süreyi kapsayan bir demokratikleşme endeksi geliştirdi (Vanhanen 1984, 1989, 1990 ve 1994). Onun endeksinin temelinde Dahl'in poliarsî kuramının iki anahtar boyutu vardır: Katılma ve rekabet derecesi. Vanhanen katılmayı (K) seçmenlerin genel nüfus içindeki payı ile bulmaktadır. Formül şöyledir: $K = \frac{\text{seçmenlerin sayısı}}{\text{bölü yetişkin nüfusun sayısı}} \cdot 100$. Rekabet derecesi (R), ulusal bir seçimde en kuvvetli partinin oy oranı 100'den çıkarılarak elde edilen endekstir. Bu endeksin formülü şöyledir: $R = 100 - \frac{\text{eksi en kuvvetli partinin oy oranı}}{100}$. Bu durumda demokratikleşme endeksi (D) her iki büyüklüğün çarpımı ve kalanın 100'le bölünmesiyle hesaplanır. Bunun formülü şöyledir: $D = (K \cdot R) : 100$. Vanhanen'in demokratikleşme endeksi, katılım derecesinin (K) ve rekabet derecesinin (R) çarpımının 100'le bölünmesi olarak tanımlanmıştır.

Bu endeksin kuruluş ilkesini anlamak zor değildir. Eğer K ve R büyük ise, yani eğer nüfusun büyük bölümü seçime katılıyorsa, partiler arasında sert rekabet egemense ve bir çok parti kayda değer seçmen taraftarı ile seçmen oyları için yarışiyorsa bu yüksek sayısal değerleri gösterir. Eğer seçime katılma düşükse demokratikleşme endeksi düşük değerleri gösterir; eğer seçime katılma hakkı yoksa demokratikleşme endeksi sıfır çıkar. Formel olarak seçime yüksek düzeyde katılma ile -tek partili devletlerdeki alkışlı seçimlerde sık sık ortaya çıktığı gibi- partiler sisteminin zayıf rekabete dayanmasının kombinasyonları Vanhanen'in demokrasi endeksinde düşük değerler ortaya çıkarır. Örneğin eski Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde (DDR) seçimler her zaman seçime yüksek katılma ile gerçekleşiyor-

du, fakat olgusal olarak bu maskeli bir tek partili devlet şartlarında oluyordu. Bu durumda Vanhanen'in göstergesi seçime katılma derecesinin yüksekliğini (örneğin 1980-85'de %72), fakat rekabet derecesi 0'ı gösterir. Demokratikleşme endeksini elde etmek için iki büyüklüğün çarpılması da sıfır değerini verecektir.

Vanhanen'in demokratikleşme endeksi bundan başka hangi bulguları gündeme getirmektedir? Onun, demokrasinin 1993'deki durumu hakkındaki en yeni araştırması (Vanhanen 1994) şu bulguları göstermektedir (bkz: Tablo 12): En yüksek demokrasi değerlerine önceden olduğu gibi yine Batılı ülkeler ulaşmaktadır. Sıralama Belçika (47,9), İtalya (47,6) ve Danimarka'dan (39,7) başlamaktadır. Dördüncü olarak onları Uruguay izlemekte, İsveç ve Norveç hemen hemen aynı özelliği göstermekte (39,1), Almanya 35,6 ile ilkler grubunda yer almaktadır. 13.ncü sırada Orta ve Doğu Avrupa'nın reformcu veya yarı reformcu devletlerinin ilk ülkesi olarak Bulgaristan (35,4) yer almaktadır. Bu arada Vanhanen'in skalasına göre Güney Kore de takdire değer demokrasiler çevresinde sayılabilir (31,2). Vanhanen'e göre 20 ile 30 arasında bir demokrasi endeksine sahip ülkeler arasında İsviçre gibi yerleşik demokrasilerin yanı sıra Macaristan, Romanya, Hırvatistan ve Rusya da sayılır. Vanhanen'in endeksine göre Rusya 27,6 ile hatta İsviçre'den (23,7) ve A.B.D.'den (20,7) önce gelmektedir. 20'nin altındaki değerler, örneğin Bengaldeş (19,0), Hindistan (17,6) ve Türkiye (12,0) gibi üçüncü dünya ülkelerine düşmektedir. 10'un altındaki demokratikleşme değerleri, İran (9,2) ve Suriye (9,2) gibi otoriter rejimler, Asya'nın GUS-devletleri ve Afrika devletlerinin çoğuna düşmektedir. Skalanın en altında demokratikleşme değeri sıfır olan ülkeler bulunmaktadır: Afganistan, Etopya, Çin Halk Cumhuriyeti, Kuzey Kore, Uganda, Vietnam ve Zaire bunun örnekleridir. (Ayrıntılar için bkz:Tablo 12).

Vanhanen'in bulgularının çoğu ilginçtir; bazı ayrıntılar ise yanıltıcıdır. Her ne kadar Vanhanen'in skalasına göre önde gelen ülkeler arasında yer alan ülkeler -istikrarsız İtalya 47,6 puan ile bunlar arasında yer almaktadır- ile A.B.D. (20,7) ve İsviçre (23,7) arasındaki farklılık yanıltıcı olsa da Batılı sanayileşmiş ülkelerin bütün olarak yüksek demokratikleşme değeri almış olmaları makuldür. Gelişmiş demokrasilerin bütün olarak demokratikleşme endeksinde en üst konumda ve açıkça otoriter olarak yönetilen ülkelerin alt konumda bulunmaları akla yatkındır. Kuşkusuz bu durum bütün sıralamaları aydınlatmamaktadır. Örneğin -diktatörlük ile demokratikleşme

arasında gidip gelen bir devlet olan- Rusya'nın sıralamada A.B.D. ve İsviçre'den önce yer alması zihni karıştırmaktadır. Katılım fırsatları ve katılımın sahilliği bakımından İsviçre'nin referandum demokrasisinin vatandaşlarına diğeri bir çok ÷lkeyle karşılaştırıldığında mukayese edilmez. derecede çok katılım fırsatları ve daha fazla demokrasi sunduğunu tartışmaya gerek yoktur. A.B.D. de bir çok devletle karşılaştırıldığında katılım imkanları bakımından dahi iyi durumdadır (bkz: kısım 3.4 ve Tablo 12'deki diğeri demokrasi skalalan). Bu ÷lkelerin görece düşük bir demokrasi değeri almış olmalarının doğru olmasından çok Vanhanen'in endeksinin zayıflığından söz edilmektedir.

Bütün demokratikleşme skalalan gibi Vanhanen'in endeksinin de kuvvetli yanları olduğu gibi -sistematiik olması, kontrol edilebilir olması ve poliarişi kuramına bağıllığı gibi-, eksiklikleri de vardır (Bollen 1990 ve 1993; Beetham 1994). Elbette o kullanışlı bir gösterge kullanmaktadır ve kuşkusuz o, seçime katılma ile partilerin yarışmasının korelasyonunu kabul eden bir anlayışa dayanarak demokratikleşmenin dereceleri konusundaki genel bakışa uygun davranıyor. Şu var ki endekse özgü sorunlar da vardır (krş: Bollen 1990). Bu sorunlar anahtar büyüklüklerin seçilmesi ve ölçülmesinden başlıyor. Değişkenler Dahl'ın "contestation"dan anladığı anlamda yarışmanın sadece bir kısmını kapsıyor, örneğin fırsatların göz önünde bulundurulması, çıkarların tezahürü ve birleştirilmesi, düşünce özgürlüğü gibi konular eksik kalmaktadır. Ayrıca katılım, katılım hakkı bakımından değil, seçime katılma ile incelenmiştir. Bu nedenle katılım, sadece gözlenebilen seçime katılma hakkını ölçmektedir, bizzat hakkın kendini değil. Üstelik ilgili büyüklük olarak tüm nüfus kullanılmaktadır, lakin araştırılan toplumun yaş gruplarının farklılığı seçime katılma oranını bozar. Seçmenlerin sayısı, seçme hakkına sahip yaştaki nüfusla veya belli bir yaş grubundaki seçme ehliyeti olarak kabul edilen yaş gruplarından itibaren ilişkilendirilseydi daha iyi olurdu. Ayrıca rekabet derecesi, esas itibariyle parti sisteminin bölünmüşlüğünü yahut yoğunlaşmasını yansıtan bir ölçü vasıtasıyla incelenmiştir. Böylece büyük bir çarpıtma durumu gündeme gelmektedir. Demokratik oyun kuralları çerçevesinde bir parti legal ve meşru yollardan çok büyük bir oy oranına ulaşabilir, örneğin "müstesna demokrasilerde" (Pempel 1990) bir parti uzun süre hükümet işini yetkili olarak sürdürebilir. Vanhanen'in endekesine göre bu durum zayıf bir rekabet derecesini ve -diğeri şartlar eşit olduğu takdirde- çok düşük bir demokratikleşme dere-

cini gösterir. Bundan başka Vanhanen -diğer bütün demokrasi skalaları gibi- esas itibariyle siyasal sürecin sadece "aldıkları" veya "girdi" yönünü ele almaktadır. Buna karşın ödev veya "çıkı" yönü ihmal edilmektedir. Bu bakımdan demokrasilerde katılım hakları ve medeni hakların ötesindeki alanlarda üretilen yasaların ve siyasetlerin kalitesi kavranamamaktadır.

Coppedge ve Reinicke, Dahl'ın poliarsşi skalasını geliştirirlerken bu eksikliklerin bir kısmından sakınmışlardır. Coppedge ve Reinicke (1990), -Vanhanen'den farklı olarak- rekabetin kurumsal şartlarını inceden inceye araştırdılar. Onların yeniden gözden geçirdikleri poliarsşi skalası dört büyüklüğe dayanıyor: (1) Centilmence yapılan ve siyasal olarak etkili ulusal seçimler; (2) düşünce özgürlüğü; (3) parti ve birlikler şeklinde örgütlenme özgürlüğü ve (4) -hükümetin bilgi kaynaklarına alternatif- bilgi kaynaklarının kullanılabilirliği (ayrıntılar için bkz: Coppedge/Reinicke 1990: 63 v.d.). 1985 yılı itibariyle Coppedge-Reinicke'in poliarsşi skalasının en üst grubunda, daha önce Dahl'ın 1971'deki skalasında tam gelişmiş poliarsşiler olarak kabul edilen ülkelerin çoğu yine yer almaktadır, Kosta Rika ve Uruguay da dahil olmak üzere özellikle zengin Batılı sanayileşmiş ülkeler. Kuşkusuz değişiklikler de olmuştur: Jamaika, İsrail (bir basamak aşağı düşmüştür), Lübnan, Filipinler ve -1985'de hala Pinochet rejimi altında olan- Şili artık en üst grupta yer almamaktadır. Brezilya, Kolombiya, Papua Yeni Gine ve Venezuela gibi 20 yıl önce yarı-poliarsşi olan ya da demokrasi olmayan veya o tarihten sonra bağımsızlığına kavuşan ülkeler yeni eklenmiştir (Tablo 12).

Coppedge/Reinicke'in poliarsşi skalası, Vanhanen'in demokrasi endeksinde beligin olarak farklıdır. Özgürlük, örgülenme ve katılım hakları merkezde yer almaktadır. Fakat -Vanhanen'in endeksinde olduğu gibi- yürütmeye konan frenlemenin göz önünde bulundurulması eksiktir. Bu bakımdan modern anayasal demokrasinin bir ayağının uygun biçimde göz önünde bulundurulması eksik kalmaktadır. Tam da bu noksanlık Gurr ve diğerlerinin (1990) ve Jagers/Gurr'un (1995) demokrasi ve otokrasi skalalarında büyük ölçüde giderilmiştir. Bu yazarlara göre demokrasi öncelikle üç yönlüdür: 1) Vatandaşların siyasal önceliklerini etkili olarak devşirdikleri ve bir araya topladıkları kurumlar ve süreçler; 2) Medeni hakların ve özgürlük hakkının garanti altına alınması; 3) Yürütme iktidarının kurumsal olarak sınırlandırılması. Böyle "kurumsallaşmış demokrasi"nin (Gurr v.d. 1990, ayrıca Jagers/Gurr 1995) göstergesi beş büyüklüktür (parantez içindekiler şekillenmeler ve ilgili endeks değerleridir).

- 1) Siyasal katılmanın rekabet yoğunluğu (yarışmacı olmadan [3] sınırlı veya baskı altında olmaya kadar üçlü skala [0]).
- 2) Siyasal katılmanın düzenlenmesi (parçalanmış veya sınırlı: her defa 0).
- 3) Görevde bulunanların devşirilmesinin rekabet derecesi (seçimden [2] verasetle veya otoriter ayıklamayla elde etme [0] arasında üçlü skala.
- 4) Görevde bulunanların devşirilmesi sürecinin açıklığı (seçim: 2, veraset ve seçim dualizmi:1, veraset ve önceden tayin etme (designation) veya kapalı sistem dualizmi: 0).
- 5) Yürütmenin sınırlanması (siyasal olarak sorumlu gruplaşmalar içinde yürütme iktidarının veya yürütmenin zirvesinin bağlılığının bölünmesinden [4] sınırsız yürütme iktidarına kadar [0] dörtlü skala).

Bu skalanın temel düşüncesi, aşağıda görüldüğü gibi, tam gelişmiş ve kurumsallaşmış bir demokrasi tanımı bakış açısıyla açıklanmaktadır: "Olgun ve derli toplu bir demokrasi (...) operasyonel olarak (a) siyasal katılmanın bütün kapsamıyla yarışmacı olduğu, (b) siyasal önderliğin devşirilmesinin açık seçimler yoluyla başarıldığı ve (c) yürütmenin zirvesi için özsel sınırlamaların olduğu bir sistem olarak tanımlanabilir" (Gurr v.d. 1990: 84).

Gurr ve diğerleri yahut Jagers/Gurr (1995) tarafından geliştirilmiş olan 0'dan 10'a kadar uzanan demokrasi göstergesinin gözlem değerleri bir skalada toplanmıştır. "0" demokratik unsurların yokluğunu ve "10" ise tam gelişmiş demokrasileri göstermektedir. "10" değeri 1993'de araştırılan 161 devletten (İspanya ve Fransa dışında) çoğu Batı Avrupa ve Kuzey Amerika devletleri tarafından alınmıştır, ayrıca Avustralya, Japonya, Yeni Zelanda, Botswana, Brezilya, Kosta Rika, Jamaika, Litvanya, Moritanya, Papua Yeni Gine, Slovanya, Güney Kore, Çek Cumhuriyeti ve Türkiye de bu değeri almaktadır. "0" değerini -demokratik yönetimin yokluğunu gösterir- 1989/90'dan önce sosyalist olan ülkeler almıştır ve 1993 yılında bunlara Cezayir, Angola, Kuzey Kore ve Çin Halk Cumhuriyeti eklenmiştir. Bu iki uç değer arasındaki değerleri İsrail (9), Şili, Hindistan ve Polonya (8), Rusya (7), Tayvan (6), Hırvatistan (5), Romanya (4) ve Peru (3) almıştır (bkz: Tablo 12).

Jagers ve Gurr'a (1995) göre 1993'de -demokrasi skala değeri en az 8 olan- 65 demokrasi vardı. Bu ise dünyanın egemen devletlerinin yaklaşık üçte biridir. Kuşkusuz bu ülkelerin ciddi bir kısmını genç ve narin demokrasiler olarak değerlendirmek gerekir. 1960'dan gözlemin yapıldığı zaman

diliminin sonuna kadar (1993) kesintisiz demokratik düzene sahip ülkelerin sayısı ciddi olarak daha azdır. Jagers ve Gurr'un demokrasi skalasındaki 8 değeri en düşük ölçü olarak alınırsa, bu dönemde sadece 28 devlet istikrarlı demokrasi olarak nitelenebilir. (Jagers ve Gurr'a (1995) dayanarak yapılan hesaplama, skala değeri 7 olan Fransa da dahil olduğu halde). Bunlar Avrupa'daki ve Kuzey Amerika'daki, Avustralya'daki yönetimler, Japonya ve Yeni Zelanda ve ayrıca Botswana (1966-93), Kosta Rika, Hindistan, İsrail, Jamaika, Malezya, Trinidad ve Venezuela'dır.

T.R. Gurr ve diğerleri (1990) ve Jagers ve Gurr (1995), kendi dönemlerinden 19. yüzyıla kadar uzanan demokrasi ölçümlerinde öncü bir çalışma yapmışlardır. Bu özellik, her türlü eleştiriden önce özellikle vurgulanmalı ve övülmelidir. Fakat Jagers ve Gurr'un skalası da bütün problemleri çözmüş ve onlardan kurtulmuş değildir. O, öncelikle rekabet derecesi yanında yönetimde yer alan edilen siyasal yapılan ölçmüştür, fakat yönetim gerçekliği ve siyasal hakların gerçekleşme derecesini ölçmemiştir. Ve Fransa'da yönetimi ölçünce, V. Fransız Cumhuriyeti'nin yarı-başkanlığının ağırlığı konusunda çarpık bir durum ortaya çıkmaktadır. Fransa, Jagers ve Gurr'un (1995) demokrasi skalasında -daha önce Gurr v.d. (1990)'da olduğu gibi- görece düşük bir değer olan "7" almıştır ve bu sınıflamaya göre, keskin beyaz ve siyah ayrımına dayanan ırkçılık politikası döneminde bulunan Güney Afrika'nın siyasal rejimleri ile bir seviyede ve 80'lerin ortalarından itibaren Türkiye'de egemen olan demokrasi düzeyinin altında bir seviyede bulunmaktadır! Bu akla yatkın değildir. Bu sınıflama öncelikle demokrasi endeksinin beşinci bileşeninin kuvvetli ağırlığı olmasına ve Fransa'nın -itiraz edilebilir- "yürütmenin limitsiz iktidan" hanesine konmasına indirgenebilir. Yürütmenin zirvesine ilişkin sınırlandırılmaları ("constraints") ölçme temeline dayanan hedef, Tablo 9'un kurumlar göstergesinin tarzına göre daha karmaşık bir ölçümle gerçekleştirilebilirdi (bkz: Kısım 2.3).

Burada ele alınacak dördüncü demokrasi endeksi, siyasal hakların (political rights) ve medeni hakların (civil rights) durumunun Washington, D.C.'deki Freedom House tarafından dünya çapında yıllık olarak araştırılmasına dayanmaktadır (ayrıntılar için bkz: Gastil 1990 ve Freedom House 1995). Freedom House yazarları özet bilgi verebilmek amacıyla siyasal hakların (Political Rights Index) ve medeni hakların (Civil Rights Index) yedili sklasını 2'den 14'e kadar uzanan bir özgürlük endeksinde (freedom rating)

topladılar. "2", güvenceye alınmış kapsamlı siyasal ve medeni haklar anlamına gelmektedir. Freedom House'a göre bu, Amerikan yönetiminden anlaşıldığı şekliyle özgürlük yahut demokrasiyi göstermektedir. "14" ise böyle hakların bütünüyle yokluğunu ve -buna bağlı olarak özgürlüğün yokluğunu- göstermektedir. Freedom House'un yayınlarında bazen kolaylık olsun diye "özgür", "yan özgür" ve "özgür olmayan" devletler arasında ayırım yapılmaktadır. 1994'de yapılan en yeni sayıma göre 191 devletten 76'sı özgür veya demokratik devlet niteliğindedir, 61'i "kısmen özgür" ve 54'ü ise "özgür olmayan" devletlerdir (Freedom House 1995).

Ayrıntıya inildiğinde siyasal haklar skalasının esas itibarıyla, basitleştirerek ifade edilecek olursa, 0 ve 2 noktaları arasında dağıtılmış olan bir çok ifadeyi kapsayan bir karşılaştırma listesine dayandığı görülmektedir. Soruların tarzı ve inceleme sorularının tam metni yıllık raporların hepsinde aynı değildir. 1992-93 tarihli raporda şu sorular araştırılmıştır: 1) Yürütmenin zirvesinde bulunanlar özgür ve centilmece bir seçimle mi gelmiştir? 2) Yasamadaki temsilciler özgür ve centilmence bir seçimle mi seçilmiştir? 3) Centilmence seçim hakkı, seçim mücadelesinde fırsat eşitliği, centilmence soruşturma ve oyların doğru sayımı var mıdır? 4) Seçmen tercihlerinin kuvvetler ayırımına (örneğin mevcut parlamentonun efektif tasarrufuna sahip bir iktidar formunda) yansımaları güvenceye alınmış mıdır? (Gastil 1990: 30 v.d.). 5) Vatandaşların özgürce katılabileceği açık bir çok partili sistem var mıdır? 6) Taraftarlarını çoğaltma veya seçim yoluyla iktidar olma imkânına gerçekten sahip kayda değer bir muhalefet bulunmakta mıdır? 7) Vatandaşın özerkliği var mıdır ve ekonomik oligarşilerin egemenliği de dahil olmak üzere askeri ve başka tür yabancı egemenliğinden özgür olma egemen midir? 8) Azınlıkların özerkliği makul genişlikte güvenceye alınmış mıdır? 9) Siyasal iktidar merkez dışılaşmış mıdır?

Medeni haklar skasının hazırlanması da formel olarak aynı yöntemle dayanmaktadır. 1992-93 tarihli raporun bu konu ile ilgili karşılaştırma listesi 13 sorudan oluşmuştur ve onlar 0, 1 veya 2 ile kodlanmıştır ve daha sonra yedili bir skala ile kuvvetlendirilmiştir. Bunlar öncelikle şunlardır: 1) Medya ve yazı hayatının siyasal sansürden özgürlüğü; 2) Özel veya kamusal taruşmanın engellenmemesi; 3) Toplantı ve gösteri özgürlüğü; 4) Örgütlenme özgürlüğü; 5) Vatandaşların yasa önünde eşitliği ve ayrımcılık yapmayan bağımsız bir hakim isteme özgürlüğü, ayrıca ordu tarafından mahkemelere müdahale edilmemesi; 6) Siyasal terörden, keyfi tutuklama,

sürgün ve işkenceden korunma; 7) Özgür sendikalar ve çiftçi demekleri; 8) Mesleklerin ve kooperatiflerin özgür olması; 9) Profesyonel veya diğer özel örgütlerin özgür olması; 10) Mezhep topluluklarının ve dini uygulamaların özgürlüğü; 11) Mülkiyet, seyahat özgürlüğü, eşini serbestçe seçme, erkek ve kadın arasında eşitlik konularındaki özgürlük haklarının (personal social freedoms) garanti edilmesi; 12) Patron tarafından istismar edilmeden ve ona fevkalade bağımlılıktan korunma da dahil olmak üzere fırsat eşitliği; 13) Hükümetin aşırı ilgisizliğinden ve yozlaşmadan (Korruption) özgürlük.

Freedom House bu arada özgür, yarı özgür ve özgür olmayan devlet yönetimlerinin karşılaştırmalı incelenmesi konusunda geniş bir veri tabanına sahip olmuştur. Toplanmış olan özgürlük endeksi demokrasi skalası olarak yorumlandığı takdirde, geniş çerçeveli, hukuk ve anayasa devletine kadar uzanan bir demokrasi kavramı kullanılıyor demektir. O bakımdan bu bir sakıncadır, çünkü her iki boyut aynı şey değildir. Her anayasal devlet güçlü bir demokrasi değildir ve her güçlü demokrasi tamamlanmış bir anayasal devlet değildir. Örneğin Hindistan ve Güney Kore, medeni haklar ve insan hakları skalasına göre demokrasi skalalarında çok daha iyi bir değer alır (örnek olarak bkz. Humana 1992). Kuşkusuz bu sakıncadan ancak Freedom House'un "siyasal haklar (Political Rights)" skalası dar anlamda demokrasi ölçümü olarak kabul edilirse kaçınılabilir. (Kuşkusuz her iki büyüklük arasında sayılan farklılıklar pratikte bir çok durumda azdır. İstisnalar arasında diğerleri yanında Tayvan -Freedom House'a göre orada siyasal haklar medeni haklara göre daha iyi güvenceye alınmıştır- ve Türkiye -burada medeni haklar siyasal haklara göre daha yüksek olarak derecelendirilmiştir- sayılabilir.) Fakat sivil ve siyasal özgürlükler arasındaki farklılık da bizzat Freedom House'un ölçüm skalasıyla bağlantılı bir sorun ortaya çıkarmaktadır. Yukarıda zikredilen karşılaştırma listesinde görülebileceği gibi ve Freedom House'un öncü temsilcilerinin açıkladığı gibi, ülkelerin siyasal ve sivil haklar skalasında sıralanmaları sağlam bilgi temeline, fakat son tahlilde görece sezgisel bir gözlem ve değerlendirme sistemine dayanmaktadır (Gastil 1990). Özellikle siyasal ve sivil haklar skalasının karşılaştırma listesinde kullanılan kavramların açık biçimde operasyonelleştirilmesinin yokluğu hissedilmektedir ve ayrıca gözlem sonuçlarının toplanması konusundaki bütün bilgiler açık değildir ve bütün ayrıntılarıyla anlaşılabilir değildir.

Kuşkusuz bu nedenle şaşılacak kadar dar olarak sınırlanabilecek hata sınırlarında var olan uyumsuzluklar varlığını sürdürmektedir. Özellikle demokrasi skalalarının önemli ölçüde birbirini tuttukları ve Freedom House'un endeksinin de bundan istisna olmadığı ortaya çıkmaktadır. Demokrasi skalalarının birbirini tutmasının ölçüsü ve onlar arasında bulunan farklılıklar korelasyon ve regresyon analizi ile çıkarılabilir. Tablo 12'de yer alan ülkeler arasındaki metinde ve literatürde zikredilen demokrasi skalaları bakımından korelasyona bakılırsa, genellikle yüksek derecede anlamlı korelasyon katsayılarının ortaya çıktığı görülür. Bütün korelasyonlar en az 0.01 düzeyinde anlamlıdır, çoğu bu anlamlılık sınırını aşmaktadır. Yüksek korelasyonların ve anlamlılığın bulunması, farklı skalaların uzlaşmasında yüksek bir ölçüyü göstermektedir. Böylece örneğin Vanhanen'in 80'li yıllar için olan demokrasi endeksi ile Coppedge ve Reinicke'in 1985 için olan poliarşi skalası arasında çok kuvvetli bir ilişki çıkmaktadır (Sıra korelasyon katsayısı Spearman: -0.87, 147 ülke). Eksi işareti kodlamaya bağlıdır: Poliarşi skalasının düşük değerleri yüksek ölçüde demokrasiyi, yüksek değerleri düşük bir demokrasiyi göstermektedir. Sadece bir kaç örnek vermek gerekirse, 1988 için olan (Gastil 1990) Freedom House endeksi ile Vanhanen'in 80'li yıllar için hazırladığı endeks (Vanhanen 1989) arasında (Spearman: -0.84, eksi işareti kodlamaya bağlıdır) ve Gurr v. d.'nin (1990) 1978 için hazırladığı demokrasi skalası arasında (Spearman: -0.85, N=53) ve Ceppedge ve Reinicke'in 1985'de hazırladıkları poliarşi skalası arasında da yüksek anlamlılık olduğu (Spearman: 0.91, N=163) ifade edilebilir. 1993/94 yıllarında yapılan en yeni demokrasi ölçümleri de muhtelif demokrasi ölçümlerinin yüksek derece anlamlı korelasyon bulgusunu doğrulamaktadır. Jagers ve Gurr'un 1993 yılında hazırladıkları demokrasi göstergesi, Freedom House'un 1993 yılı için hazırladıkları "siyasal haklar" ve "sivil haklar" endeksleri ile en sıkı ilişkiyi göstermektedir (Spearman'a göre sıra korelasyon katsayısı -0.92 yahut -0.85, 149 durum itibarıyla) ve 1993 yılının siyasal haklar endeksi ile Vanhanen'in 1993 yılı için demokrasi endeksi arasındaki ilişki yüksek düzeyde anlamlıdır (Spearman: -0.81, 171 durum).

Bilindiği üzere yüksek anlamlılık tam mutabakatla karıştırılmamalıdır. Daha önce anıldığı üzere -0.81'lik bir korelasyon katsayısı, bir değişken varyasyonunun %66'sının istatistiksel anlamda diğer değişkenlerin varyasyonu ile açıklanabildiğini ifade eder (%66, 100 ile çarpılıp dörtte biri alınan korelasyon katsayısından hesaplanarak bulunur). Buna göre yüksek anla-

malı korelasyona rağmen demokrasi ölçümleri arasında dikkate değer farklar bulunmaktadır. Bu durum özellikle yarı demokratik ülkeler grubundaki ölçümlerle ve otoriter devletlerle ilgilidir, oysa poliarşi kuramının anladığı anlamda yüksek düzeyde gelişmiş demokrasilerde hemen hemen bütün demokrasi skalalarında mutabakat bulunmaktadır, Vanhanen'in parti sisteminin parçalanma derecesine kuvvetle tepki gösteren demokrasi skalasının istisnasıyla.

Elbette demokrasi skalalarının zayıflıkları da vardır. Onlar siyasal olanın girdi boyutunu vurgularlar ve çıktı ve onun sonuçlarını ihmal ederler. Bundan başka onlar zımnen bir yandan devlet yönetimi ile demokrasinin formal kurumları arasında, diğer yandan bu kurumların yönetim gerçekliği arasındaki farklılığın araştırma yapılan bütün ülkelerde eşit olarak büyük olduğunu varsayarlar. Bu gözü pek bir varsayımdır. Tam, yarım ve çeyrek demokrasilerde siyasal süreç konusunda yapılan alan araştırmaları formal kurumlar ile yönetim gerçeklik arasındaki farklılığın otoriterizm derecesinin artmasıyla arttığı kuşkusunu beslemektedir. Örneğin seçim hilesi muhtemelen her yerde olmaktadır, fakat seçim hilekarlığının ölçüsü eski saygıya değer devlet yönetimlerinde yeni demokrasilere göre çok küçüktür. Filipinli bir gazetenin, senato ve kongre seçimlerinden kısa süre önce Filipinlerde 8.5.1995 tarihinde seçim hilesinin kırk imkanını tartışmaya açması rastlantı değildir -eğer bu yönetim gerçekliğini yansıtmıyorsa şaşırtıcı olurdu-. Bu imkanlar -Frankfurter Allgemeinen Zeitung'daki muhabirin sözleriyle- "oyların satılmasından seçim yerlerindeki uzmanların rüşvetçiliğine; oy sandığının çalınmasından onların sahte oy pusulasıyla doldurulmasına; daha önce ölmüş insanların adıyla oy kullanmadan siyasal karştın sempatzanı olarak bilinen seçmenlerin kaçırılmasına kadar uzanmaktadır. Bunun için dik kafalı seçim görevlilerine silahlı saldırılar veya seçim mekanlarına bombalı saldırılar için adeta tayfa yazılanlar bulunmaktadır" (Haubold 1995: 8).

Demokrasi skalalarının zayıflıkları göz önünde bulundurulsa da aslında onlar aynı zamanda yararlı -ayrıntılarda bazen düzeltilmeye ihtiyacı olan- bir resim sunarlar. Onlarla ulusların demokrasi muhtevası -özellikle bir noktaya yaklaşan ölçüm sonuçları durumunda- eskiye göre çok ayrıntılı olarak anlaşılabilir. Bu skalalar demokratik kurumların yaygınlığı ve kök salmışlığı konusundaki bilgiyi derinleştirirler.

Siyasal sistemlerin demokrasi içeriğinin uluslararası olarak karşılaştırılmasının yararlı bir işlevi vardır: Demokrasinin yaygınlığı konusundaki yalnısamadan korur. Bollen, Coppedge/Reinicke, Dahl, Gastil ve Gurr v.d.'nin demokrasi skalaları (bkz: Tablo 12), aynı fikirde olarak 1989/90 zaman diliminden önce ve sonra yeryüzü nüfusunun ancak bir azınlığının gelişmiş demokrasilerde yaşadığını göstermektedir. 80'li yılların ortasında demokrasilerde (Coppedge-Reinicke skalasında 0 veya 1 poliarşi endeks değeri anlamında) yaklaşık bir milyar insan yaşamakta idi, buna karşın yarı demokratik olan veya hiç demokratik olmayan ülkelerde yaklaşık dört milyar yaşıyordu. Orta ve Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesinden sonra ağırlık bir parça demokrasiye doğru kaydı, özellikle otoriter sistemlerden yarı demokratik sistemlere doğru. Freedom House'un anladığı anlamda demokratik veya özgürlükçü ülkelerde örneğin 1994'de yaklaşık 1,1 milyar insan yaşıyordu (dünya nüfusunun yaklaşık %20'si). Lakin yarı demokratik ülkelerde ve hiç demokratik olmayan ülkelerde yaşayan %40'ı da hesaba katmak gerekir. Görünen şudur: Demokrasi sadece zenginler için lüks bir mal değildir, fakat aynı zamanda hazırlanmasına ve tüketilmesine bugünkü günde yalnız insanlığın azınlığının katıldığı bir maldır.

Bu azınlık yaklaşık 100 yıl önce pek ufak idi. Gurr v.d.'ne (1990) göre ancak İsviçre, A.B.D. ve Yeni Zelanda o zaman kurumsallaşmış demokrasi olarak niteleniyordu. Bu kısmın sonunda yer alan Tablo 12'nin ilk sütunu bunu göstermektedir. Bu sütunda 20. yüzyılın devletler dünyası için en önemli demokrasi skalaları toplu olarak gösterilmiştir. Bu Tablonun diğer demokrasi skalaları metin içinde daha önce tartışılmış veya Tabloda notlar halinde gösterilmiştir. Demokrasi skalaları, 20. yüzyılın 80'li ve 90'lı yıllarında enine bir kesit bakımından yarı kürenin kuzey ve güneyindeki devletlerin demokrasi içeriğindeki farkların ne kadar büyük olduğunu anlatmaktadır. Aynı zamanda demokrasiyi ölçme ve tartma çabalarının benzerlikleri ve farklılıkları hakkında bilgi vermektedir. Ayrıntıya inildiğinde böyle ölçümler eleştirilebilir: Demokrasinin doğru olarak ölçülmesi, başka sorulara cevap vermenin zorunlu şartıdır, örneğin demokratik sistemlerin ortaya çıkma ve yerleşme şartları ve otoriter devletten demokrasiye geçmenin yollarının neler olduğu sorularına cevap vermek gibi. Bu sorular gelecek iki kısımda ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Tablo 12: Egemen Devletlerin Demokrasi Skalaları, 1878-1994

Demokrasi Skalaları (Parantez içindeki yıllar demokrasi ölçüm yıllarıdır)									
	Gurr/Jagers/ Moore (1878)	Bollen (1980)	Vanhanen (1980-85)	Coppedge/ Reinick (1985)	Hadenius (1988)	Gastil (1988)	Vanhanen (1993)	Jagers/ Gurr (1993)	Freedom House (1994)
A.B.D.	10	100	17.4	0		4	20.7	10	1
Afganistan		0	0.0	10	0	12	0		7
Almanya (BRD)		89	32.9	0		3	36.5	10	7
Almanya (DDR)(1949-90)		11	0	10		13			
Andora									1
Angola		11	0.0	10	0	14	19.2	0	7
Antigua ve Barbuda				2	9.6	5			4
Arjantin	2	6	6.2	0	9.6	3	28.6	8	2
Arnavutluk		11	0.0	10		14	7.7	8	3
Avusturalya		100	30.2	0		2	32.4	10	1
Avusturya	1	100	32.1	0		2	36.0	10	1
Azerbaycan							2.7	0	6
Bahama		100	14.9	2	9.0	5	18.9		1
Bahreyn		11	0	8	1.3	10	0	0	6
Barbados		100	21.1	0	10	2	23.5	1	1
Belçika	7	100	43.8	0		2	47.9	10	1
Belize				0	9.8	3	14.4		1
Benin		11	0.7	8	1.0	14	12.9	8	2
Bengalciş		44	0.7	5	3.5	9	19.0	9	2
Beyaz Rusya							6.8	3	4
Birleşik Arap. Emir.		17	0	8	0.2	3	0	0	6
Bolivya	0	0	6.5	2	8.5	5	10.5	8	2
Bosna-Hersek									6
Botsvana		83	4.9	1	9.6	5	7.0	10	2

	Gurr/Jagers/ Moore (1878)	Bollen (1980)	Vanhanen (1980-85)	Coppedge/ Reinicke (1985)	Iladenius (1988)	Gastil (1988)	Vanhanen (1993)	Jagers/ Gurr (1993)	Freedom House (1994)
Finlandiya		94	36.0	0		3	36.5	10	1
Fransa	7	100	33.5	0		3	30.9	7	1
Gabon		28	0	7	1.9	12	16.2	0	5
Gambiya		72	7.7	5	8.7	6	9.0	7	7
Gana		83	0.2	7	1.5	12	4.6	0	5
Gine		11	0	7	1.7	13	19.2	0	6
Gine-Bissau		6	0	10	1.3	13	0	0	3
Grenada		11		0	9.6	3			1
Guatemala	2	44	1.4	5	7.5	6	3.3	4	4
Güney Afrika	3	56	2.1	3	2.9	3	3.6	7	2
Gürcistan							19.8	4	5
Guyana		72	9.7	5	3.8	10	17.9	5	2
Haiti	0	17	0	7	2.7	12	0	0	5
Hindistan		94	16.5	2	9.0	5	17.6	8	4
Hrvatistan							26.9	5	4
Hollanda	3	100	40.7	0		2	37.8	10	1
Honduras	2	17	10.5	0	8.3	5	14.9	6	3
Irak		17	0	10	0.6	14	0	0	7
Iran		33	3.1	7	2.1	11	9.2	0	6
İrlanda		100	26.5	0		2	30.5	10	1
İspanya	5	83	29.7	0		11	36.6	9	1
İsrail		94	31.4	1	9.0	4	32.5	9	1
İsviçre	2	100	36.3	0		13	39.1	10	1
İsviçre	10	100	22.0	0		2	23.7	10	1
İtalya	1	100	41.6	0		2	47.6	10	1
İzlanda		100	34.0	0		2	37.2	10	1
Jamaika		94	4.4	2	9.0	4	10.8	10	2
Japonya		100	26.0	0		2	25.5	10	2

	Gurr/Jagers/ Moore (1878)	Bollen (1980)	Vanhanen (1980-85)	Coppedge/ Reinicke (1985)	Hadenius (1988)	Gastil (1988)	Vanhanen (1993)	Jagers/ Gurr (1993)	Freedom House (1994)
Kamboçya		0	0	10		14	6.2		4
Kamerun		17	0	8	0.8	12	11.5	0	6
Kanada	7	100	25.4	0		2	29.6	10	1
Kap Verde		17	2.0	8	1.7	11	8.4		1
Katar		17	0	8	0	10			7
Kazakistan							1.5	2	6
Kenya		33	0	8	2.2	12	11.5	0	6
Kıbrıs (Yunan.)		56	14.3	1	10	12	27.9	9	1
Kırgızistan							2.4	6	4
Kiribati				0	9.9	3			1
Kolombiya	8	72	12.0	0	8.3	5	7.8	9	3
Komorlar			0	8	2.7	12	15.0	5	4
Kongo		11	0	8	1.3	13	15.4	5	4
Kore-Kuzey (DVR)		11	0	10	0	14	0	0	7
Kore-Güney		33	1.8	4	7.5	5	31.2	10	2
Kosta Rika	6	100	18.4	0	9.8	2	21.6	10	1
Küba		17	0	10	0.8	13	0	0	7
Kuveyt		6	0	6	1.9	11	0.2		5
Laos		6	0	10	0	12	0	0	7
Lesoto		39	0	6	3.5	12	7.2	8	4
Letonya							10.5	8	3
Liberya		6	0.3	5	3.1	10	0		7
Libya		17	0	10	0.6	12	0	0	7
Liechtenstein				4					
Litvanya		50	2.6	4	1.5	11	23.0	10	1
Lübnan		100	31.2	0		2	11.7	2	6
Lüksemburg	2						34.7	10	1
Macaristan	1	17	0	8			27.4	10	1

	Gurr/Jagers/ Moore (1878)	Bollen (1980)	Vanhanen (1980-85)	Coppedge/ Reinicke (1985)	Hadenius (1988)	Gastil (1988)	Vanhanen (1993)	Jagers/ Gurr (1993)	Freedom House (1994)
Madagascar		28	6.0	6	7.3	10	11.0	5	2
Makedonya							12.2	8	4
Malawi		17	0	9	1.3	13	0	0	2
Malediven		22		4	4.0	11	2.2		6
Malezya		67	11.5	4	6.9	9	14.9	8	4
Mali		0	0	10	2.1	12	3.0	9	2
Malta		94	30.4	4		3	33.1		1
Marshallinseln					10				1
Meksika		56	5.9	4	7.3	7	11.0	2	4
Merkezi Afrika Cum.		0	0	7	0.8	13	11.3	8	3
Mikronezya					10				1
Mısır		33	0.2	4	5.8	9	2.4	0	6
Moğolistan		11	0	10		14	20.6	8	2
Moldova							5.5	3	4
Monako				4					2
Montanya		0	0	8	1.3	12	6.0	0	7
Moris adası		83	23.5	1	9.6	4	27.6	10	7
Mozambik		11	0	10	1.0	13	0	0	3
Myanmar		11	0	10	0.6	13	0	0	7
Namibya							4.0	9	2
Nauru		61		0	9.6	4			1
Nepal		44	0	8	3.2	7	12.0	8	3
Nijer		0	0	9	1.5	12	11.6	8	3
Nijerya		83	3.3	8	2.3	10	0	0	7
Nikaragua	2	17	1.3	4	4.8	9	17.5	6	4
Norveç	2	100	36.6	0		2	39.1	10	1
Oman		6	0	9	1.7	12	0	0	6
Özbekistan						2	4.5	0	7

	Gurr/Jagers/ Moore (1878)	Bollen (1980)	Vanhanen (1980-85)	Coppedge/ Reinicke (1985)	Hadcmius (1988)	Castil (1988)	Vanhanen (1993)	Jagers/ Gurr (1993)	Freedom House (1994)
Pakistan		0	0	6	8.3	6	7.0	8	3
Palau									1
Panama		28	2.2	2	1.9	11	21.6	8	2
Papua-Yeni Gine		83	23.4	0	8.8	5	31.2	10	2
Paraguay	2	33	3.1	6	2.1	12	13.7	7	4
Peru	1	72	13.5	1	7.9	5	16.4	3	5
Polonya		17	0.7	7		10	19.6	8	2
Portekiz	0	94	30.2	0		3	20.7	10	1
Ruanda		0.4	7	2.5		12	0	0	7
Romanya	0	11	1.4	10		14	27.0	4	4
Rusya	0						27.6	7	3
Salomonen			15.0	1	9.6		14.3		1
Samoa				0	6.0	11	12.6		2
San Marino						7			1
Sao Tome u.Princ.		17		10	0		9.3		1
Senegal		39	3.1	4	8.3	2	6.3	3	4
Seychellen		17		8	2.0	7			3
Sierra Leone		33	0	7	3.2	12	0	0	7
Singapur		44	8.1	4	7.3	11	11.3	2	5
Slovakya					9		8		2
Slovenya						33.0	10		1
Somali		11	0	10	0		0		7
Sovyetler Birliği		17	0	10			14		
Sri Lanka		83	13.6	4	7.3	3	15.7	5	4
St. Kitts u. Nevis				0	9.8	7			2
St. Lucia		94		0	9.8	3	18.5		1
St. Vincent u.Gren.		94		0	10	3	12.9		2
Sudan		22	0.3	6	6.6	11	0	0	7

	Gurr/Jagers/ Moore (1878)	Bollen (1980)	Vanhanen (1980-85)	Coppedge/ Reinicke (1985)	Hadenius (1988)	Gastil (1988)	Vanhanen (1993)	Jagers/ Gurr (1993)	Freedom House (1994)
Sudi Arabistan		6	0	10	0	13	0	0	7
Suriname		0	0	7	8.5	9	6.2	0	3
Suriye		33	0	10	0.6	11	9.2	0	7
Swasiland		22	0	7	2.6	5	0	0	6
Şili	4	6	0	5	2.1	9	19.7	8	2
Tacikistan						13	3.0	0	7
Tanzanya		28	1.9	9	2.0	8	0.4	0	6
Tayland		67	4.0	2	7.1	12	6.2	4	3
Tayvan (ROC)				7	3.7	6	5.7	6	3
Togo		11	0	10	1.3	6	0.6	0	6
Tonga		22		7	5.4	12			5
Trinidad ve Tobago		83	15.6	0	9.8	8	22.5	8	1
Tunus		28	0	6	2.9	13	2.6	0	6
Türkiye		11	1.5	4	6.7	10	12.0	10	5
Türkmenistan						6	2.5	0	7
Tuvalu				0	10				1
Uganda		44	11.4	8	2.3	2	0	0	5
Ukrayna						10	21.7	8	3
Uruguay	1	17	4.2	0	9.4	9	39.7	10	2
Ürdün		6	0	6	2.1	11	1.4	1	4
Vanuatu				2	8.8		23.6		1
Venezuela	2	89	18.7	0	9.2	6	18.9	9	3
Vietnam		11	0	10	1.5	10	0	0	7
Yemen (Güney)		17	0	10	0	10			
Yemen (Kuzey)		11	0	8	2.5	14			
Yemen (1990-94)							2.6		5
Yeni Zelanda	9	100	34.2	0		2	35.1	10	1
Yugoslavya		28	0	7		10	20.2	0	6

	Gurr/Jagers/ Moore (1978)	Bollen (1980)	Vanhanen (1980-85)	Coppedge/ Reinicke (1985)	Hadenius (1988)	Gastil (1988)	Vanhanen (1993)	Jagers/ Gurr (1993)	Freedom House (1994)
Yunanistan	9	94	31.3	2		4	34.4	10	1
Zaire		17	0.4	9	1.3		0		7
Zambiya		22	2.9	7	3.3	4	3.7	5	3
Zimbabve		67	13.0	4	5.8	10	3.0	0	5
Ortalama Değer	3.2	43.2	8.5	4.9	4.6	8.3	13.8	5.0	3.6

Sütun 1 Gurr/Jagers/Moore'a göre (1990) 1878 için demokrasi endeksi. Minimum: 0 (=demokrasi değil), maksimum= 10 (yüksek derecede kurumsallaşmış demokrasi). Tartışmalar için metne bakınız.

Sütun 2 Bollen'e göre (1993) 1980 için liberal demokrasi endeksi. Minimum: 0 (demokrasi yok), maksimum: 100 (tam gelişmiş liberal demokrasi). Endeks, a) Banks'ın "freedom of group opposition" endeksi b) Freedom House'un siyasal haklar endeksi ve Banks'ın "effectiveness of legislative body index" için toplamına dayanmaktadır.

Sütun 3 Vanhanen'in 1980-85 için demokrasi endeksi. (Karılım çarpı rekabet bölü 100). Minimum: 0 (demokrasi yok), maksimum : 100 (tam gelişmiş reberçi demokrasi). Kaynak: Vanhanen 1989. Tartışmalar için metne bakınız.

Sütun 4 Coppedge ve Reinicke'e (1990) göre 1985'in politarşi endeksi. Minimum: 0 (=Politarşi), maksimum=10 (demokrasi yok).

Sütun 5 Hadenius'a göre (1992) 1988'in demokrasi endeksi. Minimum: 0 (demokrasi yok), maksimum: 10 (tam yaygın demokrasi). Hadenius'un endeksi, a) siyasal hak ve özgürlüklerin ölçümüne, b) siyasal öndertcin ve halk temsilcilerinin özgürce seçimleri gösterilerine ve c) seçme hakkı yahut seçimlerin cencilencc yapılması göstergelerine dayanmaktadır. Endeks OECD ülkelerindeki yerleşik demokratileri kullanmamıştır.

Sütun 6 Gastil'e göre (1990) 1988'in Freedom House özgürlük endeksi (Siyasal ve sivil haklar endeksinin toplamı. Tartışmalar için metne bakınız. Minimum: 2 (özgür), maksimum: 14 (özgür değil).

Sütun 7 Vanhanen'in 1993 için demokratikleşme endeksi (Vanhanen 1994). Bkz: Sütun 3

Sütun 8 Jagers/Gurr'a göre (1995) 1993 için demokrasi endeksi. Tartışmalar için metne bakınız.

Sütun 9 Freedom House'un 1.1.1995'deki durumu için 1'den (tam gelişmiş siyasal haklar ya da demokrasi) 7'ye kadar (siyasal hakların bulunmaması yahut tam yaygın otoriter devlet) kadar olan skalada siyasal haklar endeksi. Tartışmalar için metne bakınız. Kaynak: Freedom House 1995.

Kısım 3.6

Demokrasinin İşleyişinin Sosyo-Ekonomik Şartları Kuramı

İstikrarlı demokrasilerin işleyiş şartları nelerdir ve onlar hangi şartlar altında işlemez hale gelirler? Demokrasi kuramcıları bu sorularla eskiden beri ilgilenmektedir. Örneğin Aristoteles'in kuramı bir topluluğun yeterli büyüklükte olmasını, toplumun homojenliğini, orta tabakaların görece güçlü olmasını demokrasinin işleyiş şartları arasında sayıyordu. Bu anlayış Aristoteles'den yaklaşık 2000 yıl sonra da hala büyük bir önem taşımaktadır. Topluluğun makul bir büyüklükte olması ve vatandaşların homojenliği - bazı sınırlamalarla- Montesquieu için ve -hiç bir sınırlama olmaksızın- Rousseau için bir demokrasinin temelleri arasında yer alırlar. Demokrasinin ancak küçük topluluklarda gerçekleştirilebileceği düşüncesinden ilk kez modern demokrasi konusundaki kuramlarda vazgeçildi. Fakat bunlarda da eski öğretinin demokrasinin belli sosyo-kültürel şartları olduğu şeklindeki anlayışına kaulma devam etmektedir. Aristoteles'in öğretisinden farklı olarak modern kuramlar, istikrarlı demokrasinin şartları arasına asgari düzeyde bir ekonomik gelişmeyi eklediler.

"Demokrasinin oy hakkı karın doyurmaz!" Bu sözler, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin eski başkanlarından F.de Klerk'in ağzından çıkmıştı (*Die Zeit*, No:33,1993, s.2). Bu sözler, ırkçılık politikasının yasaklanmasından sonra demokrasinin işleyişine ve meyvelerine fevkalade büyük ümitler bağlayanlara karşı uyarı olarak söylenmişti ve aynı zamanda demokrasinin karın doymaksızın ve kayda değer bir ekonomik gelişme düzeyi olmaksızın yaşayamayacağı endişesini dile getiriyordu.

Bu mu doğrudur yoksa karşı tez mi geçerlidir? Acaba sadece demokraside mi ağız tadıyla karın doyurulabilir ve tam da burada onun işleyiş şartlarından biri bulunabilir mi? Soru genel olarak şöyle de sorulabilir: Demokrasilerin başarılı olmasının ve varlığını sürdürmesinin şartları nelerdir? Böyle sorulara cevap vermek, öncelikle karşılaştırmalı demokrasi araştırmasının görevi olmuştur. Karşılaştırmalı demokrasi araştırmasının temeli, demokrasinin işleyişinin sosyo-ekonomik şartları ile ilgili kuramdır. Bu kuram bilhassa S. M. Lipset tarafından Anglo-Amerikan modernleşme kuramlarına, özellikle D. Lerner'in *The Passing of Traditional Society* (Geleneksel Toplumun Yok Oluşu) (1958) adlı eserine dayanılarak geliştirildi (Lip-

set 1959, 1960, 1981, daha gelişmiş olarak Lipset v.d. 1993). Lipset'e göre demokrasinin işleyişinin temel şartları (bir demokrasinin varlığını sürdürmesini sağlayan şartlar anlamında), görece yüksek bir sosyo-ekonomik gelişme durumunda ve açık sosyal yapılarda aranmalıdır. Onun temel tezi şöyledir: "The more well-to-do a nation, the greater the chances that it will sustain democracy" (Lipset 1960: 48 v.d.) -yani bir ulus ne kadar zengin ise demokrasiyi sürdürme şansı da o kadar fazladır.

Lipset, *Political Man* (Siyasal İnsan) (1960) adlı kitabının 3. bölümünde esas tezini şöyle ifade etmişti: Bir demokrasinin istikrarı sadece ekonomik gelişme durumuna bağlı değildir, bununla birlikte onun siyasal sisteminin etkililiğine (effectiveness) ve meşruluğuna (legitimacy) da bağlıdır (a.g.e.: 77). Etkililik siyasal başarı profili ile, özellikle hükümet sisteminin temel işlevlerini nüfusun çoğunluğunun ve güçlü çıkar gruplarının beklentilerine uygun bir tarzda yerine getirip getirmediği ile ölçülür (a.g.e.). Buna karşın meşruluk büyük ölçüde dini ve sınıfsal bağlantılı çatışma çizgileri ve orta ve alt toplumsal tabakaların siyasal bütünleşmesi gibi toplumsal sistemi bölen yapısal çatışmaların çözülmesine bağlıdır.

S. M. Lipset bu tezlerin tamamını doğrudan bir teste tabi tutmadı. O, daha çok modernleşme kuramının bakışına göre demokrasinin lehine şartlar olarak değerlendirilmeye layık bir dizi göstergiyi gözden geçirme konusuna yoğunlaştı. Bunlar arasında özellikle şunlar sayılabilir: 1) Kapitalist bir pazar ekonomisinde görece yüksek düzeyde bir sosyo-ekonomik gelişme (özellikle ekonomik gelişme, kitlesel iletişim, sanayileşme, eğitimin durumu ve kentleşme göstergeleriyle ölçülmüştür); 2) Büyüyen ve gelişen bir orta sınıf ve de büyük ölçüde sosyal ve ekonomik güvenliğe sahip bir alt tabaka; 3) Çeşitli yükselme fırsatlarına sahip görece açık bir sınıfsal yapı (dikey hareketlilik); 4) Vatandaşların birliklere ve derneklere katılmalarının son derece gelişmiş olması; 5) Görece yüksek bir eğitim düzeyi ve 6) Görece eşitlikçi bir değerler sistemi. Bütün bunların tamamı varsa işleme yeteneğine sahip bir demokrasinin varlığını sürdürmesi için uygun şartlar egemen olur. Bunlar esas alınan şartlar tarafından istikrara kavuştururlar ve böylece kendiliğinden bir kan dolaşımı ortaya çıkar (Lipset 1960: 51 v.d. ve 1981).

Daha önce D. Lerner (1958: 63) tarafından postula olarak konmuş olan sosyo-ekonomik modernleşme ile demokratikleşme arasında pozitif kor-

lasyon olduğu tezi Lipset'in analizlerinde -bu analizler ilk olarak öncelikle demokratik olan ve olmayan devletlerin enine kesit olarak karşılaştırmasına dayanmaktadırlar- ve pek çok araştırmada doğrulanmıştır (örnek olarak Lipset 1960: 51 v.d.). K. Bollen ve R. Jackman'ın (1989), devletler dünyasında ekonomik gelişme durumunun (fert başına brüt toplumsal hasıla ölçülür) demokratikleşmenin derecesini yahut demokrasi-diktatörlük farkını açıklayan en önemli değişken olduğu tezi önemlidir. Ekonomik gelişme ile demokrasinin karşılıklı ilişkisi konusunda uluslar düzeyinde karşılaştırmalı en yeni araştırmalar da bu hipotezi desteklemektedir. Bugüne kadar zengin ve fakir ülkeler arasında yapılan her karşılaştırma, demokrasi ile sosyo-ekonomik düzey arasında yüksek seviyede anlamlı ilişkinin bulunduğunu göstermektedir: Bir ülke ekonomik olarak ne kadar zenginse, orada bir diktatörlüğün ortaya çıkması veya varlığını sürdürme ihtimali o kadar düşüktür (Welzel 1994) ve bir ülke ne kadar zenginse devlet yönetiminin demokratik olma ihtimali o kadar yüksektir (Lipset v.d. 1993; Burkhart/Lewis-Beck 1994). Diğer örnekler de demokrasi skalaları (bkz: Tablo 12) ile demokrasinin ölçüldüğü yılda veya daha önce fert başına düşen toplumsal hasıla arasında çoğunlukla anlamlı korelasyonlar olduğunu göstermektedir. Örneğin 80'li yılların ortasındaki ekonomik gelişme durumuyla (fert başına düşen toplumsal hasıla) Vanhanen'in 1980-85 yıllarıyla ilgili demokrasi endeksinin korelasyon katsayısı $r=0.56$ 'ya ulaşmaktadır ve 1991 yılının fert başına toplumsal hasılayla Vanhanen'in 1993 yılıyla ilgili endeksinin korelasyon katsayısı $r=0.65$ 'i göstermektedir. Tablo 12'deki diğer demokrasi skalaları ile ekonomik gelişme korelasyonları benzer sonuçları vermektedir.

Lipset'in sosyo-ekonomik kuramı -"demokrasinin refah kuramı" (Pourgerami 1991) -yahut bu kuramın Cutright (1963), R. Dahl (1971), T. Vanhanen (1984, 1990) ve Lipset ve diğerleri (1993) tarafından geliştirilmiş şekli de demokrasinin şartlarının karşılaştırmalı analizi serisinin vazgeçilmez parçalarıdır (Diamond 1992). Kuşkusuz, ayrıca başka yönler de göz önünde bulundurulabilir. Bu kuramda -ilk nokta- anlamlı bir eğilim söz konusudur, fakat determinist bir ilişki söz konusu değildir. Bu nedenle -ikinci olarak- bu eğilimin önemli istisnaları da vardır. Bu şaşırtıcı değildir: Bu kuramın bakış açısında yalnız yapılar ve işlevlerle uğraşmaktadır, aktörlerin yapıp etmeleriyle değil. Üçüncü olarak, demokrasinin sosyo-ekonomik

şartları kuramının çekirdek ifadesinin, onun gür sesli eleştiri korosunun beklentisinden daha fazla doğrulandığını hesaba katmak gerekir. "The more well-to-do a nation, the greater the chances that it will sustain democracy" (Bir ulus ne kadar zenginse demokrasiyi sürdürme şansı o kadar fazladır) şeklindeki anahtar tezini Lipset, (Lipset 1960: 48 v.d.) demokrasi-lerin sosyo-ekonomik modernleşme durumunun ölçüsü olarak 50'li yıllarda kullanmıştı! Bu arada bu sosyo-ekonomik modernleşme durumu daha önce demokratik olmayan bir çok ülke tarafından elde edilmiştir. Ve kuramın öngördüğü gibi bu devletlerden şu anda demokrasi olanlar az değildir. İspanya, Portekiz ve Yunanistan gibi, Orta ve Doğu Avrupa'nın eski sosyalist devletleri, Güney Kore ve diğer bir çok ülke bunun örneğidir (bkz: Kısım 3.7).

Demokrasinin sosyo-ekonomik şartları kuramı bu bakımdan çağrışırdığından daha kalitelidir. Kuşkusuz bu kuramın 1960 yılında kökeninde bulunan şekli artık kullanılmamaktadır. Şayet tekrar ona dönülür ve geçiş araştırmalarının aktör kuramıyla ilgili anlayışlarına baş vurulmazsa (bkz: Kısım 3.7) bu, esas itibariyle ya Lipset ve diğerlerinin (1993) sosyo-ekonomik gelişmeyi kolonyal tarih de dahil olmak üzere başka faktörlerle bağlantıya sokan çerçevesi içinde yahut R. Dahl (1971 ve 1989) tarafından zenginleştirilmiş şeklinin kültürel faktörleri çerçevesinde veya T. Vanhanen'in iktidar kaynaklarının dağıtılması kuramı şeklinde olur (Vanhanen 1989, 1990 ve 1994; Vanhanen/Kimber 1994).

Vanhanen'e göre bir devlet yönetiminin demokratik içeriği, toplumda ve ekonomide "iktidar kaynaklarının" (power resources) bölüşülmesi veya dağılımı ile bağlantılıdır. İktidar kaynakları ne kadar çok dağıtılsa, yani iktidarın yoğunlaşması ne kadar az olursa, bir ülkenin demokratikleşme düzeyi eğilim olarak o kadar yüksek olur. Bu, R. A. Dahl'ın (1971) poliarsi kuramının temel düşüncesinin inceden inceye temellendirilmiş bir devamıdır. İktidar kaynaklarının dağılımının ampirik olarak tespit edilebilmesi konusunda Vanhanen iktidar kaynakları endeksini geliştirdi (index of power resources) ve kendi döneminden ve geçmiş dönemden 130'dan fazla devleti inceledi. Endeks, ekonomik ve bilgisel kaynakların dağılımını ve mesleki çeşitliliği kapsayan üçlü göstergenin bileşimine dayanmaktadır. Sosyo-ekonomik tabakalaşma göstergeleri esas itibariyle endeksin hesaplanmasına dayanmaktadır. Basit olarak söylenecek olursa, mesleki çeşitlilik endeksi, kentleşme derecesi ile nüfusun tarım sektöründe olma ve olma-

ma şeklinde bölünmesinin bileşimiyle anlaşılır. Bilgi kaynaklarının dağılımı okur-yazarlık derecesi ve üniversitede öğrenim görenlerin bütün nüfusa oranının ortalama değeriyle ölçülür. Ekonomik kaynakların dağılımı endeksi, emlak ve arazi sahiplerinin dağılımına ve tarımsal olmayan ekonomik kaynakların desentralizasyon derecesine dayanmaktadır. Sonunda üç temel gösterge çarpımla birleştirilir. Bu ise iktidar kaynaklarının gerçek endeksini ortaya çıkarır. Bu ise en az 0'dan en yüksek 100'e kadardır. Batılı devlet yönetimlerinin çoğu bu endekste yaklaşık olarak en az 35 ile 50'den biraz fazla arasında bir değer alırlar. Örneğin A.B.D., bu endekste 51,5 noktasına, Finlandiya 44,4 ve Federal Almanya 37,7 noktasına ulaşmaktadır (veriler 1993 içindir). Vanhanen'e göre iktidar kaynaklarının dağılımı, eski devlet sosyalizmine dayanan ülkelerde çok daha düşüktür. Kuşkusuz bu ülkelerde iktidar kaynaklarının ekonomide son derece yoğunlaşması ile bilgi kaynaklarının dağılımı arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Vanhanen ve Kimber (1994: 72) ex post sosyalist ülkelerin çöküşünün temel bir nedenini bu "yapısal eşitsiz ağırlık"la açıklamayı denediler.

Vanhanen'in iktidar kaynakları endeksi, devlet yönetimlerinin demokratikleşme derecesini fert başına brüt toplumsal hasıla gibi geleneksel ekonomik gelişme göstergelerine oranla istatistiksel olarak açıklamaya daha elverişlidir. Korelasyonlar çoğunlukla yüksek anlamlıdır: İktidar kaynakları ne kadar fazla bölünürse demokratikleşme derecesi o kadar yüksek olur; iktidar kaynakları ne kadar fazla yoğunlaşırsa demokratikleşme derecesi o kadar düşük olur, yahut demokratik bir devlet yönetimi ihtimali o kadar zayıf olur (Vanhanen 1984, 1989, 1994). Bu durum sadece Vanhanen'in demokrasi skalası bakımından değil, Tablo 12'de yer alan diğer demokrasi skalaları için de geçerlidir. İktidar kaynaklarının dağılması ile demokrasi derecesi arasındaki ilişkinin ne kadar güçlü olduğunu Tablo 13'deki korelasyon katsayıları da göstermektedir.

İstatistiksel eğilimin büyüklüğü demokrasinin işleyişinin sosyo-ekonomik şartları kuramının günümüze kadar gelişmesini sürdürmesinden anlaşılabilir. Kuşkusuz bu kuramları temellendirenler ve onların taraftarları sert eleştiriye de uğramışlardır. Örneğin Neubauer (1967) ve Rustow (1970) tarafından onların sosyo-ekonomik determinizmi eleştirilmiştir ve onlar, sosyo-ekonomik gelişme ile demokrasi arasındaki istatistiksel ilişkileri yanlış olarak zaman üstü neden-sonuç zinciri olarak yorumlamakla suçlanmışlardır. Olgusal olarak ekonomik gelişme ile demokrasi ya da dikta-

törlük arasındaki ilişkinin sadece çağdan çağa değişmediği, aynı zaman diliminde her ülke grubu içinde de -hatta her ülke içinde- değiştiği ileri sürülmüştür (Arat 1988). Eleştirmenlere göre Almanya'nın siyasal tarihi bakımından da bu durum aydınlatılabilir. Evvela -görece yüksek sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ve iktidar kaynaklarının dağılımı bakımından- demokrasinin Almanya'da 1918/1919 tarihinde yürürlüğe girmesi gecikmiştir. Kuşkusuz 15 yıl sonra da -daha yüksek sosyo-ekonomik gelişme durumunda- çökmüştür. Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin (DDR) 40 yıllık tarihi içinde de klasik sosyo-ekonomik kuramdan söz edilemez: Salt ekonomik olarak ele alındığında DDR zengin ülkeler arasında, fakat siyasal olarak kuşkusuz sert otoriter rejimler arasında yer alır. Sosyalist Birlik Partisi (SED) devletin ilk olarak 1989/90'da çökmesi, sosyo-ekonomik kurama göre günü geçmiş bir durumda olmuştur.

Bazı analizciler sosyo-ekonomik demokrasi kuramını Lipset'in refah ve demokrasi ilişkisi konusundaki tezini tasrih ederek tamamladılar: "The more well-to-do the people of a country, on average, the more likely they will favor, achieve, and maintain a democratic system for their country" (Bir ülkenin halkı ortalama olarak ne kadar zenginse o ölçüde ülkede demokratik sistemi kurar, ona sahip çıkar ve onu yaşatır), L. Diamond'a göre bu doğru bir formülleştirmedir (1992: 109). Diğer bilim adamları sosyo-ekonomik kuramı ilave değişkenler katarak kuvvetlendirmeyi dcnediler; örneğin R. Dahl (1971) siyasal-kültürel faktörleri ekledi ve Rueschemeyer ve diğerleri (1992) özellikle demokrasi dostu ve düşmanı sınıflar arasındaki güç ilişkilerine, devlet-toplum ilişkilerine ve uluslararası bağımlılığa dikkati çektiler. Diğerleri siyasal-sosyal tarihle ilgili açıklama modellerine el attılar, örneğin B. Moore *Soziale Ursprünge von Demokratie und Diktatur* (Demokrasinin ve Diktatörlüğün Sosyal Kökenleri) adlı eserinde (1966) olduğu gibi. "No bourgeoisie, no democracy!" Bu ifade -özet olarak- Moore'un temel tezi idi: Bağımsız burjuvazi yoksa demokrasi değil, diktatörlük ortaya çıkar. Bu arada bu anlayış da eskimiş olarak kabul edilmektedir. Kuşkusuz bu eser, sınıfsal sosyolojik anlayışın ilginç biçimde devam ettirilmesine neden olmuştur, yani gelişmiş bir tarım reformu ile birlikte bağımsız ve güçlü bir işçi hareketinin demokrasinin en önemli işleyiş şartları olduklarını savunan Rueschemeyer ve diğerlerinin (1992) analizlerinde olduğu gibi.

Tablo 13: 1980 ve 1990'lı Yıllarda Dünya Devletlerinde Demokratikleşme Derecesi ve İktidar Kaynaklarının Bölüşümü Arasındaki İlişkiler¹

Bağımlı Değişkenler ²	Korelasyon ³
Bollen'in Demokrasi Endeksi-1980	.73 (N=43)
Poliarşi Endeksi- 1985	-.61 (N=140)
Özgürlük Endeksi- 1988	-.61 (N=147)
Siyasal Haklar- 1988	-.58 (N=147)
Vanhanen'in Demokrasi Endeksi- 1980-85	.75 (N=147)
Vanhanen'in Demokrasi Endeksi- 1993	.67 (N=172)
Jagger-Gurr'un Demokrasi Endeksi- 1993	.64 (N=143)
Toplam Özgürlük Endeksi- 1993	-.62 (N=172)

- 1) T. Vanhanen'in iktidar kaynaklarının dağılımı endeksi ile iki değişimli korelasyon analizleri temelinde (1993 endeksi 1993 ve 1994'ün bağımlı değişkenleri için, diğer demokrasi skalaları için 80'li yılların ilk yansının endeksi).
- 2) Ayrıntılar için bkz: Tablo 12. Eksi işaretleri kodlamaya bağlıdır: Bütün korelasyonlar gösteriyor ki yüksek (düşük) demokratikleşme değerleri iktidar kaynaklarının büyük (küçük) difüzyon ile değişmektedir. Hadenius endeksi bu Tabloya alınmamıştır. Çünkü o yerleşik Batı demokrasilerini içermemektedir ve bu suretle dağılımı bozmuştur ve iktidar kaynakları ile ilişkiyi küçümsemiştir (Spearman= .52, N=112).
- 3) Korelasyon katsayıları (Bollen ve Vanhanen'in - saklı aralıklı- demokrasi skalaları için ve Pearson r Spearman'ın diğer -sıra skalalanmış- demokrasi skalaları için sıra korelasyon katsayısı). Parantez içindeki sayı durumların sayısıdır. Farklı durum sayılan verilerin seyyaliyetindeki farklara dayanmaktadır.

Demokrasinin şartları konusunu ele alan araştırmalar, demokrasinin işleyiş şartlarını modernleşme kuramına dayalı olarak ele alan ve standart model olarak nitelenebilecek bir açıklama modeli üzerinde yoğunlaştılar. Bu model öncelikle Dahl (1971 ve 1989), Vanhanen (1984, 1990 ve 1994), Huntington (1991), Diamond (1992), Eisenstadt (1992a) ve Lipset v.d.'nin (1993) katkılarına dayanmaktadır. Standart modele göre, işleme yeteneğine sahip bir demokrasi olasılığı -Dahl'ın poliarsisi veya onun kullanıldığı konsept anlamında (bkz: Kısım 3.5)-, eğer dört şart yerine getirilirse özellikle büyüktür; onlardan biri veya daha fazlası eksik olursa o ölçüde zayıftır: 1) Devletin yürütme gücünün bölüşülmesi yahut tarafsızlığı, özellikle polis ve askeri otoritenin etkin sivil kontrolü. 2) Bir "MDÇ toplum"u (Dahl 1989: 251), yani "iktidar kaynaklarının" (Vanhanen 1984) siyaset, toplum ve ekonomide geniş olarak dağıtıldığı çoğulcu bir siyasal yapı da dahil olmak üzere modern (M), dinamik (D) ve çoğulcu (Ç) bir toplum. 3) Uzlaşma-

ya açık ve çatışmaları nasıl çözeceğini kurala bağlamış ve aynı zamanda otoriteye bağımlı olarak belirlenmeyen geniş ölçüde sekülerleşmiş bir siyasal kültür. 4) Demokrasiye elverişli uluslararası bir ortam yahut demokrasiyle uyuşan dış politik bağımlılıklar.

Standart model çerçevesinde demokrasinin işleyiş şartlarını "demokratik insan"ın, demokrasiye mümkün olduğu kadar iyi uyum sağlayacak vatandaşın yaygınlaşmasına sıkıca bağlamaya da çaba gösterilmiştir. Başarının değişken olması başarı için çaba göstermeyi gerekli kılmaktadır. Vatandaşların çoğunluğu tarafından demokrasinin genel ve özel olarak desteklenmesi, bir çok analizci tarafından demokratik istikrarın zorunlu şartı olarak kabul edilmektedir. Kural olarak bu destek ne kadar büyük olursa demokrasi o kadar kuvvetli olur (Westle 1989; Fuchs 1989). Bununla birlikte bazıları siyasal katılmanın frenlenmesini demokrasinin işleyişinin zorunlu bir şartı olarak gördüler. K. von Beyme (1992a) tarafından düzgün olarak nitelendiği şekliyle "istikrar sağlayıcı ilgisizlik" kuramı, şu tavsiyeye dayanmaktadır: Vatandaşların çok fazla katılım istekleri çok az katılım kadar zararlıdır. Her ikisinin gerçek ölçüsü konusunda kuşkusuz araştırmalarda anlaşmazlık vardır.

Buna karşın demokrasi ile bir ülkenin uluslararası kuşatılması arasında ilişki olduğu tezi tartışmasızdır (Dahl 1971: 203; Huntington 1984, 1991, 1992 ve Starr 1991). Kolayca anlaşılabilirceği gibi demokratik olmayan yahut demokrasi düşmanı yabancı bir iktidara bağımlılık, bir demokrasi için özellikle zararlıdır. Örneğin bu durum 1989'a kadar Orta ve Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkelerindeki bütün demokratikleşme gayretlerinin sorunu idi. Buna karşın kuvvetli bir demokrasi yahut bölgesel veya dünya siyasetini belirleyen demokratik bir devlette bağımlılık ile demokrasi düşmanı iktidarlara ve çevrelere karşı özerklik, demokrasinin işleyişinin uygun şartları arasında sayılır. Her ne kadar örneğin S. P. Huntington (1991: 40) ve J. Linz (1990c: 148) gibi bazıları Batılı işgal kuvvetlerinin demokratikleşmenin başarılı olarak sonuçlandırılmasındaki katkılarını genellikle mazur görülmez biçimde abartılıyorsa da bunun örnekleri özellikle II. Dünya Savaşını kaybeden ülkelerin siyasal tarihlerinde, bilhassa Almanya'nın, Avusturya'nın, İtalya'nın ve Japonya'nın yeniden demokratikleşmesinde bulunabilir. Demokrasinin başarı veya sıkıntılarını uluslararası düzeyde belirleyici faktörler arasında çevresel veya yarı çevresel dünya pazarı durumunun demokrasiye zararlı etkisi (Bollen 1983) ve koloni tarihinden gelen gelenek-

ler sayılabilir. Sonuncusuna özellikle Lipset ve diğerleri (1993) dikkati çekmişlerdir: Daha önce İngilizlerin kolonyal egemenliği altında bulunmuş olanlar daha sonra demokratik devlet yönetimini geliştirme ve sürdürme konusunda görece iyi imkanlara sahip olmuşlardır; Fransız kolonyalizminin etkisi altında olanlar ise bugüne kadar demokrasiler için iyi bir verimli ortam oluşturamamıştır.

Demokrasinin işleyiş şartlarıyla ilgili standart kuram, kayda değer açıklama gücü sunmaktadır. Onun güçlü yanı, çoğunlukla ekonomik olarak gelişmiş devletlerde demokrasinin işleyişinin açıklanmasında, fakir ülkelerde ve özellikle iktidar kaynaklarının dağılımının zayıf olduğu ülkelerde demokrasinin varlığı ihtimalinin zayıflığını açıklamasında bulunmaktadır. Bu kuramın açıklama eksikliklerinin bulunması onun başarısını azaltmaz. Örneğin bir ülkenin sosyo-ekonomik gelişmişlik durumu ile demokrasi arasındaki ilişkiler, istatistiksel eğilimlerdir, yasal birer uygunluklar değildir. Örneğin Yakın Doğuda petrol ihraç eden uluslar (Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) gibi çok zengin ülkelerin demokrasi olmadıkları, aksine otokratik olarak yönetildikleri bilinmektedir (bkz: Tablo 12). Benzer bir durum demokrasi ile "MDÇ toplumu" arasındaki ilişkide de söz konusudur. Zayıf "MDÇ toplum" yapılarına sahip bazı ülkelerde -Vanhanen'e (1990 ve 1994) dayanarak bunlara örnek olarak Hindistan ve Orta ve Doğu Avrupa'nın reformcu devletleri verilebilir- bir demokrasi ortaya çıkmıştır. Özellikle zengin MDÇ ülkeleri de vardır ki onlarda demokrasi çöküntüye uğramıştır; iki savaş arası dönemde Avrupa'nın siyasal tarihinde ve Latin Amerika'da görüldüğü gibi (Linz 1978 ve Berg/Schlosser/De Meur 1994a ve 1994b). İki savaş arasındaki dönemde Avrupa'da Weimar demokrasisinin ve diğer demokratik düzenlerin yıkılması, örneğin Avusturya'da 1933-34 ve İtalya'da 1923-25 tarihlerinde olduğu gibi, yalnız "demokrasi ile ilgili refah kuramı"na ve demokrasinin işleyişinin şartlarıyla ilgili standart modele ters düşmez, aynı zamanda demokrasinin modern kapitalizme uygun bir devlet şekli olduğu (Hermens 1931: önsöz) tezini de göreceleştirir. Sosyo-ekonomik gelişme ile bir yandan ekonomik düzen, diğer yandan işleyebilir demokrasi arasındaki ilişkiler besbelli ki çok karmaşıktır (Beetham 1994). Bir pazar ekonomisi, yarı demokratik veya otokratik rejimlerle birlikte var olabilir. Singapur, Hong Kong, Endonezya ve Tayland gibi Doğu Asya ülkelerinin ekonomi siyasetindeki başarıları bunu göstermektedir (bkz: Barro ve Sala-i Martin 1995:

438 v.d.).

Hem demokraik devletlerin hem otoriter rejimlerin bir çok patikaları vardır. Lipset'in (1960) klasik sosyo-ekonomik kuramına göre ve Vanhanen'in iktidar kaynakları anlayışına göre, uzun süre devam eden bir modernleşme sürecinde demokrasinin doğrusal olarak devamlı şekilde geliştiği modeli, diğer bir çok varyant arasında sadece bir modeldir. İkinci bir model demokratik ve otoriter düzenin nöbetleşe değiştiği modelidir; üçüncü bir model ise demokrasilerin çökmesinin otoriter egemenliğe neden olduğu ve daha sonra yeniden demokratikleşmeye döndüğü şeklindeki bir rejim değişikliği modelidir, örneğin 20. yüzyılda Almanya'da, İtalya'da, Japonya'da ve Avusturya'da olduğu gibi. Ayrıca demokrasi ile ekonomik gelişme arasında N-eğrisi şeklinde ilişkiler olduğu da ispat edilebilir (Lipset v.d. 1993: 162 v.d.): Ekonomik gelişme ile demokrasi arasında başlangıçtaki sıkı bir pozitif ilişki, belli bir sanayileşme düzeyinden itibaren, daha sonraki bir zamanda yeniden demokratikleşmeyle çözülecek olan otoriter bir rejimle yer değiştirebilir, ki bu noktada geniş ekonomik gelişme kuşkusuz belli bir ekonomik gelişme düzeyinden itibaren artık artan ölçüde siyasal demokrasiyi göstermemekte, aksine mevcut demokratikleşme düzeyini istikrara kavuşturmaktadır. Lipset ve diğerlerine göre (1993) N-eğrisi ilişkisi, 90'lı yılların ikinci yarısında demokrasinin gelişmesi için karakteristiktir. Benzer şeyler Vanhanen'in iktidar kaynakları kuramı için de söylenebilir.

Sosyo-ekonomik gelişmenin belli bir basamağından itibaren demokrasi veya otokrasi konusunda hangi yolun izleneceği, klasik sosyo-ekonomik kuramda ve demokrasinin gereklerinin standart modelinde tartışılardan daha karmaşık nedenler zincirine bağlıdır. Bu konudaki mevcut araştırmaların durumu, ancak sınırlı düzeyde genellemeler yapmaya izin vermektedir. Demokratik bir devlet yönetiminin çökmesinin, eski demokrasilere oranla daha çok genç demokrasilerde (Dahl 1985; Dix 1994), sosyal sınıf, din veya etnisite bakımından keskin çatlamaların olduğu toplumlarda, ve yüksek ekonomik gelişme düzeyine sahip merkezi devletlere oranla çevreselleşmiş ve sosyo-ekonomik olarak daha zayıf ülkelerde olduğu gözlemleri bunlar arasında yer alır (Horowitz 1993; Diamond/Plattner 1994). Ortaklaşmacı demokrasilerin yüksek bütünleşme başarısı nedeniyle çökme eğilimlerine karşı çoğunluk demokrasilerine oranla daha iyi korundukları hipotezi (Linz 1978) ve Hadenius tarafından geliştirilmiş olan parlamen-

ter hükümet sistemlerinin benzer sosyo-ekonomik şartlar altında başkanlık demokrasisine göre daha istikrarlı oldukları tezi de (Hadenius 1992) bunlar arasında yer alır. Kuşkusuz bütün bu etkileme faktörleri daha önce anılan faktörler kadar genellenebilir değildirler. Yani demokrasilerin işleme yeteneği veya çökmesi, -ancak zor genellenebilir nitelikte olan- nüfuz sahibi kolektif aktörlerin stratejik davranışlarına, onların konumlarının yorumuna, uzun vadeli hedeflerine ve kısa ve orta vadeli olarak kullanılan araçların seçimine bağlıdır (Linz 1978; Przeworski 1991b). Bu davranışlar, bunlarla ilgili çıkar çatışmaları ve seçim davranışının kurumsal çerçevesi, demokrasinin işleyiş şartlarıyla ilgili kuramda çok kısa ele alınmıştır. Bilhassa I. ve II. Dünya Savaşı arasında demokrasilerin çökmesinin nedenleri konusundaki araştırmaların bulguları, demokrasinin şartlarıyla ilgili standart açıklama modeline pek uymamaktadır (örnek olarak bkz: Linz 1978; Lepsius 1978 ve Berg/Schlosser/De Meur 1994a).

Weimar demokrasisinin çökmesi bunun bir örneğidir: Versailles sözleşmesi ve Almanya'nın tazminat ödemesi gibi iç politika bakımından istikrarı bozucu emperyalist bir barış, Weimar Cumhuriyeti'nin zaten istikrarsız olan demokrasi potansiyelinin akılsız kriz yönetimiyle zayıflıklarının artması, Weimar Cumhuriyeti'nin devlet başkanının bağımsız hareket etme eğilimi, Weimar anayasasının 48. maddesine göre kararname rejimi ile parlamentonun feshi ve özellikle kriz dönemlerinde yeni seçimlerin düzenlenmesi, Cumhuriyetin istikrarının bozulmasına katkı sağlamıştır. Sağda ve solda sistem karşıtı muhalefet partilerinin aynı zamanda büyüdüğü, özellikle aktivist mücadele partisi olan NSDAP'ın büyüdüğü ve onun karizmatik parti önderi Adolf Hitler'in harekete geçirme gücünün arttığı bir dönemde demokratik partilerin birbirlerini bloke etmeleri, 30'lu yılların derin ekonomik krizi ile birleşince, demokrasilerin istikrar ve istikrarsızlığını ulus ve çağlar üstü bir açıklama modelinde ele almayı zorlaştıran bir durum ortaya çıkarmıştır (bu konuda bkz: Bracher 1957 ve 1974; Lepsius 1978, 1993).

Bu bakımdan demokrasinin şartları ile ilgili standart kuram öğretisinden, demokratikleşmenin imkan ve engelleri için ancak sınırlı çerçevede sonuç çıkarılabilir. Onun açıklama gücü takdire değerdir, fakat kapsayıcı değildir. Ayrıca, bu model kullanılırken özel şartlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sınırlılıklar altında standart kuramdan demokrasinin işleyiş şartlarıyla ilgili bazı sonuçlar çıkarılabilir. Örneğin bu kuramın ışığında

90'lı yıllarda Orta ve Doğu Avrupa'nın reformcu devletlerinde işleme yeteneğine sahip bir demokrasinin imkanları ne kadardır? Bunun sorunun cevabı, ekonomik olarak zengin ülkeler olan Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya, Slovenya ve Macaristan gibi ülkelere biraz daha olumlu bakış açısı sağlamasına rağmen özellikle Doğu Avrupa ülkelerine iyimser bir perspektif vaat etmemektedir (ayrıca bkz: Hofricter 1993; von Beyme 1994; Merkel 1994; Wessels/Klingemann 1994; Duch 1995). Doğu Avrupa'da, özellikle Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan devletlerde, eski yükler çok ağırdır ve demokrasiye uygun şartlar olarak kabul edilen faktörlerin sayısı azdır. Orada devlet gücünü elinde tutan silahlı kuvvetlerin -polis ve ordunun- iktidarının sivil olarak etkili biçimde kontrol edilip edilmediği belirsizdir. Ciddi farklılıklara sahip olsalar da Orta ve Doğu Avrupa'nın bir çok ülkesinin bir "MDÇ toplumu" olmaktan hala çok uzak olduklarında kuşku yoktur: Doğu Almanya, Batı Almanya'dan yaptığı kurumlar transferi sayesinde iktidar kaynaklarını bölüştürmenin gereğini öğrendi; Çekoslovakya ile onun parçalanmasından sonra ortaya çıkan Çek Cumhuriyeti ve Slovak Cumhuriyeti uzun zamandır Doğu Avrupa'nın kuvvetle gelişen ülkeleri arasında sayılmaktadır; Polonya'da 80'den beri güçlü bir siyasal muhalefet gelişmiştir ve Macaristan, devlet sosyalizmi döneminde de Orta ve Doğu Avrupa'daki en büyük çoğulculuk derecesine sahipti. Bütün olarak şu söylenebilir: Bu ülkelerde çoğulcu sosyal yapılar -mevcut olabildikleri ölçüde- görece zayıftır ve bu sosyal yapılar, uzun zamandır süren bir gelenekten gelen otoriter bir rejim nedeniyle çok sınırlı bir ölçüde olan yapısal farklılaşmayla ve eski rejimin yüksek bir siyasallaşma derecesiyle şekillenmiş olan bir sosyal bünyeyle kuşatılmışlardır. Bölüşüm ve egemenlik çatışmalarının derinliği, alt kültürel unsurların birbirlerine kapallılığı ve ortaklaşmacı demokratik yapıların eksikliği de pesimist bakış tarzını desteklemektedir. Eğer standart kuramın dördüncü anahtar faktörü göz önünde tutulursa, özellikle Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan devletler bakımından -Romanya da dahil- daha fazla pesimizm isabetli görünmektedir: Bu ülkelerin siyasal kültürü -yine ciddi farklılıklarla birlikte- istikrarlı bir demokrasinin gelişmesine elverişli değildir. Bu ülkelerin ekonomik insanı (homo economicus) ve siyasal insanı (homo politicus), sosyalist planlı ekonomi, "vesayetçi devlet" siyaseti (Henrich 1989) ve hukukun siyasal olanın emrine verilmesiyle derinden etkilenmiştir ve aşağıdan gelen demokrasi güçleri çok zayıfır (Solschenizyn 1994).

Kuşkusuz bu ülkeler standart kurama göre önemli bir artışa da sahiptirler: Onların uluslararası çevresi demokrasi dostudur. Eğer demokrasi varlığını sürdürecektse, bu şart, demokrasinin tam yerine getirmesi gereken diğer bir çok şarttan yalnızca biridir.

T. Vanhanen tarafından geliştirilmiş olan iktidar kaynakları kuramı da Doğu Avrupa'nın demokratikleşme imkanlarının kuşkulu bir açıklamasını ve Orta Avrupa'nın reformcu devletleri bakımından biraz daha iyimser bir açıklamayı ortaya koyuyor. Vanhanen'e göre bir devlet yönetiminin demokratik içeriği, toplumda ve ekonomide "iktidar kaynaklarının" çoğunluk tarafından bölüşülme ölçüsüyle yakından bağlantılıdır. Batılı devlet yönetimlerinin çoğu iktidar kaynaklarının bölüşülmesi endeksinde yaklaşık olarak en az 35 ile 50'nin üzerinde değerler almaktadırlar. (Yüksek değerler iktidar kaynaklarının dağıtıldığını ve düşük değerler ise onların bir noktaya yoğunlaştığını göstermektedir). İktidar kaynaklarının bölüşülmesi kuşkusuz sosyalist ülkelerde daha düşüktür, örneğin Küba'da (4,4) ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde (3,8) (veriler 1993 içindir). Bu durum Sovyetler Birliği'nin parçalanmasından sonra ortaya çıkan ülkeler için de geçerlidir, örneğin Rusya (4,9), Ukrayna (4,0) ve Beyaz Rusya (4,4) gibi. Sadece Baltık devletlerinin değerleri biraz yüksektir. Litvanya skalada 5,3, Letonya 8,0 ve Estonya 7,8 puan almaktadır. 12,4 puanla Macaristan ve 14,3 puanla eski Çekoslovakya biraz daha iyi durumda bulunmaktadır. Polonya, eski sosyalist devletler arasında 17,2 puanla Slovenya'dan (16,7) önce iktidar kaynakları skalasında en yüksek değeri almaktadır (1993'deki durum).

Kurama göre bir ülkenin demokratikleşme derecesi esas itibariyle iktidar kaynaklarının bölüşülmesine bağlıdır: İktidar kaynakları ne kadar geniş olarak dağıtılsa, demokratikleşme derecesi ve istikrarlı bir demokrasi olasılığı da o kadar büyüktür. Vanhanen'in analizlerine göre -Tablo 13'e bakınız- onun araştırdığı 172 ülkenin demokratikleşme derecesinde kullanılan değişkenlerin yaklaşık yarısı iktidar kaynakları endeksi ile açıklanabilir. (İsabet etme bakımından bu tam doğrudur.) Vanhanen'in iktidar kaynakları endeksi daha da ilginçlik gösterir. Yani 1993'deki durum itibariyle (-demokratikleşme tarihinde iktidar kaynakları ile demokrasi arasında şimdiye kadar geçerli olan ilişki ile ilgili göreceli durumda-) devletlerin üst ve alt demokratikleşme ölçüleri bu endekse anlaşılabilir. Vanhanen bunun için önemli bir istatistiksel değerlendirme yapmıştır ve iktidar kaynaklarının dağılımı temelinde şimdiye kadar olan durum ile her ülkenin ku-

ramsal olarak beklenen demokratikleşme değerini hesaplamış ve bunun ardından bu değerler ile 1993 yılında ülke ülke demokratikleşme durumunu karşılaştırmıştır. Eğer bir ülke, 1993'deki demokratikleşme düzeyi ile iktidar kaynaklarının dağılımı bakımından biçilen değer üstünde yer alıyorsa bu, yüksek narin bir demokrasiye inandırıcı işaret olarak kabul edilmektedir; yani düşük yoğunluklu kaynaklar yerine yüksek yoğunluğa sahip iktidar kaynaklarıyla temellendirilen bir demokrasiye işaret olarak kabul edilmektedir. Böyle bir durum nerede vardır? Vanhanen'in 1994'deki araştırmasına göre 1993'deki bu durum özellikle Bulgaristan'ı -orada olgusal ve beklenen demokratikleşme derecesi arasındaki mesafe 30,2 puandır-, Rusya'yı (22,4), Romanya'yı (19,5), Litvanya'yı (17,5), Ukrayna'yı (17,2), Macaristan'ı (16,6), Hırvatistan'ı (15,6), Gürcistan'ı (13,7) ve Ermenistan'ı (11,9) anlatmaktadır. Esasen Avrupa bağlamı dışında diğerlerinin durumu da -iktidar kaynaklarının görece sınırlı dağılımı bakımından- "yüksek demokratikleşme" durumu şeklindedir. Vanhanen'e göre 1993 itibarıyla özellikle Uruguay (12,5) ve Panama (11,6) bunlar arasında sayılabilir. Afrika'da özellikle Angola (16,0), Gine (16,7) ve Moris adası (16,5) da anılabilir ve Güney Asya'da Bengaldeş (15,5) ve Hindistan (11,9) zayıf demokrasi-ler arasında yer alır. Vanhanen'e göre bu gruba Moğolistan, Filipinler, Papua Yeni Gine ile Salomonlar ve Vanuatu gibi küçük devletler eklenebilir.

Vanhanen'in iktidar kaynakları kuramının ve Lipset (1960) yahut Lipset ve diğerleri'nin (1993) demokrasinin sosyo-ekonomik şartları kuramının büyük yararı şu durumda daha iyi anlaşılabilir: Bu kuramlar ölçülebilir ve test edilebilir özenli ifadeler ve öngörüler içermektedirler. Bu durum kullanışlılığı güvenceye almakta ve test edilebilirliği kolaylaştırmaktadır. Örneğin iktidar kaynaklarının bölüşümü ile -görece dağılım konusunda- yüksek demokrasi endeksi arasında Vanhanen tarafından gösterilen farklılığın hala var olup olmadığı veya bu farklılığın demokrasinin otoriter rejime dönüşmesine yahut kaynakların dağılımının artmasına elverişli olup olmadığı bir süre sonra test edilebilir.

O zaman Vanhanen'in öngörülleri ile Jagers ve Gurr'un (1995) alternatif öngörülerinin karşılaştırmalı testi imkanına da sahip olunabilir. Jagers ve Gurr'un alternatif öngörülleri açısından, Gurr ve diğerlerinin demokrasi endeksine göre (bkz: Tablo 12) bilhassa tutarsız kurumlar şeklinde, özellikle Gurr ve diğerlerinin "otokrasi" skalasına göre (Tablo 12) yarı demokrasi ve görece yumuşak otokrasinin yan yana bulunması şeklinde kendini

gösteren demokrasiler ya da yarı demokrasiler çökme tehlikesiyle daha fazla karşı karşıyadırlar. (-Basit olarak ifade edilecek olursa- bu öngörü bazı önemli sapmalarla birlikte yaklaşık olarak demokrasi skalasında (Tablo 12) yapılandırılmıştır, bkz: Jagers/Gurr 1995). Jagers ve Gurr'a göre demokrasinin çökme ve otoriter rejim şekline geri dönme tehlikesinin bilhassa büyük olduğu devletlerin listesi şu ülkeleri kapsamaktadır: 1) Eski Sovyet iktidar alanında bulunan Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldavya, Romanya, Rusya ve Beyaz Rusya. 2) Eski Yugoslavya'daki Hırvatistan. 3) Latin Amerika'da Dominikan Cumhuriyeti, Guatamala, Guyana, Honduras, Meksika, Nikaragua, Paraguay ve Peru. 4) Asya'da Singapur, Sri Lanka, Tayvan, Tayland ve Fiji. 5) Afrika'da Kamerun, Kongo, Madagaskar, Senegal ve Sambiya. 6) Orta Doğu'da Fas, Lübnan ve Ürdün. Jagers ve Gurr (1995) tarafından bu grubun bazı ülkelerinin, özellikle Ürdün, Singapur ve Meksika gibi, yarı veya üçte bir demokrasi olarak bile nitelendirilmedikleri eleştirel olarak not edilmelidir (bkz: Tablo 12).

Işığın olduğu yerde karanlık da vardır. Demokrasi ölçümlerinde ve demokrasinin sosyo-ekonomik işleyiş şartları ile ilgili kuramlarda da durum farklı değildir. Bu kuramların dikkati yapılar ve işleve yoğunlaşmıştır. Buna karşın siyasal kurumlar, güçler ve gerilimli ilişkiler; demokrasiye elverişli olan veya demokrasiyi engelleyen eski yükler -kuramın açıklama gücünün aleyhine- ihmal edilmiştir. Sosyo-ekonomik kuram, demokrasilerin sosyo-kültürel şartlarını da geniş ölçüde karartmıştır. Kuşkusuz demokrasilerin istikrarı onu koruyan sivil gelenekler ve demokrasiye elverişli kurum ve süreçler olmaksızın yeterli düzeyde açıklanamaz. Tocqueville'in ilham verdiği siyasal kültür konusundaki araştırmalar buna dikkat çekmektedir. Artık "klasikleşmiş olan" G. Almond ve S. Verba (1963 ve 1980), ayrıca bu anlayışı sürdüren R. N. Putnam'ın İtalya'da sivil toplum geleneklerini analizi (Putnam 1993), eski ve yeni demokrasilerde siyasal kültürün karşılaştırmalı envanter tanzimleriyle ilgili yeni araştırmalar (Gerlich v.d. 1992; Fuchs 1993; Hofrichter 1994; Kaase 1994) bunlar arasında sayılabilir. D. Berg-Schlosser ve G. De Meur'un (1994a ve 1994b) iki savaş arası dönemde demokrasinin kaderinin analizi konusunda yaptıkları karşılaştırmalı analizler daha az önemli değildir. Berg-Schlosser ve De Meur, I. ve II. Dünya Savaşı arasındaki yıllarda bir ülkeler grubunda -örneğin Almanya'da, Estonya'da, Yunanistan'da, Avusturya'da, Romanya'da ve İspanya'da- demokrasinin çöküşünü belirleyen, diğer bir ülkeler grubunda -Anglo-

Amerikan demokrasilerinin ve Kuzey ülkelerinin yanı sıra Belçika, Fransa, Hollanda ve Çekoslovakya bu grupta yer almaktadır- demokrasinin yaşama-ya devam etmesini sağlayan faktörleri analiz ediyorlar. Berg-Schlosser ve De Meur'a göre bu farklılık, sosyo-ekonomik farklılıklarla yeterli biçimde açıklanamaz, aksine sosyo-ekonomik modernleşme faktörlerinin, ağır ekonomik krizler nedeniyle ortaya çıkan köklü değişimlerin, siyasal kurumların, sistem karşıtı güçlü partiler ve hükümetlerin icraatları da dahil olmak üzere güç ilişkilerinin ve ordu gibi diğer merkezi kolektif aktörlerin bir bileşimiyle açıklanabilir.

Genel olarak söylenecek olursa, erken dönem S. M. Lipset'in, T. Vanhanen ve diğerlerinin yapısal işlevsel anlayışı, aktör kuramına vurguyu ihmal etmiştir, yani bireysel ve kolektif aktörlerin, onların davranışlarının kurumsal çerçeve şartları da dahil olmak üzere yapıp etmelerinin analizini ihmal etmiştir. Buna karşın aktörler ve seçim davranışları, otoriter devletten demokrasiye geçiş konusuna ağırlık veren yeni bir araştırma yöneliminde bol bol tartışılmıştır (örneğin O'Donnell v.d. 1986; von Beyme 1994). Bu araştırma yöneliminin temel tezine göre, demokrasiye başarılı geçişin ve demokratik sistemlerin kökleşmesinin anahtar değişkenleri aktörlerde ve onların seçme davranışlarında ve ayrıca eski rejimin çökmesi ve yeni bir devlet yönetiminin oluşması sürecinde gündeme gelen stratejik karşılıklı etkileşimde aranmalıdır. Bu kuram - bu kısımda tartışılan yapısal-işlevsel kuramdan farklı olarak demokrasinin şartları konusundaki aktör kuramı - gelecek kısımda tartışılacaktır.

Kısım 3.7

Otoriter Devletten Demokrasiye Geçişler

Demokrasinin işleyiş şartları, özellikle Batılı devlet yönetimleri bakımından istikrarlı demokratik devlet yönetimlerinin özel şartları göz önünde bulundurularak araştırılmıştır (örnek olarak bkz: Powell 1982). İki savaş arası dönemde demokrasilerin çöküşü konusundaki araştırmalar (örneğin Linz 1978 ve Berg-Schlosser/De Meur 1994) bir yana bırakılırsa, kuşkusuz demokrasilerin gerilemesini ve istikrarsızlığını belirleyen faktörler konusu ihmal edilmiştir. Ve demokrasinin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel şartları konusundaki araştırmaların katkıları ne kadar fazla önemsenmiş ise, otoriter devletten demokrasiye ve aksi yöndeki geçişlerin şartlarının

karşılaştırmalı sistematik analizi şimdiye kadar o kadar ihmal edilmiştir. İstisnaların az olması -Starr'ın 1991'deki araştırması gibi- bu kuralı doğrulamaktadır.

Demokrasinin ortaya çıkış şartlarının bir kısmı konusundaki araştırmalar, bilhassa seçme hakkının yaygınlaşması, "demokratikleşme dalgaları" (Huntington 1991) ve otoriter rejimlerin ilk kez demokratikleşmesi veya yeniden demokratikleşmenin yolları konularındaki araştırmalar daha fazla gelişmiştir, örneğin diğerleri yanında G. O'Donnell v.d. (1986), Huntington (1991), A. Przeworski (1991b), K. von Beyme (1994) tarafından yapılan araştırmalar ve W. Merkel'in hazırladığı *Systemwechsel* (1994) adlı derleme cildin gösterdiği gibi. Demokrasinin ortaya çıkması konusundaki ilk araştırmalar özellikle seçme hakkının yaygınlaşması konusuna dikkati çekmiştir (özet olarak Nohlen 1992). Genel seçme hakkının yaygınlaşması genel olarak şöyle bir şema ile anlatılmıştır: Seçme hakkının demokratikleşmesinin şartı, kural olarak görece yüksek düzeyde bir ekonomik gelişmedir. Demek ki zengin ülkelerde demokratik bir seçme hakkının oluşması imkanları az gelişmiş ülkelere göre dikkate değer biçimde daha büyüktür ve fakir ülkelerin demokratikleşme imkanlarının özellikle zayıf olduğu söylenebilir. Ekonomik gelişmişlik durumu ikinci bir faktör ile, siyasal hareketlilik düzeyi ile bağlantılıdır; yani sosyal grupların veya sınıfların çıkarlarının, bölgeselliğin üstünde ülke düzeyinde toparlanma ve örgütlenme ölçüsü ile bağlantılıdır. Bu bağlamda seçme hakkını, siyasete, ekonomiye ve topluma katılmanın anahtarı olarak telakki eden işçi sınıfının siyasal hareketliliği özellikle önemlidir. İşçi sınıfının siyasal hareketliliğinin görece yüksek bir düzeyde olması ve onun örneğin orta sınıfın ve üst tabakanın liberal fraksiyonları gibi potansiyel ittifak ortaklarıyla koalisyon yapması da kural olarak seçme hakkının demokratikleşmesinin şartları arasında sayılır. Eğer seçkinlerin daha geniş halk kesimlerinin siyasal hayatın içine alınması konusunda esneklikleri ve hazırlıkları zayıf olursa, kuşkusuz - standart açıklama modelinin dördüncü faktörü böyledir- seçme hakkının demokratikleşmesi mücadelesi başarısız olur. Siyasal seçkinlerin seçme hakkının demokratikleşmesini ilk olarak içten veya dıştan gelen tehditlere karşı koyma gibi sıkıntılı durumlarda kabul etmeleri nadir bir durum değildir. Bu nedenle bir çok ülkede seçme hakkının demokratikleşmesinin savaşlar dolayısıyla gündeme gelmesi tesadüf değildir. Almanya'nın siyasal tarihi bunun örneği olarak gösterilebilir: İlk Alman Cumhuriyeti'nin -Weimar Cumhuriyeti-

ti- ortaya çıkışı I. Dünya Savaşının sonuyla olgusal ve zamansal olarak sıkı bağlantılı idi ve Batı Almanya'da demokrasinin yeniden yerleşmesi, II. Dünya Savaşından sonra müttefiklerin nasyonal sosyalizme karşı zafer kazanması ve işgal kuvvetlerinin, özellikle Amerika'nın demokratikleşme siyaseti olmasaydı düşünülemez olurdu.

Genel seçim hakkının gelişmesi gösteriyor ki seçme hakkının yaygınlaşmasının asıl sıçraması 20. yüzyılın ilk çeyreğinde olmuştur (Flora 1983: Böl.3; Nohlen 1992). Bu dönemde siyasal katılmanın derecesi, en azından Batılı sanayileşmiş ülkelerde görece yüksek bir düzeye ulaştı ve bir durgunluk yahut gerileme safhasından sonra II. Dünya Savaşından itibaren yeniden arttı. 19. yüzyılın sonunda seçme hakkı sadece görece daha azdı. Seçme hakkının yaygınlaşmasının görece daha hızla yayıldığı ülkelerde bile, İngiltere'de ve Fransa'da olduğu gibi, yetişkin nüfusun yarısından daha azı seçme hakkına sahipti.

Seçme hakkının genişleme süreci, 1918'den sonra ve özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dikkate değer biçimde genişleyerek devam etti.

Standart model, seçme hakkının yaygınlaşmasının açıklanması konusunda kuşkusuz -kısmen ülkeleri aşan kısmen ülkelere özgü- ek şartlarla tamamlanması gereken bir taslak sunmaktadır sadece (Therborn 1977 ve Nohlen 1992). Bu şartlar, ülkelerle ilgili araştırmalar ve yeni nesil karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarıyla keşfedildiler. Demokrasinin işleyişinin sosyo-ekonomik şartları öğretisiyle bağlantılı olarak (kısım 3.6) öncelikle demokrasinin sosyo-ekonomik gelişmenin ve iktidar kaynaklarını bölüşmenin değerler eşiği ile bağlantıya sokulması denendi. Elbette bu çabalar kayda değer bir başarı sağladı, lakin diğer yandan birebir bir uygunluk ortaya çıkmadı. Bu fazla şaşırtıcı değildir, çünkü sosyo-ekonomik gelişme otomatik olarak demokratik düzenler ortaya çıkarmaz; demokrasinin ortaya çıkması için daha çok kurumların oluşması, yani bireysel ve kolektif aktörlerin davranışları şarttır. Seçme hakkının demokratikleşmesinin başlayacağı olası doğru eşik değerler tespit etmek zordur ve aynı durum Huntington'un anladığı anlamda "geçiş bölgesi"nin doğru kavranması için de geçerlidir; yani belli durumlarda siyasal durumların gereği serbest hareket edebilmek için geçiş bölgesi o kadar geniş tutulmuştur ki bir ülkenin siyasal yapısı hakkında yeniden karar vermek gerekebilir. Böyle kararların uygun olup olmadıkları ve bu kararların geçiş bölgesindeki hareket serbestli-

ğini kullanarak ne kadar tükettikleri elbette esasen eski rejimin siyasal seçkinlerinin ve muhalefetin yapıp ettikleri gibi ölçülebilir değildir. Huntington'a göre geçiş bölgesi sadece demokratik yapıların kuruluşu için imkanlar sağlar ve bir demokrasinin yerleşmesini ve istikrarını belirlemez. Özellikle bürokratik otoriterizm kuramının gösterdiği gibi (O'Donnell 1979) sosyo-ekonomik gelişme, otoriter siyasal bir yapıyla da olabilir. Bunun örnekleri hem 20. yüzyılın ikinci yarısında Latin Amerika devletlerinde hem de II. Dünya Savaşından 80'li yıllara kadar olan dönemde Doğu Avrupa'nın sosyalist ülkelerinde vardır. Çekoslovakya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR) gibi o zamanki ilişkiler bakımından gelişmiş sanayi devletleri bunlar arasında yer alır.

Demokratikleşme dalgalarının ve otoriter devletin demokrasi konusundaki patikalarının karşılaştırmalı analizi 70'li yıllardan beri dikkate değer bir ivme kazanmıştır. Bu ivme, zaman olarak üçüncü büyük demokratikleşme dalgası ile birlikte olmuştur (Huntington 1991). Birinci dalga 19. yüzyılın başlarında Amerika'da başlamıştı. Bunun sonunda yaklaşık 30 veya biraz daha az veya fazla gelişmiş demokratik rejim ortaya çıktı. İkinci dalga, II. Dünya Savaşından sonra müttefik kuvvetlerin işgal edilen devletlerdeki -Almanya, İtalya ve Japonya'da- demokratikleşme siyaseti ile başladı ve 50'li ve 60'lı yıllarda kolonileştirmenin bitmesiyle geniş bir ivme kazandı. Üçüncü demokratikleşme dalgası 70'li yılların ortasında ortaya çıktı. Bu dalga içinde 90'lı yılların ilk yarısına kadar Güney Avrupa, Latin Amerika, Doğu Asya ve Doğu Avrupa'daki üç düzine devletten daha fazlası otoriter devletten demokrasiye doğru hareket etti. 70'li yıllarda Yunanistan, Portekiz ve İspanya'nın demokratikleşmesi ve 70'lerin sonunda ve 80'li yıllarda Ekuador 1979, Peru 1980, Arjantin 1983, Uruguay 1984, Brezilya 1985 gibi Latin Amerika ülkelerinin yeniden demokratikleşmesi ve 80'li yılların sonunda Şili'nin demokrasiye dönüşü bunun öne çıkan örnekleri arasında yer alırlar (Nohlen/Solari 1988; Angell 1993). 80'li yılların sonunda ve 90'lı yılların başında -bazen "dördüncü demokratikleşme dalgası" (K. von Beyme) olarak nitelenmiş olan- Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin demokrasiye geçme çabaları da özellikle Macaristan, Polonya, Demokratik Alman Cumhuriyeti (DDR), Çekoslovakya (yahut onun yıkılmasıyla ortaya çıkan Çek Cumhuriyeti ve Slovakya) ve Baltık devletleri gibi, bunlara eklenmiştir (Ekiert 1991; von Beyme 1994; Merkel 1994). Üçüncü demokratikleşme dalgası Tablo 12'nin demokrasi skalalarının yardımıyla tam analiz edilirse,

demokratikleşme sürecinin çoğu durumda yarı veya dörtte üç demokrasiler ortaya çıkardığı görülür. Tam olarak gelişmiş demokrasilerin ortaya çıkması üçüncü demokratikleşme dalgasında da istisnadır (bkz: Tablo 14).

Her demokratikleşme dalgası karakteristik bir başlangıç noktasına sahiptir ve her biri kendine özgü bir seyir izlemiştir (Huntington 1991: 39 v.d.). Birinci dalga, ekonomik ve sosyal gelişme süreçleriyle, İngiliz siyasal yapılarının İngiliz kolonilerine ihracıyla ve daha sonra Batılı güçlerin I. Dünya Savaşında zafer kazanmasıyla ve eski kıta Avrupa'sı güçlerinin çökmesiyle şekillenmiştir. Bundan farklı olarak II. Dünya Savaşından sonra ve 50'li ve 60'lı yıllardaki ikinci demokratikleşme dalgasından, özellikle siyasal ve askeri faktörler; bunların yanı sıra Batılı müttefiklerin "mihver devletler" denen yenilen devletlerdeki demokratikleşme siyaseti ve de kolonileşmenin kaldırılması siyaseti sorumludur. Kuşkusuz özellikle Amerikalı gözlemciler, örneğin Huntington (1991 ve 1992) gibi, ikinci demokratikleşme dalgasında uluslararası faktörün önemine, özellikle Amerikan hükümetinin demokratikleşme siyasetinin etkisine fazla ehemmiyet verme eğilimindedirler. II. Dünya Savaşından sonra Batılı müttefiklerin demokratikleşme siyaseti, örneğin Almanya'da, İtalya'da ve Japonya'da demokratik oyunun kurallarının yerleşmesine belli bir katkıda bulunmuştur. Demokrasinin başlaması ile, yani demokratik oyunun kurallarının devreye girmesi ile kuşkusuz bu kuralların kabul edilmesi ve onların kökleşmesini -demokrasinin istikrar kazanması- kesin olarak birbirinden ayırmak gerekir. Kabul edilme ve kökleşme özellikle iç toplumsal şartlarla bağlantılıdır ve bu şartları müttefikler tanzim edemezler veya ancak kısmen tanzim edebilirler.

Üçüncü -1973'den sonra etkili olan- demokratikleşme dalgasını bir paydada toplamak veya bazı faktörlere indirgemek esasen daha da zordur. 1973 ve 1994 arasında dört düzineden biraz az rejim (Tablo 14) bunlar arasında sayılır. Ekonomik olarak daha gelişmiş ülkeler de fakir ülkeler de bunlar arasında yer alır. Görece daha zengin olan ülkelere Arjantin, Şili, Brezilya, Yunanistan, Polonya, Portekiz, İspanya, Güney Kore, Güney Afrika Cumhuriyeti, Macaristan ve Çekoslovakya ve onun yerine kurulmuş olan Çek Cumhuriyeti ve Slovakya örnektir. Fakir veya daha fakir olarak demokratikleşmişlere örnek olarak Bangladeş, Bolivya, Moğolistan, Namibya ve Nepal verilebilir, ayrıca Litvanya ve Letonya da bunlara dahildir (bkz: Tablo 14, sütun 3 ve 4).

Günümüzde yerleşmiş olan demokrasilerin demokratikleşmesi bunlarla karşılaştırıldığında, üçüncü dalgaın demokratikleştiricilerinin bir

kısımının görece yüksek sosyo-ekonomik bir gelişme durumunda otoriter devletten demokrasiye doğru hareket ettikleri görülmektedir. Örnek olarak demokratikleşmesinin başlangıcında Batı Almanya'nın sosyo-ekonomik gelişme durumu ölçü olarak alınabilir. Batı Almanya'da 1950'de ekonomik plitık refah düzeyi Summers ve Heston'a göre -sosyal ürün büyüklüklerine kıyasla ifade edilirse- fert başına 1880 Euro'ya ulaşmıştı. Batı Almanya'nın o zaman ki gelişmişlik durumu, 1974'de Yunanistan'da, 1975'de Portekiz'de, 70'lerin ortasında İspanya'da, 90'lı yıllarda Orta Avrupa'nın reformcu devletlerinde başlayan demokratikleşme sürecinin ekonomik durumuna ve 1989'da Şili'de başlayan yeniden demokratikleşme sürecindeki ekonomik durumuna göre ciddi olarak daha geri idi. Bunlar sadece bir kaç örnektir (bkz: Tablo 14). Hatta 1950'de ekonomik olarak Almanya'dan daha zengin olan Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında, üçüncü dalğanın demokratikleştiricileri arasında daha zenginlere rastlanabilir. Summers ve Heston'a göre 1950'deki ekonomik güç, örneğin İngiltere'de 2700, Fransa'da 2221, Hollanda'da 2322 ve İsveç 'te ve İsviçre'de 3100'den biraz fazla Euro idi -bu rakamların her biri örneğin Güney Kore'nin demokratikleştiği ekonomik gelişme durumunun altındadır- (Summers ve Heston 1984: 220).

Tablo 14: "Üçüncü Demokratikleşme Dalgası"
(Gözlem Zaman Dilimi 1973-1994)

Ülke Adı	1973-94 Döneminde Demokratikleşme	Demokratikleşme Yılında Fert Başına Brüt İç Üretim (BİP)	Standardize Edilmiş Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Durumu
Arjantin	1984-94	3486	%46,6
Batı Samoa	1989-94	1869	%25,0
Bengalceş	1991-94	700	%9,4
Benin	1991-94	952	%12,7
Bolivya	1982-94	1114	%14,9
Botswana	1973-94	993	%13,3
Brezilya	1986-94	3282	%43,9
Bulgaristan	1991-94	5113	%68,4
De.Alm.Cum.(DDR)	1990-3.10.1990	874	%116,8
Dominik Cum.	1978-92	1487	%19,9
Çek Cum.	1993-94	2450	%32,8
Çekoslovakya	1990-31.12.1992	7424	%99,3
Ekuador	1979-94	1504	%20,1

Ülke Adı	Döneminde Demokratikleşme	Yılında Fert Başına Brüt İç Üretim (BİP)	Edilmiş Sosyo- Ekonomik Gelişmişlik Durumu
Estonya	1991	2760	%36,9
Filipinler	1987-89	1947	%26,0
Gambiya	1988-93	526	%7,0
Grenada	1985-94	2619	%35,0
	1973-94	Demokratikleşme	Standardize
Güney Kore	1988-94	3056	%40,9
Güney Afrika Cum.	1994	4431	%59,2
Honduras	1983-92	911	%12,2
İspanya	1977-94	4159	%55,6
Kolombiya	1991-93	3568	%47,7
Letonya	1991	1905	%25,5
Litvanya	1991-94	1310	%17,5
Lübnan	1993	340	%4,8
Macaristan	1990-94	5530	%73,9
Malawi	1994	210	%2,9
Mali	1992-93	474	%6,3
Marşal Adaları	1991-94	7560(1980)	%101,1
Moris Adası	1976-94	736	%9,8
Mikronezya	1991-94	980	%13,1
Moğolistan	1991 ve 94	660	%8,8
Namibya	1991-94	1610	%21,5
Nepal	1991-92	729	%9,7
Nijerya	1979-83	1490	%18,1
Panama	1994	2420	%32,4
Papua Yeni-Gine	1976-94	1000	%13,4
Peru	1980-90	1746	%23,3
Polonya	1990-94	4086	%54,6
Potrekiz	1975-94	2397	%32,0
Salamonlar	1976-94	310	%4,1
SaoTome ve			
Principe	1991-94	600	%8,0
Slovakya	1993-94	1930	%25,8
Slovenya	1992-94	6540	%87,4
Şili	1989	4099	%54,8
Tayland	1989-90	2879	%38,5
Türkiye	1973-79 ve	1586	%21,2
	1987-92	3598	%48,1
Uruguay	1985-94	3462	%46,3
Vaunatu	1980-94	320	%4,3
Yeşilburun Adaları	1991-94	925	%12,4
Yunanistan	1974-94	3224	%43,1
Zambiya	1991-92	715	%9,6

Sütun 1: Ülke adı

Sütun 2: Freedom House'un (Freedom in the World, Yearbook 1972 v.d.) anladığı anlamda siyasal haklar endeksinde demokratikleşmenin başlangıcı yahut kesintiye uğramış demokratikleşme durumunda demokratikleşme periyodunun başlangıcı ve sonu. Bazı uzmanlık literatüründe 1989/90'dan bu yana ortaya çıkan demokratikleşme dalgasının "dördüncü demokratikleşme dalgası" olarak sınıflandırılması tekil edilmiştir. Çünkü bu dalga diğer özellikler yanında sosyalist ülkelerin demokrasiye geçişiyle daha önceki dalgalardan ayrılmaktadır (von Beyme 1994: 12 v.d.). Ancak, Tablo 14'de ve ilgili metinde -Huntington (1991) ve diğerlerinin kullanımına uyularak- kolaylık olsun diye "üçüncü demokratikleşme dalgası" ifadesi kullanılmıştır. "Demokratikleşenler" olarak, araştırmayı kapsayan dönemde 7'li siyasal haklar skalasında durumu değişen ve ilk kez veya yeniden "2" değerine ulaşan ülkeler kabul edilmiştir. (1= siyasal hakların en yüksek olması, 7= siyasal hakların bulunmaması). Tabloda yer alan ülkelerin sınıflandırılması genelde Jagers ve Gurr (1995) tarafından doğrulanmıştır. Onların demokratikleşme skalasına göre (bkz: Tablo 12) 1993'deki demokratikleşme durumları eklenmiştir (0-10 arasında yer alan skalada bir demokratikleşme değerinin en az 8'e ulaşmasıyla ölçülmüştür): Lübnan (Freedom House'a göre 1992'den beri farklı), El Salvador (1991'den beri), Estonya (Freedom House'un sınıflandırması 1991'den bu yana farklıdır), Lesoto (1993'den bu yana), Makedonya (1991'den bu yana), Namibya (1990'dan beri), Pakistan (1993'den beri), Panama (1990'dan beri), Peru (1991 yılında), Filipinler (1987'den beri), Sudan (1986-88), Ukrayna (1991'den beri), Merkezi Afrika Cumhuriyeti (1993) ve Kibns (1974'den beri). Jagers ve Gurr'a göre (1995) Fransa da ilk Kohabitasyon (1986-1987) esnasında "2" değerine ulaşması burada sadece bir gariplik olarak zikredilebilir.

Sütun 3: Fert başına brüt iç üretimin standardize edilmiş oranları uluslararası düzeyde karşılaştırılabilir büyüklüklerdir. 1982'e kadar ki yılların verileri Summers/Heston 1984'den (1975 fiyatlarıyla), 1983-86 yıllarının verileri Grenada dışında (sadece 1988 verilerine ulaşılabilmiştir) Summers/Heston 1988'den (ölçüm yılı: 1985, 1980 fiyatlarıyla), 1987'den günümüze kadar olan veriler Bulgaristan, Demokratik Almanya (DDR) ve Çekoslovakya hariç Summers/Heston 1991'den (ölçüm tarihi: 1988, 1985 fiyatlarıyla) alınmıştır. Bu ülkelerin son kullanılabilir verileri Summers/Heston 1985 verilerine göre (1980 fiyatlarıyla) ölçülmüştür. Bu üç ülkenin brüt iç üretim (BİP) verileri abartılmış olabilir. Sao Tome ve Bau Samoa'nun rakamları Hemen Development Report 1994'den ve Estonya, Letonya, Litvanya, Namibya, Panama, Slovakya, Slovenya ve Çek Cumhuriyeti'nin rakamları Fischer Weltalmanach '95'den alınmıştır. Yeşilburun adaları, Salomonlar ve Vanuatu'nun değerleri Fischer Weltalmanach '95'e dayanmaktadır. Şöyle bir karşılaştırma yapılabilir: Summers/Heston 1950'ye göre ABD'de fert başına brüt iç üretim: 4550 (Federal Almanya 1950: 1888 [%40] ve İsviçre 1950: 3116 [%67], 1973: 7480, 1980: 8089 ve 1988: 18339 Euro değerleri

Sütun 4: Sütun 3'ün "üçüncü demokratikleşme dalgası"nın başlangıcında (1973) ABD'de fert başına brüt iç üretimin (BİP) bakımından oranı. Summers/Heston 1984, 1988 ve 1991 temelinde aklaulmuşur.

Üçüncü demokratikleşme dalgasında örneğin Bengaleş ve Nepal gibi fakir ülkelerin büyük bir kısmının da demokrasiye geçtiği kuşkusuz tar-

tışmasıdır. Sosyo-ekonomik demokrasi kuramına göre esasen beklenebilecek seyirden hatırı sayılır bir sapma gösteren bu durum (bkz: Kısım 3.5) ayrıca ele alınmaya değer bir konudur. Üçüncü demokratikleşme dalgası eğer sadece fakir veya daha fakir ülkelerin demokratikleşmesi olarak değerlendirilirse yanlış da yorumlanabilir. Bu dalga gerçekte hem görece fakir hem de nispeten zenginleşmiş devletleri kapsamaktadır.

Birinci ve ikinci demokratikleşme dalgasında olduğu gibi üçüncü dalga da uluslararası ortam önemli bir rol oynamıştır. Tarihsel-istatistiksel karşılaştırmaların gösterdiği gibi, burada genel bir fenomen söz konusudur. Samuel Huntington bu konuda belirginleşen eğilimi şu sözlerle anlatmaktadır: "ABD'deki Freedom House tarafından 1984'de özgürlükçü ülkeler olarak nitelenen yaklaşık 52 ülkeden 33'ünde demokratik kurumlar, esas itibarıyla koloniyal egemenliklerinden, işgal veya yerleşme yörelerinden çıktıkları İngiliz ve Amerikan nüfuzuna dayanmaktadır. Şimdiye kadar Batı dünyasının dışında demokrasinin yaygınlaşması da esas itibarıyla Anglo-Amerikan çabalarının ürünü olmuştur" (Huntington 1984: 206). Huntington'un bu görüşü sadece bir aktör grubunu ele aldığı için, yani iç ve dış toplumsal aktörlerin bağlantısı yerine dış demokratikleştiricileri tartıştığı için elbette eleştirilebilir. Buna rağmen bu sınırlılık göz önünde bulundurularak Huntington'un hipotezi kabul edilebilir. Demokrasinin yaygınlaşması, demokratik fikirlerin içeriğinden beklenebilecek olandan çok, demokratik devletlerin siyasal-ekonomik güçleri ve ordu gücü ile olmuştur. Bu bakımdan Huntington'un diğer bir tezinden de söz etmelidir. Bu teze göre küresel alanda demokrasilerin yükselmesi ve gerilemesi "güçlü demokratik devletlerin yükselme ve gerilemelerinin işlevlerinin" ciddi bir parçasıdır: "19. yüzyılda demokrasinin yaygınlaşması Britanya Barışı'yla iç içe girmiştir. Demokrasinin II. Dünya Savaşından sonra genişlemesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya iktidarı konumunu yansıtmaktadır. 70'li yıllarda Doğu Asya ve Latin Amerika'da demokrasinin gerilemesi kısmen Amerikan nüfuzunun azalmasına indirgenebilir" (a.g.e. 1984: 206).

Son iki cümle A.B.D.'nin nüfuzunun test edilmesinin nihai sınırı olarak görülebilir. Bunun dışında Huntington'un modeli, geç 80'li yıllarda ve 90'lı yılların başlarında Doğu Avrupa'da gözlenen demokratikleşme dalgasını açıklamamaktadır. Bu dalga diğer bir uluslararası faktör olmaksızın anlaşılamaz: Gorbacov döneminde Sovyet dış politikasının, Sovyetler Birliği'nin Varşova Paktı'nın siyasal olarak asi devletlerine Birlik ortaklarıyla birlikte as-

keri müdahalesini hak olarak gören Brejnev doktrininin vaz geçmesi. Ulus-devlet alanındaki demokrasi ile uluslararası ilişkilerdeki iktidar ilişkileri arasında başka güçlü bir bağ vardır. Demokratik düzene sahip galip devletlerin süngülerinde her zaman demokratikleşme sürecinin olması gerekmektedir. Örneğin demokratikleşmenin üçüncü dalgasında demokrasilerin doğumunda genellikle sivil elbiseli yardımcıları yardımcı olmuştur. Burada Gorbacov döneminin daha önce anılan reformlarının yanı sıra Avrupa Topluluğu'nun (yahut Avrupa Birliği'nin) demokratikleşme siyaseti ve AB'nin Orta ve Doğu Avrupa'nın demokratikleşen devletlerindeki reformcular için çekicilik değeri zikredilmeğe değerdir. Böylece AB, doğrudan veya dolaylı olarak otoriter devletten demokratik devlete geçişin destekleyicisi olarak etkide bulunmuştur.

Otoriter devletten demokrasiye geçişler konusundaki yeni araştırmalarla bağlantılı olarak basitleştirerek ifade edilecek olursa, altı geçiş yolu birbirinden ayrılabilir (öncelikle bkz: Stephan 1986; Linz 1990c; Colomer 1991; Huntington 1991; Mainwaring 1993; Schmitter/Karl 1992):

- 1) Demokrasinin bir işgal gücü tarafından yürürlükten kaldırılmış olduğu ülkelerin öncelikle dışarıdan itmeyle yeniden demokratikleşmesi, örneğin Hollanda, Belçika, Norveç ve Danimarka'nın nasyonal sosyalist Alman ordusundan kurtuluşu gibi.
- 2) Bir işgal gücünün, otoriter veya totaliter bir rejimine karşı kazandığı askeri zaferden sonra demokratik oyun kurallarını tekrar yürürlüğe koyması ikinci yoldur; II. Dünya Savaşından sonra Batı Almanya, Japonya, Avusturya ve İtalya'da olduğu gibi.
- 3) Eski rejimin sivil ve askeri grupları tarafından veya eski rejimin ilgili grupları ile muhalefet arasında, sağlanan aynı zamanda daha sonraki demokratik bir rejim için temel oluşturacak bir pakt şeklinde gerçekleştirilen demokrasiye geçiş üçüncü tiptir. Bu durum, rejime indirgenen demokratikleşme durumudur, 70'li yıllarda Yunanistan ve İspanya'nın demokratikleşmesi buna örnek olarak verilir.
- 4) Egemen bloğun ilgili taraflarının katılımıyla sağlanan rejime indirgenmiş reformdan farklı olarak dördüncü yol, eski düzenin reformcuları tarafından muhalefetin katılımıyla eski rejimin geniş ölçüde değiştirilmesi olarak açıklanabilir. Bu yol, örneğin 80'li yıllarda Uruguay, Güney

Kore, Polonya ve eski Çekoslovakya'daki demokratikleşmeyi karakterize eder.

- 5) Demokrasinin üçüncü yolundan "dönüşüm" (Huntington 1992) veya "reform" (Linz 1978) olarak, dördüncü yoldan ise dönüşüm ve yapıdan kopmanın karma formu olarak söz edilirken, demokratikleşmenin veya yeniden demokratikleşmenin beşinci yolu için "yıkma", "Kolapsüs (çökme)", "Replacament" (yerine başkasını koyma, değiştirme), "Ruptura" şeklindeki nitelemeler yaygınlaşmıştır (Linz 1978; Huntington 1992; Colomer 1991). "Ruptura" kopma veya yapıdan kopma anlamına gelmektedir. Ruptura tarzı geçişte muhalefet grupları demokratikleşmede önderlik rolünü üstlenirler; eski rejim çöker veya devrilir. Demokratik Almanya'nın (DDR) yahut Doğu Almanya'nın 1989/1990'da, 70'li yıllarda Yunanistan ve Portekiz'in, 80'li yıllarda Arjantin'in demokratikleşmesi, Ruptura şeklindeki demokratikleşmeye örnektir (Glacßner 1991; Huntington 1992; 582; Joas ve Kohli 1993).
- 6) Sonuncu olarak, geniş ölçüde devrimci değişme yoluyla demokratikleşme de vardır. Kuşkusuz böyle bir değişmeye, çoğunlukla otokratik bir tek parti sisteminin veya -eski DDR'de olduğu gibi- oligusal olarak devlet partisinin belirleyici olduğu bir blok parti sisteminin kılavuzluk etmesi karakteristik bir özelliktir.

Yeni geçiş araştırmalarına göre geçiş yolu ile demokratikleşmenin başarı veya başarısızlığı arasında ilişki olduğu tezi genellenebilir görünmektedir. P. C. Schmitter ve T. Karl (1992) yukarıda zikredilenlerden biraz farklı bir tipoloji ile bu konuda şu hipotezleri ortaya atmışlardır. Evrimci geçiş -daha önce belirtildiği gibi- mutlaka açık ya da örtük bir tek parti devletine neden olmaktadır. Buna karşın "anlaşmaya dayalı geçiş", dikkate değer devletçi ve korporatist muhtevası ile görece istikrarlı demokratik bir sistem ortaya çıkarır. Qua Imposition (dayatma) tarzındaki geçiş, populist bir demokrasiyle veya olsa olsa populizm ile ortaklaşmacı bir demokrasi (consociational democracy) arasında gidip gelen bir devlet yönetimiyle son bulur. Nihayet, seçkinlerin sürekliliği ile kitlesel hareketlilik ve ayrıca otorite ile uzlaşmaların ancak tereddütlü kabulü bakımından karakteristik olan "çifte değerli geçişler", büyük ihtimalle istikrarsız demokrasilere, en iyi ihtimalle belki populist ve "seçici demokrasi" arasında bir ara bölgenin ortaya çıkmasına neden olur (a.g.e.:61).

Kuşkusuz otoriter devletten demokrasiye geçişlerdeki kuralcılığı veya muntazamlığı ortaya çıkarma çabaları dar sınırlarla karşı karşıyadır. Bu geçişler, yapısallaşmanın olmaması, durumun açıklığıyla ve bu nedenle belirsizlikle karakterize edilirler. Bunlar sosyal değişme süreçlerinin belirsizliği demektir. Bunlar tesadüfler de dahil pek çok faktörden etkilenirler. Onlar değişken, dinamik ve ekseriya günü gününe uymazdılar ve çoğu kez yetersiz bilgi temelinde ve sıkı karar baskısı altında gündeme gelen seçim davranışlarına ve kararlara dayanırlar (Kraus 1990; Przeworski 1991b; Liebert 1994). Geçişler -yani eski rejimin ölümü, demokratik oyun kurallarının benimsenmesi ("Inauguration") ile demokrasinin kökleşmesi ("Konsolidierung") arasındaki aralıklar- bir çok faktör devreye girdiği için çoğu kez istikrarlı örnekleri izlemezler. Yalnız demokrasiye geçiş tarzı değil, aynı zamanda eski rejimin karakteri, ayrıca ekonomik gelişme ve geçişten kaynaklanan demokrasi tipi de bu faktörler arasında yer alır. J. Linz bu bağlamda -Kısım 3.1'de tartışılan başkanlığın ve çoğunluk sisteminin sıfır toplamı oyun karakteri ile bağlantılı olan gerekçelerle- demokratik istikrarın (konsolidierung) başarı imkanlarının başkanlık hükümeti sistemlerine göre parlamenter rejimlerde ciddi olarak daha büyük olduğu ve çoğunluk sistemine göre nisbi temsil sisteminde daha iyi olduğu tezine ağırlık verdi (Linz 1990c: 153).

Geçiş araştırmaları tuhaf bir şekilde şimdiye kadar demokrasiye en başarılı geçişlerden birini uygun biçimde ortaya koymayı ve bundan başarılı ya da başarısız demokratikleşmenin şartları için hipotezler çıkarmayı, yani 1945'den sonra Batı Almanya'nın demokratikleşmesini ihmal ettiler (bu konuda bkz: Niclauß 1974; Schwarz 1981 ve 1983; Rupieper 1993). Özellikle Anglo-Amerikan bilim adamları Almanya'nın demokratikleşmesini defalarca "başarının hikayesi" olarak nitelediler (örneğin Dalton 1989: 4 ve Conradt 1993). Batı Almanya'da, daha doğrusu Federal Almanya'da demokrasinin benimsenmesi ve yerleşmesini kolaylaştıran faktörler pek çoktur. Bunlar arasında yalnız Batılı işgal güçlerinin demokrasiye verdikleri destek değil, çok hızlı ekonomik gelişme ve uygun iç siyasal özellikler de sayılmalıdır. Bu özellikler arasında, J. Linz tarafından tartışılan demokrasinin kurumsal formları konusu öne çıkmaktadır -özellikle Federal Almanya'nın siyasal sisteminin ölçülü karakterinin sıfır toplamı olmayan oyunu, ayrıca demokratik partilerin önderleri arasındaki temel uzlaşma, demokratik kamplann, yeni egemenliğe temelden muhalif olan gruplaşmalarla kar-

şılaştırıldığında daha kuvvetli olmaları, 50'li yıllarda SPD'nin keskin fakat bununla birlikte sistem içi ve sadık muhalefeti, Federalizmde ve iş ilişkilerinde çıkarları dengeleme kurumlarının estirdikleri ılımlı hava, Batı Almanya'nın çatışmacı yapıdan kurtulması, -Weimar döneminden farklı olarak daha yumuşak bölgesel gerginlikler, daha zayıf sınıfsal çatışma yapıları ve mezhepler arasında daha azalmış gerginlikler-, ve bilhassa "sosyal kapitalizm" in (Hartwich 1970) kapsamlı bir müdahaleci refah devletçi siyaseti, bu siyasetin hızla büyüyen bir ekonomi politik temelinde hemen hemen bütün toplumsal tabakalar için geliştirdiği hayat standardı, daha iyi varoluş özeni ve yüksek sosyal güvenlik getirmesi bunlar arasında sayılabilir (diğerleri için Conze/Lepsius 1983; Lepsius 1990a ve 1990b). "Herkes için refah", sadece 50'li yılların hükümet partisinin siyasal sloganı değildi, aynı zamanda nüfusun büyük bir kısmı için siyasal bir program ve yaşanan bir realite idi. Bu durum ve nasyonal sosyalizmin ahlaken tamamen gözden düşmesi, korkutucu DDR sosyalizmi örneği ve Federal Almanya'nın siyasal nesil yapısını yavaş fakat güvenli olarak demokrasiye elverişli hale getiren demografik değişme, Almanya'nın ikinci cumhuriyetinde demokrasinin başarılı olarak benimsenmesi ve yerleşmesini açıklamayı kolaylaştıran merkezi faktörler arasında yer almaktadır.

Demokratikleşme yolunda tehlikeler de pusuda beklemektedir. A. Przeworski bu sorunu kısa ve özlü olarak şöyle ifade etmektedir: Silahlara sahip olanlar tarafından öldürülmeden ve verimli kaynakları ellerinde bulunduranlar tarafından açlığa mahkum edilerek pes ettirilmeden demokrasiye nasıl ulaşılır? (Przeworski 1991b: 51). Bu sorunlar aşılsa bile yine de özellikle beş zor sorun varlığını sürdürür.

- 1) Otoriter devletten demokratik devlete geçişin karakteristik zorlukları arasında -ilk olarak- demokratikleşmenin mimarlarının üstlendikleri görevler sayılmaktadır. Bunlar çoğu kez en kısa zamanda tahrip gücü yüksek, karmaşık bir dizi konu hakkında karar vermek zorundadırlar; örneğin geçiş ve yeni siyasal düzenin yapısı için gerekli olan oyun kuralları, eski rejimin temsilcileri ve taraftarları ile ilişkinin şekil ve tarzı, reformcular ile eski rejimin temsilcileri arasında anlaşma konusundaki görüşmeler ve muhalefet ile uzlaşmalar ya da eski iktidar bloğunun reformcuları arasında yapılması gereken anlaşmanın yapılması gibi. Çift dönüşüm durumunda görev üstlenmek, yani hem siyasal kurumlar aygıtını

hem de ekonomiyi yüklenmek gibi, daha da tehlikelidir. Örneğin Orta ve Doğu Avrupa'nın reform yapan devletlerinde demokrasiye ve pazar ekonomisine geçiş durumunda olduğu gibi (Offe 1994).

- 2) Demokrasiye geçişte büyük meydan okumalar arasında -ikinci olarak- eski rejimin önderleri ve kurumlarına nasıl muamele edileceği sorunu yer almaktadır. Onlar kabul edilecek midir yoksa değiştirilecek midir? Onlar yeni egemenlik düzenine dahil mi edileceklerdir, yoksa dışarıda mı bırakılacaklardır? Yanlışlık yapmış olanlar, bu fiilleri nedeniyle cezalandırılacak mı yoksa af mı edileceklerdir? Eski önder tabakaya ülkeden "çıkış garantisi" (Huntington 1992: 584) verilecek mi verilmeyecek mi? Muhalefet ve yeni iktidar sahipleri tarafından bu sorular hakkında karar verme şekli, her şeyden önce eski iktidar sahiplerinin ve onların güvenlik ve askeri aygıtlarının tepkilerine -aşırı durumda silahlı isyana- bağlıdır.
- 3) Otoriter devletten demokratik devlete geçişlerin çoğu büyük ekonomik krizlerle birlikte olmaktadır. Bu ise üçüncü temel sorundur. Hızlı cereyan eden geçişlerde ekonomik sorunlar özellikle büyüktürler, örneğin Orta ve Doğu Avrupa'nın reform yapan devletlerinde olduğu gibi. Şayet geçişle ilgili "big bang" anlayışı subvansiyonlarla ve sosyal yardımlarla esnetilmezse, Doğu Almanya'nın demokratikleşmesinde olduğu gibi, geçişle bağlı ekonomik sorunlar temelinde bölüşüm çatışmaları şiddetlenir. Geçişin halkın beklenti düzeyini yükseltmesi ağırlaştırıcı neden olarak buna eklenir: Yalnız yeni düzenden değil, ona geçişle birlikte mal ve hizmetlerin daha iyi sağlanacağı, ortaklık ve pay alma imkanlarının artacağı ve hayatın daha fazla güvenceye kavuşacağı ümit edilir. Aksiliğe bakın ki beklenti düzeyinin yükselmesi, ekonomik kaynakların azalmasını ve geçiş sürecinden dolayı örgütlenmede, yapıda, personel istihdamında ve başarı gücünde büyük değişiklikler geçiren devlet yönetiminin hareket yeteneğinin zayıflamasını artırmaktadır.
- 4) Eğer geçiş süreci beklentileri artırır ve erişkin nüfusun siyasal hareketliliğini kuvvetlendirirse, ekonomik faaliyeti ve yatırım gücünü zayıflatırsa, ekonominin kârlılığını ve uzun vadeli yaşama gücünü tehlikeye düşürmemek için çalışanların ve sosyal sigorta ile ilişkisi olanların gelir beklentilerinde düşme olursa, geçiş safhası sorunu özellikle nazikleşir (Przeworski 1991b).

- 5) Eğer geçişle birlikte eski etnik, dini ve ulusal çatışmalar yeniden canlandırılırsa geçiş tabir caizse patlayıcı olur (Offe 1994).

Siyasal ve sosyal nedenlerle geçiş safhası için en kısa zamanda nüfusun büyük bir kısmında hissedilir düzelmeler sağlayacak bir ekonomik ve sosyal programın yapılması yararlı olur. Buna karşın pek çok geçiş durumunda bütün bunlardan hemen hemen hiç biri yapılmamıştır -Doğu Almanya'nın pazar ekonomisine ve demokrasiye geçişi gibi özel durumlar hariç-. Przeworski bu durumu şu ifadelerle yorumlamaktadır: "Demokratik dönüşümün başarılı sonuçlanması için örgütlenmiş işçiler adeta kuzu gibi sessiz ve yüzde yüz sabırlı olmalıdır" (1986: 63). Başarılı siyasal bir geçişin devreye sokulabilmesi için geçmişten gelen ekonomik alışkanlıkların ve eski ayrıcalıkların korunmasına göz yummaya da hazırlıklı olmak gerekir, diye devam ediyor Przeworski. Elbette bununla Batılı ülkelerdeki demokratikleşme süreçleri kastedilmektedir. Przeworski özellikle İspanya'nın başarılı demokratikleşme durumunu göz önünde bulundurmuştu. 90'lı yılların Orta ve Doğu Avrupa'sının reformcu devletleri bakımından durum farklıdır, fakat asla daha elverişli değildir. Bir kere bu ülkeler, Przeworski'nin tavsiye ettiği eski ekonomik model ile birlikte ekonomide geçmişten gelen ayrıcalıklar düzenini koruma imkanına sahip değillerdir, çünkü onlarda demokrasiye geçiş, merkezden yönetilen ekonomiden pazar ekonomisi sistemine geçişle birlikte olmuştur. Burada sadece bu amaçlardan birine veya diğerine ulaşılmama tehlikesi ortaya çıkmaz, bunun yanı sıra her iki geçişin birbirini bloke etme riski de vardır (Ekiert 1991; Offe 1994).

Bu bakımdan geçişle ilgili yeni araştırmalar Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki demokratikleşmenin olabilirliği ve kalitesi konusunda görece pesimist ifadeler kullanmaktadırlar. Bu bulgu, demokrasinin işleyişinin sosyo-ekonomik gerekleri konusundaki kuramlardan üretilen öngörülerle örtüşmektedir (bkz: Kısım 3.6). Geçiş araştırmalarında uygun olmayan şartları engelleyen üç değişken sık sık ihmal edilmiştir: 1) Geçiş maliyetinin bir kısmını karşılayan dış yardım; 2) Vatandaşın eski rejim, geçiş süreci ve gelecekte beklenen kazançlar ve yükler arasında fayda-maliyet karşılaştırması yapması; 3) Toplumsal ilişkilerin siyasal olarak biçimlendirilebilirliği.

S. Huntington'un 1984 yılındaki bir öngörüsü, siyasal-stratejik düşünen analizcilerin davranış serbestliği alanlarını abarttuklarını göstermektedir.

Ona göre Güney Amerika'daki "bürokratik otoriterizm" in (O'Donnell 1979) egemen olduğu ülkelerde demokratikleşme imkanları en fazla idi. Huntington, buna karşın ekonomik şartlar dünyanın diğer kısımlarına göre daha elverişli olsa da Doğu Asya'nın eşik ülkelerinin demokratikleşme ihtimalini ciddi olarak zayıf görüyordu. Huntington'a göre 1984'de Müslüman devletlerde, özellikle Orta Doğu'da, demokratikleşme imkanları en azdır, ve ekonomik az gelişmişlik ve toplumsal ve siyasal çatışmaların güçle çözümlenmesi nedeniyle pek çok Afrika ülkesinde demokratikleşme tasavvur edilemez durumdadır. Huntington, öngörüsünde en azından bir noktada esaslı biçimde yanılmıştır: O, Doğu Avrupa'da sosyalizmin çökmesi ve Orta ve Doğu Avrupa'nın bazı ülkelerinde ağırlık kazanan demokrasiye geçişten yaklaşık beş yıl önce "Doğu Avrupa'da demokrasinin gelişme ihtimali sıfırdır" diye yazmıştı. Bu tezin temellendirilme şekli enteresandır. Huntington'un demokratikleşme tezinde formüle ettiği şartlar doğrudur; hata, diğer gözlemcilerin hemen hemen hepsi gibi onun da bu şartların gerçekte yerine getirilemeyeceğini varsaymasındadır: "Bu toplumsal sistemlerde demokratikleşme ancak, eğer Sovyetler Birliği ya savaşıyla, iç siyasal isyanla veya ekonomik başarısızlıkla çok açık olarak zayıflarsa (tabii bu gelişmelerden hiç biri muhtemel görünmüyor), veya eğer Doğu Avrupa'nın demokratikleşmesini kendi çıkarlarına tehdit olarak görmezse (bu da aynı şekilde ihtimal dışıdır) mümkün olabilir" (Huntington 1984: 217). Bu makalenin yayınlanmasından beş-altı yıl sonra Doğu Almanya, Çekoslovakya (daha doğrusu onun yerine geçen devletler), Macaristan ve Polonya demokratik bir düzen yoluna girdiler, ve Bulgaristan, Romanya, Lübnan ve parçalanmış Yugoslavya'nın ardından ortaya çıkan bazı devletler demokratikleşme yoluna yöneldiler. Eski Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ortaya çıkan devletlerin bazıları da siyasal kurumlara demokratik öğelerle beslemeyi denemeye giriştiler.

Kuşkusuz dış yardımlar, halkın fayda-maliyet karşılaştırması yapması ve durumun ilke olarak açıklığı ve biçimlendirilebilirliği, Orta ve Doğu Avrupa devletlerinin demokrasiye ve kapitalizme geçişi lehinde etki göstermiştir. Bu konuda bilhassa J. M. Colomer'in İspanya'nın demokrasiye geçişi konusundaki araştırması ve S. Huntington'un demokratikleşmenin yollarının karşılaştırırken demokratikleştiriciler için yemek kitabı tarzında tavsiyeler içeren denemesi ilginçtir (Colomer 1991; Huntington 1991). Her iki anlayış da ayrıntılı bir biçimde tartışılmaya değerdir.

Yeni geçiş araştırmaları izlenirse, otoriter devletten demokratik devlete geçişin başarı veya başarısızlığının sıçrayışın büyüklüğüyle bağlantılı olduğu görülür (Starr 1991): Sıçrama ne kadar büyük olursa, başarısızlık riski de o kadar büyüktür. Ayrıca muhalefet ve egemen bloğun öncelikleri, koalisyan yapmaları ihtimali de merkezi önemdedir. -Colomer'in (1991) öğretici anlayışını izleyerek- iki tür muhalefet gruplaşması ile dört tür iktidar bloklaşması arasında ayırım yapmak yararlı görünüyor. Muhalefet, kural olarak bölünmüştür. Onun fraksiyonlarından biri devrimci aşırılığı (maksimalistliği) savunur. Bu fraksiyona göre "Ruptura" yani muhalefetin önderliğinde eski rejimden kopma. önceliğe sahiptir. Devrimci aşırıcılara (maksimalistlere) göre reform, düşünülebilecek çözümlerin en kötüsüdür. Eski rejimin sürekliliğinin dondurulması daha çok sevilir ve böylece daha sonraki bir tarihte "Ruptura" stratejisi için imkanlar açık bırakılır. İkinci muhalefet grubu da -reformcu "kopmacılar (rupturistas)"- aynı şekilde kopmayı favori görür, ancak bu grupta -egemen bloğun katılımıyla- reform ikinci konumdadır, oysa eski rejimin devam etmesi ne olursa olsun bunlar için en kötü durumdur.

Egemen blok, yumuşak ve sert çizgi olmak üzere iki kısma ayrılır. Reformcu yumuşak çizgi reforma öncelik verir. İlişkilerin baskısıyla kopmayı da kabul edebilir. Buna karşın ikinci yumuşak çizgi gruplaşması, yani "açılma siyasetçileri" (aperturitas) sadece reformu veya statükoyu kabul ederler. Egemen bloğun sert çizgi içinde yer alan "süreklilik fraksiyonu", egemen bloğun katılımının güvenceye alınması şartıyla rejimin korunmasına ve başka çare yoksa reformlara ümit bağlar. Dördüncü grup, aşırılıkçı sert çizgiyi kapsar; bunlar İspanya'da "el bunker" olarak adlandırılmıştır. Bunlar devamlılığı veya karşı devrim imkanı sunacağı umidiyle "Ruptura"yı (kopma) öne çıkarırlar.

Muhalefet grupları ile egemen blok arasındaki güç ilişkileri ve koalisyon imkanları, geçişin başarı veya başarısızlığı için etkilidir. Devrimci aşırılıkçıların muhalefetine ve egemen blok içindeki aşırılıkçı sert çizginin siyaseti belirlemesi ve bu iki grubun önemli miktarda taraftarları olduğunu bilmeleri (bunun için kesinlikle bir çoğunluk gerekli değildir, etkili bir azınlık yeterlidir) demokratikleşme için en elverişsiz ortamın olduğu anlamına gelir. Buna karşın demokrasiye başarılı bir geçiş için gerekli şartlar şu durumda özellikle elverişlidir: Eğer muhalefet gruplarının yumuşak çizgisi ile egemen bloğun devamlılık yanlısı fraksiyonu bir koalisyon yapar-

larsa, eğer muhalefetin ve egemen bloğun aşırılıkçıları belirleyici konumda değillerse ve eğer İspanya'da kral Juan Carlos'un demokrasi yanlısı siyasetinde olduğu gibi yetkili yöneticiler tarafından reformcu koalisyon destekleniyorsa, demokrasiye geçiş başarılı olur. Bu bakımdan siyasal çatışmanın yapısı, güçlerin dağılımı ve koalisyon imkanları, demokratikleşmenin başarı veya başarısızlığının -yeterli olmasa da- gerekli determinantları olarak görünüyorklar. J. M. Colomer'in İspanya'nın 70'li ve 80'li yıllarda demokratikleşmesinin çok göz önünde bulundurulmuş durumunu analiz ederken ileri sürdüğü çok önemli öğretinin bir kısmı bu şekilde özetlenebilir.

İspanya, İtalya ve Batı Almanya'nın demokrasiye geçişlerinin analizi, demokratikleşme sürecinde biçimlendirme imkanlarının olumsuz şartlar altında da kayda değer büyüklükte olduğunu göstermiştir (örneğin Liebert 1994). Hemen hemen hiç kimse bu biçimlendirme hususunu S. Huntington'un üçüncü demokratikleşme dalgasıyla ilgili kitabında (Huntington 1991) gösterdiğinden daha nükteli olarak göstermemiştir. Huntington bu kitapta demokratikleştiriciler için yemek kitabı tarzında tarifler yapmaktadır. Bu tarifler problem durumuna ve alıcılara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin eğer otoriter bir rejim -eski sistemin siyasal ve askeri seçkinlerinin katılımıyla- demokrasi yoluna sokulacaksa, Huntington'a göre demokratikleştiriciler için şu davranış tarzları bilhassa önemlidir. İlk olarak, demokrasi taraftarlarının, mümkün olan hızla hükümet, parti ve ordu-daki anahtar konumları plase ederek siyasal temeli güvenceye almaları gerekmektedir. İkinci olarak, acil rejim değişikliklerini önemle tavsiye etmeli, eğer mümkünse eski rejimin yerleşik prosedürleri çerçevesinde işe başlamalı ve egemen bloğun sert çizgisine en azından sembolik olarak imtiyazlar vermelidir. Üçüncü olarak, muhalefet güçlerine derhal toplumsal temellerini genişletmeyi öğütlemeli, öyle ki değişim yanlısı hükümet gruplarının bağımlılığı azalsın. Dördüncü olarak, muhalefet ve demokratikleşme siyasetçilerinin tetikte olmaları gerekir ve egemen bloğun sertlik yanlısı grubu tarafından örneğin bir hükümet darbesi gibi aşırı önlemler alınmasına karşı hazırlıklı olmalıdır. Gerekli görüldüğü takdirde sonradan bastırmak ve demokratikleşmenin aşırı karşıtlarını izole etmek ve gözden düşürmek için bir hükümet darbesi kışkırtması da yapılabilir. Beşinci olarak, demokratikleşme sürecinde insiyatifi ele geçirmek ve değişimlerin temposunu düşürmek, güçlü pozisyonunda hareket etmek ve demokratik-

leşme önlemlerini asla aşırı muhalefet grupları tarafından gösterilen baskıya tepki içinde almamak önemle tavsiye edilir. Altıncı olarak, reformların menzili bakımından beklentileri ertelemek, demokratik bir ütopya vaat etmekten çok bir süreci korumaktan söz etmek fevkalade önemlidir. Yedinci olarak, ordu da dahil olmak üzere toplumun anahtar grupları tarafından tehdit olarak görülmeyen, alternatif hükümet partisi olarak kabul edilen sorumlu, uyumlu bir muhalefet partisinin gelişmesine mutlaka çaba gösterilmelidir. Sekizinci olarak demokratikleştiriciler, demokratikleşme sürecini kaçınılması mümkün olmayan bir durum olarak göstermeyi öyle iyi yapmalıdırlar ki, bizzat onu reddedenler tarafından da gerekli ve doğal bir gelişme olarak yorumlanabilsin.

Daha önce ana hatlarıyla tasvir edilmiş olan anlaşmaya dayalı geçiş şekllinden farklı olarak Huntington'un geçiş tavsiyeleri "Ruptura" şeklinde geçiş için daha keskin ilaçlar içermektedir. Otoriter bir rejimin gayri meşruluğuna veya kuşkuyla meşruluğuna devamlı saldırıda bulunma, iktidarda olanın merkezi olarak en hassas noktasını hedefler. Bu nedenle otoriter sistemin eski taraftarlarından tarafsız veya muhalif kuvvetlere dönen gruplar yüreklendirilmelidir. Orduyla ilişkilerin geliştirilmesi tavsiye edilen bir konudur, çünkü eğer durum krizli olarak tırmanırsa ordu tarafından desteklenmek yararlı olabilir. Eski rejimi savunmayan ordunun temayülü daha da önemlidir. Bundan başka demokratikleşme hareketi, eğer otoriter olmamayı öğütler ve uygularsa bu, daha başarı vaat edicidir. Demokratikleşme hareketi, rejimin seçimlerine katılma da dahil olmak üzere rejime karşı muhalefetin tezahürüne asla fırsat vermemelidir. Ayrıca medya ile, yabancı insan hakları örgütleri ile ve örneğin kiliseler gibi ulusüstü örgütlerle ilişki merkezi önemdedir. Bundan sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğinin harekete geçirilmesi özellikle önemlidir. Bölünmüş olarak mücadele eden grupların dayanışmasını kolaylaştıran kapsamlı bir çatı örgüt aracılığıyla muhalefet gruplarının birleşmesini istemekten vaz geçilemez. İşin sonunda otoriter rejimin iktidar ve otorite boşluğunu doldurmaya hızla hazır olmak söz konusudur.

Huntington'un seçkin demokrasi kuramını sürdürürken belirttiği üzere burada en azından kuramsal olarak özellikle üç çare vardır: Yeni hükümetin meşruluğunu sağlamak ve dış ve ulusötesi aktörlerin desteğini harekete geçirmek için seçimleri hızla tertipleyecek popüler, karizmatik ve

aynı zamanda demokratik yönelimli bir liderin ortaya çıkması ve desteklenmesi (Huntington 1991 ve 1992).

Huntington'un yemek kitabı eski iktidar bloğundaki demokratik reformcular için de tarifler hazırlamıştır. İktidar bloğunun temsilcileri ile muhalefetin temsilcileri arasında rejim değişikliği konusundaki görüşmelerde hükümetteki demokratik reformcu için özellikle şu şekilde yönelim önemlidir: Aşırılıkçı sert çizgi fraksiyonunu tecrit etme ve zayıflatma, ve hükümetteki ve devletin siyasal mekanizmasındaki reformcu iktidarı takviye etme. İlk tavsiye budur. İkinci tavsiye ise şöyledir: İnsiyatifi ele geçir ve hem muhalefete hem de sertlik yanlısı fraksiyona imtiyazlarla sürpriz yap; fakat bunu asla muhalefetin baskısıyla yapma. Görüşmeler bağlamında önder generallerin veya güvenlik aygıtının zirvesinde bulunan başkalarının desteğini kazan. Üçüncü tavsiye budur. Dördüncü tavsiye, muhalefetteki en önemli görüşme partnerini görece ölçülü bir konumda hareket ettirmek için tasavvur edilebilecek her şeyi yapmayı ifade eder. -Beşinci olarak- Güvenilir iletişim kanallarını muhalefet liderleri konusunda donanımlı kılma ısrarla tavsiye edilir. Altıncısı muhalefetle görüşmelerin başarıyla sonuçlanmasına özen göstermektir. Bu durumda hükümetin reformcuları da muhalefette olur ve bu nedenle onların öncelikli çıkarı, muhalefet hakkı için ve eski rejimle ortaklık etmiş olan gruplar (ordu gibi) için garantiler ve güvenceler sağlamak olacaktır. Nihayet, hem iktidar bloğundaki demokratikleştiricileri için hem de muhalefetteki demokratikleştiriciler için şu geçerlidir: Anlaşmaya dayalı geçiş fırsatı derhal geçip gidebilir, bu nedenle perçeminden yakalama fırsatını iyi kullanmalıdır. Kendi siyasal geleceğinin ve görüşme partnerinin geleceğinin geçiş konusundaki görüşmelerin başarılı sonuçlanmasına bağlı olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı şekilde, varoluşsal olarak görüşme partnerinin çekirdek çıkarlarını tehdit edecek tekliflerin görüşme sürecini geciktirmesinden sakınmalıdır. Ve nihayet bir demokratikleşme reformcusu, eski rejimin ve muhalefetin reformcu güçleri arasında bir anlaşmanın, az kullanılan ve katlanılabilir alternatiflerden biri olduğu konusunda ve muhalefet ve egemen bloğun radikal ve aşırılıkçıları tarafından kabul edilebilir bir alternatif hazırlanmadığı konusunda açık olmalıdır. Son olarak şu geçerlidir: "When in doubt, compromise" (Huntington 1992: 616) -"eğer kuşku içinde isen, uzlaşma yoluna git!"-.

Kuşkusuz bunu söylemek yapmaktan daha kolaydır, çünkü bunun için uzlaşmanın oluşması arzusunda olan ve buna liyakatli bir muhalife ihtiyaç

vardır; ayrıca işleyen kurumlara ve alışılmadık derecede yüksek bir siyasal iradeye, maharete ve uygulama gücüne gerek vardır. Bunlara eski ve yeni rejimin -yukarıda tartışıldığı gibi- demokratik geçişin başarı ve başarısızlığını etkileyen ekonomik ve siyasal-kurumsal çerçeve şartları eklenir. Bütün bu faktörler Huntington'un demokratikleştiriciler için hazırladığı tariflerde tartışılmıyor; bununla birlikte bunların uygulamada mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Sonuç olarak bundan ne çıkar? En azından şu: Okuyucu Huntington'un tarifine göre yemek pişirirken diğer malzemeleri unutmaz. Yoksa yemek berbat olabilir!

Bundan başka, Huntington'un demokratikleştiricilere tavsiyelerine diğer üç uyarı da eklenmelidir. İlk olarak, demokratikleşme belli şartlar altında tehlikeli olabilir, özellikle eğer sızır toplamı bir çatışmayı alevlendirirse (Jagers/Gurr 1995: 25). Örneğin eğer etnik veya dini olarak derinden bölünmüş bir ülke çoğunluk demokrasisini yerleştirmeye çalışırsa, gelecek hükümet darbesi seçimi kaybedenler tarafından planlanır. İkinci olarak, demokratikleşme süreci sık sık sadece yarı demokratik devlet yönetimleri veya narin demokrasiler doğurur (örnek olarak bkz: Tablo 12 ile bağlantılı olarak Tablo 14). Üçüncü olarak Huntington, demokratikleşme dalgasına karşıt akımları küçümsüyor. Oysa bu akımlar üçüncü demokratikleşme dalgası periyodunda da güçlü idiler. Gerçi bu karşıt dalgalara rağmen dört düzineden fazla demokratikleşme süreci görülmüştür; bununla birlikte bu zaman diliminde rejimlerden oldukça büyük bir miktarının en azından bir müddet için otoriter devlete geri döndüğü gözden kaçırılmıştır. Örnek olarak Jagers/Gurr'un (1995) demokrasi skala değerlerine (bkz: Tablo 12) bakılabilir. Kaç ülke 1973 ile 1993 arası zaman diliminde "0"dan "10"a kadar olan skalada -"10" tam gelişmiş demokrasiyi ifade etmektedir- daha yüksek seviyelerden otoriterizm yönünde "6" veya daha az bir değere inmiştir. Kaç ülke -başka bir ifade ile- demokrasi yolundan otoriter devlet yoluna sapmıştır? Araştırılan devletler listesi bu açıdan 16 isim içermektedir: Arjantin (1976-83), Bengaldeş (1974-91), Burkina Faso (1980'den beri), Şili (1973-90), Gana (1981'den beri), Komorlar (1975'den beri), Fiji (1987-89), 1975 ve 1976 yıllarında Hindistan, Nijerya (1983), Peru (1968-79 ve 90'lı yıllarda), Sri Lanka (en son 1982'den bu yana), Sudan (en geç 1971'den 1986'ya kadar ve 1989'dan itibaren), Tayland (1975'den itibaren), Türkiye (1980-1984 arası), Uruguay (en son 1973'den itibaren 1984'e kadar) ve Zimbabve (1979'dan bu yana).

BÖLÜM IV

DEMOKRASİNİN VE DEMOKRASİ KURAMLARININ GÜÇLÜ VE ZAYIF YÖNLERİ

Demokrasi hangi sorunları çözmektedir, hangilerini üretmektedir ve hangi sorunlar onun Aşıl topuğudur? Ve demokrasi kuramları, demokratik devlet yönetimlerini ve onların yönetim gerçekliğini daha iyi anlama, doğru nitcleme ve özenli açıklamada ne kadar kullanışlıdır? Bu kısımda bu sorular tartışılacaktır. Demokrasinin sağladığı yararların ve nenden olduğu maliyetin bilançosu çıkarılacak; çeşitli demokrasi kuramlarının başarı ve sınırları ortaya konacak ve karşılaştırılacaktır.

Kısım 4.1

Sorun Çözücü ve Sorun Üretici Olarak Demokrasi

Geçen bölümlerde görüldüğü gibi demokrasi, bilim (alanında) ve siyasette uzun süre kötü, (en azından) çelişik duygular uyandıran bir çağrışıma sahip olmuştur. Bu durum ilk kez 18. yüzyılda değişmeye başladı. Bununla birlikte demokrasinin tam olarak benimsenmesi 20. yüzyıldan önce gerçekleşmedi -bu da kuşkusuz sadece Batı Avrupa ve Kuzey Amerikan siyaset, hukuk ve kültür anlayışının şekillendirdiği ülkelerde oldu-. 20. yüzyılda da az sayıda ülke on yıllardan beri istikrarlı bir demokrasiye sahip devletler arasında yer alıyordu. Örneğin 1960'dan 1993'e kadar olan dönem

alınırsa, Jagers ve Gurr'un demokrasi skalasına (bkz: Tablo12) göre asgari 8 değerine sahip 27 ülke istikrarlı yerleşik demokrasiler arasında sayılmaktadır: Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın devlet yönetimleri, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya, Hindistan (1975/76'da otoriter devletçi ara dönem hariç) ve ayrıca Jagger ve Gurr'a göre (1995)- Botswana (1966-93), Kosta Rika, İsrail, Jamaika, Malezya, Trinidad ve Venezuela. Tam alınırsa bu ülkeler 28 tanedir: Fransa -Jagers/Gurr'un skalasında sadece 7 puan almıştır-doğal olarak istikrarlı demokrasiler arasında sayılabilir.

Sadece devletlerin sayısı bakımından değil, nüfusun büyüklüğü bakımından da 20. yüzyılda önce olduğu gibi sadece bir azınlık demokrasi içinde yaşamaktadır; 1993/94 itibariyle demokrasi skalasına göre bu oran dünya nüfusunun %40-45'i olarak tahmin edilmektedir. 1994'de Freedom House tarafından "kısmen özgür" (partially free) olarak değerlendirilmiş olan ülkeler de -örneğin Brezilya, Hindistan, Meksika ve Rusya- bunlara eklendiğinde tam veya yarı demokratik devlet yönetimlerinin oranı %60'a çıkmaktadır. Buna karşılık dünya nüfusunun diğer bölümü demokrasiye kendilerine özgü nedenlerle kabul etmemektedir. Bunlardan çoğu, demokrasinin özel ve kamusal işlerin düzenlenmesine ilişkin kendilerine özgü siyasal ve toplumsal geleneklerine aykırı olduğunu ileri sürerek demokrasiyi reddetmektedir.

Modern demokrasinin belli bir hukuki, dini-kültürel ve ekonomik gelenek zemininde ortaya çıkması rastlantı değildir: Kültürel serveti Roma ve Germen hukuku, Hristiyan dinleri ve bireyin saygı görmesi ve de toplumsal sözleşmeye dayalı vatandaşlık olan Avrupa ve Kuzey Amerika'daki yeni çağın devlet yönetimleri bu zeminde yer almaktadır ve ayrıca onların görece yüksek bir ekonomik gelişmişlikle donatılmış olmaları ve iktidar kaynaklarının yaygın dağıtılması da buna dahildir (Vanhanen 1984; Eisenstadt 1992b; Bundeszentrale 1994). Başka hukuk ve din geleneğine, daha düşük ekonomik güce ve yüksek derecede iktidar yoğunlaşmasına sahip, bireylerin kolektiviteye bağlılığının kuvvetli olduğu ve aile ve akrabalık bağlarının güçlü olduğu ülkeler, demokratik yapılarda kayda değer bir dayanıklılığı ya nadiren sağladılar veya hiç sağlayamadılar. İslami-köktenci akımların güçlü oldukları devletler buna bir örnektir. Bu ülkelerde demokrasi, Batı'nın şıytani malzemesi olarak, bireyselleşmiş ve sekülerleşmiş kültür, siyaset ve ekonomi lekisiyle çirkinleştirilmiş bir düzen olarak görülmekte, sahip olunan Tanrı devleti mümkün mertebe bu lekeden uzak

tutulmak istenmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti ve Singapur gibi ülkelerde "yeni otoriterizm"nin, daha doğrusu "Asya tarzı demokrasi"nin kuramcı ve uygulayıcıları da demokrasiye eleştirel-mesafeli bir konumda durmaktadır. Bu ülkelerde değer olarak önce aile ve akrabalık, sonra birey; önce lider sonra taraftarlık ve önce maddi sonuç sonra siyasal katılma vurgulanmaktadır (tartışma için bkz: Huntington 1991; Neher 1994; Friedman 1994; Fukuyama 1995).

Fakat Avrupa ve Kuzey Amerika'da, Okyanusya'daki demokratik ülkelerde ve Japonya'daki demokrasi konusunda da tartışma vardır. Kuşkusuz artık "devlet yönetimi"nin (Aristoteles, Politik, 1279b) demokratik veya otoriter olup olmayacağı tartışılmamaktadır, aksine demokrasinin esas itibarıyla görece güçlü ve zayıf yanları, başarı ve sorunları, fayda ve maliyeti tartışılmaktadır. Elbette tartışmanın öncülüğünü önceden olduğu gibi siyasal-ideolojik kamplar yapmaktadır. Tipik bir muhafazakar, demokrasinin eşitlik normuna, genişleme eğilimine ("demokratikleşme"ye) ve -yükseklik ve aşağılık farkını kaldırarak- bir seviyede tutulma çabasına itiraz etmektedir. O, bununun "genel bir saygı değer orta decelilik"e varacağını düşünmektedir. H. Treitschke'nin 1864 yılında Konfederasyonu ziyareti vesilesiyle İsviçre konusundaki yargısı böyledir (alıntı Meier v.d. 1972: 893) veya J. Burchardt'ın (a.g.e.: 697 v.d.) demokrasiyi "kafa sayısı devleti"nin "kitlesel despotizm"i olarak değerlendirmesi gibi. Buna karşılık tipik bir liberal, tartışan sınıfların savunucusudur. Ona göre açık fikir mücadelesi ve önderlik görevinde bulunanlar ile rakipleri arasındaki rekabet ilke olarak ideal yöntemlerdir. Böyle iken o, demokraside bulunan tesviye eğilimine kuşkuyla bakar; özellikle gelişen sosyal ve ekonomik eşitlik ona göre dehşet vericidir. Buna karşın tipik bir solcu, -hatalı olup olmamasına bakılmaksızın- önce demokrasi ile başlanması ve bunun ardından hemen toplum ve ekonomiye yaygınlaştırılması gerektiği anlayışına sahiptir. Yeni siyaset hareketinin ve partilerinin -örneğin Yeşiller gibi- tipik bir savunucusu, eğer demokrasi temel demokratik biçimi ifade ediyorsa olumlu yaklaşımakta; eğer temsili demokratik forma yaklaşıyor ve çoğunluk ilkesi tarafından belirleniyorsa ona karşı güvensiz davranmaktadır.

Siyasal-ideolojik kampların içinde de demokrasi konusunda tartışma vardır. Örneğin liberallerin bir fraksiyonu, sol partiler gibi çok az demokrasi olduğu için üzülüyor, bir diğeri ise çok fazla olduğunu savunuyor; biri için halk egemenliği temsil ilkesinde boğulmaktadır, diğeri ise doğru-

dan demokratik unsurların gerçekleşmesinden şeytanın takdis edilmiş sudan korkması gibi korkmaktır; biri saf yarışmacı demokrasiye ve çoğunluk demokrasisine merak sarar, buna karşın diğeri ortaklaşmacı demokrasiyi ödüllendirir.

Demokrasinin farklı şekillerde değerlendirilmesine sadece siyasal tartışmalarda rastlanmaz, bilimsel uzmanlık alanındaki tartışmalarda da rastlanır. Elbette bilimsel uzmanlık alanındaki görüş farklılıkları kısmen farklı siyasal öncelikleri yansıtır. Fakat farklı tecrübi ufuklar, hareket tarzları, analiz perspektifleri, kavramsal mercekler ve bilimsel gelenekler esas itibariyle daha önemlidir. Örneğin Amerika'daki önemli normatif siyasal kuramlar Avrupa'dakilerden farklıdır. Hobbes, Locke, Machiavelli, Rousseau, Hegel ve Mill gibi analizcilerden günümüze kadar gelen normatif kuram geleneği, Avrupa'da, Amerika'da olduğundan daha güçlü ve canlı olmuştur. Aynı durum Marx ve Engels ile başlayıp, Marksistler ve Yeni Marksistlerle devam eden ve Frankfurt ve Paris'teki post-Marksistlere kadar uzanan toplumsal eleştiri kuramı geleneği için de geçerlidir (Newton/Vallès 1991: 235). Bu farklılık, K.Newton ve J.M.Vallès'in gösterdikleri gibi, yurttas katılımının farklı şekilde değerlendirilmesinde ve demokratik düzenlerin analizinde de devam eder: "Muhtemelen bu farklılık, bir çok Avrupa ülkesindeki 'güçlü devlet' geleneği içinde, ...Avrupalı siyasal kuramların bireysel siyasal katılmayı ve vatandaşın siyasette aktif faaliyetini ön plana çıkaran Amerikalı kuramlara oranla devletle daha güçlü olarak ilgilenmelerinden kaynaklanmaktadır. Hatta Avrupa ve Amerikan siyaset bilimi, demokrasi konusunda eğilim olarak farklı anlayışlara da sahip olabilir. Uzun tarihsel geçmişlerinde demokratik olmayan yönetim sistemlerine sahip olmuş olmaları nedeniyle Avrupalılar, mevcut olandan daha güçlü bir devletin varlığını kabul etmeye daha eğilimlidirler ve onlar şimdi modern demokratik siyasal bir yapının gerekleri ile devletin iktidar yoğunlaşmasının nasıl telif edileceği sorununa dikkat ediyorlar. Buna karşılık Birleşik Devletler'in tarihsel gelişmesi, gerçekten demokratik bir siyasal sistemin zayıf ve yerel yönetimli olması gerektiği şeklinde bir anlayışa götürür. -pek açıkça belirtilmiş ve arka planı araştırılmış olmasa da- Bu nedenle Amerikalı siyaset bilimcileri bireysel tutumlara ve bireysel davranışlara ve ayrıca siyasal olayların girdi yanına daha fazla yönelmişlerdir" (Newton/Vallès 1991: 235).

Daha yakından bakıldığında Amerikan ve Avrupa siyaset bilimi arasındaki bu farklılığın tam doğru olmadığı görülür. Bilimsel sistemlerin için-

deki konumlar arasındaki farklılıklar, fark gözetmeksizin onların eşit görülmesinden daha büyüktür. Örneğin İsviçre kamu hukuku eserleri ile Federal Almanya'nın kamu hukuku eserleri karşılaştırıldığında İsviçreli bir kamu hukukçusunun devleti destekleyen radikal bir kuram ortaya koyacağı kuşkuludur. O, radikal olarak halk egemenliğinin daniskasını o kadar iyi bilir ki, devleti destekleyen bir Alman kamu hukukçusu, eğer konfederasyondan bir meslektaşının anayasaya göre özgürlükçü demokratik temel düzenin bütün ilkeleri konusundaki tereddütsüz tutuma sahip olduğuna şahit olursa muhtemelen mahcup olur (örnek olarak krs: Riklin/Möckli 1983 ve Isensee/Kirchhof 1987). İsviçre kamu hukuku, hükümrânlığın halktan geldiği ve derhal tekrar ona dönmesi gerektiğini vurgular; Alman kamu hukuku ise hükümrânlığın halktan kaynaklandığı ve fakat başka yere gitmesine önem verir görünüyor.

Elbette bu tür farklılıklar, esas itibariyle siyasetin tarihsel olarak gelişmesindeki farklılıkları ve siyasal olanın bilimsel olarak incelenmesindeki farklı düşünce formlarını yansıtmaktadır. Fakat demokrasinin farklı şekillerde değerlendirmesi kültüre özgü hareket tarzlarından, gözlemlerden ve yorum kurallarından da kaynaklanmaktadır. Örneğin demokrasinin farklı biçimde değerlendirilmesi şu büyüklüklerden biri veya daha fazlası ile bağlantılıdır:

- (1) Değerlendirme, demokrasinin hangi tipinden söz edildiğiyle bağlantılıdır. Örneğin temsili demokrasinin eleştirisi İsviçre türü "referandum demokrasisi"ni (Nef 1988) çok dolaylı biçimde ilgilendirir ve Guggenberger ve Offe (1984) tarafından yapılan çoğunluk kuralının akıllıca eleştirisi (bkz: kısım 2.6) saf çoğunluk demokrasisine fevkalade uyar; bununla birlikte bu eleştiri, bir siyasal sistem ortaklaşmacı veya oydaşmacı demokratik mekanizma tarafından şekillendirildiği ölçüde ve devlet otoritesi "checks and balances" vasıtasıyla frenlendiği ölçüde daha az isabet eder.
- (2) Demokrasinin değerlendirilmesi, esas alınan eleştirinin menzili ile değişir: Eleştirmenler ekseriya demokrasiyi değil, anayasal devleti ve demokrasiyi, bazen de genel olarak devleti ve ara sıra -örneğin Tocqueville (1835/40) gibi- "égalité des conditions"u (şartların eşitliği), geleneksel bölgesel ayrıcalıklar yerine eşitliği koyan bir modernleşme sürecinde devlet ve toplum yapılarını düşünmektedirler.

- (3) Daha önce de anıldığı gibi, esas alınan normatif demokrasi tasavvurları çeşitlidir. Bu tasavvurlar radikal-söylemsel anlayışlardan (katılımcı demokrasi kuramında olduğu gibi), seçkinci-rekabetçi pozisyonlardan (M. Weber ve J. Schumpeter'de olduğu gibi), Carl Schmitt'in halkın Sezarist bir önderi alkışlamasını çoğunluk demokrasisi gibi demokratik olarak kabul eden (Schmitt 1926) önder demokrasisi kuramına kadar uzanır.
- (4) Özellikle karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarında demokrasinin değerlendirilmesi, araştırılan örneklemin bileşimi ve araştırmanın yapıldığı zaman tarafından da belirlenir. Eğer demokrasinin değerlendirilmesi, bir yandan sadece Weimar Cumhuriyeti'nin istikrarsızlığı ve çöküşü ile diğer yandan 30'lu ve 40'lı yıllarda Anglo-Amerikan demokrasisinin varlığını sürdürmesinin karşılaştırılmasıyla temellendirilirse, demokrasi dünyasının Weimar tarzı istikrarsız nispi temsil sisteminden ve Anglo-Amerikan örneğinde istikrarlı çoğunluk demokrasilerinden ibaret olduğu -yanlış- varsayımına varılır (Bu konuda eleştirel olarak bkz: Lehmbruch 1967 ve Lijphart 1968; bkz: kısım 3.2).
- (5) Ayrıca demokrasinin fayda ve maliyeti konusundaki yargı, öncelikle siyasetin "girdisi"sinin mi "çıkışı"nın mı, yoksa aynı zamanda her ikisinin mi analiz edildiğinden de etkilenmektedir. Kural olarak demokrasi, devlet faaliyetlerinin performansının ölçümüne ("çıkış yönü") göre kurumsal ve süreçsel yönlerin testinde ("girdi yönü") açıkça daha iyi ve daha sağlam sonuç vermektedir. Eleştirel siyaset kuramının temsilcileri de demokrasinin toplumsal iktidar ilişkilerini "bir parça kontrol edilebilir yaptığını ve özellikle devlet egemenliği otoritesini etkin olarak önlediğini" (Offe 1986: 219) kabul etmektedirler.
- (6) Değerlendirme için başarımın ölçümünde kullanılan çıta da doğal olarak önemlidir. Rousseau, bilindiği üzere hükümetlerin kalitesinin testi konusunda demografik ve siyaset dışı ölçüm büyüklüklerinin kullanılmasını teklif etmiştir: "Eğer diğer her şey eşit ise, dışarıdan katılmalar, yurttaşlığa alınmalar ve koloniler olmadan, yönetimi altındaki yurttaş sayısını artıran hükümet şüphesiz en iyi hükümdür. Yönetimi altındaki halkın sayısı azalıp yok olmaya yüz tutan hükümet ise en kötü hükümdür. Ey istatistikçiler şimdi sıra sizde: sayın, ölçün ve karşılaştırın!" (*Gesellschaftsvertrag*, III. Kitap, 9. bölüm, s.92). *Considérations sur le Gouvernement de Polonge*'da Rousseau ayrıca yasaların fazla sa-

yıda olmasının en bozulmuş halkın en şaşmaz belirtisi olduğu anlayışını savunuyor.

Rousseau'nun ölçüm çitasına göre, bir çok modern demokrasi, özellikle Batı Avrupa'nın ve Kuzey Amerika'nın anayasal demokrasileri oldukça kötü ve nüfus artışının yüksek olduğu bir çok üçüncü dünya ülkesi ve ayrıca otokrasilerin büyük bir kısmı oldukça iyi dereceler kazanmaktadırlar. Buna karşılık eğer insan haklarının korunması, katılım imkanları ve egemenlerin kontrolü ölçü olarak alınırsa demokrasilerin başarı bilançosu birdenbire düzelir, bu durumda ise otoriter yapıli sistemler kötü not alırlar (Humana 1992; Freedom House 1994; Amnesty International 1994; Jagers/Gurr 1995). Elbette demokrasiler içinde istisnalar da vardır. Örneğin Hindistan, insan haklarına riayet etme, daha doğrusu aldırış etmeme bakımından (Humana 1992) ülkenin demokratikleşme derecesine göre ondan beklenebilecek olandan çok daha kötü olan ülkelerden biridir.

Buna rağmen eğilim olarak şu geçerlidir: Demokratikleşme derecesi ne kadar yüksek ise insan haklarının korunma olasılığı da o kadar büyüktür. Eğer antik Yunan filozoflarının en iyi devlet için ön gördükleri kriterler kullanılacak olursa sonuçlar daha az açık çıkar. Modern demokrasilerin çoğu antik "ideal devlet" in (Demandt 1993) bazı ölçütlerini, örneğin yasanın egemenliği, özerk mahkemelerinin var olması, kendi atalarına ve ilahlarına saygı gösterme hakkı, para basma hakkı ve iç ve dış düşmanlara karşı silahlanma gibi bazı ölçütleri yerine getirirler. Bununla birlikte diğer iki ölçüm çitasında modern demokrasiler kötü not alırlar: İktisaden kendine yeterli geçim ekonomisi ve ithalattan bağımsız bir sanayi sunamazlar (a.g.e.: 130 v.d.).

Eğer 20. yüzyılın demokrasi kuramları konusunda uzman olanların ölçüm çitaları esas alınırsa, modern demokrasilerin bilançosunun daha iyi olduğu görülür. P. C. Schmitter'in (1983) ileri sürdüğü "demokratik hükümetin nitelikleri" ölçümü örnek olarak alınabilir. Ona göre dört hedef söz konusudur: "participation", "accessibility", "accountability" ve "responsiveness" Ona göre esas soru şudur: Belli bir demokrasi -demokratik olmayan sistemlerle karşılaştırıldığında- vatandaşların katılımını ("participation"), hükümet edenlere ulaşılabilirliği ve vatandaş talepleriyle yüz yüze yönetmeyi ("accessibility"), egemenlerin egemenlik altındakilere hesap verme yükümlülüğünü ("accountability") ve hükümet ve idarenin vatandaşların önceliklerini karşı duyarlılığını ("responsiveness") hangi ölçüde yerine ge-

tiriyor? Bu hedeflere ulaşma ölçüldüğünde demokrasilerin çoğunun kötü durumda olmadıkları anlaşılmaktadır. "Ortaya çıkış tarzının legallığı ve siyasal egemenliği kullanma tarzının meşruiyeti" (Offe 1986: 220) ölçütlerine göre de demokrasiler, diğer egemenlik şekillerine göre dikkate değer rekabet üstünlüklerine sahiptirler (Almond/Powell 1991; Almond/Powell/Mundt 1993). Göreceli olarak toplulukla barışçı ve özerkliğe itinalı tarzda toplumsal sorunların çözümünde de demokrasiler, yaygın kanaate göre övgüye layıktırlar (örnek olarak bkz: Lijphart 1994a ve 1994b).

Fakat bireysel önceliklerin kolektif kararlara dönüştürülmesinde güvenilirlik sorunları söz konusu olduğunda demokrasi için tekrar bir titreme partisi başlamaktadır. Demokrasi gerçekten bir Condorcet-galibi sağlıyor mu? Demokrasiye C'den önce B, B'den önce A şeklinde ($A > B > C$) bir bireysel öncelikler düzeni ortaya çıktığında ortak karar olgusal olarak A değişkenin B'den önceliği ve B'nin ise C'den önceliği alması gerçekten güvenceye alınmış mıdır? Burada büyük kuşku vardır (bkz: kısım 2.6); aynı şekilde demokrasinin, bir seçimin belli bir sonucuyla ilgili olarak alternatif kararlardan hangisine öncelik verileceği konusunda hiç bir etkiye izin verilmemesinin sağlanmasında tatmin edici olduğu konusunda da kuşku vardır (Lane 1993).

Bunlar göz önünde bulundurulduğunda demokrasilerin fayda ve maliyeti konusundaki yargıların niçin son derece farklı oldukları anlaşılır. Tablo 15 ve 16'da ortaya konan kanıtlar, yargıların fevkalade bağlantılı olduğunu göstermektedir. Bu tablolar, demokrasinin "sorun çözücü" veya "sorun üretici" olup olmadığı -ve icabında nasıl ve niçin konusunda- ve onun Aşil topuğunun ne olduğu meselesinin bilimsel uzmanlık düzeyinde tartışılmasındaki en önemli argümanları içermektedir.

Tablo 15: Sorun Çözücü Olarak Demokrasi - En Önemli Argümanlara Genel Bir Bakış

1. Meşru bir egemenlik şekli (M. Weber). 2. Tiranlıktan sakınma ve "zayıf Leviathan"ın garanti edilmesi (Melossi 1994). 3. İstikrarlı meşruiyet. 4. Özgürlüğün güvencesi 5. Eşitlik.

6. İktidarın değişme imkanı ile zamana bağlı egemenlik (Fraenkel 1991; Powell 1982).
7. Kurumların, süreçlerin ve sonuçların hesap edilebilirliği (Przeworski 1991a ve 1991b.).
8. Çatışmanın bir sonuca bağlanması ve çözümü için daha geniş zaman ufku (Przeworski 1991b: 19).
9. Düzenlenmiş, kontrol edilebilir ve ilke olarak kaldırılabilir çatışma kuralı.
10. (Yetişkin) nüfusun büyük çoğunluğunun yasal olarak düzenlenmiş veya düzenlenmemiş katılımı.
11. Vatandaşların ve kurumların önceliklerinin devşirilmesi ve birleştirilmesi ilgili ve görece etkili yöntemler.
12. Siyaset yapanlara karşı siyasetle ilgili olanların yaptırım imkanları: Siyaset, sistemi değiştirmeden değiştirilebilir (Kaltenfleiter 1986: 137).
13. Vatandaşın devletin yurttaşı olarak eğitilmesi, centilmence ve etkili katılımın garanti edilmesi
14. Muhalefet, bir sonraki seçimde seçim başarısı (veya iktidara katılma) imkanına sahiptir.
15. Açık ve öğretici sistem; açıklık iktidarın kötüye kullanılmasını engeller.
16. Ayin şeklindeki seçim sayesinde bütünleşme ve böylece önder kişilerin ayıklanması.
17. Yararlı rekabet baskısı -egemenlerin oylama ile görevden alınarak cezalandırılması-.
18. Yetenekli önderin ayıklanmasında iyi yöntemler (Weber 1988b).
19. Egemenlerin etkin ve etkili olarak oylama ile görevden alınması -kan akıtmadan, güç kullanmadan, önderleri kurban etmeden- (Popper, Dahrendorf 1992).
20. Çoğunluk ilkesi sayesinde etkin ve etkili karar alınması.
21. Çıkarların göz önünde bulundurulması potansiyelinin yüksekliği (Fraenkel 1991).
22. Kitlelerin düzenli yönetilmesi ve de kurlsız sokak egemenliğinden ve "rastlantısal demagoglar" vasıtasıyla yönetilmekten kurtulma (Weber 1988a: 287).

23. "İnsanların haklarını korumaya en uygun devlet şekli" (Hoffmann 1849: 51).
24. Ehveni şer olarak demokrasi; "a second-best democracy is better than the best nondemocracy" (Mükemmel olmayan bir demokrasi, hiç demokrasi olmamasından daha iyidir) (Dahl 1989: 230); "democracy is the worst form of government except all those other forms that have been tried from time to time" (Zaman zaman denenmiş tüm diğer yönetim biçimleri dışında demokrasi en kötü yönetim biçimidir) (W. Churchill, 11.11. 1947, Avam Kamarası).
25. "Ortak bağlayıcı kararların vatandaşın ampirik iradesiyle temellendirilmesi ve savunulması konusunda daha saygıdeğer bir alternatif" yoktur (Offe 1992: 126).
26. Demokraside devlet faaliyetleri daha iyi hesaplanabilir ((Przeworski 1991a ve 1991b).
27. Demokraside egemenlik düzeninin istikrarı siyasetin güdümü başarıyla kuvvetlenir (Almond/Powell/Mundt 1993).
28. "Demokrasi, birbirini öldürmeden çatışmaları çözme sistemidir" ((Przeworski 1991a: 200)
29. Görece iyi gelişmiş bir istikrar, uyum ve yenilenme yeteneği (Almond/Powell 1991; Powell 1982).
30. Daha saygı değer bir egemenlik sistemi.
31. Özellikle devlet ile vatandaş arasında asimetrik bilgi eksikliğinin giderilmesi temelinde etkinliğin artırılması.
32. Karşıt kuvvetleri yararlı enerjiye dönüştürmede benzersiz yetenek (örneğin sosyalizmi sosyal devlete, ekoloji hareketini çevreyi korumaya dönüştürme gibi) (Rufin 1994).
33. Siyaset ve toplum arasında erken uyarı sistemleri ve "tampon bölgeler" de içerecek şekilde toplum ve siyaset arasında devamlı, güvenilir aracılık.
34. Topluma karşı siyasetin serbest hareket etmesini engeller (siyasetin sivilleşmesi).
35. Toplum ve ekonomiye aşırı devlet müdahalesini zorlaştırır veya imkansızlaştırır.
36. Ekonomik özgürlük haklarını sağlamlaştırır ve bu bakımdan ekonominin büyüme potansiyelini kuvvetlendirir (Olson 1993).

37. Daha kuvvetli refah devleti için daha yüksek düzeyde sosyal ve ekonomik istikrarlılık (Böckenförde 1987; Lane/Ersson 1990: 139) v.d.).
38. Etkinliği artırıcı sosyo-kültürel istikrar: Demokratik dönemlerde insanlar "sanayici ve ticaret yapan sınıfların manevi alışkanlıklarını benimserler; onların maneviyatı ağırbaşlı, menfaatperest ve soğukkanlı olur" (Tocqueville 1976: 699).
39. Barışçı dış politika ve savunma yeteneği: Demokrasiler "güçlü pasifistlerdir" (Lake 1992).
40. Demokrasiler iç siyasal devlet faaliyetinde de demokratik olmayan sistemlere göre daha başarılıdır, özellikle insan hakları sorunlarında, katılım sorunlarında ve refah sorunlarında (Pourgerami 1992; Poe/Tate 1994).
41. Olgun demokrasiler halk egemenliğinin yasa egemenliğine karşı serbest hareket etme sorununu anayasal devlet yardımıyla güvenilir olarak kontrol altına almışlardır.
42. Demokrasi, ulus-devlet alanında olduğu gibi uluslararası ve ulusüstü alanda da katılım ve siyasal rekabettin teminat altına alınmasına uygun düşer.
43. Demokrasi güvenilir bir devlet yönetimidir, daha fazla etkinlik ve meşruluk nedeniyle "ödül-başarı ilişkisinde" de diğer devlet yönetimlerine göre daha başarılı olur.
44. Demokrasiler görece istikrarlı siyasal sistemlerdir (Almond/Powell / Mundt 1993; Powell 1982).

Demokrasi lehine kullanılan argümanlar listesi uzundur ve argümanların niteliği dikkate değerdir. Kuşkusuz kim demokrasinin lehinde ve aleyhindeki tartışmada son kararın böylece verildiğini düşünürse aldanır. Demokrasi lehine ileri sürülen hemen hemen her argümana bir karşı argümanla cevap verilebilir. Günümüzde demokrasiye yapılan suçlamaların önemli bir kısmı yüzyıl geriye gider, hatta bazıları iki bin yıldan daha eskidir. Demokrasinin halk egemenliğini zincirlerinden kurtarma eğiliminde olduğu, demokrasiye Aristoteles tarafından yapılan eleştirisinin merkezinde yer alıyordu (Kısım 1.1). Ve demokrasinin, irade oluşum süreci ve karar sürecinin doğal istikrarsızlığına "sayıların istikrarsızlığı"nı eklediği -büyük sayıdaki kararsız, çoğu kez kara cahil katılımcıların istikrarsızlığı- ilk kez modern ekonomik kuramdan beri demokrasi kuramının orta malı olma-

mıştır; daha önce Thomas Hobbes'un demokrasi konusunda ileri sürdüğü çok keskin yargılardan biri "sayıların istikrarsızlığı" idi (Leviathan s.147). Montesquieu ve Rousseau'nun açıklamalarından, demokrasinin son derece iddialı şartları olduğu ve özellikle bu bakımdan saldırıya uğrayabilir olduğu çıkarılabilir. Rousseau, demokrasinin yalnız ilahlara uygun olduğunu iddia ediyordu, halk egemenliği talepleri bakımından temsilin kötülük olduğunu buna ekliyordu. Bu bakımdan G. Sartori seçim kurumlarını ve temsili, demokrasinin "aşıl topuğu/bamtelı" olarak nitelerek Rousseau'nun izinden gitmektedir (Sartori 1992: 40).

Eski, modernlik öncesi demokrasi kuramları, modern kuramlardaki demokrasi eleştirilerinden bazılarını vaktinden önce yapmışlardır. Bunun çok güzel bir örneği, Tocqueville'in Amerikan demokrasisinin 19. yüzyılın ilk çeyreğindeki üstünlükleri ve zayıflıklarını ele alışıdır (bkz: Kısım 1.4). Daha sonraki bir çok analiz onun demokrasi eleştirisini döllendirmiştir; bunlar arasında Eleştirel demokrasi kuramı da vardır. "Çoğunluğun tiranlığı" ile eşitlik ve özgürlük arasındaki amaç çatışması Tocqueville'e göre bir demokrasinin temel tehlikeleri arasında yer alır. John Stuart Mill onu destekledi ve demokrasinin diğer bir yapısal sorununun, yani ehliyetsizlerin egemenliğinin, en azından liyakatsizlerin eşit hakla görüş bildirmeleri olduğunu ileri sürerek onu tamamladı. Schumpeter de aynı boruyu çalar, ancak -Mill'den farklı olarak- bu kadarla yetinir. Kuşkusuz yurttaşların -onun öğretilerine göre kara cahildirler- yanlış adayları değil, doğru adayları iktidara seçmeleri Schumpeter'in okuyucusunu hayret içinde bırakır. Schumpeter'in demokrasi kuramını dolduran yurttaşlar belki aptal olmaksızın çok akıllıdırlar, kim bilir! Katılımcı demokrasi öğretileri de "demokrasinin aşıl topuğu/bamtelı" ve "sorun üretici olarak demokrasi" konusundaki argümanlara katkıda bulunmuştur: Katılımın az olduğu onların önermesidir. Nihayet, Eleştirel demokrasi kuramı en sert dili kullanmıştır: Kolektif davranışın sorunları bakımından demokrasi kendine özgüdür, sürücünün direksiyonda olmaması sorunları, devri çoğunluklar, sonuçların patikalarda alınması ve irade oluşum ve karar süreçlerinin ayıklanması gibi ortak çylem sorunları bakımından demokrasi kendine özgüdür.

Şu da bazı okuyuculara şaşırtıcı gelebilir: Demokrasinin lehinde olan her argümana karşılık -Tablo 15'e bakınız- en azından ciddi bir karşı argüman vardır. Hatta demokrasinin, egemenleri kan akıtmadan değiştirmeyi garanti altına aldığı şeklindeki çok yaygın övgü de bunun dışında değildir.

Bu övgü, gözden düşen bir hükümetten kan akıtmadan kurtulma imkanı na, genelde etkili bir hükümet kurma imkanını eklemek gerektiğini gözden kaçırmıştır. Eğer bu olmazsa Weimar Cumhuriyeti tarzı sorunlar ortaya çıkar: Parlamento hükümetleri düşürüyor ve yerine geçecek olanla ilgilenmiyor; bu durumda onun yeri devlet başkanları tarafından çıkarılan kararnamelerle dolduruluyor. Meşru bir egemenlik olarak demokrasi öğretisi de itirazdan nasibini almıştır: "Sahih olmayan meşruiyete karşı güvenli bir koruma olmaması!" ve "oligarşileşme tehlikesi!" -C. Offe (1972) ve R. Michels'in (1987a ve 1987b) eleştirilerinin özü böyledir. Buna göre demokrasi yalnız sorunları çözen bir kurum değil, aynı zamanda sorun üreten veya sorunları artıran bir kurumdur. Tablo 16'da toplanan argümanlar bu konuda bilgi vermektedir. Bunlar Tablo 15'de ileri sürülen ifadelerin karşı tezleridirler. Genel bir bakış sağlamak amacıyla her iki tabloda da argümanlar numaralanmıştır. Numaraların birbirine uyması nedeniyle okuyucu, demokrasi kuramının lehinde ve aleyhindeki argümanları görebilir.

Tablo 16: Sorun Üretici Olarak Demokrasi ve Onun Aşıl Topukları/Bamtelleri - Genel Bakış İçinde En Önemli Argümanlar

1. Sahih olmayan meşruiyete karşı güvenceli bir koruma yoktur (Offe 1992)
2. "Çoğunluğun tiranlığı" (Tocqueville 1976).
3. Daha narin bir meşruiyet örtüsü: Meşru egemenlik meşruiyet eksikliklerine istidatlıdır (Guggenberger/Offe 1984).
4. İkilem: Daha fazla demokrasi özgürlüğü tehdit eder (Schelsky 1973); özgürlüğün genişletilmesi.
5. Eşitlik ve özgürlük arasında amaç çatışması (Tocqueville 1976); eşitleştiricilik; bireylerin başarı kabiliyetlerini değerlendirmeksizin soyut eşitlik; salt "kelle sayısı devleti" (J. Burchardt).
6. Yönetenleri, iktidar değişikliği imkanlarını azaltmaya çalışmaya teşvik.
7. Demokratik süreçlerin ve sonuçların hesaplanabilir olmaması: Oyunun kurallarının ufak tefek varyasyonlarında istikrarsız sonuçlar (Riker 1980a ve 1982); demokrasi doğal istikrarsızlığa "rakamların istikrarsızlığı"nı (Hobbes) ekler -büyük sayıdaki (kararsız ve karacahil) katılımcıların kararsızlığı anlamında-.

8. Kısa vadeli yönelimli siyasetin tercih edilmesi (Tocqueville 1976); seçim takvimi zaman bütçesini kısar (Scharpf 1973) ve seçim takvimine ayarlı çevrimi teşvik eder (Tuftes 1978).
9. "Risk toplumu" (Beck 1986) çağında bazı çatışma düzenlemeleri geri dönülmez kararlar üretir.
10. Biçimi bozulmuş çıkarlar (Marx) yahut son derece örgütlenmiş, bürokratikleşmiş birlikler ve partiler gibi oligopolist kurumlardan dolayı biçimi bozulmuş çıkarların devşirilmesi (C. Schmitt 1926).
11. Ütopik olarak ve az çatışma ve örgütlenme yeteneğine sahip çıkarların süzülmesi (Offe 1972); Free-Rider sorunu (Olson 1965); siyasetin ticarileşmesinin fazlalaşması; iktidar yarışı ve iktidarı ele geçirme stratejilerinin belirleyiciliği; demokrasinin "gerilemesi (Involution)" (Agnoli 1968); siyasetçinin "reklam teknikeri" düzeyine düşmesi; tebdili kıyafet etmiş tek parti devleti (Agnoli 1968); "oyları saymak iktidar kaynaklarını belirler" (Rokkan).
12. Seçmenler tarafından "cezalandırma"ya karşı siyasetin görece kendini koruması; ortak mallar sorunu, seçmenlerin egemenlere karşı etkin yaptırımlar kullanmasını ihtimal dışı bırakır.
13. Demokrasi ancak Tanrılar içindir (Rousseau, Toplum Sözleşmesi); liberal demokrasi "omurgasız" vatandaş yetiştirir (Fukuyama 1992:25).
14. Pazarı güçlendirme stratejileri iktidar değişmesi ihtimalini azaltır.
15. Oligopolleşme, parti devleti ve hükümet siyasetinin kısa vadeli başarı zaruretleri, öğrenme yeteneğini ve açıklığı azaltır; bu durum bazen siyasetin duygusallaşmasına neden olur (Weber 1988b: 403 v.d.).
16. Siyaset ayın ve "heyecan"ı yozlaştırır (Edelman 1976 ve 1988); devamlı seçim mücadelesi akılcı siyaseti şekillendirmenin engeli olarak işlev görür; siyaset ritüel olarak yeni (meşru olmayan) otoriteler için ortamlar yaratır (örneğin medyanın egemenliği, görünüşte plebisiter eğilimlerin kuvvetlenmesi gibi) (Jäger 1992).
17. Rekabetçi demokrasinin aşırı yüksek maliyeti vardır.
18. Vasat düzeyde önder kişiler (Tocqueville 1976; Schmitt 1926; Dahrendorf 1988); çok fazla gözdele ve çok fazla akrabalık (Hobbes, Leviathan, Kp 19); iktidarın temsilcilerde ve önderlerde temsili ve delegasyon demokrasinin "aşıl topuğu"dur (Sartori, 1992: 40).

19. Gözden düşen hükümetleri değiştirme imkanının olması, hükümet oluşturmaya güvenceye almadıkça tahripkâr olur.
20. Çoğunluk kuralının eksiklikleri (özellikle çoğunluk tiranlığı tehlikesi ve gelecek nesillerin çıkarlarının yaralanması (Toqueville 1976; Gubbenberger/Offe 1984); çok şartlı mekanizmacılık: katılımcılara kamu yararını empoze etme, fakat bu (kamu yararına zararlı) rekabetçi davranışa zorlar (Scharpf 1991); ayrıca döngüsel (istikrarsız) çoğunlukların ortaya çıkması.
21. Deforme olmuş çıkar devşirilmesi ve çıkarların birleştirilmesi (bkz: 10 ve 11).
22. Siyasal rekabet ve seçimler, seçmenleri aşırı biçimde hareketlendirir ve kutuplaştırır.
23. Demokrasi, sorun çözme gücünü zorlayan gittikçe artan aşırı beklenti düzeyi üretir.
24. Demokrasi bütün ülkeler için ancak izafi bir modeldir; sadece iktidar kaynaklarını bölüşen devletler ve bireylerin özerkliğini son derece önemli servet sayan kültürlerle uygundur.
25. Kuram-eylem farklılığı: Halk iradesi "hayali, yanılabılır, emre amade"dir (Offe 1992: 127; krş: Schumpeter 1950).
26. Demokraside devlet faaliyeti, rekabetçi ve seçime bağlı siyaset (Policy) çevrimi ve siyasal konjonktür çevrimi üretir (Alesina/Rosenthal 1995).
27. Beklentilerin artması ile siyasetin (bazen daralan) sevk ve idare yeteneği arasında (büyüyen) boşluklar vardır (Habermas 1973).
28. Çatışmayı düzenleme ilkesinin uygun olmayan kombinasyonu, karar sürecini aksatabilir ve meşruiyet sorunları üretebilir (Lehmbruch 1976).
29. Sistematik davranışın sınırlılıkları ve kısa vadeli başarı baskısı nedeniyle kaba, sekteleyici tepki ve şekillendirme yeteneği (Scharpf 1973); "bloke edilmiş" demokrasi tehlikesi vardır (Sartori 1992: 181).
30. Rekabet mekanizması beraberinde genelin çıkarlarını ihmal etme eğilimini getirir; demokrasi ikilemi: Zamana bağlı egemenlik üstlenme, sifıra karşı uzun vadeli planlama yeteneğini gerekli kılar (Scharpf 1973); demokrasi, devamlı büyük çabalan büyütmemiştir (Tocqueville 1976: 255 v.d.).

31. Karar alma maliyetinin büyüklüğü ve siyasal nedenlerle sınırlanmış seçim özgürlükleri, siyasal kararlar için etkinlik ve etkililik amacının muhtemelen isabet etmemesi sonucunu doğuracaktır.
32. Karşıt kuvvetlerin yerleşmesi, durgun sistem dönüşümü diyalektiğini üretir; devlet sosyalizminin çökmesinden beri demokrasi, olumsuz değerlendirilen referans toplumuna karşı sınırlamayla istikrar azalmıştır.
33. İktidarı ele geçirme ve koruma stratejileri nedeniyle başarılı aracılık etme, kural olmaktan çok istisna olmaktadır.
34. Siyaset fazlasıyla sürekli kurum olarak açıklanmaktadır ve ona sürekli olarak aşırı yük yüklenmektedir.
35. Demokrasi, pahalı devlet müdahalesi üretir (Tocqueville 1976), "hata demokrasi"ne ve etkili "bölüşüm koalisyonları" nedeniyle (Olson 1982) etkinliği azaltan ödüllendirmeye eğilim gösterir.
36. Demokrasinin yaşının artmasıyla bölüşüm koalisyonlarının sayısı ve gücü artar; böylece büyüme zayıflığı ve demokratik olmayan devletlere karşı rekabet dezavantajı, aşırı durumda ise çökmenin artması (Olson 1982).
37. Demokrasi refah devletini üretir ve kuvvetlendirir (pejoratif anlamıyla bu "sinsice gelişen sosyalizm" olarak yorumlanır) ve özel girişimin yükünü ağırlaştırma eğilimi taşır (Olson 1982; Weede 1990).
38. Sosyo-kültürel istikrarsızlık; "demokratik insan"ın temel özelliği olarak düzensizlik ve kaypaklık (Platon, *Devlet*); "modern demokrasinin erkek tipinin geri itilmesi ve genel bir dişileşmenin başlamasıyla entellektüel olandan duygusallığa ve duyumculuğa geçiş" (Wyndham Lewis, alıntı: Schmitt 1926: 11).
39. Demokrasi, uzun soluklu planlı bir dış politika sürdürmeye yetenekli değildir (Tocqueville 1976: 261 v.d.); demokrasiler ancak birbirleriyle barış yapabilirler; bazen de "genişlemeciliğe" eğilim gösterirler (Michels 1987b).
40. Demokrasideki özgürlük ve eşitlik arasındaki amaç çatışması, - sosyo-ekonomik gelişme düzeyi değişmediği sürece - bölüşüm adaleti anlamında eşitliğin yükünü azaltır.
41. Demokrasi, halk egemenliğinin serbest hareket etmesine ve böylece yasa egemenliğinin dejenere olmasına eğilim gösterir (Aristoteles, *Politik*), ("total demokrasi" (Böckenförde) eğilimi; halk ege-

menliğinin otonom merciler tarafından (örneğin anayasa mahkemeleri) frenlendiği yerlerde demokratik olarak meşrulaşmış kurumlar değil, ancak dolaylı olarak meşrulaşmış kurumlar söz konusudur (Schmitter 1994).

42. Küreselleşme çağında demokrasinin ulus devlet erimi ile uluslararası "karmaşık karşılıklı bağımlılıklar" (Keohane/Nye) arasındaki gerilimler, sistemi tehdit eden büyüklüklere dönüşürler (Scharpf 1993b).
43. Demokrasi, "bütün devlet yönetimlerinin en pahalısı"dır (Hansen 1991: 315).
44. Demokrasiler zorunlu olarak istikrarsızdırlar; "gerilemenin devlet şeklidirler" (Platon, *Devlet*); "demokrasi kolayca anarşiye dönüşür" (Machiavelli). Yüksek ekonomik gelişme durumunda bile çökme ihtimali dikkate değer biçimde büyüktür (iki savaş arası döneme bakınız).

Eğer okuyucu iddiaları müzakere etmeden önce bunlardan hangilerinin kabul edilebilir olduğu konusunda bilgi sahibi olursa, bu ona belki yardımcı olur -elbette bazen Tablo 16'da sunulan sınırlamalarla-. Demokrasi konusunda geniş ölçüde kabul edilebilir olan ifadeler arasında şunlar sayılır:

- (1) Demokrasi, Max Weber'in anladığı anlamda meşru -legal veya karizmatik- bir egemenlik şeklidir.
- (2) Demokrasi, -kan akıtmaksızın ve eski Mısır ve eski Mezopotamya'da olduğu gibi yaşlı, hasta ve mutsuz egemeni kurban etmeksizin- egemenin etkin ve görece etkili tarzda devşirilebildiği, seçilebildiği ve özellikle görevden alınabildiği mükemmel bir yöntemdir.
- (3) Karmaşık toplumsal sistemlerdeki bütün diğer egemenlik şekillerinden farklı olarak demokraside bağlayıcı siyasal kararlarla ilgili olan vatandaşlar, siyaseti yapanlara karşı etkili yaptırımlarla donatılmışlardır. Demokraside "siyaset, sistemi değiştirmeden değiştirilir" (Kaltfleiter 1986: 137) ve hükümet değişimleri rejim değişmesine bağlı değildir (Przeworski 1991b).
- (4) Demokratik olmayan sistemlerle karşılaştırıldığında, bir demokrasinin vatandaşlarının büyük çoğunluğu için siyasal, sosyal ve ekonomik ilişkilerin varlığını sürdürmesini hesaplanabilir yaptığı tezine karşı hemen

hemen hiç bir itiraz yapılmamıştır. Bu, bir devamlılık faktörü, uzun vadeli planlama yeteneğinin temeli ve başka benzer şartlar altında daha yüksek etkinlik ve etkililik için geçerli bir şarttır. Hesaplanabilirlik ölçüsü kuşkusuz demokrasi tipine göre farklılaşır. Hesaplanabilirlik, ortaklaşmacı demokraside daha yüksektir, çoğunluk demokrasisinde ise daha düşüktür.

- (5) Demokrasi ikilemi tezi de yaygın biçimde kabul edilmektedir. Zamanla sınırlı, gerektiğinde hemen vaz geçilebilen egemenlik misyonu demokraside vardır; bununla birlikte sınırlama, karmaşık toplumlar da hükümet kurumlarını aslında lüzumlu olan uzun vadeli öngörülü planlama yeteneği ile çatıştır.
- (6) Mutlu son olarak demokrasinin ciddi bir meşruluk temeli olduğu göz önünde bulundurulur. Her ne kadar demokrasinin dayandığı halk iradesi "hayali, yanılabılır, emre amade" ise de (Offe 1992). Bu konu, eski demokrasi eleştiricisi devlet kuramcılarını da rahatsız etmişti (bkz: Kısım 1.1). Bununla birlikte, bağlayıcı ortak kararın savunulması ve vatandaşların ampirik iradesiyle temellendirilmesi konusunda kuramsal olarak daha saygı değer bir alternatif yoktur" (Offe 1992: 1).

Demokrasinin lehindeki veya aleyhindeki hemen hemen bütün diğer argümanlara itiraz edilmektedir. Örneğin demokrasinin iktidar değişimini mümkün kıldığı ve böylece muhalefetin katılımı ve siyasetin yenilenmesi için temeller yarattığı tezine, seçmen oyları için partilerin yarışmasının ve iktidarı ele geçirmeye çalışmanın pazarı terk etmeğe, oy pazarının oligopolleşmesine ve iktidarı değiştirme imkanlarının azalmasına neden olduğu anlayışı ile itiraz edilmektedir. Elbette bu tezde iktidarı ele geçirme aşırı vurgulanmış ve partilerin siyaseti şekillendirme hırsı ihmal edilmiştir (Budge/Keman 1990). Bunun dışında iktidar değişimleri (hükümetlerin parti siyasetlerindeki daha büyük değişiklikler anlamında) uluslararası düzeyde karşılaştırıldığında, daha büyük bir hükümet değişmesi ihtimalinin ülkeden ülkeye farklı olduğunu görülecektir. Kuzey ve Batı Avrupa'nın çok partili sistemlerinin çoğunda ve Anglo-Amerikan demokrasilerinde bu ihtimal büyüktür, diğer ülkelerde ise zayıftır, örneğin Japonya'da 1993'e kadar, İsveç'te 70'li yıllara kadar ve Federal Almanya'da 50'li ve 80'li yıllarda olduğu gibi. Kuşkusuz sistem içi bir karşılaştırma yapıldığında, demokraside iktidar değişiminin ilkesel imkanının demokratik olmayan sistemle-

re göre çok daha büyük olduğu görülmektedir. Bu durum, zorunlu olarak sık sık hükümet değişmesinin olduğu anlamına gelmez; fakat esas olarak şu husus, bir demokraside her hükümetin üstünde dolaşan inandırıcı bir tehdittir: Gelecek seçimde seçilememe.

Demokrasinin lehinde ve aleyhinde söylenenler tecrübi bilimsel olarak ölçüldüğünde, pek çok durumda ne lehte olanın ne de aleyhte olanın tam doğru olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Bir örnek: Siyasetten konuşulan her masada siyasetçinin niteliğinden yakınmak yaygın bir durumdur. Gazetecilikte de durum farklı değildir: vasat önder kişiler -teşhis böyledir- (örneğin Dahrendorf 1988). Bu durum, Max Weber'in, Almanya'nın parlamenterleşmesi ve demokratikleşmesinin parlamentoyu daha ehil siyasal önderin ayıklanma yeri yapacağı umuduyla tezat teşkil etmektedir. Tabii bu tezlerden hiç biri ile Almanya'nın veya diğer ülkelerin siyasal önderlerinin meziyetleri layıkıyla takdir edilemez. Üst düzey görevlerde bulunanların görev ve seçilme süreçlerinin sonuçları oldukça farklıdır. Max Weber muhtemelen Konrad Adenauer'in, Helmut Schmidt ve özellikle Alman birliğini sağlayan Helmut Kohl'un görevlerini sürdürmelerini beğenirdi. Ve O muhtemelen Ludwig Erhard, Kurt-Georg Kiesinger ve 1972'deki Almanya'daki seçiminden sonra Willy Brandt gibi hükümet başkanlarının yönetiminden nefret ederdi.

Tablo 15 ve 16'da yer alan diğer pek çok tezin anlattıkları kısmen doğru, kısmen yanlıştır. Demokrasinin hesaplanabilir çatışma kuralı ve kararlar ürettiği tezi, oyunun kurallarında ufak tefek bir değişimin oylama sonuçlarını istikrarsızlaştırdığı görüşüne ters düşmektedir (bkz: kısım 2.6) - Habermas'ın söylem kuramı (Habermas 1992b) da dahil olmak üzere katılımcı demokrasi kuramlarının hayret verici tarzda ısrarla göz yumdukları bir bakış açısidir bu-. Her iki tezin aynı zamanda doğru olabilecekleri anlayışı muhtemelen okuyucuyu şaşırtacaktır. Kuşkusuz bu ancak iki durumda söz konusudur: Eğer seçmenler oylama sonuçlarının bu patikaya bağımlılığının iç yüzünü anlarlarsa veya oyunun kurallarını da kabul ederler ve hesaplanabilir olarak değerlendirirlerse; eğer oyunun kurallarındaki küçük değişimlerin zafer ve yenilgiyi belirleyebileceğini biliyorlarsa.

Özellikle parti devleti öğretisi şiddetle tartışılmıştır. Bir anlayışa göre demokrasi -hegemonik konumda olma da- siyasal partilere, siyasette ve toplumda ve bu iki alan arasında aracılık yapan kurumlarda yersiz güçlü bir pozisyon sağlamaktadır. Kamu hukukçusu G. Leibholz bu öğretiyi derin-

den etkilemiştir (Leibholz 1958). Bu öğreti, eski Alman Cumhurbaşkanı Richard von Weizsäcker'in bu ülkedeki partileri suçladığı eleştirel bir yargıya da dayanmaktadır: Partiler iktidar düşkünüdürler ve iktidarı akıllarından çıkarmazlar (von Weizsäcker 1992, tartışma için Hofmann/Perger 1992). Elbette Federal Almanya'da partiler -diğer parlamenter hükümet sistemlerinde olduğu gibi- siyasal karar süreçlerine katılmışlardır (Budge/Keman 1990) ve kuşkusuz partilerin hizmet patronajı kamusal sektörün bazı alanlarında büyük bir rol oynamıştır, özellikle kamusal-hukuki radyoculukta ve belediyelerin ekonomik girişimlerinde (von Beyme 1993). Siyasal partiler, seçmen oyları pazarında rekabetçi davranmak baskısı altındadırlar. Bu durum, vatandaşın önceliklerinin makul biçimde göz önünde bulundurulması ve karar verilecek alternatiflerin toparlandığı irade oluşumuna katılma ödeviyle çatışabilir. Bununla birlikte koalisyon da mümkündür: Koalisyonun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği ve -eğer gerçekleşirse- hangi ölçüde olacağı, partilerin siyasal-ideolojik pozisyonları ile seçmenler arasındaki mesafeye, parti içi demokrasi ile partilerin çevrelerine karşı açıklıklarına, çıkarların devşirilmesi ve birleştirilmesinin alternatif yollarının -örneğin birliklerde, vatandaş inisiyatiflerinde ve doğrudan demokratik kurumlarda olduğu gibi- kuvvetli ve zayıf olmasına ve ayrıca itiraz kaldırmaz belirlemeler (örneğin anayasal yasaklar veya Anayasa Mahkemesinin bağlayıcı kararları gibi) veya uzlaşma teknikleri (örneğin merkez-eyalet ilişkisinde olduğu gibi) vasıtasıyla partilerin rekabetinin frenlenme ölçüsüne bağlıdır.

Demokrasiye ilişkin temellendirmeler arasında, seçmen oyları için rekabetin ve siyasal akımlar arasındaki açık mücadelenin, anayasal devletin yapısıyla bağlantı içinde siyasal olayların şeffaflığını artırdığı ve iktidarın kötüye kullanılmasından koruduğu tezi de yer almaktadır. Hatta bütün bunlardan açık ve öğretici bir siyasal sistemin ortaya çıktığı da söylenebilir. Övgü, eleştiri ile kalkmamaktadır. Partilerin rekabetinin oligopolleştiği ve hükümetin iktidar konumunu patronaj siyasetiyle farklılaştırdığı ölçüde öğreticilik yeteneği elbette azalır. Ayrıca hükümet ve muhalefetin, demokratik şartlar altında hemen hemen olağan olarak maruz kaldıkları kısa vadeli başarı baskısı da öğreticilik yeteneğine ket vurur. Sıkı biçimde kapalı siyasal sistemlerle, özellikle otoriter rejimlerle karşılaştırıldığında kuşkusuz demokrasinin büyük bir avantajı olduğu görülür: Göreceli de olsa ilke olarak açıklık ve -çoğu kez fikir tartışması, rekabet ve medya vasıtasıyla be-

nimsetilen- öğreticilik yeteneği dikkate değerdir. Daha da fazlası: Demokrasilerde siyaset, toplumla çok sıkı bağlantılıdır, ve bu nedenle vatandaşlar ile siyaset arasındaki reaksiyon düğümleri otoriter rejimlere göre daha kuvvetlidir ve hükümet ile yönetim için söz konusu olan erken uyarı sistemleri daha verimlidir. Olgusal olarak ekseriya dördüncü kuvvet olarak işleyen kitle iletişim araçları da bunda önemli bir rol oynarlar: Kitle iletişim araçları hem görüntüsel-plebisiter etkinliklere hem de devlet iktidarının kötüye kullanılmasına karşı demokrasinin savunulmasına katkıda bulunurlar.

Demokrasiler, demokratik düzenin yapı ve sürecine aşırı yük yükleyebilecek ve aşın durumda onu parçalayabilecek siyasal katılım fırsatlarının artırılmasına yapısal olarak istidatlıdır. Fakat salt kuramsal olarak olabilecek bir şeyin, gerçekten olması zorunlu değildir. Kuramsal olarak düşünülebilen şeylerin gerçekleşmesi, yapısal veya olumsal esaslara ters düşebilir; örneğin vatandaş her şeyi rağmen siyasal süreçte katılamayabilir veya siyasal katılım yerine başka faaliyetleri tercih edebilir. Olgusal olarak Batılı demokrasiler çok yüksek ölçüde düzenli veya düzensiz katılımı nadiren ve istisnai kriz durumlarında yaşamışlardır. Muhakkak ki 60'lı yılların sonundan beri katılım eğilimi ilkesel olarak artmıştır. Özellikle gösteriler gibi konvansiyonel olmayan katılım şekilleri artmıştır. Bununla birlikte konuyla ilgili araştırmaların (örneğin Kaase 1992a ve 1992b) gösterdiği gibi bu katılma türü, esas itibarıyla sistem içi niteliktedir -fakat demokrasiye uygunluğu havalelidir-.

Çoğunluk kuralının centilmence, etkin ve etkili bir karar ilkesi olduğu düşüncesi, modern demokrasinin, özellikle çoğunluk demokrasisinin özellikleri arasında yer alır. Kısım 2.6'daki tartışmada da görüldüğü gibi bu anlayış düzeltilmeye muhtaçtır. Çoğunluk kuralı, örneğin çoğunluk tiranlığı veya yaşama ve geleceğe ilişkin çıkarlardan belli bir kısmının yara alması gibi sorunlar üretebilir. Ayrıca çoğunluk kuralı, katılanlara ciddi olarak itiraz edilebilir olan bir yönelimi kabul ettirmeye çalışır: Onlardan kamu yararı yönetimine uymalarını ister, fakat aynı zamanda kamu yararı bakımından niçin yararlı olduğu kolaylıkla anlaşılabilen rekabet yönelimli davranışa zorlar (Scharpf 1991, 1993a, 1993b).

Elbette çoğunluk kuralının eleştirisi gibi taraftarlığının dozu da iyi ayarlanmalıdır. Çoğunluk kuralını savunan ve cleştirenler, çatışma kurallarının düzenlenmesi ilkesi konusunda münakaşa etmektedirler. Gerçekte

siyasal sistemlerde kural olarak çatışma kurallarını düzenlemenin bir çok tekniği bulunmaktadır. Bu tekniklerin karışım nispetine göre eleştiri ya da çoğunluk kuralını savunma söz konusu olmaktadır. Örneğin karar süreçleri ne kadar çok çoğunluk ilkesi ilkelere göre düzenlenirse çoğunluk kuralının eleştirisi o kadar fazla olmaktadır. Çoğunluk kuralı, çatışmayı düzenlemeye ilişkin diğer ilkelere yer verdiği ölçüde, örneğin ortaklaşmacı demokraside olduğu gibi uzlaşmaya önem verdiği ölçüde, eleştirinin geçerliliği azalır. Bundan şu sonuç çıkar: Çoğunluk kuralının eleştirisi, özellikle örneğin Büyük Britanya ve 1993'deki seçim kanunu reformuna kadar Yeni Zelanda'da olduğu gibi, az ya da çok saf çoğunluk demokrasileri durumunda anlamlıdır. Çoğunluk kuralının eleştirisi, örneğin İsviçre ve Federal Almanya gibi çatışma kuralları ile ilgili karma kalıba sahip ülkeler için tam isabetli değildir. Ayrıca bir devlet yönetimi, yasama ve yürütme otoritesinin ciddi bir kısmının "checks and balances"la frenlendiği ve yumuşatıldığı ılımlı bir demokrasi karakterine ne kadar fazla sahipse, eleştiri o kadar az isabetli olur.

Modern demokratik bir devlet yönetimi kuramı, çoğunluk, müzakere veya "müzakere demokrasisi" (Scharpf 1993a) ve hiyerarşi vasıtasıyla çatışma kurallarını düzenlemeyi göz önünde bulundurmazsa pek işe yaramaz. Aynı şekilde anayasal devlet ile halk egemenliği arasındaki ilişki göz önünde bulundurulmaksızın demokrasi kuramı da geliştirilemez; Rousseau'nun ve Marx'ın öğretisinde frenlenmemiş hükümlerle karşı güvenlik mercilerinin köreltilmesiyle ve aynı şekilde Marx'ın öğretilerine dayanarak anayasal devlet bakımından güvenlik mercileri olmaksızın bir halk egemenliği kurmayı deneyen eski devlet sosyalisti ülkelerdeki "halk demokrasisi" gibi demokrasi projeleriyle demokrasi kuramı geliştirilemez. Kuşkusuz anayasal devlet ile demokrasi arasındaki ilişki, J. Habermas'ın hukuk ve demokratik hukuk devleti ile ilgili söylem kuramındaki öncisinden daha karmaşıktır (Habermas 1992b). Habermas'a göre tamamen sekülerleşmiş bir siyasetin belirtisi "radikal demokrasi olmaksızın hukuk devletinin olmaması ve korunamaması"dır (a.g.e.: 13). Kuşkusuz radikal bir demokrasi -Habermas bundan sahipsiz kamusalılık ile müzakerecinin ve anayasal siyasal kurumların karar almada birlikte hareket etmesini anlıyor- hukuk devleti düzenini destekler. Diğer yandan hukuk devletinin yanı sıra demokratik temelde ve demokratik devlet olmaksızın da ortaya çıkabileceğini ve sürdürülebileceğini gözden ırak tutmamalıdır. Örneğin Batılı anayasal devletler daha sonra-

ki bir zaman diliminde demokratik hukuk devletini geliştirdiler, oysa onların anayasal devlette ilgili öğeleri demokrasiden daha önce şekillenmişti.

Demokrasinin başarı ve zayıflıklarından sadece irade oluşumu ve çatışmayı çözümlemesi bakımından söz edilmemelidir, bunun yanı sıra siyasal güdüm, devlet faaliyeti bakımından da söz edilmelidir. Örneğin katılımcı demokrasi kuramlarında olduğu gibi sonuncular ihmal edilirse, kuramın potansiyel verimliliği azalır. Bu bakımdan, demokrasi kuramına sevk ve idareyle ilgili bir perspektif eklemek tavsiyeye değerdir. Sahici demokrasinin kalitesi, siyasetin girdi ve çıktısının kalitesinden anlaşılır (Scharpf 1970, 1993b; Offe 1986). Demokrasinin sevk ve idare ile ilgili klasik tanımını W. Kaltefleiter yapmıştır. O, demokrasiyi "büyük bir insan grubunu bağlayıcı olan kararların alınması, insanların bu kararların alınmasına belli şekillerde katıldıkları bir düzen ilkesi" (1986: 137) olarak tanımlıyor. Bu alıntının dayandığı aşırı derecede zayıf demokrasi kavramı burada tartışılmayacak, bunun yerine beraberinde getirdiği bakış açısı açılımı ele alınacaktır: Demokrasinin kendisi amaç değildir, aksine belli amaçları gerçekleştirmeye "hizmet işlevi" gören bir örgütlenme ilkesidir. "Devletin görevlerini gerçekleştirmesi" anlamında "eylem yeteneği" bu amaçlardan biridir, ve "bu görevlerin, kendileri için yerine getirilecek olanların kontrolü altında gerçekleştirilmesi" diğer bir amaçtır (a.g.e). Bununla birlikte Kaltefleiter merkezi bir sorunu tartışmıyor: Demokrasi, bu eylem yeteneğinin sağlanmasına ne derece elverişlidir ve demokrasi, devlete yüklenen görevleri uygun biçimde ne derecede yerine getirebilir? Demokrasi kuramlarının klasik cevabına göre demokrasi bu eylem yeteneğine (fiil ehliyetine) sahiptir, görevini tam olarak veya en azından memnuniyet verici düzeyde yapar; hesaplanabilir siyasetin gerçekleşmesini sağlar, birbirine karşıt çıkarların büyük bir kısmını göz önünde bulundurur, kitlelerin düzenli güdümünü mümkün kılar ve böylece kurlsız "sokak hakimiyeti"nden ve "tesadüfi demagogların" (Weber 1988a: 287) önderliğinden uzak durur ve ayrıca istikrar, uyum ve yenilenme yeteneğine sahiptir.

Bununla birlikte sorun, klasik cevabın ve onun ihtiva ettiği demokrasi övgüsünün ciddi karşı tezlerle karşı karşıya kalmasından kaynaklanmaktadır. Hesaplanabilirlik tezine, çoğunluk demokrasisi siyasetinin stop-and-go karakterine ve "değişken" veya "devri çoğunluk"a dikkat çekilerek itiraz edilmiştir (bkz: kısım 2.6). Bir demokraside hükümetin çoğu kez, bir yandan vatandaşların yüksek -bazen büyüyen- beklenti düzeyi ile diğer yan-

dan siyasetin görece zayıf -ve nadiren daralan- sevk ve idare kaynakları arasındaki büyük -ara sıra büyüyen- bir boşluk sorunuyla yüz yüze olduğu da buna eklenmektedir. Bu boşluklar demokrasilerde daha da büyük olabilir, çünkü hükümet edenlerin emri altında manevra yapan kitleler küçük, siyasal eylemi sınırlamalar ise fazladır. Eğer karar ilkelerinin çatışması -aşırı durumda parti rekabeti ve müzakere demokrasisinin tıkanması- buna eklenirse, bundan, hareketsizlik, karar süreçlerinin bloke edilmesi, eylem yeteneğinin kötürümleşmesi ve sonuç olarak devlet görevlerinin yerine getirilememesi sonucu doğar (Lehmbruch 1976; Scharpf 1973, 1993a, 1993b).

Demokratik hükümetlerin büyük sevk ve idare yeteneği olduğu tezi esasen daha da daralabilir. Her demokratik hükümetin esaslı bir ikilemi, sınırlı egemenlik üstlenimi ile siyasetin uzun vadeli planlanması konusunda gerekli yetenek arasındaki çatışmadır. Demokrasinin zaman ritmi, sosyal, olgusal ve zamansal bakımdan optimal olarak koordine edilmiş ve daha uzun vadeli tasarlanmış bir siyaset ritmine uymaz. Bu bakımdan demokrasi ciddi bir koordinasyon ve planlama noksanlığı göstermektedir. Eğer siyasal sistemde böyle noksanlıkları gidirecek başka bir düzenleme yoksa, örneğin birlikler temelinde siyaset, çıkar birliklerinin bir araya gelmesi gibi, o zaman demokrasinin bu noksanlığı siyasal sistemin yapısal bir aksaklığını ortaya çıkarır. Bununla birlikte hareketsizlikten ve uzun vadeli olma tehlikesi olan yönetememezlikten, koordine edilmiş ve planlı düzenlemelerin devreye sokulmasıyla, örneğin hükümet, ekonomi siyasetini, ulusal banka, sendikalar ve teşebbüsü koordine ederek ("koordine edilmiş ekonomi" [D. Soskice]) sakınılabılır.

Bir ülkenin sosyal ve ekonomik mekanizmasını ilgilendiren demokrasinin fayda ve maliyeti konusu sistematik olarak ilk kez Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* (1835) adlı eserinde tartışılmıştı. Tocqueville öncelikle çeşitliğin yaygınlaşması ve bununla bağlantılı olarak eski zümresel ayrıcalıklar düzeninde ortaya çıkan farklılığı göz önünde bulundurmuyordu. Eşitliğin üretilmesi ve korunması yerine göre bazen sorun çözücü bazen sorun üretici olarak ele alınmıştı. Özellikle eğer bir durumu daha da göze batır hale getiriyorsa ve çekilmez olan eşitsizliği ortadan kaldırıyorsa daha fazla eşitlik istikrar sağlayabilir. Fakat yükseklik ve aşağılığın tesviyesi de onun yan tezahürleri arasında yer alır. Tocqueville, Amerika'da demokrasi analizinde iki bakış tarzı -sorun çözme ya da sorun üretme- arasında gidip geliyordu. Tocqueville'e göre bu gerilim, demokrasi tartışmasını da karakteri-

ze etmektedir. Demokrasiyi savunanlar onun toplumsal ve ekonomik istikrarı sağlama başarısını takdir ediyorlar, örneğin yüksek derece öngörülebilirlik sağlanması, çatışmaların büyük ölçüde barışçı yollarla çözümlenmesi ve toplum ve siyaset arasında güvenilir aracılık yapması gibi. Kuşkusuz demokrasi de şiddetle eleştirilmiştir: Seçmen oyları için mücadele ve zayıf siyasal önderlerle yönetim, sayısız pahalı hediyeler ve özel çıkarlar lehine ayrıcalıklarla ekonomi ve topluma ağır yük yükleyen bir "kayırmacı demokrasi" yaratması nadirattan değildir. Diğer taraftan, siyasal-ekonomik perspektiften bakıldığında ve liberal kapitalist ülkelerin sosyalist sistemlerle bir karşılaştırılması yapıldığında, demokrasinin otoriter devlete göre büyük bir üstünlüğü olduğu açıktır: Demokrasi, devletin topluma ve ekonomiye baskın tarzında müdahale etme ihtimalini azaltır. Elbette bu da demokrasi tipine göre farklılıklar gösterir: Böyle "baskınlar" ihtimali, ortaklaşmacı demokrasiye oranla çoğunluk demokrasisinde dikkate değer biçimde fazladır.

Demokrasinin ekonomik davranışa hangi ölçüde zararlı veya yararlı olduğu sorusuna farklı cevaplar verilmektedir. Bu tartışmada ekol görüşleri birbirleriyle karşı karşıya gelmektedir. Bir tarafta örneğin Olson ve benzerleri tarafından savunulan, demokrasinin yaşının artmasıyla birlikte kendi özel çıkarlarını -genel ekonomiye zararlı da olsa- başarıyla sürdüren, sayı ve ağırlık bakımından büyüyen bir grup bölüşüm koalisyonları palazlanır tezi yer almaktadır (Olson 1982). Diğer tarafta özellikle koordine edilmiş ekonomiler diye anılan ekonomiler tezi, yani toplumsal ortaklıkla ilgili iş ilişkileri ve önemli ekonomi politik aktörlerin dayanışmacı koordinasyonu ile politik ekonomilerin başarılarının arttığı tezi bulunmaktadır (Schmidt 182; Scharpf 1987; Soskice 1990). Hatta demokrasi bazen pek arzu edilmeyen ekonomik etkiler yapabilir -ki bu konu zıt görüşlere sahip olanlar tarafından, anılan tartışmada yeteri kadar göz önünde bulundurulmamıştır-. Bir çok Doğu Avrupa ülkesinde planlı ekonomiden pazar ekonomisine ve otoriter devletten yarı demokratik rejime geçişin çok yüksek maliyetli olmuş ve beklenmedik düzeyde refah kaybını beraberinde getirmiştir. Böyle bir değişimin çok şiddetli eleştiriye neden olması şaşırtıcı değildir. Romanya'da demirperde durumundan sonra toplu toplu 60. Mark aylık almak zorunda kalan 88 yaşındaki bir emekli şu ifadeleri kullanıyordu: "Komünizm döneminde fiyatlar istikrarlı idi. Demokrasi denen bu

dönemde sadece suçlular, soyguncular ve alçak adamlar ortaya çıkmıştır” (*Rhein-Neckar-Zeitung*, No. 291, 1994, s.11).

Eğer sadece samimi veya sahte demokratlar tarafından söylenen övgü şarkılarına kulak verilirse demokrasinin fayda-maliyet bilançosu tahmin edilenden iyi görünmektedir. Bu bilanço, genellikle anayasal belgelerde ve kamu hukukunda demokrasinin kendini daha iddialı olarak nitelemesini ifade eden pozitif yargıdan da ciddi biçimde farklıdır. Tecrübi bilimsel demokrasi araştırmalarının taraftarları için de, demokrasinin fayda ve maliyeti konusundaki tartışmada konunun uygun olan ve olmayan yönü konusunda nasıl keskin biçimde karşı karşıya kalındığı hayret vericidir. Elbette her şey tecrübi bilimsel olarak iletici ve aleyhte olarak tespit edilenlerden ibaret değildir. Fakat başarı ve eksikliklerin genel bilançosu, demokrasinin de güçlü yanları yanında dikkate değer zayıflıklarının, üstünlükleri yanında ciddi eksikliklerinin olduğunu, ve onun sadece yarar sağlamadığı, bununla birlikte beraberinde bir maliyet de getirdiğini göstermektedir. Bu nedenle demokrasinin kayıtsız şartsız kutlanması değil, onun üstünlükleri ve eksikliklerinin eleştirel olarak soğukkanlı biçimde tartışılması gerektiği vurgulanmıştır.

Bunun yapılabilmesi için en önemli ölçütler -şu ana kadar tartışılan test soruları hariç- iki yönde aranabilir: İlk olarak, üstünlük ve eksikliklerin demokrasiye ilişkin karışımlarının belirleyici faktörlerinde, ikinci olarak -farklı sosyo-ekonomik gelişme basamaklarını göz önünde bulundurarak- demokrasileri demokratik olmayan devlet yönetimleriyle karşılaştırmada. Bu testlerden ilki, bu kitabın ikinci bölümünde görüldüğü gibi, oldukça farklı sonuçlar vermektedir. En önemli test ölçütleri, katılım fırsatları, yarışma düzeyi, yürütmenin kontrolü, hesap verme yükümlülüğü, sorumluluk, ulaşılabilirlik ve künhüne varılabilirliktir. Bunlara etkinlik, bölüşüm adaleti, azınlıkları koruma, uyum esnekliği ve siyasal istikrar da eklenebilir. Nüanslar ve ayrıntılar bir yana bırakılırsa, İngiliz Westminster modelindeki saf çoğunluk demokrasisinin görece daha sorunlu demokrasi tipi olarak görüldüğü söylenebilir. Bu tip, dizginsiz çoğunluk egemenliği tipine yaklaşmaktadır. Bu tipte çoğunluk tiranlığı tehlikesi büyüktür. Ayrıca çoğunluk demokrasisi esas itibarıyla sıfır toplamı oyunla sonuçlanır (bkz: Kısım 3.2 ve 3.3.). Başarı eksikliği -benzer şartlar altında- başkanlık sisteminde de görülebilir (Kısım 3.1). Buna karşın bütünleşme, dayanışma ve sorun çözme yeteneğine göre hüküm verildiğinde “karma demokrasiler”, yani ço-

ğunluk ilkelerinin ve müzakereci demokratik düzenlemelerin iş birliği yaptıkları egemenlik sistemleri daha iyi sonuç verir. Farklı çatışma kuralları düzenlemesinin bulunmasının kararları bloke etme ihtimali elbette yok değildir. Bütünleştirme kapasitesi ve devlet iktidarının frenlenmesi bakımından, uzlaşma teknikleriyle ve azınlıkları koruyarak çoğunluk ilkesini yumuşatan demokrasi modelleri, kural olarak saf yarışmacı demokrasilere göre daha verimlidirler (Kısım 2.2 ve 2.3). Yarışmacı demokrasi kuşkusuz seçimin sonuçları ile hükümet oluşturma arasındaki doğrudan ilişki ve seçilmiş siyasetçinin sorumluluğunun daha iyi fark edilmesi bakımından avantajlıdır. Katılım fırsatlarına göre değerlendirildiğinde kuşkusuz hem saf çoğunluk demokrasisi hem de saf ortaklaşmacı demokrasi, temsili yönetime kayda değer doğrudan demokratik düzenlemeler yerleştirilmiş olan siyasal sistemlere göre ciddi olarak daha kötü sonuçlar verirler (Kısım 2.4). Kuşkusuz hedef çatışmaları da göz önünde bulundurulmalıdır: Kuvvetli bir doğrudan demokrasi, siyasal sevk ve idarenin etkililiğini ve etkinliğini hissedilebilecek miktarda azaltabilir. İsviçre bunun için fikir verebilecek malzeme sunmaktadır.

Demokrasilerin karşılaştırılması bakış açısından Federal Almanya ele alınırsa, onun kurumlar düzeninin kötü sonuç vermediği görülür. Bilindiği gibi onda özellikle federal alanda ve eyaletlerdeki parti rekabetinden dolayı çoğunlukçu demokratik unsurlar ve özellikle eyaletlerdeki düzenlemede yerleşmiş olan ortaklaşmacı ve müzakereci demokratik yapılar bulunmaktadır. Kuşkusuz Federal Almanya'nın demokrasisi, ampirik halk iradesi kuvvetle frenlenen ve etrafına duvar örülen devlet yönetimleri arasında sayılmaktadır (bkz: Kısım 3.3'deki Tablo 9). Bu ülkede yürütme "yarı egemen" olduğu gibi -güvenilir biçimde kurumsal olarak gemlenmiş bir merkezî devlet anlamında (Katzenstein 1987)-, halk da -oy kullanma hakkına sahip olanlar- önemli ölçüde "yarı egemen"dir. Çoğunluk demokrasisi ile ortaklaşmacı demokrasinin siyasal karışımı ve yasama ve yürütmenin kurumsal çoğulculukla fevkalade kuvvetle frenlenmesi, anayasal devletle ilgili gerçekçeler ve siyaset ve yönetimin hukuk ve adaletle sistematik olarak kontrolü, kendine özgü bir başarı profiline katkı sağlamaktadır: Siyasal sürecin sonuçları bakımından -istikrar, bölüşüm adaleti, uzun vadeli sorun çözme yeteneği ve azınlıkları koruma- Federal Almanya'nın demokrasisi ortalamanın üstünde iyi bir not alır. Siyasal mekanizmanın iç yüzüne vakıf olabilmek ve böylece "sayışım sorumluluğu (accountability)", siyasal olayla-

rın siyasal sorumluluklarla sınırlanabilmesi kuşkusuz arzuya değerdir (Scharpf v.d. 1976). Ayrıca halk egemenliği ile ilgili unsurun kuvvetle sınırlandırılmasının zayıflıklar arasında sayılması gerekir: Bu ülkede halk, ortaklaşmacı demokratik müzakereci sistemler formunda ve -uluslararası karşılaşmada da örneği bulunmayan ölçüde- siyaseti hukuka tabi kılan bir "hukuk devleti" formunda çok güçlü bir rakiple karşılaşır (Menger 1993). Bunun Almanya'nın siyasal tarihi bakımından fazla tartışmaya gerek olmayan olumlu gerekçeleri vardır; bununla birlikte demokrasi kuramı ve uygulaması bakımından halkın çok fazla frenlenmesi sorunsuz değildir. Herkes yarı egemenliğin kıymetini takdir edemez.

Eğer demokratik devlet yönetimlerinin başarı ve başarısızlıkları sistematik olarak değerlendirilmek isteniyorsa, demokrasiler arası karşılaştırmada demokrasi-diktatörlük karşılaştırmasına da girmek gerekir. Eski karşılaştırmalı devlet şekilleri öğretisi demokrasiye kötü not vermişti (bkz: Bölüm I). Bu, uzun süre belirleyici görüş olmuştur. Thomas Mann 1918'de demokrasiyi şu ifadelerle reddediyordu: "Alman halkının siyasal demokrasiyi asla sevmeyeceğini düşünüyorum, gayet basit bir gerekçeyle, çünkü o bizzat siyaseti sevmiyor ve Alman halkına uygun, yakışan ve esas itibarıyla istediği devlet şekli otoriter devlettir ve öyle kalacaktır" (Mann 1919: XXXI). "Monarşiyi istiyorum; zararsız, bağımsız bir hükümet istiyorum, çünkü sadece bu hem manevi hem de ekonomik bakımdan siyasal özgürlüğü garanti eder. Onu istiyorum, çünkü monarşik devlet yönetiminin maddi çıkarlardan kurtulmasını istiyorum. Ulusal hayatın tümünü siyasetle berbat eden parlamento ve parti ekonomisini istemiyorum (...). Siyaset istemiyorum. Olgusallık, düzen ve görgü istiyorum" (a.g.e.: 246).

Demokrasi, demokratik olmayan egemenlik düzenleri ile karşılaştırıldığında nasıl bir sonuç ortaya çıkmaktadır? Bir çok demokrasinin önemli ölçüde ekonomik rekabet üstünlüğüne sahip olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bakımdan demokrasiler, sosyo-ekonomik gelişme düzeyi ve sosyal farklılaşma derecesi bakımından kural olarak demokratik olmayan ülkelerden daha üstün olma avantajına sahiptirler. Böylece demokratik düzene sahip devletlerin ve onların yurttaşlarının payına daha iyi kaynaklarla donatılmış olma ve çoğulcu toplumsal yapı düşmektedir. Bu ikisi -demokrasinin katkısı olmadan- bir çok sorunu çözebilir. Bu durum demokrasiye yapılan pek çok övgüde -ve bir çok bilimsel katkıda- gözden kaçırılmaktadır.

Sosyo-ekonomik gelişme durumu göz önünde bulundurulsa bile, bir çok demokrasinin demokratik olmayan egemenlik şekilleri ile karşılaştırılmadan çekinmemesi gerekir, her ne kadar onların parılması bazı bakımlardan hissedilir biçimde daha zayıf olsa da (örnek olarak bkz: Pryor 1968). Demokrasiler, yurttaşlarına sundukları katılım ve muhalefet imkanları bakımından belli bir üstünlüğe sahiptirler. Yurttaşların bu sunumu benimseyip benimsemedikleri kuşkusuz ayrı bir konudur. En gelişmiş doğrudan demokratik ülkelerde -İsviçre ve A.B.D.'de- seçime katılma ya da oylamalara katılmanın ekseriya fevkalade düşük olması şaşırtıcı bulgular arasında yer almaktadır. Tabii hiç kimse sunulanı benimsemekle yükümlü tutulamaz.

Bunların dışında demokrasilerde devlet iktidarını frenleme konusunda -hem yasama hem de yürütme bakımından- çok daha iyi önleyici tedbirler alındığı kaydedilmelidir. İnsan haklarının korunması ve genişletilmesinde de demokrasilerin çoğu demokratik olmayan rejimlere göre büyük bir üstünlüğe sahiptirler (örnek olarak bkz: Pourgerami 1992 ve Poe/Tate 1994). Ayrıca diğer kurumsal düzenlemelerin ve siyasal süreçlerin istikrar, öngörülebilirlik, açıklık ve centilmenliği ve el altında bulunan bölüşüm maddelelerinin bölüşümü söz konusu ise demokrasiler önder durumundadırlar (Pourgerami 1992; Werzel 1994). Demokratik düzenler, yeni sorunlara ve vatandaşların taleplerine diğer egemenlik sistemlerine göre daha yüksek duyarlılık gösterirler. Ayrıca demokrasiler kural olarak kendini düzeltme konusunda daha büyük bir yeteneğe sahiptirler; bunun için de devlet ve toplumda yer alan pek çok verimli erken uyarı sistemiyle güçlendirilmişlerdir. Hatta kendini düzeltme yeteneği o kadar geniştir ki, muhalif güçler yararlı enerjiye dönüştürülürler (Rufin 1994), örneğin sosyalizm arzusu sosyal devlet siyasetine, ekolojik siyaset çabası çevre koruma siyasetine ve Kuzey-Güney mücadelesi bir gelişme siyasetine dönüştürülür, Üçüncü Dünya devletlerinde "köprü başları" yaratılır ve aynı zamanda kendi çıkarlarına hizmet ettirilir.

Ekonomi siyaseti bakımından bilanço daha az açıktır. Elbette demokrasilerin çoğunda, özellikle kuzey yarım kürenin ekonomik olarak son derece gelişmiş ülkelerinde, ekonomik gelişme, yarı demokratik olan veya demokratik olmayan devletler grubuna göre bütünü itibarıyla daha muntazam olarak hazmedilmiştir.

Bundan başka ekonomi siyaseti konularında -bütün yeni liberal şom ağızlı çağrılara rağmen (örneğin Olson 1982 ve Weede 1990)- demokra-

side diğer bütün rejimlerden farklı olarak sözleşmeler ve mülkiyet haklarının istikrarı ve güvencesi daha fazla garanti edilmiştir (Olson 1993). Bu bakımdan demokrasi, -benzer şartlar altında ve bazı demokrasi tipleri arasındaki farklılıklar hesaba katılmazsa- ekonomik davranış için daha güven veren bir temel sunmaktadır.

Kuşkusuz ekonomik büyüme dinamiği bakımından demokrasiler, demokrasi olmayanlara göre bir avantaja sahip değildir. Bazı yarı demokrasiler ve yarı otoriter rejimler, ekonomik gelişme bakımından demokratik ülkelere göre ciddi olarak daha iyi sonuç vermektedirler. Doğu Asya'nın "NIC"leri -Singapur, Hongkong, Malezya, Güney Kore ve Tayvan gibi "Newly Industrializing Countries" (Yeni Sanayileşmiş Ülkeler)-, yarı otoriter, yarı demokratik devletlerin ortalamasının üstünde ekonomik başarı profiline seçkin örneklerdir. Ekonomik gelişmenin dünya çapında bir karşılaştırması yapıldığında da bulguların demokrasi lehine olmadığı söylenebilir. Zengin ve fakir devletlerde ekonomik gelişme konusunda şimdiye kadar yapılan en kapsamlı karşılaştırmalı analizin bulgusu "eğer diğer açıklayıcı değişkenler sabit tutulursa, siyasal özgürlük haklarının ve sivil hakların (Freedom House'un ölçümlerine göre) farklılığının sistematik olarak ekonomik büyüme ile değişmedikleri ortaya çıkmaktadır" (Barro ve Sala-i Martin 1995: 439). Diğer araştırmalar, ekonomi siyasetinin başarı ve başarısızlığı bakımından demokrasi ile demokratik olmayan sistemler arasında kapsamlı bir farklılaşma olmadığını vurgulayarak bu bulguyu doğrulamışlardır (Lane/Ersson 1990; Przeworski/Limongi 1993; Sorenson 1993: 63-90). Her ne kadar acılı müdahaleyi gerektirse de aynı şey, böyle istikrar siyasetine hazırlık ve liyakat için de geçerlidir. İstikrar sağlama ihtimali demokratik ülkelerde otoriter olarak yönetilen devletlere göre daha az değildir (Linderberg/Devarajan 1993). Bu bakımdan, sık sık ileri sürülen, ekonomi siyasetinde bir kaosun aşılması ancak otoriter bir rejimin katı elinin yapağı bir iştir tezi pek doğru değildir (a.g.e.: 180).

1994 tarihli Human Development Report'un değerlendirmesi de ekonomi siyaseti ile ilgili ölçüm büyüklüklerinde demokrasi ile diktatörlük arasında ancak küçük farklılıklar olduğunu göstermektedir. Demokratik ülkelerde (Jagers ve Gurr'un 1995'deki ölçümüne göre 1960'dan bu yana istikrarlı demokrasiler anlamında) örneğin 1980-91 arasında yıllık ortalama enflasyon oranı, güçlü otoriter yönetimli devletlerin ortalamasına göre ancak çok az düşüktür. Demokratik olan ve olmayan devletler arasında ekonomi

siyasetinde, iş hayatında ve sosyal siyasette açık farklılıkların olduğu ülkelerde bu farklılıklar, farklı sosyo-ekonomik gelişme düzeyi olduğunun dikkate değer bir kısmını yansıtır (Pryor 1968). Örneğin bu durum ortalamanın üstünde sosyal başarı oranına ve nüfusu daha fazla eğitim görmüş olan, daha yüksek gelir oranına sahip demokrasiler için geçerlidir: Bütün bunlar sadece demokrasinin ürünü değildir, bununla birlikte yüksek sosyo-ekonomik bir gelişme durumu sayesinde gerçekleştirilen imkan, eylem, otorite ve fırsatların sonucudur.

Bunların yanı sıra demokrasi-diktatörlük farklılığı, bölüşüm siyasetinde daha açık olarak meydana çıkar. Buna bağlı olarak örneğin demokrasilerde askeri harcamaların toplumsal hasıladaki payı diğer ülkelere göre daha düşüktür ve ayrıca bu pay 1960-1990 arasında demokratik olarak yönetilen ülkelerde ortalamanın altında fevkalade azalmıştır (hesaplamanın temeli: Human Development Report ve Dünya Gelişme Raporu). Ayrıca demokrasi ile otoriter devlet arasındaki farklılık, özgürlük, sivil haklar ve insan hakları ile ilgili hemen hemen bütün alanlarda özellikle büyüktür (Sörenson 1993: 86 v.d.).

Nihayet demokrasilerin, hem iç siyaset bakımından hem de dış siyaset bakımından diğer egemenlik şekillerine göre kural olarak daha barışçı oldukları görünüyor. Demokrasilerin "Powerful pacifists" -güçlü pasifistler olduklarından söz ediliyor Lake'nin barışçı ve savaşçı uluslar üzerine yaptığı araştırmada (Lake 1992). Demokrasiler nadiren savaş başlatmışlardır, ancak kendilerine saldırıldığında savaşmışlardır ve kendilerini son derece başarıyla savunmuşlardır. Bunun dışında demokrasiler, özellikle kendi aralarında bir savaşa neden olmamışlardır; bunun yerine daha çok, çatışmaları erken bir safhada önlemenin mekanizmaları üzerinde durmuşlardır. İçte sivil toplumsal yönelimin, dış politikada iktidar siyaseti yerine devlet eylemi siyasetinin önceliği bunlar arasında sayılır (a.g.e.; Dixon 1993) ve bütün vatandaşların (veya en azından büyük çoğunluğun) savaş yapıp yapılmayacağına karar vermeleri durumunda fayda-maliyet hesabına dayanan barış taraftarlığı da bunlar arasında yer alır (Kant 1984: 12 v.d.).

Lake, demokrasilerin barış hazırlığının çok kapsamlı olduğunu ileri sürmüştür. Fakat o, bunu fazla abartmış görünüyor. Elbette demokrasiler arasında savaşlar son derece seyrek (Schweller 1992; Sorenson 1993: 91 v.d.; Wcart 1994), ancak demokrasilerin savaş önderliği asla nadirattan değildir (Weede 1992). Ayrıca demokrasilerin sorumlu olmadıkları savaşa ge-

be durumlar da vardır. W.-D. Eberwein'e göre demokrasiye geçişler de dahil olmak üzere özellikle rejim değişiklikleri dönemleri böyledir (Eberwein 1992). Bazen halkın dikkate değer bir kısmı devlet yönetiminin savaşçı gayretlerini hararetle alkışlar, ara sıra -Falkland savaşına bakınız- genişlemeci dış politika isteği karşı konulamaz hale gelmiş olabilir. Bunun dışında serbest seçimler de askeri olarak genişlemeci hükümetler ortaya çıkarmıştır, eski Yugoslavya'dan arda kalanlarda kısa süre önce olduğu gibi (Greven 1993). Bu durum R. Michels'den kaynaklanan bir tezin desteklenmesi olarak yorumlanabilir. Ona göre kitleler tarafından desteklenen genişleme baskısı, demokrasiler için karakteristik bir özelliktir (Michels 1987a). Lake ve Michels'in tezlerinin karşılaştırılmasından Lake'in açık bir puan kazandığını inkar etmeye gerek yoktur. Kuşkusuz onun verileri de dikkate değer istisnalar içermektedir: Örneğin Vietnam savaşı A.B.D. tarafından başlatılmıştı ve Falkland savaşında Britanya demokrasisi otoriter olarak yönetilen Arjantin'e göre daha az savaş hırslısı değildi. Liste, Tablo 16'daki argümanlar kolayca ayıklanarak iç siyasal yapısal boşluklar için de uzatılabilir.

Bu arada demokrasilerin de çökebildikleri gözlemini belirtmek gerekir. Almanya'nın siyasal tarihi özellikle yararlı bir örnek oluşturmaktadır. Bu bakımdan demokrasinin tartışmasız üstünlükleri yanında karakteristik zayıflıklarını da layıkıyla tartmak için oldukça iyi gerekçeler vardır. Demokrasinin görece kötü bir yönetim şekli olduğu, fakat bütün diğerlerine göre daha iyi bir yönetim şekli olduğu burada sunulan araştırmada da doğrulanmıştır. Diğer bir tez de aynı şekilde doğrulanabilir, yani -ikinci kalitede de olsa- bir demokrasinin, demokratik olmayan bir düzene göre daha iyi olduğu tezi de doğrulanabilir (Dahl 1994). Demokrasinin de zayıflıkları olduğu inkar edilemez ve bunlardan bazıları çok tehlikelidir. Bu araştırmada sunulan kuramların hemen hemen tamamının demokratik devlet yönetiminin böyle yapısal zayıflıklarına dikkati çektikleri görülmektedir.

Kısım 4.2

Demokrasi Kuramlarının Karşılaştırılması

Bu kitapta sadece demokratik sistemlerin değil, aynı zamanda demokratik devlet yönetimlerine ilişkin kuramlar da karşılaştırılmıştır. Kitabın bu kısmında bu konu ele alınmaktadır.

Bu kitapta ele alınan kuramlardan her birinin karakteristik nitelikte anahtar kavramları, perspektifleri ve kavramsal adeseleri vardır. Kuramlar, ortaya çıkışları tarihsel dönem, gerçekçileri ve talepleri ile sahip oldukları bilgi temelleri bakımından da birbirinden ayrılırlar. Kuramlardan her biri, düşünce tarihi ile ilgili arka plandaki önemli anlayışlara, yapıya, demokrasinin işleyiş şartlarına ve sonuçlarına aracılık etmektedir. Bu bakımdan bu kuramlardan her biri, demokrasinin kuram ve uygulama portresine katkıda bulunurlar. Demokrasi kuramları, onlara rehberlik eden ahlaki ilke bakımından da farklılaşırlar. Aristoteles'in öğretisi için bu ilke erdemdir ve çoğulculuk kuramı gibi modern anlayışlar için kamu yararı yönelimli davranıştır. Buna karşın sözleşme kuramcıları özellikle akıl aracılığıyla ehlileştirilmiş özel çıkara, ekonomik demokrasi kuramı ise özel çıkarları maksimize etmeye veya -eski kavramsallaştırmayla- hırsa, ve diğer kuramlar erdem, akıl ve hırsın karışımına dayanırlar.

Demokrasi kuramları verimlilik ve menzillerine göre de farklılaşırlar. Onlardan bazıları, örneğin R. A. Dahl'ın (1971 ve 1989) poliarsî kuramı gibi, demokratik düzenlerin tarihsel gelişmesini, işleyiş şartlarını, tip çeşitliliğini ve sonuçlarını tartışır. Bu bakımdan diğerleri, örneğin ekonomik demokrasi kuramı (Downs 1957) ve Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* adlı eserindeki öğretisi gibi, daha yetersiz donanımlıdır. Bazıları -başta Aristoteles'in öğretisi olmak üzere modern karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarının tümü, kısmen de Tocqueville'in kuramı- karşılaştırmalıdır; buna karşın diğerleri özellikle bir örnek olaya veya bir ülke araştırmasına dayanmaktadır; ekonomik demokrasi kuramı ve devrimci doğrudan demokrasi ile ilgili Marksist kuram böyledir. Demokratik olan ve olmayan devlet yönetimlerinin sistematik bir karşılaştırmasına girişilmesi, hayret verici derecede azdır. Bu konuda da Aristocu okul önde durumdadır, diğerleri sadece özenle onu izleyebilmiştir; anlayış olarak çoğulculuk kuramı böyledir (bkz: Kısım 3.3).

Kuramlar, durumsal -statik- veya süreçsel -dinamik- olup olmama bakımından da birbirinden ayrılırlar. Eski Yunan filozoflarının devlet şekilleri öğretileri dinamik niteliktedir. Onlar siyasal düzenlerin yükselmesi ve yozlaşması hakkında bilgi vermek istiyorlardı ve bu arka plandan hareketle demokrasiyi yararsız olarak niteliyorlardı. Platon'un devlet öğretilerinde demokrasi yozlaşmış bir devlet şeklidir. Buna karşın diğer demokrasi kuramları statiktir. J.-J. Rousseau, J. St. Mill, M. Weber, Eleştirel demokrasi ku-

ramının temsilcileri ve modern karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarının oldukça büyük bir kısmı bu gruba dahildir. Buna karşın dinamik perspektifler öncelikle demokrasinin işleyiş şartlarını ve otoriter devletten demokratik devlete geçişi araştıran araştırmalarda gündeme gelmektedir, ve katılımcı demokrasi kuramının bir kısmı da dinamiktir, bu bakımdan o öğrenme ve aydınlanma sürecini konuşturır.

Elbette kuramlar yargılanırken kullanılan ölçüm araçları üzerinde tartışma yapılabilir. Bunun için çağdaş analizlere elverişli ve tecrübi bilimsel olarak önemli bir demokrasi kuramı hedefine varmak için pek çok uzman bilim adamının uzlaştığı aşağıdaki test soruları göz önünde bulundurulabilir: Kuramın anahtar kavramları nelerdir? Hangi demokrasi kavramına dayanmaktadır? Bu kavram açık biçimde tanımlanmış mıdır? Realite dünyasının olgusuyla kavramsal olarak özdeşleşmek için gerekli olan operasyonların açıklığı anlamında açık bir operasyonelleştirme (işlemselleştirme) var mıdır? Esas alınan halk kavramı -oy kullanan yurttaş- dar, orta büyüklükte veya geniş olarak mı anlaşılmıştır? Demokrasinin merkezi boyutu, bugün modern demokratik devlet yönetimlerinde anlaşıldığı gibi en azından serbest, engellenmemiş muhalefet ve kontrol anlamında (R. Dahl'ın poliyaşî kuramında "contestation") katılım (R. Dahl'da "inclusion") ve hatır gönül kabul etmeyerek siyasal çeşitlik ne derecede tartışılmıştır? Kuram daha çok normatif mi yoksa ampirik midir? Ne derecede statik veya dinamiktir? Araştırma durumunu sistematik olarak göz önünde bulundurmuş mudur? Tecrübi temeli ne kadar zengindir, uluslararası ve tarihsel olarak karşılaştırmalı araştırmalara uygun mudur ve demokrasi ve demokrasi olmayanların karşılaştırmasına dayanıyor mu? Demokrasiye doğru gelişmenin sistematik analizine ve halk egemenliği ile ilgili düzenlerin işleyiş şartlarına dayanıyor mu? Demokrasinin istikrarı ve yozlaşmasının şartları analiz ediliyor mu? Kuram esas itibarıyla test edilebilir nitelikte midir? Demokrasilerin başarı ve başarısızlıkları ne derecede sistematik olarak kavranabiliyor ve değerlendiriliyor? Siyasal olanın boyutları ne derecede göz önünde bulunduruluyor?: Şekil veya kurumlar düzenini, süreçsellik (çatışma ve uzlaşma) ve karar içeriğini (bağlayıcı çatışma kuralları ya da policy anlamında siyasal) göz önünde bulunduruyor mu? Kuram -hem daha önce zikredilen test soruları bakımından hem de çağdaş demokrasilerin bilimsel analizi için anlam bakımından- hangi başarı gücüne sahiptir?

Bu test soruları bu kitapta tartışılan demokrasi kuramlarına uygulandığında Tablo 17'de sunulan bilgiler elde edilmektedir. Bu tablo anlamlı trendi açığa vurmaktadır. Böylece örneğin düşünce tarihinin akışında halk (demos) kavramının yavaş yavaş genişlediği görülmektedir. Kuşkusuz halk kavramının bugün ilke olarak bütün yetişkinlerin seçme hakkını anlatmak üzere güvenerek kullandığımız kavrama doğru genişlemesi ilk kez 19 yüzyılda ve 20. yüzyılda gündeme gelmiştir. Muhalefet ve kontrol işlevi de ilk kez yeni demokrasi kuramlarında tam takdir edilmiştir. Hükümranın iktidarının, anayasal devlet veya enformel düzenlemelerle frenlenmesi Tocqueville'in öğretisinde dile gelmiştir; buna karşın Karl Marx'da olduğu gibi Rousseau'da da bu konu eksiktir ve John Stuart Mill'in klasik-liberal kuramında da çok kısa olarak yer almaktadır. Buna tam karşıt olarak Locke ve Montesquieu'den kaynaklanan ve kıta Avrupa'sının yeni çoğulculuğu tarafından geliştirilmiş olan hükümranlılığı frenleme öğretisi, egemenliğin sınırsız kullanılmasına karşı yerleşmiş güvencelerin fevkalade önemli olduğunu vurgulamaktadır (bkz: Tablo 17).

Demokrasi kuramlarının kullanım alanı ilk kez Tocqueville tarafından ele alınmış ve daha sonra modern kuramlarda radikal olarak genişletilmiştir. Marx'a kadar olan klasik kuramların çoğu, esas itibarıyla küçük devletlerle ilgili ve küçük topluluklar için kuramlar idiler. Buna karşın Tocqueville'in Amerika kitabı ve modern kuramlar, hem küçük devletlere hem de geniş devletlere elverişlidirler ve hatta ilke olarak onların ulusüstü rejimlere uygulanması bile tasavvur edilebilir. Her iki kuram grubu içinde tecrübe temeli bakımından kuşkusuz büyük farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin uluslararası ve tarihsel karşılaştırmaların kullanılması, kuramların ancak yarısı için geçerlidir. Buna karşın karşılaştırma, hem Aristoteles'in siyasal öğretisinde büyük bir rol oynamaktadır hem de örneğin ortaklaşmacı, çoğunlukçu ve uzlaşmacı demokrasinin, poliarşinin, demokrasinin işleyiş şartlarının ve otoriter devletten demokratik devlete geçişlerin araştırılmasında olduğu gibi, siyasal sistemlerin yeni karşılaştırmalı analizlerinde büyük bir rol oynar.

Kuramların konusal bakımdan genişliği de büyük ölçüde farklıdır. Bazıları demokrasinin oluşum ve işlevini, korunmasını ve çökmesini, güçlü ve zayıf yönlerini analiz eder; diğerleri ise daha fazla uzmanlaşmışlardır. Demokrasi kuramlarının çoğu siyasal olanın şeklini ve süreç boyutunu tartışmaktadır, buna karşılık onlar siyasal olanın içeriği veya çıktısını, tüm

toplumu bağlayıcı kararı ve bunun sonuçlarını mazur görülemez biçimde ihmal etmektedirler. Yine de istisnalar kayda değerdir. Bunlar arasında siyasal önderliğin kalitesini siyasal sistemlerin iyilik ölçütü olarak gören Aristocu devlet şekilleri öğretisi, Tocqueville ve modern kuramlar arasında öncelikle Eleştirel ve bütünlükçü demokrasi kuramları, ayrıca karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarının bir kısmı, özellikle A. Lijphart tarafından sürdürülen yönelim sayılabilir. Tuhaf bir şekilde bilhassa gelişmiş demokrasi kuramlarından birinde -R. A. Dahl'ın poliarşi kuramında- demokrasi ile devlet faaliyetinin ilişkisi kapsamlı olarak karartılmıştır ve şaşırtıcı biçimde Dahl demokratik olan ve olmayan devlet yönetiminin sistemler arası karşılaştırmasını ciddiye almamıştır.

Bununla birlikte poliarşi kuramı ve diğer karşılaştırmalı kuramlar, kuramların karşılaştırılmasında netice itibarıyla olumlu sonuç vermektedirler. Onlar -yine de devlet faaliyetinin araştırılması istisnasıyla ve demokratik sistemlerin çökmesinin şartlarının analizindeki büyük boşlukları görmezlikten gelmelerine rağmen- bir çok test sorusuna başarıyla uymaktadırlar. Her ne kadar bir kısmı kuram olma istediği ve kapsamlı bir demokrasi kuramı olmak istememesi sınırlayıcı bir özellik olarak ilave edilse de ortaklaşmacı demokrasi öğretisinde de olumlu sonuçlar alınmaktadır. Üst orta alanda çoğulculuk kuramı, Eleştirel demokrasi kuramı ve bütünlükçü demokrasi kuramı bulunmaktadır. Sınırlı tecrübi arka planı nedeniyle seçkinci kuramlar kötü sonuç vermektedir. Benzer durum, iki partili bir sisteme yönelimi ve Anglo-Amerikan uygulaması üzerinde durması nedeniyle sınırlı bir karakterine sahip olan Schumpeter ve A. Downs'un ekonomik demokrasi kuramı ile sosyal demokrasi kuramı için de geçerlidir.

Test sorularının bazılarıyla klasik demokrasi kuramları gadre uğratılmaktadır, çünkü bu sorular öncelikle kuramların modern demokratik rejimlerin analizi için kullanılabilirliğini test etmektedirler. Aristoteles, Rousseau ve J. St. Mill, her ne kadar kural olarak doğrudan kullanılabilir kavram ve yöntemler atölyesi sunmamış olsalar da bunun için önemli uyarılar ve bu güne kadar demokrasinin lehinde ve aleyhinde sık sık tartışılmış tezler sunmuşlardır. Tablo 17'deki kuramların değerlendirilmesinin bu sınırlılıklar atında yapılması gerekir. Aristoteles'in, -bugünkü bakış açısından- konusu bakımından sınırlı demokrasi anlayışına ve halk egemenliğine karşı hissedilebilecek düzeyde mesafesine rağmen bugün de büyük bir verimle benimsenebilecek olan demokrasi kuramının orada ortaya çıkan yüksek başa-

rı profili bilhassa kayda değerdir. Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı parlak eserinde ortaya koyduğu yeni ortaya çıkan Amerikan demokrasisi ile ilgili araştırması -20. yüzyıldaki demokrasi tartışması ölçülerine göre de- seçkin bir örnektir.

Tartışılan demokrasi kuramlarından modern ampirik demokrasi araştırmalarının amacı için en verimsiz olanı Rousseau'nun kuramıdır. O, gerçekten dar bir kullanım alanına, kısa bir menzile ve zayıf bir tecrübe temeline sahiptir. Bu durum, onun siyasal ağırlığına -o, Fransız devrimi için merkezi bir kuram olmuştur- ve onun uzmanlığa dayalı bilimsel önemine -siyasal kurama giriş niteliğindeki bir çok eser, Rousseau'nun demokrasisi ile temsili demokratik perspektif arasındaki farklılığı esas nokta olarak görmektedir (örneğin Fraenkel 1991)- göze çarpan biçimde zıt düşmektedir. Tablo 17'de kullanılan şemaya göre kuramların soğukkanlı bir karşılaştırması, Rousseau ile en kuvvetli demokrasi kuramının seçilip alınmadığı, aksine en zayıfının seçildiği açıklık kazanmaktadır. Bu bakımdan modern "demokrasi kuramının aydınlanması"nın (Maus 1992a) tam yerinde olmayan Rousseau'nun halk egemenliği öğretisiyle şekillenmiş düşünce malzemesiyle temellendirmesi tavsiye edilmemektedir. Klasik demokrasi kuramlarından hem Aristocu öğreti hem de özellikle Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı şaheseri demokrasinin siyasal kuramına giriş için daha uygun olabilirler.

Tocqueville istisna olmak kaydıyla -ampirik anlamda- verimli demokrasi kuramları ilk kez 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. M. Weber ve J. Schumpeter bunun temelini attılar, tamamlanmasını ise özellikle çoğulculuk kuramı, Eleştirel demokrasi kuramı ve -girdi-çıkı ve normatif ve de ampirik sorunları tartışan- bütünlükçü demokrasi kuramı sağladı. Bundan sonra gerekli karşılaştırmalı desteği nispi temsil demokrasisinin ve ortaklaşmacı demokrasinin araştırılmasıyla ilgili katkılar, A. Jipphart'ın demokrasi karşılaştırması ve R. Dahl'ın poliarşi kuramı sunmaktadır (Kısım 3.2'den 3.4'e kadar). Demokrasi ölçümleri de kaçınılmaz olarak üzerlerine düşeni yapmaktadırlar (Kısım 3.5), ayrıca demokrasinin işleyiş şartları konusundaki analizler (Kısım 3.6) ve otoriter devletten demokrasiye geçişlerle ilgili araştırmalar da (Kısım 3.7) gerekli katkıyı sağlamaktadır. Bu araştırma bölümleri demokrasi araştırmasının bilgisel durumunu dikkate değer biçimde genişletmiştir. Böylece yaratılmış olan sunum şimdiye kadar yalnız ampirik demokrasi araştırmaları tarafından kullanılmıştır, oysa normatif kuram-

lar, isim olarak katılımcı demokrasi kuramının varyantları ona karşı çekingen davrandılar.

Bütün olarak bakıldığında karşılaştırmalı katkılar daha başarılı demokrasi kuramları arasında sayılabilir. Kuşkusuz bunlara acele olarak karşılaştırmaların analiz silahını ancak tereddütle kullanan veya hiç kullanmayan demokrasi kuramlarının bilgi ve gözlem perspektiflerinin eklenmesi gerektiği önemle tavsiye edilebilir. Karşılaştırmalı katkılar, Eleştirel demokrasi kuramı ve -ampirik olarak kullanılabildiği sürece- katılımcı demokrasi kuramı tarafından ileri sürülenler eğer kuvvetle göz önünde bulundurursa bundan bir zarar görmez. Bu bakımdan karşılaştırmalı kuramların, yani Anglo-Amerikan katkılarının daha büyük eksiklikleri vardır. Bunun nedenlerinden biri, Amerikan ve İngiliz siyaset bilimcilerinden sadece küçük bir azınlığın alanla ilgili İngilizce olmayan literatürü okumalarıdır! Karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarına, özellikle iki savaş arası dönemle ilgili çok yeni araştırmalar hariç, demokratik düzenlerin çökmesinin şartlarının analizlerini geliştirmedikleri eleştirisini de yapmak gerekmektedir (Linz 1978'in yanında özellikle bkz: Berg-Schlosser/De Meur 1994a ve 1994b).

Ayrıca özellikle Anglo-Amerikan demokrasi kuramları, sadece bir demokrasi olmadığı, yani yalnız çoğunluk demokrasisinin olmadığı, aksine başka özellikler yanında belirleyici olan çatışma kurallarının tipine göre birbirinden ayrılabilen bir çok demokrasi tipi olduğu gerçeği ile hala pek ilgilenmemektedir (bkz: Bölüm III). Demokrasi yönetimini, yönetim gerçeğini ancak, çoğunluk ilkesine karşı ve taraftar olmayı uzlaşmayı konu eden ve demokratik kurumların, süreçlerin ve devlet eyleminin karşılıklı etkilerini tartışan kimse doğru olarak anlayabilir. Bu iki konu karşılaştırmalı demokrasi araştırmasının öncü temsilcileri tarafından, özellikle Anglo-Amerikan bilim adamları tarafından hala ihmal edilmektedir. Burada da görülebileceği gibi, karşılaştırmalı demokrasi araştırmaları da hala ideal demokrasi kuramının içine nüfuz edecek yolu açacak büyük kapının önünde duruyor, aynı şekilde onun konusu da tam gelişmiş bir demokrasinin ideal dünyasından uzaktır.

Tablo 17: Demokrasi Kuramlarının Karşılaştırılması

	Aristo	Montesquieu	Rousseau	Tocqueville	J.St.Mill	Mart	Sepherci	Ekonomik Kuram	Çocukluk Kuramı	Katılımcı Kuram
Anahtar Kavramlar	İyi yönetim, Erdem	İktidarın sınırlandırılması	Halk egemenliği	Eşitlik, Özgürlük	Transitif baskınet, Meritokrasi	Sosyal mücadele	Siyasal önderlik, ayıklanma	Rekabet, Kişisel çıkar	Çocukluk	İktidar
1. Demokrasi Kavramının Tanımları	büyük	orta	orta	büyük	orta	orta	orta	büyük	orta	orta
2. Demokrasi Kuramı										
2.1 Demos kavramı: Dar, orta veya geniş mi?	dar	dar	orta	orta	orta	orta	geniş	geniş	geniş	çok geniş
2.2 Muhalefet ve kontrol imkanı var mı?	kusnen	kusnen	hayır	evet	evet	hayır	kusnen	evet	evet	evet
2.3 Egemenin iktidarının frenlenmesi ön görülmüş mü?	evet	evet	hayır	evet	kusnen	hayır	hayır	hayır	evet	hayır
2.4 Tartışılacak çakışma kuralları: Çocukluk ilkesi (Ç) Ortaklaşma kuralı (O) Hiyerarşi (H) Çatışabilirliği (G)	Ç	Ç+H	Ç+G	Ç	Ç	Ç+H	Ç	Ç	Ç+H	Ç+G
3. Kuram: Normatif mi, ampirik ve normatif mi?	ampirik ve normatif	normatif	normatif	ampirik ve normatif	normatif	normatif	ampirik	ampirik	normatif ve ampirik	normatif ve ampirik
4. Kuram: Statik mi, dinamik mi?	statik	statik	statik	dinamik	statik	statik	statik	statik	statik	dinamik
5. Kuram: Girdi ve çıktı yönetimi?	girdi ve çıktı	girdi	girdi	girdi ve çıktı	girdi	girdi ve çıktı	girdi	girdi	girdi	girdi
6. Kuram karşılaştırmalı analizte dayanıyor mu?	evet	hayır	hayır	kusnen	hayır	hayır	hayır	hayır	kusnen	hayır
7. Kuram sistematik analizte dayanıyor mu? - Demokrasiğin gelişmesi - Oluşum süreciyle şartları	hayır evet	hayır kusnen	hayır kusnen	evet evet	hayır hayır	hayır hayır	hayır kusnen	hayır hayır	kusnen kusnen	hayır kusnen
8. Dışa dönük dışa dönük olarak tartışılmış mı?	kusnen	hayır	hayır	kusnen	hayır	hayır	hayır	hayır	hayır	hayır
9. Demokrasiğin başlangıç ve sonları sistematik olarak tartışılmış mı?		evet	hayır	hayır	evet	hayır	hayır	hayır	kusnen	kusnen
10. Kuramın test edilebilirliği iyi	orta	orta	zayıf	iyi	orta	orta	iyi	iyi	iyi	orta
11. Kuramın potansiyel etimi çok büyük	orta	orta	zayıf	çok büyük	orta	orta	orta	orta	büyük	orta
12. Kuramın başlangıç gücü 1	büyük	orta	orta	çok büyük	orta	orta	orta	orta	büyük	orta

1) Başlangıç gücü: 1'den 11'e kadar tartışılan test sorularındaki toplam başlangıç

Sıvı demokrasi kuramları	Eleştirel demokrasi kuramı	Bürokratik demokrasi kuramı	Başkanlık ve Parlamento-terizm	Ortaklaşmacı Demokrasi	Lijerların çoğunluk ve doğrudan demokrasisi	Politi- arşi kuramı	Doğrudan demokrasi	Sosyo- ekono- mik şartları	Geniş kuramı
şekil verme reformu	demokratikleşme, siyasatin eleştirisi	girdi ve çıktı ilişkisi	başkanlık parlamen- tarizm	iyi geçişme	ortaklaşmacı demokrasi çoğunluk ilişkisi	poli- arşi	doğrudan demokrasi	moder- nleşme	aktör karşılık- lılık, şekil- lenişleme
orta	büyük	orta	büyük	büyük	büyük	büyük	büyük	büyük	büyük
geniş	geniş	geniş	geniş	geniş	geniş	geniş	geniş	geniş	geniş
evet	evet	evet	evet	evet	evet	evet	evet	evet	evet
kısmen	kısmen	evet	evet	evet	evet	evet	hayır	hayır	evet
Ç+H	Ç+G	Ç+O+G	Ç	Ç+O+G	Ç+O+E	Ç	Ç	Ç	Ç+H
normatif ve ampirik	normatif ve ampirik	normatif ve ampirik	ampirik	ampirik	ampirik	ampirik	ampirik	ampirik	ampirik
dinamik	dinamik	statik	statik	dinamik	statik	statik	statik	dinamik	dinamik
girdi ve çıktı	girdi ve çıktı	girdi ve çıktı	girdi	girdi	girdi ve çıktı	girdi	girdi	girdi	girdi
hayır	hayır	hayır	evet	evet	evet	evet	evet	evet	evet
kısmen hayır	hayır kısmen	hayır hayır	hayır hayır	kısmen evet	hayır kısmen	evet evet	hayır kısmen	evet evet	evet kısmen
hayır	hayır	kısmen	hayır	hayır	hayır	kısmen	hayır	kısmen	kısmen
kısmen	evet	evet	hayır	kısmen	kısmen	kısmen	hayır	kısmen	kısmen
orta	iyi	iyi	iyi	iyi	çok iyi	çok iyi	iyi	çok iyi	orta
orta	büyük	büyük	sektörel sınırlı	sektörel sınırlı	büyük	çok sınırlı	sektörel	büyük	orta
orta	büyük	büyük	orta	büyük	büyük	çok	büyük	büyük	büyük

KAYNAKLAR

- Abendroth, Wolfgang, 1967: Zum Begriff des demokratischen und sozialen Rechtsstaates im Grundgesetz der Bundesrepublik Deutschland, in: Abendroth, Wolfgang: *Antagonistische Gesellschaft und politische Demokratie*, Neuwied, 109-138.
- Abromeit, Heidrun, 1989: Mehrheitsdemokratische und konkordanzdemokratische Elemente im politischen System der Bundesrepublik Deutschland, in: *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 18, 165-180.
- Abromeit, Heidrun, 1993: *Interessenvermittlung zwischen Konkurrenz und Konkordanz*, Opladen.
- Abromeit, Heidrun, 1995: Volkssouveränität, Parlamentsouveränität, Verfassungssouveränität: Drei Realmodelle der Legitimation staatlichen Handelns. in: *Politische Vierteljahresschrift* 36, 49-66.
- Abromeit, Heidrun/Pommerehne, Werner W. (Hrsg.), 1992: *Staatstätigkeit in der Schweiz*, Bern u.a.
- Acton, H. B. 1991 (1972): Introduction, in: *John Stuart Mill, Utilitarianism, On Liberty, Considerations on Representative Government*, London, IX-XXX.
- Adam, Armin, 1992: *Rekonstruktion des Politischen. Carl Schmitt und die Krise der Staatlichkeit 1912-1933*, Weinheim.
- Adam, Konrad, 1992: Ich kenne nur noch Parteien, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* v. 3.9.1992, Nr. 205, S. 33.
- Addi, Lahouari, 1992: Islamicist utopia and democracy, in: *Annals of the American Academy of Political and Social Science* No. 524, 120-130.
- Agnoli, Johannes/Brückner, Peter, 1968: *Die Transformation der Demokratie*, Frankfurt a.M.
- Alemann, Ulrich von (Hrsg.), 1975: *Partizipation, Demokratisierung, Mitbestimmung*, Opladen.
- Alemann, Ulrich von, 1987: *Organisierte Interessen in der Bundesrepublik*, Opladen.
- Alemann, Ulrich von, 1995: Repräsentation, in: Nohlen, Dieter (Hrsg.), *Wörterbuch Staat und Politik*, München, 655-658.
- Alesina, Alberto/Rosenthal, Howard, 1995: *Partisan Politics, Divided Government, and the Economy*, Cambridge, Mass.
- Allison, Graham T. Jr./Beschel, Robert P. Jr., 1992: Can the United States Promote Democracy?, in: *Political Science Quarterly* 107, Nr. 1, 81-98.

- Almond, Gabriel A./Powell, G. Bingham, Jr., 1966: *Comparative Politics: A Developmental Approach*, Boston.
- Almond, Gabriel A./Powell, G. Bingham Jr., 1991: *Comparative Politics Today. A World View*, Glenview, Ill. u.a.
- Almond, Gabriel A./Powell, G. Bingham Jr./Mundt, Robert J., 1993: *Comparative Politics, A Theoretical Framework*, New York.
- Almond, Gabriel A./Verba, Sidney, 1963: *Political Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton.
- Almond, Gabriel A./Verba, Sidney (Hrsg.), 1980: *The Civic Culture Revisited*, London u.a.
- Althusser, Louis, 1959: *Montesquieu: La politique e l'histoire*, Paris.
- amnesty international, 1994: amnesty international Jahresbericht 1994, Frankfurt a.M.
- Angell, Allan, 1993: The transition to democracy in Chile: a model or an exceptional case?, in: *Parliamentary Affairs* 46, 563-578.
- Annas, Julia, 1988: Platon, in: Fetscher, Iring/Münkler, Herfried (Hrsg.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen*, Bd. I, München, 369-396.
- Anter, Andreas, 1995: *Max Webers Theorie des modernen Staates*, Berlin.
- Apel, Hans, 1991: Die deformierte Demokratie. Parteienherrschaft in Deutschland, Stuttgart.
- Arat, Zehra F., 1988: Democracy and Economic Development. Modernization Theory Revisited, in: *Comparative Politics* 21, 21-36.
- Archibugi, Daniele/Held, David (Hrsg.), 1995: *Cosmopolitan Democracy. An Agenda for a New World Order*, Cambridge.
- Aristoteles, 1989: *Politik. Schriften zur Staatstheorie*, übersetzt und hg. v. Franz F. Schwarz, Stuttgart.
- Aristoteles, 1993: *Der Staat der Athener*, übersetzt und hg. v. Martin Dreher, Leipzig.
- Armingeon, Klaus, 1994: *The capacity to act: European National Governments and the European Commission*, Bern (Manuskript).
- Arnim, Hans Herbert von, 1992: Deutschland - eine Demokratie der Funktionäre? Die Verfassung muss Barrieren errichten gegen die Übermacht und die Begehrlichkeiten der Parteien, in: *DIE ZEIT*, Nr. 27 v. 26. Juni 1992, S. 4.
- Arnim, Hans Herbert von, 1994: Alle Macht dem Volk, in: *DIE ZEIT*, Nr. 45, 4. November 1994, S. 14.
- Aron, Raymon, 1968: *Main Currents in Sociological Thought*, Bd. 1, Harmondsworth, 17-62.
- Bachrach, Peter, 1970: *Die Theorie demokratischer Elitenherrschaft*, Frankfurt a.M.
- Bachrach, Peter/Botwinick, Aryeh, 1992: *Power and Empowerment: A Radical Theory of Participatory Democracy*, Philadelphia.
- Badura, Peter, 1987: Die parlamentarische Demokratie, in: Isensee, Josef/Kirchhof, Paul (Hrsg.), *Handbuch des Staatsrechts*, Bd. I, Heidelberg, 953-986.
- Bagehot, Walter, 1963 (1867): *The English Constitution*, Harmondsworth.

- Bakunin, Michail, 1969: Persönliche Beziehungen zu Marx, in: Hillmann, Susanne (Hrsg.), *Gott und der Staat*, Reinbek bei Hamburg, 174-190.
- Ballestrem, Karl G., 1976: Zur politischen Theorie des klassischen englischen Liberalismus, in: *Politische Vierteljahresschrift* 17, 186-207.
- Ballestrem, Karl G., 1988: "Klassische Demokratietheorie". Konstrukt oder Wirklichkeit?, in: *Zeitschrift für Politik* 35, 33-56.
- Banks, Arthur S., 1971 : *Cross-Polity Time-Series Data*, Cambridge.
- Banks, Arthur S., 1979: *Cross-National Time-Series Data Archive User's Manual*, Binghamton: State University of New York at Binghamton.
- Barber, Benjamin, 1994 (Yngilizce. 1984): *Starke Demokratie*, Hamburg.
- Barnes, Samuel H./Kaase, Max u.a., 1979: *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies*, Beverly Hills/London.
- Barro, Robert J./Sala-i-Martin, Xavier, 1995: *Economic Growth*, New York u.a.
- Bartlett, Robert C., 1994: Aristotle's Science of the Best Regime, in: *American Political Science Review* 88, 143-155.
- Bartsch, Volker, 1982: *Liberalismus und arbeitende Klassen. Zur Gesellschaftstheorie J. S. Mills*, Opladen.
- Bealey, Frank, 1988: *Democracy in the Contemporary State*, Oxford.
- Beck, Ulrich, 1986: Risikogesellschaft. Auf dem Weg in einer andere Moderne, Frankfurt a.M.
- Beck, Ulrich, 1989: Die unvollendete Demokratie, in: *DER SPIEGEL*, Jg. 43, Nr. 51 vom 18.12.1989, 186-187.
- Beck, Ulrich, 1990: Die Gesellschaft als Labor. Die Utopie der "ökologischen Demokratie", in: *Neue Zürcher Zeitung vom 31. 1.1990*, Fernaussgabe 24, S. 41.
- Beetham, David, 1993: For theorems about the market and democracy, in: *European Journal of Political Research* 23, 1 87-201
- Bectham, David (Hrsg.), 1994: *Defining and Measuring Democracy*, London u.a.
- Bellamy, Richard, 1993: Joseph A. Schumpeter and his Contemporaries, in: *European Journal of Political Research* 23, I 17-120.
- Benda, Ernst/Hätüch, Manfred, 1985: Demokratie, in: Görres-Gesellschaft (Hrsg.), *Staatslexikon. Recht Wirtschaft Gesellschaft*, Freiburg/Basel/Wien, 1182-1201.
- Bendix, Reinhard, 1964: *Max Weber. Das Werk*, München.
- Benello, C. George/Roussopoulos, Dimitrios (Hrsg.), 1971: *The Case for Participatory Democracy*, New York.
- Benhabib, Seyla/Nicholson, Linda, 1987: Politische Philosophie und die Frauenfrage, in: Fetscher, Iring/Münkler, Herfried (Hrsg.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen*, Bd. 5, München/Zürich, 513-562.
- Bentley, Arthur F., 1908: *The Process of Government. A Study of Social Pressures*, Evanston/Ill.
- Berg-Schlösser, Dirk, 1989: Conditions of Democracy in Third World Countries, in: *Democracy in the modern world*, University of Tampere, 131-160.

- Berg-Schlosser, Dirk, 1994: Demokratisierung in Afrika - Bedingungen und Perspektiven, in: *Verfassung und Recht in Übersee* 27, 287-308.
- Berg-Schlosser, Dirk/De Meur, Gisele, 1994a: Conditions of Democracy in Inter-War Europe. A Boolean Test of Major Hypotheses, in: *Comparative Politics* 26, 253-279.
- Lerg-Schlosser, Dirk/De Meur, Gisele, 1994b: Crisis, Compromise, Collapse: Social and Political Reactions to the Great Depression in Europe (*World Congress of the International Sociological Association*, Bielefeld, Juli 1994).
- Berlin, Isaac, 1969: *Four Essays on Liberty*, Oxford.
- Bermbach, Udo (Hrsg.), 1973: *Theorie und Praxis direkter Demokratie*, Opladen.
- Bermbach, Udo, 1986: Liberalismus, in: Fetscher, Iring/Münkler, Herfried (Hrsg.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen*, Bd. 4, München, 323-368.
- Bermbach, Udo, 1991: *Demokratiethorie und politische Institutionen*, Opladen.
- Bermbach, Udo, 1994: Direkte Demokratie, in: Holtmann, Everhard (Hrsg.), *Politik-Lexikon*, München/Berlin, 130-133.
- Bermeo, Nancy, 1992: Democracy and the Lessons of Dictatorship, in: *Comparative Politics* 24, 273-291.
- Bernholz, Peter/Breyer, Friedrich, 1994: *Grundlagen der Politischen Ökonomie*, Bd. 2: Ökonomische Theorie der Politik, Tübingen.
- Bernstein, Eduard, 1973 (1899): *Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*, Bonn-Bad Godesberg.
- Besson, Waldemar/Jasper, Gotthard, 1990: *Das Leitbild der modernen Demokratie*, Bonn.
- Beyme, Klaus von, 1965: Repräsentatives und Parlamentarisches Regierungssystem, in: *Politische Vierteljahresschrift* 6, 145-159.
- Beyme, Klaus von, 1966: Demokratie, in: Kernig, Claus D. (Hrsg.), *Sowjetsystem und demokratische Gesellschaft. Eine vergleichende Enzyklopädie*, Bd. I, Freiburg/Basel/Wien, 1111-1156.
- Beyme, Klaus von, 1970: *Die Parlamentarischen Regierungssysteme in Europa*, Stuttgart.
- Beyme, Klaus von, 1973: Demokratiethorie und Demokratiemodelle in: *Politische Bildung* 6, Nr. 3, 3-53.
- Beyme, Klaus von, 1992a: *Die Politischen Theorien der Gegenwart*, Opladen.
- Beyme, Klaus von (Hrsg.), 1992b: *Demokratisierung und Parteiensysteme in Osteuropa* (Geschichte und Gesellschaft 18, H. 3), Göttingen.
- Beyme, Klaus von, 1993: *Die politische Klasse im Parteienstaat*, Frankfurt a.M.
- Beyme, Klaus von, 1994: Systemwechsel in Osteuropa, Frankfurt a.M.
- Beyme, Klaus von/Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), 1990: *Politik in der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen.
- Billerbeck, Rudolf, 1989: *Plebiszitäre Demokratie in der Praxis. Zum Beispiel Kalifornien*, Berlin.
- Birch, Anthony H., 1993: *The Concepts and Theories of Modern Democracy*, London.

- Biester, Elke/Holland-Cunz, Barbara/Sauer, Birgit (Hrsg.), 1994: *Demokratie oder Androkratie? Theorie und Praxis demokratischer Herrschaft in der feministischen Diskussion*, Frankfurt a.M./New York.
- Bleicken, Jochen, 1994: *Die athenische Demokratie*, 2. überarbeitete und erweiterte Auflage. Paderborn u.a.
- Böckenförde, Ernst-Wolfgang, 1976: Die Bedeutung der Unterscheidung von Staat und Gesellschaft im demokratischen Sozialstaat der Gegenwart, in: Böckenförde, Ernst-Wolfgang (Hrsg.), *Staat und Gesellschaft*, Darmstadt, 395-431.
- Böckenförde, Ernst-Wolfgang, 1987: Demokratie als Verfassungsprinzip, in: Isensee, Josef/Kirchhof, Paul (Hrsg.), *Handbuch des Staatsrechts*, Bd. I, 887-953.
- Bollen, Kenneth A., 1979: Political Democracy and the Timing of Development, in: *American Sociological Review* 44, 572-587.
- Bollen, Kenneth A., 1980: Issues in the Comparative Measurement of Political Democracy, in: *American Sociological Review* 45, 370-390.
- Bollen, Kenneth A., 1983: World System Position, Dependency, and Democracy: The Cross-National Evidence, in: *American Sociological Review* 48, 468-479.
- Bollen, Kenneth A., 1990: Political Democracy: Conceptual and Measurement Traps, in: *Studies in Comparative International Development* 25, 7-24.
- Bollen, Kenneth A., 1993: Liberal Democracy: Validity and Method Factors in Cross-National Measures, in: *American Journal of Political Science* 37, 1207-1230.
- Bollen, Kenneth A./Jackman, Robert W., 1989: Democracy, Stability and Dichotomies, in: *American Sociological Review* 54, 612-621.
- Bookman, John T., 1992: The Wisdom of the Many: An Analysis of the Arguments of Book III and IV of Aristotle's Politics, in: *History of Political Thought* 13, 1-12.
- Bova, Russell, 1991: Political Dynamics of the Post-Communist Transition, in: *World Politics* 44, 113-138.
- Bracher, Karl Dietrich, 1957: *Die Auflösung der Weimarer Republik. Eine Studie zum Problem des Machtverfalls in der Demokratie*, Stuttgart.
- Bracher, Karl Dietrich, 1974: *Die nationalsozialistische Machtergreifung*, Ulm.
- Bradford, Jones u.a., 1995: Condorcet Winners and the Paradox of Voting: Probability Calculations for Weak Preference Orders, in: *American Political Science Review* 89, 137-144.
- Brennan, Geoffrey/Lomasky, Loren, 1993: *Democracy and decision. The pure theory of electoral preference*, Cambridge.
- Breuer, Stefan, 1991: *Max Webers Herrschaftssoziologie*, Frankfurt a.M./New York.
- Breuer, Stefan, 1994: *Bürokratie und Charisma*, Darmstadt.

- Brockard, Hans, 1977a: Anmerkungen, in: Rousseau, Jean-Jacques, *Vom Gesellschaftsvertrag oder Grundsätze des Staatsrechts*, Stuttgart, 155-176.
- Brockard, Hans, 1977b: Nachwort, in: Rousseau, Jean-Jacques, *Vom Gesellschaftsvertrag oder Grundsätze des Staatsrechts*, Stuttgart, 177-232.
- Brockner, Manfred, 1991: Wahlrecht und Demokratie in der politischen Philosophie John Lockes, in: *Zeitschrift für Politik* 38, 47-63.
- Brunner, Georg, 1979: *Vergleichende Regierungslehre*, Bd. I, Paderborn u.a.
- Bryce, James, 1926 (1923): *Moderne Demokratien*, 3. Bd., München.
- Buchanan, James M./Tullock, Gordon, 1962: *The Calculus of Consent. Logical Foundations of Constitutional Democracy*, Ann Arbor.
- Buchstein, Hubertus, 1992a: Perspektiven Kritischer Demokratietheorie, in: *Prokla* Nr. 86, H. 1, 115-136.
- Buchstein, Hubertus, 1992b: *Politikwissenschaft und Demokratie*, Baden-Baden.
- Budge, Ian/Keman, Hans, 1990: *Parties and Democracy. Coalition Formation and Government Functioning in Twenty States*, Oxford u.a.
- Budge, Ian/McKay, David (Hrsg.), 1993: *Developing Democracy*, London u.a.
- Bundeszentrale für politische Bildung (Hrsg.) 1994: *Grundwerte der Demokratie im internationalen Vergleich*, Bonn.
- Bürklin, Wilhelm, 1988: *Wählerverhalten und Wertewandel*, Opladen.
- Bugiel, Dieter, 1987: Das Institut der Volksabstimmung im modernen Verfassungsstaat. Zur Verfassungslage und Rechtspraxis bürgerlicher Sachentscheidungsrechte, in: *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 18, 394-419.
- Bugiel, Karsten, 1991: *Volksurteil und repräsentative Entscheidung. Zulässigkeit und Zweckmäßigkeit von Volksabstimmungen nach dem Grundgesetz*, Baden-Baden.
- Burgelin, Pierre, 1966: Introduction, in: Jean-Jacques Rousseau, *Du Contrat Social*, hg. v. Pierre Burgelin, Paris, 15-27.
- Burke, Edmund, 1986 (Yng 1790): *Reflections on the Revolution in France*, Harmondsworth.
- Burkhard, Ross E./Lewis-Beck, Michael S., 1994: Comparative Democracy: The Economic Development Thesis, in: *American Political Science Review* 88, 903-910.
- Burns, J.H., 1957: J.S. Mill and Democracy, 1829-61, in: *Political Studies* 5, 158-175 und 281-294.
- Busch, Andreas, 1995: *Preisstabilitätspolitik*, Opladen.
- Butler, David/Ranney, Austin (Hrsg.), 1994: *Referendums Around the World*, Washington D.C.
- Castles, Francis G. 1992: Parteien (V): Sozialdemokratische Parteien, in: Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), *Die westlichen Länder*, München, 316-325.
- Castles, Francis G. (Hrsg.), 1982: *The Impact of Parties*, Beverly Hills u.a.
- Church, Clive H., 1995: *The Crisis of Konkordanz Democracy in Switzerland*, ECPR Joint Sessions, Borcieux 1995.
- Cnudde, Charles F./Neubauer, Deane E. (Hrsg.), 1969: *Empirical Democratic Theory*, Chicago.

- Cohen, Joshua/Rogers, Joel, 1992: Secondary Associations and Democratic Governance, in: *Politics & Society* 20, 393-472.
- Colomer, Josep Maria, 1991: Transitions by Agreement: Modeling the Spanish Way, in: *American Political Science Review* 85, 1283-1302.
- Colomer, Josep Maria, 1995: Introducción, in: Colomer, Josep Maria (Hrsg.), *La política in Europa*, Barcelona, 7-25.
- Conradt, David P., 1993: *The German Polity*, New York/London.
- Conze, Werner/Lepsius, M. Rainer (Hrsg.), 1983: *Sozialgeschichte der Bundesrepublik Deutschland. Beiträge zum Kontinuitätsproblem*, Stuttgart.
- Cook, Terrence I./Morgan, Patrick M. (Hrsg.), 1971: *Participatory Democracy*, San Francisco u.a.
- Cooper, Richard N., 1986: *Economic Policy in an Interdependent World*, Cambridge, Mass.
- Coppedge, Michael/Reinicke, Wolfgang H., 1990: Measuring Polyarchy, in: *Studies on Comparative International Development* 25, 51-72.
- Cranston, M., 1968: *Introduction to Rousseau, The Social Contract*, Harmondsworth, 9-46.
- Cutright, Phillips, 1963: National Political Development. Its Measurement and Social Correlates, in: Polsby, Nelson W./Dentier, Robert A./Smith, Paul A., *Politics and Social Life*, Boston, 569-581.
- Czada, Roland/Lehmbruch, Gerhard, 1990: Parteienwettbewerb, Sozialstaatspostulat und gesellschaftlicher Wertewandel, in: Bermbach, Udo/Blanke, Bernhard/Böhret, Carl (Hrsg.), *Spaltung in der Gesellschaft und die Zukunft des Sozialstaates*, Opladen, 55-84.
- Dachs, Herbert u.a. (Hrsg.), 1991: *Handbuch des politischen Systems Österreichs*, Wien.
- Dahl, Robert A., 1971: *Polyarchy. Participation and Opposition*, New Haven/London.
- Dahl, Robert A., 1985: *A Preface to Economic Democracy*, Cambridge, Mass.
- Dahl, Robert A., 1989: *Democracy and its Critics*, Cambridge, Mass.
- Dahl, Robert A., 1992: The problem of civic competence, in: *Journal of Democracy* 3, No. 4, 45-59.
- Dahl, Robert A., 1993: Why all democratic countries have mixed economies, in: *Nomos* 36, 259-282.
- Dahl, Robert A., 1994: A Democratic Dilemma: System Effectiveness versus Citizen Participation, in: *Political Science Quarterly* 109, 23-34.
- Dahlheim, Werner, 1994: *Die Antike*, Paderborn.
- Dahrendorf, Ralf, 1968a: *Die angewandte Aufklärung*, Frankfurt a.M.
- Dahrendorf, Ralf, 1968b: *Gesellschaft und Demokratie in Deutschland*, München.
- Dahrendorf, Ralf, 1983: *Die Chancen der Krise. Über die Zukunft des Liberalismus*, Stuttgart.
- Dahrendorf, Ralf, 1988: Auf den Wähler kommt es an, in: *DIE ZEIT*, Nr. 34 v. 19.8.1988, 3.

- Dahrendorf, Ralf, 1992a: Tradition und Wandel, in: *DIE ZEIT*, Nr. 9 v. 21.2.1992, 53.
- Dahrendorf, Ralf, 1992b: Democracy and Modernity: Notes on the European Experience, in: Eisenstadt, Samuel N. (Hrsg.), *Democracy and Modernity*, Leiden u.a., 15-20.
- Dalton, Russell J., 1988: *Citizen Politics in Western Democracies. Public Opinion and Political Parties in the United States, Great Britain, West Germany, and France*, Chatham N.J.
- Dalton, Russell J. 1989: *Politics in West Germany*, Glenview, Ill.
- Demant, Alexander, 1993: *Der Idealstaat*, Berlin.
- Deppe, Rainer/Dubiel, Helmut/Rödel, Ulrich (Hrsg.), 1991: *Demokratischer Umbbruch in Osteuropa*, Frankfurt n.M.
- Deppenheuer, Otto, 1994: Setzt Demokratie Wohlstand voraus?, in: *Der Staat* 33, 329-350.
- Desgraves, Louis, 1992: *Montesquieu*, Frankfurt a.M.
- Diamond, Larry/Alin, Junn J./Lipset Seymour Martin (Hrsg.), 1988/89: *Democracy in Developing Countries*, 4 Bde., Boulder Col./London.
- Diamond, Larry, 1992: Economic Development and Democracy Reconsidered, in: Marks, Gary/Diamond, Larry (Hrsg.), 1992: *Reexamining Democracy*, Newbury Park u.a., 93-139.
- Diamond, Larry/Plattner, Marc F. (Hrsg.), 1994: *Nationalism, Ethnic Conflict. and Democracy*, Baltimore.
- Di Palma, Giuseppe, 1990: *To Craft Democracies. An Essay on Democratic Transitions*, Berkeley u.a.
- Dix, Robert H., 1994: History and Democracy Revisited, in: *Comparative Politics* 27, 91-105.
- Dixon, William J., 1993: Democracy and the Management of International Conflict, in: *Journal of Conflict Resolution* 37, 42-68.
- Doh Chull Shin, 1994: On the Third Wave of Democratization, in: *World Politics* 47, 135-170.
- Downs, Anthony, 1957: *An Economic Theory of Democracy*, New York (Alm.: *Ökonomische Theorie der Politik*, Tübingen 1968).
- Downs, Anthony, 1959: Dr. Rogers's methodological difficulties - A reply to his critical note, in: *American Political Science Review* 53, 1094-1097.
- Downs, Anthony, 1967: *Inside Bureaucracy*, Boston, Mass.
- Dreher, Martin, 1993: Einleitung, in: Aristoteles, *Der Staat der Athener*, Leipzig, 5-30.
- Dryzek, John S., 1989: Policy sciences of democracy, in: *Polity* 22, Nr. 1, 97-118.
- Dubiel, Helmut, 1990: Zivilreligion in der Massendemokratie?, in: *Soziale Welt* 41, 125-143.
- Duch, Raymond M., 1995: Economic Chaos and the Fragility of Democratic Transition in Former Communist Regimes, in: *The Journal of Politics* 57, 121-158.
- Duncan, Graeme, 1973: *Marx and Mill*, Cambridge u.a.

- Duncan, Graeme/Lukes, Steven, 1963: The New Democracy, in: *Political Studies* II, 156-177.
- Durkheim, Emile, 1953 (Fransyzca. 1893): *Montesquieu et Rousseau*, Paris.
- Duverger, Maurice, 1959: *Die politischen Parteien*, Tübingen.
- Duverger, Maurice, 1980: A New Political System Model: Semi-Presidential Government, in: *European Journal of Political Research* 8, 165-187.
- Duverger, Maurice, 1990: *Le système politique français*, Paris.
- Eberwein, Wolf-Dieter, 1992: *Ewiger Friede oder Anarchie? Demokratie und Krieg*, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.
- Eckstein, Harry, 1966: *A Theory of Stable Democracy*, Princeton.
- Edelman, Murray, 1976: *Politik als Ritual*, Frankfurt a.M./New York.
- Edelman, Murray, 1988: *Constructing the Political Spectacle*, Chicago/London.
- Eisenstadt, Abraham S. (Hrsg.), 1988: *Reconsidering Tocqueville's Democracy in America*, New Brunswick/London.
- Eisenstadt, Samuel N., 1992a: Introduction, in: Eisenstadt, Samuel N. (Hrsg.), *Democracy and Modernity*, Leiden u.a., vii-xii.
- Eisenstadt, Samuel IV. (Hrsg.), 1992b: *Democracy and Modernity*, Leiden u.n.
- Ekiert, Grzegorz, 1991: Democratization Processes in East Central Europe: A Theoretical Reconsideration, in: *British Journal of Political Science* 21, 285-313.
- Ellwein, Thomas/Hesse, Joachim Jens, 1987: *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen.
- Elster, Jon, 1986: The Market and the Forum: Three Varieties of Political Theory, in: Elster, Jon/ Hylland, Aanund (Hrsg.), *Foundations of Social Choice Theory*, Cambridge/London/New York, 103-132.
- Engels, Friedrich, 1958 (1845/46): Das Fest der Nationen in London, in: *Marx-Engels-Werke*, Bd. 2, Berlin, 611-624.
- Epple-Gass, Ruedi, 1988: *Friedensbewegung und direkte Demokratie in der Schweiz*, Frankfurt a.M.
- Eschenburg, Theodor, 1976: Tocquevilles Wirkung in Deutschland, in: de Tocqueville, Alexis, *Über die Demokratie in Amerika*, München, 879-932.
- Euchner, Walter, 1982: *Karl Marx*, München.
- Euchner, Walter, 1989: Einleitung des Herausgebers, in: Locke, John, *Zwei Abhandlungen über die Regierung*, Frankfurt a.M., 9-50.
- Euchner, Walter, 1992: Karl Kautskys Beitrag zum Demokratieverständnis der SPD, in: Rojahn, Jürgen/Scholz, Till/Steinberg, Hans-Josef (Hrsg.), *Marxismus und Demokratie. Karl Kautskys Bedeutung in der sozialistischen Arbeiterbewegung*, Frankfurt a.M./New York, 220-232.
- Eucken, Christoph, 1990: Der aristotelische Demokratiebegriff und sein historisches Umfeld, in: Natzig, Günther (Hrsg.), *Aristoteles' "Politik"*, Göttingen, 277-291.
- Evers, Tilman, 1991: Volkssouveränität im Verfahren. Zur Verfassungsdiskussion über direkte Demokratie, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 23/91, 3-15.

- Falk, Berthold, 1968: Montesquieu, in: Maier, Hans/Rausch, Heinz/Denrer, Horst (Hrsg.), *Klassiker des politischen Denkens*, München, Bd. 2. 53-74.
- Fears, J.R., 1973: Rezension von Moses I. Finley, *The Ancient Economy*, in: *The Annals of the American Academy of the Political and Social Sciences*, No. 410, 197-198.
- Feld, Scott L./Grofman, Bernhard, 1988: Ideological Consistency as a Collective Phenomenon, in: *American Political Science Review* 82, 773-788.
- Femia, Joseph V., 1993: *Marxism and Democracy*, Oxford.
- Fetscher, Iring, 1968: *Rousseaus Politische Philosophie. Zur Geschichte des demokratischen Freiheitsbegriffs*, Neuwied.
- Fetscher, Iring, 1970: *Die Demokratie. Grundfragen und Erscheinungsformen*, Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz.
- Fetscher, Iring, 1973: *Demokratie zwischen Sozialdemokratie und Sozialismus*, Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz.
- Fetscher, Iring, 1984: Wieviel Konsens gehört zur Demokratie?, in: Guggenberger, Bernd/Offe, Claus (Hrsg.), *An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie*, Opladen, 196-206.
- Fetscher, Iring, 1985: Politisches Denken im Frankreich des 18. Jahrhunderts vor der Revolution, in: Fetscher, Iring/Münkler, Herfried (Hrsg.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen*, Bd. 3: Neuzeit: Von den Konfessionskriegen bis zur Aufklärung, München, 423-528.
- Fijalkowski, Jürgen, 1989: Vorwort, in: Billerbeck, Rudolf: *Plebiszitäre Demokratie in der Praxis*, Berlin, 7-12.
- Fijalkowski, Jürgen, 1993: Erfahrungen mit Volksabstimmungen zu Sachfragen Erfordernisse und Ergebnisse kategorialer Differenzierung, in: Klingemann, Hans-Dieter/Luthardt, Wolfgang (Hrsg.), *Wohlfahrtsstaat, Sozialstruktur und Verfassungsanalyse*, Opladen, 147-167.
- Finley, Moses I., 1980: *Antike und moderne Demokratie*, Stuttgart.
- Finley, Moses I., 1991 (Yng. 1983): *Das politische Leben in der antiken Welt*, München.
- Flathman, Richard E., 1993: *Thomas Hobbes: Skepticism, Individuality and Chastened Politics*, Newbury Park u.a.
- Flora, Peter u.a., 1983: *State, Economy, and Society in Western Europe 1815-1975*, Bd. I, Frankfurt a.M./New York.
- Forsthooff, Ernst, 1951: Zur Einführung, in: Montesquieu, *Vom Geist der Gesetze*, hg. v. Ernst Forsthooff, Bd. I, Tübingen, V-LVI.
- Forsthooff, Ernst (Hrsg.), 1968: *Rechtsstaatlichkeit und Sozialstaatlichkeit*, Darmstadt.
- Forsthooff, Ernst, 1971 : *Der Staat der Industriegesellschaft. Dargestellt am Beispiel der Bundesrepublik Deutschland*, München.
- Forsthooff, Ernst, 1976 (1954): Verfassungsprobleme des Sozialstaates. in: Forsthooff, Ernst, *Rechtsstaat im Wandel. Verfassungsrechtliche Abhandlungen 1954-1973*, München, 50-64.

- Fraenkel, Ernst, 1984 (1940): *Der Doppelstaat. Recht und Justiz im Dritten Reich*, Frankfurt a.M.
- Fraenkel, Ernst, 1991 (1964): *Deutschland und die westlichen Demokratien. Mit einem Nachwort über Leben und Werk Ernst Fraenkels*, hg. v. Alexander voh Brünneck, Frankfurt a.M.
- Fraenkel, Ernst, 1991a (1960): Deutschland und die westlichen Demokratien, in: Fraenkel, Ernst, *Deutschland und die westlichen Demokratien*, Frankfurt a.M., 48-67.
- Fraenkel, Ernst, 1991b (1958): Die repräsentative und plebiszitäre Komponente im demokratischen Verfassungsstaat, in: Fraenkel, Ernst, *Deutschland und die westlichen Demokratien*, Frankfurt a.M., 153-203.
- Fraenkel, Ernst, 1991c (1964): Der Pluralismus als Strukturelement der freiheitlich-rechtsstaatlichen Demokratie, in: Fraenkel, Ernst, *Deutschland und die westlichen Demokratien*, Frankfurt a.M., 297-325.
- Fraenkel, Ernst, 1991d (1969): Strukturanalyse der modernen Demokratie, in: Fraenkel, Ernst, *Deutschland und die westlichen Demokratien*, Frankfurt a.M., 326-359.
- Fraenkel, Ernst, 1991e (1963): Demokratie und öffentliche Meinung, in: Fraenkel, Ernst, *Deutschland und die westlichen Demokratien*, Frankfurt a.M., 232-260.
- Freedom House (1993): *Freedom in the World. The Annual Survey of Political Rights & Civil Liberties 1992-1993*, New York.
- Freedom House (1994): *Freedom in the World. The Annual Survey of Political Rights & Civil Liberties 1993-1994*, New York.
- Freedom House (1995): *Freedom in the World. The Annual Survey of Political Rights & Civil Liberties 1994-1995*, New York.
- Frey, Bruno S., 1978: *Moderne Politische Ökonomie*, München.
- Frey, Bruno S., 1992: Efficiency and Democratic Political Organization: The Case for the Referendum, in: *Journal of Public Policy* 12, 209-222.
- Frey, Bruno S./Kirchgässner, Gebhard, 1994: *Demokratische Wirtschaftspolitik*, München.
- Friedman, Edward (Hrsg.), 1994: *The Politics of Democratization. Generalizing East Asian Experiences*, BoulderCol. u.a.
- Friedrich, Carl Joachim, 1953: *Der Verfassungsstaat der Neuzeit*, Berlin u.a.
- Friedrich, Carl Joachim, 1966: *Demokratie als Herrschafts- und Lebensform*, Heidelberg.
- Fromme, Friedrich Karl, 1962 (2. Basky): *Von der Weimarer Verfassung zum Bonner Grundgesetz. Die verfassungspolitischen Folgerungen des Parlamentarischen Rates aus Weimarer Republik und nationalsozialistischer Diktatur*, Tübingen.
- Fromme, Friedrich Karl, 1970: Der Demokratiebegriff des Grundgesetzgebers, in: *Die Öffentliche Verwaltung*, No. 15/16, 518-526.

- Fuchs, Dieter, 1989: *Die Unterstützung des politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen.
- Fuchs, Dieter, 1993: *Eine Metatheorie des demokratischen Prozesses*, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.
- Fuchs, Dieter/Roller, Edeltraud, 1994: *Cultural Conditions of the Transformation to Liberal Democracies in Central and Eastern Europe*, Wissenschaftszentrum für Sozialforschung Berlin.
- Fukuyama, Francis, 1992: *The End of History*, New York.
- Fukuyama, Francis, 1995: Confucianism and Democracy, in: *Journal of Democracy* 6, No. 2, 20-33.
- Funke, Manfred/Jacobsen, Hans-Adolf/Knütter, Hans-Helmuth/Schwan, Nans-Peter (Hrsg.), 1987: *Demokratie und Diktatur*, Bonn.
- Furet, François, 1981: Préface. in: De Tocqueville, Alexis, *De la Démocratie en Amérique*, Paris, 6-46.
- Gabriel, Oscar W., 1986: *Politische Kultur, Postmaterialismus und Materialismus in der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen.
- Gabriel, Oscar W., 1987: Demokratiezufriedenheit und demokratische Einstellungen in der Bundesrepublik Deutschland, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament* B 22/87, 32-44.
- Gabriel, Oscar W., 1994: Politische Einstellungen und politische Kultur, in: Gabriel, Oscar W. (Hrsg.), *Die EU-Staaten im Vergleich*, Opladen, 96-133.
- Gallagher, Michael/Laver, Michael/Mair, Peter, 1992: *Representative Government in Western Europe*, New York u.a.
- Gasiorowski, Mark, 1990: The Political Regimes Project, in: *Studies in Comparative International Development* 25, 109-125.
- Gastil, Raymond Duncan, 1990: The Comparative Survey of Freedom: Experiences and Suggestions, in: *Studies in Comparative International Development* 25, 25-50.
- Gebhardt, Jürgen, 1991: Direkt-demokratische Institution und repräsentative Demokratie im Verfassungsstaat, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 23/91, 16-30.
- Geiger, Theodor, 1948: *Klassengesellschaft im Schmelztiegel*, Köln/Lagen.
- Gerlich, Peter/Plasser, Fritz/Ülram, Peter A. (Hrsg.), 1992: *Regimewechsel. Demokratisierung und politische Kultur in Ost- und Mitteleuropa*, Wien u.a.
- Germann, Raimund E., 1976: Der Bürger in den Konkordanzdemokratie, in: *Civitas* 31, Nr. 7.
- Germann, Raimund E., 1991: Aufnahme plebiszitärer Elemente ins deutsche Grundgesetz: Was lehren die schweizer Erfahrungen?, in: *Jahrbuch für Politik*, Halbband I, 219-238.
- Geyer, Dietrich, 1992: Der Zerfall der Sowjetunion in historischer Perspektive. Bei aller Einmaligkeit Parallelen zwischen 1917 und 1991, in: *Der Bürger im Staat* 42, Heft 2, 82-85.
- Giddens, John, 1983: *Rousseau's Social Contract: The Design of the Argument*, Cambridge.

- Gills, Barry/Rocamora, Joel, 1992: Low intensity democracy, in: *Third World Quarterly* 13, 501-523.
- Glæßner, Gert-Joachim, 1991: *Der schwierige Weg zur Demokratie. Vom Ende der DDR zur deutschen Einheit*, Opladen.
- Gleditsch, Nils Peter, 1992: Democracy and Pence, in: *Journal of Peace Research* 29, 369-376.
- Glum, Friedrich, 1956: *Jean-Jacques Rousseau - Religion und Staat*, Stuttgart u.a.
- Gneuss, Christian/Kocka, Jürgen (Hrsg.), 1988: *Max Weber. Ein Symposium*, München.
- Göhler, Gerhard, 1986: Vom Sozialismus zum Pluralismus. Politiktheorie und Immigrationerfahrung bei Ernst Fraenkel, in: *Politische Vierteljahresschrift* 27, 6-27.
- Göhler, Gerhard/Klein, Ansgar, 1991: Politische Theorien des 19. Jahrhunderts, in: Lieber, Hans-Joachim (Hrsg.), *Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart*, Bonn, 259-656.
- Gould, Carol C., 1990: *Rethinking Democracy. Freedom and social cooperation in politics, economy, and society*, Cambridge u.a.
- Grciffenhagen, Martin (Hrsg.), 1973: *Demokratisierung in Staat und Gesellschaft*, München/Zürich.
- Greiffenhagen, Martin, 1973: Einleitung, in: Greiffenhagen, Martin (Hrsg.), *Demokratisierung in Staat und Gesellschaft*, München/Zürich, 11-44.
- Greven, Michael Th., 1977: *Parteien und politische Herrschaft*, Meisenheim.
- Greven, Michael Th., 1993: Ist die Demokratie modern? Zur Rationalitätskrise der politischen Gesellschaft, in: *Politische Vierteljahresschrift* 34, 399-413.
- Grube, FranWRichter, Gerhard (Hrsg.), 1975: *Demokratiethorien. Konzeptionen und Kontroversen*, Hamburg.
- Guggenberger, Bernd, 1984: An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie, in: Guggenberger, Bernd/Offe, Claus (Hrsg.), *An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie. Politik und Soziologie der Mehrheitsregel*, Opladen, 184-195.
- Guggenberger, Bernd, 1995: Demokratie/Demokratiethorie, in: Nohlen, Dieter (Hrsg.), *Wörterbuch Staat und Politik*, München/Zürich, 80-90.
- Guggenberger, Bernd/Offe, Claus (Hrsg.), 1984: *An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie. Politik und Soziologie der Mehrheitsregel*, Opladen.
- Gurr, Ted Robert/Jagers, Keith/Moore, Will H., 1990: The Transformation of the Western State: The Growth of Democracy, Autocracy, and State Power since 1800, in: *Studies in Comparative International Development* 25, 73-108.
- Ilabermas. Jürgen, 1973: *Legitimationsprobleme im Spätkapitalismus*, Frankfurt a.M.
- Habermas, Jürgen, 1981: *Theorie des kommunikativen Handelns*, 2 Bde., Frankfurt a.M.
- Habermas, Jürgen, 1992a: Drei normative Modelle der Demokratie: Zum Begriff deliberativer Politik, in: Münkler, Herfried (Hrsg.), *Die Chancen der Freiheit. Grundprobleme der Demokratie*, München/Zürich, 11-24.

- Habermas, Jürgen, 1992b: *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*, Frankfurt a.M.
- Habermas, Jürgen u.a., 1969: *Student und Politik. Eine soziologische Untersuchung zum politischen Bewußtsein Frankfurter Studenten*, Neuwied/Berlin.
- Ilacke, Christian, 1992: Ein liberaler Aristokrat, in: *Das Parlament*, Nr. 24 v. 5.6. 1992.
- Hartwich, Hans-Hermann, 1970: *Sozialstaatspostulat und gesellschaftlicher status quo*, Köln/Opladen.
- Hadenius, Axel, 1992: *Democracy and Development*, Cambridge.
- Hadenius, Axel, 1994: The Duration of Democracy: Institutional vs Social-Economic Factors, in: Beetham, David (Hrsg.), *Defining and Measuring Democracy*, London u.a., 63-88.
- Hamilton, Alexander/Madison, James/Jay, John, 1961 (1788): *The Federalist Papers*, hg. v. Clinton Rossiter, New York.
- Hansen, Mogens Herman, 1991: *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, Oxford/Cambridge, Mass.
- Haubold, Erhard, 1995: Vierzig Schritte zum Wahlbetrug, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Nr. 107, 9. Mai 1995, S. 8.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 1965 (1821): *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Hamburg.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, 1970: Aus Hegels Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte, in: Hegel, Georg Wilhelm Friedrich, *Recht, Staat, Geschichte*, Stuttgart, 351-443.
- Heidorn, Joachim, 1982: *Legitimität und Regierbarkeit*, Berlin.
- Held, David, 1987: *Models of Democracy*, Cambridge/Oxford.
- Held, David, 1991a: The possibilities of democracy. A discysson of Robert Dahl, Democracy and its Critics (New Haven: Yale University Press 1989), in: *Theory and Society* 20, 875-889.
- Held, David, 1991b: Democracy, the Nation-State and the Global System, in: Held, David (Hrsg.), *Political Theory Today*, Cambridge, 197-235.
- Held, David, 1992a: Democracy: From City-states to a Cosmopolitan Order?, in: Held, David (Hrsg.), 1992: *Prospects for Democracy*, Cambridge, 13-52.
- Held, David (Hrsg.), 1992b: *Prospects for Democracy*, Cambridge.
- Heller, Hermann, 1971a: Staat, in: Heller, Hermann, *Gesammelte Schriften*, Bd. 3, 5-23.
- Heller, Hermann, 1971b (1930): Rechtsstaat oder Diktatur?, in: Heller, Hermann, *Gesammelte Schriften*, Bd. 1, 445-463.
- Hennig, Eike, 1974: Lesehinweise für die Lektüre der "politischen Schriften" von Marx und Engels, in: Karl Marx/Friedrich Engels, *Staatstheorie*, hg. u. eingeleitet von Hennig, Eike u.n., Frankfurt a.M./Berlin/Wien, LIX-XCII.
- Hennis, Wilhelm, 1973: Demokratisierung: Zur Problematik eines Begriffs, in: Greiffenhagen, Martin (Hrsg.), *Demokratisierung in Staat und Gesellschaft*, München/Zürich, 47-70.

- Hennis, Wilhelm (Hrsg.), 1977: *Regierbarkeit*, Stuttgart, 2 Bde.
- Ilenrich, Rolf, 1989: *Der vormundtschaftliche Staat. Vom Versagen des realexistierenden Sozialismus*, Reinbek bei Hamburg.
- Ilereth, Michael, 1991: *Tocqueville zur Einführung*, Hamburg.
- Hermens, Ferdinand Aloys, 1931: *Demokratie und Kapitalismus*, München/Leipzig.
- Hertig, Hans-Peter, 1984: Volksabstimmungen, in: Klöti, Ulrich (Hrsg.), *Handbuch Politisches System der Schweiz*, Bd. 2, Bern 1984, 247-277.
- Hesse, Joachim Jens/ Ellwein, Thomas, 1992: *Das Regierungssystem der Bundesrepublik Deutschland*, 2 Bde., Opladen.
- Hesse, Konrad, 1962: *Der unitarische Bundesstaat*, Karlsruhe.
- Heuer, Jens, 1990: *Marxismus und Demokratie*, Baden-Baden.
- Heußner, Hermann, 1992: Entstehung direktdemokratischer Verfahren in den USA - Ein Rückblick auf die geschichtlichen Impulse plebiszitärer Verfassungsbestimmungen, in: *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 23, 131-145.
- Hildebrandt, Kurt, 1973: Einleitung, in: Platon, *Der Staat*, Stuttgart, VII-XXXIX.
- Hirst, Paul, 1994: *New Forms of Economic and Social Governance*, Cambridge.
- Hobbes, Thomas, 1984 (1651): *Leviathan oder Stoff, Form und Gewalt eines kirchlichen und bürgerlichen Staates*, hg. v. Iring Fetscher, Frankfurt a.M.
- Hockerts, Hans Günter, 1980: *Sozialpolitische Entscheidungen im Nachkriegsdeutschland*, Stuttgart.
- Hofmann, Gunter/Perger Werner A. (Hrsg.), 1992: *Die Kontroverse. Weizsäckers Parteienkritik in der Diskussion*, Frankfurt a.M.
- Hoffmann, E.F.L., 1849: *Vollständiges politisches Taschenwörterbuch*, Leipzig (Nachdruck München/Gütersloh 1981).
- Hofrichter, Jürgen, 1993: Kein Licht am Ende des Tunnels. Skeptische Einschätzungen der ökonomischen und politischen Lage in Mittel- und Osteuropa, in: *Informationsdienst Soziale Indikatoren* Nr. 10, 6-9.
- Hofrichter, Jürgen, 1994: Die Akzeptanz demokratischer Grundwerte in der Europäischen Union, in: Bundeszentrale für politische Bildung (Hrsg.), *Grundwerte der Demokratie im internationalen Vergleich*, Bonn, 209-233.
- Holden, Barry, 1988: New directions in democratic theory, in: *Political Studies* 36, 324-333.
- Homann, Karl, 1988: *Rationalität und Demokratie*, Tübingen.
- Hommelhoff, Peter/Kirchhof, Paul (Hrsg.), 1994: *Der Staatenverbund der Europäischen Union*, Baden-Baden.
- Horowitz, Donald L., 1990: Comparing Democratic Systems, in: *Journal of Democracy* 1, No. 4, 73-79.
- Horowitz, Donald L., 1993: Democracy in divided societies, in: *Journal of Democracy* 4, No. 4, 18-38.
- Huber, Evelyn/Ragin, Charles/Stephens, John D., 1993: Social Democracy, Christian Democracy, Constitutional Structure, and the Welfare State, in: *American Journal of Sociology* 99 (711-749).

- Huber, John D./Powell, Bingham, G. Jr., 1994: Congruence Between Citizens and Policymakers in Two Visions of Liberal Democracy, in: *World Politics* 46, 291-326.
- Humana, Charles (Hrsg.), 1992: *World Human Rights Guide*, New York/Oxford.
- Huntington, Samuel P., 1984: Will more Countries become Democratic?, in: *Political Science Quarterly* 99, 193-218.
- Huntington, Samuel P., 1991: *The Third Wave. Democratization in the late Twentieth Century*, Norman.
- Huntington, Samuel P., 1992: How Countries Democratize, in: *Political Science Quarterly* 106, 579-615.
- Imboden, Max, 1959: *Montesquieu und die Lehre der Gewaltenteilung*, Berlin.
- Inglehart, Ronald, 1990: *Culture Shift in Advanced Industrial Society*, Princeton.
- Inkeles, Axel (Hrsg.), 1991: *On Measuring Democracy*, New York.
- Isensee, Josef/Kirchhof, Paul (Hrsg.), 1987: Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland. Bd. 1: *Grundlagen von Staat und Verfassung*, Heidelberg.
- Jackmann, Robert W., 1991: On the Political Capacity of Nation States: Institutionalization and Legitimacy, in: Inkeles, Alex (Hrsg.), *On Measuring Democracy. Its Consequences and Concomitants*, New Brunswick, 157-188.
- Jäger, Wolfgang, 1992: *Fernsehen und Demokratie: Scheinplebiszitäre Tendenzen und Repräsentation in den USA, Großbritannien, Frankreich und Deutschland*, München.
- Jagers, Keith/Gurr, Ted Robert, 1995: *Transitions to Democracy: Tracking the Third Wave with Polity III Indicators of Democracy and Autocracy*, University of Maryland: Manuskript (zur Veröffentlichung im Journal of Peace Research vorgesehen).
- Jardin, Andre, 1991 (fransyza): *Alexis de Tocqueville. Leben und Werk*, Frankfurt a.M./New York.
- Jennet, Thierry, 1991: *Démocratie Directe, Démocratie Moderne*, Paris.
- Jesse, Eckhard, 1993: Typologie politischer Systeme der Gegenwart, in: *Grundwissen Politik*, hg. von der Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 165-227.
- Joas, Hans/Kohli, Martin (Hrsg.), 1993: *Der Zusammenbruch der DDR*, Frankfurt a. M.
- Johnson, Curtis N., 1990: *Aristotle's Theory of the State*, Hampshire u.a.
- Jürgens, Gunther, 1993: *Direkte Demokratie in den Bundesländern*, Stuttgart u.a.
- Jung, Otmar, 1987: Volksgesetzgebung in Deutschland, in: *Leviathan* 13, 242-265.
- Jung Otmar, 1990: Direkte Demokratie - Forschungsstand und -aufgaben, in: *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 21, 491-504.
- Jung, Otmar, 1992: Kein Volksentscheid im Kalten Krieg! Zum Konzept einer plebiszitären Quarantäne für die junge Bundesrepublik 1948/1949, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 45/92, 16-30.

- Jung, Otmar, 1994: *Grundgesetz und Volksentscheid. Gründe und Reichweite der Entscheidungen des Parlamentarischen Rats gegen Formen direkter Demokratie*, Opladen.
- Kaase, Max, 1992a: Politische Beteiligung, in: Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), *Lexikon der Politik*, Bd. 3: *Die westlichen Länder*, München, 339-346.
- Kaase, Max, 1992b: Legitimitätsüberzeugungen, in: Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), *Lexikon der Politik*, Bd. 3: *Die westlichen Länder*, München, 224-231.
- Kaase, Max, 1994: Political Culture and Political Consolidation in Central and Eastern Europe, Berlin (Manuskript), Publikation vorgesehen für: Weil, Frederick D. (Hrsg.), *Research on Democracy and Society*, Bd. 2, Greenwich.
- Kagan, Donald, 1992: *Perikles. Die Geburt der Demokratie*, Stuttgart.
- Kahan, Alan S., 1992: *Aristocratic Liberalism. The Social and Political Thought of Jacob Burckhardt, John Stuart Mill, and Alexis de Tocqueville*, New York.
- Kallscheuer, Otto, 1986: Marxismus und Sozialismus bis zum Ersten Weltkrieg, in: Fetscher, Iring/Münkler, Herfried (Hrsg.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen*, Bd. 4, München, 515-588.
- Kaltefleiter, Werner, 1986: Die Grenzen der Demokratie, in: Hattenhauer, Hans/Kaltefleiter, Werner (Hrsg.), *Meinheitsprinzip, Konsens und Verfassung*, Heidelberg, 137-150.
- Kant, Immanuel, 1984 (1795): *Zum ewigen Frieden*, Stuttgart.
- Karl, Terry Lynn, 1990: Dilemmas of Democratization in Latin America, in: *Comparative Politics* 23, 1-21.
- Karl, Terry Lynn/Schmitter, Philippe 1991: Modes of Transition in Latin America and Southern and Eastern Europe, in: *International Social Science Journal* 28, 269-284.
- Katzenstein, Peter, 1987: *Small States on World Markets*, Ithaca, N.Y.
- Kelsen, Hans, 1967: *Demokratie und Sozialismus*. Ausgewählte Aufsätze, hg. und eingeleitet von Norbert Leser, Darmstadt.
- Kelso, William A., 1978: *American Democratic Theory - Pluralism and its Critics*, Westport.
- Kempen, Otto Ernst (Hrsg.), 1976: *Sozialstaatsprinzip und Wirtschaftsordnung*, Frankfurt a.M./New York.
- Keohane, Robert O./Nye, Joseph S., 1989: *Power and Interdependence*, New York.
- Kern, Paul B., 1972: Universal Suffrage Without Democracy: Thomas Hare and John Stuart Mill, in: *Review of Politics* 34, 306-322.
- Kielmansegg, Peter Graf, 1987: Der demokratische Verfassungsstaat im Wettbewerb der Systeme, in: Funke, Manfred/Jacobsen, Hans-Adolf/Knüttler, Hans-Helmuth/Schwary, Hans-Peter (Hrsg.), *Demokratie und Diktatur* (Bundeszentrale für politische Bildung, Bd. 250), Bonn, 581-597.
- Kielmansegg, Peter Graf, 1988a: *Das Experiment der Freiheit. Zur gegenwärtigen Lage des demokratischen Verfassungsstaates*, Düsseldorf.

- Kielmansegg, Peter Graf, 1988b: An den Grenzen der Mehrheitsdemokratie?, in: Kielmansegg, Peter Graf, *Das Experiment der Freiheit. Zur gegenwärtigen Lage des demokratischen Verfassungsstaates*, Düsseldorf, 97-132.
- Kielmansegg, Peter Graf, 1992: Ein Maß für die Größe des Staates. Was wird aus Europa? Europa fehlt die Zustimmung der Bürger, in: *Frankfurter Allgemeine* v. 2. 12.1992, 35.
- Kirchheimer, Otto, 1960: Besprechung von Friedrich Karl Fromme, Von der Weimarer Verfassung zum Bonner Grundgesetz (1960), in: *Neue Politische Literatur* 5, 1100-1104.
- Kirchheimer, Otto, 1965: Der Wandel des europäischen Parteiensystems, in: *Politische Vierteljahresschrift* 6, 20-41.
- Kirchheimer, Otto, 1967: Deutschland oder Der Verfall der Opposition, in: Kirchheimer, Otto, *Politische Herrschaft*, Frankfurt a.M., 58-91
- Klein, Ansgar, 1991: Das Projekt der Zivilgesellschaft. Anmerkungen zur Renaissance der demokratischen Frage, in: *Forschungsjournal NSB* 4, Nr. 1, 70-80.
- Kleinfeld, Ralf, 1993: Interessenvermittlung in der niederländischen Verhandlungsdemokratie. Organisation und Institutionen der sozioökonomischen Interessenvermittlung, in: Kleinfeld, Ralf/Luthardt, Wolfgang (Hrsg.), *Westliche Demokratien und Interessenvermittlung*, Marburg, 223-260.
- Kleinfeld, Ralf/Luthardt, Wolfgang (Hrsg.), 1993: *Westliche Demokratien und Interessenvermittlung*, Marburg.
- Klingemann, Hans-Dieter/Hofferbert, Richard I/Budge, Ian u.a., 1994: *Parties, Policies. and Democracy*, Boulder u.a.
- Kobach, Kris W., 1994: Switzerland, in: Butler, David/Ranney, Austin (Hrsg.), 1994: *Referendums Around the World*, Washington D.C., 98-153.
- Kraus, Peter A., 1990: Elemente einer Theorie postautoritärer Demokratisierungsprozesse im südeuropäischen Kontext, in: *Politische Vierteljahresschrift* 31, 191-213.
- Kriele, Martin, 1992: Plebiszite in das Grundgesetz? Der Verfassungsstaat bekäme Legitimationsprobleme, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Nr. 262 v 10.11.92, S. 12.
- Kriesi, Hanspeter, 1980: *Entscheidungsstrukturen und Entscheidungsprozesse in der Schweizer Politik*, Frankfurt a.M./New York.
- Kriesi, Hanspeter, 1991: Direkte Demokratie in der Schweiz, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte* B 23/91, 44-54.
- Lake, David A., 1992: Powerful Nacifysts: Democratic States and War, in: *American Political Science Review* 86, 24-37.
- Landfried, Christine (Hrsg.), 1988: *Constitutional Review and Legislation*, Baden-Baden.
- Landfried, Christine, 1990: Rechtspolitik, in: von Beyme, Klaus/Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), *Politik in der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen, 76-98.
- Landfried, Christine, 1994: *Partei финанzen und politische Macht*, Baden-Baden, 2. Auf7.

- Lane, Jan-Erik, 1993: Democracy: institutions and interests, in: *Politeia* 12, No. 2, 56-67.
- Lane, Jan-Erik/Ersson, Svante 1990: *Comparative Political Economy*, London/New York.
- Laver, Michael/Schofield, Norman, 1990: *Multiparty Government. The Politics of Coalition in Europe*, Oxford u.a.
- Lehmbruch, Gerhard, 1967: *Proporzdemokratie: Politisches System und politische Kultur in der Schweiz und in Österreich*, Tübingen.
- Lehmbruch, Gerhard, 1969: Konkordanzdemokratie im internationalen System, in: Czempel, Ernst-Otto (Hrsg.), *Die anachronistische Souveränität, Politische Vierteljahresschrift Sonderheft I*, Opladen, 139-163.
- Lehmbruch, Gerhard, 1971: Das politische System Österreichs in vergleichender Perspektive, in: *Österreichische Zeitschrift für Öffentliches Recht* 22, 35-56.
- Lehmbruch, Gerhard, 1975: Die ambivalenten Funktionen politischer Beteiligung in hochindustrialisierten Demokratien, in: Gilg, Peter u.a. (Hrsg.), *Geschichte und Politische Wissenschaft. Festschrift für Erich Gruner zum 60. Geburtstag*, Bern, 237-264.
- Lehmbruch, Gerhard, 1975: Consociational Democracy in the International System, in: *European Journal of Political Research* 3, 377-391.
- Lehmbruch, Gerhard, 1976: *Parteienwettbewerb im Bundesstaat*, Stuttgart u.a.
- Lehmbruch, Gerhard, 1987: "Proporzdemokratie" nach zwanzig Jahren. Überlegungen zur Theoriebildung in der komparatistischen Forschung über politische Strategien in der Schweiz, Konstanz: Manuskript.
- Lehmbruch, Gerhard, 1989: Marktreformstrategien bei alternierender Parteiregierung: Eine vergleichende institutionelle Analyse, in: Ellwein, Thomas u.a. (Hrsg.), *Jahrbuch zur Staats- und Verwaltungswissenschaft*, Baden-Baden, Bd. 3, 15-45.
- Lehmbruch, Gerhard, 1990: Demokratie als rationaler Prozeß, in: Rudolph, Hermann (Hrsg.), *Den Staat denken. Theodor Eschenburg zum Fünfundachtzigsten*, Berlin, 53-59.
- Lehmbruch, Gerhard, 1992: Konkordanzdemokratie, in: Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), *Lexikon der Politik*, Bd. 3: *Die westlichen Länder*, München, 206-211.
- Lehmbruch, Gerhard, 1993: Consociational Democracy and Corporatism in Switzerland, in: *Publius: The Journal of Federalism* 23, Nr. 2, 43-60.
- Lehmbruch, Gerhard/Schmitter, Philippe C. (Hrsg.), 1982: *Patterns of Corporatist Policy-Making*, Beverly Hills/London.
- Lehner, Franz, 1979: *Grenzen des Regierens. Eine Studie zur Regierungsproblematik hochindustrialisierter Demokratien*, Königstein/Ts.
- Lehner, Franz, 1981: *Einführung in die Neue Politische Ökonomie*, Kronberg, Ts.
- Lehner, Franz, 1989: *Vergleichende Regierungslehre*, Opladen.

- Leibholz, Gerhard, 1958: Strukturwandel der modernen Demokratie, in: Leibholz, Gerhard, *Strukturprobleme der modernen Demokratie*, Karlsruhe, 78-141.
- Leibholz, Gerhard, 1975: Repräsentation, in: *Evangelisches Staatslexikon*, Stuttgart, 2194-2199.
- Leicht, Robert, 1992: Ohne Innere Sicherheit, in: *DIE ZEIT*, Nr. 49, 1
- Lenin, Wladimir I., 1970 (1918): Staat und Revolution, in: Lenin, Wladimir I., *Ausgewählte Werke*, Bd. II, Berlin, 315-420.
- Lenk, Kurt, 1991: Probleme der Demokratie, in: Lieber, Hans-Joachim (Hrsg.), *Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart*, Bonn, 933-990.
- Lenk, Kurt/Franke, Berthold, 1987: *Theorie der Politik. Eine Einführung*, Frankfurt a.M./New York.
- Lepsius, M. Rainer, 1978: From Fragmented Party Democracy to Government by Emergency Decree and National Socialist-Takeover: Germany, in: Linz, Juan L./Stepan, Alfred (Hrsg.), *The Breakdown of Democratic Regimes*, Baltimore/London, 34-79.
- Lepsius, M. Rainer, 1990a: Die Prägung der politischen Kultur der Bundesrepublik durch institutionelle Ordnungen, in: Lepsius, M. Rainer, *Interessen, Ideen und Institutionen*, Opladen, 63-84.
- Lepsius, M. Rainer, 1990b (1978): Soziale Ungleichheit und Klassenstrukturen in der Bundesrepublik Deutschland, in: Lepsius M. Rainer, *Interessen, Ideen und Institutionen*, Opladen, 117-152.
- Lepsius, M. Rainer, 1991: Nationalstaat oder Nationalitätenstaat als Modell für die Weiterentwicklung der Europäischen Gemeinschaft, in: Wildenmann, Rudolf (Hrsg.), *Staatswerdung Europas? Option für eine Europäische Union*, Baden-Baden, 19-40.
- Lepsius, M. Rainer, 1993: *Demokratie in Deutschland*, Göttingen.
- Lerner, Daniel, 1958: *The Passing of Traditional Society*, Glencoe.
- Lieber, Hans-Joachim (Hrsg.), 1991: *Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart*, Bonn.
- Liebert, Ulrike, 1990: Parliament as a central site in democratic consolidation: A preliminary exploration, in: Liebert, Ulrike/Cotta, Maurizio (Hrsg.), *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe: Greece, Italy, Portugal, Spain and Turkey*, London/New York, 3-30.
- Liebert, Ulrike, 1994: *Parlamente in der Evolution der Demokratie: Deutschland, Italien und Spanien im Vergleich (1948-1990)*, Universität Heidelberg: Habilitationsschrift.
- Liebert, Ulrike/Cotta, Maurizio (Hrsg.), 1990: *Parliament and Democratic Consolidation in Southern Europe*, London/New York.
- Lijphart, Arend, 1968: *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in the Netherlands*, Berkeley/Los Angeles.
- Lijphart, Arend, 1977: *Democracy in Plural Societies*, New Haven/London.
- Lijphart, Arend, 1984: *Democracies*, New Haven/London.

- Lijphart, Arend, 1989a: From the Politics of Accommodation to Adversarial Politics in the Netherlands: A Reassessment, in: *West European Politics* 12, Nr. 1, 139-153.
- Lijphart, Arend, 1989b: Democratic Political Systems Types, Cases, Causes. and Consequences, in: *Journal of Theoretical Politics* 1, 33-48.
- Lijphart, Arend, 1991: Constitutional Choices for new Democracies, in: *Journal of Democracy* 2, Nr. 1, 72-84
- Lijphart, Arend, 1992a: Democratization and Constitutional Choices in Czechoslovakia, Hungary and Poland 1989-91, in: *Journal of Theoretical Politics* 4, 207-223.
- Lijphart, Arend, 1992b: Introduction, in: Lijphart, Arend (Hrsg.), *Parliamentary versus Presidential Government*, Oxford, 1-27.
- Lijphart, Arend (Hrsg.), 1992c: *Parliamentary versus Presidential Government*, Oxford.
- Lijphart, Arend, 1993: Consociational Democracy, in: Krieger, Joel (Hrsg.), *The Oxford Companion to Politics of the World*, Oxford, 188-189.
- Lijphart, Arend, 1994a: Presidentialism and Majoritarian Democracy: Theoretical Observations, in: Linz, J. /Valenzuela, Arturo (Hrsg.), *The Failure of Presidential Democracy*, Bd. 1, Baltimore/London, 91-105.
- Lijphart, Arend, 1994b: Democracies: Forms, performance, and constitutional engineering, in: *European Journal of Political Research* 25, 1-17
- Lijphart, Arend, 1994c: *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*, Oxford u. a.
- Lijphart, Arend/Bruneau, Thomas C./Diamandouros, P. Nikiforos/Gunther, Richard, 1988: A Mediterranean Model of Democracy? The Southern European Democracies in Comparative Perspective, in: *West European Politics* 111, Nr. 1, 7-25.
- Lijphart, Arend/Crepaz, Markus M., 1991: Corporatism and Consensus Democracy in Eighteen Countries: Conceptual and Empirical Linkages, in: *British Journal of Political Science* 21, 235-246.
- Lindblom, Charles E., 1988: *Democracy and Market System*, Oslo.
- Lindenberg, Marc/Devarajan, Shantayanan, 1993: Prescribing Strong Economic Medicine. Revisiting the Myths about Structural Adjustment, Democracy, and Economic Performance in Developing Countries, in: *Comparative Politics* 25, 169-182.
- Linder, Wolf, 1992: Die Schweiz zwischen Isolation und Integration, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte. Beilage zur Wochenzeitung Das Parlament* Nr. 47-48/92, 20-31.
- Linder, Wolf, 1994: *Swiss Democracy. Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies*, New York.
- Lindner, Clausjohann, 1990: *Kritik der Theorie der partizipatorischen Demokratie*, Opladen.

- Lindsay, Thomas K., 1992: Aristotle's Qualified Defense of Democracy through "Political Mixing", in: *The Journal of Politics* 54, 101-119.
- Lindsay, Thomas K., 1994: Was Aristotle Racist, Sexist, and Anti-Democratic?, in: *The Review of Politics* 56, 127-151.
- Linz, Juan J., 1978: *The Breakdown of Democratic Regimes. Crisis, Breakdown & Reequilibration*, Baltimore/London.
- Linz, Juan J., 1990a: The Perils of Presidentialism, in: *Journal of Democracy* 1, Nr. 1, 51-69.
- Linz, Juan J., 1990b: The Virtues of Parliamentarianism, in: *Journal of Democracy* 1, Nr. 1, 84-91.
- Linz, Juan J., 1990c: Transitions to Democracy, in: *The Washington Quarterly*, Summer 1990, 143-164.
- Linz, Juan J., 1994: Presidential or Parliamentary Democracy: Does it make a Difference?, in: Linz, Juan J./Valenzuela, Arturo (Hrsg.), *The Failure of Presidential Democracy*, Bd. 1, Baltimore/London, 3-90.
- Linz, Juan J./Valenzuela, Arturo (Hrsg.), 1994: *The Failure of Presidential Democracy*, Bd. 1, Baltimore/London.
- Lipset, Seymour Martin, 1959: Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy, in: *American Political Science Review* 53, 69-105.
- Lipset, Seymour Martin, 1961: *Political Man*, London.
- Lipset, Seymour Martin, 1981 (erweiterte Ausgabe): *Political Man. The Social Basis of Politics*, Baltimore.
- Lipset, Seymour Martin, 1992: Conditions of the Democratic Order and Social Change: A Comparative Discussion, in: Eisenstadt, Samuel N. (Hrsg.), *Democracy and Modernity*, Leiden u.a., 1-14.
- Lipset, Seymour Martin, 1993: Reflections on Capitalism, Socialism & Democracy, in: *Journal of Democracy* 4, No. 2, 43-55.
- Lipset, Seymour Martin/Rokkan, Stein (Hrsg.), 1967: *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, New York.
- Lipset, Seymour Martin/Seong, Kyoung-Ryung/Torres, John Charles, 1993: A comparative analysis of the social requisites of democracy, in: *International Social Science Journal* 45, 155-175.
- Lively, Jack, 1962: *The Social and Political Thought of Alexis de Tocqueville*, Oxford.
- Locke, John, 1989 (Yng. 1690): *Zwei Abhandlungen über die Regierung*, hg. und eingeleitet von Walter Euchner, Frankfurt a.M.
- Lösche, Peter, 1989a: Parteienstaat Bundesrepublik - Koalitionsbildungsstaat USA. Überlegungen zum Vergleich von Regierungssystemen, in: *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 20, 283-291.
- Lösche, Peter, 1989b: *Amerika in Perspektive. Politik und Gesellschaft der Vereinigten Staaten*, Darmstadt.

- Loewenstein, Karl, 1966: Max Webers Beitrag zur Staatslehre in der Sicht unserer Zeit, in: *Max Weber. Gedächtnisschrift der Ludwig-Maximilians-Universität München zur 100. Wiederkehr seines Geburtstags 1964*, Berlin, 131-146.
- Loewenstein, Karl, 1975: *Verfassungslehre*, Tübingen.
- Luhmann, Niklas, 1969: *Legitimation durch Verfahren*, Neuwied/Berlin.
- Luhmann, Niklas, 1986: Die Zukunft der Demokratie, in: *Der Traum der Vernunft. Vom Elend der Aufklärung. Eine Veranstaltung der Akademie der Künste*, Berlin (2. Folge), Darmstadt/Neuwied, 207-217.
- Lukacs, Georg, 1962: *Zerstörung der Vernunft*, Neuwied.
- Luthardt, Wolfgang, 1988a: Elemente 'direkter Demokratie' als Möglichkeiten erweiterter politischer Teilhabe? Zu einigen Voraussetzungen und Problemen, in: Luthardt, Wolfgang/Waschkuhn, Arno (Hrsg.), *Politik und Repräsentation. Beiträge zur Theorie und zum Wandel politischer und sozialer Institutionen*, Marburg, 45-64.
- Luthardt, Wolfgang, 1988b: Konkurrenz- und Konkordanzdemokratie im Vergleich. Bundesrepublik Deutschland, Österreich, Schweiz, in: Luthardt, Wolfgang/Waschkuhn, Arno (Hrsg.), *Politik and Repräsentation. Beiträge zur Theorie and zum Wandel politischer und sozialer Institutionen*, Marburg, 225-248.
- Luthardt, Wolfgang, 1992a: Institutionen direkter Demokratie in der Schweiz und in anderen westeuropäischen Staaten - ein empirischer Beitrag zur Demokratietheorie, in: *Zeitschrift für Parlamentsfragen* 23, 146-162.
- Luthardt, Wolfgang, 1992b: Direkte Demokratie und Europäische Integration. Institutionelle Angleichung zwischen Legitimation und Entscheidungsfyndung, in: *Schweizerisches Jahrbuch für Politische Wissenschaft* 32, Bern, 185-204.
- Luthardt, Wolfgang, 1992c: Direct Democracy in Western Europe: The Case of Switzerland, in: *Telos* Nr. 90, Winter 1991-92, 101-112.
- Luthardt, Wolfgang, 1994: *Direkte Demokratie. Ein Vergleich in Westeuropa*, Baden-Baden.
- Luther, Kurt Richard/Müller, Wolfgang C. (Hrsg.), 1992: *Special Issue on Politics in Austria: Still a Case of Consociationalism?* (West European Politics 15, Nr.1), London.
- Machiavelli, Niccolo, 1925: *Vom Staat - Gesammelte Schriften*, hg. v. Hanns Floerke, Bd.1.
- Mackie, Thomas T./Rose, Richard (Hrsg.), 1991: *The International Almanac of Electoral History*, London u.a.
- Macpherson, C.B., 1973: *Democratic Theory*, Oxford.
- Mncpherson, C.B., 1977: *The Life and Times of Liberal Democracy*, Oxford.
- Maier, Hans, 1968: Rousseau, in: Maier, Hans/Rausch, Heinz/Denzer, Horst (Hrsg.), *Klaesiker des politischen Denkens* 11, München, 104-134.

- Maier, Hans, 1985: Zur neueren Geschichte des Demokratiebegriffs, in: Maier, Hans, *Politische Wissenschaft in Deutschland. Lehre und Wirkung*, München/Zürich, 189-218.
- Maihofer, Werner, 1994: Prinzipien freiheitlicher Demokratie, in: Benda, Ernst/Maihofer, Werner/Vogel, Hans-Jochen (Hrsg.), *Handbuch des Verfassungsrechts*, Berlin, 427-536.
- Mainwaring, Scott, 1993: Presidentialism, Multipartyism, and Democracy, in: *Comparative Political Studies* 26, 198-228.
- Mainwaring, Scott/O'Donnell, Guillermo/Valenzuela, J. Samuel (Hrsg.) 1992: *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*, Notre Dame, Ind.
- Mair, Peter, 1994: The Correlates of Consensus Democracy and the Puzzle of Dutch Politics, in: *West European Politics* 17, No. 4, 97-123.
- Mann, Thomas, 1918: *Betrachtungen eines Unpolitischen*, Berlin.
- Marcard, Michaela von, 1994: *Rokoko oder das Experiment an lebenden Herzen. Galante Ideale und Lebenskrisen*, Reinbek.
- Marks, Gary/Diamond, Larry (Hrsg.), 1992: *Reexamining Democracy*, Newbury Park u.a.
- Marx, Karl, 1960 (1852): Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte, in: *Marx-Engels-Werke*, Bd. 8, Berlin, I 1 I-207.
- Marx, Karl, 1970 (1871): Der Bürgerkrieg in Frankreich, in: *Karl Marx - Friedrich Engels - Ausgewählte Schriften in zwei Bänden*, Berlin-Ost, Bd. 1, 442-515.
- Marx, Karl, 1972a (1843): Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Kritik des Hegelschen Staatsrechts (§§ 261-313), in: *Marx-Engels-Werke*, Berlin-Ost, Bd. 1, 209-333.
- Marx, Karl, 1972b (1843/44): Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung, in: *Marx-Engels-Werke*, Berlin-Ost, Bd. 1, 378-391.
- Marx, Karl/Engels, Friedrich, 1970 (1848): Manifest der Kommunistischen Partei, in: *Karl Marx - Friedrich Engels. Ausgewählte Schriften in zwei Bänden*, Bd. 1, Berlin, 17-57.
- Massing, Peter, 1979: *Interesse und Konsensus. Zur Rekonstruktion und Begründung normativ-kritischer Elemente neopopulistischer Demokratietheorie*, Opladen.
- Maus, Ingeborg, 1991: Sinn und Bedeutung von Volkssouveränität in der modernen Gesellschaft, in: *Kritische Justiz* 24, 137-150.
- Maus, Ingeborg, 1992a: *Zur Aufklärung der Demokratietheorie*, Frankfurt a. M.
- Maus, Ingeborg, 1992b: Basisdemokratische Aktivitäten und rechtsstaatliche Verfassung. Zum Verhältnis von institutionalisierter und nichtinstitutionalisierter Volkssouveränität, in: Kreuder, Thomas (Hrsg.), *Der orientierungslose Leviathan*, Marburg, 99-116.
- Mayer, David Y., 1968: John Stuart Mill and Classical Democracy, in: *Politics* 3, 55-64.
- Mayer-Tasch, Peter C., 1968: *Autonomie und Autorität. Rousseau in den Spuren von Hobbes?*, Neuwied.

- Mayntz, Renate/Scharpf, Fritz (Hrsg.), 1973: *Planungsorganisation. Die Diskussion um die Reform von Regierung und Verwaltung des Bundes*, München.
- McIver, Robert, 1947: *The Modern State*, London.
- McLean, Ian, 1987: *Public Choice*, Oxford.
- Meier, Christian, 1969: Die Entstehung des Begriffs "Demokratie", in: *Politische Vierteljahresschrift* 10, 535-575.
- Meier, Christian, 1993: *Athen. Ein Neubeginn der Weltgeschichte*, Berlin.
- Meier, Christian/Maier, Hans/Koselleck, Reinhart/Conze, Werner, 1972: Demokratie, in: Brunner, Otto/Conze, Werner/Koselleck, Reinhart (Hrsg.), *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*, Bd. 1, Stuttgart, 821-899.
- Meier, Christian/Veyne, Paul, 1988: *Kannten die Griechen die Demokratie?*, Berlin.
- Melossi, Dario, 1994: Weak Leviathan and strong democracy, or of two styles of social control, in: *International Journal of Contemporary Sociology* 31, No. 1, 1-15.
- Menger, Christian-Friedrich, 1993: *Deutsche Verfassungsgeschichte der Neuzeit*, Heidelberg.
- Mensching, Günther, 1992: Der Geist des Weines, in: *Frankfurter Allgemeine* Nr. 174 vom 29.7.1992, S. 35.
- Merkel, Wolfgang (Hrsg.), 1994: *Systemwechsel 1*, Opladen.
- Merkel, Peter H., 1993: Which are today's democracies?, in: *International Social Science Journal* 45, 257-270.
- Merquior, J.G., 1980: *Rousseau and Weber*, London.
- Merritt, Richard L./Zinnes, Dina A., 1991: Democracies and War, in: Inkeles, Alex (Hrsg.), *On Measuring Democracy. Its Consequences and Concomitants*, New Brunswick u.a., 207-234.
- Meyer, Thomas, 1991: *Demokratischer Sozialismus - Soziale Demokratie*, Bonn.
- Meyer-Krahmer, Frieder, 1979: *Politische Entscheidungsprozesse und Ökonomische Theorie der Politik*, Frankfurt a.M./New York.
- Michels, Robert, 1906: Die deutsche Sozialdemokratie, in: *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* 23, 471-556.
- Michels, Robert, 1987a (1908): Die oligarchischen Tendenzen der Gesellschaft. Ein Beitrag zum Problem der Demokratie, in: Michels, Robert, *Masse, Führer, Intellektuelle*, Frankfurt a.M./New York, 133-181.
- Michels, Robert, 1987b (1928): Grundsätzliches zum Problem der Demokratie, in: Michels, Robert, *Masse, Führer, Intellektuelle*, Frankfurt a.M./New York, 182-188.
- Michels, Robert, 1989 (1911): *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, Stuttgart.
- Midlarsky, Manus 1., 1992: The Origins of Democracy in Agrarian Society. Land Inequality and Political Rights, in: *Journal of Conflict Resolution* 36, 454-477.
- Mill, John Stuart, 1957 (1873): *Autobiography*, New York.

- Mill, John Stuart, 1958 (1861): *Considerations on Representative Government*, New York.
- Mill, John Stuart, 1970 (1848): *Principles of Political Economy*, Harmondsworth.
- Mill, John Stuart, 1985 (1859): *On Liberty*, Harmondsworth.
- Mill, John Stuart, 1985a (1835): Democracy and Government, in: Williams, Geraint L. (Hrsg.), *John Stuart Mill on Politics and Society*, Glasgow, 179-185.
- Mill, John Stuart, 1985b (1840): M. de Tocqueville on Democracy in America, in: Williams, Geraint L. (Hrsg.), *John Stuart Mill on Politics and Society*, Glasgow, 186-247.
- Müller, J., 1984: *Rousseau: Dreamer of Democracy*, New Haven.
- Mitchell, William C., 1984: Schumpeter and Public Choice, in: *Public Choice* 42, 73-88 und 161-174.
- Mittermaier, Karl/Mair, Meinhard, 1995: *Demokratie. Die Geschichte einer politischen Idee von Platon bis heute*, Darmstadt.
- Moe, Tery M./Caldwell, Michael, 1994: The Institutional Foundations of Democratic Government: A Comparison of Presidential and Parliamentary Systems, in: *Journal of Institutional and Theoretical Economics* 150/1, 171-195.
- Möckli, Silvano, 1991: Direkte Demokratie im Vergleich, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte* Nr. B 23/91, 31-43.
- Möckli, Silvano, 1994: *Direkte Demokratie*, Bern/Stuttgart.
- Mommsen, Wolfgang, 1974a: *Max Weber. Gesellschaft, Politik und Geschichte*, Frankfurt a.M.
- Mommsen, Wolfgang, 1974b: *Max Weber und die deutsche Politik 1890-1920*, Tübingen.
- Mommsen, Wolfgang, 1974c (1963): Zum Begriff der "plebisitären Führerdemokratie", in: Mommsen, Wolfgang, *Max Weber. Gesellschaft, Politik und Geschichte*, Frankfurt a.M., 44-71.
- Montesquieu, Charles, 1965 (1748): *Vom Geist des Gesetzes*. Eingeleitet, ausgewählt und übersetzt von Kurt Weigand. Stuttgart.
- Montesquieu, Charles, 1979 (1748), *De l'esprit des lois*, 2 Bde., hg. von Victor Goldschmidt, Paris.
- Moon, Jeremy, 1995: Innovative Leadership and Policy Change: Lessons from Thatcher, in: *Governance* 8, 1-25.
- Moore, Barrington, Jr., 1966: *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, Cambridge, Mass.
- Mostov, Julie, 1989: Karl Marx as democratic theorist, in: *Polity* 22, Nr. 2, 195-212.
- Moulin, Leo, 1953: Les origines religieuses des techniques electorales et deliberative modernes, in: *Revue Internationale d'Histoire Politique et Constitutionnelle*, April-Juni, 106-148.
- Müller-Woßgang C., 1988: Österreichs Regierungssystem. Institutionen, Strukturen, Prozesse, in: *Der Bürger im Staat* 38, 121-127.
- Müller-Rommel, Ferdinand, 1992: Erfolgsbedingungen Grüner Parteien in Westeuropa, in: *Politische Vierteljahresschrift* 33, 189-218.

- Müller-Rommel, Ferdinand, 1993: *Grüne Parteien in Westeuropa. Entwicklungsphasen und Erfolgsbedingungen*, Opladen.
- Münkler, Herfried (Hrsg.), 1992: *Die Chancen der Freiheit. Grundprobleme der Demokratie*, München/Zürich.
- Muller, Edward N./Seligson, Mitchell A., 1994: Civic Culture and Democracy: The Question of Causal Relationships, in: *American Political Science Review* 88, 635-652.
- Nagel, Jack H., 1994: What Political Scientists Can learn from the 1993 Electoral Reform in New Zealand, in: *Political Science & Politics* 27, 525-529.
- Narr, Wolf-Dieter/Naschold, Frieder, 1973: *Theorie der Demokratie*, Stuttgart u.a. (2. bas.).
- Naschold, Frieder, 1968: Demokratie und Komplexität, in: *Politische Vierteljahresschrift* 9, 494-518.
- Naschold, Frieder, 1969a: *Organisation und Demokratie. Untersuchung zum Demokratisierungspotential in komplexen Organisationen*, Stuttgart u.a.
- Naschold, Frieder, 1969b: Demokratie wegen Komplexität. Zu Niklas Luhmann: Komplexität und Demokratie, in: *Politische Vierteljahresschrift* 10, 326-327.
- Naschold, Frieder, 1971: Die systemtheoretische Analyse demokratischer politischer Systeme, in: *Probleme der Demokratie heute* (Politische Vierteljahresschrift Sonderheft 2), Opladen, 3-39.
- Naumann, Friedrich, 1900: *Demokratie und Kaisertum*, Berlin.
- Nef, Rolf, 1988: Die Schweizer Referendumsdemokratie, in: *Der Bürger im Staat* 38, 53-60.
- Neher, Clark D., 1994: Asian Style Democracy, in: *Asian Survey* 34, No. 11, 949-961.
- Neidhart, Leonhard, 1970: *Plebizit und pluralitäre Demokratie*, Bern.
- Neidhart, Leonhard, 1987: Regierungs- und Verwaltungssystem in der Schweiz und der Bundesrepublik Deutschland - ein Vergleich, in: Windhoff-Heritcr, Adrienne (Hrsg.), *Verwaltung und ihre Umwelt*, Opladen, 170-193.
- Neidhart, Leonhard, 1988a: Die Schweizer Konkordanzdemokratie, in: *Der Bürger im Staat* 38, 53-60.
- Neidhart, Leonhard, 1988b: Das Parteiensystem der Schweiz, in: *Der Bürger im Staat* 38, 61-67.
- Neidhart, Leonhard, 1992: Grundlagen und Besonderheiten des schweizerischen Systems, in: Abromeit, Heidrun/Pommerehne, Werner W. (Hrsg.), *Staats-tätigkeit in der Schweiz*, Bern u.a., 15-42.
- Neubauer, Deane E., 1967: Some Conditions of Democracy, in: *American Political Science Review* 61, 1002-1009.
- Neumann, Franz, 1986a (1957): Montesquieu, in: Neumann, Franz, *Demokratischer und autoritärer Staat*, Frankfurt a.M., 142-194.
- Neumann, Franz, 1986b (1957): Zum Begriff der politischen Freiheit, in: Neumann, Franz, *Demokratischer und autoritärer Staat*, Frankfurt a.M., 100-141.

- Neumann, Franz, 1986c (1957): Ökonomie und Politik im Zwanzigsten Jahrhundert, in: Neumann, Franz, *Demokratischer und autoritärer Staat*, Frankfurt a.M., 248-260.
- Newton, Kenneth/Valles, Josep M., 1991: Introduction: political science in Western Europe, 1960-1990, in: *European Journal of Political Research* 20, 227-238.
- Nichols, Mary P., 1992: *Citizens and Statesmen. A Study of Aristotle's Politics*, Savage, Maryland.
- Niclaß, Karlheinz, 1974: *Demokratiegründung in Westdeutschland. Die Entstehung der Bundesrepublik 1945-1949*, München.
- Niclaß, Karlheinz, 1988: *Kanzlerdemokratie. Bonner Regierungspraxis von Konrad Adenauer bis Helmut Kohl*, Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz.
- Niclaß, Karlheinz, 1992: Der Parlamentarische Rat und die plebiszitären Elemente, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte, Beilage zur Wochenzeitschrift Das Parlament* B 45/92, 3-15.
- Nohlen, Dieter, 1978: *Wahlssysteme der Welt*, München/Zürich.
- Nohlen, Dieter, 1986: Militärregime und Re-demokratisierung in Lateinamerika, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte Nr. B 9/1986*, 9-16.
- Nohlen, Dieter, 1990: *Wahlrecht und Parteiensystem*, Opladen.
- Nohlen, Dieter, 1991: Presidencialismo vs. Parlamentarismo en America Latina, in: *Revista de Estudios Politicos* 74, Oktober/Dezember, 43-54.
- Nohlen, Dieter, 1992: Wahlrecht, in: Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), *Die westlichen Länder (Lexikon der Politik, hg. v. Dieter Nohlen, Bd. 3)*, München, 510-518.
- Nohlen, Dieter (Hrsg.), 1993: *Handbuch der Wahldaten Lateinamerikas und der Karibik*, Opladen.
- Nohlen, Dieter/Fernández, Mario (Hrsg.), 1991: *Presidencialismo versus Parlamentarismo en America Latina*, Caracas.
- Nohlen, Dieter/Solari, Aldo (Hrsg.), 1988: *Reforma Política y Consolidación Democrática. Europa y America Latina*, Caracas.
- Nohlen, Dieter/Thibaut, Bernhard, 1994: Transitionsforschung zu Lateinamerika: Ansätze, Konzepte, Thesen, in: Merkel, Wolfgang (Hrsg.), *Systemwechsel 1*, Opladen, 195-228.
- Nonnenmacher, Günther, 1989: Die Ordnung der Gesellschaft. Mangel und Herrschaft in *der politischen Philosophie der Neuzeit: Hobbes, Locke, Adam Smith, Rousseau*, Weinheim.
- Ober, Josiah, 1989: The Nature of Athenian Democracy, in: *Classical Philology* 84, 322-334.
- O'Donnell, Guillermo A., 1979: Modernization and Bureaucratic Authoritarianism. Studies in: *South American Politics*, Berkeley.
- O'Donnell, Guillermo A./Schmitter, Philippe C./Whitehead, Laurence (Hrsg.), 1986: *Transitions from Authoritarian Rule*, Baltimore, 5 Bände.

- O'Donnell, Gaillermo A., 1994: Delegative Democracy, in: *Journal of Democracy* 5, No. 1, 55-69.
- Offe, Claus, 1972: Politische Herrschaft und Klassenstrukturen, in: Kress, Gisela/Senghaas, Dieter (Hrsg.), *Politikwissenschaft*, Frankfurt a.M., 135-164.
- Offe, Claus, 1975: *Berufsbildungsreform. Fallstudie zu Reformpolitik*, Frankfurt a.M.
- Offe, Claus, 1984: Politische Legitimation durch Mehrheitsentscheidung?, in: Guggenberger, Bernd/Offe, Claus (Hrsg.), *An den Grenzen der Mehrheitsregel*, Opladen, 150-183.
- Offe, Claus, 1986: Demokratie und 'höhere Amoralität', in: *Der Traum der Vernunft. Vom Eleod der Aufklärung. Eine Veranstaltung der Akademie der Künste*, Berlin (2. Folge), Darmstnd/Neuwied, 218-232.
- Offe, Claus, 1991: Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe, in: *Social Research* 58, 865-892.
- Offe, Claus, 1992: Wider scheinradikale Gesten - Die Verfassungspolitik auf der Suche nach dem "Volkswillen", in: Hofmann, Gunter/Perger, Werner A. (Hrsg.), *Die Kontroverse. Weizsäckers Parteienkritik in der Diskussion*, Frankfurt a.M., 126-142.
- Offe, Claus, 1994: *Der Tunnel am Ende des Lichts. Erkundungen der politischen Transformation im Neuen Osten*, Frankfurt a.M./New York.
- Offe, Claus, 1995: *Micro-Aspects of Democratic Theory: What Makes for the Deliberative Competence of Citizens?*, Berlin (Manuskript).
- Offe, Claus/Preuss, Ulrich K., 1991: Democratic Institutions and Moral Resources, in: Held, David (Hrsg.), *Political Theory Today*, Cambridge, 143-171.
- Okun, A.M., 1975: *Equality and Efficiency. The Big Tradeoff*, Washington D.C.
- Olson, Mancur, 1965: *The Logic of Collective Action*, New Haven/London.
- Olson, Mancur, 1982: *The Rise and Decline of Nations*, New Haven.
- Olson, Mancur, 1993: Dictatorship, Democracy, and Development, in: *American Political Science Review* 87, 567-576.
- Pangle, T.L., 1973: *Montesquieu's Philosophy of Liberalism: Commentary on "The Spirit of The Laws"*, Chicago.
- Pao-Min, Chang, 1993: The Structural and Cultural Prerequisites of Democracy: Some Observations, in: *Asian Profile* 21, 505-522.
- Papageorgiou, C.J., 1990: Four or five types of Democracy in Aristotle?, in: *History of Political Thought* 9, Nr. 1, 1-8.
- Pateman, Carole, 1970: *Participation and Democratic Theory*, London.
- Peled, Yoav, 1992: Ethnic Democracy and the Legal Construction of Citizenship: Arab Citizens of the Jewish State, in: *American Political Science Review* 86, 432-443.
- Pelinka, Anton, 1974: *Dynamische Demokratie: Zur konkreten Utopie gesellschaftlicher Gleichheit*, Stuttgart u.a.

- Pempel, T.J. (Hrsg.), 1990: *Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes*, Ithaca, N.Y.
- Pennings, Paul, 1995: Consociationalism and Party System Change. Towards a Comparative Operationalization, *ECPR Joint Sessions*, Bordenux 1995.
- Petersen, Thomas, 1994: *Staat, individuelle Präferenz und allgemeiner Wille*. Universität Heidelberg: Habilitationsschrift.
- Phillips, Anne, 1991: *Engendering Democracy*, Cambridge.
- Pion-Berlin, David, 1992: Military Autonomy and Emerging Democracies in South America, in: *Comparative Politics* 25, 83-102.
- Platon, 1973: *Der Staat. Eingeleitet von Kurt Hildebrandt*, Stuttgart.
- Poe, Steven C./Tate, C. Neal, 1994: Repression of Human Rights to Personal Integrity in the 1980s: A Global Analysis, in: *American Political Science Review* 88, 853-872.
- Politik als Kampf - Politik als Beruf. Eine Diskussion mit Christinn von Krockow, M. Rainer Lepsius und Hans Maier, in: Gneuss, Christian/Kocka, Jürgen (Hrsg.), *Max Weber. Ein Symposium*, München 1988, 25-46.
- Pope, Whitney, 1986: *Alexis de Tocqueville. His Social and Political Theory*, Beverly Hills.
- Pourgerami, Abbas, 1991: The Political Economy of Development: An Empirical Examination of the Wealth Theory of Democracy, in: *Journal of Theoretical Politics* 3, 189-211.
- Pourgerami, Abbas, 1992: Authoritarian versus Non-authoritarian Approaches to Economic Development: Update and Additional Evidence, in: *Public Choice* 74, 365-377.
- Powell, G. Bingham, Jr. 1982: *Contemporary Democracies. Participation, Stability and Violence*, Cambridge, Mass./London.
- Priddat, Birger P., 1989: Die politische Struktur der aristotelischen Ökonomie, in: *Politische Vierteljahresschrift* 30, 395-419.
- Pryor, F., 1968: *Public Expenditures in Communist and Capitalist Nations*, London.
- Przeworski, Adam, 1986: Some Problems in the Study of the Transitions to the Democracy, in: O'Donnell, Guillermo A./Schmitter, Philippe C./Whitehead, Laurence (Hrsg.), *Transitions from Authoritarian Rule. Comparative Perspectives*, Baltimore/London, 47-63.
- Przeworski, Adam, 1990: *The State and the Economy under Capitalism*, Chur u.a.
- Przeworski, Adam, 1991a: Spiel mit Einsatz. Demokratisierungsprozesse in Lateinamerika, Osteuropa und anderswo, in: *Transit* Nr.1, 190-211.
- Przeworski, Adam, 1991b: *Democracy and the Market*, Cambridge.
- Przeworski, Adam/Limongi, Fernando, 1993: Political Regimes and Economic Growth, in: *Journal of Economic Perspectives* 7, No. 3, 51-69.
- Putnam, Robert D., 1993: *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton, N.J.

- Raaflaub, Kurt, 1988: Politisches Denken im Zeitalter Athens, in: Fetscher, Iring/Münkler, Herfried (Hrsg.), *Pipers Handbuch der Politischen Ideen*, Bd. 1, München/Zürich, 273-368.
- Raaflaub, K.A., 1992: Politisches Denken und Krise der Polis. Athen im Verfassungskonflikt des späten 5. Jahrhunderts v. Chr., in: *Historische Zeitschrift*, Bd. 255, H. 1, 1-60.
- Rausch, Heinz, 1968: Tocqueville, in: Meier, Hans/Rausch, Heinz/Denzer, Horst (Hrsg.), *Klassiker des politischen Denkens II. Von Locke bis Max Weber*, München, 217-239.
- Rausch, Heinz, 1968b: J.St. Mill, in: Maier, Hans/Rausch, Heinz/Denzer, Horst (Hrsg.), *Klassiker des politischen Denkens II. Von Locke bis Max Weber*, München, 240-261.
- Richter, Emanuel, 1994: *Die Expansion der Herrschaft*, Opladen.
- Richter, Melvin, 1977: *The Political Theory of Montesquieu*, Cambridge.
- Riggs, Fred W., 1993: Fragility of the Third World's regimes, in: *International Social Science Journal* 45, 199-243.
- Riker, William H., 1980a: Implications from Disequilibrium of Majority Rule for the Study of Institutions, in: *American Political Science Review* 74, 432-446.
- Riker, William H., 1980b: A Reply to Ordeshook and Rae, in: *American Political Science Review* 74, 456-458.
- Riker, William H., 1982: *Liberalism against populism*, San Francisco.
- Riklin, Alois/Möckli, Silvano, 1983: Werden und Wandel der schweizerischen Staatsidee, in: Riklin, Alois (Hrsg.), *Handbuch Politisches System der Schweiz*, Bd. 1, Bern/Stuttgart, 9-118.
- Riklin, Alois, 1989: Montesquieus freiheitliches Staatsmodell, in: *Politische Vierteljahresschrift* 30, 420-442.
- Rittberger, Volker, 1987: Zur Friedensfähigkeit von Demokratien. Betrachtungen zur politischen Theorie des Friedens, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, Nr. 44, 3-12.
- Roberts, Jennifer Tolbert, 1994: *Athens on Trial*, Princeton, N.J.
- Roebroek, Joop M., 1993: *The Imprisoned State*, Universität Tilburg: Dissertation.
- Rödel, Ulrich/Frankenberg, Günter/Dubiel, Helmut, 1989: *Die demokratische Frage*, Frankfurt a.M.
- Rödel, Ulrich (Hrsg.), 1990: *Autonome Gesellschaft und libertäre Demokratie*, Frankfurt a.M.
- Rogers, Hayward W. 1959: Some Methodological Difficulties in Anthony Downs's An Economic Theory of Democracy, in: *American Political Science Review* 53, 483-485.
- Ronge, Volker/Ronge, Peter J., 1979: *Bankpolitik im Spätkapitalismus. Politische Selbstverwaltung des Kapitals?*, Frankfurt a.M.
- Ronge, Volker (Hrsg.), 1980: *Am Staat vorbei. Politik der Selbstregulierung von Kapital und Arbeit*, Frankfurt a.M./New York.
- Rosenberg, Arthur, 1962: *Demokratie und Sozialismus. Zur politischen Geschichte der letzten 150 Jahre*, Frankfurt a.M.

- Rousseau, Jean-Jacques, 1977 (fran. 1762): *Vom Gesellschaftsvertrag oder Grundsätze des Staatsrechts*. Neu übersetzt und hg. v. Hans Brockard, Stuttgart.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1964: *Oeuvres Completes*, Paris.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1977a: *Politische Schriften*, 2 Bde., Paderborn.
- Rousseau, Jean-Jacques, 1977b (fran. 1755): Abhandlung über die Politische Ökonomie, in: Rousseau, Jean-Jacques, *Politische Schriften*, Paderborn, Bd. 1, 9-58.
- Rueschmeyer, Dietrich/Huber-Stephens, Evelyn/Stephens, John D., 1992: *Capitalist Development and Democracy*, Cambridge.
- Rufin, Jean-Christophe, 1994 (fran. 1993): *Die Diktatur des Liberalismus*, Reinbek.
- Rupieper, Hermann-Josef, 1993: *Die Wurzeln der westdeutschen Nachkriegsdemokratie. Der amerikanische Beitrag 1945-1952*, Opladen.
- Rustow, Dankwart A., 1970: Transitions to Democracy, in: *Comparative Politics* 2, 337-363.
- Santoro, Emilio, 1993: Democratic theory and individual autonomy. An interpretation of Schumpeter's doctrine of democracy, in: *European Journal of Political Research* 23, 121-143.
- Sartori, Giovanni, 1968: Democracy, in: Sills, David L. (Hrsg.), *International Encyclopedia of the Social Sciences*, Bd. 4, New York, 112-121.
- Sartori, Giovanni, 1992: *Demokratietheorie*, Darmstadt.
- Scarpetta, Olga, 1992: Political Traditions and the Limits of Democracy in Columbia, in: *International Journal of Politics, Culture, and Society* 5, 143-166.
- Scharpf, Fritz W., 1970: *Demokratietheorie zwischen Utopie und Anpassung*, Konstanz.
- Scharpf, Fritz W., 1973: *Planung als politischer Prozeß. Aufsätze zur Theorie der planenden Demokratie*, Frankfurt a.M.
- Scharpf, Fritz W., 1985: Die Politikverflechtungs-Falle: Europäische Integration und deutscher Föderalismus im Vergleich, in: *Politische Vierteljahresschrift* 26, 323-356.
- Scharpf, Fritz W., 1987: *Sozialdemokratische Krisenpolitik in Europa*, Frankfurt a.M.
- Scharpf, Fritz W., 1991: Die Handlungsfähigkeit des Staates am Ende des zwanzigsten Jahrhunderts, in: *Politische Vierteljahresschrift* 32, 621-634.
- Scharpf, Fritz W., 1992: Europäisches Demokratiedefizit und deutscher Föderalismus, in: *Staatswissenschaften und Staatspraxis* 3, 293-306.
- Scharpf, Fritz W., 1993a: Versuch über Demokratie im verhandelnden Staat, in: Czada, Roland/Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), *Verhandlungsdemokratie - Interessenvermittlung - Regierbarkeit. Festschrift für Gerhard Lehmbruch*, Opladen, 25-50.
- Scharpf, Fritz W., 1993b: Legitimationsprobleme der Globalisierung. Regieren in Verhandlungssystemen, in: Böhrer, Cnrl/Wewer, Götrik (Hrsg.), *Regieren im 21. Jahrhundert - Zwischen Globalisierung und Regionalisierung*, Opladen, 165-185.

- Scharpf, Fritz W., 1994: Föderalismus im globalen Kapitalismus, in: Scharpf, Fritz W., *Optionen des Föderalismus in Deutschland und Europa*, Frankfurt a.M./New York, 156-166.
- Scharpf, Fritz W./Reissert, Bernd/Schnabel, Fritz, 1976: *Politikverflechtung: Theorie und Empirie des kooperativen Föderalismus in der Bundesrepublik*, Kronberg/Ts.
- Schedler, Andrens, 1994: Die (eigensinnige) kommunikative Struktur demokratischer Wahlen, in: *Zeitschrift für Politik* 41, 22-44.
- Schelsky, Helmut, 1973: Mehr Demokratie oder mehr Freiheit?, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* v. 20.1.1973, 7-8.
- Scheuch, Erwin K./Scheuch, Ute, 1992: *Cliquen, Klüngel und Karrieren*, Reinbek bei Hamburg.
- Schieder, Wolfgang, 1991: *Karl Marx als Politiker*, München.
- Schiller, Theo, 1991: Machtprobleme in einigen Ansätzen der neueren Demokratietheorie, in: Greven, Michael Th. (Hrsg.), *Macht in der Demokratie*, Baden-Baden, 141-174.
- Schluchter, Wolfgang, 1980: Der autoritär verfaßte Kapitalismus. Max Webers Kritik am Kaiserreich, in: Schluchter, Wolfgang, *Rationalismus der Weltbeherrschung*, Frankfurt a.M., 134-160.
- Schluchter, Wolfgang, 1988: *Religion und Lebensführung*, Frankfurt a.M., 2 Bde.
- Schmalz-Bruns, Rainer, 1989: "Civil-society" - neue Perspektiven der Demokratisierung?, in: *Forschungsjournal NSB* 2, Nr. 3/3, 20-34.
- Schmid, Josef, 1990: *Die CDU. Organisationsstrukturen, Politiken und Funktionsweisen einer Partei im Föderalismus*, Opladen.
- Schmidt, Manfred G., 1978: Die "Politik der Inneren Reformen" in der Bundesrepublik Deutschland 1969-19-6, in: *Politische Vierteljahresschrift* 19, 201-253.
- Schmidt, Manfred G., 1982: *Wohlfahrtsstaatliche Politik unter bürgerlichen und sozialdemokratischen Regierungen. Ein internationaler Vergleich*, Frankfurt a.M./New York.
- Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), 1988: *Staatstätigkeit* (Politische Vierteljahresschrift Sonderheft 19), Opladen.
- Schmidt, Manfred G., 1989: The Political Management of Mixed Economies: Political Aspects of Macroeconomic Performance in OECD Nations (1960-1984), in: Strümpel, Burkhard (Hrsg.), *Industrial Societies after the Stagnation of the 1970s - Taking Stock from an Interdisciplinary Perspective*, Berlin, 101-127.
- Schmidt, Manfred G., 1991: Machtwechsel in der Bundesrepublik (1949-1990), in: Blanke, Bernhard/Wollmann, Hellmut (Hrsg.), *40 Jahre Bundesrepublik zwischen Kontinuität und Veränderung* (Leviathan Sonderheft 12), Opladen, 179-203.
- Schmidt, Manfred G., 1992: *Regieren in der Bundesrepublik Deutschland*, Opladen.

- Schmidt, Manfred G., 1995a (i.E.): Parteien und Staatstätigkeit, in: Gabriel, O.W./Niedermayer, Oskar, Stöss, Richard (Hrsg.), *Parteiendemokratie in Deutschland*, Bonn.
- Schmidt, Manfred G., 1995b (i.E.): The Grand Coalition State, in: Josep M. Colomer (Hrsg.), *Political Institutions in Europe*, London.
- Schmitt, Carl, 1922: *Politische Theologie*, München/Berlin.
- Schmitt, Carl, 1926: *Die geistesgeschichtliche Lage des heutigen Parlamentarismus*, Leipzig/München.
- Schmitt, Carl, 1927: *Volksentscheid und Volksbegehren. Ein Beitrag zur Auslegung der Weimarer Verfassung und zur Lehre von der unmittelbaren Demokratie*, Berlin/Leipzig.
- Schmitter, Philippe C., 1983: Democratic Theory and Neocorporatist Practice, in: *Social Research* 50, 885-928.
- Schmitter, Philippe C., 1992a: The Irony of Modern Democracy and Efforts to Improve its Practice, in: *Politics & Society* 20, 507-512.
- Schmitter, Philippe C., 1992b: The Consolidation of Democracy and Representation of Social Groups, in: *American Behavioral Scientist* 35, 422-449.
- Schmitter, Philippe C., 1994: Dangers and Dilemmas of Democracy, in: *Journal of Democracy* 5, No. 2, 57-74.
- Schmitter, Philippe C., 1995a: More Liberal, Preliberal, or Postliberal?, in: *Journal of Democracy* 6, No. 1, 15-22.
- Schmitter, Philippe C., 1995b: Post-Liberal Democracy: Does it have a Future?, in: Bentele, Karlheinz/Reisert, Bernd/Schettkat, Ronald (Hrsg.), *Die Reformfähigkeit von Industriegesellschaften*, Frankfurt a.M./New York, 47-63.
- Schmitter, Philippe C./Karl, Terry, 1992: The Types of Democracy Emerging in Southern and Eastern Europe and South and Central America, in: Volten, Peter M.E. (Hrsg.), *Bound to Change: Consolidating Democracy in East Central Europe*, Boulder, Col., 42-68.
- Schmitter, Philippe C./Lehmbruch, Gerhard (Hrsg.), 1979: *Trends Toward Corporatist Intermediation*, Beverly Hills/London.
- Schulze, Hans, 1988: The democracy most in accordance with equality, in: *History of Political Thought* 9, 205-209.
- Schubert, Klaus, 1991: *Politikfeldanalyse*, Opladen.
- Schubert, Klaus, 1992: *Leistungen und Grenzen politisch-ökonomischer Theorie. Eine kritische Bestandsaufnahme zu Marcur Olson*, Darmstadt.
- Schütrumpf, Eckart, 1991: Einleitung, in: Aristoteles 1991: *Politik* (Aristoteles Werke in deutscher Übersetzung, Bd. 9, Teil 11), Berlin, 89-148.
- Schumacher, Ralph, 1994: *John Stuart Mill*, Frankfurt a.M.
- Schumpeter, Joseph A., 1950 (1942): *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie*, Bern.
- Schwan, Alexander, 1990: Pluralismus und Wahrheit. Zur legitimatorischen und kritischen Funktion der Politischen Philosophie in der pluralistischen De-

- mokratie, in: Haungs, Peter (Hrsg.), *Wissenschaft, Theorie und Philosophie der Politik. Konzept und Probleme*, Baden-Baden, 157-199.
- Schwan, Alexander, 1991: Politische Theorien des Rationalismus und der Aufklärung, in: Lieber, Hnns:Joachim (Hrsg.), *Politische Theorien von der Antike bis zur Gegenwart*, 157-258.
- Schwarz, Hans-Peter, 1981: *Die Ära Adenauer. Gründerjahre der Republik. 1949 bis 1957*, Stuttgart/Wiesbaden.
- Schwarz, Hans-Peter, 1983: *Die Ära Adenauer. Epochenwechsel. 1957 bis 1963*, Stuttgart/Wiesbaden.
- Schwarz, Hans-Peter, 1987: Die Zukunft der Demokratie im 20. Jahrhundert, in: Funke, Manfred/Jacobsen, Hans-Adolf/Knütter, Hans-Helmuth/Schwarz, Hans Peter (Hrsg.), *Demokratie und Diktatur*, Bonn, 598-613.
- Schwarz, Franz F., 1989: Einleitung, in: Aristoteles, *Politik, Schriften zur Staatstheorie*, Stuttgart, 3-72.
- Schweller, Randall L., 1992: Domestic Structure and Preventive War. Are Democracies more Pacifist?, in: *World Politics* 44, 235-269.
- Seibel, Wolfgang, 1991: Erfolgreich scheiternde Organisationen. Zur politischen Ökonomie des Organisationsversagens, in: *Politische Vierteljahresschrift* 32, 479-496.
- Setzer, Hans, 1973: *Wahlssystem und Parteienentwicklung in England. Wege zur Demokratisierung der Institutionen*, Frankfurt a.M.
- Setzer, Hans, 1994: Schumpeters Theorie und die Praxis Britischer Demokratie, in: *Zeitschrift für Politik* 41, 45-74.
- Shackleton, Robert, 1961 : *Montesquieu. A Critical Biography*, Oxford.
- Shell, Kurt L., 1971: Einleitung, in: Mill, John Stuart, *Betrachtungen über die repräsentative Demokratie*, Paderborn, 7-23.
- Shell, Kurt L., 1987: Westliche Demokratien, in: Beyme, Klaus von/Czempiel, Ernst-Otto/Kielmansegg, Peter Graf von (Hrsg.), *Politikwissenschaft*, Bd.1, Stuttgart u.a., 109-140.
- Shields, Currin V., 1958: Editor's Introduction. The Political Thought of John Stuart Mill, in: Mill, John Stuart, 1958: *Considerations on Representative Government*, New York, vii-xliii.
- Shklar, Judith, 1969: *Men and Citizens: A Study of Rousseau's Social Theory*, Oxford.
- Shonfield, Andrew, 1965: *Modern Capitalism*, Oxford u.a.
- Siedentop, Laay, 1994: *Tocqueville*, Oxford.
- Sirowy, Larry/Inkeles, Alex, 1990: The Effects of Democracy on Economic Growth and Inequality: A Review, in: *Studies in Comparative International Development* 25, 126-157.
- Smart, Paul, 1990: "Some Will Be More Equal Than Others". J.St. Mill on Democracy, Freedom and Meritocracy, in: *Archiv für Rechts- u. Sozialphilosophie* 76, 308-323.
- Smith, Gordon, 1983: *Politics in Western Europe*, Aldershot.

- Smith, Rogers M., 1993: Beyond Tocqueville, Myrdal and Hertz: The Multiple Traditions in America, in: *American Political Science Review* 87, 549-566.
- Solschenizyn, Alexander, 1994: Mein Weg nach Moskau. Eine Zeit der Wirren steht bevor: Die russische Frage am Ende des 20. Jahrhunderts, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* Nr. 169, 23.7.1994, 23.
- Sørensen, Georg, 1993: Democracy and Democratization, Boulder, Col. u.a. Soskice, David, 1990: Reinterpreting Corporatism and Explaining Unemployment: Co-ordinated and Non-co-ordinated Market Economies, in: Brunetta, Renato/Dell'Ara, Carlo (Hrsg.), *Labour Relations and Economic Performance*, London, 170-211.
- Sotello, Ignacio, 1987: Demokratischer Sozialismus, in: Fetscher, Iring/Münkler, Herfried (Hrsg.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen*, Bd. 5, München/Zürich, 437-453.
- Spahn, Peter, 1988: Aristotles, in: Fetscher, Iring/Münkler, Herfried (Hrsg.), *Pipers Handbuch der politischen Ideen*, Bd. 1, 397-438.
- Spragens, Thomas A., 1990: *Reason and democracy*, Durham u.a.
- Springborg, Patricia, 1984: Karl Marx on Democracy, Participation, Voting and Equality, in: *Political Theory* 12, 537-556.
- Stampfer, Friedrich, 1947: *Die ersten 14 Jahre der Deutschen Republik*, Offenbach.
- Starc, Harvey, 1991: Democratic Dominoes. Diffusion Approaches to the Spread of Democracy in the International System, in: *Journal of Conflict Resolution* 35, 356-381.
- Steffani, Winfried, 1980: *Pluralistische Demokratie*, Opladen.
- Steffani, Winfried, 1981: *Präsidentielles und parlamentarisches Regierungssystem*, Opladen.
- Steffani, Winfried, 1992: Parlamentarisches und präsidentielles Regierungssystem, in: Schmidt, Manfred G. (Hrsg.), *Die westlichen Länder*, München, 288-295.
- Stein, Lorenz von, 1972 (1850): Der Begriff der Gesellschaft und die Gesetze ihrer Bewegung, in: Stein, Lorenz von, *Gesellschaft - Staat - Recht* (hg. und eingeleitet von Ernst Forsthoff, Frankfurt a.M./Berlin/Wien, 21-113.
- Stelzenmüller, Constanze, 1994: *Direkte Demokratie in den Vereinigten Staaten von Amerika*, Baden-Baden.
- Stepan, Alfred, 1986: Paths Toward Redemocratisation: Theoretical and Comparative Considerations, in: O'Donnell, Guillermo A./Schmitter, Philippe C./Whitehead, Laurence, (Hrsg.), *Transitions from Authoritarian Rule. Comparative Perspectives*, Baltimore/London, 64-84.
- Stemberger, Dolf, 1984: *Drei Wurzeln der Politik*, Frankfurt a.M.
- Stiftung Mitarbeit (Hrsg.), 1994: *Wieviel Demokratie verträgt Europa? Wieviel Europa verträgt die Demokratie?*, Opladen.

- Strauss, Barry S., 1991: On Aristotle's Critique of Athenian Democracy, in: Lord, Carnes/O'Connor, David K. (Hrsg.), *Essays on the Foundations of Aristotelian Political Science*, Berkeley u.a., 212-233.
- Streeck, Sylvia/Streeck, Wolfgang, 1972: *Parteiensystem und Status quo. Drei Studien zum innerparteilichen Konflikt*, Frankfurt a.M.
- Strom, Kaare, 1990: *Minority Government and Majority Rule*, Cambridge, Mass.
- Strom, Kaare, 1992: Democracy as Political Competition, in: Marks, Gary/Diamond, Larry (Hrsg.), 1992: *Reexamining Democracy*, Newbury Park u.a., 27-47
- Strübel, Michael, 1987: Mehr direkte Demokratie? Volksbegehren und Volksentscheid im internationalen Vergleich, in: *Aus Politik und Zeitgeschichte*, B42/87, 17-30.
- Summers, Robert/Heston, Alan, 1984: Improved International Comparisons of Real Product and its Composition: 1950-1980, in: *Review of Income and Wealth* 30, 207-262.
- Summers, Robert/Heston, Alan, 1988: A New Set of International Comparisons of Real Product and Price Levels Estimates for 130 countries, 1950-1985, in: *Review of Income and Wealth* 34, 1-25.
- Summers, Robert/Heston, Alan, 1991: The Penn World Table (Mark 5): An Expanded Set of International Comparisons, 1950-1988, in: *Quarterly Journal of Economics* 56, 327-268.
- Swedberg, Richard, 1991: *Joseph A. Schumpeter. His Life and Work*, Cambridge.
- Tamney, Joseph W., 1991: Confucianism and Democracy, in: *Asian Profile* 19, 399-411
- Taylor, Charles Lewis, 1991: Measures of Government Change: Indicators of Democracy from Mass Media Reporting, in: Inkeles, Alex (Hrsg.), *On Measuring Democracy. Its Consequences and Concomitants*, New Brunswick u.n., 189-206.
- The Economist 1993: Democracy in Africa, in: *The Economist* September 4, 1993, 46-49.
- The Economist 1994: Why voting is good for you, in: *The Economist* August 27, 1994, 15-17.
- Therborn, Göran, 1977: The Rule of Capital and the Rise of Democracy, in: *New Left Review*, No. 103, 3-42.
- Thompson, Dennis, 1976: *John Stuart Mill and Representative Government*, Princeton, N.J.
- Thibaut, Bernhard/Skach, Cindy, 1994: *Parlamentarische oder präsidentielle Demokratie?*, Heidelberg: Institut für Politische Wissenschaft.
- de Tocqueville, Alexis, 1978 (franz. 1856): *Der alte Staat und die Revolution*, München.
- de Tocqueville, Alexis, 1976 (Franz. 1835/40) : *Über die Demokratie in Amerika*, München.

- Touraine, Alain, 1991: What does democracy mean today?, in: *International Social Science Journal* 43, 259-268.
- Treitschke, Heinrich von, 1898: *Politik*, Bd.2, hg. von Max Cornicelius, Leipzig.
- Truman, D.B., 1951: *The Governmental Process*, New York.
- Tufte, Edward R., 1978: *Political Control of the Economy*, Princeton.
- United Nations Development Programme, 1994: *Human Development Report 1994*, New York/Oxford.
- Valenzuela, Arturo, 1994: Latin America: Presidentialism in Crisis, in: *Journal of Democracy* 4, 3-16.
- Vanhnen, Tatu, 1984: *The Emergence of Democracy. A Comparative Study of 119 States, 1850-1979*, Helsinki.
- Vanhnen, Tatu, 1989: The level of democratization related to socioeconomic variables in 147 states in 1980-85, in: *Scandinavian Political Studies* 12, Nr. 2, 95-127.
- Vanhnen, Tatu, 1990: *The Process of Democratization. A Comparative Study of 147 States, 1980-88*, New York u.a.
- Vanhnen, Tatu, 1994: Global Trends of Democratization in the 1990s: A Statistical Analysis (XVth World Congress of the International Political Science Association, August 21-25, 1994), Berlin.
- Vanhnen, Tatu/Kimber, Richard, 1994: Predicting and explaining democratization in Eastern Europe, in: Pridham, Jeffrey/Vanhnen, Tatu (Hrsg.), *Democratization in Eastern Europe. Domestic and international perspectives*, London/New York, 63-96.
- Vaughan, C.E., 1962: *The Political Writings of Jean-Jacques Rousseau*, Oxford.
- Vilmar, Fritz, 1973: *Strategien der Demokratisierung*, 2 Bde., Dnrmslad/Neuwied.
- Warren, Mark, 1988: Max Weber's Liberalism, in: *American Political Science Review* 82, 31-50.
- Warren, Mark, 1992: Democratic Theory and Self-Transformation, in: *American Political Science Review* 86, 8-23.
- Warren, Mark E. 1993: Can Participatory Democracy Produce Better Selves? Psychological Dimensions of Habermas's Discursive Model of Democracy, in: *Political Psychology* 14, 209-234.
- Weart. Spencer R., 1994: Peace Among Democratic and Oligarchic Republics, in: *Journal of Peace Research* 31, 299-316.
- Weber, Max, 1976: *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen (Nachdruck der Erstausgabe von 1922).
- Weber, Max, 1988 (1921): *Gesammelte Politische Schriften*, Tübingen.
- Weber, Max, 1988a (1917): Wahlrecht und Demokratie in Deutschland, in: ders., *Gesammelte Politische Schriften*, Tübingen, 245-291.
- Weber, Max, 1988b (1918): Parlament und Regierung in neugeordneten Deutschland, in: ders., *Gesammelte Politische Schriften*, Tübingen, 306-443.
- Weber, Max, 1988c (1919): Politik als Beruf, in: ders., *Gesammelte Politische Schriften*, Tübingen, 505-560.

- Weber, Max, 1988d (1919): Der Reichspräsident, in: ders., *Gesammelte Politische Schriften*, Tübingen, 498-501.
- Weber, Max, 1988e (1922): Die drei reinen Typen der legitimen Herrschaft, in: ders., *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen, 475-488.
- Weber-Schäfer, Peter, 1976: *Einführung in die antike politische Theorie*, Bd. 2, Darmstadt.
- Weber-Schäfer, Peter, 1986: Aristoteles, in: Maier, Hans/Rausch, Heinz/Denzer, Horst (Hrsg.), *Klassiker des politischen Denkens 1*, München, 45-69.
- Weede, Erich, 1990: *Wirtschaft, Staat und Gesellschaft. Zur Soziologie der kapitalistischen Marktwirtschaft*, Tübingen.
- Weede, Erich, 1992: Some Simple Calculations on Democracy and War Involvement, in: *Journal of Peace Research* 29, 377-383.
- Wehner, Burkhard, 1992: *Die Katastrophen der Demokratie*, Darmstadt.
- Weidenfeld, Werner (Hrsg.), 1994: *Reform der Europäischen Union. Materialien zur Revision des Maastrichter Vertrags von 1996*, Gütersloh.
- Weigand, Kurt, 1965: Einleitung, in: Montesquieu, *Vom Geist der Gesetze*, Stuttgart, 1-85.
- Weiner, Myron, 1987: Empirical Democratic Theory and the Transition from Authoritarianism to Democracy, in: *Political Science* 20, 861-866.
- Weizsäcker, Richard von, 1992: Richard von Weizsäcker im Gespräch mit Gunter Hofmann und Werner A. Perger, Frankfurt a.M.
- Welzel, Christian, 1994: Systemwechsel in der globalen Systemkonkurrenz: Ein evolutionstheoretischer Erklärungsversuch, in: Merkel, Wolfgang (Hrsg.), *Systemwechsel 1*, Opladen, 47-80.
- Wenturis, Nikolaus, 1980: Marxismus, in: *Handwörterbuch der Wirtschaftswissenschaft*, Bd. 5, München u.a., 166-189.
- Weßels, Bernhard/Klingemann, Hans-Dieter, 1994: *Democratic Transformation and the Prerequisites of Democratic Opposition in East and Central Europe*, Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung.
- Westle, Bettina, 1989: *Politische Legitimität - Theorie, Konzepte, empirische Befunde*, Baden-Baden.
- Whitehead, Laurence, 1986: International Aspects of Democratisation, in: O'Donnell, Guillermo A./Schmitter, Philippe C./Whitehead, Laurence, (Hrsg.), *Transitions from Authoritarian Rule. Comparative Perspectives*, Baltimore/London, 3-46.
- Wiesendahl, Elmar, 1981: *Moderne Demokratietheorie. Eine Einführung in ihre Grundlagen, Spielarten und Kontroversen*, Frankfurt a.M. u.a.
- Wiesendahl, Elmar, 1991: Neue soziale Bewegungen und moderne Demokratietheorie. Demokratische Elitenherrschaft in der Krise, in: Roth, Roland/Rucht, Dieter (Hrsg.), *Neue soziale Bewegungen in der Bundesrepublik Deutschland*, Bonn, 561-578.
- Williams, Geraint L. (Hrsg.), 1985: *John Stuart Mill on Politics and Society*, Glasgow, 179-185.

- Willke, Helmut, 1993: *Systemtheorie entwickelter Gesellschaften*, Weinheim/München.
- Wittman, Donald, 1989: Why democracy produces effyicient results, in: *Journal of Political Economy* 97, 1395-1424.
- Wolff, Jürgen H., 1991: Demokratie, Armut und Entwicklung: Ein Überblick, in: *Verfassung und Recht in Übersee* 24, 393-405.
- Ziemer, Klaus, 1994: Fehlstart in die Demokratie? Die politischen Systeme Osteuropas fünf Jahre nach der "Wende", Universität Trier: Manuskript.
- Zimmermann, Ekkart, 1993: Political Brenkdown and the Process of National Consensus Formation: On the Collapse of the Weimar Republic in Comparative Perspective, in: Weil, Frederick D. u.a. (Hrsg.), *Research on Democracy and Society*, Bd. 1, Greenwich, 267-279.
- Zippelius, Reinhold, 1987: Zur Rechtfertigung des Mehrheitsprinzips in der Demokratie, in: *Aus Politik and Zeitgeschichte, Beilage zur Wochenzeitang Das Parlament*, B 42/87, 3-10.
- Zippelius, Reinhold, 1989: *Geschichte der Staatsideen*, München.

Bu kitap, Aristoteles'in demokrasi eleştirisine dayanan devlet şekilleri öğretisi ve Montesquieu, Jean Jacques Rousseau, Alexis de Toqueville, Karl Marx, Weber, Joseph Schumpeter, Anthony Downs'un yazıları ile tarihsel ve uluslararası karşılaştırmalı demokrasi araştırmalarında ön safta bulunan diğer kuramcılar arasında bir köprü kuruyor.

Bu kitap, demokrasi konusuna giriş yazan yazarların çoğu tarafından ihmal edilen demokrasi kuramının özellikle önemli bir dalı hakkında da bilgi vermiş olacaktır. Karşılaştırmalı demokrasi araştırması, esas itibarıyla çeşitli demokrasi türlerinin

ortak ve farklı yanları, bunların güçlü ve zayıf yönleri ile ilgilenmektedir. Demokrasinin işleyiş ve gerileme şartlarını da tartışmaktadır. Ayrıca otoriter devletten demokrasiye giden yollar ve bunun için aşılması gereken engeller hakkında bilgi vermektedir. Karşılaştırmalı demokrasi araştırmaları, bunların dışında, demokratik olan ve olmayan devlet yönetimleri arasındaki farkı mümkün olduğunca anlamayla da ilgilenmektedir. Bu durum devlet yönetimlerinin demokratik ve mullakiyetçi muhtevasının ve onların yönetim gerçekliğinin doğru ölçülmesini şart kılmaktadır. Meksika, Japonya, Hindistan, Rusya, Güney Kore ve Kuzey Kore, Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti ve diğer bir çok egemen devletin siyasal sistemi ile karşılaştırıldığında örneğin Almanya ne kadar

demokratiktir? Bu ve benzeri diğer bir çok soru aşağıda tartışılacak ve 1995 yılı başlangıcına kadar yapılmış olan araştırmalar bağlamında cevaplandırılacaktır. Son olarak da elinizdeki bu kitapta demokrasinin ve demokrasi ile ilgili kuramların üstün ve olumsuz yönlerinin bir bilançosu çıkarılacaktır.

